Вільям ТЕККЕРЕЙ

Ярмарок суєти

Вільям Мейкпіс Теккерей

Ярмарок Суєти

РОМАН БЕЗ ГЕРОЯ

З англійської переклала
Ольга Сенюк

ПЕРЕД ЗАВІСОЮ

Коли Лялькар сидить на кону перед спущеною завісою і дивиться на Ярмарок, що вирує круг нього, його опановує глибока, задумлива меланхолія. Тут, куди не глянь, їдять і п’ють, закохуються і зраджують, сміються й плачуть; тут тобі й курять, і шахрують, і б’ються, і цигикають на скрипці; тут забіяки так і ждуть, щоб хто їх зачепив, гульвіси не пропускають нагоди підморгнути якійсь молодичці, ошуканці зазіхають на чужі кишені, поліцаї пильнують ладу, дурисвіти (ще якісь об’явилися, хай їм грець!) горлають перед своїми балаганами, сільські йолопи луплять очі на розцяцькованих блискітками танцівниць і жалюгідних, старих, нарум’янених штукарів, а тим часом спритні злодюжки, підкравшись ззаду, орудують у їхніх кишенях. Так, це й є Ярмарок Суєти, розпусне, звичайно, місце, і не веселе, хоч дуже галасливе. Гляньте на обличчя акторів і блазнів, коли вони закінчать свою роботу, коли комедіант Том Дурень змиє зі щік грим і сяде за брезентовим запиналом обідати з дружиною та маленьким блазнем Джеком Череванем. Та поки що йому не до обіду, зараз має піднятися завіса і він, перекинувшись кілька разів через голову, гукне вам: «Моє шануваннячко!».

Якщо в таке стовпище потрапить людина, схильна до роздумів, її, здається мені, не пригнітить ні власна, ні чужа веселість. Певна річ, тут вона матиме нагоду побачити якісь смішні чи приємні сцени, які розчулять і розважать її: може, опецькуватого хлопчика, що задивився на ятку з тістечками, або вродливу дівчину, що зашарілася від компліментів свого кавалера, який вибирає їй ярмарковий подарунок, чи бідолашного Тома Дурня, що, примостившись за фургоном, обгризає кістку в колі своєї родини, яка живе з його штукарства. Але все-таки загальне враження буде швидше смутне, ніж веселе. Та й у вас, коли ви повернетесь додому, все ще буде незатишно на душі, вас не покидатиме задума, може, навіть співчуття до людей, і ви поквапитесь швидше заглибитися в свої книжки чи в якусь іншу працю.

Я хотів би почати свою розповідь про Ярмарок Суєти саме з цієї моралі, бо іншої не знаю. Дехто взагалі поганої думки про ярмарки, не пускає туди ні своєї родини, ні челяді, і, може, так

воно й краще. Але той, хто думає інакше, хто має ледачу, або доброзичливу, або ж глузливу натуру, мабуть, захоче зазирнути сюди на півгодини й подивитися виставу. Він матиме тут на вибір найрізноманітніші видовиська: запеклі битви, пишні й величні кавалькади, сцени з великосвітського життя і з життя дуже скромних людей; любовні пригоди для чутливих сердець або смішні, в легкому жанрі, і все те на тлі відповідних лаштунків і яскраво ілюміноване свічками самого автора.

Що ще може сказати Лялькар? Хіба згадати про те, як ласкаво прийняли виставу в усіх найбільших містах Англії, де її показували і де про неї прихильно відгукувалися шановні представники преси та місцеве панство – і велике й мале. Він пишається тим, що його ляльки так сподобалися найкращому товариству нашої імперії. Славнозвісна лялечка Бекі, як одностайно визнають усі, виявилася незвичайно гнучкою в суглобах і дуже спритною на дротині; ляльку Емілію, хоч вона й здобула куди менше коло шанувальників, усе-таки митець зробив і одяг вельми дбайливо, фігура Доббіна, на око начебто незграбна, танцює природно й дуже потішно; багатьом сподобався танок хлопчиків. А ще, прошу, зверніть увагу на розкішно вбрану фігуру Лихого Вельможі, яку наприкінці цієї виняткової вистави забере Старий Дідько, – ми на неї не пошкодували коштів.

На цьому, низенько вклонившись своїм меценатам, Лялькар зникає і підіймається завіса.

Лондон, 28 червня 1848 року

Розділ I
ЧІЗВІКСЬКА АЛЕЯ[1]

Одного сонячного червневого ранку, коли наше сторіччя тільки-но почалося, до високої залізної брами дівочого пансіону міс Пінкертон під'їхала зі швидкістю чотирьох миль на годину велика родинна карета, запряжена парою ситих коней, якими правував гладкий візник, вирядженний у перуку й трикутний капелюх. Чорношкірий служник, що дрімав на передку поруч з візником, випростав свої криві ноги, тільки-но екіпаж спинився біля блискучої мідної таблички з прізвищем «Міс Пінкертон», а коли він смикнув за дзвоник, у вузьких вікнах показного старовинного будинку з'явилося щонайменше два десятки дівочих голівок. Уважний спостерігач міг би впізнати серед них навіть червоний носик щиросердої міс Джемайми Пінкертон, що майнув над горщечками калачиків у вікні вітальні самої власниці пансіону.

– То карета місіс Седлі, сестро, – мовила міс Джемайма. – Оце дзвонив Самбо, їхній чорний служник, а візник навіть одяг новий червоний жилет.

– А ви все приготували до від'їзду Емілії Седлі, міс Джемаймо? – запитала її сестра, велична дама, геммерсмітська Семіраміда,[2] приятелька доктора Джонсона[3] й кореспондентка самої місіс Шапон.[4]

– Дівчата встали о четвертій ранку, щоб спакувати скрині, сестро, – відповіла міс Джемайма. – Ми приготували їй китицю квіток.

– Кажіть краще «букет», Джемаймо, так вишуканіше.

– Ну, гаразд, буквет, і величезний, майже копиця сіна. А до скрині Емілії я поклала дві пляшки левкоєвої води для місіс Седлі і рецепт, як її готувати.

– Рахунок Емілії Седлі ви, сподіваюся, приготували? Це він, так? Чудово, дев'яносто три фунти чотири шилінги. Будь ласка, заадресуйте його Джонові Седлі, есквайру, і запечатайте цю записочку його дружині.

Кожен власноручний лист своєї сестри міс Джемайма шанувала так глибоко, наче то було послання коронованої особи. Бо ж відомо, що міс Пінкертон особисто писала батькам своїх вихованок тільки тоді, коли котрась із них кінчала

пансіон або мала вийти заміж, та ще раз, як бідолашна міс Берч померла від скарлатини; міс Джемайма вважала, що коли в такому нещасті щось і могло потішити місіс Берч, то, звичайно, саме цей святобливий, красномовний твір, яким міс Пінкертон повідомляла її про смерть дочки.

Цього разу «записочка» міс Пінкертон була такого змісту:

«Чізвік, Алея, 15 червня 18... р.

Шановна пані!

Після шестирічного перебування Емілії Седлі в пансіоні я діждалася честі й радості відрекомендувати її вам як особу, гідну зайняти відповідне становище у вашому вибраному й вишуканому колі. Тих чеснот, які притаманні англійським панночкам, тих рис, які личать дитині з доброго і багатого дому, не бракує і милій міс Седлі. Своєю *старанністю* і *послухом* вона прихилила до себе вихователів, а чудесною лагідною вдачею зачарувала всіх своїх товаришок і старших, і молодших.

У музиці, танцях, орфографії, в усіх способах вишивання й плетіння вона неодмінно виправдає *найзаповітніші надії* своїх друзів. З географії успіхи її все ще не найкращі, крім того, їй рекомендовано протягом трьох років щодня на чотири години конче прив'язувати до спини лінійку, щоб набути тієї постави й грації, що так необхідна кожній *світській* панночці.

В питаннях релігії і моралі міс Седлі гідна закладу, вшанованого відвідинами Великого Лексикографа й опікою незрівнянної міс Шапон. Покидаючи Чізвік, міс Емілія забирає з собою серця своїх приятельок і щиру прихильність директорки, яка має честь лишитися вашою,

шановна пані,
вдячною і покірною слугою

Барбарою Пінкертон».

P. S. Міс Седлі їде в супроводі Ребеки Шарп. Особливе прохання: міс Шарп не повинна гостювати на Рассел-сквер довше як десять днів. Та шановна родина, з якою вона домовилася, бажає якнайшвидше користатися з її послуг».

Скінчивши листа, власниця пансіону заходилася підписувати своє прізвище й прізвище міс Емілії на чистій сторінці словника Джонсона – прецікавої книжка, яку вона дарувала на прощання кожній своїй вихованці. На палітурці словника були витиснені слова: «Рядки, присвячені... з нагоди її від'їзду зі школи міс Пінкертон на Алеї в Чізвіку, склав святої

пам’яті шановний доктор Семюел Джонсон».

Власне, ім’я лексикографа ніколи не сходило з уст цієї величної дами, і саме його відвідинам вона завдячувала свою добру славу і свій успіх.

Коли міс Пінкертон звеліла сестрі принести з шафи Словник, та взяла із згаданого сховку два примірники. І щойно директорка скінчила надписувати перший, зніяковіла Джемайма несміливо подала їй другий.

– А цей для кого? – крижаним голосом запитала міс Пінкертон.

– Для Бекі Шарп, – відповіла Джемайма, вся тремтячи, й відвернулася, щоб не видно було, як почервоніло її зів’яле обличчя й шия. – Для Бекі Шарп, адже вона також їде.

– МІС ДЖЕМАЙМО! – вигукнула директорка таким тоном, що його можна передати тільки великими літерами. – Ви сповна розуму? Віднесіть Словник на місце й надалі ніколи не чиніть такої сваволі!

– Та ж, сестро, він коштує всього два шилінги й дев’ять пенсів, а бідолашній Бекі буде дуже прикро, якщо вона не отримає книжки.

– Мерщій пришліть до мене Емілію Седлі, – наказала міс Пінкертон.

І бідна Джемайма, не зважившись більше сказати жодного слова, вибігла з кімнати, страшенно розгублена й схвильована.

Емілія Седлі була дочкою лондонського купця, досить заможного чоловіка, а Бекі Шарп платила за пансіон своєю працею з меншими дітьми, і міс Пінкертон вважала, що вже й так зробила для неї дуже багато і що можна її не вшановувати такою високою відзнакою.

Хоч свідоцтвам шкільних вихователькок можна вірити стільки ж, як цвинтарним епітафіям, а проте часом трапляється, що небіжчик справді заслуговує на всі ті похвали, які витесав каменяр над його кістками, – він і добрий християнин, і добрий батько, добра дитина чи дружина і *дійсно* таки залишив невтішну родину, яка щиро його оплакує; так і в школах, чоловічих і жіночих, час від часу трапляється учень, що справді заслуговує на ті гарні слова, які щедро розсипає йому безсторонній учитель. Емілія Седлі саме й була такою незвичайною дівчиною: вона не тільки заслуговувала на всі похвальні слова, що їх міс Пінкертон написала про неї в листі,

але й мала багато чудових рис, яких ця стара набундючена Мінерва не могла помітити з відстані тих років і того становища, які їх поділяли.

Емілія не тільки співала, як соловейко чи місіс Біллінгтон, танцювала, як Гілісберг чи Парізо, пречудово гаптувала й знала правопис не гірше за самий Словник, але й мала таке добре, веселе, ніжне, чутливе і щедре серце, що прихиляла до себе кожного, хто спілкувався з нею, від самої Мінерви до убогої, скромної посудниці й дочки сліпої на одне око власниці пекарні, якій дозволено раз на тиждень продавати тістечка вихованкам пансіону. З двадцяти чотирьох дівчат дванадцятеро були її близькі, щирі приятельки. Навіть заздрісна міс Брігс ніколи не казала про неї поганого слова, зарозуміла міс Солтайр (онука графа Декстера) не заперечувала, що в Емілії благородна постава, а міс Суорц, багата кучерява мулатка із Сент-Кітса, того дня, як Емілія мала від’їздити, так розридалася, що довелося послати по доктора Флоса й запаморочити її нюхальною сіллю. Міс Пінкертон, цілком природно, коли зважити на високе становище й видатні чесноти цієї дами, ставилась до дівчини спокійно і з почуттям власної гідності; зате Джемайма вже кілька разів починала плакати на думку про розлучення з Емілією, і якби не боялася сестри, то заридала б ще невтішніше, ніж спадкоємиця з Сент-Кітса (що платила за навчання вдвічі більше, ніж інші). Проте розкіш віддаватися смуткові дозволена була тільки вихованкам. А чесна Джемайма мусила дбати про рахунки, прання й лагодження білизни, про пудинги, посуд і служниць. Але, зрештою, чи варто приділяти їй стільки уваги? Адже цілком можливо, що відтепер аж до судного дня ми нічого про неї не почуємо, і коли висока, філігранно кована брама школи зачиниться, Джемайма і її грізна сестра назавжди залишаться за нею – і за тісними рамками нашої історії.

Але з Емілією ми будемо часто зустрічатись, тому не вадить на самому початку нашого знайомства сказати, що вона була дуже милим створінням, а це велике щастя і в житті, і в романах, де (особливо в останніх) аж кишить негідниками найгіршого гатунку, коли постійною нашою супутницею буде така невинна й лагідна особа. Тому що Емілія не героїня, то немає потреби й описувати її вроду; як на героїню, то, може, й справді носик у неї надто короткий, а щоки надто круглі й

рожеві. Зате її рум'яне личко пашіло здоров'ям, на устах цвіла усмішка, а очі сяяли найчистішою і найщирішою радістю, за винятком, звичайно, тих хвилин, коли наповнювалися слізьми, а таке траплялося досить часто. Бо ж ця дурненька дівчина плакала над здохлою канаркою чи над мишою, яку випадком спіймала кішка, чи над кінцем роману хоч би й найбезглуздішого; а вже сказати їй, боронь боже, неласкаве слово, коли знайдеться хтось такий жорстокий, що зважиться на це, – що ж, хай сам на себе нарікає! Навіть міс Пінкертон, ця сувора й неприступна жінка, перестала її лаяти після першого разу, і хоч вразливе серце вона розуміла не краще, ніж, скажімо, алгебру, а все ж дала всім вихователям і вчителям особливий наказ ставитись до міс Седлі якнайлагідніше, бо суворість, мовляв, просто шкодила її здоров'ю.

Тож коли настав день від'їзду, міс Седлі страшенно розгубилася, не знаючи, як поводитись, їй однаково хотілося сміятись і плакати. Вона раділа, що їде додому, проте страшенно журилася, що залишає школу. До того ж протягом останніх трьох днів маленька сирітка Лора Мартін ходила за нею слідом, як цуценя. Емілії довелося віддати іншим і прийняти самій щонайменше чотирнадцять подарунків і разів із чотирнадцять урочисто пообіцяти, що писатиме щотижня. «Посилай мені листи на адресу мого дідуся, графа Декстера», – наказувала міс Солтайр (яка сама, до речі, була досить убога); «Не шкодуй грошей на пошту, пиши мені щодня, ріднесенька», – просила кучерява Суорц, запальна, але щира й ласкава, а сирітка Лора Мартін, яка ще тільки вчилась писати літери, взяла приятельку за руку і, задумливо дивлячись їй у вічі, спитала: «Еміліє, можна мені в листах називати тебе мамою?»

Певна річ, якийсь Джонс, читаючи мою книжку в себе в клубі, скаже, що всі ці подробиці страшенно безглузді, банальні, нікчемні і вкрай сентиментальні. Я собі уявляю, як той Джонс, ледь розімлілий після баранячої лопатки й пів пінти вина, виймає олівця й підкреслює слова «безглузді, нікчемні» тощо і дописує до них своє зауваження «цілком слушно». Ну що ж, він людина високого лету, можна сказати, геніальна, в житті та в романах захоплюється тільки великим і героїчним, тож йому краще врахувати ці застереження і знайти собі якусь іншу розвагу.

Та повернемося до своєї розповіді. Самбо поскладав квітки,

подарунки, скрині та коробки з капелюшками міс Седлі у карету разом із невеличкою, витертою шкіряною валізкою, до якої була старанно пришпилена картка Ребеки Шарп і яку він подав візникові, шкірячи зуби, а той прилаштував у кареті, і собі зневажливо скрививши сь. Нарешті настав час прощатися. Але смуток тієї гіркої хвилини трохи згладила блискуча промова, з якою директорка звернулася до своєї вихованки. Не тому, що ця прощальна овація збудила в Емілії філософські роздуми чи своїми вагомими доказами якось заспокоїла дівчину; ні, та промова була нестерпно нудна, пишна, втомлива, але міс Седлі, бачивши перед собою грізну вчительку, не зважувалась у її присутності бурхливо виявляти своє горе. До вітальні подали печиво з кмином і пляшку вина, як у тих урочистих випадках, коли до школи приїздив хтось із батьків, і після спільної учти міс Седлі відпустили.

– А ви, Бекі, не попрощаєтеся з міс Пінкертон? – спитала Джемайма дівчину, на яку ніхто не звертав уваги; вона вже спускалася вниз з торбинкою в руках.

– Мабуть, доведеться, – спокійно відповіла Ребека, чим страшенно здивувала Джемайму.

А коли та постукала в двері й почула, що можна зайти, дівчина невимушено ступила до вітальні й бездоганною французькою мовою сказала:

– Mademoiselle, je viens vous faire mes adieux.[5]

Міс Пінкертон не розуміла по-французькому, вона лише керувала тими, хто знав цю мову, а проте, закусивши губу, кивнула своєю величною головою з римським носом (зверху на ній урочисто красувався високий капелюшок без крисів) і відповіла:

– Всього вам найкращого, міс Шарп.

З цими словами геммерсмітська Семіраміда махнула рукою, наче на прощання, але водночас даючи Ребеці змогу потиснути один палець, який вона навмисне відстовбурчила.

Проте Ребека ухилилася від такої честі, згорнула руки, холодно посміхаючись, і тільки вклонилася, на що Семіраміда з не баченим досі обуренням труснула капелюшком. Бо, власне, між жінками – молодою й старою – відбулася коротенька баталія, в якій стара зазнала поразки.

– Хай бог тебе благословить, дитино моя, – звернулася міс Пінкертон до Емілії, обнімаючи її і люто дивлячись через її

плече на Ребеку.

– Ходімо, Бекі, – сказала перелякана Джемайма, квапливо випихаючи дівчину геть, і двері вітальні зачинилися за нею назавжди.

Потім відбулося галасливе прощання внизу. Слова тут безсилі. В передпокої зібралися всі служниці, всі любі приятельки Емілії, всі вихованки, а серед них і вчитель танців, який щойно приїхав. Зчинилася така метушня, почалися такі обійми, поцілунки, плачі впереміш з істеричними зойками міс Суорц, які долинали з її кімнати, що жодне перо не могло б їх описати, а людям з чутливим серцем краще їх і не чути. Та врешті обійми скінчилися; приятельки попрощалися, тобто Емілія попрощалася з своїми приятельками. Бо Ребека уже кілька хвилин тому скромно вмостилася в кареті. Ніхто не журився, що вона від’їздить.

Кривоногий Самбо зачинив дверці за своєю заплаканою господинею і стрибнув на задок карети.

– Стривайте! Стривайте! – загукала міс Джемайма, біжачи до брами з якимось пакуночком.

– Це бутерброди, люба моя, – сказала вона Емілії. – Ви можете зголодніти в дорозі, а вам, Бекі... Бекі Шарп, ось книжка, яку моя сестра, тобто... я... Словник Джонсона, негоже було б поїхати без нього. До побачення! Можна рушати! Хай вас бог благословить!

І вона, добра душа, вернулася в садок, схвильована до краю.

Та леле, що це? Тільки-но карета рушила, бліде личко міс Шарп висунулося з віконця, і книжка полетіла назад у садок.

Міс Джемайма мало не зомліла з жаху.

– Ні, ви ба... – пролебеділа вона. – Яка зухва... – обурення не дало їй докінчити ні першого, ні другого речення.

Карета поїхала, браму зачинили, дзвоник задзвонив на урок танців. Перед обома дівчатами відкривався широкий світ. Отже, прощай, Чізвікська алея!

Розділ II
У ЯКОМУ МІС ШАРП І МІС СЕДЛІ ГОТУЮТЬСЯ ДО НАСТУПУ

Після того, як міс Шарп здійснила геройський вчинок, змальований у попередньому розділі, й побачила, як Словник, перелетівши через бруковану стежечку садка, впав біля ніг приголомшеної міс Джемайми, на її обличчі, досі аж зеленому з люті, з’явилася не набагато приємніша посмішка. Вона з полегкістю відкинулася на спинку сидіння і сказала:

– Туди йому й дорога! Боже, боже, дякую тобі, що ти нарешті вивів мене з Чізвіка!

Емілію вразила ця зухвала вихватка, мабуть, не менше, ніж міс Джемайму. Бо таки зважте самі: вона залишила школу хвилину тому, а враження, набуті за шість років, так швидко з пам’яті не стираються. Дехто довіку не може забути тих страхів, яких зазнав замолоду. Один мій знайомий, шістдесятивосьмирічний добродій, якось, снідаючи, дуже схвильовано сказав мені:

– Сьогодні мені приснилося, що мене відшмагав доктор Рейн.

Уява вночі перенесла його до випадку, що стався п’ятдесят п’ять років тому. Отже, доктор Рейн зі своїми різками в шістдесят вісім років так само жахав його, як і в тринадцять. А що, якби доктор Рейн з довгою різкою з’явився до нього живий-живісінький тепер, коли йому минуло шістдесят вісім років, і грізно сказав: «Ану, хлопче, скидай штани!» Отож Емілію просто приголомшив такий зухвалий вчинок.

– Що ти зробила, Ребеко? – за якийсь час мовила вона.

– Ти боїшся, що вибіжить міс Пінкертон і накаже замкнути мене в карцер? – засміялася Ребека.

– Ні, але...

– Я ненавиджу той будинок і все, що в ньому є, – розлючено сказала Ребека. – І сподіваюся, що більше ніколи не побачу його. Бодай би він запався в Темзу разом із міс Пінкертон! Я б нізащо не витягла її звідти! Ох і хотіла б я побачити, як вона борсається у воді в своєму капелюшку, як ззаду тягнеться шлейф, а спереду стирчить ніс, мов прова човна!

– Тихо! – злякано вигукнула Емілія.

– А чого, хіба цей чорний лакуза може донести? – сміючись, спитала Ребека. – То нехай вернеться й скаже міс Пінкертон, що я люто ненавиджу її. Ох, як би я хотіла цього! І хотіла б чимось довести свою ненависть! Яких принижень і знущань натерпілась я за ці два роки. До найгіршої куховарки і то ставились краще. Всі мене цуралися, ніхто, крім тебе, мені слова ласкавого не сказав. Дівчаткам з молодших класів я мала бути за няньку, старшим мала втовкмачувати французьку, аж мені рідна мова обридла. А добре я придумала, що так звернулася до неї, правда? Вона по-французькому нічого не тямить, але не признається в цьому – гордість, бач, не дозволяє. Мабуть, саме тому вона й відпустила мене, отже, дякую тобі, господи, що ти створив французьку мову! Vive la France! Vive l'Empereur! Vive Bonaparte![6]

– Як тобі не соромно, Ребеко! – вигукнула Емілія, бо ж товаришка припустилася нечуваного блюзнірства. На той час величати в Англії Бонапарта було однаково, що величати Люцифера. – Як ти можеш... Як смієш плекати такі мстиві думки?

– Мстивість, може, й негарна риса, зате природна, – відповіла Ребека. – А я не свята.

Щиро казати, вона таки справді не була свята. Бо якщо навіть за цю коротеньку розмову (яка відбувалася, поки дівчата їхали понад річкою) Ребека Шарп мала нагоду двічі дякувати богові, то першого разу за те, що звільнилася від особи, яку ненавиділа, а другого – що дістала змогу спантеличити і приголомшити своїх ворогів, але ж в обох випадках це не вельми гарний привід для подяки богові, не такий, щоб його схвалили люди покірної, лагідної вдачі. Але Ребека не була ні покірна, ні лагідна. «Світ до мене жорстокий», – казала ця юна мізантропка. Ми ж, проте, певні, що ті, до кого світ жорстокий, цілком заслуговують на таке ставлення до себе. Світ – це дзеркало, він кожному відбиває його власне обличчя. Насуптесь – і він у відповідь гляне на вас похмуро; усміхніться до нього, зарегочіть разом з ним – і він буде такий самий веселий, як і ви: тож нехай юнаки й дівчата вибирають, що кому краще. Звичайно, правда, що світ нехтував міс Шарп, але ніхто ніколи не чув, щоб і вона зробила комусь добро. Та й хіба можна сподіватися, щоб усі двадцять чотири молоді вихованки пансіону були такі милі, як героїня нашого твору, Емілія Седлі

(яку ми й вибрали героїнею саме тому, що вона була найдобріша з-поміж усіх, а то що б нам завадило взяти замість неї міс Суорц, чи міс Крамп, чи міс Гопкінс?); хіба можна сподіватися, щоб усі вони мали таку покірну й лагідну вдачу, як Емілія Седлі, щоб вони за кожної нагоди намагалися розтопити запеклість і злостивість Ребеки й ласкавими словами та добрими вчинками бодай раз перебороти її ворожість до людей?

Батько Ребеки був художником і давав уроки малювання в школі міс Пінкертон. Розумний, дотепний, приємний у товаристві чоловік, він легковажно марнував свій хист і мав велику схильність залазити в борги та вчащати до пивниць. Бувши п'яним, він звичайно лупцював дружину й дочку, а вранці, оскільки в нього боліла голова, лаяв світ за те, ще той не визнавав його геніальності, і дуже дотепно й не раз дуже слушно кепкував з дурощів своїх приятелів-художників. Ледве заробляючи собі на життя, на милю навкруги заборгувавши всім у Сохо,[7] де він мешкав, містер Шарп вирішив поліпшити своє становище, шлюбом з однією француженкою, професійною танцівницею в опері. Ребека ніколи не згадувала про скромне покликання своєї матері, зате при нагоді не забувала сказати, що Антраша – славетний гасконський рід, і неабияк пишалася своїм походженням. Цікаво й те, що чим більшого успіху вона досягала в житті, тим славетнішими й блискучішими ставали її предки.

Мати Ребеки отримала сяку-таку освіту, тому дочка розмовляла по-французькому чисто і з паризьким акцентом. За тих часів це була досить рідкісна чеснота. І саме завдяки їй дійшло до угоди з консервативною міс Пінкертон. Бо коли померла мати Ребеки, батько, розуміючи, що не оклигає після третього нападу delirium tremens,[8] написав міс Пінкертон мужнього й зворушливого листа, доручаючи їй сирітку, і зійшов у могилу після того, як два судові виконавці добре полаялися над його тілом. Ребеці минув сімнадцятий рік, коли вона з'явилася в Чізвіку ученицею на особливих умовах; її обов'язком було, як ми вже бачили, розмовляти по-французькому, а винагородою – безкоштовне помешкання й харчування, кілька гіней на рік та ще змога призбирувати крихти знань від

учителів, які навчали пансіонерок.

Ребека була маленька, тендітна бліда дівчина з рудими косами, що звичайно ходила, опустивши очі та коли підіймала їх, вони здавалися великими, загадковими й чарівливими, такими чарівливими, що велебний містер Хрумлі, якого щойно спекли в Оксфорді і прислали в Чізвік заступником вікарія Флауердью, закохався в міс Шарп; вона вбила його тими очима, стрельнувши ними через усю чізвікську церкву – з лавки для пансіонерок до кафедри. Цей юнак, що інколи пив чай у міс Пінкертон, якій його відрекомендувала матуся, зовсім втратив глузд від кохання і навіть запропонував Ребеці вийти за нього заміж, як стало відомо з перехопленої записки, яку їй мала передати сліпа на одне око власниця цукерні. Відразу викликали з Бакстона місіс Хрумлі, яка забрала свого любого синочка, але сама думка про таку орлицю в Чізвікському голубнику дуже наполохала директорку, і вона негайно відіслала б геть Ребеку, якби не угода, за недотримання якої довелося б платити гроші; вона так і не повірила до кінця Ребеці, яка запевняла, що ніколи не перемовлялася жодним словом з містером Хрумлі, крім тих двох разів, коли в присутності міс Пінкертон вона пила з ним чай.

Поряд з іншими, високими й квітучими вихованками пансіону Ребека Шарп здавалася дитиною. Зате вона, як усі вбогі, передчасно набула гіркого досвіду. Скількох наполегливих кредиторів їй довелося вмовляти, скількох відсилати ні з чим від батькових дверей, до скількох продавців підлещуватись і піддобрюватись, щоб вони зласкавились і дали їй змогу зайвий раз пообідати! Вдома вона звичайно бавила час із батьком, який дуже пишався її розумом, і прислухалася до розмов його веселого товариства, часто не призначених для дитячих вух. Але, як казала сама Ребека, вона ніколи не була дитиною, а вже з восьми років почувала себе дорослою. Ох, навіщо міс Пінкертон впустила в свою клітку таку небезпечну птаху?

Річ у тім, що міс Пінкертон вважала Ребеку за найскромнішу в світі істоту, бо дівчина надзвичайно вміло прикидалась ingénue,[9] коли батько брав її з собою в Чізвік; не раніше як за рік до угоди про переїзд до пансіону, тобто коли Ребеці було шістнадцять років, міс Пінкертон урочисто, з відповідним напутнім словом подарувала їй ляльку, між іншим

сконфіскованого в міс Свіндл, яка нишком бавилася нею на уроках і яку застукали на цьому. Як реготали батько з дочкою, плуганячись додому з бенкету (влаштованого з нагоди актового дня, коли запрошували всіх викладачів), і як осатаніла б міс Пінкертон, якби побачила карикатуру на себе, що її мала комедіантка зробила з тієї ляльки! Бекі розігрувала з нею цілі сцени на радість і на превелику втіху Ньюмен-стріт, Джерард-стріт і всього артистичного кварталу. І молоді художники, забігаючи випити склянку джину зі своїм ледачим, підупалим, але дотепним і веселим старшим товаришем, завжди питали Ребеку, чи вдома міс Пінкертон. Вона, сердешна, була їм відома не менше, ніж містер Лоренс[10] чи президент Уест.[11] Якось Ребека мала честь погостювати в Чізвіку кілька днів і після того зробила собі другу ляльку – міс Джеммі, карикатуру на Джемайму. Бо хоч та щира душа пригостила її такою кількістю повидла й тістечок, що вистачило б на трьох дітей, а наостанці дала ще й сім шилінгів, почуття смішного в дівчини переважало вдячність, і вона повелася з міс Джеммі так само нещадно, як і з її сестрою.

Та скоїлось лихо, і Ребеку перевезли в пансіон, що мав стати її домівкою. Його суворий педантизм просто душив дівчину: молитви й трапези, уроки й прогулянки, які відбувалася регулярно, в призначений час, нестерпно гнітили її; Ребека так сумувала за вільним злиденним життям у старій майстерні в Сохо, що всі, та й вона сама, думали, ніби вона побивається за батьком. Дівчині дали кімнату на горищі, і служниці чули, як вона цілими ночами металася по ній і плакала. Та плакала вона з люті, а не з жалю. Досі вона не дуже лицемірила, а тепер самота навчила її прикидатися. Вона ніколи не бувала в товаристві жінок; її батько, хоч який непутящий, мав розум і хист, розмови з ним були для Ребеки в тисячу разів цікавішими, ніж балаканина того жіноцтва, з яким її тепер звела доля. Пихате марнославство директорки пансіону, немудра добродушність її сестри, дурні теревені і сварки старших вихованок і холодна чемність виховательок однаково дратували її. Не мала бідолашна дівчина й ніжного материнського серця, а то б щебет і лебедіння менших дівчаток, за якими вона повинна була наглядати, могло б її трохи потішити й зацікавити; проте Ребека прожила серед них два роки, і жодна не жалкувала, що вона їде геть. Лагідна,

щиросерда Емілія Седлі була єдина, до кого Ребека більш-менш прихилилась; та й хто б не прихилився до Емілії?

Чуже щастя, тобто життєві блага пансіонерок, які оточували Ребеку, викликало в неї болісну заздрість. «Як та дівуля пишається – і тільки тому, що вона онука якогось графа!» – казала вона про одну з них. «Як вони всі плазують перед тією креолкою через те, що вона має сотню тисяч фунтів! Я в сто раз розумніша і вродливіша за ту цяцю, дарма що вона така багата! І незгірше вихована, ніж та графська онука, дарма що вона значного роду, а однаково ніхто на мене й не гляне. Та коли я ще жила в батька, скільки було чоловіків, що відмовлялися від найвеселіших бенкетів і забав, аби тільки ввечері посидіти зі мною!» Вона вирішила будь-що звільнитися зі своєї в'язниці й почала діяти на власний розсуд, вперше снуючи якісь плани на майбутнє.

Тому вона й використовувала ті можливості, які давав їй пансіон, щоб дечого навчитися. Вміючи вже добре грати і маючи здібності до мов, вона швидко опанувала той невеличкий курс навчання, який на той час вважали достатнім для дівчат. Музичні вправи вона виконувала постійно, і якось, коли дівчата пішли гуляти, а Ребека лишилася вдома, зіграла одну річ так, що Мінерва, випадково почувши її гру, розважно вирішила не витрачати грошей на вчителя для молодших класів і заявила міс Шарп, що відтепер та вчитиме їх музики.

Дівчина вперше відмовилась, чим страшенно вразила величну директорку школи.

– Мій обов'язок – розмовляти з ними по-французькому, – а не вчити їх музики й ощадити для вас гроші, – гостро мовила Ребека. – Платіть мені, і я вчитиму їх.

Мінерві довелося здатись, але, звичайно, відтоді вона зненавиділа дівчину.

– За тридцять п'ять років, – сказала вона, і то була правда, – за тридцять п'ять років ніхто ще в моєму домі не насмілювався ставити під сумнів мій авторитет. Я пригріла в себе на грудях гадюку.

– Гадюку? Що за дурниці, – відказала Ребека старій дамі яка мало не зомліла з дива. – Ви взяли мене, бо я була вам потрібна. Тут про вдячність не може бути й мови. Я ненавиджу цю школу й хочу піти звідси. І не робитиму тут нічого, крім того, що зобов'язана робити.

Дарма стара дама питала Ребеку, чи вона усвідомлює, що розмовляє з міс Пінкертон. Ребека вибухнула їй у вічі страшним, глузливим, демонічним сміхом, від якого директорку школи мало грець не вдарив.

– Заплатіть мені, – сказала дівчина, – і відпустіть геть або, ще краще, знайдіть мені добре місце гувернантки в пристойній родині – ви можете знайти його, якщо захочете.

І потім, коли в них знов доходило до суперечки, Ребека завжди верталася до цього:

– Ми ненавидимо одна одну, влаштуйте мене, і я ладна поїхати звідси.

Шановна міс Пінкертон, хоч мала римський ніс і носила на голові високий капелюшок, хоч була на зріст як добрий гренадер і досі користувалася необмеженою владою в пансіоні, поступалася, проте, силою волі й наполегливістю своїй маленькій учениці й змагалася з нею, пробуючи її залякати. Якось, коли вона зважилася вилаяти її прилюдно, Ребеці спав на думку вже згаданий спосіб відповідати їй по-французькому, і це остаточно зломило стару. Щоб підтримати в школі свій авторитет, їй треба було позбутися цієї бунтівниці, цієї почвари, гадюки, цієї заколотниці; і, почувши, що родина сера Пітта Кроулі саме шукає гувернантку, вона порекомендувала їй міс Шарп, хоч та була і заколотниця, і гадюка.

– Власне, в поведінці міс Шарп, – сказала вона, – я не можу знайти нічого поганого, крім ставлення до мене, і мушу визнати, що її здібності й манери відповідають найвищим вимогам. Що ж до її освіченості, то вона якнайкраще підтверджує успіх навчальної системи, прийнятої в моїй школі.

Так директорка узгодила рекомендацію з своїм сумлінням; умову скасовано, і учениця отримала волю. Ця боротьба, описана тут кількома рядками, звичайно, тривала не один місяць. А що міс Седлі, на той час сімнадцятирічна дівчина, мала залишити школу й приятелювала з міс Шарп («В поведінці Емілії це єдине, що не вдовольняє мене», – казала Мінерва), вона запросила її на якийсь тиждень до себе в гості, перше ніж та приступить до обов’язків гувернантки в чужій родині.

Так перед обома дівчатами відкрився світ. Для Емілії то був зовсім незнаний, свіжий, чарівний світ, який ще тільки буйно розквітав. А для Ребеки – вже не зовсім незнаний, бо, якщо казати правду, з тим Хрумлі вийшло трохи інакше: власниця

цукерні комусь натякнула, а той «хтось» ладен був заприсягтися ще комусь, що між містером Хрумлі й міс Шарп стосунки зайшли значно далі, ніж про це стало відомо, і що та записка була відповіддю на іншу. Та хто може знати, що там було насправді? В кожному разі, якщо Ребека й не вперше вступала в світ, то вступала наново.

На той час, коли дівчата доїхали до Кенсінгтонської рогатки, Емілія ще не забула своїх товаришок, але сльози її висохли, і вона вже навіть зашарілася при зустрічі з якимось молодим офіцером лейб-гвардії, що, поминаючи верхи карету, глянув на неї і сказав: «З біса гарне дівчисько!» Поки карета досягла Рассел-сквер, дівчата вдосталь набалакалися про бенкети в королівському палаці, про те, чи молоді дами з'являються туди напудрені та в кринолінах і чи Емілія матиме таку честь, що її запросять на бенкет до лорд-мера, Емілія вже знала. Коли ж вони нарешті приїхали додому і Емілія Седлі з допомогою Самбо випурхнула з карети, щасливішої і привабливішої дівчини не було в цілому Лондоні. Так думали і Самбо, і візник, так вважали батько й мати і вся челядь у домі, що вишикувалася в передпокої, кланяючись, присідаючи і всміхаючись своїй молодій господині.

Будьте певні, що Емілія показала Ребеці кожну кімнату в домі, все, що було в її шухлядах, і книжки, і фортепіано, і сукні, і всі намиста, брошки, мережива та інші дрібнички. Вона впросила Ребеку взяти в подарунок від неї намисто з ясного сердоліку, і бірюзові сережки, й чудесну муслінову сукню, яка тепер була їй вузька, а Ребеці саме до міри, а ще вирішила спитати в матері дозволу віддати приятельці і білу кашемірову шаль. Хіба їй шкода, адже брат Джозеф щойно привіз їй з Індії ще дві.

Ребека, побачивши дві чудові кашемірові шалі, що їх Джозеф Седлі привіз у подарунок сестрі, цілком щиро сказала: «Мабуть, дуже приємно мати брата», – чим відразу викликала співчуття в щиросердої Емілії: яка ж вона, бідолаха, самітна в світі, сирота, без друзів і родичів.

– Ти теж не сама, Ребеко, – мовила вона. – Ти повинна знати, що я завжди буду тобі приятелькою і любитиму тебе, як сестру, ось побачиш!

– Ох, це не те саме, що мати батьків, добрих, багатих, ласкавих батьків, які дають тобі все, що ти просиш. Хіба є щось

дорожче за батьківську любов? Мій бідолашний татко не міг мені нічого дати, і в мене було тільки дві сукні! А ще як є брат, коханий брат! О, як ти, мабуть, його любиш!

Емілія засміялася.

– Що? Ти його не любиш? А кажеш, що любиш усіх!

– Ну, та люблю… але…

– Але що?

– Але Джозефові, здається, байдуже, люблю я його чи ні. Уявляєш, він десять років не був удома, а коли повернувся, то подав мені на вітання два пальці. Він дуже ласкавий і добрий, але рідко розмовляє зі мною; мені здається, що він свою люльку любить більше, ніж свою… – Емілія враз похопилася: навіщо казати погане про рідного брата? – Він дуже любив мене, коли я була маленька, – додала вона. – Я мала п’ять років, як він виїхав.

– Він, певне, дуже багатий, – мовила Ребека. – Кажуть, індійські набоби[12] страх які багаті.

– Думаю, що в нього великі прибутки.

– А твоя невістка, звичайно, чарівна жінка?

– Ха-ха-ха! Джозеф не одружений, – знов засміялась Емілія.

Здається, вона вже казала про це Ребеці, але та, видно, забула; принаймні вона почала запевняти і присягатися, що сподівалась побачити цілу купу небожів і небог Емілії. Вона така розчарована, що містер Седлі неодружений. Емілія ж начебто казала, що в нього є родина, їй страх подобаються малі діти.

– А я думала, вони тобі набридли в Чізвіку, – мовила Емілія, трохи здивована тим, що в подруги раптом прокинулася така любов до дітей.

Звичайно, якби міс Шарп була старша, то не дозволила б собі зайти так далеко, щоб її брехня стала очевидною. Але пам’ятаймо, що їй ще тільки дев’ятнадцять, що вона бідна, невинна душа, не вміє ще вправно брехати і всього в житті мусить доходити самотужки. Справжній зміст усіх наведених вище запитань, якщо їх перекласти мовою серця цієї винахідливої молодої особи, був дуже простий: «Коли Джозеф Седлі багатий і неодружений, чому б мені не вийти за нього заміж? Правда, часу в мене обмаль, тільки два тижні, але спробувати не завадить». Вона подвоїла свою ніжність до Емілії – поцілувала подароване намисто, надягаючи його на шию, і

заприсяглася, що ніколи, ніколи не розлучиться з ним. Коли пролунав дзвоник на обід, вона зійшла вниз, обнявши Емілію за стан, як люблять робити дівчата. І поки дійшла до дверей вітальні, то так розхвилювалася, що ледве зважилася зайти.

– Послухай, люба, як б’ється моє серце, – сказала вона приятельці.

– Ні, не дуже, – мовила Емілія. – Заходь, не бійся. Тато не скривдить тебе.

Розділ III
РЕБЕКА ПЕРЕД ЛИЦЕМ СУПРОТИВНИКА

Опасистий, пухкий чоловік у шкіряних штанях і гессенських чоботях, з хусткою, кілька разів обмотаною навколо шиї, майже до самого носа, в червоному смугастому жилеті і ясно-зеленому сюртуці зі сталевими гудзиками завбільшки з крону (таке було в ті часи ранкове вбрання денді чи молодиків із заможних родин) читав газету біля каміна, коли зайшли дівчата. Він рвучко схопився з крісла, почервонів до самих вух і майже зовсім сховав обличчя в хустку.

– Та це я, твоя сестра, Джозефе, – засміялась Емілія і потиснула простягнені їй два пальці. – Бачиш, я вже назавжди вернулася додому. А це моя приятелька міс Шарп, про яку я тобі вже згадувала.

– Ні, не згадувала, слово честі, – мовила голова з-за хустки. – Тобто... так... Ну й холоднеча, міс, – з цими словами він заходився старанно розгортати жар у каміні, хоч була середина червня.

– Який він вродливий, – досить голосно прошепотіла Ребека Емілії.

– Ти так вважаєш? – спитала Емілія. – Я йому скажу.

– Нізащо в світі, любонько! – вжахнулася Ребека і відсахнулася, мов полохлива серна. Перед тим вона шанобливо, як дівчинка, присіла перед Джозефом, і її скромно опущені очі так пильно вивчали килим, що аж дивно було, як вона встигла роздивитися на Джозефа.

– Дякую тобі за чудові шалі, братику, – мовила Емілія джентльменові з кочергою. – Правда, Ребеко, вони гарні?

– О, божественні! – вигукнула міс Шарп, і її очі помандрували з килима просто на свічник.

Джозеф торохтів кочергою і щипцями, сопів, кректав і червонів, наскільки здатне було почервоніти його жовте обличчя.

– Я не можу робити тобі такі щедрі подарунки, – вела далі Емілія, – але в школі я вишила для тебе гарні шлейки.

– Бійся бога, Еміліє, що ти кажеш! – не на жарт злякався брат і так завзято смикнув за шнурок дзвоника, що він лишився в нього в руці, тому Джозеф ще дужче знітковів. – Прошу тебе,

глянь, чи моє баггі стоїть перед домом. Я не можу чекати. Мушу їхати. Де той грум, хай йому ч... Я мушу їхати.

Тієї хвилини до вітальні зайшов сам господар, побризкуючи брелоками, як і годиться справжньому британському купцеві.

– Куди ти мчиш, Еммі? – запитав він.

– Джозеф звелів мені поглянути, чи стоїть перед домом його баггі. А що таке баггі, тату?

– Однокінний паланкін, – відповів старий джентльмен, що любив пожартувати на свій лад.

Джозеф голосно зареготав, але, зустрівшись поглядом з міс Шарп, замовк так раптово, наче в нього влучила блискавка.

– Ця дівчина твоя товаришка? Радий вас бачити, міс Шарп. Чого Джозеф тікає? Ви й Еммі вже встигли з ним посваритися?

– Я обіцяв Бонемі, своєму товаришеві по службі, що пообідаю з ним, – сказав Джозеф.

– Отакої! Ти ж казав матері, що обідатимеш удома!

– Хіба ж я можу обідати вдома в такому вбранні!

– Гляньте на нього, міс Шарп, хіба такому чепурунові не можна обідати де завгодно?

На ці слова міс Шарп, звичайно, глянула на товаришку, і обидві зайшлися веселим сміхом на радість старому добродієві.

– Ви коли бачили такі шкіряні штани у вашому пансіоні, міс Шарп? – повів далі він, задоволений своїм успіхом.

– Бійтеся бога, тату! – вигукнув Джозеф.

– Ну от, тепер він образився. Місіс Седлі, люба моя, я образив вашого сина. А я ж тільки показав дівчатам, які гарні в нього штани. Спитайте міс Шарп, чи я правду кажу. Годі тобі, Джозефе, помирися з міс Шарп, і ходімо до столу.

– Буде плов, Джозефе, такий, як ти любиш, а батько привіз з Біллінгсгейтського ринку[13] найкращого палтуса.

– Ходімо, ходімо голубе, веди вниз міс Шарп, а я піду за тобою з цими двома вродливими дамами, – сказав батько і, взявши під руку дружину й дочку, весело рушив до їдальні.

Якщо Ребека Шарп у душі й вирішила здобути цього огрядного чепуруна, то я, шановні дами, думаю, що ми не маємо права судити її за це. Бо хоч загалом тендітні створіння великодушно і з належною скромністю доручають своїм матерям ловити для них нареченого, згадаймо, що міс Шарп не

має ніжної матінки, яка влаштувала б для неї цю делікатну справу, і коли вона сама не подбає про чоловіка, то в цілому світі не знайдеться нікого, хто б їй допоміг. Що змушує молодих дівчат «виходити на люди», як не шляхетне прагнення одружитися? Що гонить їх натовпом на різні курорти? Чому вони танцюють до п’ятої години ранку протягом довгого сезону? Що силує їх трудитися над фортепіанними сонатами й розучувати кілька пісеньок у модного вчителя по гінеї за лекцію або грати на арфі, якщо вони мають гарні руки й зграбненькі ліктики, чи носити яскраво-зелені капелюшки з перами, наче мисливці-лучники, як не бажання вполювати тими своїми вбивчими луками й стрілами молодика, в якого вони націлились? Що змушує шановних батьків згортати килими, перевертати догори цілий дім і втрачати п’ятину річного прибутку на прохані вечори й охолоджене шампанське? Може, щира любов до ближнього й природне, щире бажання старих подивитися, як танцює та веселиться молодь? Якби ж то! Вони хочуть видати заміж своїх дочок. І так само як простодушна місіс Седлі в глибині свого ніжного серця вже склала собі з десяток різних планів, щодо влаштування своєї Емілії, так і наша люба, але позбавлена опіки Ребека вирішила зробити все, щоб знайти собі чоловіка, який їй був дужче потрібний, ніж товаришці. Вона мала буйну уяву, а крім того, читала «Казки Тисячі й однієї ночі» та «Географію Гютрі», тому, одягаючись до обіду і знаючи від Емілії, що її брат дуже багатий, вже почала будувати собі розкішний повітряний замок, в якому вона б володарювала, а чоловік десь мрів на задньому плані (Ребека ще не бачила Джозефа, тому не могла чітко собі його уявити); вона вбиралася в безліч шалей, капелюшків, прикрашала себе діамантовими намистами і під звуки маршу з «Синьої бороди»[14] сідала на слона, щоб їхати з урочистим візитом до Великого Могола.[15] Солодкі мрії Альнашара! Снувати вас – це щасливий привілей юності, скільки юних істот віддавалися таким чарівним мріям ще до Ребеки!

Джозеф Седлі був на дванадцять років старший за свою сестру Емілію. Він займав цивільну посаду в Ост-Індській компанії,[16] і на той час, про який ми розповідаємо, був записаний у Бенгальському розділі Ост-індійського довідника як збирач податків у Боглі-Уолагу – а всім відомо, що це

почесне і прибуткове місце. Якщо читач хоче дізнатися, до яких іще посад дослужився Джозеф у тій компанії, ми відсилаємо його до цього самого довідника.

Боглі-Уолаг розташований у відлюдній, мальовничій, зарослій джунглями болотистій місцевості, куди приїздили полювати на бекасів і де досить часто можна було сполохати й тигра. До Ремганджа, де містився суд, було звідти тільки сорок миль, а за тридцять миль далі розташувався кавалерійський полк – так писав Джозеф батькам додому з приводу своєї посади. Він прожив у тому чарівному закутку років вісім зовсім самітний, не бачивши жодної християнської душі, за винятком двох разів на рік, коли туди з'являвся військовий загін, щоб відвезти до Калькутти прибутки, які Джозеф устигав зібрати.

На щастя, саме тоді він нажив якусь хворобу печінки, повернувся лікувати її до Європи, і з цієї нагоди оточив себе на батьківщині великим комфортом, і віддався різним розвагам. У Лондоні він не мешкав з батьками, а мав власну квартиру, як і годиться неодруженому гуляці. До від'їзду в Індію Джозеф був надто молодий, щоб брати участь у столичних розвагах, тому, вернувшись, він поринув у них з головою: катався в Парку[17] власною каретою, обідав у модних тавернах (бо «Східний клуб» ще не був створений), учащав до театрів згідно з тогочасною модою або з'являвся в опері, старанно вичепурившись у вузькі панталони й трикутний капелюх.

Повернувшись потім до Індії, і взагалі до кінця своїх днів Джозеф любив захоплено розповідати про ту пору свого життя, натякаючи, що він і Браммель[18] були тоді найпершими гуляками. Та насправді він був у Лондоні такий же самітний, як і в джунглях свого Боглі-Уолага. Він не знав у столиці жодної душі, і якби не лікар і товариство синіх таблеток та болю печінки, він би загинув із самоти. Джозеф був ледачий, дражливий бонвіван; жінок він боявся найдужче за все, тому рідко з'являвся в родинному колі на Рассел-сквер, де панував радісний настрій і де жарти добродушного батька зачіпали його самолюбство. Огрядність завдавала, йому великого клопоту й тривог, час від часу він відчайдушно пробував спекатися зайвого сала, проте лінивість і звичка ні в чому собі не відмовляти брали гору над його наміром змінити життя, і він знову починав наїдатися донесхочу тричі на день. Він не вмів одягатися гарно, але витрачав багато зусиль, щоб причепурити

свою огрядну постать, і гаяв на це щодня по кілька годин. Його служник набув собі цілий статок на господаревому гардеробі, туалетний столик Джозефа був заставлений помадами й есенціями, ніби в якоїсь літньої кокетки, щоб мати талію, він випробував усі паски, корсети й бандажі, які тільки тоді існували. Як більшість огрядних людей, він полюбляв вузьке вбрання і дбав про те, щоб воно було якнайяскравіших кольорів і молодіжного крою. Причепурившись нарешті, Джозеф вирушав сам кататися в Парк, потім вертався, перевдягався і йшов знову ж таки сам обідати до «Кав’ярні П’яцца». Він був самозакоханий, як дівчина, і, мабуть, його хвороблива несміливість була одним із наслідків надмірного самолюбства. Якщо міс Ребека зуміє спіймати його, та ще й тільки-но вступивши в життя, то вона – особа з неабияким хистом.

Уже перший крок засвідчив її велику вправність. Називаючи Джозефа вродливим, вона знала, що Емілія скаже про це матері, а та, мабуть, Джозефу або принаймні буде потішена таким компліментом її синові. Кожну матір таке потішить. Скажіть Сікораксі, що її син Калібан[19] вродливий, мов Аполлон, і вона зрадіє, хоч сама хитра відьма й знає ціну таким словам. Та й Джозеф міг почути цей комплімент, бо ж Ребека говорила досить голосно; і він таки справді почув його, а що сам у душі вважав себе за красеня, то аж затремтів увесь з радості від такої похвали. Але ж відразу засумнівався. «Чи ця дівчина, бува, не глузує з мене?» – подумав він і кваплива схопився за дзвоник, щоб, як ми з вами бачили, втекти. Затримали його й змусили залишитися вдома батькові жарти й материні вмовляння. Ведучи Ребеку вниз до їдальні, Джозеф то радів, то сумнівався. «Чи вона справді вважає, що я вродливий, – міркував він, – чи просто кепкує з мене?» Ми вже згадували, що Джозеф був самозакоханий, як дівчина. А що, як – не дай господи! – дівчата візьмуть та й обернуть цей вислів, скажуть про котрусь із своїх знайомих: «Вона самозакохана, як чоловік»? А нічого – вони матимуть цілковиту слушність! Бородаті істоти такі самі ласі на хвалу, такі самі дріб’язково прискіпливі до своїх уборів, так само пишаються своєю вродою і такі самі впевнені в силі своїх чарів, як кожна кокетка.

Отже, вони спустилися до їдальні – Джозеф червоний і зніяковілий, а Ребека – сама скромність, з опущеними зеленими очима. Вона була в білій сукні, з голими білими, як сніг,

плечима, втілення молодості, беззахисної невинності й покірної, цнотливої простоти. «Треба мені бути дуже скромною, – подумала вона, – і дуже цікавитися Індією».

Ми вже чули, що місіс Седлі приготувала для сина чудове каррі,[20] саме таке, як він любив, і під час обіду Ребеці запропонували скуштувати його.

– А що це таке? – спитала вона, благально дивлячись на Джозефа.

– Пречудова штука, – сказав він з напханим ротом і аж розцвів, таку втіху давав йому сам процес їжі. – У вас, мамо, каррі готують не гірше, ніж у мене в Індії.

– О, я неодмінно попробую, якщо це індійська страва, – заявила Ребека. – Все, що прибуває з Індії, має бути добре, я певна цього.

– Дай-но, любий, того каррі міс Шарп, – мовив, сміючись, містер Седлі.

Ребека ще ніколи не їла такої гидоти.

– Ну як, справді все, що прибуває з Індії, добре? – запитав містер Седлі.

– О, чудесне! – відповіла Ребека, яку палив вогнем кайєнський перець.

– То візьміть ще до нього чілі,[21] міс Шарп, – порадив Джозеф, щиро зацікавившись.

– Чілі? – перепитала Ребека, насилу хапаючи повітря, – О так! – Вона думала, що чілі – щось прохолодне, і взяла собі трохи цієї приправи. – Які свіжі й зелені стручечки! – вигукнула вона й поклала один у рот.

Чілі виявився ще пекучіший за каррі. Ребека не могла більше витримати, відклала виделку й закричала:

– Води, ради бога, води!

Старий Седлі зареготав. Він був чоловік безцеремонний, бо весь свій час проводив на фондовій біржі, де полюбляли грубуваті жарти.

– Чого ж ви, це справжнісінький індійський чілі, – сказав він. – Самбо, дай міс Шарп води!

Батьковому реготові завторував Джозеф, якому жарт страшенно сподобався. Жінки тільки ледь усміхнулися. Вони бачили, що бідолашна Ребека дуже страждає. Вона сама ладна була б задушити старого Седлі, але проковтнула образу так само легко, як жахливе каррі, і коли знов спромоглася на слово,

то добродушно пожартувала:

– Як же я забула про перець, який персидська принцеса в «Казках Тисячі й однієї ночі» сипле в тістечка з вершками. А в Індії до вершків додають кайєннського перцю?

Старий Седлі знов зареготав, визнавши, що Ребека дотепна дівчина, а Джозеф простодушно сказав:

– Тістечка з вершками? В нас у Бенгалії вершки дуже погані. Ми звичайно п’ємо козяче молоко, і знаєте, їй-богу, воно мені краще за вершки!

– Тепер, мабуть, вам не буде подобатися все, що прибуває з Індії, міс Шарп? – спитав господар, а коли після обіду жінки вийшли, хитрий старий сказав синові: – Стережися, Джо, ця дівчина ставить на тебе тенета.

– Пхе, дурниці! – мовив Джо, хоч був страшенно потішений. – Пам’ятаю одну дівулю в Думдумі, дочку артилериста Катлера, що потім вийшла заміж за доктора Ланса, ох і заповзялася ж вона осідлати мене у вісімсот четвертому, мене або Малігетоні, про нього я вам розповідав перед обідом... Той Малігетоні з біса гарний хлопець, тепер він суддя в Баджбаджі і, напевне, років за п’ять стане радником. Ну от, артилеристи влаштували бенкет, і Квінтін з чотирнадцятого королівського полку бере та й каже мені: «Седлі, – каже, – закладаюся на тринадцять до десяти, що ця Софі Катлер підчепить на гачок тебе або Малігетоні ще до сезону дощів». – «Гаразд», – кажу я. Еге, тату, у вас, їй-богу, чудове бордо! Від Едемсона чи Карбонеля?

У відповідь почулося неголосне хропіння: шановний біржовик заснув. Отже, цього разу Джозеф не докінчив своєї історії. Треба визнати, що в чоловічому товаристві він ставав дуже говіркий і вже десятки разів розповідав про цю чарівну пригоду своєму лікареві, докторові Голлопу, коли той приходив дізнатися про його печінку і про дію синіх таблеток.

Як хворий, Джозеф випив цілу пляшку бордо, крім тієї мадери під час обіду, ум’яв дві тарілочки суниць зі сметаною та десятків зо два маленького темного печива, що лежало забуте на таці біля нього, і думки його, звичайно (адже романісти мають здатність усе знати), весь час крутилися навколо Еміліїної гості, що тепер була з нею нагорі. «Гарненька, жвава, весела дівчина. Як вона глянула на мене, коли я підняв їй хусточку! Вона, хитра лисичка, двічі її впускала. А хто це там співає у вітальні? Ох бісова віра, чи не піти мені подивитися?

Але його раптом скувала непереборна сором'язливість. Батько спав; капелюх Джозефа висів у передпокої, а неподалік на Саутгемптон-роу завжди можна було найняти карету.

– Мабуть, піду погляну «Сорок розбійників»,[22] – вказав він сам до себе, – і побачу, як танцює міс Декамп.

І Джозеф тихенько, навшпиньки ступаючи, вийшов з їдальні і зник, не збудивши шановного голову дому.

– Он іде Джозеф, – сказала Емілія, виглядаючи з вітальні у відчинене вікно, поки Ребека співала й награвала собі на фортепіано.

– Він злякався міс Шарп, – мовила місіс Седлі. – Бідолашний Джо, і чого він такий соромливий?

Розділ IV
ЗЕЛЕНИЙ ШОВКОВИЙ ГАМАНЕЦЬ

Страх не покидав сердешного Джо два чи три дні; за цей час він не приїздив додому, а Ребека також навіть не згадувала про нього. Вона при кожній нагоді виявляла шанобливу вдячність господині, понад усяку міру раділа відвідинам добродійних базарів і впадала в нестямний захват від театрів, куди її водила добродушна місіс Седлі. Одного разу в Емілії боліла голова і вона не могла йти на якусь вечірню розвагу, куди запрошено обох дівчат, а Ребека нізащо не хотіла йти сама.

– Як? Ти показала мені, бідній сироті, що таке щастя і любов, а я мала б тебе залишити? Та ніколи в світі! – вигукнула вона і звела зелені очі, повні сліз, кудись угору.

Місіс Седлі не могла не визнати, що в товаришки її дочки ніжне й добре серце.

З жартів містера Седлі Ребека довго й щиро сміялася, що вельми тішило й зворушувало ласкавого добродія. Міс Шарп прихилила до себе не тільки господарів. Вона здобула велику ласку в місіс Бленкінсоп, зацікавившись малиновим варенням, яке економка саме варила в своїй кімнаті. На радість Самбо, вона наполегливо називала його «сером» або «містером Самбо» й вибачалася перед покоївкою за те, що зважувалась турбувати її дзвінком, – і все це робила так мило й скромно, що зачарувала челядь майже так само, як і господарів.

Якось, переглядаючи малюнки, що їх Емілія посилала додому зі школи, Ребека зненацька спинилась на котромусь із них, вибухнула плачем і вибігла з кімнати. Це сталося того дня, коли Джо Седлі вдруге з’явився в батьків.

Емілія кинулася за товаришкою, щоб дізнатися, чого та плаче, і скоро вернулася без Ребеки, трохи й сама схвильована.

– Знаєте, мамо, її батько був учителем малювання в Чізвіку і звичайно докінчував наші малюнки.

– Голубонько! А міс Пінкертон завжди казала, що він і не торкається до ваших малюнків, тільки *обрамляє* їх.

– Це й називалося обрамляти, мамо. Ребека побачила малюнок, згадала, як її батько працював над ним, усе це так раптово, знаєте, і вона...

– Бідна дитина має добре серце, – сказала місіс Седлі.

– Я б хотіла, щоб Ребека погостювала в нас іще тиждень, – сказала Емілія.

– Вона з біса схожа на міс Катлер, з якою я, бувало, зустрічався в Думдумі, тільки біліша. Тепер та вийшла заміж за військового лікаря Ланса. І знаєте, мамо, раз Квінтін з чотирнадцятого полку заклався зі мною...

– О Джозефе, ми вже чули цю історію, – сміючись, перебила його Емілія, – можеш не розповідати, а от краще переконай маму, хай вона напише тому баронетові... як же його... Кроулі, чи що... й попросить, щоб бідна Ребека побула ще в нас. Ось і вона! А очі аж почервоніли від сліз.

– Мені вже краще, – заявила Ребека якомога солодше, всміхнулася, припала до простягненої їй руки добродушної господині й шанобливо поцілувала її. – Які ви всі добрі до мене. Всі, – додала вона вже жартома, – крім містера Джозефа.

– Крім мене? – вигукнув Джозеф, міркуючи, чи не втекти йому зараз-таки. – Сили небесні! Господи! Міс Шарп, що ви кажете!

– Авжеж, хіба не жорстко було вмовляти мене їсти той страхітливий перець першого ж дня, коли я ще навіть до пуття не познайомилася з вами. Ви не такі добрі до мене, як моя люба Емілія.

– Він тебе менше знає, – сказала Емілія.

– Хіба хтось може бути недобрим до тебе, голубонько, – мовила господиня.

– Каррі було смачнюче, їй-богу, – не відчуваючи жарту, сказав Джо. – Може, тільки цитринового соку в ньому було трохи замало. Авжеж, таки замало.

– А чілі?

– Господи, як ви зойкнули! – вигукнув Джо, згадавши смішний бік тієї події, і зайшовся реготом, але, як звичайно, раптово замовк.

– Надалі я буду обережніша, як ви щось пропонуватимете мені, – заявила Ребека, коли вони разом спускалися вниз до їдальні. – Я не знала, що чоловіки так люблять мучити бідних беззахисних дівчат.

– Їй-богу, я зовсім не хочу образити вас, міс Ребеко!

– Та знаю, що не хочете, – сказала вона і зненацька легенько стиснула його за лікоть своєю маленькою ручкою, але тієї ж миті злякано відсмикнула руку, глянула йому просто в обличчя

і знов опустила очі на килим.

Я не ручуся, що в Джо не закалатало серце від того мимовільного, несміливого, ніжного вияву почуттів простодушної дівчини.

Це було заохочення, і, може, декотрі аж надто доброчесні й виховані жінки осудять її за нескромність. Але ж, бачите, бідолашній Ребеці доводилось усе робити самій. Коли хтось такий убогий, що не може найняти собі служника, то хоч які в нього вишукані манери, а він мусить сам підмітати свої покої. Коли в якоїсь милої дівчини немає щиро відданої їй матері, що взялася б до пошуків нареченого, вона мусить шукати його сама. Ох, яке щастя, що жінки не користуються своєю силою частіше! Бо ми неспроможні встояти перед ними. Варто їм виявити бодай найменшу прихильність, як ми, чоловіки, відразу падаємо перед ними навколішки, навіть перед старими й потворними. Я скажу вам більше: кожна жінка, якщо вона вже таки не зовсім горбата, за сприятливих обставин може одружити з собою кого захоче. Тож будьмо вдячні, що ці голубоньки, як свійські тварини, не усвідомлюють своєї сили. А то нам не було б від них порятунку.

«Їй-богу, я вже почуваю точнісінько те саме, що й у Думдумі біля міс Катлер!» – міркував Джозеф, заходячи до їдальні.

За столом Ребека раз по раз зверталася до Джозефа то ніжно, то жартівливо, питаючи його думки про ту чи іншу страву. Тепер вона вже заприязнилася з усією родиною, а самі дівчата полюбили одна одну, як сестри. Дівчата інакше не можуть, як тільки поживуть під одним дахом днів із десять.

Ніби заповзявшись всіляко допомагати Ребеці здійснювати свої плани, Емілія навмисне нагадала братові про обіцянку, яку він дав їй під час великодніх канікул, – «ще коли я була школяркою», – засміялася вона: обіцянку повести її у Воксгол.[23]

– І от тепер, коли в нас гостює Ребека, саме добра нагода, – докінчила Емілія.

– Чудово! – вигукнула Ребека і мало не заплескала в долоні, але вчасно похопилась, що так не личить робити скромній особі, і стрималась.

– Тільки не сьогодні, – заявив Джо.

– Ну, то завтра.

– Завтра ми з татом запрошені на обід, – мовила місіс Седлі.

– Чи не хочеш ти цим сказати, люба моя, що я туди поїду? –

запитав господар. – І що жінка твого віку і твоєї статури поткнеться в те погане, вогке місце, щоб застудитися?

– Хтось же повинен бути з дітьми, – мовила місіс Седлі.

– То хай їде Джо, – сказав батько, сміючись, – він уже досить великий.

На ці слова навіть Самбо коло бічного столика не втримався і пирхнув від сміху, а бідолашний товстун Джо відчув бажання стати батьковбивцею.

– Розшнуруйте йому корсет! – не вгавав старий. – Хлюпніть йому в лице води, міс Шарп, або занесіть його нагору, бо він, сердешний, умліває. Нещасний мученик! Занесіть його нагору, він легенький, мов пір'їна!

– Я не стерплю цього, сер, хай йому ч... – заревів Джозеф.

– Замов містерові Джозу слона, Самбо! Пошли по нього в звіринець! – вигукнув старий, жартуючи, але, побачивши, що Джоз мало не плаче з люті, перестав реготати, простяг синові руку й сказав: – У нас на фондовій біржі ніхто не ображається на жарти, Джозе! Самбо, не треба слона, дай нам краще по келиху шампанського. Навіть у пивниці Боні[24] не знайдеш такого, синку.

Келих шампанського повернув Джозефові душевну рівновагу, і ще не встигла пляшка спорожніти, – а йому, як хворому, припало дві третини з неї, – він погодився повести дівчат у Воксгол.

– Кожній дівчині треба свого кавалера, – сказав старий добродій. – Джо неодмінно захопиться міс Шарп і загубить Емілію в натовпі. Пошлемо в дев'яносто шостий полк і запросимо Джорджа Осборна, може, він прийде.

Місіс Седлі, не знати з якої причини, глянула на чоловіка й усміхнулася. В очах старого Седлі засвітилося невимовне лукавство, він подивився на Емілію, а та опустила голову й почервоніла так, як тільки можуть червоніти сімнадцятирічні дівчата і як зроду не червоніла Ребека Шарп, принаймні не червоніла відтоді, як її, ще восьмирічною дівчинкою, хрещена мати застукала біля буфета, де вона крадькома їла варення.

– Нехай Емілія сама напише записку, – сказав батько, – щоб Джордж Осборн побачив, як гарно вона навчилась писати в міс Пінкертон. Пам'ятаєш, Еммі, як ти послала йому запрошення на водохрестя й написала «и» замість «е»?

– Коли то ще було, – сказала Емілія.

– А здається, що вчора, правда, Джоне? – звернулася місіс Седлі до чоловіка.

І тієї ночі в розмові, що відбулася в одному з причілкових покоїв на другому поверсі в своєрідному наметі з навощеного ситцю, розмальованого яскравим фантастичним індійським візерунком, підбитого ніжно-рожевим міткалем, – усередині цього імпровізованого шатра була пухова постіль, на ній дві подушки, а на подушках дві круглі рум'яні голови: одна в мереженому очіпку, а друга в простому перкалевому з китичкою на кінці, – отож у тій розмові місіс Седлі добре вичитала чоловікові за те, що він так жорстоко позбиткувався з бідолашного Джо.

– Просто негарно з твого боку, містере Седлі, так мучити бідного хлопця, – сказала вона.

– Голубко моя, – відповіла перкалева китичка, – ти ніколи так не пишалася собою і не кокетувала, як Джоз, а це вже про щось свідчить. Хоч три десятки років тому, року тисяча сімсот вісімдесятого, еге, десь тоді, ти, мабуть, мала на це право, я не заперечую. Але мені терпець уривається від Джоза та його блазенських вихваток. Він хоче переплюнути самого себе, люба моя, тільки й думає про себе, який він, мовляв, гарний, з усіх красенів красень. Чує моє серце, що ми ще матимемо з ним клопоту. Адже ж усім видно, що ця мала приятелька Еммі відверто чіпляється йому на шию, і якщо вона його не спіймає, то спіймає котра́сь інша. Йому судилося стати здобиччю першої-ліпшої жінки, як оце мені ходити щодня на біржу. Ще добре, голубко, що він не привіз нам чорношкірої невістки. Але запам'ятай моє слово: та жінка, що закине на нього вудку, неодмінно спіймає його.

– Я завтра ж таки відішлю ту хитру бестію, – рішуче заявила місіс Седлі.

– А чом би й не вона, місіс Седлі? В неї хоч біле обличчя. Мені байдуже, хто його з собою оженить. Хай він сам про це дбає.

Після цього розмова скінчилась і змінилася неголосними, аж ніяк не романтичними носовими руладами: в будинку Джона Седлі, есквайра і члена фондової біржі запала тиша, яку порушували тільки дзигарі на церковній дзвіниці, що вибивали чергову годину, та вигуки нічного сторожа.

Уранці добродушна місіс Седлі вже передумала виконувати

свою погрозу щодо Ребеки Шарп, бо хоч нема почуття палкішого, звичайнішого й виправданішого за материнські ревнощі, але вона не могла собі уявити, щоб ця маленька, скромна, вдячна й чемна гувернантка зважилась звести очі на таку величну постать, як збирач податків з Боглі-Уолага. Та й листа з проханням продовжити дівчині відпустку вже послано, і було б важко знайти якийсь привід, щоб отак раптово спекатись її.

І наче все змовилося допомагати милій Ребеці, навіть самі стихії почали сприяти їй (хоч спершу вона не схильна була визнати їхню ласкаву допомогу). Бо того надвечір'я, на яке задумана була прогулянка до Воксгола, коли Джордж Осборн приїхав обідати, а батьки подалися на проханий обід до олдермена[25] Болса в Гайбері-Барн, як навмисне розгулялася така буря і громовиця, що молодь хоч-не-хоч мусила залишитися вдома. Джордж Осборн, здається, не був дуже розчарований: вони з Джозефом, залишившись у їдальні, випили чималенько портвейну, і за цей час Седлі розповів йому кілька своїх найкращих індійських історій, бо він у чоловічому товаристві ставав дуже говіркий. А потім Емілія порядкувала у вітальні, вони всі четверо приємно розважалися цілий вечір і одностайно заявили, що дуже раді бурі, через яку довелося відкласти прогулянку до Воксгола.

Осборн був хрещеником старого Седлі і всі свої двадцять три роки вважався членом його родини. Коли йому було шість тижнів, він дістав від Джона Седлі срібний келих, а коли шість місяців – коралове калатальце з золотим свистком. З ранньої молодості й до тепер він кожного різдва отримував від старого Седлі гроші «на гостинці». Джордж досі пам'ятав, як одного разу, коли він від'їздив до школи, його, десятирічного бешкетника, добре налупцював Джозеф Седлі, тоді вже високий, гонористий і незграбний юнак. Одне слово, Джордж був настільки близький, родині Седлі, наскільки могли його наблизити до неї постійні вияви уваги й ласки.

– А пам'ятаєш, Седлі, як ти розлютився, коли я обрізав китиці з твоїх чобіт, і як міс... гм... як Емілія врятувала мене від прочуханки, впавши на коліна і благаючи тебе не бити малого Джорджа?

Джоз добре пам'ятав той чудовий випадок, але присягався, що зовсім про нього забув.

– Ну, а пам’ятаєш, як ти приїздив кабріолетом до школи доктора Лупмена, щоб провідати мене перед тим, як вирушати до Індії, дав мені пів гінеї і потиличника? Мені тоді здавалося, що ти був щонайменше сім футів заввишки, тому я дуже здивувався, коли ти, повернувшись з Індії, виявився не вищим за мене.

– Який містер Седлі добрий: приїхав до вашої школи і дав вам грошей! – захоплено вигукнула Ребека.

– Еге ж, та ще й після того, як я відрізав йому від чобіт китиці. Хлопці ніколи не забувають таких подарунків і тих, хто їх дає.

– Ну й гарні ж ці гессенські чоботи, – сказала Ребека.

Джоз Седлі, що ненастанно милувався своїми ногами й завжди носив таке вишукане взуття, був дуже потішений її словами, хоч, почувши їх, сховав ноги під стілець.

– Ви, міс Шарп, кажуть, неабияка художниця, – звернувся до Ребеки Джордж Осборн. – От ви б і намалювали велику історичну картину на тему чобіт. Седлі треба зобразити в шкіряних штанях, в одній руці в нього зіпсований чобіт, а другою він тримає мене за комір. А Емілія стоїть біля нього навколішки, звівши вгору ручення. Картина повинна мати пишний алегоричний напис, такий, як на першій сторінці катехізису чи букваря.

– На жаль, я тут не встигну, – сказала Ребека. – Але намалюю, коли... коли поїду.

Голос у неї забринів так жалісно, на обличчі з’явився такий засмучений вираз, що всі подумали, яка до неї жорстока доля і як їм буде важко розлучатися з нею.

– О, якби ти могла довше погостювати в нас, люба Ребеко! – сказала Емілія.

– Навіщо? – ще жалісливіше запитала та. – Щоб я була ще нещ... щоб мені було ще тяжче розлучатися з тобою? – І вона відвернулася.

Емілія ладна була дати волю своїй природній схильності до сліз, – як ми вже згадували, це була одна з вад цієї наївної істоти. Джордж Осборн дивився на дівчат співчутливо й зацікавлено, а з широких грудей Джозефа Седлі вихопилося щось схоже на зітхання, хоч він, проте, й не зводив очей зі своїх улюблених чобіт.

– Заграйте нам щось, міс Седлі… Еміліє, – запропонував

Джордж Осборн, відчувши тієї хвилини незвичайне, майже непереборне бажання схопити згадану особу в обійми і розцілувати при всій компанії. Дівчина теж на мить звела на нього очі... Та коли б я сказав, що вони закохалися одне в одного саме тепер, то це, мабуть, була б неправда. Річ у тім, що батьки їх ще малими призначили одне для одного, і обидві родини вже десять років говорили про їхні заручини як про вирішену справу. Вони пішли до фортепіано, що, як звичайно, стояло в малій вітальні, а оскільки було досить темно, Емілія мусила взяти Осборна під руку, бо йому, напевне, легше, ніж їй, було торувати дорогу між стільцями й канапами. Через це Джозеф Седлі залишився за столом віч-на-віч з Ребекою, яка сиділа й плела гаманець із зелених шовкових ниток.

– Можна й не питати про родинні секрети, – озвалася Ребека, – ці двоє самі себе викривають.

– Так, я думаю, що вони поберуться, тільки-но Джордж отримає роту, – сказав Джозеф. – Він пречудовий хлопець.

– А ваша сестра – наймиліше в світі створіння, – сказала Ребека. – Щасливий той, хто здобуде її серце! – з цими словами міс Шарп тяжко зітхнула.

Коли двоє неодружених людей, сидячи разом, розмовляють про такі делікатні справи, між ними виникає певне довір'я й щирість. Немає потреби докладно переказувати всю розмову Джозефа Седлі з Ребекою; вона, як можна собі уявити з наведених вище слів, не була ні особливо дотепна, ні красномовна, бо взагалі рідко бував такою в звичайному товаристві, та й будь-де, хіба що в пишномовних і надуманих романах. З сусідньої кімнати долинала музика, тому, звичайно, вони говорили тихим, задушевним тоном, хоч, щиро сказати, навіть найголосніша розмова не потривожила б пару в малій вітальні, така вона була захоплена власними справами.

Чи не вперше в житті Джозеф Седлі відчув, що не соромиться й не ніяковіє, розмовляючи з особою іншої статі. Ребека без кінця розпитувала про Індію, і це дало йому нагоду розповісти багато цікавих історій про ту країну й про себе самого. Він змалював бенкети в губернаторському палаці й те, як з допомогою віял, мат і всяких інших винаходів англійці рятуються там від спеки, дуже влучно пожартував з шотландців, яким протегував генерал-губернатор, лорд Мінто, потім розповів про полювання на тигра, під час якого погонича його

слона стягнув додолу розлючений хижак. О, як захоплювалась Ребека губернаторськими бенкетами, як щиро сміялася з жартів про шотландських ад'ютантів, називаючи Джозефа лихим, жорстоким дотепником, що може вбити людину глузливим словом, і як злякала її розповідь про слона!

– Ради своєї матері, любий Седлі, ради своїх приятелів пообіцяйте мені, що більше школи не братимете участі в таких страшних виправах! – вигукнула вона.

– Ет, пусте, міс Шарк, – сказав він, поправляючи свої комірці. – Що то за полювання без небезпеки!

Джозеф лише один раз брав участь у полюванні на тигра, коли сталася пригода, про яку він оце розповів, і коли він мало не вмер не через тигра, а зі страху. Розбалакавшись, Джозеф зовсім посміливішав і навіть зважився запитати Ребеку, для кого вона плете гаманець. Він дивувався сам із себе і був дуже задоволений своїми витонченими й невимушеними манерами.

– Для того, хто його захоче, – відповіла Ребека й ласкаво глянула на нього, додаючи йому сміливості.

Джозеф Седлі готувався виголосити найкращу промову з усіх, на які був здатен, і вже почав: «О міс Шарп, як...» – кози це в сусідній кімнаті пісня скінчилася, і він почув свій власний голос так виразно, що замовк на півслові, почервонів і з хвилювання висякався.

– Ти колись чула, щоб твій брат був такий говіркий? – прошепотів Осборн Емілії. – Твоя приятелька просто творить дива.

– Тим краще, – сказала Емілія, що, як майже всі жінки, гідні такої назви, в душі була свахою і зраділа б, якби Джозеф повіз із собою до Індії дружину. Крім того, за цих кілька днів нерозлучного перебування з Ребекою вона сповнилася ніжної приязні до неї і відкрила в ній безліч чеснот і добрих рис, яких не помічала, поки жила в Чізвіку. Бо прихильність у дівчат росте так швидко, як у відомій казці горох, що за одну ніч сягав до неба. Не треба їм докоряти, що після заміжжя ця їхня Sehnsucht nach der Liebe[26] пригасає. Це те, що сентименталісти, які полюбляють гучні слова, називають «тугою за ідеалом», а насправді воно означає, що жінки звичайно почувають себе незатишно, поки не розживуться на чоловіка й дітей, на яких можуть спрямувати свої почуття, витрачувані досі по часточці десь-інде.

Вичерпавши свій невеличкий репертуар пісень чи пробувши досить довго в малій вітальні, Емілія подумала, що тепер пора попросити до фортепіано товаришку.

– А то б ти не захотів слухати мене, якби почув спершу Ребеку, – сказала вона містерові Осборну (хоч знала, що це неправда).

– А я скажу наперед міс Шарп, – заявив Осборн, – що маю я слушність чи не маю, а вважаю Емілію Седлі найкращою співачкою в світі.

– Зараз сам почуєш, – докінчила свою думку Емілія.

Джозеф Седлі виявився настільки чемним, що переніс до фортепіано свічки. Осборн натякнув, що посидів би в темряві, проте міс Седлі, засміявшись, відмовилася товаришувати йому, і вони обоє подалися за Джозефом. Ребека була куди кращою співачкою за свою приятельку (хоч, звичайно, Осборн може залишатися при своїй думці), а тепер ще й постаралася показати себе. Навіть Емілія була вражена, бо ще ніколи не чула, щоб вона так гарно співала. Вона виконала один французький романс, з якого Джозеф не зрозумів жодного слова, а Осборн навіть признався, що нічого не зрозумів, потім кілька тих простих балад, які були модні років сорок тому і в яких співається про моряків, нашого короля, бідну Сюзан, блакитнооку Мері тощо. Як відомо, вони не відзначаються високими музичними вартостями, зате більше промовляють до серця і люди їх краще розуміють, ніж ті нудно-солодкі lagrime, sospiri й felicità[27] безсмертної музики Доніцетті,[28] якою нас весь час пригощають і тепер.

У перервах між співом, який зволили також вислухати, стоячи на сходах, Самбо, що спершу подав чай, захоплена куховарка і навіть економка, місіс Бленкінсоп, точилась доречна за таких обставин сентиментальна розмова.

Одна з пісень, якою й закінчився концерт, була такого змісту:

Похмуро й порожньо навкруг,
І люто віє хуртовина,
Аж тут, як вимріяний друг,
З’явилась в присмерку хатина.
Іде сирітка, падає з ніг
Повз ту хатину – світе мій!
Став ще мокріший мокрий сніг

І пітьма ще страшніша їй.

Та хтось з хатини спостеріг,
Яктяжко їй той шлях долати,
І вже виходить на поріг,
Запрошує її до хати.
Знов ранок, знов вона в путі,
А жар в печі теплом пашить.
О, горе бідній сироті,
Що в холоднечу десь спішить.

У ній знов забринів той самий смуток, що й у згаданих вище словах: «Коли поїду». На останньому рядку її «голос дзвінкий затремтів»,[29] і всім спало на думку, що це вона має піти і вона бідна сирота. Джозефові Седлі, що любив музику і мав лагідне серце, дуже сподобалася ця пісня, а останні її слова глибоко розчулили його. Якби він був відважніший, якби Джордж і міс Емілія залишилися, як спершу хотіли, у великій вітальні, парубоцтву Джозефа Седлі настав би край, і цей роман ніколи б не з'явився в світ. Але, скінчивши співати, Ребека підвелася від фортепіано, подала Емілії руку і пішла з нею в присмерк великої вітальні, а крім того, з'явився Самбо з тацею, повною бутербродів, повидла, блискучих чарок і графинів, які відразу привернули увагу Джозефа Седлі. Молоді так захопилися розмовою, що не почули, як приїхала карета і батьки вернулися з проханого обіду. Джозеф Седлі саме тоді казав:

– Люба міс Шарп, візьміть ложечку повидла і підживіться після вашого чудового… вашого чарівного співу!

– Браво, Джозе! – вигукнув старий Седлі.

Вловивши глум у цьому добре знайомому голосі, Джоз відразу ж стривожено замовк і скоро поїхав. Він не пролежав цілу ніч без сну, міркуючи, закоханий він у міс Шарп чи ні: закоханість ніколи не відбирала в нього апетиту й сну; але він думав про те, що було б чудово слухати такі романси, коли він повернеться на службу, про те, яка ця дівчина distinguée,[30] як вона розмовляє по-французькому, краще за саму дружину губернатора, і яку б вона викликала сенсацію на калькуттських бенкетах. «Мабуть, вона, сердешна, закохалася в мене, – вирішив Джозеф. – Вона не вбогіша за тих дівчат, що приїздять до Індії. Я міг вклепатися ще гірше, хай йому біс!» І з цими

роздумами він заснув.

Що Ребека не спала й думала, прийде Джоз завтра чи не прийде, можна й не згадувати. Настав ранок, і Джозеф Седлі, невблаганно, як доля, з'явився до другого сніданку. Досі він ніколи не виявляв такої шани батьківському домові. Джордж Осборн якимось дивом також уже був там (прикро «збивши з плигу» Емілію, яка сіла писати листи своїм дванадцятьом найдорожчим приятелькам на Чізвікській алеї), а Ребека, як і вчора, плела гаманець. Коли під'їхало баггі Джоза і поки після громового стуку в двері і врочистої метушні внизу екс-збирач податків Боглі-Уолага здолав важкий шлях сходами до вітальні, Осборн і Емілія перезирнулися значущим поглядом і, лукаво всміхаючись, втупили очі в Ребеку, яка навіть почервоніла, нахиляючи свої гарненькі кучері до самого плетива. Як закалатало в неї серденько, коли з'явився Джозеф – Джозеф у блискучих чоботях з рипами, засапаний після ходи, Джозеф у новому жилеті, червоний від спекоти й хвилювання, з рум'янцем, що прозирав з-за його, набивної хустини. Ця хвилина була напруженою для всіх, а щодо Емілії, то, мені здається, вона хвилювалася навіть дужче, ніж зацікавленіші особи.

Самбо, який, відчинивши двері, доповів про прихід містера Джозефа, пішов за ним слідом, щирячи зуби й несучи два гарненькі букетики, що їх наш галантний кавалер мав чемність купити вранці на Ковент-Гарденському ринку.[31] Вони були не такі великі, як ті снопи, що їх тепер жінки носять із собою в промереженому папері, але дівчата дуже зраділи, коли Джозеф, надзвичайно врочисто кланяючись, підніс кожній по букетику.

– Браво, Джозе! – вигукнув Осборн.

– Дякую, любий Джозе, – сказала Емілія, ладна б поцілувати брата, якби той захотів. (А за поцілунок такої милої істоти, як Емілія, думаю, можна було скупити всі оранжереї містера Лі).

– О, які чарівні квітки! – вигукнула міс Шарп, делікатно нюхаючи букет. Вона пригорнула його до грудей і в захваті закотила очі до стелі, спершу, проте, глянувши, чи між квітками часом не схована billet-doux,[32] але там нічого не було.

– А що, Седлі, у вас в Боглі-Уолагу вміють розмовляти мовою квіток? – засміявся Осборн.

– Тю, що за дурниця! – відповів чутливий кавалер. Я купив їх у Натана і радий, що вони вам сподобалися. Ага, Еміліє, я ще

купив ананас і віддав Самбо. Нехай приготують на сніданок. Дуже смачна штука і добре гамує спрагу в таку спеку.

Ребека заявила, що ніколи не куштувала ананаса і страх як хоче дізнатися, що це таке.

Так і точилася між ними розмова. Я не знаю, з якого приводу Осборн залишив кімнату і чому Емілія також вийшла, – мабуть, щоб доглянути, як нарізатимуть ананас, – але невдовзі Джоз залишився сам з Ребекою, яка знов узялася до роботи, і зелений шовк та блискучі шпиці швидко замиготіли в її білих тоненьких пальчиках.

– Яку гарну, пречудесну пісню ви нам учора заспівали, люба міс Шарп, – сказав збирач податків. – Я мало не заплакав, слово честі.

– Це тому, що ви маєте добре серце, містере Джозефе. Я думаю, що в усіх Седлі воно таке.

– Я вчора не міг заснути через неї, а сьогодні вранці ще в ліжку пробував заспівати її, щоб я так жив. Голлоп, мій лікар, прийшов об одинадцятій – бо ж, як ви знаєте, я тяжко хворий і мушу бачитися з Голлопом щодня, – а я, їй-богу, сиджу й співаю, мов дрізд.

– Ох, і жартун! То дайте й мені послухати, як ви співаєте.

– Я? Ні, заспівайте ви, міс Шарп. Люба міс Шарп, прошу, заспівайте!

– Не тепер, містере Седлі, – сказала Ребека, зітхнувши. – Я не маю того настрою, а крім того, мушу кінчати гаманець. А ви мені не допоможете, містере Седлі?

І Джозеф Седлі, службовець Ост-Індської компанії, не встиг навіть спитати, як він має допомагати, а вже сидів навпроти дівчини й кидав на неї вбивчі погляди. Руки в нього були простягнені, немов у молитві, і обплутані нитками, які Ребека змотувала на клапоть картону.

В такій романтичній позі застали нашу пару Осборн та Емілія, коли зайшли сказати, що другий сніданок подано. Шовк уже домотувався до кінця, але Джоз так і не озвався.

– Я певна, серденько, що він увечері освідчиться, – мовила Емілія, стискаючи руку Ребеці.

А Седлі, порадившись зі своїм серцем, сказав сам до себе:

– Я таки освідчуся їй у Воксголі, хай йому біс!

Розділ V
НАШ ДОББІН

Кафову бійку з Доббіном і її несподіваний наслідок довго пам'ятатиме кожен, хто навчався в славетній школі доктора Лупмена. Другий із згаданих тут хлопців (до нього інакше не зверталися, як «Гей, Доббіне», або «Агов, Доббіне», або ще додавали якесь прізвисько, що свідчило про хлоп'ячу зневагу) був найплохіший, найнезграбніший і, здається, найтупіший з усіх юних вихованців доктора Лупмена. Його батько мав бакалійну крамницю в Лондоні, і ходила чутка, ніби хлопця прийнято до школи на так званих «умовах взаємності», тобто за його утримання й науку батько платив натурою, а не грішми. Так він і перебивався там – чи не на самому дні шкільної громади, – почуваючи себе в своїх вузьких вельветових штанях і в куртці, що мало не лопалася по швах на його ширококостій постаті, чимось рівнозначним певній кількості фунтів чаю, свічок, цукру, господарського мила, сушених слив (із яких тільки невеличка пайка додавалася до киселів учням) та іншого добра. Для малого Доббіна фатальним виявився той день, коли один із найменших учнів, що нишком вибрався в заборонений похід до міста по мигдалеву карамель і варено-копчені ковбаски, побачив фургон з написом: «Доббін і Радж, торгівля бакалійними товарами і олією, Темз-стріт, Лондон», – з якого біля директорських дверей вивантажували різні товари тієї фірми.

Відтоді малий Доббін уже не мав спокійної хвилини. На нього сипалися страшні нещадні кпини. «Гей, Доббіне, – гукав один бешкетник, – у газеті є втішна новина! Піднялася, хлопче, ціна на цукор!» Інший пропонував розв'язати задачу: «Якщо фунт лойових свічок коштує сім з половиною пенсів, то скільки коштує Доббін?» Ці жарти викликали гучний рев школярів, наглядачів і всіх, хто щиро вважав, що роздрібна торгівля – ганебна і принизлива праця, яка заслуговує на зневагу і глум порядних людей.

– Адже твій батько, Осборне, також купець! – сказав якось Доббін, коли вони лишилися самі з тим хлопчиком, що накликав на нього бурю. Але той зарозуміло відповів йому:

– Мій батько джентльмен і їздить власною каретою.

Після цього Вільям Доббін сховався в найвіддаленіший закуток шкільного подвір’я і просидів там, тяжко сумуючи, половину недільного дня. Хто з нас не пригадує таких хвилин гіркого, розпачливого дитячого смутку? Хто так сприймає несправедливість, кого так прибиває до землі зневага, хто ще так гостро відчуває кривду і з такою щирою вдячністю відповідає на ласку, як щиросердний хлопчик? І скільки таких чутливих душ зіпсовано, спотворено, вимучену через таку дрібницю, як відставання з арифметики і нікчемної латини!

Так і Вільям Доббін через свою неспроможність опанувати основи названої мови, подані в чудовому «Ітонському підручнику латинської граматики», приречений був сидіти серед найгірших учнів доктора Лупмена і терпіти ненастанний глум рум’яних дітлахів у фартушках, коли він, велетень серед тих початківців, ішов з ними, опустивши голову, в своїх вузьких вельветових штанях, з пошарпаним букварем під пахвою. Всі з нього глузували – і великі, й малі: вшивали йому й так вузенькі штани, підрізали паси на його ліжку, підсували відра й лавки, щоб він перепинявся через них і бив собі ноги, що він ретельно й робив, присилали йому пакунки, в яких він, відкривши їх, знаходив батькові свічки й мило. Не було навіть найменшого хлопчика в школі, який би не насміхався а Доббіна, і той усе терпляче витримував, безмовний і нещасний.

А Каф, навпаки, був чепурун і верховода Лупменової школи. Він нишком приносив вино, бився з вуличними хлопцями. В суботу по нього звичайно присилали поні, щоб він їхав додому верхи. В його кімнаті стояли чоботи с закотом, у яких він їздив на полювання під час канікул. Він мав золотого годинника з репетицією і нюхав табаку, як сам доктор Лупмен. Він бував в опері, брався висловлювати свою думку про гру головних акторів, вище ставлячи Кіна[33] за Кембла.[34] Він міг за годину вивчити сорок рядків латинських віршів і складати сам вірші по-французькому. І взагалі чого він тільки же вмів! Казали, начебто його побоювався сам доктор.

Каф, визнаний король школи, з неперевершеною зверхністю керував своїми підданцями і збиткувався з них. Один чистив йому чоботи, інший підсмажував хліб, ще інші були за підручних під час ігор і ціле літо подавали йому крокетні м’ячі. Найдужче з усіх він зневажав Фігу, або ж Доббіна, і рідко коди властивлювався заходити з ним у якісь особисті стосунки, хоч

ніколи не минав нагоди образити бідолаху й поглузувати з нього.

Якось без свідків у хлопців дійшло до сутички. Фіга, сидячи на самоті в класній кімнаті, мозолив листа додому, як раптом зайшов Каф і звелів йому кудись побігти, здається, по тістечка.

– Я не можу, – відповів Доббін, – бо хочу скінчити листа.

– *Не можеш?* – перепитав Каф, заволодівши листом (у якому чимало слів були закреслені, а чимало написані з помилками, але на якого Доббін витратив хтозна-скільки і роздумів, праці і сліз, бо нещасний хлопчик писав матері, а вона, певне, любила його, хоч і була дружиною бакалійника і мешкала в кімнаті за крамничкою на Темз-стріт). – *Не можеш?* – перепитав Каф. – Я, коли твоя ласка, хотів би знати – чому? Ти хіба не можеш написати завтра? Хай твоя стара Фіга трохи почекає!

– Не дражнися! – сказав Доббін, схвильовано схопившись із лавки.

– Ну то як, підеш ти чи ні? – гримнув шкільний розбишака.

– Поклади листа, – мовив Доббін, – порядні люди не читають чужих листів.

– Підеш ти нарешті чи ні, питаю я тебе?

– Ні, не піду. І не сікайся, бо я тобі голову розтрощу! – крикнув Доббін і вхопився за олов'яну чорнильницю з таким лютим виглядом, що Каф спинився, знов відкотив закасані рукави, засунув руки в кишені і, зневажливо скривившись, відійшов геть. Відтоді він ніколи не зв'язувався з сином бакалійника, хоч треба віддати йому справедливість – позаочі завжди казав про нього щось погане.

За якийсь час після цієї сутички вийшло так, що одного сонячного дня Каф опинився поблизу бідолашного Вільяма Доббіна, який лежав під деревом на шкільному подвір'ї і читав по складах свої улюблені «Казки Тисячі й однієї ночі», лежав осторонь від інших школярів, які там гралися хто чим, самітний і майже щасливий. Якби дорослі лишили дітей у спокої, якби вчителі перестали залякувати їх, якби батьки кинули спрямовувати їхні думки й гамувати їхні почуття – ті думки й почуття, що залишаються таємницею для всіх (бо хіба ми багато знаємо одне про одного, про своїх дітей, про своїх

батьків, про сусідів? А наскільки кращі й недоторканіші думки нещасного хлопчака чи дівчинки, яких виховуєте ви, за думки тієї тупої, зіпсованої світом особи, що береться їх виховувати! – якби, кажу я, батьки та вихователі трохи більше залишали дітей на самих себе, то шкоди від цього не було б, хоч латину вони, мабуть, знали б гірше.

Отже, Вільям Доббін на хвилину забув про весь світ і разом із Сіндбадом Мореплавцем перенісся в Долину Діамантів чи з принцом Ахметом та феєю Перібану – у ту печеру, де принц її знайшов і куди б ми залюбки помандрували, як раптом вереск, схожий на дитячий плач, збудив його з цих чарівних марень. Підвівши голову, він побачив перед собою Кафа, що лупцював малого хлопця.

Це був той самий хлопчина, що роздзвонив усім про бакалійний фургон, але Доббін не таїв довго в собі зла, а надто до малих і слабких.

– Як ти смів розбити пляшку! – кричав Каф на малого шибеника, вимахуючи над ним жовтим крокетним кийком.

Каф звелів тому хлопчикові перелізти через мур, що оточував шкільне подвір’я (в одному місці, де зверху було визбиране стовчене скло і де між цеглою були видовбані зручні ямки), пробігти з чверть милі, взяти набір пінту ромового лимонаду і, обдуривши всіх докторових наглядачів, знов перелізти на подвір’я. Під час цього героїчного вчинку хлопчик упав, пляшка розбилася, лимонад розлився, поплямивши йому штани, і він з’явився перед своїм володарем, тремтячи зі страху, хоч був зовсім не винний.

– Як ти смів її розбити! – кричав Каф. – Бреши, та знай міру, злодійчуку! Сам випив лимонад і вдаєш, що розбив пляшку. Давай-но лишень руку!

І на дитячу долоню важко опустився кийок. Хлопчина застогнав. Доббін підвів голову, фея Перібану разом з принцом Ахметом сховалася в найдальший куток печери; птах Рок підхопив Сіндбада Мореплавця з Долини Діамантів і поніс його в хмари; перед чесним Вільямом знов були будні: великий хлопець збиткувався з малого, що нічим не завинив.

– Давай другу руку! – заревів Каф на свого маленького товариша, личко якого скривилося від болю.

Доббін стрепенувся і напружив м’язи під тісним старим костюмчиком.

– Ось тобі, чортеня! – крикнув Каф, і кийок знов опустився на дитячу долоню.

Але не жахайтеся, шановні дами, кожен хлопець зазнає цього в школі. Ваші діти також, певне, битимуть інших і діставатимуть прочуханки самі. Ось ізнов тяжкий удар, і Доббін не витримав.

Я не беруся казати, що його спонукало втрутитись. Муки в школах були так само узвичаєні, як батіг у Росії. Навіть з певного погляду нечемно було заважати Кафові. Може, нерозумна Доббінова душа повстала проти такого вияву тиранії, а може, він піддався жадобі помсти й захотів помірятися силою з цим блискучим заводіякою і гнобителем, який користувався тут величезною славою і шаною, на честь якого тут маяли прапори, били барабани і салютувала гвардія. Та байдуже, чим Доббін керувався. Досить того, що він схопився на ноги й закричав:

– Годі, Кафе, не бий дитини, а то я…

– Що ти? – запитав Каф, вражений таким втручанням. – Ну, давай руку, іроде малий!

– Я тебе так налупцюю, як ще зроду ніхто не лупцював, – відповів Доббін на першу частину Кафового запитання.

Малий Осборн, схлипуючи і ковтаючи сльози, вражено й недовірливо витріщився на цього незвичайного лицаря, що раптом узяв його під свою оборону. Та й сам Каф був приголомшений не менше за нього. Уявіть собі нашого покійного монарха Георга III тієї хвилини, як він почув про повстання в північноамериканських колоніях, або нахабного Голіафа, коли вперед виступив непоказний Давид[35] і викликав його на герць, – і ви збагнете почуття Реджіналда Кафа, коли йому було запропоноване таке змагання.

– Після уроків, звичайно, – сказав він, трохи помовчавши, і так глянув на супротивника, ніби застерігав: «За цей час зроби духівницю і перекажи друзям свою останню волю».

– Згода, – відповів Доббін. – А ти, Осборне, будеш моїм секундантом.

– Як хочеш, – відповів малий Осборн, бо ж, бачите, його батько мав власну карету і він трохи гордував своїм захисником.

Отож коли почався двобій, він майже соромився гукати: «Дай йому, Фіго!» – і ніхто більше не підбадьорював Доббіна

таким вигуком протягом перших трьох раундів цієї славетної бійки. Бо спершу досвідчений Каф, зневажливо посміхаючись, спритний і веселий, ніби він був на бенкеті, нещадно лупцював супротивника і тричі кидав на землю нещасного правдолюбця. Його падіння хлопці вітали радісним криком, і кожен домагався честі підставити переможцеві своє коліно, щоб той відпочив.

«Ну й дасть мені Каф бобу, коли все це скінчиться», – думав малий Осборн, допомагаючи своєму оборонцеві підвестися.

– Ти б краще здався, – прошепотів він Доббінові. – Що там мені кілька ляпасів, ти знаєш, що я до них звик, Фіго.

Проте Фіга, весь тремтячи і роздимаючи з люті ніздрі, відштовхнув убік свого малого секунданта і вчетверте кинувся в бій.

Він не мав ніякісінького уявлення, як боронитися від ударів, а Каф попередні три рази так накидався на нього, що навіть не давав йому нагоди вдарити, але тепер Фіга вирішив перший почати наступ, а оскільки він був шульгою, то скористався цим і двічі вгатив лівою рукою: раз у ліве око Кафа, а другий – у його гарний римський ніс.

Цього разу, на загальний подив глядачів, упав Каф.

– Їй-богу, добрий удар! – авторитетно сказав малий Осборн. – Дай йому ще лівою, Фіго!

І ліва Доббінова рука робила своє страшне діло до кінця змагання. Каф щоразу падав. На шостому раунді майже стільки ж хлопців гукало: «Дай йому, Фіго!» – скільки підбадьорювало такими вигуками Кафа. На дванадцятому раунді цей останній, як кажуть у таких випадках, втратив голову, не мав уже ні здатності думати, ні сили нападати чи захищатися. А Доббін, навпаки, був твердий, мов скеля. Його біле, як полотно, лице, витріщені палючі очі й розтовчена спідня губа, з якої цебеніла кров, надавали йому лютого, жахливого вигляду і, мабуть, лякали багатьох глядачів. А проте його відважний супротивник приготувався стати на герць втринадцяте.

Якби я володів стилем Непера[36] чи «Белового життя»,[37] то я зумів би гідно описати цю битву. То був останній наступ гвардії (тобто був би, оскільки битва при Ватерлоо ще не відбулась, то колона Нея рушила грудьми на узгір'я Ла-Ей-Сент,[38] виблискуючи десятьма тисячами багнетів, начолі з двадцятьма орлами, то було ревіння кровожерних британців, коли вони, розігнавшись згори, зчепилися з ворогом у дикій

рукопашній сутичці, – інакше кажучи, Каф рішуче звівся на ноги, хоч хитався, мов п’яний, а Фіга, син торговця, знов за своїм звичаєм затопив лівою рукою йому в ніс і звалив додолу.

– Думаю, що йому вистачить, – сказав Фіга, коли супротивник так звалився на траву, як при мені більярдна куля Джека Спота в лузу.

І справді, цього разу, коли скінчили рахувати секунди, Реджиналд Каф чи то не міг, чи не захотів підвестися.

Тепер усі хлопці вчинили такий галас на честь Фіги, що можна було подумати, ніби це за нього вони вболівали з самого початку. Доктор Лупмен, відчувши той галас, вибіг з кабінету, спитав, що сталося. І, звичайно, заявив, що дасть доброї прочуханки Доббінові, але Каф, що тим часом трохи оклигав і вже промивав рани, сміливо сказав:

– Це я винен, а не Фі… не Доббін. Я бив малого хлопця, от він мене й провчив.

Цими великодушними словами Каф не тільки врятував переможця від кари, але й повернув собі владу над хлопцями, якої ледве не втратив через поразку.

Малий Осборн написав додому батькам такого листа про цю подію:

«Шукнеркейп-гаус, Річмонд,
березень, 18… р.

Люба матусю!

Певне, ви здорові. Я був би вам дуже вдячний, якби ви прислали мені пиріг і п’ять шилінгів. Тут у нас відбувся двобій Кафа з Доббіном. Каф був верховодом в нашій школі. Вони сходилися тринадцять разів, і Доббін добре полатав йому боки. Отже, тепер Каф уже на другому місці. Вони билися через мене. Каф лупцював мене, бо я розбив пляшку з молоком, а Фіга не витерпів і заступився. Ми прозиваємо його Фігою, бо його батько бакалійник – Фіга і Радж, Темз-стріт, Сіті. Я думаю, що коли він бився за мене, то ви повинні купувати чай і цукор у його батька. Каф їздить додому щосуботи, але цієї не поїде, бо має під очима 2 синці. По нього приїздить білий поні і грум у лівреї на гнідій кобилі. Я хотів би, щоб татко подарував мені поні. Залишаюся вашим слухняним сином

Джордж Седлі Осборн

P. S. Привітайте від мене маленьку Еммі, я вирізую для неї з картону карету. Можна, щоб пиріг був з родзинками, а не з кмином?»

Завдяки своїй перемозі Доббін неймовірно виріс в очах у всіх школярів, і прізвисько «Фіга», досі тільки зневажливе, набрало тепер шанобливого відтінку і стало таким самим популярним, як кожне інше пестливе прізвисько в школі. «Кінець кінцем він не винен, що його батько бакалійник», – заявив Джордж Осборн, що хоч був малий, а вже мав неабиякий авторитет серед вихованців доктора Лупмена. І всі з ним радо погодились. Відтепер вважалося підлістю глузувати з Доббінового походження. «Фіга» стало ласкавим, пестливим прізвиськом, і жоден, лакуза-наглядач більше не зважувався брати хлопця на сміх.

Нові обставини сприятливо позначилися на здібностях Доббіна. Він робив величезний поступ у шкільних науках. Сам незрівнянний Каф, своєю ласкою дивуючи і змушуючи червоніти Доббіна, допомагав йому перекладати й завчати латинські вірші, «муштрував» його після уроків і успішно перетяг з молодшого класу в середній, навіть там забезпечивши йому непогане місце. Виявилося, що хоч Доббін не мав хисту до класичних мов, зате в математиці був дуже кмітливий. На радість усім, він вийшов третім з алгебри на публічному літньому іспиті і отримав у нагороду французьку книжку. Треба було бачити обличчя його матері, коли сам доктор вручив йому «Телемака»[39] (такий чудовий роман!) з написом «Gulielmo Dobbin» перед усією школою, батьками й родичами. Школярі на знак схвалення й симпатії заплескали в долоні. Хто б міг описати, як почервонів і збентежився Доббін, як незграбно він брав подарунок, і хто б міг порахувати, скільки ніг він настоптав, повертаючись на місце. Стрий Доббін, його батько, вперше відчувши повагу до сина, дав йому при всіх дві гінеї. Більшу частину тих грошей хлопець витратив на частування для всіх школярів, а після канікул повернувся вже у фраці.

Доббін був надто скромний, щоб допустити, ніби щаслива зміна в його житті була наслідком його власної великодушності й відваги: якимось дивом він дійшов висновку, що всі свої успіхи завдячує тільки посередництву й прихильності малого Джорджа Осборна, і відтоді запалав до нього такою любов'ю й відданістю, яка буває тільки в дітей; такою самою відданістю, яку у чарівній казці незграбний Орсон відчуває до прекрасного Валентіна,[40] свого переможця. Він обожнював Осборна й

поклонявся йому. Ще до знайомства з Осборном він потай захоплювався ним. А тепер він став його служником, його собакою, його П'ятницею. Він вірив, що Осборн втілює в собі всі чесноти, що він найвродливіший, найвідважніший, найрозумніший і найвеликодушніший хлопець на світі. Він ділився з ним грішми, купував йому безліч подарунків – ножиків, пеналів, золотих брелоків, цукерок, співочих пташок і фантастичних книжок з великими кольоровими малюнками, що зображували королів та розбійників; на багатьох із них можна було прочитати напис: «Джорджеві Седлі Осборну, есквайру, від вірного товариша Вільяма Доббіна». Ці ознаки пошани Джордж приймав дуже прихильно, як і личило такому винятковому хлопцеві.

І ось лейтенант Осборн, прийшовши на Рассел-сквер того дня, на який була призначена прогулянка до Воксгола, заявив дамам:

– Місіс Седлі, думаю, що я не завдам вам великого клопоту: я запросив Доббіна, одного свого товариша, пообідати у вас, а потім піти з нами у Воксгол. Він майже такий скромний, як Джоз.

– Скромний? Дурниці! – сказав товстун і кинув переможний погляд на міс Шарп.

– Так, скромний, але ти, безперечно, граційніший, Седлі, – додав Осборн і засміявся. – Я зустрів його в Бедфорда,[41] коли шукав тебе, і розповів йому, що міс Емілія вернулася додому, що ми їдемо ввечері гуляти й що місіс Седлі вже не сердиться за чашку, розбиту на дитячому святі. Ви пам'ятаєте ту халепу сім років тому?

– Коли він геть облив рожеву шовкову сукню місіс Фламінго? – спитала добродушна господиня. – Який він був неповороткий! Та й сестри його не набагато граційніші. Місіс Доббін була вчора з усіма трьома дочками в Гайбері. Ну й фігури, скажу я вам!

– Олдермен, здається, дуже багатий, – лукаво сказав Осборн. – Як ви гадаєте, чи котрась із них не була б мені до пари?

– Овва, хотіла б я знати, кому ти потрібний з таким жовтим лицем!

– Що? В мене жовте лице? Стривайте, що ви скажете, як побачите Доббіна! Він тричі мав жовту лихоманку, два рази в Нассау і раз у Сент-Кітсі.

– Ну добре, добре. Для нас і твоє обличчя досить жовте, правда, Еммі? – мовила місіс Седлі.

На ці слова Емілія тільки всміхнулася й почервоніла. Бо, дивлячись на бліде, вродливе обличчя Джорджа Осборна, на його гарні, чорні, кучеряві й виплекані бакени, на які він сам поглядав надзвичайно вдоволено, вона думала в простоті свого наївного серденька, що ні в армії його величності, ні в цілому світі немає другого такого красеня й такого героя.

– Мені байдуже, що в капітана Доббіна довге обличчя і що він незграбний, – сказала вона. – Я лише знаю, що він завжди буде мені подобатися.

Ця її нехитра мова означала тільки те, що Доббін був Джорджевим товаришем і захисником.

– Серед моїх однополчан немає кращого товариша й офіцера, – сказав Осборн, – хоч, звичайно, він не Адоніс. – І лейтенант простодушно глянув на себе в дзеркало, але, помітивши, що міс Шарп зацікавлено стежить за ним, ледь почервонів.

А Ребека подумала: «Ah, mon beau monsieur![42] Здається, я тебе розкусила».

Хитра лисиця!

Увечері, коли Емілія, співаючи, мов жайворонок, квітуча, як троянда, убігла підстрибом до вітальні в білій мусліновій сукні, яка мала завоювати Воксгол, назустріч їй ступив дуже високий, незграбний чоловік з великими руками й ногами, з великими відстовбурченими вухами, з коротко обстриженим чорним чубом, у погано скроєному мундирі зі шнурами і з трикутним капелюхом, які тоді носили, і вклонився так незграбно, що ніхто в світі гірше не зміг би вклонитися.

Це був не хто інший, як капітан Вільям Доббін *** піхотного полку його величності, який через жовту лихоманку повернувся з Вест-Індії, куди військова фортуна закинула його полк, тим часом як багато його хоробрих товаришів пожинали славу на Піренейському півострові.[43]

Приїхавши, він постукав так легенько й несміливо, що дами нагорі не почули його, а то, будьте певні, міс Емілія нізащо не зважилася б убігти до вітальні співаючи. Її ніжний, дзвінкий

голосок проник у саме серце капітана і, так би мовити, звив собі там гніздечко. Коли вона простягла йому руку, він, перше ніж потиснути її, на мить спинився й подумав:

«Та невже це та сама дівчинка, яку я ще так недавно бачив у рожевій сукенці? Того вечора, коли перекинув чашку з пуншем, якраз після наказу про моє призначення? Чи це та дівчинка, яку Джордж Осборн називав своєю нареченою? Яка ж вона стала квітуча красуня і який скарб дістався тому пройдисвітові!»

Усе це промайнуло у нього в голові, поки він устиг потиснути Емілії ручку і впустити при цьому свого капелюха.

Хоч Доббінова історія, відколи він залишив школу і аж до цієї хвилини, коли ми маємо приємність знов його зустріти, й не описана докладно, я, проте, думаю, що кмітливий читач досить чітко уявив собі її з розмов на попередніх сторінках. Старий Доббін, нікчемний бакалійник, став олдерменом Доббіном; а олдермен Доббін – полковником легкої кавалерії Сіті, яка на той час палала войовничим бажанням відбити французьку навалу. Корпус полковника Доббіна, в якому старий Осборн був тільки непомітним капралом, вшанували своїм оглядом сам монарх та герцог Йоркський, і полковникові й олдерменові надали дворянство. Його син вступив до армії, а скоро в той самий полк потрапив і молодий Осборн. Вони служили у Вест-Індії і в Канаді. Їхній полк щойно повернувся на батьківщину, і Доббін ставився до Джорджа Осборна так само щиро й великодушно, як і тоді, коли вони були школярами.

І ось браві вояки сіли обідати. Розмова точилася про війну і славу, про Боні, про лорда Веллінгтона[44] і про останні новини в «Газеті».[45] В ті славетні дні кожен номер «Газети» повідомляв про якусь перемогу; обидва наші сміливці прагнули побачити свої прізвища в списку відважних і проклинали свою нещасну долю, що загнала їх до полку, який не мав нагоди здобути славу. Ребеку Шарп захоплювали ті палкі розмови, а Емілія не могла їх слухати, тремтіла й мало не вмлівала. Джоз розповів кілька своїх мисливських пригод і цього разу довів до кінця історію про міс Катлер та хірурга Ланса. Він пригощав Ребеку всім, що було на столі, та й сам добряче наминав і не забував про вино.

Коли жінки підвелися, щоб перейти до вітальні, він з убивчою грацією кинувся відчиняти їм двері, а вернувшись до столу, почав чарка за чаркою наливати собі бордо і з нервовою

квапливістю пити.

– Ну й жлуктить! – прошепотів Осборн Доббінові.

Так вони досиділи до того часу, коли приїхала карета, щоб везти їх у Воксгол.

Розділ VI
ВОКСГОЛ

Я знаю, що мелодія, яку я награю на своїй дудочці, дуже простенька (хоч зараз буде кілька приголомшливих розділів), та хай ласкавий читач не забуває, що ми тепер ведемо мову тільки про родину біржового маклера на Рассел-сквер, а в тій родині гуляють, снідають, обідають, розмовляють і кохаються так, як усюди в звичайному житті, і те їхнє кохання не позначене ні якоюсь непомірною пристрастю, ні якимись незвичайними пригодами. Справи стоять ось як: Осборн, закоханий в Емілію, запросив на обід і у Воксгол також свого давнього приятеля; Джоз Седлі закоханий у Ребеку. Чи він одружиться з нею? Ось яка тема нас тепер найдужче цікавить.

І цю тему можна було б опрацювати у вишуканій, романтичній чи жартівливій манері. Припустімо, що ми перенесли місце дії на Гровнер-сквер, – хіба не було б це декому цікаво? Припустімо, що ми показали б, як закохався лорд Джозеф Седлі і який відданий маркіз Осборн леді Емілії – з цілковитої згоди герцога, її вельможного батька. Або, припустімо, замість змальовувати високе панство, ми звернулися б до найнижчого прошарку суспільства і описали б, що робиться на кухні в Седлі: як чорношкірий Самбо закохався в кухарку (а так воно й було) і як він побився через неї з візником; як кухарчука застукали з украденим баранячим стегенцем і як нова femme de chambre[46] місіс Седлі відмовилася йти спати без воскової свічки. Такі описи викликали б щирий сміх і їх визнали б «сценами з життя». Або, навпаки, нам заманулося б показати щось жахливе і зробити коханцем нової femme de chambre професійного грабіжника, який вдирається в будинок зі своєю ватагою, вбиває чорношкірого Самбо біля ніг його господаря, забирає Емілію в самій нічній сорочці й не відпускає її на волю аж до третього тому. Можна було б легко скомпонувати повість з такими приголомшливими подіями, що читач жадібно поглинав би її полум'яні сторінки. Уявіть собі, що, наприклад, цей розділ називається

НІЧНИЙ НАПАД

«Ніч була темна й неспокійна, по небу пливли чорні, як

смола, хмари. Шалений вітер зривав дашки з димарів на старих будинках, збивав черепицю і котив її, розтрушуючи, безлюдними вулицями. Жодна душа не зважувалась вийти надвір у таку бурю: сторожі поховалися в своїх будках, де їм однаково дошкуляв дощ і куди із страшним гуком падали блискавки й нещадно вбивали їх – одного влучило якраз навпроти Сиротинця. Обгорілий кафтан, розбитий ліхтар і палиця, навпіл розколена блискавкою, – оце й усе, що залишилося від гладкого Вілла Стовпена. На Саутгемптон-роу одного візника змело з карети й понесло – а куди? Вітер не каже, куди несе свою жертву, тільки десь далеко чути її прощальний крик! Моторошна ніч. Темна, як смола. Ні тобі місяця, та що там – ні місяця, ні зірок! Жодної блідої, мерехтливої зірочки. Одна було з'явилася звечора, визирнула на хвилину з чорного неба і, вжахнувшись, знов сховала своє личко.

Раз, два, три! Це умовний знак Чорної Маски.

– Мофі! То твоя пика? – почувся голос з темряви. – Я зараз візьму інструмент і колупну.

– Стули пельку і ладнай свою пукавку, – сказала Чорна Маска, жахливо вилаявшись. – Сюди, хлопці! Як хто зареве, беріть ножа і в черево. Заглянеш у комірчину, Опецьку! Ти, Марку, понишпори в скрині старого. А я, – додав він тихішим і ще страшнішим голосом, – візьму на себе Емілію.

Запала мертва тиша.

– Ге? – сказала Маска, – наче хтось клацнув?»

А то припустімо, що ми вибрали вишуканий стиль.

«Маркіз Осборн щойно послав свого маленького пажа з billet-doux до леді Емілії.

Та чарівна істота якраз узяла її з рук своєї femme de chambre, мадемуазель Анастазі.

– Милий маркіз! Яка зворушлива чемність! Його ясновельможність прислав у своїй записці давно очікуване запрошення на бенкет у Девоншір-гаус!

– Хто та з біса вродлива дівчина? – вигукнув того самого вечора sémillant[47] принц Дж-дж К-мбр-джський у своїй віллі на Пікаділлі (щойно повернувшись із опери). – Любий Седлі, в ім'я всіх купідонів, познайомте мене з нею!

– Monseigneur,[48] її звати Седлі, – сказав лорд Джозеф, церемонно вклонившись.

– Vous avez alors un bien beau nom,[49] – відповів молодий принц, обертаючись на підборах з досить розчарованою міною і наступаючи на ногу старому джентльменові, який стояв позад нього і захоплено дивився на вродливу леді Емілію.

– Trente mille tonnerres![50] – верескнула жертва, скорчившись у agonie du moment.[51]

– Дуже перепрошую, ваша милість, – вибачився молодий étourdi,[52] почервонівши й низенько схиливши свої русяві кучері. Він наступив на палець великого полководця тієї доби!

– Девоншіре! – звернувся молодий принц до високого добродушного аристократа, риси якого свідчили про кров Кевендішів. – На одне слівце! Ви не передумали розлучатися зі своїм діамантовим намистом?

– Я вже продав його за двісті п’ятдесят тисяч фунтів принцові Естергазі.

– Und das war gar nicht teuer, potztausend![53] – вигукнув якийсь угорський вельможа» і т. ін. і т. ін.

Отож, бачите, мої любі дами, як можна було б написати наш роман, коли б автор захотів, бо, щиро казати, він однаково знайомий і з Ньюгейтською в’язницею, і з палацами нашої шановної аристократії, тобто те й те бачив знадвору. Та оскільки я не розумію ні жаргону й звичок злодійських кубел, ні різномовних балачок, що їх, як свідчать модні романісти, ведуть ті, хто дає тон у салонах, то ми, з вашого дозволу, мусимо скромно дотримуватися середини, вибираючи ті сцени й персонажі, які нам найбільше знайомі. Одне слово, якби не цей невеличкий відступ, розділ про Воксгол був би такий незвичайно короткий, що його навряд чи взагалі можна було б назвати розділом, але все ж таки це розділ і до того ж важливий. Хіба в житті кожного не буває коротеньких розділів, на перший погляд незначних, які, проте, можуть змінити всю його долю?

Тому сядьмо в карету разом із нашим товариством і поїдьмо до Воксгола. Хоч навряд чи знайдеться для нас місце біля Джоза й міс Шарп, які сидять спереду, а навпроти них, між капітаном Доббіном та Емілією, насилу втиснувся Осборн.

Усі, хто сидів у кареті, були певні, що цього вечора Джоз

запропонує Ребеці Шарп стати місіс Седлі. Батьки вдома теж не заперечували проти такого кінця. Між нами кажучи, старий Седлі досить зневажливо ставився до сина, він вважав, що Джордж пихатий, ледачий, зманіжений самолюб. Його дратувало синове наслідування великосвітських манер, і він відверто глузував з його хвалькуватих і пишномовних історій.

– Я йому залишу половину свого майна, – сказав старий, – а крім того, він матиме доволі й свого власного. Але я певен, що якби ти, я чи його сестра завтра померли, він тільки вигукнув би: «От тобі й на!» – і спокійнісінько сів би обідати. Я не хочу ще й про нього думати. Нехай одружується з ким хоче. Це не моя справа.

З іншого боку, Емілія, дівчина добра й чутлива, була просто в захваті від думки про такий шлюб. Раз чи двічі Джоз мало не сказав їй щось дуже важливе, що вона дуже б хотіла почути, але так і не зміг вилити перед нею свою душу, а, на превелике розчарування сестри, тільки тяжко зітхав і виходив з її кімнати.

Від цієї таємниці ніжне серденько Емілії весь час тремтіло. Вона не заводила мови про цю делікатну справу з Ребекою, зате винагороджувала себе довгими задушевними бесідами з економкою Бленкінсоп, яка натякнула про це покоївці міс Седлі, покоївка мабуть, ненароком щось бовкнула кухарці, а та, я певен, розтрубила новину всім крамарям, тож про Джозове весілля говорило на Рассел-сквер досить багато людей.

Звичайно, місіс Седлі вважала, що для її сина принизливо одружуватися з дочкою художника. «Ну, що ж тут такого, місіс, – боронила Ребеку економка Бленкінсоп, – ви самі були тільки дочкою бакалійника, коли виходили заміж за містера Седлі, тоді – писаря в біржового маклера, та й грошей ви не мали й п’ятисот фунтів, а тепер он як забагатіли». Емілія теж погоджувалася з цією думкою, і добродушна місіс Седлі поступово змирилася з нею.

Старий Седлі тримався осторонь.

– Нехай Джоз бере собі, кого хоче, – казав він, – це не моя справа. Дівчина не має посагу; не мала його й місіс Седлі. Вона, здається, ласкава, розумна і, мабуть, триматиме його в руках. Краще вона, голубонько, ніж якась чорна невістка й десяток онуків кольору червоного дерева.

Отож, мабуть, Ребеці всміхалося щастя. Йдучи до столу, вона брала Джоза під руку, наче так і мало бути; вона сідала

поруч з ним на козли його кабріолета (а Джоз справді був дуже показний, коли отак сидів і впевнено правив своїми сивими). І хоч ніхто і словом не згадував про весілля, всі розуміли, що до цього йдеться. Ребеці бракувало тільки одного – освідчення, і ох як тепер знадобилася б їй мати – кохана віддана матуся, яка влаштувала б цю справу за десять хвилин і в делікатній розмові віч-на-віч видобула б з несміливих уст юнака потрібне освідчення.

Так стояли справи, коли карета перетинала Вестмінстерський міст.

І ось товариство прибуло до Королівського парку. Коли Джоз виліз з карети, що аж зарипіла під ним, юрба, дивлячись на його огрядну, могутню постать, весело заплескала в долоні; він почервонів і ще дужче запишався, йдучи під руку з Ребекою. Джордж, звичайно, упадав коло Емілії, яка сяяла від щастя, мов розквітлий трояндовий кущ на сонці.

– Слухай, Доббіне, – попросив Джордж, – візьми, будь ласка, ці шалі і все інше!

І ось, поки він вів міс Седлі, а Джоз проштовхувався у браму з Ребекою, чесний Доббін задовольнився тим, що запропонував руку шалям і заплатив за всіх при вході.

Він скромно йшов позаду, бо не хотів їм заважати. Ребека та Джоз його зовсім не цікавили. Але Емілія, на його думку, була гідна навіть блискучого Джорджа Осборна, і, дивлячись, як ця гарна пара прогулюється стежечками, як тішиться й захоплюється дівчина, він майже по-батьківському радів її нехитрому щастю. Може, він і відчував, що йому було б приємніше підтримувати когось за руку, ніж нести шалі (бо перехожі посміхалися, поглядаючи на здоровенного молодого офіцера з жіночими атрибутами), але Вільям Доббін ніколи не думав про себе, тож хіба він міг бути невдоволений, коли його приятель розважався? Правду кажучи, на всі принади парку – на сотні тисяч «додаткових» ліхтарів, які, проте, світилися щовечора; на скрипалів у трикутних капелюхах, які награвали солодкі мелодії під позолоченою мушлею посеред парку; на виконавців жартівливих і зворушливих балад, що брали за серце всіх відвідувачів, на народні танці, які виконували опасисті міщани в супроводі притупування, підскоків і сміху всіх глядачів; на сигнал, що мадам Сакі зараз почне лізти по линві за хмари, добираючись до зірок; на схимника, який

ніколи не виходив з своєї освітленої печери; на темні стежечки, такі зручні для побачень закоханих; на келихи міцного портеру, що його скрізь розносили служники в поношених лівреях, і блискучі альтанки, де веселі гуляки вдавали, ніби справді наїдаються тоненькими, аж прозорими шматочками шинки, – на все це, а також на чемного Сімпсона,[54] завжди привітного, завжди з безглуздою усмішкою на обличчі, який, здається мені, вже й тоді порядкував парком, капітан Вільям Доббін не звертав аніякісінької уваги.

Він просто тинявся парком, носячи білу кашемірову шаль Емілії: постояв трохи перед позолоченою мушлею, поки місіс Семон співала «Битву під Бородіно» (глузливу кантату про корсиканського авантюрника, якому недавно не пощастило в Росії), рушив далі і спробував відтворити її мелодію, аж раптом похопився, що мугикає ту пісню, яку співала Емілія Седлі, сходячи вниз до їдальні.

Він засміявся сам до себе, бо, щиро кажучи, з нього був співак не кращий за пугача.

Само собою зрозуміло, що наше товариство урочисто пообіцяло триматися разом цілий вечір, та, поділившись на пари, хвилин через десять розлучилося. У Воксголі завжди товариство розпадається, але тільки на те, щоб потім зійтися на вечерю й поговорити про свої пригоди за цей час.

Які ж пригоди пережили Осборн і Емілія? Це таємниця. Але будьте певні, що вони почували себе щасливими і поводились пристойно: за п’ятнадцять років вони звикли бувати разом, тому, опинившись на самоті, не сприйняли її як щось незвичайне.

Та коли Ребека і її огрядний супутник загубилися на відлюдних стежечках, де блукало не більше сотні таких самих пар, то обоє відчули, що наближається вирішальна мить. «Тепер або ніколи, – думала міс Шарп, – кращої нагоди вирвати слова освідчення в містера Седлі, що тремтять на його несміливих устах, не буде». Коли вони оглядали панораму Москви, якийсь бельбас наступив міс Шарп на ногу, вона, зойкнувши, відсахнулась просто в обійми містера Седлі, і ця дрібна подія настільки збільшила ніжність і довіру нашого кавалера, що він розповів їй принаймні вже вшосте кілька своїх улюблених

індійських історій.

– Як би я хотіла побачити Індію! – вигукнула Ребека.

– Хотіли б? – запитав Джозеф з убивчою ніжністю і, напевне, за цим доречним питанням мало прозвучати друге, ще ніжніше (бо він засопів, запирхав, і ручка Ребеки, що спинилася в нього на грудях, відчула, як гарячково застукало його серце), коли це – яка прикрість! – закалатав дзвоник, сповіщаючи про початок феєрверку, люди заметушилися, заквапились, і наших закоханих захопила з собою швидка людська течія.

Капітан Доббін, якому, правду казати, розваги Воксгола не дуже сподобалися, хотів був приєднатися до товариства під час вечері і двічі пройшов повз альтанку, де зустрівшись, розташувалися тепер обидві пари, але ніхто не звернув на нього уваги. Стіл також був накритий тільки на чотирьох. Закохані жваво розмовляли між собою, і капітан Доббін бачив, що про нього зовсім забули, наче його взагалі не було на світі.

«Я буду там тільки de trop,[55] – сказав він сам до себе, дивлячись на них досить сумним поглядом. – Краще піду побалакаю зі схимником».

І він покинув людський гомін, веселий гамір і дзенькіт бенкету й поплентався темною алеєю, в кінці якої отаборився той картонний самітник. Для Доббіна це була не дуже велика втіха, і справді, я з власного досвіду знаю, що тинятися самому по Воксголу – найгнітючіша з усіх розваг, які випадають неодруженим чоловікам.

Тим часом обидві пари в альтанці почували себе на сьомому небі, захоплено ділились враженнями й провадили приємну розмову. Джоз показував, на що він здатен, і з незрівнянною величністю командував офіціантами. Він сам заправив салат, відкоркував шампанське, порізав курчата і ум’яв та випив більшу частину того, що було на столі. Наостанку він забажав, щоб неодмінно принесли чашу аракового пуншу, бо, мовляв, кожен, хто приходить у Воксгол, куштує його.

– Офіціант, чашу аракового пуншу!

Та чаша аракового пуншу спричинилась до всього, що сталося далі. Зрештою, хіба чаша аракового пуншу гірша причина за будь-яку іншу? Хіба чаша синильної кислоти не стала причиною того, що прекрасна Розамонда[56] попрощалася з білим світом? А чаша вина хіба не призвела до смерті

Олександра Великого?[57] Принаймні так каже доктор Лемпрієр.[58] Так і чаша аракового пуншу вплинула на долю всіх головних дійових осіб цього «роману без героя», про що ми зараз розповімо. Вона вплинула на все їхнє подальше життя, хоч більшість з них не скуштувала й краплі того пуншу.

Дівчата його не пили, Осборн не любив, отож усе, що було в чаші, припало Джозефові, цьому товстому ласунові. Спорожнивши її, він так пожвавішав, що спершу його поведінка всіх здивувала, а потім стала майже нестерпною. Джоз почав розмовляти й сміятися так голосно, що зібрав навколо альтанки десятків зо два цікавих, і його невинні супутники не знали, де дітися з сорому, потім, непроханий, заходився співати (високим, плаксивим голосом, як звичайно п'яні), привабивши до себе майже всю публіку, яка стояла біля оркестру під позолоченою мушлею, і вона винагородила його оплесками.

– Браво, гладуне! – гукнув один. – Виводить достоту, як Деніел Ламберт![59] – додав інший. – З такою статурою можна танцювати на линві! – докинув ще якийсь дотепник, що страшенно налякало дівчат і розсердило Осборна.

– Ради бога, Джозе, мерщій ходімо звідси! – сказав він, і дівчата підвелися.

– Еге, стривай, ясочко моя! – крикнув Джоз, тепер відважний, наче лев, і обняв Ребеку за стан.

Ребека відсахнулась, але не могла випручатися з його обіймів.

Сміх перед альтанкою став ще гучніший. Джоз ніяк не вгамовувався, пив, залицявся, співав, галантно підносив келих у напрямку глядачів, запрошуючи всіх разом і кожного зокрема випити з ним пуншу.

Осборн уже замахнувся, щоб збити з ніг якогось нахабу в закочених чоботях, що вирішив скористатися запрошенням, і, здавалося, сутички вже годі було уникнути, коли це, на превелике щастя, біля альтанки з'явився джентльмен на прізвище Доббін, який досі прогулювався в парку.

– Ану геть, йолопи! – крикнув він, розштовхуючи плечем юрбу, що швидко розпорошилася перед його трикутним капелюхом і лютим виразом обличчя, і, схвильований, ввірвався до альтанки.

– Боже мій! *Де* ти був, Доббіне? – вигукнув Осборн, забрав у нього з руки білу кашемірову шаль і закутав Емілію. –

Допоможи мені, доглянь Джоза, поки я відпроваджу дівчат до карети.

Джоз підвівся й хотів не пустити їх, та досить було Осборнові штовхнути його одним пальцем, як він, сопучи, гепнув на своє місце, і лейтенант забрав дівчат. Джоз послав їм навздогін поцілунок і проказав, гикаючи: «Бог з вами! Бог з вами!» Тоді схопив капітана Доббіна за руку і, ревно плачучи, звірив йому свою таємницю. Мовляв, він обожнює дівчину, яка тільки-но пішла звідси, і знає, що розбив їй серце своєю негідною поведінкою, а тому завтра ж повінчається з нею в церкві святого Георгія на Ганновер-сквер. Він достукається до архієпископа Кентерберійського в Ламбеті[60] – слово честі, достукається і попросить його. Потакуючи Джозефові, капітан Доббін хитро вмовив його залишити парк і негайно їхати до Ламбетського палацу, а коли вже вивів за браму, то без труднощів доправив до найманої карети, яка довезла Джоза Седлі цілого й неушкодженого на його квартиру.

Джордж Осборн щасливо відпровадив дівчат додому, а коли за ними зачинилися двері і він уже вийшов на Рассел-сквер, то раптом так зареготав, що аж здивував нічного сторожа. Емілія тільки співчутливо глянула на товаришку, коли вони піднялися нагору, поцілувала її і, не вдаючись у розмову, пішла спати.

«Він повинен освідчитися завтра, – думала Ребека. – Він чотири рази назвав мене «ясочкою» і в присутності Емілії стиснув мені руку. Він повинен освідчитися завтра».

Емілія теж так думала. І, здається мені, думала вже про сукню, яку вона одягне, коли буде дружкою молодої, і про ті дарунки, які подарує своїй гарненькій невістці; і про ще одну врочистість, коли сама буде головною дійовою особою, і т. д. і т. д.

О недосвідчені дівчата! Як мало ви знаєте про дію аракового пуншу! Та хіба можна порівняти вечірній хміль із вранішнім похміллям? Як чоловік можу посвідчити, що ні від чого так не болить голова, як від воксголського пуншу. Минуло двадцять років, а я й досі не можу забути двох випитих там келихів, двох жалюгідних келишків! Тільки двох, даю слово джентльмена! А Джозеф Седлі, з хворою печінкою, вижлуктив найменше з кварту тієї гидкої суміші.

Ранок, коли, як сподівалася Ребека, мало зазоріти їй щастя, застав Седлі в таких муках, що їх годі описати словами. Содової води на той час ще не винайшли. Легеньке пиво – аж не віриться! – було єдиним напоєм, яким нещасні чоловіки втамовували спрагу після хмелю попередньої ночі. Цей невинний напій і стояв біля колишнього збирача податків з Боглі-Уолага, що, стогнучи, лежав на канапі, коли на квартиру до нього завітав Джордж Осборн. Доббін, добра душа, був уже там і терпляче доглядав свого вчорашнього пацієнта. Дивлячись на знеможеного прихильника Бахуса, офіцери перезирнулися і співчутливо всміхнулись. Навіть служник Седлі, дуже спокійний і коректний чоловік, мовчазний і суворий, як грабар, дивлячись на свого нещасного господаря, насилу стримував усмішку.

– Містер Седлі дуже бешкетували вчора ввечері, – довірливо прошепотів він Осборнові, коли той підіймався сходами. – Хотіли налупцювати візника, сер. Капітанові довелося нести їх до кімнати на руках, як дитину.

На мить обличчя містера Браша осяяла усмішка, але відразу згасла, і він, прибравши свою звичайну шанобливу міну, відчинив двері й оголосив:

– Містер Осборн.

– Як ти себе почуваєш, Седлі? – почав молодий дотепник, оглядаючи свою жертву. – Всі кістки цілі? Там, унизу, чекає візник із синцем під оком та зав’язаною головою. Він присягається, що подасть на тебе до суду.

– До суду? За що? – кволим голосом запитав Седлі.

– За вчорашню бійку. Правда, Доббіне? Ти бився, голубе, як Моліне.[61] Вартовий казав, що зроду не бачив, щоб хтось так відразу падав. Спитай Доббіна.

– Так, ти справді бився з візником, – сказав капітан Доббін, – і показав, на що ти здатний.

– А той тип із Воксгола в білому сюртучку! Як Джоз віддухопелив його! А як верещали жінки! Їй-богу, любий, я не міг натішитися, дивлячись на тебе. Я думав, що ви, цивільні, не маєте пороху. А тепер я ніколи не стану тобі на дорозі, коли ти, Джозе, будеш під мухою.

– Мабуть, я таки страшний, коли мене роздратують, – простогнав Джоз із канапи і скорчив таку нещасну і водночас кумедну міну, що навіть чемний капітан не втримався і

вибухнув разом з Осборном гучним реготом.

Осборн нещадно користався з нагоди. Він вважав Джоза за ганчірку і, обміркувавши з усіх боків питання про майбутнє одруження Джоза й Ребеки, не дуже втішався, що хтось із сім'ї, з якою він, Джордж Осборн, офіцер *** полку, хотів поріднитися, має намір допуститись мезальянсу, одружитися хтозна з ким, з якоюсь приблудною гувернанткою.

– Ну й ляпнув ти, сердего, – повів далі Осборн. – Кажеш, страшний? Та ти на ногах не тримався, і всі в парку сміялися з тебе, хоч сам ти рюмсав. Ти був геть розкис, Джозе. А пам'ятаєш, що ти співав?

– А що? – запитав Джоз.

– Зворушливий романс і водно називав Розу, чи Ребеку, чи як там зветься та мала Емілїіна товаришка, своєю ясочкою.

І безжальний Осборн схопив капітана за руку й заходився відтворювати ту сцену, на превеликий жах її справжнього виконавця, хоч добродушний Доббін і просив його зглянутися на Джоза.

– Чого це я маю жаліти його? – відповів Осборн на докори приятеля, коли вони попрощалися з хворим, залишивши його на доктора Голлопа. – Яке в біса він мав право напускати на себе зверхній тон і виставляти нас на глум у Воксголі? Хто та школярка, що так ніжно грає очима й підкочується до нього? До лихої матері, вони і без неї не високо сягають. Я не проти гувернанток, але волію, щоб моєю невісткою була справжня леді. Я людина широких поглядів, проте маю гордість і знаю своє місце, то нехай і вона знає своє. І я зіб'ю пиху з того хвалькуватого набоба й не дам йому стати ще більшим дурнем, ніж він є. Тому я й попередив, щоб він був обачним, а то вона його залигає.

– Тобі видніше, – сказав Доббін не дуже впевненим тоном. – Ти завжди був торі, і родина твоя – одна з найстаровинніших в Англії, та все ж...

– Ходімо глянемо, що роблять дівчата. Чом би тобі не, позалицятися до міс Шарп? – перебив його лейтенант.

Але Доббін не захотів іти з Осборном на Рассел-сквер, куди той навідувався щодня.

Звернувши з Голборна на Саутгемптон-роу, Джордж засміявся, бо помітив, що з вікон будинку Седлі на різних поверхах виглядають дві голови, когось визираючи. І справді,

Емілія з балкона вітальні пильно вдивлялася в протилежний бік площі, де мешкали Осборни, щоб побачити, чи не йде лейтенант, а Ребека Шарп зі своєї маленької спальні на третьому поверсі дивилася, чи не з'явиться на обрії огрядна постать містера Джозефа.

– Сестра Анна чатує на сторожовій башті,[62] – сказав Осборн Емілії, – але нікого не видно. – І, зареготавши зі свого жарту, що самому йому дуже сподобався, він заходився дуже кумедно змальовувати міс Седлі, як страждає її брат.

– Чого ти глузуєш, Джордже! Не будь такий жорстокий, – сказала Емілія, мало не плачучи.

Та Джордж тільки сміявся з її жалісливої, нещасної міни, вважаючи, що він дуже дотепний, а коли до них приєдналася міс Шарп, почав і з неї жартувати і без кінця змальовувати, як її чари поділяли на гладкого Джозефа.

– Ох, міс Шарп, аби ви були побачили його сьогодні! – сказав він. – Як він, у квітчастому халаті, стогнав і корчився на канапі! Аби ви були побачили, як він показував язика своєму знахареві Голлопу!

– Хто? – запитала Ребека.

– Хто? Як «хто»? – Звісно, капітан Доббін, до якого вчора ввечері ми всі були, до речі, дуже уважні.

– Ми з ним дуже нечемно повелися, – сказала Еммі, почервонівши. – Я... я зовсім про нього забула.

– Авжеж, забула! – вигукнув Осборн, не перестаючи сміятися. – Не можна ж весь час думати про капітана Доббіна, Еміліє. Правда, міс Шарп?

– Крім того випадку, коли він за обідом перекинув келих з вином, – зарозуміло відповіла Ребека й тріпнула головою. – Мене капітан Доббін ніколи ані на крихту не цікавив.

– Дуже добре, міс Шарп, я йому так і скажу, – мовив Осборн.

Ребека Шарп відчувала недовіру й ненависть до лейтенанта, хоч той і гадки не мав, що збудив у неї такі почуття.

«Він таки збиткується з мене, – подумала вона. – Може, він глузував з мене при Джозефі? Може, налякав його? Може, той не прийде?» У неї аж в очах потемніло і тривожно забилося серце.

– Вам аби жартувати, – мовила вона, всміхаючись якомога невинніше. – Що ж, жартуйте на здоров'я, містере Джордже,

мене немає кому захистити.

І Ребека вийшла з кімнати, а коли ще й Емілія докірливо глянула на нього, Джордж відчув, що повівся не по-чоловічому, образивши без потреби беззахисну істоту.

– Ти занадто добра, Еміліє, – сказав він. – Ти не знаєш світу, а я знаю. І твоя товаришка, міс Шарп, повинна розуміти, де її місце.

– Ти вважаєш, що Джоз не...

– Слово честі, кохана, я не знаю. Може, так, а може, й ні. Я за нього не думаю. Я тільки знаю, що він страшенно дурний, хвалькуватий і вчора ввечері осоромив мою любу дівчинку. «Ясочко моя», ха-ха-ха! – Він знов зареготав і перекривив Джоза так смішно, що Емілія також засміялася.

Того дня Джоз не приїхав. Та Емілія не розгубилася: мала інтриганка послала свого пажа і помічника Самбо на квартиру Джозефа нагадати про обіцяну книжку і спитати, як він себе почуває. Джозів служник відповів йому, що господар лежить хворий і що в нього саме сидить лікар. «Джоз напевне прийде завтра», – подумала Емілія, але й словом не натякнула про це Ребеці, та й міс Шарп навіть не згадала про нього цілий вечір.

Проте другого дня, коли дівчата сиділи на канапі, вдаючи, що дуже зайняті – пишуть листи або читають романи, – до кімнати зайшов Самбо, як завжди, чарівно поблискуючи зубами, з пакунком під пахвою та запискою на таці, й звернувся до Емілії:

– Вам записка від містера Джоза.

Як же тремтіла Емілія, розгортаючи ту записку! В ній писалося ось що:

«Люба Еміліє!

Посилаю тобі «Сирітку в лісі». Вчора я був дуже хворий і не міг прийти. А сьогодні їду в Челтнем.[63] Будь ласка, якщо тобі не важко, вибачся перед доброю міс Шарп за мою поведінку у Воксголі, попроси її, хай не гнівається, на мене й забуде все, що я, захопившись, набалакав під час тієї невдалої вечері. Як тільки я одужаю, – бо здоров'я моє дуже похитнулося, – то поїду на кілька місяців у Шотландію.

Відданий тобі
Джоз Седлі»

Це був смертний вирок. Усьому кінець. Емілія не зважувалась глянути на бліде обличчя Ребеки і її палючі очі,

тільки впустила їй на коліна записку, встала, піднялась нагору до своєї кімнати й там дала волю сльозам.

Економка Бленкінсоп прийшла потішити свою молоду господиню; Емілія довірливо виплакалася в неї на плечі, і їй стало трохи легше.

– Не журіться, панночко. Я не хотіла вам казати, але ніхто з нас у домі її не любить, хіба що спершу вона подобалась нам. Я бачила на власні очі, як вона читала листи вашої матері. Піннер каже, що вона завжди порпається у вашій скриньці з прикрасами, у ваших шухлядах і взагалі в усіх шухлядах і навіть сховала у свою валізку вашу білу стрічку.

– Я сама їй дала, сама! – заперечила Емілія.

Але це не змінило думки місіс Бленкінсоп про Ребеку Шарп.

– Я, коли хочеш знати, Піннер, не вірю цим гувернанткам, – сказала вона покоївці. – Корчать із себе леді, а платню мають не більшу, ніж ти чи я.

Тепер кожному в домі, крім сердешної Емілії, стало ясно, що Ребека повинна виїхати, і всі – господарі й челядь (знову ж таки за одним винятком) – погоджувалися, що вона повинна виїхати якнайшвидше. Наша добра дитина перебрала всі шухляди, шафи, торбинки й скриньки зі своїми скарбами, оглянула всі сукні, хустки, прикраси, банти, мережива, шовкові панчохи і дрібнички, вибираючи то те, то інше, щоб якнайбільше всього подарувати Ребеці. Потім пішла до батька, щедрого британського купця, який обіцяв подарувати їй стільки гіней, скільки вона мала років, і попросила, щоб він віддав ті гроші любій Ребеці, бо тій вони потрібні, а вона має все.

Емілія навіть стягла контрибуцію з Джорджа Осборна, і той дуже радо (як і всі молоді військові, він мав щедру натуру) пішов на Бонд-стріт і вибрав найкращий капелюшок та найелегантніший спенсер,[64] які тільки можна було там купити.

– Це тобі подарунок від Джорджа, люба Ребеко, – сказала Емілія, милуючись коробкою, де лежали ці скарби – І який у нього гарний смак! Тут уже з ним ніхто не може зрівнятися.

– Ніхто, – погодилась Ребека. – Я йому дуже вдячна. – А сама подумала: «Це через Джорджа Осборна я не вийшла тепер заміж». І запалала до нього відповідними почуттями.

В дорогу Ребека збиралася дуже спокійно і взяла всі подарунки любої Емілії, поманіжившись рівно стільки, скільки годилося. Вона, звичайно, заприсяглася, що довіку буде вдячна

місіс Седлі, але не дуже накидалася цій добрій жінці, що була збентежена і явно хотіла уникнути гості. Вона поцілувала в руку містера Седлі, коли той давав їй гаманець, і попросила дозволу надалі вважати його своїм добрим другом і захисником. І так розчулила старого, що він хотів був виписати їй чек ще на двадцять фунтів, але вчасно стримав свої почуття: внизу чекала карета, щоб везти його на проханий обід, тому він заквапився і сказав на прощання:

– Хай вас бог благословить, голубко, неодмінно заходьте до нас, коли будете в місті... До резиденції лорд-мера, Джеймсе!

Настав час прощатися і з міс Емілією, але на цю картину я маю намір опустити завісу. Та після сцени, в якій одна дійова особа переживала щиро, а друга чудово грала свою роль, після сцени, в якій було все – і ніжні обійми, і гіркі сльози, і пляшечка з нюхальною сіллю, і трохи щирого зворушення, Ребека й Емілія розлучилися, і перша заприсяглася любити свою товаришку вічно.

Розділ VII
КРОУЛІ З КОРОЛЕВИНОГО КРОУЛІ

Серед найшановніших прізвищ на літеру «К», вміщених у «Придворному календарі» за 18... рік, є й прізвище Кроулі: Сер Пітт, баронет, проживає в Лондоні, на Грейт-Гонт-стріт, і в маєтку Королевине Кроулі, Гемпшір. Це шановне прізвище протягом багатьох років постійно фігурувало також у парламентському списку разом з прізвищами багатьох інших, таких самих шановних джентльменів, що свого часу представляли цю округу.

З приводу містечка Королевине Кроулі розповідають ось що: королева Єлизавета[65] під час однієї з своїх подорожей зупинилася в Кроулі поснідати, і так їй припало до смаку чудове гемпшірське пиво, яким пригостив свою володарку тодішній Кроулі (вродливий чоловік з гарно підстриженою бородою і стрункими ногами), що вона відразу зробила Кроулі парламентською округою з правом посилати до парламенту двох представників; відтоді на честь тієї славної гостини воно дістало назву Королевине Кроулі і зветься так донині. І хоч з плином років і внаслідок тих змін, що їх час вносить в імперії, столиці й міста, Королевине Кроулі перестало бути таким людним, як за королеви Бесс, навіть більше – скотилося до того стану парламентських містечок, коли їх звичайно називають «гнилими»,[66] однаково сер Пітт Кроулі мав цілковиту слушність, коли з властивою йому вишуканістю казав: «Гниле? Де там у біса! Мені воно дає добрих півтори тисячі прибутку на рік!»

Сер Пітт Кроулі (названий так на честь Великого Комонера)[67] був сином першого баронета Уолпола Кроулі, що служив у Департаменті Мотузки й Сургуча[68] за часів Георга II і, як багато інших чесних джентльменів тієї пори, був звинувачений у розкраданні державних грошей. А Уолпол Кроулі був, певна річ, сином Джона Черчілля Кроулі, названого так на честь славетного полководця часів королеви Анни.[69] Родовідне дерево (воно висить у Королевиному Кроулі) далі згадує Чарльза Стюарта, прозваного потім кощавим Кроулі, сина Кроулі часів Якова I, і, нарешті, Кроулі часів королеви Єлизавети, зображеного на передньому плані, з роздвоєною

бородою і в обладунку. З-під його жилета, як то буває, і росте дерево, на головних гілках якого вписано згадані вище імена. Поряд із прізвищем сера Кроулі, баронета, головної дійової особи цього розділу, стоїть прізвище його брата велебного Б’юта Кроулі (Великий Комонер був уже в неласці,[70] коли народився його велебність), священика парафії Кроулі і Снейлбі, та інших членів родини обох статей.

Сер Пітт першого разу одружився з Грізелою, шостою дочкою Манго Бінкі, лорда Бінкі, а отже, кузиною містера Дандаса.[71] Вона йому народила двох синів – Пітта, що отримав ім’я не стільки по батькові, скільки на честь богом дарованого нам міністра,[72] і Родона Кроулі, названого на честь приятеля принца Уельського,[73] якого той, ставши його величністю Георгом IV, зовсім забув. Через багато років після смерті дружини сер Пітт повів до вівтаря Розу, дочку містера Дж. Доусона з Грязьбері, від якої мав дві дочки; саме для них тепер і найнято гувернанткою Ребеку Шарп. Отже, з цього видно, що Ребека потрапила в сім’ю з дуже значною ріднею і мала обертатись у вищих колах, ніж те скромне товариство, яке вона щойно покинула на Рассел-сквер. У записці, нашкрябаній на старому конверті, їй пояснили, коли вона має прибути до своїх вихованок:

«Сер Пітт Кроулі просить міс Шарп з речами бути тут у вівторок, бо я їду в Королевини Кроулі завтра рано-вранці.

Грейт-Гонт-стріт».

Ребека не пам’ятала, щоб колись мала нагоду бачити баронета, а тому, тільки-но попрощавшись з Емілією та порахувавши гінеї, які щиросердий містер Седлі поклав їй у гаманець, тільки-но переставши витирати хусточкою очі (цю процедуру вона скінчила тієї миті, коли карета повернула за ріг вулиці), відразу ж почала в уяві малювати собі, як має виглядати баронет. «Цікаво, чи він носить зірку? – подумала вона. – Чи це тільки в лордів є зірки? Але він, напевне, дуже гарно вбраний, у придворний костюм з мереживом, і волосся в нього трохи припудрене, як у містера Ротона з Ковент-Гарденського театру. Мабуть, він страшенно гордий і ставитиметься до мене зневажливо. Що ж, доведеться нести свій хрест, принаймні я житиму між аристократами, а не серед

тих вульгарних гендлярів». І Ребека почала міркувати про своїх друзів із Рассел-сквер з тією самою філософською гіркотою, з якою лисиця у відомій байці говорила про виноград.

Звернувши з Гонт-сквер на Грейт-Гонт-стріт, карета нарешті спинилася біля високого похмурого будинку, затиснутого між двома іншими такими самими непривітними високими будинками; кожен із них мав над середнім вікном вітальні траурний герб, як і всі інші будинки на цій невеселій вулиці, де, здається, завжди панує смерть. Віконниці на першому поверсі в будинку сера Пітта були зачинені, тільки на вікнах їдальні ледь відхилені, а за ними видніли завіси, старанно загорнені в старі газети.

Візник Джон, що цього разу сам правив каретою, не завдав собі клопоту злізти з козлів, а попросив хлопчика-молочаря, що пробігав повз них, подзвонити замість нього. Коли задзеленчав дзвоник, між половинками віконниць у вітальні з'явилася чиясь голова, потім двері відчинив чоловік у вилинялих штанях і гетрах, брудному старому сюртуку й заношеній хустці, намотаній на шию під неголеним підборіддям, з блискучою лисиною і червоним хитруватим обличчям, на якому світилася пара неспокійних сірих очиць і весь час кривилися в глузливій посмішці губи.

– Тут мешкає сер Пітт Кроулі? – гукнув Джон в козлів.

– Еге, – відповів чоловік у дверях і кивнув головою.

– То гайда, стягай манатки, – сказав Джон.

– Стягай сам, – відповів чоловік.

– Ти хіба не бачиш, що я не можу лишати коней? Бери мерщій, може, вона дасть тобі на пиво! – сказав Джон і голосно зареготав, виявляючи цілковиту зневагу до міс Шарп, оскільки вона вже назавжди попрощалася з його господарями, а до того ж, їдучи, нічого не дала челяді.

Лисий чоловік витяг руки з кишень штанів, підійшов до карети, взяв на плече валізку міс Шарп і заніс до будинку.

– Будь ласка, візьміть цього кошика й шаль та відчиніть мені дверці, – сказала Ребека і вийшла з карети, аж тремтячи з обурення. – Я напишу містерові Седлі, як ви поводились, – звернулась вона до візника.

– Ой злякали! – відповів той. – А ви там нічого не забули? Забрали всі сукні міс Емілії? Ті, що належали покоївці? Думаю, вони вам будуть до лиця! Та зачиняй, Джіме, дверцята,

однаково від неї нічого не урвеш, – повів далі Джон, тикаючи великим пальцем на міс Шарп. – Нічого на вдієш, така вже людина тобі трапилась!

З цими словами візник містера Седлі поїхав. Річ у тім, що він був закоханий у покоївку Емілії й лютував, що сукні, які їй мали дістатися, забрала Ребека.

Лисий чоловік у гетрах повів Ребеку до їдальні, і вона переконалася, що кімната має такий самий незатишний і невеселий вигляд, як звичайно такі житла, коли вельможне панство виїздить з міста. Вірні покої наче оплакували відсутність своїх господарів. Турецький килим скрутився і понуро заліз під буфет, картини позатуляли обличчя аркушами пакувального паперу, люстра загорнулася в бридкий ворок із сірої мішковини, завіси на вікнах зникли під усіляким старим шматтям, мармурове погруддя сера Уолпола Кроулі позирало з темного кутка на голі столи, на приладдя до каміна, змащене жиром, на порожню тацю для візиток, що стояла на каміні; пивничка сховалася за згорнутим килимом, стільці поперевerталися вздовж стіни, а в другому темному кутку навпроти мармурового погруддя стояла на столику замкнена старовинна кована скринька зі столовим сріблом.

Проте до каміна присунені були два кухонні ослінчики, круглий столик, стара, погнута кочерга й щипці, а на слабенькому жару грівся казанок. На столику лежала грудка сиру й шматок хліба і стояли олов’яний свічник та кварта з недопитим чорним портером.

– Ви, мабуть, уже пообідали, еге? Вам не жарко? Хочете сьорбнути пива?

– Де сер Кроулі? – велично спитала Ребека.

– Хе-хе-хе, я сер Кроулі. Затямте: ви мені винні пінту пива за те, що я приніс ваші речі. Хе-хе! Як ви не вірите, спитайте в Тінкер, хто я такий. Міс Тінкер, познайомтеся: міс Шарп; міс гувернантко, познайомтеся з підмітальницею, га-га-га!

Жінка, яку лисий чоловік назвав міс Тінкер, щойно зайшла з люлькою й пачкою тютюну, по які її послано за хвилину до приїзду Ребеки Шарп. Вона віддала принесене господареві, що влаштувався вже біля каміна.

– А де фартінг? – спитав він. – Я дав вам три півпенси. Де ж решта, га?

– Ось, – відповіла міс Тінкер, шпурнувши йому монету. –

Баронетові не личило б питати про фартінг.

– Фартінг на день – це сім шилінгів на рік, – відповів сер Пітт. – Сім шилінгів на рік – це відсотки з семи гіней. Хто береже фартінги, стара, той матиме гінеї.

– Будьте певні, міс Шарп, що це сер Пітт Кроулі! – сердито мовила міс Тінкер. – Хто ще так труситься над кожним фартінгом? Скоро ви його краще пізнаєте.

– І, напевне, полюбите, міс Шарп, – майже ласкаво сказав старий. – Я в першу чергу справедливий, а вже тоді щедрий.

– Щедрий? Та він зроду не подарував нікому навіть фартінга, – буркнула Тінкер.

– Правда, й ніколи не подарую – це проти моїх засад. Принесіть із кухні ще один ослінчик, Тінкер, якщо хочете сісти, й будемо вечеряти.

Баронет устромив виделку в казанок, витяг звідти клапоть хляків та цибулину й поділив усе це на дві досить рівні пайки, віддавши одну міс Тінкер.

– Бачите, міс Шарп, коли я не вдома, Тінкер отримує гроші на харчі, а коли я в місті, вона обідає за родинним столом, ха-ха-ха! Я радий, що ви, міс Шарп, не голодні. А ви, Тінк?

І вони заходилися коло своєї вбогої вечері.

Після вечері сер Пітт закурив люльку, а коли стемніло, засвітив свічку з комишевим гнотом в олов'яному свічнику і, витягши з бездонної кишені паку паперів, почав їх перечитувати й упорядковувати.

– Я був тут зайнятий судовою справою, любонько, тому й вийшло, що я матиму приємність завтра вертатися в такому гарному товаристві.

– Він завжди, зайнятий судовими справами, – сказала міс Тінкер, узявшись за кварту з портером.

– Ага, допийте все, – мовив баронет. – Так, любонько, Тінкер правду каже: в Англії ніхто більше за мене не програв і не виграв судових процесів. Ось гляньте лишень: баронет Кроулі проти Снефла. Я його з торбами по світу пущу, щоб я так здоров був! Подер та інші проти Кроулі, баронета. Громадські опікуни парафії Снейлбі проти баронета Кроулі. Вони не можуть довести, що та земля громадська. Я їм доведу, що вона моя. Громада має на неї таке право, як ви або міс Тінкер. Я їх поб'ю, хоч би й вгатив у цю справу тисячу гіней. Ось гляньте на папери, я дозволяю, коли вас цікавить. А пишете

ви гарно? Я неодмінно скористаюся вашими послугами, як ми будемо в Королевиному Кроулі, міс Шарп. Бо відколи померла моя перша жінка, мені не завадила б переписувачка.

– Вона була йому до пари, – мовила міс Тінкер. – Притягала до суду кожного крамаря і за чотири роки вигнала сорок вісім служників.

– Еге, скупенька була, дуже скупенька, – спокійно погодився баронет. – Але для мене вигідна, навіть на управителя не доводилось витрачатися.

Такою щирою, задушевною розмовою він розважав Ребеку досить довго. Хоч би які були в нього риси – гарні чи погані, – він їх нітрохи не приховував. Він не переставав говорити про себе, то вживаючи найвульгарніші гемпшірські слова, то переходячи на світський тон. Наприкінці він ще нагадав міс Шарп, що вона має бути готова о п’ятій ранку, і відпустив її спати.

– Ви ляжете сьогодні з Тінкер, – мовив він, – ліжко широке, стане місця на двох. У ньому померла леді Кроулі. На добраніч.

Після такого благословення сер Пітт вийшов, а непривітна Тінкер зі свічкою в руці повела Ребеку широкими, холодними кам’яними сходами нагору повз понурі двері вітальні, на яких ручки були обмотані папером, до просторої, з вікнами на вулицю, спальні, де востаннє заснула господиня дому. Ліжко й сама кімната скидалися на темний склеп, – неважко було уявити собі, що на ній леді Кроулі не тільки померла, а й що тут і досі витає її дух. Та однаково, поки стара служниця молилася, Ребека зацікавлено обійшла кімнату, зазирнула у великі скрині, в шафи й комоди, спробувала відчинити шухляди, що всі виявилися замкненими, оглянула похмурі картини й туалетне приладдя.

– Слава богу, що в мене чисте сумління, а то б я нізащо не лягла на це ліжко, – мовила стара.

– Тут стане місця на нас обох і ще на десятьох духів, – відповіла Ребека. – Розкажіть мені, як ваша ласка, про леді Кроулі, про сера Пітта і про всю їхню родину.

Проте мала хитрунка не могла нічого витягти зі служниці, яка, заявивши, що на ліжку сплять, а не розмовляють, захропла в своєму кутку так солодко, як тільки може хропти праведниця. А Ребека ще довго не могла заснути, все думала про завтрашній день, про новий світ, у який вона ввійшла, і про можливості

домогтися в ньому успіху. У мисочці з жиром блимав комишевий гніт, камін кидав велику чорну тінь на половину вкритого порохом, вилинялого килима, який, без сумніву, виткала ще покійна леді, і на два невеличкі портрети підлітків – одного в студентській мантії, а другого – в червоній курточці, схожій на військову. Засинаючи, Ребека все ще думала про того хлопця й хотіла, щоб він їй приснився.

О четвертій годині такого рожевого літнього ранку, що навіть Грейт-Гонт-стріт повеселішала, віддана Тінкер збудила свою сусідку по ліжкові, попросила її збиратися, відсунула засуви й відщепнула гаки з великих вхідних дверей (їхній гуркіт і скрегіт злякав сонну луну надворі) і, збігавши на Оксфорд-стріт, узяла там на стоянці візника. Немає потреби називати тут номер тієї таратайки чи нагадувати, що її власник спинився в такий досвіток поблизу Ластовиної вулиці з надією на якогось молодого гуляку, що, плентаючись додому з шинку, захотів би скористатися його ридваном і щедро заплатив би йому, як звичайно платять п’яні.

Можна також не згадувати, що коли візник і мав таку надію, то дуже розчарувався, бо шановний баронет, якого він довіз до Сіті, не дав йому жодного зайвого пенні, крім належної платні. Дарма візник звертався до його сумління, дарма лаявся, скидав коробки міс Шарп у канаву біля заїзду і божився, що стягне свою винагороду через суд.

– Краще не зв’язуйся, – порадив йому один із стаєнних. – Це ж Пітт Кроулі.

– Авжеж, це я, Джо, – схвально підтвердив баронет. – І хотів би я бачити того, хто в мене дістане зайве пенні.

– Я також, – мовив Джо, невесело щирячи зуби й висаджуючи пакунки баронета на дах поштової карети.

– Залиш для мене місце на козлах, голубе! – гукнув член парламенту чоловікові, що готував карету.

– Добре, – відповів той, торкнувшись рукою капелюха, але проклинаючи його в душі (бо він обіцяв те місце молодому пасажирові з Кембриджа, який, напевне, дав би йому крону). Ребеку Шарп він влаштував на задньому сидінні всередині карети, яка, так би мовити, везла її в широкий світ.

Про те, як молодий пасажир із Кембриджа невдоволено

складав свої п'ять пальт на переднє сидіння вгорі, але змирився, коли й Ребеці довелося потім вийти з карети й сісти поряд з ним, як він укрив їй ноги одним із своїх пальт і після цього зовсім повеселішав; про те, що в середині карети вмостилися якийсь чоловік, хворий на задуху, манірна дама, яка присягалася, ніби вперше подорожує в поштовій кареті (на жаль, така особа завжди знаходиться, тобто знаходилася, бо де ж тепер ті карети?), і огрядна вдова з пляшкою горілки, про те, як носильник домагався від усіх плати і отримав тільки шість пенсів від молодого пасажира і п'ять засмальцьованих півпенсів від огрядної вдови і як, нарешті, карета рушила в дорогу, обережно пробираючись крізь темні завулки Олдерсгейта, як вона промчала повз собор святого Павла з блакитною банею і проторохтіла мимо в'їзду на Флітський ринок, що тепер разом із Ексетерською біржею відійшли в царство тіней, як вона поминула «Білого Ведмедя» на Пікаділлі й потонула в ранковому тумані, що напливав з городів біля Найтсбріджа, і як залишилися позаду Тернгем-Грін, Брент-форд і Бегшот, тут можна й не розповідати. Але автор цих рядків, що замолоду сам не раз здійснював таку саму чудову подорож і такої самої гарної днини, не може не згадати її з солодким, ніжним смутком. Де поділися ті шляхи і їхні веселі житейські пригоди? Невже для старих, чесних, прищоносих візників не знайшлося свого Челсі чи Грінвіча?[74] Цікаво, де тепер ті браві хлопці? Чи живий ще старий Уеллер,[75] чи вже помер? Де ті офіціанти, та й самі заїзди, в яких вони подавали холодну яловичину, де присадкуватий сизоносий стаєнний, що весь час подзенькував відром, де він і його покоління? Для тих великих геніїв, що тепер ходять ще в коротеньких штанцях, а в майбутньому напишуть романи для дітей наших шановних читачів, ці люди і пов'язані з ними речі стануть такою самою легендою та історією, як Ніневія,[76] Річард Лев'яче Серце чи Джек Шеппард.[77] Для них поштові карети здаватимуться романтичною вигадкою, а четверик гнідих коней – такими казковими, як Буцефал[78] або Чорна Бесс.[79] Ох, як полискувала їхня шерсть, коли стаєнний перед дорогою стягав із них попони! Ох, як вимахували вони хвостами, коли, огорнені парою, із стриманою гідністю звертали на подвір'я чергового заїзду! Та ба, ми вже ніколи більше не почуємо серед ночі дзвінкого ріжка, ніколи більше не побачимо, як злітає вгору рогатка. Та стривайте, куди ж нас

усе-таки везе легка, з чотирма внутрішніми місцями карета «Трафальгар»? Краще без зайвих відступів зійдемо в Королевиному Кроулі та поглянемо, як там живеться Ребеці Шарп.

Розділ VIII
ПРИВАТНИЙ І КОНФЕДЕЦІЙНИЙ

«Ребека Шарп до Емілії Седлі,
Рассел-сквер, Лондон.
(Звільнений від оплати. Пітт Кроулі)

Найдорожча, наймиліша Еміліє!

З почуттям радості й водночас смутку я беру в руки перо й сідаю писати тобі, люба, сестро. О, яка різниця між сьогоднішнім і вчорашнім днем! Нині я сама, без друзів, а вчора була вдома, з тобою, сестро і я *довіку* тебе не забуду!

Не буду розповідати, як я плакала й журилася того фатального вечора, коли розлучилася з тобою. Тебе у вівторок чекала радість і щастя поряд з матусею і *відданим лицарем*, і я весь час уявляла собі, як ти танцюєш у Перкінсів, – безперечно, найкраща дівчина на бенкеті. Я ж поїхала старою каретою до міського будинку Сера Пітта Кроулі, і ваш Джон наостанці добре познущався з мене (що ж, убогих і нещасних можна безкарно ображали). Врешті я опинилась під владою сера Пітта. Мені довелося ночувати на старому моторошному ліжку разом із старою моторошною служницею, яка наглядає за будинком. Цілу ніч я ока не склепила.

Сер Пітт зовсім не такий баронет, як ми, дурні дівчиська, уявляли собі, начитавшись у Чізвіку «Сесілії».[80] Який же він несхожий на лорда Орвіла![81] Уяви собі присадкуватого, вульгарного, дуже брудного дідка, бідно вбраного в поношених гетрах, що курить жахливу люльку і варить собі в казанку також щось жахливе. Розмовляє він по-простацькому: аби ти почула, як він лаявся зі старою служницею і з найманим візником, що доправив нас до заїзду, звідки їхала карета! В тій кареті мені довелася майже цілу дорогу сидіти нагорі.

Служниця збудила мене вдосвіта, і в заїзді я спершу сіла всередину карети. Та коли ми доїхали до села, що зветься Мокретон, і пустився рясний дощ, то, хочеш – вір, а хочеш – ні, я мусила перебралися на гору. Бо сер Пітт – один із власників цих карет, і коли з’явився новий пасажир до Грязьбері й захотів сісти всередину, я мусила вийти на дощ, але, спасибі йому, якийсь студент із Кембриджа вкутав мене одним із багатьох

своїх пальт.

Той студент і кондуктор карети, мабуть, дуже добре знають сера Пітта, бо вдосталь насміялися в нього. Обидва називають його старим кліщем, що означає дуже скупу, жадібну людину, казали, що сер Пітт зроду не дав нікому жодного пенні (я ненавиджу таку ницість), і цей сусід пояснив мені, чому два останні перегони ми їхали так повільно: на козлах сидів сер Пітт, а на цю частину дороги запрягають його коней. «Зате я дам їм жару до самого Мочартопа, коли віжки перейдуть у мої руки», – сказав він. «І добре зробите, містере Джеку», – підтримав його кондуктор.

А коли я збагнула, що містер Джек мав намір перебрати віжки до кінця подорожі й зривати свою злість на конях сера Пітта, то, звичайно, й сама засміялася.

Зате в Грязьбері, за чотири милі від Королевиного Кроулі, на нас чекала карета й четверик чудових коней в упряжі з гербами, і ми в'їхали в парк баронета з усією пишнотою. До будинку веде гарна алея на милю завдовжки, а жінка біля вартівні коло в'їзду (там над стовпами красується змія і голуб, що підтримують герб Кроулі), відчиняючи ковану стару залізну браму, схожу на браму в гидотному Чізвіку, весь час кланялася нам.

«Ця олея пролягає на цілу милю, – сказав сер Пітт. – Тут на які шість тисяч хвунтів добірного дерева. Думаєте, це вам дурниці?»

Він так смішно вимовляв «олея» і «хвунт». З нами в кареті їхав якийсь Годсон, його наглядач з Грязьбері, чи що, і вони завели мову про арешт на чиєсь майно і продаж його за борги, про осушування землі і оранку, про орендарів і господарів – я не могла до пуття всього зрозуміти. Сема Майлса спіймано, коли він полював у баронетовому лісі, а Пітера Бейлі нарешті відправлено в робітний дім.

«Так тому й треба, – сказав сер Пітт, – він і його рідня скублуть мене вже сто п'ятдесят років на тій фермі». Мабуть, це якийсь давній орендар, що не міг заплатити оренди. Сер Пітт, звичайно, міг би висловлюватись делікатніше, казати «використовують», а не «скублуть», але багатому баронетові дозволено не дбати про стиль, не те, що вбогим гувернанткам.

Дорогою я помітила стрункий церковний шпиль, що здіймався над старими берестами в парку, а перед ними на

галявині серед кількох господарських будівель – старовинний цегляний будинок з високими димарями, весь увитий плющем, тільки вікна блищали проти сонця.

«Це ваша церква?» – спитала я.

«Так, щоб вона запалася, – відповів сер Пітт (тільки він вилаявся гіршим словом). – Як там Б'юті, Годсоне? Б'юті – це мій брат Б'ют, – пояснив він мені. – Мій брат – пастор».

Годсон кивнув головою і сказав: «Боюсь, що йому покращало. Вчора він виїздив на своєму поні оглядати наш хліб».

«Рахував, скільки йому припаде з десятини, щоб його... (він знов вилаявся тим бридким словом). Невже грог не доконає його? Він живучий, як той е-е-е... як його... Мафусаїл!»[82]

Містер Годсон зареготав.

«Його сини саме приїхали додому з коледжу й налупцювали Джона Скролінга так, що той мало дуба не врізав».

«Налупцювали мого молодшого охоронця?» – заревів сер Пітт.

«Його застукали на пасторовій землі», – сказав Годсон.

Сер Пітт, аж тремтячи з люті, заприсягнувся, що коли спіймає в браконьєрстві небожів на своїй землі, то неодмінно запроторить їх на каторгу. А ще зауважив:

«Я продав право виставляти кандидатів на парафію, Годсоне, тепер ніхто з тих виплодків її не дістане».

Містер Годсон погодився, що баронет зробив цілком слушно. І з цього я збагнула, що вони з Б'ютом ворогують між собою, як часто буває між братами, та й сестрами також. Пам'ятаєш сестер Скречлі в Чізвіку, як вони билися й сварились, або Мері Бокс, що весь час штурхала Луїзу?

Їдучи, ми побачили двох хлопчаків, що збирали хмиз у парку. Сер Пітт звелів Годсонові злізти з карети й вигнати їх батогом.

«Відшмагай їх як слід, Годсоне! – заревів баронет, – витруси з них душу й приведи їх потім до мене. Їй-богу, я віддам негідників до суду!»

Ми почули, як батіг Годсона загуляв по спинах нещасних дітлахів, що верещали, мов недорізані поросята, а сер Пітт, переконавшись, що порушники спіймані, під'їхав до парадних дверей.

Назустріч нам вийшла вся челядь і...

. . . .

На цих словах, люба моя, мене перебив учора ввечері страшний стукіт у двері. І як ти гадаєш, хто то був? Сер Пітт у нічному ковпаку й халаті. Ну й проява! Я відсахнулася, побачивши такого відвідувача, а він підійшов до столу, схопив свічку і сказав:

«У нас не світять після одинадцятої, міс Бекі. Роздягайтесь тепер навпомацки, зухвале дівчисько (отак і сказав мені!), і коли не хочете, щоб я кожного вечора приходив відбирати у вас свічку, то затямте собі: лягайте спати об одинадцятій!»

На цьому слові він разом з дворецьким Гороксом, регочучи, вийшли. Будь певна, що надалі я не заохочуватиму їх до таких відвідин. Пізно ввечері на подвір'ї спустили з ланцюга двох страшних собак, які цілу ніч гавкали й вили до місяця.

«Я зву цього собаку Гризуном, – сказав мені сер Пітт, – бо він загриз одного чоловіка, а міг би впоратись і з бугаєм. Його матір я колись звав Флорою, а тепер – Гавророю, вона вже не має чим кусати, тільки гавкає: гав-гав!»

Перед будинком сера Пітта – страхітливо негарною, старомодною цегляною спорудою з високими димарями і фронтонами в стилі королеви Бесс – пролягає довга тераса, прикрашена з обох боків родинними голубом і гадюкою, а з неї двері ведуть просто до великої зали. Ох, якби ти її побачила! Та зала така велетенська і така понура, як зала в Удольфському замку,[83] що ним ми так захоплювалися. Камін у ній такий, що туди вмістилося б пів школи міс Пінкертон, і з такими великими гратками, що на них, при потребі, можна було б спекти цілого вола. Стіни зали обвішані хтозна-скількома поколіннями Кроулі: і з бородами та в жабо, і з височезними перуками та в черевиках із закрученими носами, і в довгих рівних корсетах та в сукнях, таких негнучких, мов вежі, і з довгими кучерями, і – уяви собі, люба! – здається, зовсім без корсетів. В одному кінці зали темніють широкі сходи з чорного дуба, такі понурі й непривітні, як звичайно бувають сходи в старих замках, а обабіч від них – високі двері з прибитими вгорі оленячими головами; вони ведуть до більярдної, до бібліотеки, до великого жовтого салону й до віталень. На другому поверсі, здається мені, є ще десь зо два десятки спалень, і в одній з них стоїть ліжко, де спала королева Єлизавета. Сьогодні вранці мої вихованки показували мені всі

ці пишні покої. Ясна річ, що жодному з них не додають затишку вічно зачинені віконниці, а коли ми впускали туди трохи світла, я щоразу боялася, що зненацька в котромусь побачу примару. Наша класна кімната міститься на другому поверсі; з неї одні двері ведуть до моєї спальні, а другі – до спальні моїх учениць, далі йдуть покої містера Пітта, чи містера Кроулі і покої Родона Кроулі він офіцер, як і *дехто*, й перебуває тепер у своєму полку. Кімнат тут, запевняю тебе, повно, в будинку можна було б розмістити всіх мешканців Рассел-сквер і ще б лишилося місце. Через півгодини після нашого приїзду задзвонив великий дзвоник на обід, і я спустилася вниз із своїми вихованками, – худенькими непоказними дівчатками років десяти й восьми. Я була в твоїй чудовій мусліновій сукні (через яку мене так образила та погана Піннер, коли ти подарувала її мені), бо я тут житиму на правах члена родини, за винятком тих днів, як приходитимуть гості: тоді я обідатиму нагорі із своїми ученицями.

Отож задзвонив дзвоник, і ми всі зібралися в маленькій вітальні, де звичайно просиджує леді Кроулі, друга дружина сера Пітта і мати моїх учениць. Вона дочка торговця залізними товарами, і вважалося, що вона вигідно вийшла заміж. Видно, що колись вона була вродлива. І очі в неї вічно сльозяться, наче вона оплакує свою втрачену вроду, бо тепер вона зів’яла, схудла, згорблена і, мабуть, не вміє постояти за себе. Її пасинок, містер Кроулі, теж був у вітальні, вбраний, мов на парад, набундючений і поважний, мов власник похоронної контори. Це блідий, худий, негарний мовчун з тонкими ногами й запалими грудьми. Бакени в нього кольору сіна, а чуб – кольору соломи. На вроду він – викапана мати, покійна леді Грізельда з шляхетного роду Бінкі, портрет якої висить над каміном.

«Це нова гувернантка, містере Кроулі, – сказала леді Кроулі, підходячи до мене й беручи мене за руку, – міс Шарп».

«Ага», – мовив той, стріпнув головою і знову втупився в свою брошуру.

«Думаю, ви будете ласкаві до моїх дітей», – сказала леді Кроулі, глянувши на мене почервонілими, повними сліз очима.

«Певне, що буде, мамо», – втрутилася старша дівчинка, і я побачила відразу, що цієї жінки мені боятися нічого.

«Обід подано, міледі!» – оголосив дворецький в чорному

фраку й такому величезному білому жабо, що здавалося, ніби це один із тих плоєних комірів часів королеви Єлизавети, які зображені на портретах у залі.

Леді Кроулі сперлась на підставлену їй руку містера Кроулі й рушила попереду до їдальні, а я слідом повела своїх маленьких учениць. Сер Пітт уже був там із срібним дзбаном у руках, – він, мабуть, щойно прийшов з льоху. Він теж причепурився, тобто скинув гетри і вдяг на свої пухкі ноги чорні вовняні панчохи. Буфет був заставлений блискучим посудом – старовинними келихами, срібними й золотими, старовинними тацями й графинчиками, наче в магазині Рандела й Бріджа. На столі також усе було срібне, а обабіч буфета виструнчилися два руді лакеї в яскраво-зелених лівреях.

Містер Кроулі проказав довгу молитву, сер Пітт мовив «амінь», і лакеї зняли важкі срібні накривки.

«Що в нас сьогодні на обід, Бетсі?» – запитав баронет.

«Здається, юшка з баранини, сер Пітт», – відповіла леді Кроулі.

«Mouton aux navets,[84] – поважно додав дворецький (вимовляючи його як «мутонгонаві»), – на перше potage de mouton à l'Ecossaise,[85] а на гарнір pommes de terre au naturel і chou-fleur à l'eau».[86]

«Баранина є баранина, це завжди добра штука, – мовив сер Пітт. – А котрий це баран, Гороксе, і коли його зарізали?»

«Один із чорноголових шотландських, сер Пітт, у четвер зарізаний».

«Хто що взяв?»

«Стел із Грязьбері взяв задню частину і дві ноги, сер Пітт, але сказав, що останній баран був надто молодий – самі кістки та вовна».

«Хочете potage, міс... е-е... міс Блант?» – звернувся до мене містер Кроулі.

«Чудесна шотландська юшка, небого, – додав сер Пітт, – хоч її й називають якось по-французькому».

«Мені здається, сер, що в порядному товаристві цю страву заведено називати так, як я її назвав», – бундючно сказав містер Кроулі.

І лакеї в яскраво-зелених лівреях почали розносити нам у глибоких срібних тарілках mouton aux navets. Потім подали ель з водою, причому нам, молодим, налили його в маленькі чарки.

Я не розуміюся на елі, але можу щиро сказати, що воліла б саму воду.

Поки ми розкошували за столом, баронетові спало на думку запитати, де ділися передні ноги.

«Мабуть, їх з'їли в челядні», – покірно відповіла міледі.

«Авжеж, міледі, – підтвердив Горокс, – але це вважайте все, що нам перепало».

Сер Пітт голосно зареготав і ще запитав Горокса:

«А те чорне порося від кентської льохи, певне, стало вже дуже сите?»

«Не те, щоб зовсім заплило салом», – поважно відповів дворецький, і сер Пітт знов зареготав, а з ним і мої учениці.

«Міс Кроулі, міс Роз Кроулі, – мовив містер Пітт, – мене дивує твій недоречний сміх».

«Дайте їй спокій, мілорде, – сказав сер Пітт, – у суботу ми поласуємо свіжиною. Заріжте його в суботу вранці, Джоне Гороксе. Міс Шарп страшенно любить поросятину, еге ж, міс Шарп?»

Мабуть, оце й усе, що я запам'ятала з розмови за столом. Після обіду перед сером Пітом поставили дзбан з окропом і графинчик, здається, з ромом. Містер Горокс налив мені і моїм ученицям по чарочці вина, а міледі цілий келих. Коли ми перейшли до вітальні, леді Кроулі витягла з шухляди якесь своє довжелезне плетиво, а дівчата заходилися грати в крібедж замацаною колодою карт. У нас горіла тільки одна свічка, зате у чудовому старовинному срібному свічнику. Міледі ще кілька разів щось спитала мене, аби не мовчати, а далі мені залишились на вибір дві розваги: або том проповідей, або брошура про зернові закони,[87] яку перед обідом читав містер Кроулі.

Так ми просиділи з годину, доки не почули, що хтось іде.

«Киньте карти, діти! – зляканим голосом сказала міледі. – Міс Шарп, покладіть на місце книжки містера Кроулі!»

І не встигли ми все прибрати, як до вітальні зайшов містер Кроулі.

«Отже, юні леді, вернімося до нашої вчорашньої теми, – заявив він. – Ви прочитаєте кожна по сторінці, щоб міс... е-е... міс Шорт послухала, що ви вмієте».

І нещасні дівчатка почали читати по складах довгу нудну проповідь, виголошену у Віфездській каплиці в Ліверпулі з

нагоди заснування місії серед індіанського племені чікасо. Правда, веселий вечір?

О десятій годині служникам наказали покликати сера Пітта і всіх решту на спільну молитву. Сер Пітт з'явився перший трохи невпевненою ходою і дуже розчервонілий на виду; за ним прийшли дворецький, обидві яскраво-зелені лівреї, служник містера Кроулі, ще троє чоловіків, від яких дуже тхнуло конюшнею, і чотири жінки, причому я помітила, що одна з них дуже вичепурилась і, перше ніж бухнути на коліна, зміряла мене безмежно зневажливим поглядом.

Після того як містер Кроулі скінчив повчати нас і просторікувати, нам дали свічки, і ми розійшлися по своїх кімнатах. Потім мені не дозволили писати, як ти вже знаєш, моя люба Емиліє.

На добраніч! Цілую тисячу разів!

Субота. Вранці, о п'ятій, я чула, як кричало чорне порося. Роз і Вайолет показували мені його вчора, водили також до конюшні, до псарні й до садівника, що саме зривав на продаж садовину. Дівчатка почали канючити в нього по гронці оранжерейного винограду, та він сказав, що сер Пітт порахував кожну ягідку і його виженуть, якщо хоч однієї бракуватиме. Милі дівчатка спіймали в загородці лоша й запропонували мені поїздити верхи, а тоді почали їздити самі, проте візник, лаючись на всі заставки, прогнав їх геть.

Леді Кроулі весь час щось плете з вовни. Сер Пітт завжди напідпитку, кожного вечора, і, здається, йому складає компанію дворецький Горокс, містер Кроулі вечорами читає нам проповіді, а вранці замикається в своєму кабінеті або їздить верхи до Грязьбері у справах графства, а в середу і в п'ятницю до Мочартопа, де виголошує проповіді тамтешнім орендарям.

Передай від мене сто тисяч вітань і щиру подяку твоїм любим батькові й матері. Чи твій брат уже став на ноги після аракового пуншу? О господи боже, як чоловікам треба було б остерігатися того підступного напою!

На віки вічні твоя

Ребека»

Зваживши все, я доходжу ось якого висновку: дуже добре, що наша люба Емілія Седлі з Рассел-сквер розлучилася з міс Шарп. Ребека, щоправда, жартівлива й дотепна особа; її опис

бідолашної леді, що оплакує свою колишню вроду, й містера Кроулі з бакенами кольору сіна й чубом кольору соломи дуже влучні і свідчать про неабиякий життєвий досвід. Хоч те, що, стоячи навколішки, вона могла думати про такі дрібниці, як стрічки міс Горокс, очевидно, вразило не тільки мене, а й вас. Та хай ласкавий читач не забуває, що наша повість у яскравих жовтих палітурках має заголовок «Ярмарок Суєти», а Ярмарок Суєти – дуже негарне, блазенське місце, де панує пиха, всіляке ошуканство, фальш і облуда. І якщо зображений на палітурці мораліст (докладний портрет вашого покірного слуги) й заявляє, що він носить не мантію з білими поворозками, а такий самий блазенський убір, як і його паства, все ж таки він зобов'язаний казати правду, коли вже вона йому відома, байдуже, що в нього на голові прикрашений дзвіночками ковпак чи крислатий капелюх; а якщо так, то він неодмінно витягне на світ божий багато неприємних речей.

Я слухав у Неаполі одного товариша по ремеслу; він, виступаючи на березі моря перед натовпом чесних ледарів, з таким запалом і люттю змальовував вигадані лиходійства своїх героїв, що слухачі не витримали і разом з ним заходилися голосно лаяти й проклинати тих уявних негідників, і, коли капелюх пішов по колу, в нього з великої прихильності до вигадника щедро посипалися мідяки.

З іншого боку, в маленьких паризьких театрах ви не тільки почуєте, як глядачі кричать із лож: «Ah, gredin! Ah, monstre!»[88] і лають зображеного в п'єсі тирана, а й самі актори часом рішуче відмовляються грати негативних героїв, скажімо, des infâmes Anglais,[89] буйних козаків чи кого там іще, і воліють вдовольнитися меншою платнею, зате виступати в природних для себе ролях чесних французів. Я співставив ці два випадки, щоб ви побачили, що автор цієї повісті не тільки з корисливих причин прагне виявити й суворо покарати своїх негідників, а що він відчуває до них глибоку ненависть, яку не може побороти і яку мусить вилити у відповідних образливих та лайливих словах.

Отож я попереджаю своїх ласкавих друзів, що маю намір розповісти про огидну мерзоту й заплутані, хоч, як мені здається, вельми цікаві злочини. Будьте певні, що мої злочинці не якісь там дрібненькі шахраї. Коли ми дійдемо до відповідного місця, то не пожаліємо для них соковитих слів, о

ні! Та поки що ми мандруємо тихою стороною, тож хоч-не-хоч мусимо бути спокійні. Буря в склянці води – безглуздя. Прибережемо такі речі для могутнього океану і глупої ночі. Цей розділ дуже лагідний. Зате інші… але не будемо забігати вперед.

В міру того як ми вводитимемо наших дійових осіб, я, за правом людини і брата, хочу попросити дозволу не тільки відрекомендовувати їх вам, а й часом сходити зі сцени та говорити про них; і якщо вони добрі й ласкаві, то хвалити їх і тиснути їм руки, якщо не дуже розумні, то часом тихенько сміятися з них разом з читачами, а якщо лихі й жорстокі, ганити їх найсуворішими словами, які лише допускає пристойність.

А то ви можете подумати, ніби я сам глумлюся з виявів благочестя, яке міс Шарп здається таким смішним, і що це я глузую зі старого Сілена[90] – нашого баронета, який ледве тримається на ногах: насправді ж той сміх іде від такої особи, що не шанує нічого, крім багатства, і не зважає ні на що, крім успіху. Такі люди живуть і процвітають у цьому світі, не відаючи ані віри, ані надії, ані любові; тож станьмо, любі друзі, проти них твердо і міцно. Процвітають у житті й інші – дурисвіти та йолопи, і для того, щоб боротися з ними й викривати їх, безперечно, створений Сміх.

Розділ IX
РОДИННІ ПОРТРЕТИ

Сер Пітт Кроулі був філософ із нахилами до того, що зветься непоказним боком життя. Першого разу, як веліли йому батьки, він узяв шлюб із дочкою шляхетного Бінкі і за життя леді Кроулі часто казав їй, що з нього вистачить і однієї такої безмежно сварливої клячі благородної крові і хай його повісять, якщо він після її смерті вдруге візьме собі жінку такої породи. Коли міледі померла, він дотримав слова й одружився з Роз Доусон, дочкою Джона Томаса Доусона, торговця залізними товарами з Грязьбері. Яке щастя було для Роз стати леді Кроулі!

Погляньмо докладніше, в чому те щастя полягало. Насамперед вона кинула Пітера Бата, юнака, з яким доти приятелювала і який, розчарувавшись у коханні, почав промишляти контрабандою, полюванням у чужих володіннях та іншими негарними справами. Далі, вона розлучилася з товаришами своєї молодості й родичами, бо ж, ясна річ, їх не могла приймати в себе міледі Королевиного Кроулі. Але й у своєму новому становищі й новому оточенні вона не знайшла нікого, хто б поставився до неї прихильно. Та й як могло бути інакше? Сер Гадлстон Фадлстон мав три дочки, і всі вони сподівалися стати леді Кроулі. Родина сера Джайлса Уопшота образилася, що не вибрано котрусь із їхніх дівчат, решту баронетів графства обурювало те, що їхній приятель пішов на такий нерівний шлюб. Ми не згадуємо простих смертних; нехай вони бурчать собі анонімно.

Сер Пітт, за його ж таки словами, чхати хотів на всіх них. Він здобув красуню Роз, а чого ще треба людині, щоб пожити собі на втіху? Він напивався щовечора, часом лушпарив свою красуню Роз, а коли їхав до Лондона на парламентську сесію, то залишав її в Гемпширі без єдиної прихильної душі. Навіть Б’ют Кроулі, пасторова дружина, не захотіла знатися з нею, сказавши, що ноги її не буде в домі дочки торговця.

Оскільки природа наділила леді Кроулі тільки рожевими щоками та білою шкірою, оскільки вона не мала ні яскравої вдачі, ні хисту, ні власної думки, ні улюбленої справи чи розваги, навіть тієї душевної сили і бурхливого темпераменту,

що часто притаманні навіть найдурнішим жінкам, вона недовго чарувала сера Пітта. Троянди на її щоках зів'яли, від стрункої, знадливої постаті не лишилося й сліду після народження двох дітей, і вона стала в домі свого чоловіка просто машиною, з якої було стільки користі, скільки з рояля небіжчиці леді Кроулі. Як більшість жінок з білою шкірою, вона носила ясні сукні, віддаючи перевагу приглушеному зеленому кольорові морської хвилі або брудноватій блакиті. День і ніч вона щось плела або вишивала і протягом кількох років виготовила покривала на всі ліжка в Кроулі. Мала вона й маленький квітничок, який, певне, любила, але до всього іншого була цілком байдужа. Коли чоловік сердився на неї, вона отупіло мовчала, а коли бив її, то плакала. Вона не мала навіть схильності шукати втіхи у вині, тільки цілими днями тяжко зітхала, сидячи в стоптаних капцях і папільйотках. О Ярмарку Суєти, Ярмарку Суєти, якби не твоя сила, Роз була б веселою дівчиною, Пітер Бат і вона стали б щасливим подружжям на пристойній фермі, серед ласкавої родини, спізнавши на своєму віку вдосталь щастя, турбот, надій і боротьби. Але на Ярмарку Суєти титул і карета четвериком цінується вище за щастя. І коли б Генріх VIII[91] чи Синя Борода були й досі живі і захотіли б удесяте одружитися, як ви гадаєте, чи не вибрали б вони собі найкращу дівчину з-посеред тих, кого мають відрекомендувати королеві в нинішньому сезоні?

Як і слід було сподіватися, маленькі дочки не дуже горнулися до вічно пригніченої, понурої матері; вони куди краще почували себе серед слуг і в конюшнях, а шотландець-садівник, на щастя, мав гарну дружину і кількох добрих дітей, тож у його домі дівчатка знайшли собі скромне, здорове товариство, дечого вчилися, і це була їхня єдина наука, поки приїхала міс Шарп.

Гувернантку до дітей запросили на вимогу містера Кроулі, єдиного приятеля і захисника леді Кроулі і єдиної особи, кого вона, крім власних дітей, трохи любила. Містер Пітт удався в шляхетних Бінкі, своїх предків, і був дуже вихований, пристойний джентльмен. Закінчивши курс наук у Крайст-Черчі[92] й повернувшись додому вже зрілим чоловіком, він ревниво заходився поновлювати дещо занедбані домашні звичаї, незважаючи на батька, який трохи побоювався його. Він так непохитно дотримувався етикету, що волів би вмерти з

голоду, ніж сісти до столу без білої хустки на шиї. Одного разу, невдовзі після того, як він повернувся з коледжу, дворецький Горокс приніс йому листа не на таці; містер Кроулі так глянув на нього і так гостро скартав, що відтоді Горокс просто тремтів перед ним. Увесь дім боявся його: папільйотки леді Кроулі розкручувалися раніше, коли він був удома, брудні гетри сера Пітта кудись зникали, і якщо впертий баронет і далі дотримувався своїх звичок, то все ж ніколи не дудлив рому в присутності сина і розмовляв із слугами стримано й ввічливо. І слуги помітили, що сер Пітт ніколи не лаяв леді Кроулі, коли його син був у кімнаті.

Це містер Кроулі навчив дворецького доповідати: «Обід поданий, міледі!» – і неодмінно водив мачуху під руку до їдальні. Він рідко розмовляв з леді Кроулі, та коли вже звертався до неї, то завжди дуже шанобливо, а коли вона виходила з кімнати, ніколи не забував велично підвестися, відчинити їй двері й чемно вклонитися.

В Ітоні[93] його прозивали «міс Кроулі», і там, мушу, на жаль, сказати, менший брат Родон добряче його лупцював. І хоч він не мав блискучих здібностей, проте брак хисту надолужував похвальною старанністю і, наскільки нам відомо, за вісім років навчання жодного разу не отримав тієї кари, якої, на думку всіх, міг уникнути тільки ангел.

В університеті його кар’єра була вельми почесна. Він готувався до громадської діяльності, яку мало йому забезпечити протегування діда, лорда Бінкі, пильно вивчав стародавніх і сучасних ораторів і брав участь у студентських дебатах. Та хоч мова його лилася гладенько, а слабенький голос звучав дуже піднесено й самовдоволено, хоч він ніколи не висловлював такої думки й такого погляду, які давно не стали б банальними і всім відомими, ніколи не забував підсилити їх латинськими цитатами, проте не домігся великих відзнак, незважаючи на свою посередність що начебто мала забезпечити йому успіх. Його поема не отримала навіть нагороди, яку пророкували йому всі друзі.

Закінчивши університет, він став особистим секретарем лорда Бінкі, а потім був призначений аташе при посольстві в Пумпернікелі[94] і на цьому становищі чесно виконував свої обов’язки: возив на батьківщину міністрові закордонних справ дипломатичну пошту – пакунки із страсбурзьким пирогом.

Попрацювавши на цій посаді десять років (причому кілька з них після сумного скону лорда Бінкі) і вважаючи, що просування на ниві дипломатії відбувається дуже повільно, він кинув службу, яка встигла йому добре набриднути, й повернувся до маєтку.

Вдома містер Кроулі написав брошуру про солод (бо, як людина шанолюбна, завжди любив бути на очах у публіки) й енергійно виступив за звільнення негрів. Через це він здобув ласку містера Вілберфорса,[95] політикою якого захоплювався, і почав листуватися з велебним Сайласом Горнблоуером з приводу славнозвісної місіонерської діяльності серед ашанті. Він їздив до Лондона якщо не на парламентську сесію, то принаймні на щорічні релігійні сходини в травні. В своєму графстві він виступав мировим суддею і активно проповідував християнські чесноти серед тих, хто, на його думку, найбільше їх потребував. Казали, що він закоханий у леді Джейн Шіпшенкс, третю дочку лорда Саутдауна, сестра якої, леді Емілі, написала такі пречудові брошури, як «Справжній компас моряка» та «Перепродувачка яблук з парафії Фінчлі».

Те, що міс Шарп написала про його порядкування в Королевиному Кроулі, не карикатура. Він справді змушував челядь сходитись на спільні молитви і (що особливо приємно) залучав до них батька. Він опікувався молитовним домом «незалежних»[96] парафії Кроулі, що страшенно обурювало його дядька-пастора, а отже, й тішило сера Пітта, який навіть зволив раз чи двічі навідатися туди, що стало причиною кількох громових проповідей у парафіяльній церкві Кроулі, звернених просто до старої готичної лавки баронета. Але простодушний сер Пітт не відчув усієї сили тих промов, бо завжди дрімав від час проповідей.

Містер Кроулі щиро вважав, що задля користі нації і всього християнського світу старий джентльмен повинен віддати йому своє місце в парламенті, але той і чути про це не хотів. Та обидва вони, звичайно, були надто розважливі, щоб відмовитись від тисячі п’ятисот фунтів на рік, які їм давало друге місце в парламенті від їхньої округи (його в той час займав містер Квартерон з carte blanche[97] у питанні про рабство). Та й справді, маєток був обтяжений боргами, і прибуток від продажу представництва був аж ніяк не зайвий Королевиному Кроулі.

Маєток і досі не міг стати на ноги після тяжкого штрафу,

накладеного на Уолпола Кроулі, першого баронета, за ту розтрату, якої він допустився, служачи в Департаменті Мотузки й Сургуча. Сера Уолпола, веселого хлопця, мастака здобувати й тратити гроші (alieni appetens sui profusus,[98] як казав, бувало, зітхаючи, містер Кроулі), свого часу в графстві всі дуже любили за бенкети й незвичайну гостинність. Тоді в Королевиному Кроулі льохи були повні бургундського, псарні – собак, а стайні – чудових коней. Тепер їхні коні ходили в плузі або тягали карету «Трафальгар», і саме такі коні, відірвавшись від щоденної роботи, привезли Ребеку Шарп до маєтку, бо сер Пітт, хоч і мав простацьку натуру, в себе вдома ревно беріг свою гідність і рідко виїздив кудись інакше, ніж четвериком, і хоч на обід у нього була тільки варена баранина, зате її завжди подавали на стіл троє лакеїв.

Якби, сама тільки скупість давала багатство, сер Пітт був би, мабуть, крезом; чи якби він був писарем у якомусь провінційному містечку і не мав іншого капіталу, крім власної голови, то, завдяки своєму хистові, можливо, досяг би значного впливу й становища. Та, на лихо, він успадкував гучне ім’я і великий, хоч і обтяжений боргами, маєток, – обидва ці чинники швидше шкодили йому, ніж допомагали. Сер Пітт любив судитися, щороку витрачаючи на це тисячі фунтів; і бувши, як він казав, надто розумним, щоб давати себе грабувати якомусь одному посередникові, дозволяв заплутувати свої справи цілому десяткові їх, жодному, проте, не вірячи. Він був таким здирником, що тільки найнещасніші банкрути зважувались орендувати в нього землю, і таким скупим господарем, що шкодував укинути в землю зайву зернину, і мстива природа відплачувала йому тим самим у жнива, винагороджуючи щедріших господарів. Він шукав зиску, де тільки можна було: розробляв копальні, купував акції спілок, що споруджували канали, постачав коней для поштових карет, брав державні контракти, ні в кого в цілому графстві не було стільки справ, і майнових, і судових, як у нього. Оскільки він не хотів платити чесним управителям на своєму гранітному кар’єрі, то дочекався втіхи довідатись, що четверо його наглядачів утекли в Америку, захопивши в собою чимало грошей. Тому що він вчасно не вживав відповідних застережних заходів, його копальні заливала вода, казна шпурляла йому назад контракти на постачання яловичини, що виявлялася зіпсованою, і кожному

власникові поштової станції в королівстві було відомо, що сер Пітт втрачав найбільше коней, бо погано їх годував і дешево купував. Сер Пітт був людиною товариською і не гордою, йому навіть приємніше було мати справу з якимось фермером чи гендлярем кіньми, ніж із джентльменом, хоч би й мілордом, своїм сином. Любив він також випити, сказати круте слівце, пожартувати з фермерською дочкою; всі знали, що він нікому не дасть ані шилінга й не зробить добра, але натура в нього була весела, лукава, насмішкувата, він міг пожартувати й випити чарку з орендарем, а другого дня описати його майно й пустити з молотка чи добродушно погуторити із злодієм, а потім так само добродушно послати його на каторгу. Про галантність сера Пітта до прекрасної статі вже згадувала Ребека Шарп. Одне слово, серед баронетів, перів і членів палати громад Англії навряд чи знайшовся б хитріший, міцніший, самолюбніший, сварливіший і безчесніший за нього старий джентльмен. Червона лапа сера Пітта ладна була залізти в будь-чию кишеню, тільки не в свою власну, і дуже шкода, що ми, шанувальники британської аристократії, мусимо викрити стільки поганих рис у людини, ім’я якої занесене в генеалогічний словник Дебрета.

Причиною такого великого впливу містера Кроулі на почуття свого батька були насамперед грошові справи. Баронет позичив у сина певну суму із спадку його матері і ніяк не знаходив зручної для себе нагоди віддати їх. Щиро кажучи, він відчував непереборну відразу до всяких виплат, і повернути борг можна було змусити його хіба що силою. Міс Шарп підрахувала (вона, як ми скоро почуємо, виявилася втаємниченою в більшість родинних секретів), що самі тільки відсотки кредиторам обходилися шановному баронетові кількасот фунтів на рік. Але це була для нього насолода, від якої він не міг відмовитися; він відчував жорстоку втіху, коли змушував своїх нещасних жертв чекати, передаючи справу з однієї судової інстанції до іншої, зволікаючи від однієї сесії до другої, намагаючись відтягти термін виплати. «Яка ж користь сидіти в парламенті, коли однаково треба віддавати борги?» – любив казати він. І з цього погляду становище сенатора справді давало йому чимало переваг.

О Ярмарок Суєти! Ярмарок Суєти! Ось вам людина, що майже не вміє писати й ніколи не цікавилася книжками, що

своїми звичками не відрізняється від хитруватого селянина й не має іншої мети в житті, крім дрібного крутійства, що ніколи не знала інших почуттів, переживань і втіх, крім брудних і ницих, а проте їй дістався титул, пошана і влада, вона посідає важливе становище і є підпорою держави. Вона творить високий суд і їздить у позолоченій кареті. Великі міністри й державні діячі упадають коло неї, і на Ярмарку Суєти її цінують куди більше за найблискучішого генія з бездоганними чеснотами.

Сер Пітт мав незаміжню сестру по батькові, якій від її матері дістався великий спадок. І хоч баронет пропонував, щоб вона позичила йому свої гроші під заставу маєтку, міс Кроулі воліла зберігати їх у надійнішому місці. Зрештою вона заявила, що розділить своє майно між меншим сином сера Пітта й родиною пастора і кілька разів уже сплачувала Родонові борги, і коли він ще вчився в коледжі, і як уже служив в армії. Отож міс Кроулі всі виявляли велику шану, коли вона приїздила до Королевиного Кроулі, бо в неї в банку був такий рахунок, що скрізь робив її бажаною гостею.

Якої ваги надає кожній старій дамі банківський рахунок! Як ніжно ми дивимося на її вади, коли це наша родичка (дай боже кожному читачеві з десяток таких!), якою вона здається нам доброю і ласкавою! Як усміхається молодший партнер фірми «Гобс і Добс», ведучи її до прикрашеної ромбами карети,[99] на козлах якої височить огрядний, хворий на задуху візник! Як ми вміємо, коли вона приїздить до нас у гості, знайти нагоду ознайомити своїх друзів з її високим становищем у світі! Ми, наприклад, кажемо (і цілком щиро): «Хотів би я мати чек на п’ять тисяч фунтів, підписаний міс Мак-Віртер». – «Ну, для неї це дрібниця», – додає ваша дружина. «Вона моя тітка», – спокійно й трохи неуважно відповідаєте ви, коли приятель питає, чи міс Мак-Віртер, бува, не ваша родичка. Дружина весь час посилає їй якісь дарунки на доказ своєї любові, а маленькі дочки без кінця плетуть для неї торбинки, подушечки й килимки на стільчик під ноги. Як весело налає вогонь у приготованій для неї кімнаті, коли вона приїздить у гості, хоч ваша дружина застібає свій корсет у нетопленій спальні! Поки вона гостює, у вашому домі чисто, святково, тепло, весело й затишно, як ніколи. Ви самі, любий мій, забуваєте поспати

годинку після обіду й раптом стаєте палким аматором віста (хоч завжди програєте). А які у вас смачні обіди: щодня дичина, мальвазія й мадера, різна риба просто з Лондона. Навіть челядь на кухні має нагоду скуштувати цього достатку, бо поки там обідає огрядний візник міс Мак-Віртер, пиво чомусь стає міцніше, а цукор і чай у дитячій кімнаті (де їсть покоївка міс Мак-Віртер) і взагалі ніхто не контролює. Так воно буває чи ні? Я звертаюся до середніх прошарків суспільства. О сило небесна! Хотів би я, щоб ти послала мені стару тітку, незаміжню, з каретою, прикрашеною ромбами і накладкою ясно-брунатного кольору. Які торбинки виплітали б їй мої дочки, і як упадала б коло неї моя Джулія! О прекрасне видиво! О нездійсненна мрія шаленця!

Розділ X
МІС ШАРП ЗДОБУВАЄ ДРУЗІВ

Коли Ребека опинилася в такій симпатичній родині, – ми на попередніх сторінках змалювали її портрети, – вона, за її ж таки словами, визнала за свій обов'язок сподобатися своїм благодійникам і будь-що здобути їхню прихильність. Кого б не розчулило таке почуття вдячності в беззахисної сирітки! І якщо навіть тут було трохи розрахунку й самолюбства, то хто ж заперечить, що її корисливість цілком виправдана? «Я не маю нікого на світі, – міркувала ця самітна дівчина, – і можу сподіватися тільки на те, чого сама доб'юся. Коли в тієї рожевощокої дурепи Емілії, від якої я вдвічі мудріша, десять тисяч посагу і забезпечене становище, то бідна Ребека (хоч я й куди стрункіша за неї) може розраховувати лише на себе саму та на свій розум. Що ж, побачимо, чи завдяки розумові я не досягну почесного місця і чи одного чудового дня не доведу Емілії, що я справді краща за неї. Не тому, що я не люблю сердешної Емілії, ні, хто б міг ворогувати з такою безневинною, ласкавою істотою. А все ж чудесно було б діждатися того дня, коли я посяду вище за неї місце в світі. А власне, чому б і не діждатися?» Так наша романтична приятелька змальовувала собі своє майбутнє. І ми не повинні обурюватися, що постійним мешканцем її повітряних замків був чоловік. Бо про що ж мріяти дівчатам, як не про чоловіків? А хіба їхні любі матусі думають не про те саме? «Я мушу сама справлятися за матусю», – переконувала себе Ребека, з болісною досадою згадуючи свою невдачу з Джозом Седлі.

Отож вона мудро надумала влаштуватися в родині Королевиного Кроулі зручно й надійно і з цією метою вирішила заприятелювати з усіма тими, хто міг би стати їй на заваді.

Оскільки леді Кроулі не належала до тих осіб, навіть більше, була така байдужа і безхарактерна, що з нею ніхто не рахувався у її власному домі, Ребека скоро збагнула, що можна не запобігати в неї ласки, та й, щиро кажучи, не могла б її запобігти. В розмові зі своїми ученицями вона звичайно називала міледі «бідною матусею» і хоч виявляла до неї всі ознаки холодної ввічливості, розважно звертала основну увагу на інших членів родини.

Щодо дівчаток, яких вона відразу прихилила до себе, її метод був зовсім простий. Вона не обтяжувала їхніх голівок надмірною наукою, а, навпаки, давала їм цілковиту волю самим добувати собі знання, бо ж хіба є краща освіта за самоосвіту? Старша дівчинка любила читати, і в старій бібліотеці Королевиного Кроулі було чимало творів красного письменства минулого сторіччя і англійською, і французькою мовою (їх придбав міністр Департаменту Мотузки й Сургуча, коли був уже в неласці), а що, крім Ребеки, ніхто не навідувався до книжкових полиць, вона мала змогу без будь-яких зусиль, граючись, багато чого навчити Роз Кроулі.

Так вона разом з дівчинкою прочитала немало чудових французьких та англійських книжок, серед яких варто згадати твори вченого доктора Смоллета, дотепного містера Генрі Філдінга, вишуканого й вигадливого мосьє Кребійона-молодшого,[100] яким так захоплювався наш безсмертний поет Грей,[101] і всеосяжного мосьє Вольтера. Одного разу, коли містер Кроулі поцікавився, що читає молодь, гувернантка відповіла: «Смоллета». – «Ага, Смоллета, – сказав містер Кроулі, цілком задоволений, – його історія хоч і нуднувата, але не така небезпечна, як історія містера Юма.[102] Ти ж бо читаєш історію?» – «Так», – відповіла міс Роз, проте не пояснила, що це історія Гамфрі Клінкера.[103] Іншого разу він був прикро вражений, заставши сестру з книжкою французьких комедій, та коли гувернантка сказала, що з такого тексту легше засвоювати звороти розмовної мови, мусив погодитися з нею. Як дипломат, містер Кроулі особливо пишався своїм умінням розмовляти по-французькому (адже він усе ще був світською людиною), і щедрі компліменти, які з цього приводу казала йому гувернантка, давали йому велику приємність.

Міс Вайолет, навпаки, мала примітивніші і буйніші нахили, ніж її сестра. Вона знала всі ті кутки, де крадькома неслися кури, спритно лазила по деревах і грабувала гарненькі, поцятковані яєчка з гнізд пернатих співаків. Найбільше їй подобалось їздити на лошатах або гасати в полі, наче Камілла.[104] Її любив і батько, і всі конюхи. Вона була пестункою, але водночас і пострахом кухарки, бо знаходила банки з варенням, хоч би де вони були сховані, і нещадно їх спорожняла. З сестрою вони провадили вічні баталії. Коли міс Шарп і викривала якісь її витівки, то не йшла до леді Кроулі,

яка могла б розповісти батькові або, ще гірше, містерові Кроулі, а обіцяла мовчати, якщо міс Вайолет більше не буде так робити й любитиме свою гувернантку.

З містером Кроулі Ребека завжди була чемна й слухняна. Вона просила в нього поради, коли у французькому тексті не могла зрозуміти якогось місця, хоч її мати й була француженка, і містер Кроулі чудово їй усе розтлумачував. Він навіть був такий ласкавий, що не тільки допомагав їй краще зрозуміти світську літературу, але й добирав для неї книжки глибшого змісту, та й у своїх розмовах дуже часто звертався до Ребеки. Адже гувернантка страшенно захоплювалася його виступом в «Товаристві допомоги племені квошібу, цікавилася його брошурою про солод, не раз її до сліз зворушували його вечірні повчання, вона вигукувала тоді: «О, дякую вам, сер!» – і, зітхаючи, так закочувала очі до неба, що містер Кроулі інколи навіть вшановував її потиском руки. «Як-не-як, а кров завжди дає себе знати, – казав, бувало, цей аристократ-проповідник. – Мої слова так зворушують міс Шарп, а до всіх інших вони не досягають. Я надто тонкий для них, надто вишуканий. Треба трохи спростити свою мову, але вона розуміє все. Адже її мати була Монморансі!»[105]

Авжеж, уявіть собі, міс Шарп з материнського боку походила з того славетного роду! Звичайно, вона не згадувала, що її мати була на сцені: цього просто не витримала б чутлива душа побожного містера Кроулі. Скільки шляхетних емігрантів стало жебраками через ту страхітливу революцію! Не встигла Ребека ще добре озирнутися на новому місці, як уже запаслася кількома історіями про своїх предків, причому деякі з них містер Кроулі випадково знайшов у словнику д’Озьє, який був у їхній бібліотеці, і це ще дужче переконало його, що вони правдиві і що Ребека походить із відомого роду. Чи ми маємо підставу, тобто чи має підставу наша героїня вважати цю допитливість і пошуки в словнику за ознаку того, що містер Кроулі цікавиться нею? Ні, могло йтися тільки про дружню прихильність. Адже ми вже згадували, що містер Кроулі був закоханий у леді Джейн Шіпшенкс.

Раз чи два він зауважував Ребеці, що їй не зовсім личить грати із сером Пітом у триктрак:[106] мовляв, це безбожна розвага і куди краще було б почитати в цей час «Спадок Трампа», або «Сліпу пралю з Мурфілда», чи якийсь інший глибокий твір. Але

міс Шарп відповідала, що її люба матуся часто розважалася цією грою із старим графом Триктраком і превелебним абатом де Корнетом, – так вона вміла виправдати й інші світські розваги.

Але не тільки грою в триктрак маленька гувернантка прихилила до себе господаря замку. Вона знаходила й інші способи бути йому корисною. З невичерпною терплячістю перечитала всі його судові папери, якими ще в Лондоні сер Пітт обіцяв розважити її, і сама зголосилась переписувати його листи, спритно міняючи в них орфографію, відповідно до тодішніх правил. Вона почала цікавитись геть усім, що стосувалось маєтку, ферми, парку, городу й стайні і виявилася такою приємною супутницею, що баронет рідко тепер гуляв після першого сніданку без неї (і, звичайно, дітей). Ребека радила йому, котрі дерева підрізати шпалерами, котрі грядки перекопати, що вже треба зібрати з городу, котрих коней запрягти до возів, а котрих до плуга. Не пробувши й року в Королевиному Кроулі, вона здобула цілковите довір’я баронета, і якщо раніше він за столом звичайно розмовляв з дворецьким Гороксом, то тепер звертався тільки до міс Шарп. Коли містер Кроулі кудись виїздив, вона була майже господинею в домі, проте в цьому новому, почесному становищі поводилася так скромно і обачно, що не ображала авторитетів у кухні і в стайні, до яких завжди виявляла незвичайну прихильність. Вона стала зовсім іншою людиною – не тією зарозумілою, підозріливою і хворобливо вразливою дівчиною, яку ми знали раніше, і така зміна вдачі свідчить про її розважливість і щире бажання стати кращою чи принаймні про її незвичайну силу волі. Чи то серце диктувало Ребеці нову, покірну й скромну поведінку, покажуть інші її вчинки. Двадцятиоднорічній особі рідко вдається весь час лицемірити; а проте хай читачі не забувають, що хоч наша героїня і юна роками, зате має великий життєвий досвід, і ми дарма згаяли час на писання цієї повісті, коли й досі не переконали їх, що вона дуже розумна.

Старший і молодший сини сера Кроулі, як джентльмен і леді зі скриньки, що заповідає погоду, ніколи не бували вдома разом – вони щиро ненавиділи один одного; взагалі Родон Кроулі, драгун, до родинного гнізда ставився вкрай зневажливо, тому рідко навідувався до батька, хоч неодмінно приїздив раз на рік, коли там гостювала тітка.

Про високі чесноти цієї старої леді ми вже згадували. Вона мала сімдесят тисяч фунтів капіталу і майже всиновила Родона. Натомість страшенно не любила свого старшого небожа, вважаючи його за ганчірку. А містер Кроулі, у свою чергу, переконано заявляв, що її душа безнадійно пропаща, і дотримувався думки, що й у брата на тому світі шанси не набагато кращі. «Вона страшна безбожниця, – не раз казав він. – Вона знається з атеїстами і французами. Я весь здригаюся, коли подумаю про її жахливе, безнадійне становище і про те, що вона, стоячи однією ногою в могилі, так загрузла в суєті, розпусті, безбожності й інших гріхах». І справді, стара дама рішуче відмовилась вислухувати його вечірні повчання, і на той час, коли вона приїздила в Королевине Кроулі, йому доводилось утримуватися від цих побожних розмов.

– Припини свої казання, коли міс Кроулі приїде, – велів йому батько. – Вона написала, що не хоче слухати твоїх теревенів.

– О сер, подумайте про благо своїх слуг!

– А хай їм грець! – відповідав сер Пітт, але синові здавалося, що їх чекає щось страшніше, якщо вони не почують його проповідей.

– Ну й чорт їх бери, Пітте, – відповідав батько на його протести. – Невже ти будеш таким дурнем, щоб випустити з нашої родини три тисячі фунтів на рік?

– Хіба гроші можна рівняти з живими душами! – не вгавав містер Кроулі.

– Ти хочеш сказати, що стара леді залишить ті гроші не тобі?

І хтозна, може, й справді містер Кроулі мав саме це на думці.

Стара міс Кроулі, безперечно, була велика грішниця. Вона мала затишний особнячок на Парк-лейн і оскільки під час лондонського сезону дозволяла собі досхочу попоїсти й випити, то на літо виїздила в Гарроугейт або в Челтнем. То була незвичайно гостинна й весела стара весталка, колись, за її ж таки словами, справжня красуня (всі старі жінки колись були красунями – це загальновідома істина). Міс Кроулі вважали bel esprit[107] і страшною радикалкою. Вона побувала у Франції (де, як кажуть, Сен-Жюст[108] викликав у неї нещасливу пристрасть) і відтоді полюбила французькі романи, французьку кухню і

французькі вина. Вона захоплювалася Вольтером і знала напам’ять Руссо, досить вільно висловлювалася про розлучення і дуже енергійно про жіночі права. Вдома в неї в кожній кімнаті висіли портрети містера Фокса,[109] і я не певен, чи не грала міс Кроулі з цим державним діячем у кості, коли він був в опозиції, а як він прийшов до влади, вона дуже хвалилася тим, що перетягла на його бік сера Пітта й другого представника від Королевиного Кроулі, хоч сер Пітт і сам без зусиль цієї шановної леді перекинувся б до Фокса. Немає потреби казати, що після смерті великого державного діяча-віга сер Пітт розважно змінив свої переконання.

Шановна стара леді полюбила Родона Кроулі ще хлопцем, послала в Кембрідж (тому що його брат учився в Оксфорді), а коли керівництво вищезгаданого закладу запропонувало юнакові покинути його мури після двох років перебування там, купила небожеві офіцерський патент у лейб-гвардії Зеленому полку.

Цей молодий офіцер був відомим, неперевершеним гульвісою і денді. На той час англійська аристократія розважалася боксом, полюванням з собаками на пацюків, їздою четвериком, грою в м’яч, і він захоплено віддавався всім цим шляхетним мистецтвам. І хоч він служив у гвардійському полку, що не мав ще нагоди показати свою хоробрість у чужих краях, бо його обов’язком було охороняти особу принца-регента, а все ж він (через карти, які дуже любив) мав на своєму рахунку три криваві дуелі і в такий спосіб переконливо довів, що не боїться смерті.

«І того, що настане після смерті», – додавав містер Кроулі, підводячи до стелі зелені, мов агрус, очі. Він весь час піклувався про братову душу і про душі тих, хто не думав так, як він: у цьому знаходять собі розвагу багато поважних людей.

Легковажну, романтичну міс Кроулі зовсім не жахала хоробрість її улюбленця; після кожної дуелі вона не тільки сплачувала Родонові борги, а й не хотіла слухати того, що їй нашіптували про його розпусту. «З часом він передуріє, – казала вона. – Він куди кращий за того облудника й зануду, свого брата».

Розділ XI
ЩАСЛИВА АРКАДІЯ

Познайомивши читача з чесними мешканцями замку (їхня простодушність і зворушлива ідилічна чистота, безперечно, показує переваги села над містом), ми повинні відрекомендувати і їхніх родичів та сусідів з пасторського дому – Б'юта Кроулі та його дружину.

Превелебний Б'ют Кроулі, високий, показний, веселий чоловік у крислатому пасторському капелюсі, був у графстві багато популярніший за свого брата, баронета. Свого часу він був загрібним команди Крайст-Черча і перемагав найкращих боксерів у змаганнях студентів із «міськими». Закінчивши коледж, він не кинув боксу та інших атлетичних вправ; на двадцять миль навколо без його присутності не відбувалося жодного боксерського змагання, а в цілому графстві він не пропускав жодних кінних перегонів, змагань на човнах, чи то під вітрилами, чи на веслах, знаходив спосіб потрапити на кожен бенкет, на кожні вибори, на кожен проханий обід чи взагалі на добрий обід. Гніду кобилу Б'юта Кроулі і ліхтарі його брички можна було зустріти й за двадцять миль від пасторського будинку, коли мав відбутися проханий обід у Фадлстона, Роксбі, в замку Уопшота чи в інших великих лордів графства, – з усіма ними він приятелював. Пастор мав гарний голос і співав: «Вітер з півдня хмари ниже...», хвацько гейкаючи у приспіві під гучні оплески присутніх. Він їздив на полювання в куртці кольору перцю з сіллю і був одним із найкращих рибалок у графстві.

Місіс Кроулі, пасторова дружина, була маленька спритна жіночка, що складала проповіді для цього шановного богослова. А що вона була доброю господинею і разом з дочками сиділа вдома, то стала необмеженою володаркою в пасторській господі, мудро надавши чоловікові цілковиту волю поза нею. Він міг виїздити й приїздити, коли йому хотілося, міг обідати в гостях і по кілька днів, бо вона була ощадлива жінка й знала ціну портвейнові. Відколи місіс Б'ют прибрала до рук молодого пастора з Королевиного Кроулі (вона була з доброї родини – дочка покійного полковника Гектора Мак-Тевіша; разом з братом вона поставила на Б'юта в Гарроугейті й

виграла), то розважно й ощадливо порядкувала в пасторській садибі. Та, незважаючи на її зусилля, містер Б'ют однаково не вилазив з боргів. Років із десять йому доводилося виплачувати студентські векселі, видані ще за життя його батька. А 179... року, тільки-но звільнившись від цих боргів, він поставив сто до одного (по двадцять фунтів) проти «Кенгуру», який виграв у кінних перегонах. Довелося позичити тоді грошей під страхітливі відсотки, які він і досі сплачував. Сестра інколи допомагала йому якоюсь сотнею фунтів, та, ясна річ, найбільшу надію він покладав на її смерть, коли «Матильді, хай їй грець (як він любив казати), таки *доведеться* залишити мені половину своїх грошей».

Отож, як і буває між двома братами, баронет і пастор мали достатню підставу ненавидіти один одного. Сер Пітт завжди брав гору в незчисленних родинних суперечках. Його син Пітт не тільки не цікавився полюванням, а й влаштував молільню під носом у свого дядька. Другий син, Родон, як було відомо, мав успадкувати більшу частину тітчиного багатства. Через ті грошові розрахунки, через ці спекуляції життям і смертю, через мовчазні баталії за родинну здобич між братами на Ярмарку Суєти вроджуються найніжніші почуття. Я сам знаю випадок, коли асигнація в п'ять фунтів розбила півсторічну приязнь між братами, і не можу не радіти, як подумаю, що в нашому меркантильному суспільстві існує така віддана й непорушна любов.

Важко собі уявити, щоб місіс Б'ют не помітила появи в Королевиному Кроулі такої особи, як Ребека, й того, як вона поступово здобула прихильність усіх мешканців. Місіс Б'ют, що знала, на скільки днів у замку вистачило яловичої полядвиці, скільки білизни вже відкладено до великого прання, скільки персиків доспіло на південній шпалері, скільки порошків приймає леді, коли вона хвора, – бо декотрі провінційні кумасі беруть дуже близько до серця такі речі, – місіс Б'ют, кажу, не могла пропустити повз увагу нову гувернантку в замку і не розпитатись як слід, хто вона, звідки і яку має славу. Челядь з обох родин уміла порозумітися між собою. На кухні в пастора завжди знаходився добрий кухоль еля для замкової челяді, яким вона в себе не дуже обпивалася, і, певна річ, пасторова дружина докладно знала, скільки солоду клали в замку в кожну діжку пива; челядь із замку та пасторського дому була ріднею,

так само як і її господарі, і в такий спосіб кожна родина була чудово поінформована, що в кого робилося. До речі, треба сказати, що так воно завжди буває: поки ви приятелюєте із своїм братом, його вчинки вам байдужі. Та досить вам посваритися, як усе, що в нього діється, стає вам відоме, ніби ви шпигуєте за ним.

Отже, дуже швидко після приїзду Ребека зайняла постійне місце в бюлетенях, які місіс Б'ют отримувала з замку. Ось приблизно їхній зміст:

«Зарізали чорного кабана, важив стільки-то стоунів. Підчеревину посолили, свинина з кашею і ніжки на обід. Містер Кремп із Грязьбері радився з сером Піттом, чи не запроторити Джона Блекмора до в'язниці. Містер Пітт був на молільних сходинах (перераховано прізвища всіх присутніх), міледі – як завжди, малі леді ходять із гувернанткою».

Потім надійшло повідомлення: нова гувернантка спритно командує всіма, сер Пітт дуже з нею ласкавий, містер Пітт також, читає їй свої брошури.

– Ото зухвала пройдисвітка! – обурювалася маленька смаглява місіс Б'ют, жвава, діяльна жіночка.

Нарешті їй сказали, що гувернантка всіх «обкрутила», пише для сера Пітта листи, веде його справи, робить рахунки, – одне слово, прибрала до рук увесь дім, міледі, містера Пітта, дітей і всіх, на що місіс Кроулі заявила, що гувернантка хитрюща бестія і все це робить з якимось наміром. Отже, життя в замку давало поживу для розмов у пасторському домі, і пильні очі місіс Б'ют бачили все, що робиться у ворожому таборі, та ще й чимало іншого.

«Місіс Б'ют Кроулі до міс Пінкертон,
Чізвікська алея.
Пасторський дім Королевиного Кроулі, грудень.

Шановна пані!

Хоч минуло вже багато років, відколи я мала втіху користуватися Вашими *чудесними, неоціненними* настановами, я й досі *глибоко* вдячна Вам і сповнена безмежної пошани до Вас і до *любого* Чізвіка. Сподіваюся, що Ви при доброму *здоров'ї*. Суспільство і *справа освіти* не мають права втрачати Вас ще багато, багато років. Коли моя приятелька леді Фадлстон натякнула в розмові зі мною, що шукає вчительки для своїх любих донечок (ми *надто вбогі*, щоб наймати гувернантку для своїх дітей, та хіба я сама не здобула освіти в Чізвіку?), я відразу ж вигукнула:

«З ким можна краще порадитись, як не з чудесною, незрівнянною міс Пінкертон?» Одне слово, чи Ви, шановна пані, не маєте на оці дівчини, яка підійшла б моїй приятельці й сусідці? Запевняю Вас, що вона візьме тільки ту гувернантку, яку *Ви їй виберете*.

Мій любий чоловік користується нагодою переказати Вам, що йому *подобається все,* що виходить із Вашої школи. Яка я рада була б познайомити його і своїх дітей з приятелькою своєї молодості й *шанувальницею* Великого Лексикографа нашої країни! Містер Кроулі просить передати, що якби Вам колись трапилося попасти в Гемпшір, він був би радий привітати Вас у нашому *сільському будиночку*. Це скромний, але щасливий притулок

Вашої відданої
Марти Кроулі.

P. S. Брат пастора Кроулі, баронет, з яким ми, на жаль, не в таких добрих стосунках, як *личить братам,* запросив для своїх дітей гувернантку, що, як мені стало відомо, мала щастя здобути освіту в Чізвіку. До мене доходять про неї різні чутки; а оскільки я дуже люблю своїх милих небог, яких, незважаючи на всі родинні чвари, хотіла б бачити серед своїх дітей, і оскільки я хотіла б чимось прислужитися *кожній Вашій вихованці,* то ласкаво просила б Вас, міс Пінкертон, *оповісти мені історію* цієї молодої особи, з якою, *з любові до Вас*, бажала б якнайшвидше заприязнитися.

М.К.»

«Міс Пінкертон до місіс Б’ют Кроулі.
Джонсон-гаус, Чізвік, грудень 18…р.

Шановна пані!

З приємністю повідомляю, що отримала Вашого ласкавого листа й відразу ж відповідаю на нього. Кожному, хто віддав стільки сили своїй справі, приємно довідатися, що його материнське піклування викликає взаємне почуття, і в ласкавій місіс Б’ют Кроулі упізнати свою колишню тямущу ученицю, *жваву й обдаровану* міс Марту Мак-Тевіш. Я діждалася щастя опікуватись тепер у своєму закладі багатьма дочками Ваших колишніх товаришок, і мені було б дуже приємно, якби й Ваші любі діти виховувалися під моїм наглядом!

Засвідчуючи свою глибоку пошану леді Фадлстон, маю честь порекомендувати її милості (листовно) двох своїх приятельок: міс Чублі і міс Коршун.

Кожна з цих молодих леді може *дуже кваліфіковано* навчати грецької, латинської і початків староєврейської мов, далі математики, історії, іспанської, французької, італійської мов, а також географії,

музики – вокальної та інструментальної, – танців без допомоги вчителя і початків природничих наук. Обидві вони чудово вміють користуватися глобусом. До того ж міс Чублі, дочка велебного Томаса (покійного члена ради коледжу Corpus Christi в Кембріджі) знає сірійську мову і знайома з основами державного права. Та оскільки ця дівчина незвичайно вродлива і має тільки вісімнадцять років, то, може, вона й не влаштує родину сера Гадлстона Фадлстона.

Міс Летиція Коршун, натомість, не має щастя бути такою вродливою. Їй двадцять дев'ять років, і обличчя в неї дуже подзьобане віспою. Вона руда, трохи зизоока й ледь припадає на одну ногу. Обидві ці дами наділені всіма *моральними та християнськими чеснотами*. Їхні умови, звичайно, цілком відповідають їхнім досконалим знанням. Мої найщиріші вітання велебному Б'ютові Кроулі. Маю честь лишатися,

шановна пані, Вашою відданою і покірною слугою,

Барбара Пінкертон

P. S. Міс Шарп, про яку Ви згадували, гувернантка сера Кроулі, баронета й члена парламенту, справді була моєю ученицею, і я не можу сказати про неї нічого поганого. Хоч на вроду вона не дуже гарна, та не ми ж керуємо діями природи, і хоч її батьки мали погану славу (батько був художником і кілька разів банкрутував, а мати, як я, на свій жах, потім довідалася, танцювала в опері), вона дуже обдарована дівчина, і я не жалкую, що пригріла її себе з ласки. Боюся тільки, щоб засади її матері, – мені її відрекомендували як французьку графиню, що мусила тікати від страхіть недавньої революції, але потім я довідалася, що вона *дуже простого роду й невисокої моралі*, – не *передалися в спадок* нещасній дівчині, яку я забрала до себе тому, що ніхто не хотів її прихистити. Але *досі* її засади (так мені здається) були бездоганні, і я певна, що в елегантному й вишуканому оточенні родини шановного сера Пітта Кроулі не станеться нічого такого, що б їх змінило».

«Ребека Шарп до Емілії Седлі.

Я вже так давно не писала тобі, люба Еміліє, бо що нового можна сказати про розмови й події в замку Нудоти, як я його охрестила? І хіба цікаво тобі знати, чи вродила бруква, чи вгодований кабан важить тринадцять чи чотирнадцять стоунів і чи не вадять худобі буряки? Кожен день, відтоді як я тобі писала, був схожий один, на один. До сніданку – прогулянка з сером Піттом та його виводком, після сніданку – навчання (яке там воно вже є) в класній кімнаті, а потім мені ще доводиться разом з сером Піттом переглядати й писати різні папери з приводу судових справ, оренди, вугільних копалень, каналів (бо я зробилася його секретаркою); після обіду – повчальні настанови містера Кроулі або гра в триктрак з баронетом, і кожна з цих розваг мені вже сидить у печінках.

Правда, останнім часом стало трохи цікавіше, бо я була занедужала, що привело до замку нового відвідувача в особі молодого лікаря. І знаєш, любонько, нашій сестрі не треба ніколи втрачати надії. Той лікар натякнув одній твоїй приятельці, що коли вона захоче стати місіс Глаубер, то буде бажаною прикрасою його лікарського кабінету. Я відповіла нахабі, що позолочений товкачик і ступка вже достатньо прикрашають його кабінет. Аякже, наче я для того прийшла на світ, щоб стати дружиною сільського костоправа! Містер Глаубер пішов додому тяжко засмучений моєю відмовою, прийняв заспокійливі краплі і тепер уже цілком здоровий. Сер Пітт палко схвалив мій вчинок, я думаю, що йому шкода було б розлучатися зі своєю маленькою секретаркою, і мені здається, що старий шкарбан любить мене, наскільки він взагалі здатен когось любити. Вийти заміж, та ще й за сільського шептуна, після всього… Ні, ні, не так швидко можна забути давнє товариство! Та годі про це, вернімося до замку Нудоти.

Від певного часу тут уже не нудно. Приїхала міс Кроулі ситими кіньми, з ситими слугами і з ситим спанієлем, багата міс Кроулі з сімдесятьма тисячами фунтів у п’ятипроцентних паперах, на яку чи, я б сказала, *на які* моляться обидва її брати. Бідолашна стара дама має такий вигляд, ніби її ось-ось спаралізує, тож не дивно, що брати тривожаться за неї. Аби ти побачила, як вони навперейми квапляться поправити їй подушки чи принести кави! «Коли я їду в село, – каже міс Кроулі (вона дуже дотепна жінка), – то залишаю міс Брігс, свою нахлібницю, вдома. Тут, голубонько, заступають її мої брати. Чудова з них пара, аж любо глянути!»

Коли приїздить міс Кроулі, двері замку розчиняються навстіж і цілий місяць може здаватися, що воскрес старий сер Уолпол. Ми влаштовуємо прохані обіди, виїздимо четвериком, лакеї вбираються в найкращі свої яскраво-зелені лівреї, ми п’ємо витримані вина й шампанське, ніби звикли пити їх щодня. До класної кімнати дають воскові свічки і палять у каміні, щоб нам було тепло. Леді Кроулі наказують одягати найяскравіші свої сукні горохового кольору, мої учениці скидають незграбні черевики й вузенькі старі картаті плащики і красуються в шовкових панчішках та муслінових сукенках, як і годиться дочкам баронета. Вчора з Роз скоїлося нещастя: вілтширська льоха (її улюблениця) звалила дівчинку на землю і подерла ногами її гарну шовкову сукенку бузкового кольору з квіточками. Якби таке сталося тиждень тому, сер Пітт люто б її вилаяв, нам’яв би бідоласі вуха і цілий місяць протримав би її на хлібі та воді. А так тільки сказав: «Ну й перепаде ж тобі, коли тітка поїде», – і засміявся, немов нічого страшного й не сталося. Будемо сподіватися, що до того часу його гнів пересядеться. Певна річ, задля добра Роз. Яку заспокійливу і миротворну силу мають гроші!

Міс Кроулі та її сімдесят тисяч фунтів дивовижно вплинули й на поведінку обох братів Кроулі. Не наших братів, а баронета й пастора, що цілий рік ненавидять один одного і миряться тільки на Різдво. Торік я

писала, як той мерзенний жокей-пастор узяв собі за звичку виголошувати недоладні проповіді проти нас, на що сер Пітт завжди відповідав солодким хропінням. Та коли приїздить міс Кроулі, ворожнечі ніби й не було: мешканці замку відвідують пасторський дім, і, навпаки, пастор і баронет люб'язно розмовляють про свиней, про браконьєрів, про справи графства і, як мені здається, не сваряться навіть за чаркою, адже міс Кроулі й чути не хоче про якісь чвари і присягається, що залишить свої гроші шропшірським Кроулі, якщо тут її ображатимуть. Якби шропшірці були розумні, вони б, я думаю, дістали все, але шропшірський Кроулі, пастор, як і його гемпшірський кузен, устиг уже смертельно образити міс Кроулі (коли та примчала до нього, розлючена на своїх незговірливих братів) якоюсь дуже суворою проповіддю про мораль. Мені здається, що він і з свого дому ладен зробити молільню.

Коли приїздить міс Кроулі, книги проповідей відкладаються, містер Пітт, якого вона терпіти не може, знаходить привід перебратися до міста. Натомість з'являється молодий денді, ферт, – здається, так їх називають, – капітан Кроулі, і я думаю, тобі цікаво буде знати, що це за цяця.

Ну от, цей молодий денді дуже показний, шість футів на зріст, говорить басом, не добирає слів, командує слугами, але ті однаково його люблять, бо він щедро сипле грішми, і челядь ладна зробити для нього що завгодно. Того тижня лісники мало не вбили судового виконавця та його людей, які прибули з Лондона, щоб забрати капітана до в'язниці, і підстерігали його біля паркового муру; їх добре налупцювали, викупали в холодній воді й хотіли застрелити як браконьєрів, але втрутився баронет.

Наскільки я можу збагнути, капітан страшенно ненавидить свого батька, зве його *мужлаєм, занудою, жлуктом* та іншими прегарними словами. В жінок він має *жахливу славу*. Він заходить до дому з своїми гончаками, часом ночує в котрогось із наших сусідів, запрошує на обід кого хоче, а сер Пітт не зважується й слова сказати, боячись образити міс Кроулі і втратити спадок, коли її вдарить грець. Сказати тобі, який комплімент я заробила в капітана? Таки скажу, бо не можу втриматись. Якось ми танцювали ввечері. В нас тоді були сер Гадлстон Фадлстон з родиною, сер Джайлс Ушпор з дочками та інші гості. І я почула, як він сказав: «Їй-бо, гарна дівчина!» – маючи на увазі твою покірну слугу, і двічі протанцював зі мною в контрдансі. Он якої ласки я доскочила! Він весело бавить час у товаристві інших молодих джентльменів, п'є з ними, б'ється об заклад, їздить верхи і розмовляє про полювання та стрільбу, але заявляє, що від тутешніх панночок його «верне», і мені таки здається, що він не дуже помиляється. Аби ти бачила, як зневажливо вони дивляться на мене! Коли вони танцюють, я йду до фортепіано й скромно пограю їм. Та якось капітан прийшов з їдальні трохи розпашілий і, побачивши мене біля інструмента, голосно заявив, що з усіх, хто там був, я найкраще танцюю, і заприсягнувся, що надалі запрошуватиме скрипалів із Грязьбері.

«Я заграю вам контрданс», – дуже послужливо заявила Б'ют Кроулі (маленька смаглява літня жіночка у високому капелюшку, вже згорблена і з дуже неспокійними очима), а після того як капітан і твоя бідна Ребека скінчили свій танок, вона, уяви собі, вшанувала мене компліментом, сказала, що я танцюю з великою грацією. Такого раніше ніколи не бувало – це ж була пихата Б'ют Кроулі, двоюрідна сестра графа Тіптофа, яка навіть леді Кроулі вшановує своїми візитами лише тоді, коли там гостює її зовиця! Бідолашна леді Кроулі, під час таких розваг вона звичайно сидить у себе нагорі й ковтає таблетки.

Місіс Б'ют раптом пройнялася до мене великою симпатією. «Люба міс Шарп, – якось каже вона, – чому б вам не привести своїх учениць до нас? Мої дівчатка дуже хотіли б побачити їх». Я здогадуюсь, куди вона гне. Синьйор Клементі недарма вчив нас грати на фортепіано, місіс Б'ют сподівається отримати безплатну вчительку музики для своїх дітей. Я бачу наскрізь її розрахунки, наче вона сказала мені про них, але думаю піти до неї, бо вирішила всім догоджати, – хіба бідна гувернантка, що не має на світі ні приятеля, ні охоронця, не повинна кожному догоджати? Пасторова дружина без кінця хвалила успіхи моїх учениць, безперечно, сподіваючись зворушити моє серце, – о сердешна, наївна провінціалка, наче мені не байдужісінько, що вони знають!

Усі кажуть, що твої сукні з індійського мережива та з рожевого шовку, люба Еміліє, дуже мені до лиця. Я вже їх добре приносила, та ти знаєш, що ми, бідні дівчата, не можемо дозволити собі des fraîches toilettes.[110] Яка ж ти щаслива! Ти коли завгодно можеш поїхати на Сент-Джеймс-стріт, і твоя люба матуся купить тобі все, що ти захочеш.

Бувай здорова, люба.
Твоя віддана *Ребека*.

P. S. Шкода, що ти не бачила, як скривилися міс Блекбрук (дочки адмірала Блекбрука, люба моя!), красуні в сукнях, виписаних із Лондона, коли капітан Родон вибрав своєю партнеркою твою бідну Ребеку! Ось вони. Вийшли дуже подібні!

Ще раз прощай».

Б'ют Кроулі (хитрощі якої наша кмітлива Ребека так швидко розгадала), взявши з міс Шарп обіцянку, що та відвідає її, вмовила всесильну міс Кроулі відповідно підготувати сера Пітта, і добродушна стара леді, яка любила і сама повеселитися, і бачити навколо себе веселих, щасливих людей, страшенно втішилась і радо взялася мирити братів та відновлювати між ними дружні стосунки. Стали на тому, що молодші представники обох родин будуть надалі часто

відвідувати одні одних, і вони справді приятелювали, поки життєрадісна стара посередниця була там і підтримувала між ними мир.

– Навіщо ти запросила на обід того негідника Родона Кроулі? – запитав у дружини пастор, коли вони поверталися парком додому. – Я не хочу його бачити. Він дивиться на нас, провінціалів, як на негрів. На стіл йому треба поставити не будь-що, а вино з жовтою етикеткою, а воно коштує мені по десять шилінгів за пляшку, хай би він сказився! До того ж у нього така погана слава, він і гравець, і пияк – одне слово, ледащо, хоч з якого боку дивись на нього. Він убив на дуелі людину, по самі вуха заліз у борги й пограбував у мене і в моєї родини більшу частину майна міс Кроулі. Уоксі каже, що вона йому відписала, – пастор погрозив кулаком місяцеві, буркнувши щось схоже на лайку, й сумовити додав: – п’ятдесят тисяч, а на всіх решту лишилося не більше як тридцять.

– Здається мені, що вона вже довго не проживе, – мовила його дружина. – Коли ми вставали з-за столу, в неї було таке червоне обличчя! Мені довелося попустити їй корсет.

– Вона ж випила сім келихів шампанського! – притишеним голосом мовив шановний джентльмен. – Ну й поганим же пійлом отруює нас мій братунь, але що ви, жінки, тямите у вині!

– Так, ми нічого не тямимо, – погодилася місіс Б’ют.

– Після обіду вона ще пила вишнівку, – повів далі пастор, – а з кавою – кюрасо. Я б не взяв у рот тієї погані, аби мені давали й п’ять фунтів, від нього мене вогнем пече згага. Атож, вона довго не витримає такого питва, та й ніхто б його не витримав, закладаюся на п’ять проти двох, що Матильда цього року буде вже на тому світі.

Захоплені цими важливими проблемами й думками про свої борги, про сина Джіма в університеті і про Френка у Вулічі[111] та про чотирьох дочок, – бідолахи далеко не красуні і не матимуть ані шилінга, крім того, що дістанеться їм у спадок від тітки, – пастор та його дружина якийсь час ішли мовчки.

– Не буде ж Пітт таким негідником, щоб продати право на успадкування парафії. А його старший син, той методист,[112] те м’яло, пнеться в парламент, – знов почав пастор.

– Сер Пітт зробить що завгодно, – мовила його дружина. – Треба так влаштувати, щоб він пообіцяв міс Кроулі віддати

парафію Джеймсові.

– Пітт пообіцяє що хочеш, – відповів пастор, – обіцяв же він заплатити мої студентські борги, коли помер батько, обіцяв прибудувати нове крило в пасторському будинку, обіцяв віддати мені Джібсів лан і луку на шість акрів. І що вийшло з його обіцянок? І щоб синові такого крутія Родонові Кроулі, тому негідникові, гравцеві, шахраєві і вбивці, Матильда віддала більшу частину свого багатства? Це не по-християнському! Їй-богу, не по-християнському! В тому мерзотникові втілені всі вади світу, крім облуди, яка дісталася його братові!

– Цить, любий, ми ще на Піттовій землі! – спинила його дружина.

– Кажу тобі, що в ньому втілені всі вади світу! І не дратуй мене. Хіба не він застрелив капітана Маркера? Не він обібрав молодого лорда Довдейла в «Кокосовій пальмі»? Не він розладнав змагання Вілла Сомса з Чешірським Козирем, через що я програв сорок фунтів? Ти знаєш, що це справа його рук, а вже щодо жінок, то можна й не згадувати, навіть у своїй власній судовій кімнаті я чув що...

– Ради бога, – вигукнула дружина, – я не хочу знати ніяких подробиць!

– І ти запрошуєш цього негідника додому! – дедалі дужче розпалювався пастор. – Ти – мати ще не дорослих дітей і дружина слуги англіканської церкви! Це вже просто казна-що!

– Ну й дурний же ти, нівроку, Б’юте Кроулі! – зневажливо мовила дружина.

– Дурний чи не дурний – це інша річ. Я не кажу, що я такий розумний, як ти, Марто, куди мені до тебе! Але з Родоном не хочу зустрічатися, та й годі! Я поїду до Гадлстона, атож, місіс Кроулі, і гляну на його чорного гончака. І поставлю проти нього п’ятдесят фунтів на Ланселота. Отак і зроблю. Або поставлю на будь-якого собаку в Англії, але не сяду за стіл з тим негідником!

– Ти, бачу, як завжди, п’яний, – сказала дружина.

Але другого ранку, коли пастор прокинувся й попросив на похмілля кухоль пива, вона нагадала йому, що він обіцяв поїхати у суботу до Гадлстона Фадлстона. Пастор знав, що ввечері там буде добра пиятика, тому домовився з дружиною, що повернеться додому в неділю рано-вранці, щоб устигнути на відправу. Отже, як бачимо, жителям Кроулі пощастило і з

паном, і з пастором.

Недовго ще й погостювала міс Кроулі в маєтку, а вже серце цієї пересиченої столичної веселухи полонили чари Ребеки, як полонили описаних вище провінційних простаків. Одного дня, вибираючись, як звичайно, на прогулянку, вона раптом звеліла, щоб «та мала гувернантка» поїхала з нею до Грязьбері. І не встигли вони повернутися назад, як Ребека вже скорила її тим, що змусила чотири рази засміятися, і всю дорогу розважала.

– Щоб міс Шарп не сиділа з усіма за столом? – картала вона сера Пітта, який влаштовував парадний обід і запросив усіх навколишніх баронетів. – Може, ти, любий, думаєш, що мені приємно говорити про няньок і дітей з леді Фадлстон чи обмірковувати різні судові кляузи з тим старим гусаком Джайлсом Уопшотом? Я хочу, щоб міс Шарп обідала з нами. Хай леді Кроулі залишиться нагорі, якщо для всіх не вистачає місця. А міс Шарп повинна бути! Тут у всьому графстві тільки з нею й можна поговорити!

Звичайно, після такого безапеляційного наказу гувернантці міс Шарп велено обідати внизу разом із шановним товариством і коли сер Гадлстон урочисто й церемонно подав руку міс Кроулі і, підвівши її до столу, лаштувався сісти поруч із нею, стара леді гукнула так, що всі почули:

– Бекі Шарп, ходи, небого, сядеш тут і будеш мене розважати. А сер Гадлстон хай сяде з леді Уопшот.

Коли вечір закінчився і карети гостей роз'їхались, невгамовна стара панна сказала:

– Ходи, Бекі, зі мною, і поки я роздягнуся, перемиємо кісточки всій компанії.

І нові приятельки досхочу насміялися вдвох із гостей. Старий сер Гадлстон неймовірно сопів за столом, Джайлс Уопшот дуже голосно сьорбав юшку, а міледі, його дружина, щоразу, коли підносила ложку до рота, смішно підморгувала лівою бровою. Бекі ще й дуже кумедно передражнила їх, дотепно прокоментувала їхні розмови – про політику, війну, про парламентські сесії, про славетні полювання з гончаками та про інші нудні, нецікаві речі, про які люблять говорити провінційні джентльмени. А вже з суконь панночок Уопшот і з жовтого капелюшка леді Фадлстон міс Шарп поглумилася як

хотіла, на превелику втіху своєї слухачки.

– Та ти, моя люба, просто trouvaille,[113] – сказала міс Кроулі. – Я хотіла б, щоб ти поїхала зі мною до Лондона. Тільки кепкувати з тебе так, як із бідної Брігс, я вже не змогла б, о ні, хитрунка, ти надто розумна. Правда, Феркін?

Місіс Феркін (вона розчісувала тих кілька волосин, які ще лишилися на маківці міс Кроулі) стріпнула головою і відповіла якомога глузливіше:

– Атож, міс Шарп *дуже* розумна.

У місіс Феркін, звичайно, промовляли ревнощі, бо хіба чесна жінка може бути не ревнива?

Відмовившись від послуг сера Гадлстона Фадлстона, міс Кроулі захотіла, щоб надалі до столу водив її Родон, а Бекі несла ззаду її подушечку, або щоб вона опиралася на руку Бекі, а подушечку ніс Родон.

– Ми повинні сидіти разом, люба моя, – казала вона. – Ми троє – єдині чесні християни на ціле графство. (І якщо це правда, то релігія в Гемширському графстві стояла на дуже низькому рівні).

Крім такої щирої побожності, міс Кроулі, як ми вже казали, властиві були вкрай ліберальні погляди, і вона не пропускала нагоди відверто висловити їх.

– Що таке походження, любонько? – казала вона Ребеці. – Глянь на мого брата Пітта, глянь на Гадлстонів, які живуть тут з часів Генріха Другого, глянь на бідного Б’юта, нашого пастора. Чи хтось із них зрівняється з тобою розумом і вихованням? Та що з тобою, їм навіть далеко до бідолашної Брігс, моєї компаньйонки, і до Боулса, мого лакея. Ти, любонько, просто скарб, справжнісінький діамант. Ти маєш в голові більше глузду, ніж половина цього графства, і якби такі речі хтось винагороджував, ти була б з герцогинею. Хоч ні, герцогинь взагалі не повинно бути, але тобі не личить підлегле становище, я вважаю, що ти з усіх поглядів рівна мені і... підкинь-но лишень, люба, трохи вугілля в камін. А ще глянь на цю мою сукню, її треба ледь поправити, ти ж так усе гарно вмієш робити.

І стара філантропка веліла рівній собі виконувати різні доручення, бути їй за кравчиню й щовечора читати на сон французькі романи.

У ті часи, як, певне, пам’ятають старші читачі,

великосвітське товариство було дуже схвильоване двома подіями, що, як пишеться в газетах, «могли б зацікавити джентльменів у довгих мантіях».[114] Хорунжий Шефтон утік з Барбарою Фіцурс, дочкою і спадкоємицею графа Брейна, а бідолашний Вір Уейн, джентльмен, що до сорока років мав бездоганну репутацію і був батьком численної родини, раптом підло покинув свій дім задля місіс Ружемон, шістдесятирічної актриси.

– Це була найкраща риса незрівнянного лорда Нельсона, – казала міс Кроулі. – Задля жінок він готовий був на все. В чоловікові, що здатен на таке, *мусить* бути щось, гарне. Я в захваті від нерозважних шлюбів. Найбільше мені подобається, коли хтось із аристократів бере дочку якогось мірошника, як зробив лорд Флауердейл, це так дратує всіх жінок! Я хотіла б, любонько, щоб тебе також викрав якийсь великий чоловік. Я певна, що для цього ти досить вродлива.

– З двома форейторами! О, як було б чудово! – відверто призналася Ребека.

– А ще мені подобається, коли вбогий хлопець тікає з багатою дівчиною. Я мрію, щоб Родон викрав якусь дівчину.

– Багату чи бідну?

– Таке питаєш! Таж Родон не має жодного шилінга, крім того, що я йому даю. Він criblé de dettes.[115] Йому треба підлатати свої справи й досягти успіху.

– А він розумний? – запитала Ребека.

– Чи він розумний? Де там, любонько! Крім коней, свого полку, полювання і гри, він ні про що не думає. Але він мусить досягти успіху, він так чарівно зіпсований. Ти хіба не знаєш, що він убив людину, а одному скривдженому батькові тільки прострелив капелюх? У полку його обожнюють, а молодь у Вотьєра[116] і в «Кокосовій пальмі» присягається його ім’ям.[117]

Коли Ребека Шарп писала своїй милій товаришці звіт про невеличкий бенкет у Королевиному Кроулі і про те, як капітан Кроулі вирізнив її серед інших, вона чомусь трохи не так змалювала все, як було насправді. Капітан і раніше часто звертав на неї увагу. Він разів із десять бачив її на прогулянках, зустрічав десь у півсотні замкових коридорів і галерей, годинами бовванів над її фортепіано ввечері, коли міс Шарп співала (міледі нездужала, а тому сиділа в себе нагорі, і ніхто про неї не згадував). Капітан писав їй записки (найкращі, які

тільки міг придумати і сяк-так написати незграбний довготелесий драгун, але жінки радо миряться з тупістю чоловіків, як і з іншими їхніми вадами). Та коли він засунув першу свою записочку між аркуші нот романсу, який співала маленька гувернантка, вона підвелася і, пильно дивлячись йому в очі, граційно витягла згорнений трикутником папірець, помахала ним, ніби трикутним капелюхом, і, наблизившись до ворога, кинула записочку у вогонь, тоді зробила капітанові низький реверанс, повернулася на своє місце й почала співати ще веселіше.

– Що там таке? – запитала міс Кроулі, яка була задрімала після обіду й прокинулася, коли спів раптом затих.

– Фальшива нота, – сміючись, відповіла міс Шарп, а Родон Кроулі спалахнув з люті і образи.

Як гарно, що Б'ют Кроулі, помітивши прихильність міс Кроулі до нової гувернантки, забула про ревнощі й гостинно прийняла дівчину в пасторському домі, і не тільки її, а й Родона Кроулі, суперника її чоловіка в п'ятипроцентних паперах старої родички! Вона раптом дуже вподобала небожа. Капітан перестав ходити на полювання, відмовлявся від запрошень на бенкети в Фадлстонів, не їздив обідати до офіцерської їдальні в Грязьбері: найприємніше йому було завітати до пасторського дому, куди приїздила також міс Кроулі, а що мати була хвора, то чому б не піти туди й дітям баронета з міс Шарп? Отож діти (милі крихітки!) приходили до пастора з міс Шарп. А ввечері дехто з гостей звичайно повертався додому пішки. Не міс Кроулі – вона воліла їхати своєю каретою. Але прогулянка в місячному сяйві через пасторове поле до паркової хвіртки, а потім попід темними деревами плетивом алей до Королевиного Кроулі страшенно подобалася таким аматорам природи, як капітан і Ребека.

– Ох, які зорі, які зорі! – вигукувала гувернантка, зводячи до неба свої блискучі зелені очі. – В мене немов крила виростають, коли я дивлюся на них.

– О… ага! Чорт… Так, і в мене теж, міс Шарп, – відповідав другий аматор. – Вам не заважає моя сигара, га, міс Шарп?

Навпаки, міс Шарп понад усе в світі любила тютюновий дим на свіжому повітрі, вона навіть сама спробувала покурити: мило склавши уста, випустила хмарку диму, стиха зойкнула, захихотіла й віддала назад капітанові його делікатес. Той

підкрутив вуса і відразу так затягся, що кінчик сигари заяскрів червоною жариною в темних кущах.

– Їй-бо… е-е… чорт… е-е… – божився капітан, – я зроду не курив такої доброї сигари! – І блискучі розумові здібності драгуна, і вміння провадити розмову чудово пасували до його показної постаті.

Старий сер Пітт, що сидів з люлькою за кухлем пива розмовляв із Джоном Гороксом про барана, якого мали зарізати, помітив з вікна своєї кімнати цю захоплену пару і, люто лаючись, заявив, що якби не міс Кроулі, він схопив би Родона за комір і викинув би за поріг, як останнього негідника.

– Авжеж, поводиться він не найкраще, – погодився містер Горокс. – І його служник Флетерс теж добра цяця. Такий гвалт зчинив на кухні через обід і через пиво, що й лорд не зважився б. Але я думаю, сер Пітт, що міс Шарп йому якраз до пари, – додав він, трохи помовчавши.

І справді, вона була до пари – і батькові, й синові.

Розділ XII
ДОСИТЬ СЕНТИМЕНТАЛЬНИЙ

Та пора вже нам залишити Аркадію і її милих мешканців, що плекають у собі сільські чесноти, повернутися до Лондона й довідатись, що робить Емілія Седлі.

«Нам вона ніскільки не подобається. Вона якась невиразна й млява», – писала мені незнайома кореспондентка рівним дрібненьким письмом, запечатавши листа рожевою печаткою, і додавала ще цілу низку таких самих люб'язних зауважень, про які я б і не згадав, коли б вони, власне кажучи, не були швидше похвальними для молодої особи, якої вони стосувалися.

Хіба ласкавому читачеві, добре знайомому зі світом, не доводилося чути такі самі зауваження з уст найсимпатичніших своїх приятельок, що не сходять з дива, чим причарувала його міс Сміт або що спонукало майора Джонса освідчитися тій нікчемній, манірній дурепі міс Томпсон, якій нічим більше пишатися, крім свого лялькового личка? «Та й правда, що в тих рожевих щічках і блакитних очах такого гарного?» – питають наші симпатичні моралістки і мудро натякають, що природні здібності, розум, оволодіння «Питаннями міс Меннол»,[118] дамські знання з ботаніки й геології, вміння скласти віршика, відтарабанити сонату в манері Герца[119] і таке інше має для особи жіночої статі куди більшу вагу, ніж скороминущі чари, які однаково зів'януть через кілька років. Слухаючи, як жінки розмірковують про нікчемність і нетривалість краси, можна багато чого навчитися.

Та хоч здібності і вміння набагато вагоміша річ за красу, і нещасні істоти, обдаровані, на своє лихо, вродою, мусять завжди пам'ятати, яка їх чекає доля, і хоч цілком імовірно, що героїчна жіноча постать, яка так захоплює жінок, заслуговує більшої слави і пошани, ніж ласкава, мила, усміхнена, безпосередня, ніжна, маленька домашня богиня, якій схильні поклонятися чоловіки, – а проте ці останні, жінки гіршого гатунку, повинні втішатися бодай тим, що вони все-таки подобаються чоловікам і що, незважаючи на попередження й протести наших добрих приятельок, ми й далі робимо прикрі помилки та страшні дурниці і робитимемо їх довіку. Ось хоч би й я: скільки разів мені казали різні особи, яких я вельми

шаную, що міс Браун – вітрогонка, що в місіс Уайт немає нічого, крім petit minois chifonné,[120] а місіс Блек не вміє сказати путнього слова, та я знаю, які чудесні розмови ми провадили з місіс Блек (але, звичайно, шановна, їх не слід розголошувати), бачу, як усі чоловіки юрмляться біля стільця місіс Уайт, а всі юнаки наввипередки танцюють з міс Браун, отож я ладен схилитися до думки, що зневага осіб жіночої статі – великий комплімент для жінки.

Молоді леді, в товаристві яких бувала Емілія, щедро робили їй такі компліменти. Наприклад, панночки Осборн, Джорджеві сестри, і mesdemoiselles Доббін ні в чому так одностайно не погоджувалися, як в оцінках мізерних вартостей Емілії, і ні зі чого так одностайно не дивувалися, як із того, що вона могла зачарувати їхніх братів.

– Ми ласкаві до неї, – казали панни Осборн, елегантні чорноброві дівчата, що мали найкращих гувернанток, учителів і кравчинь.

І вони ставилися до Емілії так ласкаво й поблажливо, опікувалися нею так ревно, що бідолашна дівчина й справді бараніла при них і здавалася такою дурною, за яку вони її вважали. Емілія силкувалася полюбити їх, як годилося любити сестер свого майбутнього чоловіка. Вона проводила з ними «довгі ранки» – смертельно нудні передобідні години, виїздила з ними та їхньою кістлявою гувернанткою, старою міс Вірт, на прогулянки в їхній великій родинній кареті, сестри брали з собою Емілію, щоб розважити її, на концерти старовинної музики, на ораторії, в собор святого Павла, помилуватися дітьми з притулку, але вона так боялася своїх супутниць, що навіть не зважувалась сказати добре слово про гімн, який ті діти співали. Будинок в Осборнів був розкішний, стіл їхнього батька – багатий і смачний, їхнє товариство – церемонне й великосвітське, а їхнє самовдоволення – безмежне: вони мали найкращу лавку в церкві притулку для убогих дітей, все, що вони робили, було показне й порядне, а все, чим вони розважалися, – нестерпно нудне й пристойне. Після кожних таких відвідин (о, як раділа Емілія, коли вони закінчувались!) Джейн і Марія Осборн та міс Вірт, кістлява стара дівка, їхня гувернантка, дедалі більше дивуючись, питали одна одну:

– Що міг знайти Джордж у такій особі?

– Як це так? – вигукне прискіпливий читач. Як вийшло, що

Емілію, яка мала в школі стільки товаришок і яку там так любили, відштовхнуло від себе не схоже на неї жіноцтво, тільки-но вона вийшла в світ? Ласкавий читачу, в школі міс Пінкертон був тільки один чоловік, підстаркуватий учитель танців. Не могли ж дівчата й справді лаятися через нього! Та коли Джордж, вродливий брат панночок Осборн, тікав з дому відразу після сніданку, коли він не обідав там шість разів на тиждень, занедбані сестри, звичайно, трохи були ображені. Коли молодий Буллок (компаньйон фірми «Галкер, Буллок і К°», банкірський дім, вулиця Ломбардна), що протягом останніх двох сезонів залицявся до міс Марії, дозволив собі запросити Емілію на котильйон, то як ви гадаєте, сподобалося це вищезгаданій молодій леді? А проте вона, як особа безпосередня й ласкава, сказала, що їй це сподобалося.

– Я така рада, що тобі припала до серця наша дорога Емілія, – схвильовано мовила вона містерові Буллоку після танцю. – Вона наречена мого брата Джорджа. Щоправда, в ній нема нічого особливого, зате вона така добра і наївна дівчина. В нас її всі *так* люблять!

Люба дівчино! Хто міг би визначити з цього захопленого «так» глибину тієї любові?

Міс Вірт і ці дві сповнені любові молоді особи так палко й часто переконували Джорджа, яку велику він приносить жертву і яку романтичну великодушність виявляє, зв’язуючи свою долю з Емілією, що я не певен, чи не уявив він себе одним із найкращих людей у британській армії і чи не тому дозволяв любити себе не без приємного почуття, що він скоряється долі.

Бо хоч він щоранку йшов з дому і, як ми вже згадували, не обідав з родиною шість разів на тиждень, наводячи цим сестер на думку, що він шалено закоханий і тримається, як прив’язаний, спіднички міс Седлі, насправді Джордж не завжди бував у Емілії тоді, коли всі вважали, що він повинен сидіти біля її ніг. Принаймні часто бувало, що коли капітан Доббін навідувався до приятеля, старша міс Осборн (вона завжди була дуже ласкава з капітаном, зацікавлено слухала його розповіді з військового життя і питала про здоров’я його любої матусі, сміючись, показувала на протилежний бік майдану й казала:

– О, якщо вам потрібен Джордж, то йдіть он до Седлі. Ми не бачимо його з ранку до вечора.

На такі слова капітан ніяковів, силувано сміявся і, як

годиться світській людині, переводив розмову на цікаві для всіх речі – оперу, останній бенкет у принца в Карлтон-гаусі[121] чи погоду, що завжди були вдячною темою світських розмов.

– Яка ж невинна дитина твій улюбленець! – казала міс Марія сестрі, коли капітан ішов від них. – Ти бачила, як він почервонів, коли ти натякнула, де сидить день у день наш Джордж?

– Шкода, що Фредерік Буллок не такий скромний, Маріє, – відповідала старша сестра, стріпнувши головою.

– Скромний? Ти хочеш сказати – не такий незграбний, Джейн. Я зовсім не бажаю, щоб Фредерік порвав мою мереживну сукню, як капітан Доббін, коли наступив тобі на шлейф на вечорі в місіс Перкінс.

– Щоб не порвав твою? Ха-ха-ха! Як же він міг би її порвати? Адже він танцював з Емілією!

Насправді ж капітан Доббін так почервонів і розгубився тому, що думав про одну обставину, про яку не вважав за потрібне казати молодим леді. Він уже заходив до будинку містера Седлі, звичайно, прикинувшись, що хоче бачити Джорджа, але його там не виявилося, і сердешна Емілія сама, сумна й замислена, сиділа біля вікна у вітальні. Перемовившись з капітаном Доббіном кількома порожніми словами, вона врешті зважилась запитати, чи правда, що їхній полк скоро має отримати наказ вирушати в закордонний похід і чи капітан бачив сьогодні містера Осборна?

Полк ще не отримав наказу виступати в закордонний похід, і капітан Доббін не бачив сьогодні Джорджа.

– Він, мабуть, сидить із сестрами, – сказав капітан. – Чи не піти мені по цього ледаря й не привести його сюди?

Емілія ласкаво, вдячно простягла капітанові руку, і він подався на другий бік майдану; дівчина довго чекала, проте Джордж не з'явився.

Бідолашне ніжне серденько! Воно сподівається й тремтить, тужить і вірить. Як бачите, про таке життя багато не напишеш. У ньому є мало того, що звуть подіями, тільки день у день те саме почуття: коли він прийде? Тільки та сама думка, з якою засинають і прокидаються. Мені здається, що тоді, як Емілія розпитувала капітана Доббіна про Джорджа, той був у пивниці на Ластовиній вулиці і грав там з капітаном Кенноном у більярд, бо він мав веселу вдачу, любив товариство і в кожній

грі відзначався незвичайною спритністю.

Якось, після його триденної відсутності, Емілія наділа капелюшок і побігла до Осборнів.

– Що? Ти залишила брата і прийшла до нас? – здивувалися молоді леді. – Ви посварилися, Емиліє? Кажи швидше!

Ні, де там, сварки між ними не було.

– Хіба можна з ним посваритися? – казала Емілія, мало не плачучи. Вона просто навідалась до... до них, вона так давно не бачила своїх любих приятельок.

І того разу вона була така немудра й незграбна, що панни Осборн і їхня гувернантка, дивлячись, як вона сумно йде майданом, ще більше дивувалися, щó Джордж міг знайти в бідолашній Емілії.

Звичайно, їм було чого дивуватися. Хіба Емілія могла відслонити своє несміливе серденько перед прискіпливим поглядом цих чорнооких леді? Краще їй було зіщулитись і принишкнути. Я знаю, що панни Осборн добре розумілися на кашемірових шалях чи рожевих спідничках, і коли місіс Тернер перефарбовувала свою в червоний колір і перешивала кофточку, а міс Пікфорд робила з горностаєвої пелерини муфту чи обшивала нею сукню, то запевняю вас, що ці кмітливі особи миттю помічали такі зміни. Але, бачите, є речі делікатніші за хутра, атлас, за всю соломонову пишноту і убори цариці Савської, речі, краса яких неприступна очам багатьох знавців. Є чарівні, скромні душі, що квітнуть і духмяніють десь у тихих непомітних закутках, і є декоративні квітки, такі завбільшки, як мідна грілка, здатні збентежити навіть саме сонце. Міс Седлі не належала до таких соняшників, і мені здається, що було б зовсім недоречно малювати фіалку чи не більшою за дві жоржини.

Справді, життя нашої милої дівчини, що не випурхнула ще з родинного гнізда, не може бути насичене такими цікавими подіями, на які звичайно претендує героїня роману. Пастка чи постріл загрожують старому птахові, що вилітає в пошуках їжі, може нагодитися яструб, від якого або врятуєшся, або й ні; але пташенята в гнізді живуть дуже спокійно, зовсім не романтично, лежать собі на пір’ї і на соломі, аж поки настане їхня черга здійнятися на крила. Тим часом як Бекі Шарп літала десь у провінції на власних крилах, стрибала по гілках і, уникаючи всіляких пасток, успішно і безкарно знаходила собі

їжу, Емілія зручно вилежувалася в своєму гнізді на Рассел-сквер. Якщо вона й виходила в світ, то тільки під наглядом старших; ніяке лихо, здавалося, не могло її спіткати в багатому, веселому, затишному домі, що надійно захищав її від життєвої хуртовини. Мати мала свої вранішні обов'язки, щоденні прогулянки, приємні візити і походи по крамницях, що складають звичайне коло розваг, чи, коли хочете, професію багатої лондонської дами. Батько здійснював свої загадкові операції в Сіті – дуже неспокійному місці в ті дні, коли в Європі шаленіла війна, розвалювались імперії, коли газета «Кур'єр» мала десятки тисяч передплатників, коли один день приносив новини про битви під Вітторією,[122] а другий – про пожежу в Москві або в полудень на Рассел-сквер лунав ріжок і продавець газет виголошував новини – наприклад, про те, що в битві під Лейпцігом[123] брало участь шістсот тисяч чоловік, французи зазнали суцільної поразки, вбитих двісті тисяч чоловік. Старий Седлі раз чи двічі повертався додому дуже стурбований, та й не дивно, бо такі новини хвилювали всі серця і всі біржі в Європі.

Тим часом життя на Рассел-сквер, у Блумсбері, йшло так, наче в Європі не було ніяких заворушень. Відступ з-під Лейпціга не обмежив кількості трапез у кухні, де їв Самбо; союзники зайняли територію Франції, але дзвоник як звичайно дзвонив о п'ятій годині на обід. Не думаю, щоб Емілія тривожилася за наслідки битв під Брієнном і Монмірайлем[124] чи дуже цікавилась війною до того часу, поки імператор не зрікся престолу. Аж тоді вона заплескала в долоні, щиро помолилася і з радощів кинулась на шию Джорджеві Осборну, вразивши всіх, хто був свідком цього бурхливого вияву почуттів. Нарешті дочекалися миру. Нарешті Європа відпочине, корсіканця скинуто, і полкові лейтенанта Осборна не треба буде виступати в похід. Ось про що думала міс Емілія. Доля Європи для неї втілювалася в лейтенанті Осборні. Небезпека минула, і вона заспівала «Te Deum». Джордж був її Європою, її імператором, її союзними монархами і її найяснішим принцом-регентом. Він був її сонцем і місяцем. По-моєму, Емілія навіть вважала, що парадну ілюмінацію і бенкет у палаці влаштовано не на честь союзних монархів, а тільки для Джорджа Осборна.

Ми вже казали про те, що бідолашну Бекі Шарп виховували

такі понурі вчителі, як хитрощі, самолюбство і злидні. А останньою вихователькою Емілії Седлі була любов, і важко навіть уявити собі, яких успіхів домоглася дівчина під наглядом цієї популярної вчительки. Щоденне й постійне навчання протягом п'ятнадцяти чи вісімнадцяти місяців у такої освіченої, довершеної вихователькі відкрило Емілії таємниці, яких не знала міс Вірт і карооі дівчата по той бік майдану, ба навіть стара міс Пінкертон із Чізвіка. Та й справді, як їх могли знати такі церемонні, поважні леді? Про ніжні почуття в цих шановних осіб взагалі не могло бути й мови, я б не зважився навіть запідозрити їх у такому. Марія Осборн, щоправда, була «прихильна» до містера Фредеріка Огастеса Буллока з фірми «Галкер, Буллок і К°», але її почуття були якнайреспектабельніші, вона так само могла б вийти заміж за Буллока-старшого, оскільки спрямовувала свої думки на те, на що й повинна спрямовувати їх кожна добре вихована дівчина: на будинок на Парк-лейн, на літній будинок у Вімблдоні, на гарну карету і пару неймовірно великих коней, на лакеїв і четверту частину річного прибутку славетної фірми «Галкер і Буллок» та на всі інші блага, втілені в особі Фредеріка Огастеса. Якби тоді був уже винайдений флердоранж (цю зворушливу ознаку дівочої чистоти завезено до нас із Франції, де загалом дівчат продають заміж), то, звичайно, міс Марія наділа б на голову цей вінок цноти, сіла б у дорожню карету поруч із старим, лисим, червононосим, хворим на подагру Буллоком-старшим і з надзвичайною скромністю присвятила б своє квітуче життя його щастю, та старий джентльмен давно вже одружився, тому вона віддала своє юне серце молодшому компаньйонові. Прекрасні щойно розквітлі померанці! Недавно я бачив, як одна молода (у дівоцтві міс Троттер), прикрашена цими квітками, впурхнула в дорожню карету біля церкви святого Георгія на Ганновер-сквер, а за нею пошкандибав лорд Мафусаїл. З якоюсь зворушливою скромністю опустила вона завіски на вікнах карети – о, чарівна невинність! На шлюб тоді з'їхалася чи не з половина карет Ярмарку Суєти.

Зовсім інше було те кохання, що докінчило освіту Емілії і десь протягом року зробило з гарної дівчини гарну молоду жінку, яка буде гарною дружиною, коли настане той щасливий час. Ця молода особа (може, її батьки чинили й нерозважно, підтримуючи в дочці таке безоглядне поклоніння й романтичні

химери) від щирого серця покохала молодого офіцера армії його величності, з яким ми вже трохи знайомі. Тільки-но прокинувшись, вона починала думати про нього, і його ім'я було останнім, яке вона згадувала у своїх вечірніх молитвах. Вона зроду не бачила такого вродливого й такого розумного юнака. Як гарно він сидів на коні, як чудово танцював, і взагалі який він герой! Кажуть, начебто принц-регент дуже галантний, та хіба його галантність можна порівняти з Джорджевою? Вона бачила містера Бруммеля, яким усі так захоплюються. Але ж його не можна поставити поряд з її Джорджем! Серед тих, хто відвідував оперу, не було більшого чепуруна за Джорджа (а тоді справжні франти приходили в оперу в шапокляках). Його можна було зрівняти хіба з казковим принцом; о, який він великодушний, що спустився до скромної Попелюшки! Якби найближчою приятелькою Емілії була міс Пінкертон, вона, певне, спробувала б угамувати це сліпе поклоніння, хоч навряд чи мала б успіх. Така вже природа декотрих жінок. Одні народжуються для інтриг, інші для кохання; і я бажаю кожному шановному кавалерові, що читатиме ці рядки, вибрати собі з них таку, яка йому більше до вподоби.

Скорившись всевладному коханню, Емілія жорстоко занедбала своїх дванадцять любих приятельок із Чізвіка, як звичайно й роблять такі егоїстичні особи. Її хвилювало тільки одне, а міс Солтайр була надто холодна, щоб їй можна було довірити такі таємниці; написати міс Суорц, смаглявій, кучерявій спадкоємиці із Сент-Кітса, їй і на думку не спадало. Емілія запрошувала до себе на неділю маленьку Лору Мартін і, мабуть, зробила її своєю повірницею, пообіцяла, що візьме її до себе, коли вийде заміж, розповіла їй багато всього про муки й радощі кохання, певне, дуже корисного для бідної сирітки й невідомого їй. Мені здається, що Емілія була, на жаль, нерозважною особою.

Куди дивилися її батьки, чому не пильнували, щоб її серденько не стукотало так голосно? Старий Седлі мало звертав уваги на те, що відбувається вдома. Останнім часом він був дуже зажурений і цілком заполонений своїми справами в Сіті. Місіс Седлі мала таку спокійну і незворушну вдачу, що навіть не ревнувала дочку. Джоза не було вдома, він у Челтнемі витримував облогу однієї вдовички-ірландки. Емілія мала до своїх послуг весь дім і – ох! – часом почувала себе в ньому

надто самітною. Не те, щоб вона в чомусь сумнівалася, бо ж ясно, що Джордж має сидіти в казармах кавалерійської гвардії і не завжди може приїхати з Чатема,[125] а в місті він мусить відвідати друзів і сестер, показатися на люди (адже він – окраса кожного товариства!); крім того, перебуваючи в полку він надто стомлюється і не може писати довгих листів. Я знаю, де Емілія ховає пачку листів від Джорджа, міг би крадькома зайти до її кімнати і вийти з неї непомітно, мов Іакімо...[126] Як Іакімо? Ні, це негарна роль. Я зроблю так, як Місячне Сяйво: невинно зазирну до ліжка, де лежить і снує мрії віра, краса й чистота.

Та коли Осборнові листи були короткі і зразу впадало в око, що їх писав військовий, то треба визнати, що якби ми опублікували листи міс Седлі до нього, наш роман збільшився б на стільки томів, що їх не здолав би навіть найсентиментальніший читач. Емілія списувала цілі аркуші не лише згори донизу, а й упоперек і навіть навскіс, у найнесподіваніших напрямках, без сорому казка, переписувала цілі сторінки зі збірок віршів, підкреслювала окремі слова і строфи грубими лініями, що мало бути делікатним натяком на її душевний стан. Вона не була героїнею. Листи її повторювалися, часом вона забувала про граматику, а у віршах нехтувала розміром. Але ж, о mesdames, якщо вам прийшлося зворушити часом чиєсь серце, всупереч правилам синтаксису, і якщо вас не можна кохати, поки ви не засвоїте різниці між тристопним і чотиристопним ямбом, то хай їй чорт, усій тій поезії і всім учителям на додачу!

Розділ XIII
СЕНТИМЕНТАЛЬНИЙ, АЛЕ Й НЕ ТІЛЬКИ СЕНТИМЕНТАЛЬНИЙ

Боюся, що джентльмен, якому Емілія адресувала свої листи, не відзначався особливою чутливістю. Хоч де б опинився лейтенант Осборн, слідом за ним мандрувало стільки листів, що товариші в офіцерському клубі вічно допікали йому своїми жартами, і кінець кінцем він наказав служникові віддавати їх тільки тоді, як він буде в своїй кімнаті. Хтось бачив, як він запалював листом сигару, на превеликий жах капітана Доббіна, що, як нам здається, не пожалкував би і банкнота за такий автограф.

Довгий час Джорджеві щастило тримати в таємниці свої сердечні справи. Знали тільки, що в нього була якась дама, – він і сам цього не заперечував.

– І вже не перша, – казав хорунжий Спуні хорунжому Стаблу. – Цей Осборн – справжній диявол! Дочка судді в Демерері мало не збожеволіла через нього, а потім ще була та вродлива квартеронка, міс Пай у Сент-Вінсенті, пам’ятаєш? А відколи полк повернувся додому, він, кажуть, став справжнім донжуаном, їй-богу!

Стабл і Спуні вважали, що стати «справжнім донжуаном, їй-богу» – найбільша заслуга кожного чоловіка; а Осборн і справді мав дуже добру славу серед полкової молоді. Він відзначався в спорті і на парадах, чудово співав, сипав грішми, які йому щедро давав батько, його одяг був найкраще пошитий і мав він його більше, ніж інші. Всі в полку ним захоплювалися. Він міг перепити будь-кого в товаристві, навіть старого полковника Неперепийлі. Міг вистояти в боксі навіть проти рядового Трощера, що раніше виступав на рингу (його давно зробили б капралом, якби він не пив), був найкращим гравцем у крикетній команді полкового клубу. На кінних перегонах у Квебеку, в яких він брав участь, його кобила Блискавка виграла гарнізонний приз. Його обожнювала не тільки Емілія. Стабл і Спуні вбачали в ньому мало не Аполлона, Доббін вважав його другим Диво-Крайтоном,[127] а дружина майора, місіс О’Дауд, визнавала, що він блискучий кавалер і нагадує їй Фіцджералда Фогарті, другого сина лорда Каслфогарті.

Отож Стабл, Спуні і все товариство снувало найромантичніші здогади щодо кореспондентки Осборна, казали, що то якась герцогиня з Лондона, яка гине за ним, чи дочка генерала, заручена з іншим, але шалено закохана в Джорджа, чи дружина члена парламенту, яка пропонувала йому втечу в кареті, запряженій четвериком, чи ще якась жертва полум’яної, романтичної пристрасті, для обох однаково небезпечної. Осборн не давав ніякісіньких пояснень на всі ці здогади, полишаючи своїм юним обожнювачам і приятелям вигадувати різні історії і прикрашати їх своєю фантазією.

У полку так нічого й не дізналися б, якби капітан Доббін не повівся так необережно. Одного разу він, снідаючи в офіцерському клубі, почув, як помічник військового лікаря, і два названі вище шановні джентльмени говорили про Осборнові любовні справи. Стабл запевняв, що його дама серця – герцогиня і що вона близька до двору королеви Шарлотти, а Кудкудакт божився, що вона – оперна співачка найгіршої репутації. Почувши їхню розмову, Доббін так обурився, що хоч його рот був набитий яйцем і хлібом з маслом і хоч йому взагалі не слід було втручатися, не витримав і бовкнув:

– Ви дурень дурнем, Кудкудакте! Завжди ви верзете казна-що й пліткуєте. Осборн не має наміру тікати з герцогинею чи крутити голову модисткам. Міс Седлі – найчарівніша дівчина в світі. Він заручений з нею хтозна-відколи, і я нікому не радив би плескати про неї язиком при мені!

З цими словами Доббін замовк, страшенно почервонів і мало не захлинувся чаєм. За півгодини новина облетіла весь полк, і того ж таки вечора дружина майора місіс О’Дауд написала своїй сестрі Глорвіні в маєток О’Дауд, щоб та не поспішала виїздити з Дубліна: молодий Осборн, виявляється, давно заручений.

Того ж вечора вона за чаркою віскі, як і годиться, виголосила відповідний тост, і розлючений Осборн помчав додому лаяти Доббіна (який не пішов на проханий вечір, а сидів у своїй кімнаті, грав на флейті і, здається, складав вірші, причому дуже сумні) за те, що той розголосив його таємницю.

– Хто тебе в біса просив розповідати про мої справи! – накинувся на приятеля Осборн. – На якого дідька цілому полкові треба знати, що я хочу одружитися? Щоб ота язиката відьма Пеггі О’Дауд базікала й терла на зубах моє ім’я в себе за

столом, хай їй чорт, і трубила про мої заручини на всі три королівства! А крім того, яке ти маєш право казати, що я заручений, і взагалі втручатися в мої справи?

– Мені здається… – почав капітан Доббін.

– Начхати мені, що тобі здається! – перебив його Осборн. – Я тобі багато чого завдячую, визнаю, аж надто багато, хай йому біс, але не хочу, щоб ти мене весь час повчав, хоч ти й на п’ять років старший за мене. Мені набрид твій зверхній тон, твоя проклята поблажливість і опіка. Так, поблажливість і опіка, інакше її не назвеш. Я хотів би знати, чим я гірший за тебе?

– Ти заручений? – запитав капітан Доббін.

– Яке в біса тобі чи комусь іншому діло, заручений я чи ні?

– Отже, ти соромишся своєї нареченої? – мовив Доббін.

– Може, ви мені скажете, шановний, яке ви маєте право питати мене про це?

– Господи боже! Чи ти, бува, не думаєш порвати з нею? – злякано запитав Доббін.

– Інакше кажучи, ти питаєш мене, чи я чесний? – зовсім осатанів Осборн. – Це ти маєш на думці? Останнім часом ти розмовляєш зі мною таким тоном, що хай мене… коли я довше терпітиму його!

– Що ж я такого зробив? Я тільки казав тобі, що ти погано ставишся до своєї нареченої, дуже милої дівчини, що коли ти буваєш у місті, то повинен сидіти в неї, а не товктися в більярдних кварталу Сент-Джеймс.

– Мабуть, ти хочеш, щоб я вернув тобі гроші, – глузливо сказав Джордж.

– Звичайно, хочу і завжди хотів, – мовив Доббін. – Ти говориш, як і належить порядній людині.

– Ох, до дідька, Вільяме, вибач мені! – почав каятися Джордж. – Ти завжди ставав мені в пригоді, бог свідок! Безліч разів витягав мене з біди. Коли той гвардієць Кроулі виграв у мене стільки грошей, мені був би кінець, якби не ти. Це правда, я знаю. Але не будь зі мною такий суворий, не повчай мене безперестанку! Я дуже люблю Емілію, захоплений нею і все інше. Не дивись на мене так сердито! Вона просто ангел, не заперечую. Та, бачиш, завжди стає нецікаво, коли щось легко дається. Полк, хай йому біс, недавно повернувся з Вест-Індії, треба ж мені трохи розважитись, а тоді, коли я одружуся, я виправлюсь, їй-богу, виправлюсь. І… слухай, Доббіне, не

сердься на мене, наступного місяця я віддам тобі сотню фунтів, коли батько розщедриться, і попрошу в Неперепийлі відпустку, щоб поїхати до міста й побачити Емілію… Завтра ж таки попрошу. Ну от, ти вдоволений?

– На тебе довго не можна сердитися, Джордже, – сказав добродушний капітан, – а щодо грошей, друже, то ти ж знаєш: коли б мені їх було треба, ти б поділився зі мною останнім шилінгом.

– Авжеж, поділився б, слово честі, Доббіне! – великодушно мовив Осборн, хоч, як на те ішлося, в нього ніколи не було зайвих грошей.

– Я б хотів тільки одного: щоб ти нарешті вгамувався, Джордже. Аби ти знав, яке смутне личко було в бідолашної Емілії, коли вона оце недавно питала про тебе! Було б найкраще, якби ти кинув до біса свої більярди. Іди потіш її, ледащо! Напиши їй довгого листа. Зроби щось, щоб їй було приємно, для цього великих зусиль не треба.

– Вона й справді дуже закохана в мене, – самовдоволено сказав лейтенант і пішов до офіцерського клубу докінчувати вечір серед веселих приятелів.

Тим часом на Рассел-сквер Емілія дивилася на місяць, що освітлював тихий майдан так само, як і плац перед Чатемськими казармами, де перебував лейтенант Осборн, і думала, що тепер робить її герой. Може, перевіряє вартових, може, десь у поході, може, супроводжує карету з пораненим товаришем або вивчає воєнне мистецтво на самоті в своїй кімнаті. Її думки летіли, мов крилаті ангели, вздовж Темзи до Чатема й Рочестера, намагаючись проникнути до казарм, де перебував Джордж... Та, як усе зважити, мабуть, і добре, що брама була замкнена і вартовий не пропускав нікого всередину, – бідолашному ангелові в білих шатах не довелося почути пісень, які горлали ті гульвіси за чаркою віскі.

Другого дня після цієї коротенької розмови в Чатемських казармах молодий Осборн вирішив показати, що він дотримує свого слова, і зібрався їхати до міста, чим страшенно втішив Доббіна.

– Я хотів би купити їй невеличкий подарунок, – признався Осборн приятелеві, – але не маю ані шилінга, поки батько мені щось не підкине.

Доббін не міг дозволити, щоб такий напад щедрості й

великодушності скінчився нічим, тому дав містерові Осборну кілька фунтів, які той і взяв, трохи поманіжившись.

І я зважуюся сказати, що він купив би за них щось гарне для Емілії, та, на лихо, висівши з карети на Фліт-стріт, задивився на гарну шпильку для краватки у вітрині ювеліра й не міг утриматися від спокуси. Коли ж він заплатив за шпильку, в нього лишилося надто мало грошей ще для якогось доброго вчинку. Та байдуже, будьте певні, що Емілія чекала не його подарунків. Коли Джордж з'явився на Рассел-сквер, личко її так засяяло, ніби він був її сонцем. Легенька тривога, сльози, боязкі підозри, сумніви хтозна й скількох днів і безсонних ночей вмить були забуті під впливом тієї знайомої, чарівливої усмішки. Джордж, як бог, світився їй назустріч у дверях вітальні – такий гарний, з напахченими бакенами. Самбо, що з співчутливою усмішкою на обличчі прийшов доповісти про капітана Осборна (з радощів він перевів його у вищий чин), побачив, як дівчина стрепенулася, почервоніла, квапливо залишила свій спостережний пост біля вікна і, не встигли за служником зачинитися двері, кинулась, тремтячи, на груди лейтенантові, ніби то було єдине місце, де вона могла знайти захисток. Бідолашна схвильована пташко! Найкраще й найміцніше дерево в лісі, з найрівнішим стовбуром, найтовщими гілками і найгустішим листям, де ти хочеш звити собі гніздечко й воркувати, може, призначене вже на зруб і скоро впаде. З давніх-давен людину порівнюють з деревом!

Тим часом Джордж ніжно поцілував її в чоло, в блискучі очі і був з нею дуже добрий і ласкавий, а вона думала про те, що немає кращої прикраси за діамантову шпильку на його краватці (раніше вона чомусь не помічала її в нього).

Спостережливий читач, що бачив недавню поведінку нашого молодого лейтенанта і не забув його останньої коротенької розмови з капітаном Доббіном, певне, вже склав собі якусь думку про вдачу містера Осборна. Один цинічний француз сказав, що в кожному коханні діють дві сторони – та, що кохає, і та, що ласкаво дозволяє себе кохати. Інколи кохає чоловік, а інколи жінка. Не раз бувало, що якийсь засліплений пастух помилково плутав незворушність зі скромністю, тупість з дівочою стриманістю, порожнечу з чарівною сором'язливістю,

одне слово, вважав гуску за лебідку. Може, так само й котрась наша люба читачка прикрашає осла пишними, осяйними витворами своєї уяви, захоплюється його тупістю як мужньою простотою, схиляється перед його самолюбством як перед чоловічою вищістю, в його дурості вбачає величну гордість і ставиться до нього так, як чудова фея Титанія до одного афінського ткача.[128] Я, здається мені, вже не раз бачив, як розігруються в цьому світі такі «комедії помилок».[129] Принаймні Емілія, напевне, вважала свого коханого за найгалантнішого, найкращого юнака в цілій імперії. Дуже ймовірно, що лейтенант Осборн теж був такої самої думки.

Джордж любив трохи погуляти, та хіба мало хлопців гуляє і хіба дівчатам не подобаються більше гуляки, ніж такі собі м’яла? Просто він ще не передурів, але скоро передуріє, кине армію, бо ж тепер, коли проголошено мир і корсіканське чудовисько замкнене на острові Ельба, немає змоги вислужитися в армії і немає нагоди показати воєнний хист, який, безперечно, був у Джорджа. Тих грошей, що він отримує від батька, і приданого Емілії вистачить, щоб затишно влаштуватись десь у селі, в якійсь веселій окрузі, де Джордж міг би трохи полювати, провадити господарство, і вони з Емілією були б дуже щасливі. Про те, щоб одруженому залишатися в армії, не могло бути й мови. Уявіть собі місіс Джордж Осборн в офіцерській квартирі десь у містечку або, ще гірше, в Ост– чи Вест-Індії, в товаристві військових і під опікою майорової дружини, місіс О’Дауд! Емілія вмирала зі сміху, коли Джордж розповідав про місіс О’Дауд. Ні, він надто кохає Емілію, щоб наражати її на вульгарні вихватки тієї жахливої жінки й суворе життя дружини військового. Про себе йому байдуже, але його любе дівчатко повинне зайняти в суспільстві місце, гідне його дружини. І, будьте певні, Емілія погоджувалася з усіма цими пропозиціями, як погодилася б і з будь-якими іншими того самого автора.

За такою розмовою і спорудженням повітряних замків (що їх Емілія прикрашала всілякими квітниками, стежечками, сільськими церквами, недільними школами тощо, а Джордж – конюшнями, псарнями і пивницями) наша молода пара дуже приємно провела години зо дві, та оскільки лейтенант мав лише один день, а в Лондоні його чекала безліч різних важливих справ, він запропонував Емілії пообідати з її

майбутніми зовицями. Емілія радо погодилася. Він провів її до батьківського дому, залишив у товаристві своїх сестер (цього разу Емілія так весело й невимушено щебетала, що ті не могли з дива вийти: хто б сподівався, що Джордж зробить з неї щось путнє!), а сам пішов у своїх справах.

Одне слово, він подався в місто, з'їв морозива в кондитерській на Чарінг-крос, поміряв новий сюртук на Пел-Мел, заскочив до кав'ярні «Старий Слотер»[130] провідати капітана Кеннона, зіграв з ним одинадцять партій у більярд, з яких вісім виграв, і повернувся на Рассел-сквер, спізнившись на півгодини на обід, але в дуже гарному гуморі.

Зовсім в іншому гуморі був старий Осборн. Коли цей джентльмен приїхав із Сіті і зайшов до вітальні, дочки й елегантна міс Вірт, підводячись йому назустріч, відразу помітили з його обличчя – брезклого, похмурого й жовтого навіть у найкращі дні – і з насуплених чорних брів, які нервово сіпалися, що його серце під широким білим жилетом чимось стурбоване і б'ється неспокійно. Коли Емілія підійшла привітатися з ним, як завжди, боязко, вся тремтячи, він щось буркнув у відповідь і випустив її пальчики із своєї волосатої лапи, навіть не пробуючи їх потиснути. Він невдоволено глянув на старшу дочку, яка, розуміючи значення того погляду, що виразно питав: «Якого біса вона прийшла?» – відразу пояснила:

– Джордж у місті, тату. Він поїхав у казарми і повернеться на обід.

– Он як, він тут. Май на увазі, Джейн, з обідом ми на нього не чекатимемо.

З цими словами шановний джентльмен опустився в своє улюблене крісло, і в його вишуканій, гарно вмебльованій вітальні запанувала мертва тиша, яку порушувало тільки злякане цокання великого французького годинника.

Коли цей хронометр, прикрашений веселою бронзовою групою, що зображала принесення в жертву Іфігенії,[131] гучно, наче дзвін кафедрального собору, вибив п'яту годину, містер Осборн люто шарпнув за сонетку, і до вітальні миттю зайшов служник.

– Обідати! – заревів пан Осборн.

– Містер Джордж ще не вернувся, сер, – відповів служник.

– Начхати мені на містера Джорджа! Хіба не я тут господар? Обідати!

Містер Осборн сердито насупився, Емілія знов затремтіла, а інші три дами запитально перезирнулися. Слухняний дзвоник на нижньому поверсі повідомив, що обід подано. Коли дзвоник замовк, голова родини засунув руки в широкі кишені широкого синього сюртука з мідними гудзиками і, не чекаючи жодної миті, рушив униз, тільки похмуро глянувши через плече на жінок.

– Що могло статися, люба? – питали ті одна одну.

Вони посхоплювалися з місця і квапливо подріботіли за містером Осборном.

– Мабуть, фунт упав, – прошепотіла міс Вірт.

І принишкле жіноче товариство мовчки, злякано пішло за своїм похмурим провідником. Так само мовчки всі посідали до столу. Старий пробубонів молитву, що в його устах прозвучала швидше як прокльон, і зі страв зняли важкі срібні накривки. Емілія холола зі страху, бо вона сиділа найближче до грізного Осборна. З того боку вона була сама: на вільному місці мав сидіти Джордж.

– Супу? – замогильним голосом спитав старий, схопивши ополоник і зиркнувши на Емілію.

Насипавши їй та всім іншим супу, він якийсь час помовчав.

– Забери тарілку в міс Седлі! – нарешті мовив він. – Вона не може їсти цього супу... та й я не можу. Він як пійло. Забери геть суп, Гіксе! А ти, Джейн, вижени завтра куховарку.

Скінчивши гудити суп, містер Осборн кількома короткими зауваженнями, теж нещадними й глузливими, так само оцінив рибу й полаяв Біллінгсгейтський ринок, який цього й заслуговує. Потім він замкнувся в собі і мовчки випив кілька чарок вина, дедалі дужче насуплюючи брови. Нарешті бадьорий стук у двері сповістив, що прийшов Джордж, і всі відразу пожвавішали.

Він не міг прийти швидше. Він чекав на генерала Дегілета в казармах кінної гвардії. Однаково – супу чи риби. Будь-чого, йому байдуже. Чудесна баранина, все чудесне.

Його веселість ще дужче впадала в око поряд із понурою мовчанкою батька; він не переставав невимушено теревенити впродовж цілого обіду на радість усіх жінок, а особливо однієї, якої можна й не називати.

Як тільки молоді леді впоралися з помаранчами й випили по келиху вина, яким звичайно завершувався гнітючий обід у

домі містера Осборна, був поданий знак, що можна відчалювати, і вони, підвівшись, попливли до вітальні. Емілія сподівалася, що Джордж приєднається до них. Вона заходилася грати його улюблені вальси (тільки недавно завезені до Англії) на великому, вкритому шкіряним чохлом роялі з різьбленими ніжками. Та ця невинна хитрість не звабила його. Він був глухий до звуків вальсів, що помалу затихали, і врешті засмучена піаністка залишила той велетенський інструмент. І хоч три її приятельки виконали кілька бравурних п'єс – найновіше, блискуче поповнення свого репертуару, – вона не чула жодної ноти, поринувши в задуму й передчуваючи якесь лихо. Насуплені брови старого Осборна, яких вона завжди боялася, ніколи ще не були такими грізними. Його погляд провів її до самих дверей, ніби вона чимось завинила. Коли їй подали каву, дівчина так здригнулася, немов старший лакей Гікс підніс їй чашу з отрутою. Яка тут ховалася таємниця? Ох, ці вже мені жінки! Вони голублять і заколисують свої передчуття, пригортають до серця чорні думки, як дітей, що народилися каліками.

Джорджа Осборна теж занепокоїло, що батько такий похмурий. Бо коли він так насуплює брови й так сердито дивиться, то як у нього розжитися на гроші? А їх Джорджеві завжди бракувало. Він заходився хвалити батькове вино. Це був випробуваний спосіб підлеститись до старого джентльмена.

– Такої мадери, як ваша, сер, ми ніколи не отримували у Вест-Індії. Полковник Неперепийлі вижлуктив був три пляшки з тих, що ви прислали останнього разу.

– Справді? – сказав старий джентльмен. – Вона коштує мені по вісім шилінгів пляшка.

– А не відпустили б ви її, сер, по шість гіней за десяток? – спитав, сміючись, Джордж. – Один із найбільших людей королівства хотів би дістати трохи цього вина.

– Та невже? – буркнув старий. – Хай спробує.

– Коли в Чатем приїздив генерал Дегілет, полковник Неперепийлі влаштував на його честь сніданок і попросив у мене трохи вина. Генералові воно теж сподобалося… він навіть хотів роздобути цілу бочку для головнокомандувача. Він права рука його королівської величності.

– Еге ж, нічогеньке вино, – погодились насуплені брови і явно полагіднішали.

Джордж уже мав намір скористатись нагодою і поговорити про гроші, коли батько прибрав урочисту міну і звелів синові – зрештою лагідним тоном – подзвонити, щоб принесли червоного вина.

– Побачимо, Джордже, чи воно гірше за мадеру, яку, звичайно, його королівська величність може брати коли завгодно. А поки ми питимемо вино, я хочу поговорити з тобою про одну важливу справу.

Емілія, занепокоєно сидячи нагорі, чула, як дзвонили по червоне вино. Їй чомусь здалося, що то був таємничий і зловісний дзвінок. А коли вже людину опанують погані передчуття, то будьте певні, що бодай деякі з них здійсняться.

– Хотілося б мені знати, Джордже, – почав старий джентльмен, смакуючи перший келих вина, – хотілося б мені знати, як у тебе... гм... стоять справи з тією кицькою нагорі?

– Думаю, сер, що тут нема про що питати, – мовив Джордж, самовдоволено всміхаючись. – Усе й так видно, сер... Яке чудове вино!

– Що означає твоє «усе й так видно»?

– Ну, сер, не напосідайте ж так на мене, хай йому грець! Я хлопець скромний. І... гм... не сказав би, що жінки гинуть за мною, але вона вклепалася в мене по самі вуха. Кожному видно, якщо він не сліпий.

– А ти?

– Цебто як? Хіба не ви наказували мені одружитися з нею і хіба я не слухняний син? І хіба ви з її батьками не владнали вже хтозна й коли цю справу?

– Гарний мені слухняний син! Наче я не чув про твої походеньки з лордом Тарквіном, з капітаном гвардії Кроулі, з шановним містером Дюсейсом та іншими. Гляди мені!

Старий джентльмен задоволено називав прізвища цих аристократів. Зустрічаючи десь вельможу, він запобігав перед ним і величав його «мілордом» з таким захватом, на який здатен тільки вільно народжений британець. Приходивши додому, він вишукував у «Книзі перів» біографію того вельможі, згадував його прізвище за кожної нагоди і хвалився знайомством із ним перед дочками. Він падав ниць перед ним і грівся в його промінні, мов неаполітанський жебрак у промінні сонця. Джордж спершу стривожився, коли батько назвав йому ті прізвища. Може, батько дізнався, як він розважається картами?

Та старий мораліст розвіяв його страх, спокійно сказавши:

– Та нехай уже, нехай, усі ви, молоді, однакові. Я сподіваюся, що ти, Джордже, приятелюєш із найкращими людьми Англії, і це мене дуже тішить. Авжеж, сподіваюся, що так воно і є, бо мої гроші дозволяють тобі бувати в найкращих колах...

– Дякую, сер, – мовив Джордж, відразу приступаючи до діла. – Бувати серед такої аристократії не можна без шилінга в кишені, а мій гаманець... ось гляньте самі.

Джордж показав останній Доббінів фунт у гаманці, який йому виплела Емілія.

– Ти матимеш їх удосталь, сер. Син британського купця не повинен ходити з порожнім гаманцем. Мої гінеї не гірші за їхні, і я не трушуся над ними, синку. Зайди завтра до містера Чоппера, як будеш у Сіті, він приготує щось для тебе. Мені не шкода грошей, бо я знаю, що ти серед доброго товариства, а добре товариство не піде на манівці. Мені немає чим пишатися. Я народився скромною людиною. Але тобі дужче пощастило. Тож користайся своїм становищем, приятелюй з вартісними людьми. Серед них є багато таких, що не можуть витратити шилінга там, де ти можеш викинути гінею. А щодо рожевих капелюшків, синку... (старий значуще глянув на нього з-під насуплених брів масним, не дуже приємним поглядом), то що ж – хлопці є хлопці. Я наказую тобі уникати тільки одного: гри в карти, а коли ти не послухаєшся, не дам більше ні шилінга, далебі, не дам!

– Авжеж, тату! – мовив Джордж.

– Та вернімося до Емілії. Чому б тобі не одружитися з якоюсь значнішою дівчиною, аніж дочка біржового маклера, Джордже? Ось що я хотів тобі сказати.

– Це ж родинна угода, сер, – відповів Джордж, лузаючи горіхи. – Ви ж домовилися з містером Седлі про наш шлюб мало не сто років тому!

– Воно-то так, але становище в людей міняється. Не заперечую, що Седлі допоміг мені розбагатіти, чи, краще сказати, спрямував мої здібності й таланти на добрий шлях, через що я й досяг, можна сказати, того важливого становища, яке посідаю в торгівлі лоєм і в Сіті. Я завжди виявляв йому вдячність, яку останнім часом він піддав надто тяжкому випробуванню, про що свідчать моя чекова книжка. Скажу тобі

по секрету, Джордже: в містера Седлі справи йдуть не найкраще. Мій найближчий помічник, містер Чоппер, думає так само, а він стара лисиця і знає біржу, як власну кишеню. «Галкер і Буллок» уникають Седлі. Чи він, бува, не прорахувався в чомусь? Ходять чутки, що судно «Jeune Amélie»,[132] яке захопив американський капер «Меляса», належало йому. Отож дивись мені: поки я не переконаюся, що Емілії дадуть десять тисяч посагу, ти з нею не одружишся. Я не хочу брати в свою родину дочку банкрута. Дай мені ще вина або подзвони, щоб принесли кави.

На цьому слові старий Осборн розгорнув вечірню газету, і Джордж відразу зрозумів, що розмова скінчилася і батько хоче трохи задрімати.

Він поспішив нагору до Емілії в чудовому гуморі. Що його спонукало того вечора бути до неї таким уважним, яким він давно вже не був, так радо її розважати, так ніжно й дотепно розмовляти? Може, його великодушне серце розчулила звістка про ймовірне нещастя? Чи, може, думка про втрату цього маленького скарбу змусила Джорджа дужче його цінувати?

Потім Емілія довго жила під враженням того щасливого вечора, згадувала Джорджеві слова, погляди, романси, які він співав, згадувала, як він упадав коло неї, схилявся над нею, як роздивлявся на неї збоку. Їй здавалося, що жоден вечір ще не минав так швидко в домі Осборнів, і вона вперше мало не розсердилася, що Самбо так швидко прийшов по неї з шаллю.

Другого ранку Джордж ніжно попрощався з Емілією і поспішив у Сіті, де відвідав найближчого помічника свого батька і отримав від нього папірець, який обміняв у «Галкера і Буллока» на цілу купу грошей. Підіймаючись до контори, Джордж зустрів старого Седлі, що вийшов з приймальні банкіра дуже зажурений. Але хрещеник був надто веселий, щоб звернути увагу на пригніченість шановного біржового маклера і на сумний погляд, яким зміряв його старий джентльмен. Молодий Буллок не провів його, всміхаючись, як бувало в минулі роки.

Коли шарнірні двері будинку «Галкер, Буллок і К°» зачинилися за містером Седлі, містер Квіл (чия добродійницька робота полягала в тому, що він видавав із шухляди хрусткі банкноти й вигрібав мідною лопаткою соверени) підморгнув рахівникові, містерові Драйверу, який сидів за столом

праворуч, а той у відповідь підморгнув йому.

– Не вдалося, – прошепотів містер Драйвер.

– Так, справи кепські, – погодився з ним містер Квіл. – Якими грошима вам виплатити, містере Осборне?

Джордж хапливо порозсовував по кишенях купу банкнотів і того ж таки вечора, зустрівши Доббіна в офіцерській їдальні, віддав йому п’ятдесят фунтів.

Того самого вечора Емілія написала йому найніжнішого з усіх своїх довгих листів.

Серце її було переповнене гарячим почуттям, але все ще боялося лиха. «Чого містер Осборн був такий насуплений? – питала вона. – Чи не вийшло в них якоїсь сварки з моїм татом? Бо той, бідолашний, повернувся з Сіті такий засмучений, що вдома всі перелякалися», – одне слово, цілих чотири сторінки кохання, страху, надій і лихих передчуттів.

– Бідолашна Еммі, люба моя дівчинка! Як вона мене кохає! – сказав Джордж, перебігаючи очима листа. – Ох і болить же голова, просто розвалюється від того пуншу.

Справді, бідолашна Еммі!

Розділ XIV
МІС КРОУЛІ ВДОМА

Десь у цей самий час до гарного, затишного, добре доглянутого будинку на Парк-лейн під'їхала дорожня карета з ромбовидним гербом на дверцятах; у ній, спиною до візника, сиділа невдоволена особа жіночої статі з дрібними кучериками, прикритими зеленим серпанком, а на козлах – велично пишався показний, відданий служник. Це був повіз міс Кроулі, який щойно вернувся з села. Віконця карети були зачинені, гладкий спанієль, що звичайно висовував в одне з них голову і язика, вмостився на колінах у невдоволеної особи жіночої статі. Коли екіпаж спинився, кілька служників, що вийшли з будинку, видобули зсередини чималий згорток шалей, а допомагала їм молода дівчина, що сиділа біля тієї купи шмаття. В тому згортку і була міс Кроулі. Її відразу понесли нагору й поклали на ліжко в спальні, добре натопленій для хворої. Негайно послано по лікаря й аптекаря. Ті прийшли, порадилися, приписали ліки і вийшли зі спальні. Після консиліуму до них з'явилася молода супутниця міс Кроулі, вислухала їхні вказівки і потім подала хворій ті протизапальні ліки, що їх приписали вчені мужі.

Другого дня із Найтсбріджських казарм примчав капітан гвардії Кроулі; його вороний збив копитами солому, розстелену перед будинком хворої тітки. Капітан дуже схвильовано розпитував про свою любу родичку. Здається, були підстави боятися найгіршого. Покоївку міс Кроулі (ту невдоволену особу жіночої статі) він застав незвичайно засмученою і сердитою, а тітчина компаньйонка, міс Брігс, самотньо сиділа заплакана у вітальні. Міс Брігс квапливо повернулась додому, почувши про хворобу своєї дорогої приятельки, і хотіла якнайшвидше прилинути до її ліжка, того ліжка, яке вона так часто стелила й поправляла в тяжку годину. Та її не пустили в покої міс Кроулі. Якась чужа особа подавала їй ліки, якась із провінції, міс… сльози не дали компаньйонці доказати, і вона заховала свої ображені почуття і почервонілий старенький носик у хусточку.

Родон Кроулі послав сердиту покоївку доповісти, що він приїхав, і з кімнати хворої легенькою ходою спустилася нова компаньйонка міс Кроулі, подала капітанові, який жваво

поспішив їй назустріч, маленьку ручку, зміряла страшенно зневажливим поглядом спантеличену Брігс і, забравши молодого гвардійця з вітальні, повела його вниз, у порожню тепер їдальню, що бачила у своїх стінах стільки бучних бенкетів.

Там вони розмовляли хвилин із десять – безперечно, обмірковували ознаки хвороби старої господині дому. Аж ось різко задзвонив дзвоник, і на нього відразу відповів містер Боулс, показний, відданий дворецький міс Кроулі (який – звичайно, випадково – опинився біля шпарки в дверях і простояв там майже весь той час, поки вони розмовляли). Капітан вийшов надвір, підкрутив вуса й сів на свого вороного, що розгрібав солому біля дверей, на радість малим бешкетникам, які зібралися на вулиці. Капітан глянув на вікна їдальні, притримуючи коня, що гарно вигнув шию і затанцював на місці. На мить в одному вікні з’явилась молода особа і зникла, – мабуть, знов піднялася нагору виконувати зворушливі обов’язки сестри-жалібниці.

Цікаво, хто б могла бути ця молода особа? Того вечора в їдальні накрито стіл на двох: покоївка, місіс Феркін, тим часом кинулась до спальні своєї господині і зробила там усе, що треба, поки не було нової доглядачки, яка зайняла її місце, а та засіла внизу з міс Брігс до скромної трапези.

Міс Брігс була така схвильована, що не могла проковтнути ані шматочка їжі. Молода особа надзвичайно делікатними рухами розрізала курча і таким дзвінким голосом попросила яєчної підливи, що сердешна Брігс, біля якої стояла ця смачна приправа, здригнулася, забрязкотіла черпаком, нездатна набрати підливи, і врешті знов залилася рясними слізьми.

– Може, ви дасте міс Брігс келих вина? – звернулася молода особа до містера Боулса, показного, відданого дворецького.

Той наповнив келих, Брігс машинально простягла руку, випила вино, схлипуючи, тихо простогнала й почала колупати виделкою курча.

– Я думаю, що ми обійдемося без ваших ласкавих послуг, містере Боулс, – надзвичайно ввічливо мовила молода особа. – Ми подзвонимо, якщо ви нам будете потрібні.

Дворецький подався до кухні, люто вилаявши дорогою підлеглого йому служника, який нічим не завинив.

– Шкода, що ви берете все так близько до серця, міс Брігс, –

мовила молода особа спокійним, трохи глузливим тоном.

– Моя мила приятелька така хвора і... не... хоче мене бачити! – захлипала Брігс з розпачливого жалю.

– Вона не така вже й хвора. Заспокойтеся, міс Брігс. Вона тільки трохи переїлася й перепилась. Тепер їй уже краще, а скоро вона зовсім одужає. Вона квола від банок і ліків, але це швидко мине. Прошу вас, не плачте і випийте ще вина.

– А чому, чому вона не хоче мене бачити? – жалібно мовила міс Брігс. – О Матильдо, Матильдо, після двадцяти трьох років відданої любові ти так платиш своїй бідолашній Арабеллі?

– Та годі вам так побиватися, люба Арабелло, – сказала молода особа, ледь усміхнувшись. – Вона не хоче вас бачити тільки тому, що ви начебто не так гарно доглядаєте її, як я. Мені не дуже приємно сидіти біля неї цілими ночами, і я рада була б, якби ви мене замінили.

– Хіба ж я не сиділа біля того дорогого ліжка роками? – мовила Арабелла. – А тепер...

– Тепер вона воліє когось іншого. Бачите, хворі люди мають свої примхи, і доводиться їм догоджати. Коли вона одужає, я поїду собі геть.

– Ніколи, ніколи! – вигукнула Арабелла, завзято вдихаючи з флакончика нюхальну сіль.

– Що, вона ніколи не одужає чи я ніколи не поїду? – спитала її співрозмовниця з тією самою підступною добродушністю. – Дурниці, тижнів за два вона буде здоровісінька, і я повернуся до своїх маленьких вихованок у Королевиному Кроулі та до їхньої матері, куди хворішої за вашу приятельку. Нема вам чого мене ревнувати, люба міс Брігс. Я бідна дівчина, не маю на світі жодної близької душі і нікому не роблю зла. Я не хочу позбавляти вас ласки міс Кроулі. Вона забуде мене за тиждень після того, як я поїду, а її прихильність до вас визрівала роками. Подайте мені, будь ласка, трохи вина, люба міс Брігс, і будьмо друзями. Чого-чого, а друзів мені треба.

На таку мову лагідна й довірлива Брігс мовчки простягла руку, але тим болючіше відчула свою кривду й почала жалібно скаржитися на зрадливу Матильду. За півгодини обід скінчився, Ребека Шарп (бо, хоч як дивно, таке було ім’я в тієї, кого нам щасливо спало на думку досі звати «молодою особою») знов піднялася нагору до кімнати хворої і з чарівною

ввічливістю випровадила звідти бідолашну покоївку.

– Дякую вам, місіс Феркін, так буде добре. Як же ви гарно все робите! Я подзвоню, коли щось буде потрібно, ще раз дякую.

І Феркін пішла вниз, охоплена бурею ревнощів, тим небезпечнішою, що вона мусила ховати їх у своїх грудях.

Чи не та сама буря розчахнула двері до вітальні, коли Феркін минала сходи на першому поверсі? Ні, Брігс своєю рукою нишком відчинила їх, бо стояла за ними на чатах. Вона добре чула, як рипіли сходи під ходою Феркін і як побрязкувала ложечка в мисочці від каші, яку несла відштовхнута покоївка.

– Ну що, Феркін? – спитала мій Брігс, коли та зайшла до вітальні. – Кажи ж бо, Джейн!

– Гірше нікуди, міс Брігс, – відповіла Феркін, хитаючи головою.

– То їй не полегшало?

– Вона тільки раз озвалася до мене. Я запитала, чи їй трохи краще, а вона сказала, щоб я стулила свою дурну пельку. Ох, голубонько, ніколи я не думала, що дочекаюся такого дня!

І знов потекли потоки сліз.

– А хто вона така, ця міс Шарп, Феркін? Де ж мені було сподіватися, що, поки я весело бавила час у розкішному домі своїх щирих друзів, велебного Лайонела Делемера та його милої дружини, чужа особа посяде моє місце в серці найдорожчої мені й досі ще найдорожчої Матильди!

Міс Брігс, як видно з її мови, любила поезію, була людиною сентиментальною і навіть видала колись за передплатним списком книжечку своїх віршів «Солов’їний спів».

– Вони там усі показилися через неї, міс Брігс, – відповіла місіс Феркін. – Сер Пітт нізащо не хотів відпускати її, але боявся відмовити міс Кроулі. Місіс Б’ют, дружина пастора, ще гірше – без неї жити не може. І капітан теж у неї вклепався. Містер Кроулі смертельно її ревнує. Відколи міс Кроулі заслабла, то не хоче нікого бачити коло себе, крім міс Шарп, А чому, я не можу сказати, не інакше як вона всіх напоїла чарами.

Ребека першу ніч просиділа біля постелі міс Кроулі, але другої ночі хвора так спокійно спала, що й Ребека гарненько відпочила кілька годин на канапі, поставленій у ногах старої леді. Дуже скоро міс Кроулі настільки полегшало, що вона

могла вже сидіти й щиро сміятися з того, як Ребека зображала невтішний смуток міс Брігс. Її манеру плакати, прикладати до очей хусточку, вона мавпувала так майстерно, що міс Кроулі зовсім повеселішала, на радість лікарів, які саме прийшли до неї, бо раніше ця шановна дама від найменшої хвороби страшенно занепадала духом і боялася смерті.

Капітан Кроулі приїздив щодня, і Ребека звітувала йому про стан здоров’я тітки. А воно так швидко поліпшувалося, що навіть бідолашна Брігс отримала дозвіл зайти до своєї доброчинниці. Люди з чутливим серцем можуть собі уявити, як розчулилася ця сентиментальна особа і яка ніжна була їхня зустріч.

Незабаром міс Кроулі почала дедалі частіше кликати до себе Брігс. Ребеці спало на думку з чарівною поважністю передражнювати шановну даму у вічі, що, як вважала її достойна приятелька, надавало тим сценам подвійної пікантності.

Причини прикрої хвороби міс Кроулі та її від’їзду з братового маєтку були такі нероматичні, що про них навряд чи годилося б писати в цьому пристойному, сентиментальному романі. Бо ж як сказати бодай натяком про вишукану даму з вищого світу, що вона переїлася й обпилася, що сита гаряча вечеря з омарів, якою вона поласувала в пасторському домі, викликала певну недугу, яку сама міс Кроулі вперто приписувала виключно дії вологого повітря? Напад був такий гострий, що Матильда, як висловився його велебність, мало дуба не врізала. Думка про духівницю викликала в усіх родичів нетерплячий, піднесений настрій, а Родон Кроулі уже мріяв, що до початку, лондонського сезону отримає щонайменше сорок тисяч фунтів. Містер Кроулі прислав тітці пачку брошурок, щоб підготувати її до переходу з Ярмарку Суєти і Парк-лейн в інший світ. Проте один добрий лікар із Саутгемптона, якого вчасно покликали, переміг омарів, що мало не стали для міс Кроулі фатальними, і влив у неї стільки сили, що вона змогла повернутися в Лондон. Баронет не приховував своєї досади, що так вийшло.

Тим часом як усі бігали коло міс Кроулі і посланці з пасторського будинку щогодини приносили своїм господарям

звістки про стан її здоров'я, в замку лежала ще одна тяжко хвора жінка, на яку ніхто не звертав уваги, – сама леді Кроулі. Добрий лікар тільки похитав головою, оглянувши її, – сер Пітт погодився на цей візит, оскільки за нього не треба було платити окремо; після цього її залишили в самітній кімнаті, турбуючись про неї не більше, ніж про якийсь бур'ян у парку.

Молоді леді тепер не часто мали змогу втішатися неоціненною наукою гувернантки. Ребека виявилась такою милою доглядачкою, що міс Кроулі погоджувалася приймати ліки тільки з її рук. Феркін була усунута ще задовго до виїзду її господині з села. Повернувшись до Лондона, ця віддана служниця знайшла гірку втіху бодай у тому, що міс Брігс теж мучилася ревнощами і зазнала такого приниження, як і вона сама.

Через тітчину хворобу капітанові Кроулі продовжили відпустку, і він як відданий небіж залишився вдома. Навіть увесь час сидів у неї в передпокої (широке ліжко хворої стояло в парадній спальні, куди можна було зайти через маленький блакитний передпокій). Принаймні батько завжди натрапляв там на нього. А коли Родон проходив коридором, то хоч би як тихо він ступав, двері з батькової кімнати неодмінно прочинялися і звідти визирало хиже, мов у гієни, обличчя старого джентльмена. Чого вони так стежили один за одним? Безперечно, їх спонукало до цього благородне суперництво: котрий із них виявиться уважніший до любої страдниці в парадній спальні. Звідти виходила Ребека і заспокоювала їх обох разом або того чи іншого окремо. Обидва ці шановні джентльмени палали бажанням почути щось про хвору з уст її вірної, маленької вістунки.

Під час обіду, коли Ребека спускалася на півгодини вниз, вона підтримувала мир між батьком і сином, а потім зникала на цілу ніч. Тоді Родон їхав до свого 150-го полку, що стояв у Грязьбері, а батечко залишався в товаристві Горокса й рому. Ребека провела в кімнаті міс Кроулі два такі виснажливі тижні, що гірших не доводилось витримувати нікому з смертних, але вона, мабуть, мала залізні нерви, бо її не здолали ні тяжкі обов'язки, ні втомлива одноманітність.

Аж багато, багато пізніше Ребека призналася, як їй було тяжко, якою нестерпною пацієнткою виявилася весела стара дама, як вона вередувала, сердилась, як її мучило безсоння,

скільки довгих ночей вона пролежала, стогнучи й жахаючись смерті, майже божеволіючи зі страху перед картинами майбутнього світу, про який ніколи й не згадувала, коли була здорова. О прекрасна юна читачко, уяви собі ласу до світських розваг, самолюбну, розбещену, невдячну, безбожну стару жінку, що корчиться з болю і страху, та ще й без перуки! Уяви собі її і вчися замолоду любити й молитися!

Бекі Шарп з невичерпною терплячістю просиджувала дні і ночі біля цього відразного ліжка. Ніщо не залишалося поза її увагою, і, як завбачлива управителька, вона все обертала собі на користь. Згодом вона розповідала чимало цікавих історій про хворобу міс Кроулі, таких, що коли ця шановна леді слухала їх, то навіть крізь грубий шар рум’ян видно було, як вона червоніє. Але, поки вона була хвора, Ребека жодного разу не втратила самовладання, завжди була уважна, засинала легко, як людина з чистим сумлінням, і могла будь-якої хвилини відволіктися й поновити свою силу. Дивлячись на неї, ніхто б не помітив, яка вона стомлена. Щоправда, обличчя її трохи зблідло і синці під очима стали помітніші, та з кімнати хворої вона завжди виходила усміхнена, свіжа, чепурна і така гарненька в халатику та чепчику, як у найкращій вечірній сукні.

Такою вона здавалася Родонові: він безтямно закохався в неї. Зубчаста стріла Амура пробила наскрізь його грубу шкіру. Шість тижнів, протягом яких він раз по раз мав нагоду зустрічатися з міс Шарп, остаточно його доконали. Своїми сердечними справами капітан поділився тільки з єдиною особою – і з ким би ви думали! – з дядиною, дружиною пастора. Місіс Б’ют спершу взяла небожа на сміх: мовляв, так вона й знала, що він закохається, і почала його застерігати, але наостанці визнала, що маленька гувернантка дуже розумна, цікава, надзвичайна, ласкава, проста та мила дівчина, таких у всій Англії небагато знайдеться. Проте Родонові не годилося б гратися її почуттями, а то люба міс Кроулі ніколи йому цього не пробачить. Адже й вона зачарована Ребекою і любить її, як свою дочку. Хай краще Родон їде геть, вертається у свій полк, у той огидний Лондон, і не дурить бідолашної, довірливої дівчини.

Багато, багато разів ця добродушна жінка, співчуваючи нещасному закоханому капітанові, давала йому нагоду

зустрітися з міс Шарп у себе вдома і, як ми вже бачили, проводити її додому. Шановні дами, є такі чоловіки, що коли вони закохаються, то хоч і бачать гачок, волосінь і весь прилад, яким їх хочуть спіймати, а однаково йдуть на принаду, ковтають її – і ось вони вже спіймані, їх вже витягають на берег. Родон здогадувався, що місіс Б’ют намагається спіймати його Ребекою. Він не був надто розумний, але вже дечого навчився за кілька сезонів у Лондоні. Промінчик світла заблищав у його темній душі, як йому здавалося, після однієї розмови зі своєю родичкою.

– Згадаєш моє слово, Родоне, – мовила місіс Б’ют, одного чудового дня міс Шарп породичається з тобою.

– Як породичається? Стане моєю зовицею, ге, місіс Б’ют? Чи, бува, не Джеймс підбиває до неї клинці? – спробував пожартувати капітан.

– Ще ближчою, – сказала місіс Б’ют, блиснувши чорними очима.

– Може, Пітт? Ні, вона йому не дістанеться, той негідник її не вартий. До того ж він залицяється до леді Джейн Шіпшенкс.

– Ви, чоловіки, ніколи нічого не бачите. Який же ти сліпий! Таж як з леді Кроулі щось станеться, міс Шарп буде твоєю мачухою, щоб ти знав.

Родон Кроулі, есквайр, протягло свиснув з подиву. Йому важко було щось заперечити. Він і сам бачив, що батькові подобалася Ребека. І добре знав норов старого джентльмена. Гіршого старого гріховоди... тьху, та й годі. Не докінчивши фрази, капітан підкрутив вуса і подався додому. Він вирішив, що знайшов ключ до загадкової поведінки місіс Б’ют.

«Хай йому чорт, он до чого йдеться! – думав Родон. – Та клята баба хоче занапастити бідну дівчину, щоб вона не могла ввійти в нашу родину як леді Кроулі».

Зустрівшись з Ребекою на самоті, він з властивою йому делікатністю пожартував з батькової прихильності до неї. Ребека зневажливо стріпнула головою, глянула йому просто у вічі і з міною, гідною королеви, сказала:

– Ну гаразд, покладімо, що я йому подобаюсь. Я знаю, що подобаюсь, і не тільки йому, а й ще комусь. Чи ви, може, гадаєте, що я його боюся, капітане Кроулі? Що не вмію захистити своєї честі?

– Ох… ага... чорт... та я лише хотів попередити вас... щоб ви

були обережні, – сказав розгублений вусань.

– То, виходить, ви натякаєте на щось ганебне? – спалахнула вона.

– Та де в біса... таке скажете... міс Ребеко... Що ви!.. – боронився неповороткий драгун.

– Думаєте, в мене немає почуття власної гідності тому, що я убога, самітна дівчина, і тому, що його немає в багатих? Думаєте, що коли я гувернантка, то не можу мати такого самого розуму, почуттів і виховання, як ви тут, у Гемпширі? Я з роду Монморансі. А чим Монморансі гірші за Кроулі?

Коли міс Шарп хвилювалась і згадувала материну рідню, вона розмовляла з легеньким чужим акцентом, що надавав особливого чару її чистому дзвінкому голосові.

– Ні, – мовила вона, дедалі більше розпалюючись, – я можу витерпіти вбогість, але не ганьбу, зневагу, але не образу, та ще й від... від вас!

Ребека не витримала й вибухнула плачем.

– А хай йому чорт, міс Шарп... Ребеко... ох, до біса… я й за тисячу фунтів не захотів би... Годі, Ребеко!

Ребека обернулась і вийшла з кімнати. Того дня вона їздила на прогулянку з міс Кроулі. Це було ще до хвороби шановної леді. Під час обіду вона була незвичайно дотепна й весела, але не звертала аніякісінької уваги на всі натяки, жести й незграбні виправдання присоромленого і без тями закоханого гвардійця. Такі сутички, – про них було б нудно розповідати, – часто відбувалися під час цієї маленької війни і завжди закінчувалися однаково: важка кавалерія Кроулі зазнавала прикрої поразки й щодня панічно тікала.

Якби баронет Королевиного Кроулі не боявся втратити свою частку із сестриної спадщини, він нізащо не погодився б позбавити своїх любих діточок великого щастя вчитися під наглядом такої незрівнянної гувернантки. Без Ребеки старий дім здавався порожнім, такою стала вона тут корисною і незамінною. Відколи поїхала маленька секретарка сера Пітта, нікому було переписувати й виправляти його листи, акуратно вести господарські книги і обговорювати з ним усілякі проекти. З тону й орфографії тих численних листів, які він посилав Ребеці, благаючи й наказуючи їй швидше повертатися, легко було переконатись, що йому конче потрібний особистий секретар. Майже щодня приходив від баронета вільний від

оплати лист, у якому той або настійливо благав Ребеку приїхати, або палко переконував міс Кроулі, що його діти занедбують науку. Але міс Кроулі дуже мало зважала на ту його писанину.

Міс Брігс формально й далі вважалася компаньйонкою господині, але називали її так наче на сміх, бо вона складала компанію гладкому спанієлеві у порожній вітальні або невдоволеній місіс Феркін у кімнаті ключниці. З іншого боку, хоч стара леді й чути не хотіла про від'їзд Ребеки, та не мала на Парк-лейн якогось визначеного становища. Як більшість заможних людей, міс Кроулі звикла користатися послугами людей, що стояли нижче за неї, доки їй було потрібно, а тоді без жалю розлучалася з ними. Багатим людям рідко властиве почуття вдячності, і не сподівайтеся від них такого. Вони приймають послуги незаможних людей як щось само собою зрозуміле. Але й тобі, бідолашний паразите і покірний лакузо, нема чого нарікати. У твоїй приязні до багатих стільки ж щирості, як і в їхній до тебе. Ти любиш гроші, а не того, хто їх має, і якби Крез та його служник помінялися ролями, ти добре знаєш, нещасний крутію, в котрого з них ти запобігав би ласки!

Я не певен, чи хитра лондонська леді не ставилася з підозрою до своєї улюбленої доглядачки й приятельки, незважаючи на всю простоту, жвавість, лагідність і невичерпну веселість, якою Ребека її обдаровувала. Мабуть, у міс Кроулі не раз з'являлася думка, що ніхто нічого не робить задарма. Якщо вона знала ціну своїм почуттям до світу, то повинна була міряти такою самою міркою і ставлення світу до себе, отже, певне, мала б подумати про те, що коли людина сама нікого не любить, то їй не судилося мати жодного щирого приятеля.

Та поки що з Бекі їй було дуже весело і зручно, тому вона подарувала дівчині кілька нових суконь, старе намисто й шаль, виявляла свою прихильність тим, що перетирала а нею на зубах усіх близьких знайомих (кого б не розчулив такий доказ прихильності!), а часом навіть відчувала невиразне бажання зробити їй колись у майбутньому велику ласку – може, віддати заміж за аптекаря Клампа або ще якось інакше влаштувати її щастя. Зрештою, коли Ребека їй набридне і коли почнеться лондонський сезон, можна буде відіслати її назад до Королевиного Кроулі.

Коли міс Кроулі почала одужувати й виходити до вітальні,

Бекі співала їй чи якось інакше розважала її, а як стара леді вже навіть відчула в собі досить сили, щоб виїздити на прогулянки, – супроводила її. І під час тих виїздів яке ще місце в світі могло так привабити добродушну й товариську міс Кроулі, як не Рассел-сквер, Блумсбері та будинок Джона Седлі, есквайра?

Ми знаємо, що до цієї події наші щирі приятельки інколи писали одна одній листи. Проте за той час, коли Ребека жила в Гемпширі, жар вічної дружби (як можна собі легко уявити) помітно потьмянів і врешті так спопелів і вичах, що міг і зовсім згаснути. Бо кожна з дівчат мала свої власні, дуже важливі справи: Ребеці довелося дбати про те, щоб сподобатись господарям, а Емілії теж було про що турбуватися. Коли ж вони нарешті зустрілися і галасливо кинулись одна одній в обійми, як звичайно роблять дівчата, Ребека виконала свою роль бездоганно, з величезним запалом. А бідолашна маленька Емілія почервоніла, цілуючи товаришку, і спіймала себе на тому, що, здається, особливої радості не відчула.

Ця перша їхня зустріч була дуже коротка. Емілія саме зібралася вийти з дому. Міс Кроулі чекала внизу в кареті, а її служники здивовано розглядались довкола, на не відому їм частину міста, і витріщали очі на чесного Самбо, чорного лакея Седлі, ніби він був чудернацьким тубільцем цієї околиці. Та коли Емілія вийшла на вулицю, ласкаво всміхаючись (повинна ж була Ребека відрекомендувати її своїй опікунці, і сама міс Кроулі хотіла її побачити, тільки була надто хвора, щоб злазити з карети), – отож, коли Емілія вийшла на вулицю, парк-лейнська ліврейна аристократія здивувалася ще дужче, не розуміючи, як така прекрасна істота могла з’явитися на світ у Блумсбері. Міс Кроулі була зачарована ніжним, зашарілим від збентеження личком молодої дівчини, яка так несміливо і граційно наблизилась до карети, щоб привітати патронесу своєї товаришки.

– Які в неї рожеві щічки! Який ніжний голосок! – захоплювалась міс Кроулі, коли вони після короткого знайомства поїхали в напрямку західної частини міста. – Мила моя міс Шарп, ваша товаришка – просто диво. Привезіть її на Парк-лейн, чуєте?

Міс Кроулі мала добрий смак. Їй подобалися природні манери, а легенька ніяковість ще дужче їх вирізняла. Вона любила, щоб біля неї були вродливі обличчя, як любила гарні

картини й дорогу порцеляну. Того дня вона разів із десять захоплено згадувала про Емілію, сказала про неї і Родонові Кроулі, коли чемний небіж прийшов розділити з тіткою її курча.

Звичайна, Ребека поспішила заявити, що Емілія заручена... з лейтенантом Осборном... то її давня пасія.

– Він, бува, не служить у армійському полку? – запитав капітан Кроулі, насилу згадавши, як і належить гвардійцеві, номер того полку. – Не в *** часом?

Ребека відповіла, що, певне, в тому самому.

– Його капітана звати Доббін, – сказала вона.

– Такий довготелесий і незграбний, що кожному наступає на ноги? – запитав Кроулі. – Я його знаю. А той Осборн – такий мальований дженджик із великими чорними бакенами?

– Страх якими великими, – сказала міс Шарп. – І він страх як пишається ними, я добре знаю.

На ці слова Родон Кроулі голосно зареготав, а коли дами напосілися на нього, вимагаючи пояснень, він, трохи пересміявшись, сказав:

– Осборн уявив, що він уміє грати в більярд. Я виграв у нього двісті фунтів у «Кокосовій пальмі». Знайшовся мені гравець! Я б тоді обіграв його до нитки, якби його не забрав приятель, капітан Доббін, хай би він сказився!

– Не будь такий поганий, Родоне! – вигукнула тітка, страшенно вдоволена.

– Дозвольте, чого ж? З усіх армійських шмаркачів, яким я полегшував гаманець, цей, мабуть, найзеленіший. Тарквін і Дюсейс витрушують із нього гроші скільки хочуть. Він із шкіри вилізе, аби тільки побути в товаристві з лордами. Платить у Грінвічі за їхні обіди, а вони привозять із собою цілу компанію.

– І, мабуть, гарну компанію?

– Авжеж, міс Шарп, таки правда, міс Шарп! Надзвичайно гарну, га-га-га! – ще дужче зареготав капітан, страх який задоволений своїм жартом.

– Не будь таким лихим, Родоне! – вигукнула тітка.

– Що ж, його батько купець і, кажуть, страшенно багатий. А тих клятих гендлярів, хай їм біс, варто трохи потрусити. Я ще не порахувався з Осборном, щоб ви знали, га-га-га!

– Пхе, капітане Кроулі, треба попередити Емілію. Вийти заміж за гравця!

– Жах, еге ж? – щиро погодився капітан. Тоді трохи подумав і раптом додав: – Слухайте, може б, ми запросили його сюди, га?

– А його можна приймати в пристойному товаристві? – запитала тітка.

– Осборна? Авжеж, ви його не відрізните від інших, – відповів капітан Кроулі. – Запросімо його, коли ви почнете вже приймати в себе гостей. І ту, як її… га, міс Шарп, як ви казали?.. Його пасію. Їй-бо, я напишу йому записку й притарабаню його сюди. Побачимо, чи він грає в пікет так само добре, як у більярд. Де він мешкає, міс Шарп?

Ребека дала йому міську адресу лейтенанта, і через кілька днів після цієї розмови Осборн отримав листа, написаного школярським капітановим почерком, а в ньому запрошення від міс Кроулі.

Ребека з свого боку послала запрошення любій Емілії, яка, будьте певні, радо погодилась приїхати, почувши, що там буде й Джордж. Отож Емілія провела ранок з дамами на Парк-лейн, і всі були до неї дуже ласкаві. Ребека самовпевнено й зверхньо опікувалася нею. З них двох вона була набагато розумніша, а Емілія мала таку лагідну й безпретензійну вдачу, що завжди скорялася тому, хто виявляв бажання командувати нею, тому сумирно й радо слухалась Ребеки. Міс Кроулі теж була незвичайно люб’язна. Вона й далі захоплювалась Емілією, говорила про неї у вічі, ніби то була якась лялька, служниця чи картина, милостиво визнавала, що дівчина їй дуже подобається. А мені дуже подобається, що люди з вищого світу можуть часом так захоплюватись кимсь із простих смертних. Аж серце мліє, коли мешканці Мейфейра,[133] буває, виявляють таку поблажливість! Незвичайна зичливість міс Кроулі, мабуть, трохи втомила сердешну Емілію, і мені здається, що з трьох жінок на Парк-лейн їй найбільше сподобалася чесна Брігс. Вона відразу відчула симпатію до компаньйонки, як і взагалі до всіх принижених і добрих; Емілія, як то кажуть, була не дуже вибаглива.

Джордж приїхав в обідню пору і перекусив з капітаном Кроулі en garçon.[134]

Велика осборнівська карета привезла його на Парк-лейн з дому, де його сестри, хоч їм було байдужісінько до того, що їх не запрошено, все ж таки знайшли в списках баронетів ім’я сера

Пітта Кроулі й прочитали все, що там писалося про походження Кроулі, про їхній родовід, про Бінкі, їхніх родичів і т. ін. Родон Кроулі зустрів Джорджа Осборна дуже радісно й ласкаво, похвалив його гру в більярд, запитав, коли він хоче відігратися, поцікавився його полком і був би того ж таки вечора запропонував йому зіграти в пікет, якби міс Кроулі рішуче не заборонила грати в її домі на гроші. Тому гостинний господар не полегшив гаманця молодому лейтенантові, принаймні того вечора. Проте вони домовились зустрітися десь найближчим часом, оглянути коня, якого Кроулі хотів продати, випробувати його в Парку, разом пообідати і провести вечір у веселому товаристві.

– Звичайно, якщо вам не треба чергувати біля тієї гарненької міс Седлі, – сказав Кроулі, по-змовницькому підморгнувши йому. – З біса гарна дівчина, щоб я так жив, Осборне! – Милостиво додав він. – Мабуть, ціла купа грошей, ге?

Осборнові не треба було чергувати, і він залюбки прийняв запрошення. А коли вони зустрілися другого дня, Кроулі похвалив Осборна за те, що він чудово їздить верхи, – тут йому не треба було кривити душею, – і познайомив його з трьома чи чотирма своїми товаришами з найвищого кола, чим дуже потішив простодушного молодого шанолюбця.

– До речі, як там мається міс Шарп? – запитав Осборн свого нового приятеля тоном світського франта. – Цікава дівчинка, правда ж? Припала вона вам до вподоби в Королевиному Кроулі? Міс Седлі торік була дуже прихильна до неї.

Капітан Кроулі люто глянув на лейтенанта примруженими блакитними очима і вже не спускав з нього погляду, коли той подався нагору відновлювати знайомство з гарненькою гувернанткою. Але її поведінка повинна була заспокоїти Родона, якби в його гвардійських грудях й озвалося щось схоже на ревнощі.

Після того, як друзі піднялися нагору і Осборна відрекомендували міс Кроулі, він з фамільярною поблажливістю підійшов до Ребеки, бажаючи виявити їй свою ласку й протекцію, і навіть вирішив подати руку адже гувернантка все-таки була товаришкою Емілії.

– Як поживаєте, міс Шарп? – сказав він і простяг Ребеці ліву руку, сподіваючись, що її просто вб’є така честь.

Ребека подала йому вказівний палець правої руки і кивнула головою так холодно й зверхньо, що Родон, який стежив за цією сценою з другої кімнати, мало не зареготав, побачивши, як розгубився лейтенант, як він здригнувся, на мить застиг і, врешті, незграбно потиснув простягнений пальчик.

– Їй-бо, вона й чорта зажене в кут! – захоплено вигукнув капітан.

Осборн, щоб якось почати розмову, люб'язно запитав Ребеку, чи їй подобається нове місце.

– Нове місце? – холодно перепитала вона. – Які ви ласкаві, що нагадуєте мені про нього! Місце нічого, і платня досить добра, може, не така висока, як отримує міс Вірт у ваших сестер на Рассел-сквер. А як там вони живуть? А втім, мені не годилося б про це питати.

– Чому? – здивувався Осборн.

– А тому, що вони жодного разу не зволили озватися до мене чи запросити до себе, коли я гостювала в Емілії. Але ми, вбогі гувернантки, як ви знаєте, звикли до такої зневаги.

– Що ви, люба міс Шарп! – вигукнув Осборн.

– Принаймні в деяких родинах, – повела далі Ребека. – Ви собі й уявити не можете, яка буває різниця. Ми в Гемпширі, звичайно, не такі багаті, як ви, щасливці з Сіті. Зате я перебуваю в домі джентльмена з доброго давнього англійського роду. Думаю, вам відомо, що батько сера Пітта відмовився від звання пера. І ви бачите, як до мене ставляться. Мені тут добре. Атож, жалітися було б гріх, гарне місце. Але як *мило* з вашого боку, що ви спитали про це.

Осборн спаленів. Ця мала гувернантка повелася з ним так зверхньо і розмовляла так глузливо, що юний британський лев просто не знав, що йому робити далі. І не міг знайти пристойного приводу, щоб ухилитися від цієї розмови, такої неприємної для нього.

– Раніше вам наче подобалися родини з Сіті, – зарозуміло сказав він.

– Це торік, коли я щойно вирвалася з тієї жахливої, вульгарної школи? Авжеж, подобалися. Хіба, кожній дівчині не приємно побути на канікулах дома? І хіба я бачила щось краще? Ох, містере Осборне, мій півторарічний досвід, півтора року життя, – даруйте, що я так скажу, – серед джентльменів навчили мене дивитися на світ іншими очима. Люба Емілія –

інша річ, я вірю, що вона перлина, яка прикрасить будь-яке товариство. Ну от, бачу, ви трохи повеселішали. Але ж які чудні все-таки мешканці Сіті. А містер Джоз!.. До речі, як поживає наш незрівнянний містер Джозеф?

– Мені здається, що незрівнянний Джозеф не був вам торік такий неприємний, – люб’язно мовив Осборн.

– О, це вже жорстоко! Ну що ж, кажучи entre nous,[135] я не вмерла через нього з розпачу, та якби він попросив мене зробити те, на що натякає ваш погляд (до речі, дуже промовистий і ласкавий), я б не відповіла йому «ні».

Осборнів погляд, здавалось, казав: «Справді? Ви б цим його дуже ощасливили!»

– Ви гадаєте, що для мене була б велика честь поріднитися з вами? Стати своячкою Джорджа Осборна, есквайра, сина Джона Осборна, есквайра, що був сином... ким був ваш дід, містере Осборне? Ну, не сердьтеся, не можете ж ви змінити свій родовід; я не заперечую, що була б вийшла заміж за Джоза Седлі, бо на що краще може сподіватися бідна дівчина без шилінга в кишені? От вам і весь мій секрет. Бачите, я з вами щира й відверта. Дуже мило з вашого боку нагадати мені про все це, справді, дуже мило й чемно. Еміліє, серденько, ми оце розмовляємо з містером Осборном про твого любого брата Джозефа. Як він поживає?

Так Осборн зазнав цілковитого краху. Не тому, що Ребека мала слушність, але їй пощастило надзвичайно спритно обернути все так, що він виявився винним. І він ганебно відступив, почуваючи, що коли б ця розмова потривала ще з хвилину, Ребека зробила б із нього посміховисько в очах Емілії.

Хоч Ребека і здобула над ним перемогу, Джордж не дійшов до того, щоб пліткувати про жінок чи мститися їм; він тільки не втримався і другого дня поділився по секрету з капітаном Кроулі деякими своїми думками про Ребеку: мовляв, вона дуже хитра особа, небезпечна, кокетлива і т. ін. З усім цим Кроулі, сміючись, погодився і все до слова переповів Ребеці того ж таки дня. Це тільки зміцнило особливі почуття Ребеки до містера Осборна. Жіночий інстинкт уже й раніше підказував їй, що саме через Джорджа не вдалася її перша спроба знайти собі чоловіка, і відтоді вона відповідно до нього й ставилась.

– Я просто застерігаю вас, – сказав Осборн, хитро підморгнувши Кроулі (він купив у нього коня і програв йому

кілька десятків гіней після обіду), – просто застерігаю. Я знаю жінок і раджу вам бути насторожі.

– Дякую, друже, – відповів Кроулі, показуючи всім своїм виглядом, що він справді дуже вдячний. – Бачу ви обережний хлопець.

І Джордж попрощався, переконаний, що Кроулі його послухає. Він розповів про свій вчинок Емілії, про те, як він порадив Родонові Кроулі – з біса гарному й щирому хлопцеві – бути насторожі з тією хитрою інтриганкою Ребекою.

– З ким? – злякалася Емілія.

– З гувернанткою, що приятелює з тобою. Чого ти так здивувалася?

– Ох, Джордже, *що* ти наробив! – мовила Емілія.

Її жіноче око, загострене коханням, відразу помітило таємницю, якої не бачили ні міс Кроулі, ні бідолашна стара дівка Брігс, а надто дурні баньки самовдоволеного лейтенанта з великими бакенами, Джорджа Осборна.

Річ у тім, що коли Ребека допомагала Емілії в одній із горішніх кімнат загортатися в шаль, їм випала нагода хвилину поговорити про один секрет, заприсягтися, що більше ніхто про нього це знатиме. Якого чару додають жіночому життю такі розмови! Емілія підійшла до Ребеки, взяла її за обидві руки й сказала:

– Ребеко, я все бачу.

Ребека тільки поцілувала її.

І справді, жодна з дівчат більше ні з ким не поділилися цим чудовим секретом. Але йому судилося скоро виплисти на світ божий.

Невдовзі після описаних вище подій, коли міс Шарп усе ще гостювала в своєї покровительки на Парк-лейн, серед меморіальних дощок на Грейт-Гонт-стріт, що завжди так рясно прикрашають цей понурий квартал, з’явилася ще одна. Її повісили на будинку сера Пітта Кроулі, але сповіщала вона не про скін шановного баронета. То був жіночий жалобний герб, той самий, що кілька років тому правив за похоронний реквізит старій матері сера Пітта, давно вже овдовілій леді Кроулі. Коли табличка повисіла стільки, скільки вимагав звичай, її зняли з чільної стіни будинку, і вона далі валялася десь у численних

сховках просторого будинку сера Пітта. Тепер її переробили для бідолашної Роз Доусон. Сер Пітт знов овдовів. Геральдичні знаки на цій металевій табличці, що висіла поряд з гербом сера Пітта, певна річ, не мали ніякого стосунку до бідолашної Роз. У неї не було герба. Проте зображений на табличці херувим однаково пасував і їй, і матері сера Пітта, так само як і напис унизу під херувимом: «Resurgam»,[136] – обабіч якого стояли символи Кроулі – голуб і гадюка. Герби, меморіальні дошки і надпис «Resurgam» – який вдячний матеріал для мораліста!

Містер Кроулі єдиний навідувався до забутої всіма хворої. Небіжка покинула світ, потішена тими словами розради, які він зміг їй сказати. Протягом багатьох років тільки він ставився до неї ласкаво, тільки його прихильність зігрівала якось її кволу, самітну душу. Її серце вмерло набагато раніше за тіло. Вона продала його, щоб стати дружиною сера Пітта Кроулі. Матері й дочки щодня укладають такі угоди на Ярмарку Суєти.

Коли леді Кроулі померла, її чоловік був у Лондоні – здійснював свої численні задуми й радився з різними адвокатами. А проте він знаходив час щодня навідуватися на Парк-лейн і посилати Ребеці багато листів, у яких благав її, велів їй, наказував вернутися до маленьких учениць у селі, – адже тепер, коли захворіла мати, їх зовсім нікому було виховувати. Але міс Кроулі не хотіла про це й чути, бо хоч у Лондоні не було жодної світської дами, яка б так легко покидала своїх друзів, коли їхнє товариство набридало їй, і мало було дам, яким воно так швидко набридало, але, поки тривало її захоплення, вона не хотіла ані на день розлучатися з своїми улюбленцями, а Ребека все ще їй дуже подобалася.

Звістка про смерть леді Кроулі викликала в домі міс Кроулі не більший смуток і не більше розмов, ніж того й слід було сподіватися.

– Доведеться, мабуть, відмінити проханий обід третього числа, – мовила господиня й додала: – Думаю, що моєму братові вистачить глузду більше не одружуватись.

– А якщо все ж таки він одружиться, то Пітт позеленіє з люті, – сказав Родон таким шанобливим тоном, яким звичайно говорив про старшого брата.

Ребека мовчала. Мабуть, її найдужче засмутила і вразила ця смерть. Вона вийшла з вітальні, ще як Родон сидів там, але випадково зустріла його внизу, коли він, попрощавшись із

тіткою, від'їздив, і вони трохи поговорили.

Другого ранку Ребека, визирнувши у вікно, налякала міс Кроулі, що спокійно читала собі французький роман, схвильованим вигуком:

– Приїхав сер Пітт!

Той уже стукав унизу в двері.

– Серце моє, я не можу дивитися на нього! І не хочу! Скажи Боулсові, що мене немає, або сама спустись униз і поясни, що я хвора й нікого не приймаю. Мої нерви тепер не витримали б його! – крикнула стара леді і знов заглибилась у роман.

– Вона дуже хвора і не може вас прийнятій, сер, – мовила Ребека, поспішивши вниз до баронета, що вже хотів підійматися нагору.

– Тим краще, – відповів той. – Мені треба бачити вас. Зайдімо на хвилину сюди. – І вони подалися до вітальні.

– Я хочу забрати вас до Королевиного Кроулі, – почав баронет і, скидаючи чорні рукавиці та капелюха а чорним крепом, звів на неї очі.

Його погляд був такий дивний і такий пильний, що Ребека мало не затремтіла.

– Я думаю скоро приїхати, – сказала вона тихим голосом, – тільки-но міс Кроулі стане краще… думаю вернутися до… милих дівчаток.

– Ви вже три місяці кажете мені це, Бекі, – заперечив сер Пітт, – а самі й далі чіпляєтесь за мою сестру, яка викине вас, мов старий черевик, коли ви їй набриднете. Кажу ж вам, що ви мені потрібні. Я збираюся на похорон, їдьте зі мною! Ну, їдете чи ні?

– Я сама не знаю… мені здається… не випадає мені жити з вами самій, – відповіла Бекі, мабуть, дуже хвилюючись.

– Кажу ж вам, що ви мені потрібні, – мовив сер Пітт, тарабанячи пальцями по столу. – Я не можу без вас обійтися. Я не розумів цього, поки ви не поїхали. Все в домі пішло шкереберть. Він став не таким, як був. Усі мої рахунки знов заплутались. Ви мусите вернутися. Ну верніться, голубко!

– Вернутися… ким? – важко дихаючи, запитала Ребека.

– Верніться як леді Кроулі, коли хочете, – сказав баронет, мнучи в руках капелюха з крепом. – Ну от, ви задоволені? Верніться і будьте моєю дружиною. Ви заслуговуєте на це своїм розумом. Чхати мені на походження. З вас буде не гірша леді за

інших. Ви маєте більше глузду в мізинці, ніж жінка будь-якого баронета нашого графства в голові. То як, їдете? Так чи ні?

– Ох, сер Пітт! – тільки й мовила Ребека, дуже зворушена.

– Кажіть «так», Бекі, – повів далі баронет. – Я старий, але ще дужий. Мене ще вистачить років на двадцять. Ви будете зі мною щасливі, ось побачите. Робитимете, що вам заманеться, витрачатимете грошей, скільки, схочете, все влаштуєте по-своєму. Я вам виділю капітал. Усе зроблю. Чуєте? – І старий опустився навколішки, дивлячись на Ребеку, мов сатир.

Ребека відсахнулася і застигла з подиву. Впродовж усієї нашої розповіді ми ще жодного разу не бачили, щоб вона розгублювалась. Але тепер вона таки розгубилася і заплакала найщирішими сльозами, так гірко вона ще ніколи не плакала.

– О, сер Пітт, сер Пітт! – схлипувала вона. – Я… я вже одружена!

Розділ XV
У ЯКОМУ НА КОРОТКИЙ ЧАС З’ЯВЛЯЄТЬСЯ ЧОЛОВІК РЕБЕКИ

Кожному читачеві сентиментальної вдачі (а ми інших собі й не бажаємо) повинна сподобатися сцена, якою закінчується остання дія нашої невеличкої драми, бо що може бути зворушливіше за образ Амура, що стоїть навколішки перед Психеєю?

Та коли Амур почув від Психеї страшну звістку, що вона вже одружена, він схопився з килима, на якому покірно схилявся перед нею, і закричав так голосно, що бідолашна Психея злякалася ще дужче, ніж тоді, коли признавалася в своєму заміжжі.

– Одружена? Ви жартуєте! – крикнув баронет після першої хвилі люті й подиву. – Ви глузуєте з мене, Бекі! Кому б спало на думку одружуватися з вами, коли ви не маєте ані шилінга в кишені?

– Одружена! Одружена! – сказала Ребека, обливаючись гіркими слізьми.

Голос у неї зривався від хвилювання, вона приклала хусточку до заплаканих очей і знеможено прихилилася до каміна, мов статуя скорботи, що могла зворушити найчерствіше серце.

– О сер Пітт, любий сер Пітт, не думайте, що я не вдячна вам за вашу ласку. Тільки ваша великодушність вирвала в мене цю таємницю.

– Чхати мені на великодушність! – заревів сер Пітт. – Хто він, той ваш чоловік? Де ви одружилися?

– Дозвольте мені поїхати з вами в село, сер! Дозвольте піклуватися про вас, як раніше! Не розлучайте мене з Королевиним Кроулі!

– Виходить, той тип кинув вас, ге? – мовив баронет, починаючи, як йому здавалося, дещо розуміти. – Ну гаразд, вертайтеся, коли хочете. Що з воза впало, те пропало. Принаймні моя пропозиція чесна. Їдьте до мене гувернанткою, однаково все буде по-вашому.

Ребека простягла йому руку. Серце в неї розривалося з плачу, кучерики нависли їй на чоло і розсипались по

мармуровій плиті каміна, куди вона поклала голову.

– Отже, той негідник таки втік, еге ж? – знов сказав сер Пітт і спробував на свій огидний лад потішити її: – Не побивайтеся, Бекі, я про вас потурбуюся.

– О сер, найдужче я хотіла б вернутися в Королевине Кроулі, піклуватися про дітей і про вас, як раніше, коли ви казали, що були вдоволені послугами своєї маленької Ребеки. Коли я думаю про те, що ви мені пропонували, серце моє сповнюється вдячністю, повірте мені. Я не можу стати вашою дружиною, сер, але дозвольте мені… дозвольте бути вашою дочкою!

З цими словами Ребека впала навколішки з трагічною міною, схопила його зашкарублу, чорну лапу своїми біленькими, тонкими, м’якенькими, наче оксамит, пальчиками, з безмежним благанням і довірою глянула йому у вічі, коли це… коли це двері відчинилися і до кімнати вкотилася міс Кроулі.

Місіс Феркін і міс Брігс, які випадково опинилися біля дверей тієї кімнати саме тоді, коли туди зайшли баронет з Ребекою, і несамохіть побачили крізь шпарку в замку старого джентльмена, покірно схиленого перед гувернанткою, й почули, що він великодушно їй пропонував. Не встиг старий докінчити, як вони обидві кинулися сходами нагору, ввірвалися до вітальні, де міс Кроулі читала французький роман, і приголомшили її новиною, що сер Пітт стоїть навколішки перед міс Шарп і просить у неї руки. І якщо ви підрахуєте, скільки міг тривати наведений вище діалог, скільки треба було часу Брігс і Феркін, щоб досягти вітальні, а старій леді – щоб здивуватися, випустити з рук томик Піго-Лебрена,[137] а потім спуститися вниз, то переконаєтесь, що ми розповідаємо все точнісінько так, як воно відбувалося, і що міс Кроулі мусила з’явитися саме тієї хвилини, коли Ребека опустилася навколішки.

– Я бачу долі даму, а не джентльмена, – зневажливо озвалася міс Кроулі і скривилась. – Мені сказали, що навколішки стояв ти, сер Пітт. Ану стань ще раз, щоб я натішилася такою чудовою парою!

– Я дякувала серові Пітту, мадам, – пояснила Ребека, підводячись, – і казала, що я не… не можу стати леді Кроулі.

– Ти йому відмовила? – вигукнула міс Кроулі, приголомшена, як ніколи. Брігс і Феркін, що стояли у

відчинених дверях, вражено витріщили очі й пороззявляли роти.

– Так, відмовила, – відповіла Ребека сумним голосом, у якому бринів плач.

– І я маю вірити тому, що почула? Ти справді просив у неї руки? – запитала стара леді.

– Еге, просив, – відповів той.

– І вона тобі відмовила, як вона каже?

– Еге, – потвердив баронет, і обличчя його розпливлося в посмішці.

– Здається, тебе це не вельми пригнітило? – мовила міс Кроулі.

– Анітрішечки, – спокійно й добродушно відповів сер Пітт.

Його сестра була просто приголомшена. Як це так? Старий джентльмен з високим титулом стає навколішки перед убогою, без єдиного пенні за душею, гувернанткою і сміється з того, що вона не хоче вийти за нього заміж, а вбога гувернантка відмовляє баронетові з чотирма тисячами річного прибутку! Такої дивини міс Кроулі не могла збагнути. Це була таємниця куди складніша за найвигадливіші інтриги її улюбленого Піго-Лебрена.

– Я рада, що тобі смішно, брате, – мовила вона, гарячково намагаючись зрозуміти, що тут сталося.

– Ось тобі й на! Зроду б не сподівався! Ото хитре чортеня, ото лисичка! – бурмотів сам до себе сер Пітт і вдоволено хихотів.

– Чого зроду б не сподівався? – крикнула міс Кроулі й тупнула ногою. – Що ж це виходить, міс Шарп? Ти, може, чекаєш, коли розлучиться принц-регент, що вважаєш нашу родину не досить гарною для себе?

– Та поза, в якій ви мене застали, коли зайшли сюди, – мовила Ребека, – начебто не свідчила про те, що я погордувала честю, яку виявив до мене цей добрий, шляхетний чоловік. Ви думаєте, що в мене немає серця? Ви всі мене любили, були такі ласкаві до бідної сироти... безпритульної дівчини, то хіба ж я черства деревина? О мої приятелі, мої благодійники! Невже я своєю любов’ю, своїми вчинками і почуттям обов’язку не старалася відплачувати вам за довіру? Невже ви не хочете визнати, що мені не чужа бодай проста вдячність, міс Кроулі? Цього вже забагато, надто великий камінь звалився мені на

серце! – і Ребека опустилася на крісло з такою нещасною міною, що більшість присутніх була розчулена її горем.

– Вийдете ви за мене заміж чи ні, але ви гарна дівчина, Бекі, і пам’ятайте, що я ваш приятель, – сказав сер Пітт і, надягши капелюха з крепом, залишив кімнату.

Ребеці полегшало на душі: міс Кроулі поки що не знала її таємниці, і можна було скористатися коротким перепочинком. Приклавши хусточку до очей і відмахнувшись від простодушної Брігс, яка хотіла відвести її нагору, вона пішла до своєї кімнати. Приголомшені міс Кроулі та її компаньйонка залишились обговорювати дивну подію, а місіс Феркін, теж не менш вражена, помчала до кухні й розповіла про неї всім, хто там був, – і жінкам, і чоловікам. Новина так схвилювала її, що служниця навіть вирішила негайно, вечірньою поштою, послати листа «з низьким поклоном місіс Б’ют Кроулі і всій пасторській родині... а сер Пітт приїздив сюди й просив міс Шарп вийти за нього заміж, а вона відмовила йому, чим усіх нас здивувала».

Обидві дами розташувалися в їдальні (куди шановна Брігс, на превелику її втіху, знов була допущена для милої розмови зі своєю благодійницею) й не могли надивуватися з пропозиції сера Пітта і з гувернантчиної відмови. Здогадлива Брігс висловила думку, що тут не інакше як стала на заваді якась давня симпатія, а то жодна жінка, якщо вона не втратила глузду, не відмовилася б від такої вигідної пропозиції.

– Ти, Брігс, напевне, прийняла б її, правда? – ласкаво запитала міс Кроулі.

– Це ж велика честь стати сестрою міс Кроулі, – з лагідною ухильністю відповіла Брігс.

– Що ж, зрештою з Бекі вийшла б добра леді Кроулі, – заявила стара дама (зворушена відмовою дівчини, вона знов стала дуже ліберальна й великодушна – адже від неї ніхто вже не вимагав жертви). – Вона розумна, в неї більше глузду в мізинці, ніж у тебе в голові, бідолашна Брігс. Манери в неї тепер бездоганні, відколи я їх відшліфувала. Вона – Монморансі, Брігс, а кров щось важить, хоч я особисто й чхати хотіла на походження, і будь певна, що вона поставила б себе серед тих бундючних, дурних гемпширців куди краще, ніж нещасна дочка торговця залізом.

Брігс, як завжди, погодилась, і вони почали з усіх боків обмірковувати, що то могла бути за «давня симпатія».

– Ви, бідолашні самітниці, вічно знаходите собі якусь безглузду пасію, – сказала міс Кроулі. – Ось ти й сама була колись закохана в учителя каліграфії (не рюмсай, Брігс, вічно ти рюмсаєш, цим ти його не воскресиш!). Я думаю, що бідолашна Бекі теж виявилась сентиментальною дурепою... Певне, їй закрутив голову якийсь аптекар, управитель дому, художник, молодий диякон або ще хтось такий...

– Сердешна вона, сердешна! – сказала Брігс, вертаючись подумки на двадцять чотири роки назад до хворого на сухоти молодого вчителя каліграфії, русяве пасмо волосся і листи якого, прекрасні своєю нерозбірливістю, вона старанно зберігала в себе нагорі в старенькій шафці. – Сердешна вона, сердешна! – ще раз мовила Брігс. Вона знов була рожевощокою вісімнадцятирічною дівчиною, сиділа в церкві на вечірні і разом з учителем каліграфії, дивлячись в один молитовник, співала тремтячим голосом псалом.

– Після такого вчинку Ребеки, – захоплено сказала міс Кроулі, – наша родина повинна для неї щось зробити. Дізнайся, хто він, Брігс. Я допоможу йому відкрити аптеку або замовлю в нього свій портрет, чи поговорю зі своїм кузеном єпископом... Я дам Ребеці посаг, і ми влаштуємо весілля. Ти подбаєш про сніданок, Брігс, і будеш дружкою в молодої.

Міс Брігс заявила, що кращого завершення годі собі й уявити, забожилася, що міс Кроулі найдобріша і найвеликодушніша жінка, й поспішила нагору потішити Ребеку, погомоніти про освідчини, про її відмову і про причину тієї відмови. А заразом вона хотіла натякнути на добрі наміри міс Кроулі й вивідати, хто той джентльмен, що заволодів серцем міс Шарп.

Ребека зустріла міс Брігс дуже ласкаво, дуже ніжно й розчулено, гаряче подякувала їй за співчуття, призналася, що справді в неї є потаємна симпатія, що це її найзаповітніший секрет (як шкода, що Брігс не постояла біля шпарки в дверях ще з хвилину, може, Ребека ще щось казала!). А хвилин через п’ять після компаньйонки до кімнати Ребеки з’явилася і сама міс Кроулі – нечувана честь! Її взяла нетерплячка, і вона не могла довше чекати на свою забарну помічницю. Тому вона прийшла сама і вигнала з кімнати Брігс. Похваливши Ребеку за розважність, стара леді почала розпитувати її, як сер Пітт освідчувався і як раніше ставився до неї, що спонукало його до

такої несподіваної пропозиції.

Ребека відповіла, що їй давно вже здавалося, начебто сер Пітт вшановує її особливою увагою (оскільки він має звичку виявляти свої почуття щиро й відверто), але, не кажучи вже про певні особисті причини, якими вона не хотіла б тепер забивати голови міс Кроулі, вік баронета, його становище й уподобання такі, що про заміжжя з ним не може бути й мови. І взагалі, хіба порядна жінка, що поважає себе, може звертати увагу на такі освідчини чоловіка тоді, коли ще не поховане тіло його померлої дружини?

– Не верзи дурниць, люба моя, ти б зроду йому не відмовила, якби не мала на оці ще когось, – урвала її міс Кроулі, відразу переходячи до того, що її цікавило. – Розкажи про ті свої особисті причини. Що це за причини? В тебе *хтось* є? Хто так заволодів твоїм серцем?

Ребека опустила очі додолу й визнала, що є.

– Ви не помилилися, люба леді, – сказала вона солодким, невинним, тремтячим голосом. – Ви дивуєтесь, що бідній самотній істоті може хтось подобатися, правда? Я ніколи не чула, що вбогість оберігає когось від цього. Ох, якби було так!

– Мила моя дитино! – вигукнула міс Кроулі, що завжди легко зворушувалась. – Отже, твоя пристрасть не мав відповіді? Ми страждаємо таємно? Розкажи мені все, щоб я тебе потішила.

– Ох, якби ви могли мене потішити, люба леді! – мовила Ребека тим самим жалібним голосом. – Мені так треба ласки!

Вона прихилила голівку до плеча міс Кроулі й заплакала так природно, що стара леді, сама того це сподіваючись, розчулилась, обняла її майже з материнською теплотою і почала заспокоювати, присягатися, що любить її, мов рідну дочку, і зробить усе, аби тільки допомогти їй.

– Але, дитино моя, скажи нарешті – хто він? Часом не брат тієї гарненької Седлі? Ти згадувала про якусь історію з ним. Я його запрошу сюди, голубонько, і він буде твій, ось побачиш.

– Не питайте мене тепер, – мовила Ребека. – Ви все скоро знатимете. Справді, скоро. Люба, ласкава міс Кроулі, дорога моя подруго… якщо мені можна вас так звати…

– Можна, можна, дитино, – мовила стара леді, цілуючи її.

– Я тепер не маю сили розповісти вам усе, – захлипала Ребека. – Я дуже нещасна. Ох, тільки любіть мене завжди… обіцяйте, що любитимете мене завжди!

І серед взаємних сліз – бо хвилювання молодшої жінки передалося і старшій – міс Кроулі врочисто дала таку обіцянку й лишила свою маленьку протеже, благословляючи її і захоплюючись нею як милою, нелукавою, ніжною, ласкавою, незбагненною істотою.

І ось Ребека залишилася сама. Нарешті вона могла поміркувати про несподівані й приголомшливі події цього дня, про те, що сталося і що могло статися. Як ви думаєте, що могла почувати міс (о, вибачте!) місіс Ребека? Якщо за кілька сторінок раніше автор цієї книжки претендував на право нишком заглядати до спальні Емілії Седлі, щоб із всезнайством романіста розповісти про ніжні муки й пристрасті, що обступили з усіх боків її невинну подушку, то чому йому б не оголосити себе й задушевним приятелем Ребеки, повірником її таємниць і охоронцем печатки її сумління?

Отож насамперед Ребека щиро, гірко посумувала, що дивовижне, казкове щастя просилося їй у руки, а їй довелось відмовитися від нього. Це природне почуття, мабуть, розділить із нею кожен розважливий читач. Котра добра мати не пожаліє бідолашної дівчини без посагу, що могла б стати міледі і мати свою частку в прибутку, який становить чотири тисячі фунтів на рік? Котра добре вихована молода особа, яка товчеться на всіх Ярмарках Суєти, не поспівчуває роботящій, розумній, гідній найвищої похвали дівчині, що таку почесну, вигідну, знадливу пропозицію отримала саме тоді, коли вона вже не могла скористатися нею? Я певен, що наша приятелька Бекі заслуговує співчуття і що кожного засмутить її невдача.

Пам’ятаю, як я сам колись побував на Ярмарку, на одній прохaній вечері. Я звернув увагу на стару міс Підлизлі, що теж була там і ревно упадала коло маленької місіс Бріфлес, дружини адвоката без практики, яка, щоправда, походила з доброї родини, але не мала ані пенні за душею, і про це всі знали. «Чого та Підлизлі крутиться так коло неї? – питав я сам себе. – Може, адвокат без практики став суддею графства або його дружині хтось залишив спадок?» Міс Підлизлі сама пояснила мені все з властивою їй відвертістю.

– Бачите, – сказала вона, – місіс Бріфлес – онука сера Джона Редгенда, який так захворів у Челтнемі, що не проживе й півроку. Батько місіс Бріфлес успадкує його титул, і вона стане дочкою баронета.

І Підлизлі запросила містера Бріфлеса та його дружину пообідати в неї наступного тижня.

Якщо сама тільки можливість стати дочкою баронета здатна принести комусь стільки пошани в суспільстві, то, безперечно, ми повинні поважати смуток молодої жінки, що втратила нагоду стати дружиною баронета. Хто ж сподівався, що леді Кроулі так швидко помре! «Вона була з тих хворобливих, що можуть протягти й десяток років, – думала Ребека, знемагаючи від мук каяття. – І я могла б стати міледі! Могла б крутити старим, як сама хотіла б, могла б віддячити місіс Б'ют за її протегування і містерові Пітту та його нестерпну поблажливість. Я б звеліла наново умеблювати й спорядити міський будинок, мала б найкращу карету в Лондоні, окрему ложу в опері, і мене б найближчого сезону відрекомендували королеві. Все це *могло* б здійснитися, а тепер... тепер знов невідомо, що вийде».

Але Ребека була надто рішуча й енергійна особа, щоб довго побиватися за тим, чого вже не вернеш, тому, посумувавши трохи за втраченим, вона мудро скерувала всю свою увагу на майбутнє, що стало тепер для неї багато важливішим. Вона почала обмірковувати своє становище, зважувати, чого їй можна від нього сподіватися, що в ньому непевне, а що викликає надії.

Насамперед вона *одружена*, а це дуже важлива обставина. І сер Пітт знає про це. Вона призналася йому не стільки з несподіванки, скільки з розрахунку. Раптом подумала: колись же треба про це сказати, то чому б не тепер? Принаймні той, хто сам хотів одружитися з нею, не повинен би зчиняти бучі. Тільки як поставиться до цієї новини міс Кроулі? Ось що трохи непокоїло Ребеку. Але вона не забувала того, про що не раз чула від міс Кроулі: її відвертої зневаги до походження, ліберальних поглядів, романтичних уподобань, її палкої любові до небожа, не забувала і всіх виявів прихильності до самої неї. «Стара дама так любить його, – думала Ребека, – що все йому пробачить, і так звикла до мене, що, мабуть, їй буде важко без мого товариства. Коли все викриється, буде сцена, істерія, страшна сварка, але потім і радісне примирення. В кожному разі, немає сенсу зволікати. Вирішальний крок зроблено, а чи про нього довідаються сьогодні, чи завтра – нічого від того не зміниться». Отже, ставши на тому, що міс Кроулі повинна все

знати, Ребека почала думати, як краще повідомити її і чи зустріти бурю, яка неодмінно розгуляється, самій, чи втекти й уникнути першого натиску. Міркуючи про це, вона написала такого листа:

«Найдорожчий мій друже!

Критична хвилина, про яку ми так часто говорили, *настала*. Моя таємниця вже наполовину відома. Я думала і сяк і так і нарешті дійшла висновку, що пора відкрити її всю. Сьогодні вранці до мене приходив сер Пітт і просив – чого б ти думав? – моєї руки! Уяви собі! Бідна я, бідна! Могла б стати леді Кроулі! Як зраділа б місіс Б'ют, та й ma tante,[138] якби я зайняла становище, вище за їхнє! І я могла б бути чиєюсь матір'ю, замість... ох, я вся тремчу, коли подумаю, що скоро все доведеться сказати!

Сер Пітт знає, що я одружена, але не знає з ким, тому ще не дуже переживає. Ма tante *трохи сердиться*, що я йому відмовила. Але вона – сама доброта й великодушність – зласкавилась сказати мені, що я була б йому доброю дружиною, і заприсяглася, що стане матір'ю для твоєї маленької Ребеки. Звичайно, новина спершу приголомшить її. Але чи є підстави боятися чогось гіршого, ніж короткого спалаху люті? Думаю, що ні. Я навіть певна, що ні. Вона тебе так любить (поганий, невдячний ледащо!), що все тобі вибачить. А я справді вірю, що друге місце в її серці належить мені і що їй без мене буде важко. Коханий мій! Щось ніби нашіптує мені, що ми переможемо! Ти кинеш той мерзенний полк, перестанеш грати, брати участь у перегонах і станеш слухняним хлопчиком. Ми всі разом мешкатимемо на Парк-лейн, і ma tante залишить нам усі гроші.

Я спробую завтра вийти на прогулянку о третій туди, де й завжди. Якщо міс Б. піде зі мною, тобі доведеться прийти на обід і самому принести відповідь. Покладеш її в третій том проповідей Портіаса. Але так чи так, приходь до своєї Р.

Міс Елайзі Стайлз.
На адресу римаря, містера Барнета,
Найтсбрідж».

Я певен, що серед читачів цієї невеличкої повісті не знайдеться жодного такого нездогадливого, який не збагнув би, що та міс Стайлз (за словами Ребеки, її шкільна товаришка, тому вона відновила з нею жваве листування), яка заходила по листи до римаря, носила мідні остроги, мала довгі хвилясті вуса і була не ким іншим, як капітаном Родоном Кроулі.

Розділ XVI
ЛИСТ НА ПОДУШЕЧЦІ ДЛЯ ШПИЛЬОК

До того, як вони побралися, нікому немає ніякого діла. Що могло перешкодити повнолітньому капітанові й дівчині на порі отримати дозвіл і повінчатися в будь-якій лондонській церкві? Всі ж бо знають, що коли жінка чогось захоче, то неодмінно знайде спосіб домогтися свого. Мені здається, що того дня, коли міс Шарп подалася зранку на Рассел-сквер відвідати свою любу приятельку Емілію Седлі, ми могли побачити якусь дуже схожу на неї молоду особу, що зайшла до однієї з церков Сіті в супроводі джентльмена з нафарбованими вусами, а за чверть години в його ж таки супроводі вернулась до найманої карети, яка чекала поблизу, і що то й було скромне весілля.

Та й хто б із смертних заперечував право джентльмена одружитися з ким завгодно? Те, що ми бачимо кожного дня, тільки підтверджує таке право. Скільки мудрих і вчених людей одружувалося з своїми кухарками! А сам лорд Елдон,[139] найрозсудливіший з усіх, кого я знаю, хіба не одружився тайкома? Хіба Ахілл і Аякс не були закохані в своїх служниць? [140] Чи ми повинні сподіватися, що незграбний, обдарований великими бажаннями і куцим розумом драгун, який ніколи не вмів володіти своїми почуттями, раптом навчиться розважності й перестане будь-якою ціною домагатися здійснення своєї забаганки? Якби всі люди одружувалися тільки розважно, це дуже погано позначилося б на прирості населення.

На мій погляд, шлюб містера Родона був, мабуть, одним із найчесніших вчинків у тій частині його біографії, до якої нам доведеться звертатися в своїй повісті. Ніхто не скаже, що для чоловіка принизливо захоплюватися жінкою або, захопившись – одружитися з нею, а поклоніння, захват, пристрасть, подив, безмежне довір’я і палке обожнювання, якими цей великий воїн поступово проймався до маленької Ребеки, – це все ті почуття, що, принаймні на думку жінок, аж ніяк не принижували його. Коли Ребека співала, кожна нота змушувала тремтіти його ледачу душу й відлунювала в його дебелому тілі. Коли вона щось казала, він натужував свій глузд, щоб слухати й дивуватися. Коли вона була настроєна жартівливо, він довго перетравлював її дотепи і аж через півгодини, на вулиці,

починав реготати, вражаючи свого грума, що сидів поруч із ним у бричці, або товариша, з яким він катався верхи по Ротенроу.[141] Її слова для нього були віщуванням оракула, найнезначніший її вчинок мав на собі печать непомильної мудрості й такту. «Як вона співає! Як малює! – думав він. – Як вона вкоськала ту норовисту кобилу в Королевиному Кроулі!» А в задушевних розмовах він, бувало, казав їй:

– Їй-богу, Бек, тобі годилося б бути головнокомандувачем або архієпископом Кентерберійським, щоб я так жив!

І хіба він такий уже й виняток? Хіба ми не бачимо щодня, як добродушні Геркулеси тримаються за фартушки Омфал[142] і як дужі, бородаті Самсони лежать біля ніг Даліл?[143]

Тож кола Бекі повідомила Родонові, що наближається критична хвилина й пора діяти, він виявив таку саму готовність виконувати її накази, з якою на команду полковника повів би в атаку своїх солдатів. Йому не довелося вкладати листа в третій том Портіаса. Другого дня Ребека легко знайшла спосіб спекатися своєї супутниці Брігс і зустрілася з своїм відданим другом «там, де й завжди». Вночі вона все добре обміркувала й розповіла Родонові про свої наміри. Він, звісно, з усім погодився, певний, що все буде так, як вона сказала, що краще за неї ніхто нічого не придумав би, що міс Кроулі неодмінно згодом подобрішає, або, як він сказав, «пересядеться». Якби Ребека захотіла зробити щось зовсім інше, він погодився б з нею так само беззастережно.

– У тебе вистачить розуму на обох нас, Бек, – сказав він. – Ти напевне витягнеш нас із халепи. Я зроду не зустрічав нікого, хто б міг з тобою зрівнятися, а я бачив у житті, не одного пройдисвіта.

І, так наївно виклавши свій символ віри, закоханий драгун подався виконувати свою частку плану, який Ребека склала для них обох.

Його завдання було просте: найняти скромне житло для містера і місіс Кроулі в Бромптоні чи поблизу казарм. Бо Ребека вирішила – і, нам здається, дуже розважно – втекти. Для Родона це було велике щастя, він уже кілька тижнів підмовляв Ребеку до втечі. З запалом закоханого він помчав наймати житло і так радо погодився платити дві гінеї на тиждень, що господиня будинку пошкодувала, що не заправила з нього більше. Він замовив фортепіано, пів-оранжереї квіток і цілу купу гарних

речей. А шалей, лайкових рукавичок, шовкових панчіх, золотих французьких годинничків, браслетів і парфумів він понасилав додому з марнотратством, на яке здатні тільки сліпе кохання і необмежений кредит. Полегшивши душу таким виявом щедрості, він подався до клубу й там пообідав, схвильовано чекаючи великої хвилини свого життя.

Події попереднього дня, дивна поведінка. Ребека – відмовитись від такої вигідної пропозиції! – таємниче нещастя, що тяжіло над нею, тиха покора, з якою вона приймала свою долю, ще більше прихилили до неї міс Кроулі. Такі події, як весілля, сватання чи відмова нареченому, завжди хвилюють жіночу половину мешканців будинку, викликають у них бурхливе співчуття. Як спостерігач людської натури, я частенько навідуюсь під час великосвітських весіль до церкви святого Георгія на Ганновер-сквер і жодного разу не бачив там, щоб хтось із чоловіків, друзів молодого, плакав чи щоб хоч один церковний сторож або пастор виявляв якесь зворушення, зате часто був свідком того, як жінки, що не мали до весілля ніякого стосунку, – старі дами, які давно вже відквітли, огрядні літні матрони, матері багатьох дітей, не кажучи вже про чарівних створіннячок у рожевих капелюшках, що чекали, коли їх переведуть у вищий чин, і тому, природно, повинні були цікавитися весіллями, – отже, кажу, я часто був свідком того, як присутні в церкві жінки плакали, схлипували, сякалися, ховали обличчя в малесенькі хусточки, в які не можна нічого сховати, і всі, старі й молоді, були розчулені до краю. Коли мій приятель, франт Джон Пімліко, одружувався з чарівною леді Белгрейвією Грін-Паркер, всі були такі схвильовані, що навіть сухенька, пожовкла від табаки прибиральниця, яка провела мене до лавки, заплакала. «А чого? – спитав я себе подумки. – Адже не вона йде під вінець».

Одне слово, після історії з сером Піттом міс Кроулі і Брігс переживали приємне хвилювання і ставились до Ребеки в найніжнішим зацікавленням. У її відсутність міс Кроулі втішалася найсентиментальнішим романом, який тільки був у її бібліотеці. Маленька Шарп з її таємним горем стала героїнею дня.

Того вечора Ребека співала чарівніше й розмовляла

ласкавіше, ніж будь-коли досі на Парк-лейн. Вона просто обвивалася навколо серця міс Кроулі. Сміючись, вона згадала про сера Пітта та його пропозицію, поглузувавши з неї, як із старечої примхи, сказала, що не хотіла б іншої долі, як назавжди залишитися на Парк-лейн із своєю благодійницею, і очі її наповнилися сльозами, а серце Брігс – гірким почуттям, що вона зайва.

– Мила моя дитино, – мовила стара леді, – я не відпущу тебе звідси ще багато-багато років, можеш бути певна. Бо про те, щоб ти вернулась до мого негідного брата після всього, що сталося, не може бути й мови. Ти залишишся тут, зі мною і Брігс. Брігс часто казала, що їй кортить відвідати своїх родичів. Їдь собі до них, коли хочеш, Брігс. Але тобі, моя дитино, тобі доведеться сидіти тут і доглядати мене, стару.

Якби тоді Родон не сидів у клубі, знервовано прикладаючись до келиха з червоним вином, а прийшов до тітки, вони з Ребекою могли б упасти навколішки перед старою панною, в усьому їй признатися і миттю дістали б прощення. Але нашим молодятам відмовлено в такому щасті, – звичайно, для того, щоб можна написати цей роман, у якому ми розповімо про багато їхніх незвичайних пригод, таких, яких вони зроду б не зазнали, коли б знайшли притулок і захисток у зручному для себе, але невигідному для нас прощенні міс Кроулі.

У будинку на Парк-лейн під орудою місіс Феркін працювала одна дівчина з Гемпшіра, в обов’язки якої, між іншим, входило стукати вранці до кімнати міс Шарп і подавати їй дзбан теплої води, бо сама Феркін ладна була б краще вмерти, ніж слугувати непроханій гості. Ця дівчина, що виросла в маєтку Кроулі, мала брата в полку капітана Родона, і якби правда випливла наверх, то, мабуть, виявилося б, що їй були трохи відомі ті справи, які близько торкаються нашої історії. В кожному разі, вона купила собі жовту шаль, зелені черевички й легенький блакитний капелюшок з червоним пером за три гінеї, які їй дала Ребека, а оскільки міс Шарп ніколи не розкидалася грошима, то немає сумніву, що Бетті Мартін дістала від неї такий подарунок за якусь послугу.

Другого дня після сватання сера Пітта сонце зійшло як

звичайно і о тій самій порі. Бетті Мартін, служниця з верхніх покоїв, постукала до спальні гувернантки.

Відповіді не було, і вона постукала вдруге. У спальні й далі панувала тиша, тому Бетті, зі дзбаном теплої води, без дозволу відчинила двері й зайшла досередини.

Біленьке ліжечко за завісками було таке гладеньке й незім'яте, як учора, коли Бетті сама допомагала його стелити. В одному кутку кімнати стояли дві невеличкі, перев'язані мотузкою скриньки, на столику перед вікном, на подушечці для шпильок – великій пухкій подушечці в рожевій пошивці з полотна в рубчик, як на жіночих очіпках, – лежав лист. Мабуть, ще з учорашнього вечора.

Бетті підійшла до листа навшпиньки, немов боялася його збудити, подивилась на нього, вражено й задоволено озирнулася по кімнаті, тоді взяла листа, пирхнула, покрутила його в руках і, врешті, понесла вниз до кімнати міс Брігс.

Хотів би я знати, як Бетті здогадалася, що лист адресований компаньйонці? Свою освіту Бетті здобула в недільній школі Б'ют Кроулі, і писані літери для неї були все одно що давньоєврейський текст.

– Ох, міс Брігс! – крикнула дівчина. – Ох, щось, либонь, сталося... В кімнаті міс Шарп нікого нема, на ліжку, ніхто не спав, а вона втекла і лишила для вас цього листа!

– Що? – вигукнула Брігс, упустивши гребінець, і тоненький жмутик рідкого волосся розсипався в неї по плечах. – Втеча? Міс Шарп утекла? Що тут, що? – І, квапливо зламавши акуратну печатку, вона почала, як то кажуть, поїдати очима написане в адресованому їй листі.

«Люба міс Брігс, – писала втікачка, – таке ласкаве серце, як Ваше, пожаліє мене, поспівчуває і вибачить мені. З заплаканими очима, з молитвою і благословенням на устах я покидаю цей дім, де бідна сирота зазнала стільки ласки й любові. Мене кличе повинність вища за слугування моїй благодійниці. Я йду, як велить мені обов'язок, до свого *чоловіка*. Так, я заміжня. Чоловік *наказує* мені йти за ним у *скромне житло*, яке ми звемо своїм. Найдорожча міс Брігс, передайте цю новину так, як підкаже Вам Ваше ласкаве серце, моїй милій, моїй любій приятельці і благодійниці. Скажіть їй, що, перше ніж піти, я зросила сльозами подушку на дорогій

постелі, тій, яку я так часто стелила під час хвороби і біля якої я мрію *знову* просиджувати безсонні ночі. О, з якою радістю я повернулася б на Парк-лейн! Як тремчу я, чекаючи на відповідь, що має вирішити мою долю! Коли сер Пітт зволив запропонувати мені свою руку, виявивши до мене шану, якої, за словами ласкавої міс Кроулі, я *заслужила* (хай не відступиться від неї моє благословення за те, що вона вважає гідною мене, сироту, бути *її сестрою*), я сказала йому, що я вже заміжня. Навіть він простив мене. Але мені не вистачило сміливості сказати йому все: я не можу стати його дружиною тому, що *я його дочка!* Я одружена з найкращим і найвеликодушнішим із чоловіків: Родон міс Кроулі – це мій Родон. На його *вимогу* я перестала мовчати і йду за ним до нашого скромного житла, як *пішла б і на край світу*. О моя добра, мила приятелько, заступіться перед улюбленою тіткою мого Родона за нього й за бідну дівчину, до якої вся *його шляхетна родина* виявила стільки *незрівнянної ласки!* Попросіть міс Кроулі прийняти *своїх дітей!* Більше нічого я не можу додати, крім найкращих побажань, найкращих побажань усім у цьому милому домі, який я покидаю.

Ваша щира і вдячна

Ребека Кроулі.
Північ».

Не встигла Брігс дочитати цей зворушливий і цікавий документ, який знов повернув їй становище найближчої повірниці міс Кроулі, як зайшла Феркін.

– Щойно прибула місіс Б’ют поштовою каретою з Гемпшіра і хоче чаю. Може б, ви пішли вниз і приготували сніданок?

Але, на подив Феркін, міс Брігс загорнула поли свого халата і так, як була, з розпущеною тоненькою кіскою, що метлялася ззаду, й папільйотками, що віночком стирчали навколо чола, притьмом побігла вниз із листом у руці, щоб поділитися з місіс Б’ют дивовижною новиною.

– О місіс Феркін! – аж захлинаючись, вигукнула Бетті. – Таке сталося! Міс Шарп утекла з капітаном, і тепер вони в Гретна-Грін![144]

Ми б присвятили цілий розділ описові того, що почувала

місіс Феркін, якби нашу вишукану музу не цікавили куди більше пристрасті її господинь.

Закоцюбла після нічної їзди місіс Б'ют Кроулі грілася біля щойно розпаленого каміна в їдальні. Почувши про таємний шлюб, вона заявила, що сама доля прислала її сюди в таку хвилину, щоб допомогти сердешній міс Кроулі витримати цей удар. Ребека завжди здавалася їй хитрою бестією, а щодо Родона Кроулі, то вона ніколи не могла збагнути, чому тітка так із ним носиться. Їй давно відомо, що він розпусник і марнотратник, безнадійно пропаща душа. Але тепер страхітливий вчинок того поганця принаймні дасть одну користь – відкриє очі нашій любій міс Кроулі на справжній його норов. Потім місіс Б'ют всмак напилася чаю з підсмаженими грінками, а оскільки в будинку звільнилися кімната, їй уже не треба було тулитися в Глостеровій кав'ярні, куди її довезла портсмутська поштова карета, і вона звеліла служникові, помічникові Боулса, привести звідти її речі.

Треба сказати, що міс Кроулі звичайно не виходила зі своєї кімнати майже до полудня, – вранці вона пила в ліжку шоколад і слухала, як Бекі Шарп читає їй «Морнінг пост», або ще якось розважалася. Отож змовниці внизу стали на тому, що треба жаліти почуття любої леді й не казати їй нічого, поки вона не з'явиться до вітальні. А тим часом їй доповіли, що з Гемпшіра поштовою каретою приїхала місіс Б'ют, зупинилася в Глостера, прийшла привітати любу родичку і просить дозволу поснідати з міс Брігс. Місіс Б'ют, приїзд якої звичайно не викликав особливого захвату, тепер виявилась бажаною гостею; міс Кроулі зраділа, що зможе побалакати з нею про небіжку леді Кроулі, про готування до похорону і про несподіване сватання сера Пітта до Ребеки.

Аж після того як стара леді вмостилася в своєму кріслі у вітальні, після підготовчих обіймів і розпитувань, змовниці вирішили, що настала пора для наступу. Хто не захоплювався тим, як спритно й делікатно жінки «готують» своїх друзів до поганої звістки! Приятельки міс Кроулі напустили на себе таку таємничість, перше ніж сказати їй новину, що бідолашна жертва встигла добре нахвилюватись і натривожитись.

– І вона відмовила серові Пітту, люба міс Кроулі, тому...

тільки не лякайтеся, – мовила місіс Б'ют, – тому, що інакше не могла.

– Авжеж, для цього була причина, – відповіла стара леді. – Їй подобається хтось інший, я так і сказала вчора Брігс.

– Не *тільки* подобається! – вигукнула, захлинаючись, Брігс. – Ох, якби лиш це, люба моя! Та вона вже одружена!

– Вже одружена! – й собі мовила місіс Б'ют.

Обидві вони сиділи, згорнувши руки, і то перезиралися між собою, то поглядали на свою жертву.

– Пришліть її до мене, коли вона з'явиться. Як вона, негідниця, посміла не признатись мені! – крикнула міс Кроулі.

– Вона не скоро вернеться. Не лякайтеся тільки, її довго не буде... тобто... вона зовсім пішла.

– Боже мій, а хто ж готуватиме мені шоколад? Пошліть по неї і приведіть її назад. Я хочу, щоб вона була тут! – сказала стара леді.

– Вона втекла цієї ночі, голубко! – вигукнула місіс Б'ют.

– І залишила для мене листа, – й собі додала Брігс. – Вона вийшла заміж за...

– Ради бога, підготуйте її! Нащо ви її мучите, дорога міс Брігс?

– За кого вона вийшла заміж? – не тямлячись з люті, вигукнула стара панна.

– За... за вашого родича...

– Таж вона йому відмовила! – закричала жертва. – Кажіть до ладу, не доводьте мене до сказу!

– Ох, голубко! Підготуйте її, міс Брігс... Вона вийшла заміж за Родона Кроулі.

– Родон одружився... з Ребекою... з гувернанткою... з нікчем... Як ви смієте казати таке, безголові! Ану геть з мого дому, дурепи, ідіотки! Це ваші, Марто, підступи, це ви обплутали Родона, сподіваючись, що я позбавлю його спадщини. Це ваша вина! – істерично кричала нещасна, стара.

– Щоб оце я вмовляла свого родича женитися з дочкою якогось художника? Що ви, голубко!

– Її мати була Монморансі! – вигукнула стара леді і з усієї сили шарпнула за дзвінок.

– Її мати була оперною танцівницею, і сама вона теж була на сцені чи десь іще гірше, – сказала місіс Б'ют.

Міс Кроулі востаннє зойкнула, відкинулась на спинку

крісла й зомліла. Довелося нести її назад до кімнати, звідки вона щойно вийшла. Напади істерії ішли один за одним. Послали по лікаря, примчав аптекар. Місіс Б’ют зайняла місце доглядачки коло ліжка хворої.

– Її родичі повинні бути коло неї, – заявила ця віддана жінка.

Не встигли стару перенести до спальні, як з’явилася ще одна особа, що їй також треба було сказати новину. Приїхав сер Пітт.

– Де Бекі? – запитав він, заходячи до кімнати. – Де її шмаття? Вона поїде зі мною в Королевине Кроулі.

– Хіба ви не чули приголомшливої новини про її таємне одруження? – запитала Брігс.

– А мені до того яке діло? Я знаю, що вона вийшла заміж, – відповів сер Пітт. – Що тут такого? Скажіть їй, хай негайно спускається і не затримує мене.

– То ви не знаєте, – повела далі міс Брігс, – що вона покинула наш дім, перелякавши міс Кроулі мало не до смерті звісткою про своє одруження з капітаном Родоном?

Почувши, що Ребека вийшла заміж за його сина, сер Пітт вибухнув такою лютою лайкою, що її навіть незручно тут повторювати. Нажахана Брігс вибігла з кімнати, а разом з нею і ми зачинимо двері за оскаженілим старим баронетом, який не тямився з люті, що не сталося так, як він хотів.

А після того як баронет повернувся в Королевине Кроулі, він якось ускочив, мов божевільний, до кімнати, де мешкала Ребека, розтоптав її коробки й картонки і порозкидав папери, одяг та інші речі. Дочка дворецького міс Горокс узяла собі дещо з її вбрання, а рештою заволоділи діти й розігрували в ньому свої комедії. Це відбулося через кілька днів після того, як їхню нещасну матір відвезли на місце останнього спочинку й поклали неоплакану, нікому не потрібну в склеп, де лежали самі чужі.

– А що, як стара не пересядеться? – сказав Родон своїй маленькій дружині, коли вони сиділи в затишному бромптонському помешканні.

Вона цілий ранок пробувала нове фортепіано. Нові рукавички виявилися їй саме до міри, нові шалі чудово личили

їй, нові персні блищали на її пальчиках, і новенький годинничок цокав на поясі.

– А що, як вона не пересядеться, га, Бекі?

– Тоді я сама влаштую твоє життя, – мовила вона.

І Даліла погладила Самсона по щоці.

– Ти все можеш, – відповів він, цілуючи їй ручку. – Їй-бо, можеш. А поки що їдьмо обідати в «Зірку й Підв’язку», хай йому біс.

Розділ XVII
ЯК КАПІТАН ДОББІН КУПУВАВ ФОРТЕПІАНО

Коли на Ярмарку Суєти і є виставка, яку руч-об-руч можуть відвідати Сатира й Сентиментальність, де вас приголомшують найдивовижніші контрасти, і смішні, і смутні, де так само доречні і співчуття, і захват, і жорстокість, і цинізм, – то це одне з тих публічних збіговиськ, про які щодня вміщує на останній сторінці оголошення газета «Таймс» і на яких з такою гідністю головував небіжчик Джордж Робінс. У Лондоні, мабуть, дуже мало знайдеться людей, які б не відвідували таких збіговиськ, а ті, що люблять з усього виводити мораль, повинні б подумати із зрозумілим трепетом і не без забобонної тривоги про той день, коли настане їхня черга і джентльмен з молотком за наказом уповноважених Діогена чи за дорученням виконавців духівниці виставить на публічний торг бібліотеку, меблі, посуд, одяг і вишукані вина небіжчика Епікура.

У кожного відвідувача Ярмарку Суєти, навіть у найчерствішого самолюбця, цей гидкий бік похорону померлого друга викликає смуток і співчуття. Тіло мілорда Багатія поховане в родинному склепі, скульптори вирізьбили напис, увічнивши його діла і скорботу спадкоємця, що порядкує його майном. Хто з колишніх гостей Багатія, що сиділи за його столом, не зітхне, минаючи знайомий будинок, той, де о сьомій годині так весело спалахувало світло, де так гостинно розчинялися парадні двері й улесливі слуги, коли ти ступав розкішними сходами, вигукували з поверха на поверх твоє ім’я, аж поки ти наближався до зали, в якій життєрадісний Багатій зустрічав своїх друзів! Скільки їх у нього було, і як він чудово їх приймав! Якими вони були тут товариськими й дотепними і якими відразу ставали замкнутими й невдоволеними, коли покидали його будинок! Якими послужливими й приязними були ті, що в іншому місці чорнили й ненавиділи один одного! Він був пихатий, але з такий кухарем чого не проковтнеш? Він був досить нудний, але хіба таке вино не пожвавить будь-яку розмову? «Треба неодмінно роздобути трохи його бургундського!» – кричать засмучені друзі в його клубі. «Я придбав цю табакерку на розпродажі в Багатія, – каже Кліщ і пускає її по руках. – Це одна з метрес Людовіка П’ятнадцятого...

Правда, гарна штучка? Чарівна мініатюра!» І далі починається розмова про те, як син Багатія гайнує батькове добро.

І як змінився будинок! Передня стіна обліплена об'явами, де великими літерами перераховуються виставлені на продаж речі. Із вікна поверху звисає клапоть килима, на брудних східцях товчуться кілька носіїв, у передпокої повно неохайних осіб із східними рисами, вони тицяють вам у руки друковані картки й пропонують торгуватися за вас. Старі жінки й колекціонери сновигають по кімнатах нагорі, обмацують запони на ліжках, підбивають перини, надавлюють на матраци, грюкають шухлядами комодів. Спритні молоді господині міряють дзеркала й завіси, прикидають, чи вони личитимуть до їхнього нового устаткування (Сноб буде потім роками хвалитися, що придбав те чи інше на розпродажі в Багатія), а містер Аукціонер, сидячи на великому столі з червоного дерева унизу в їдальні й вимахуючи молоточком із слонової кістки, вдається до всіх засобів красномовства – захоплено вихваляє товар, умовляє покупців, переконує їх, впадає у відчай, лає своїх помічників, глузує з нерішучості містера Дейвідса, заохочує місіс Мосс, просить, наказує, реве, аж поки опускається молоток, мов сама доля, і ми переходимо до іншої речі. О Багатію! Хто з тих, що сидів за цим широким столом, застеленим білою, як сніг, скатертиною і заставленим блискучим сріблом, міг сподіватися, що колись на чільному місці побачить таку страву, як цей галасливий джентльмен з молоточком?

Був уже майже кінець розпродажу. Розкішна вітальня роботи найкращих майстрів, славетна колекція рідкісних вин, – господар, що мав добрий смак, скуповував їх колись за будь-яку ціну, – і багатий родинний срібний сервіз були продані минулими днями. Деякі з найкращих вин (сусіди їх дуже хвалили!) закупив для свого господаря, що знав їх дуже добре, дворецький нашого знайомого Джона Осборна, есквайра із Рассел-сквер. Невеличку частину найуживанішого столового срібла придбали якісь молоді маклери з Сіті. І ось тепер, коли на продаж залишилися вже тільки дрібніші речі, крикун на столі почав вихваляти один портрет, яким хотів ощасливити когось із слухачів. Це вже була не та вибрана й численна публіка, що відвідувала аукціон у попередні дні.

– Номер триста шістдесят дев'ять! – надсаджувався

Аукціонер. – Портрет джентльмена на слоні. Хто дасть більше за джентльмена на слоні? Підійміть картину, Блоумене, щоб люди помилувалися нею!

Якийсь довготелесий блідий джентльмен у військовій формі не зміг стримати посмішки, коли містер Блоумен підняв угору ту коштовну річ.

– Поверніть слона до капітана, Блоумене! Що ви про нього скажете, сер?

Але капітан, дуже збентежившись і почервонівши, швидко відвернув голову.

– Ну, хай буде двадцять гіней за цей твір мистецтва! П'ятнадцять? П'ять? Кажіть вашу ціну! Сам джентльмен без слона вартий п'ять фунтів.

– Дивно, що слон під ним не вклякнув, – зауважив якийсь завзятий дотепник. – Надто він угодований!

На ці слова (бо їздець на слоні був досить огрядний) по залі прокотився сміх.

– Не збивайте ціну такої вартісної речі, містере, – сказав Аукціонер. – Нехай шановна публіка краще роздивиться на цей шедевр: поза благородної тварини цілком природна; джентльмен у нанковому жакеті, з рушницею в руці, їде на полювання; вдалині видно бананове дерево й пагоду; мабуть, це зображення якогось цікавого куточка наших славнозвісних східних володінь. Кажіть свою ціну, джентльмени! Не затримуйте мене тут на цілий день.

Хтось запропонував п'ять шилінгів. Джентльмен у військовій формі біля столу здивовано глянув у той бік, звідки надійшла така щедра пропозиція, і побачив ще одного офіцера під руку з молодою жінкою, яких, видно, вся ця сцена дуже розважала і яким нарешті той портрет дістався за пів гінеї. Побачивши ту пару, офіцер біля столу ще дужче здивувався, збентежено втягнув голову в комір і відвернувся, наче хотів уникнути неприємної зустрічі.

З усіх речей, які Аукціонер мав честь виставити на публічний розпродаж, ми маємо намір згадати ще тільки одну – маленьке фортепіано, принесене сюди з верхнього поверху (великий рояль з вітальні був проданий раніше). Молода дама швидко випробувала інструмент вправною рукою (офіцер біля столу знов почервонів і здригнувся), коли надійшла черга фортепіано, агент дами почав торгуватися за нього.

Але тут він зустрів опір. Єврей, що виконував роль ад’ютанта в офіцера біля столу, почав називати свою ціну проти єврея, найнятого тією парою, що купила слона, і навколо фортепіано розгорілася жвава боротьба, яку завзято розпалював Аукціонер.

Нарешті після досить довгого змагання капітан і дама, що купили слона, вийшли з гри, молоточок опустився, і Аукціонер вигукнув:

– За містером Льюїсом двадцять п’ять!

Отже, начальник містера Льюїса став власником невеличкого фортепіано. Після цієї купівлі він підвівся, ніби відчув велике полегшення, і тієї миті його помітили невдатні суперники. Дама сказала своєму супутникові!

– Слухай, Родоне, та це ж капітан Доббін!

Мабуть, Ребека була невдоволена новим фортепіано, яке винайняв чоловік, або власник інструмента забрав його назад, не бажаючи далі давати його наборг, або ж фортепіано, яке вона щойно хотіла купити, було їй дороге тим, що нагадувало про минулі дні, коли вона грала на ньому в маленькій вітальні нашої милої Емілії Седлі.

Розпродаж відбувався в старому будинку на Рассел-сквер, де ми провели кілька приємних вечорів на початку нашої повісті. Добрий старий Джон Седлі збанкрутував. На Лондонській біржі його прізвище було оголошене в списку неспроможних платників, після чого настало банкрутство і комерційна смерть. Дворецький містера Осборна закупив частину славетних вин і перевіз їх у льох на другий бік скверу. Щодо набору срібних ложок і виделок чудової роботи, які продавали на вагу, і таких самих десертних, то знайшлися три молодих маклери (фірма «Мейл, Спіґот і Дейл» із Треднідл-стріт), що раніше мали ділові стосунки зі старим Седлі й бачили від нього багато добра, коли він був добрий з усіма, хто мав з ним справу; отож вони й послали ці жалюгідні уламки руїни ласкавій місіс Седлі на знак своєї любові до неї. А щодо фортепіано, то оскільки воно належало Емілії і тепер їй було б дуже прикро позбутись його, а капітан Вільям Доббін умів грати на ньому не краще, ніж танцювати на линві, то дуже ймовірно, що він купив його не для себе.

Словом, воно того самого вечора опинилося в дивовижно маленькому будиночку на вулиці, що починається від Фулем-роуд, – на одній із тих вуличок, що мають найкращі, романтичні назви (ця, наприклад, звалася: Вілли св. Аделаїди, Анна-Марія-роуд, Вест) і де будинки скидаються на лялькові хатки, де з вулиці здається, що мешканці, коли визирають із вікон другого поверху, мусять сидіти, звісивши ноги до вітальні внизу, де кущі на грядках перед вікнами цілий рік квітнуть дитячими фартушками, червоними шкарпетками, чепчиками тощо (polyandria polygynia), де з кімнат долинають звуки розладнаних клавікордів і жіночий спів, де кухлі від пива чіпляють на огорожу, щоб вони висохли на сонці, де ввечері на вулицях можна зустріти стомлених клерків, які повертаються з Сіті. Тут, виявилося, мав будиночок і містер Клей, клерк старого Седлі, і саме в нього й прихилив голову добрий старий джентльмен з дружиною та дочкою.

Коли звістка про лихо, яке спіткало родину, дійшла до Джоза Седлі, він повівся так, як і слід було від нього сподіватися. Він не приїхав сам до Лондона, але написав матері, щоб вона зверталася до його агентів по гроші, скільки їй буде потрібно, отже, його добрі, прибиті горем старі батьки могли тим часом не боятися злиднів. Пославши листа, Джоз і далі залишився жити в одному з челтнемських пансіонів, майже не змінивши своїх звичок. Він, як завжди, катався в кареті, пив червоне вино, грав у покер, розповідав про свої пригоди в Індії і втішався лестощами вдови-ірландки. Синівський подарунок, хоч який він був потрібний, не справив великого враження на батьків, і я чув, зі слів Емілії, що після банкрутства її батько вперше підвів голову того дня, коли прийшов пакуночок із виделками та ложками разом з вітанням від молодих маклерів; він тоді заплакав, мов дитина, і був зворушений навіть дужче за дружину, хоч подарунок адресовано їй. Едвардові Дейлу, молодшому компаньйонові фірми, який за її дорученням купував те начиння, власне, давно вже дуже подобалась Емілія, і тепер він скористався нагодою, щоб, незважаючи на те, що сталося, посвататися до неї. Він одружився аж 1820 року з міс Луїзою Кац (дочкою власника фірми «Хайм і Кац», відомого торговця зерном), взявши за нею великий посаг, і тепер заможно живе з численною родиною в елегантній віллі на Масуел-гіл. Алє згадка про цього доброго

хлопця не повинна відвертати у нас від головної теми нашої повісті.

Певне, читач уже встиг скласти собі дуже гарну думку про капітана та місіс Кроулі і не припускає, що їм заманулося б навідатись у таке віддалене місце, як Блумсбері, коли б вони знали, що родина, яку вони захотіли вшанувати своїм візитом, не тільки зійшла зі сцени, а й втратила своє майно і нічим не може їм стати в пригоді. Ребека просто остовпіла, побачивши, що в затишному старому будинку, де її так ласкаво зустрічали, порядкують оцінювачі й фактори, а його родинні скарби віддані на прилюдну ганьбу і грабунок. Через місяць після втечі вона згадала про Емілію, і Родон, задоволено заіржавши, погодився знов зустрітися з Джорджем Осборном.

– Це дуже миле знайомство, Бек, – пожартував він. – Я залюбки продав би йому ще одного коня і зіграв би з ним кілька разів у більярд. Для нас він був би тепер, я б сказав, *корисний*, місіс Кроулі, га-га-га!

Ці слова не повинні наводити вас на думку, що Родон Кроулі наперед планував обіграти містера Осборна. Він тільки хотів скористатися тією справедливою перевагою над ближнім, користатися якою на Ярмарку Суєти майже кожен гравець вважає своїм правом.

Стара тітка надто довго не «пересідалася». Минув місяць. Дворецький Боулс усе ще не пускав Родона далі, ніж до дверей; його служники не могли проникнути до будинку на Парк-лейн; його листи поверталися нерозпечатані. Міс Кроулі жодного разу не виїздила з дому, вона погано себе почувала, а місіс Б’ют і досі гостювала на Парк-лейн і не відходила ні на крок від хворої. Таке довге гостювання не віщувало молодому подружжю добра.

– От бісова душа, тепер я починаю розуміти, чого вона так зводила нас у Королевиному Кроулі, – сказав якось Родон.

– Ну й хитра бестія! – вихопилося в Ребеки.

– Ну, та я не жалкую, якщо ти не жалкуєш! – вигукнув капітан, все ще закоханий в дружину.

Ребека замість відповіді винагородила його поцілунком, справді неабияк задоволена великодушною щирістю чоловіка.

«Коли б він не був такий безнадійно дурний, – думала вона,

– я могла б із нього щось зробити». Але ніколи не давала взнаки, яка в неї склалася про нього думка. Вона з невичерпною терплячістю слухала Родонові розповіді про конюшню й офіцерську їдальню, сміялася з його жартів, жваво цікавилася Джеком Спетердешем, у якого впав кінь, Бобом Мартінгейлом, якого спіймали в гральному будинку, і Томом Сінкбарзом, що мав намір взяти участь у кінних перегонах. Коли Родон повертався додому, Ребека сяяла зі щастя, коли він мав виходити – підганяла його, коли він залишався вдома – грала йому, співала, готувала смачні напої, дбала про обід, гріла йому капці і всіляко догоджала. Я чув, як моя бабуся казала, що найкращі жінки – облудниці. Ми навіть не здогадуємося, скільки вони від нас приховують, які вони спостережливі, коли здаються нам простодушними й довірливими, як часто їхні щирі усмішки (а жінкам усмішки так легко даються!) виявляються пасткою, вжитою для того, щоб обдурити, роззброїти чоловіка, приспати його пильність, – я маю на думці не завзятих кокеток, а наших хазяйновитих матрон, взірців жіночих чеснот. Хто не був свідком того, як дружина приховує недоумкуватість свого чоловіка або вгамовує його лють? Ми приймаємо це миле рабство і вихваляємо за нього жінку, ми звемо цю безсумнівну облуду правдою. Кожна добра жінка й господиня з необхідності брехлива, і чоловік Корнелії[145] – така сама жертва облуди, як і Потіфар,[146] тільки на інший лад.

Турботливість Ребеки зробила із запеклого гульвіси Родона Кроулі щасливого й покірного домосиду. Приятелі його не впізнавали. Вони раз чи два питали про нього в кількох його клубах, але не дуже журилися, що він зник; у балаганах Ярмарку Суєти люди рідко зауважують, що хтось відсутній. Завжди усміхнена й бадьора дружина, що уникала товариства, затишне помешкання, добрі обіди й скромні вечори – все це чарувало Родона новизною і таємничістю. Про його шлюб ще мало хто знав, про нього не було оголошено в «Морнінг пост». А то б злетілися всі Родонові кредитори, якби дізналися, що він узяв дружину без посагу. «Принаймні *моя* рідня бучі не зчинить», – жартувала Ребека, гірко всміхаючись. І спокійно погоджувалась не домагатися місця в суспільстві, поки з ними не помириться стара тітка. Так вона й жила в Бромптоні, тим часом не зустрічаючись ні з ким, чи пак спілкуючись тільки з небагатьма чоловіковими товаришами, що мали доступ до

їхньої маленької їдальні. А вони були зачаровані Ребекою. Скромні обіди, сміх, веселі розмови, а потім музика захоплювали всіх, хто приходив до них у гості. Майорові Мартінгейлу й на думку не спало б спитати, чи в них є шлюбне свідоцтво. Капітан Сінкбарз був у захваті від її вміння готувати пунш, а молоденький лейтенант Спетердеш (він дуже любив пограти в пікет, і Кроулі його часто запрошував) швидко закохався в місіс Кроулі і навіть не приховував цього. Але вона весь час поводилась обережно, скромно, та й слава Кроулі як відчайдушного і ревнивого чоловіка також була надійною охороною для його маленької дружини.

У Лондоні в чимало джентльменів шляхетного роду й високого становища, які ніколи не бувають у жіночих вітальнях, тому, хоч про одруження Родона Кроулі й гомоніли по всьому графству, де місіс Б’ют, звичайно, розголосила цю новину, в самому місті в неї не дуже вірили, не звертали на неї уваги або й зовсім не знали про неї. Отже, Родон вигідно жив у кредит. Він мав великий капітал, що складався з боргів, а коли таким капіталом розважно порядкувати, його може вистачити на багато років; дехто навіть живе на нього в сто разів краще, ніж той, що має готівку. І справді, хто з лондонців, скромно йдучи пішки вулицею, не показав би з десяток джентльменів, які поминають його в розкішних екіпажах, яких шанують у світі, яких крамарі, кланяючись, проводять до карети, які ні в чому собі не відмовляють і які живуть, проте, невідомо на які кошти? Ми бачимо, як Джек Марнотрат гарцює в парку на коні чи мчить у бричці по Пел-Мел, ми їмо за його столом, заставленим найкращим сріблом. «Звідки це все береться?» – питаємо ми. Або ще: «І коли воно скінчиться?» Одного разу я чув, як Джек сказав: «Голубе, я маю борги в усіх європейських столицях». Колись воно таки скінчиться, але поки що Джек живе на повну губу, кожному приємно потиснути йому руку, ніхто не звертає уваги на зловісні чутки, що часом ходять по місту, і всі називають його добрим, веселим, відчайдушним хлопцем.

На жаль, любов до правди зобов’язує нас визнати, що Ребека вийшла заміж саме за такого джентльмена. В його домі всього було досить, крім грошей, а їхнє ménage[147] досить швидко відчуло в них гостру потребу. Тому Родон, читаючи одного дня «Газету» і наштовхнувшись на оголошення, що «лейтенант Дж. Осборн, купивши собі чин, став тепер

капітаном замість Сміта, якого перевели в інший полк», сказав про Емілііного коханого те, що й призвело до відвідин Рассел-сквер.

Родон з дружиною хотіли поговорити з капітаном Доббіном про аукціон і довідатись про подробиці катастрофи, яка спіткала давніх знайомих Ребеки, але той зник без сліду, і їм пощастило дещо дізнатися тільки від якогось носія чи перекупника, що завжди товчуться в таких місцях.

– Глянь на тих носатих, – мовила Бекі, весело сідаючи в карету з картиною під пахвою. – Правда, вони схожі на коршунів після битви?

– Не знаю. Я ніколи не бував на полі бою, кохана. Запитай Мартінгейла, він був у Іспанії ад'ютантом генерала Блейзіса.

– Він дуже добрий, той старий Седлі, – мовила Ребека. – Шкода, що його спіткало таке лихо.

– Отакої! Таж маклери... вони до банкрутства звикли, – відповів Родон, зганяючи муху з вуха свого коня.

– Мені так кортіло купити щось із столового срібла, Родоне, – мрійливо мовила його дружина. – Двадцять п'ять гіней страхітливо дорого за те маленьке фортепіано. Ми його разом купували в Бродвуда для Емілії, коли вона скінчила школу. Воно тоді коштувало лише тридцять п'ять.

– Той… як же його... Осборн, певне, вшиється, якщо її батько збанкрутував. Який це буде удар для твоєї гарненької приятельки, га, Бекі?

– Думаю, вона якось переживе, – засміялась Ребека.

І вони поїхали, розмовляючи вже про щось інше.

Розділ XVIII
ХТО ГРАВ НА ФОРТЕПІАНО, ЯКЕ ПРИДБАВ КАПІТАН ДОББІН

На короткий час наша розповідь несподівано переноситься в коло славетних подій та осіб[148] і близько торкається історії. Коли орли Наполеона Бонапарта, корсіканського авантюриста, знялися з Прованса, де вони відпочивали після недовгого перебування на острові Ельба, і, перелітаючи з вежі на вежу, нарешті досягли собору Паризької богоматері, то навряд чи ці величні птахи хоч мимохідь кинули оком на Блумсбері – невеличку околицю Лондона, таку тиху й спокійну, наче там ніхто й не помітив шурхоту могутніх крил.

«Наполеон висів на берег у Каннах». Ця звістка могла викликати паніку у Відні, змусити Росію вийти з гри, загнати в кут Пруссію, спонукати Талейрана й Меттерніха похитати головами, спантеличити принца Гарденберга, ба навіть ще й нині живого маркіза Лондондері; та як вона могла потривожити молоду дівчину з Рассел-сквер, перед дверима якої, коли вона спала, нічний сторож вигукував години; яку, коли вона гуляла в сквері, захищали огорожа й доглядач; яку, коли вона виходила бодай недалеко від дому купити стрічку на Саутгемптон-роу, супроводжував чорний Самбо з величезною палицею; про яку завжди дбали, яку одягали, вкладали в ліжко і берегли численні ангели-охоронці, безкоштовно й за гроші? Bon Dieu,[149] скажу я, хіба не жорстоко, що вирішальна битва великих держав неодмінно мала відбитися на долі бідолашної безневинної вісімнадцятирічної дівчини, яка воркувала чи мережила комірці на Рассел-сквер? О ніжна, простенька квіточко! Невже грізне ревіння воєнної бурі досягне тебе й тут, під захистом Голборна?[150] Так, Наполеон востаннє ставить усе на карту, і з цією подією якимось дивом пов'язане щастя бідолашної маленької Емілії Седлі.

Насамперед ця фатальна звістка змела достатки її батька. Останнім часом усі спекуляції злощасного старого джентльмена не мали успіху. Ризиковані заходи не вдавалися, купці банкрутували, гроші дешевшали, коли, за його розрахунками, мали дорожчати. Та навіщо вдаватися в подробиці? Всі й так знають, як тяжко домогтися успіху і як його довго треба чекати,

зате втратити все можна дуже легко й швидко. Старий Седлі ні з ким не ділився своїм горем. Здавалося, що в його тихому, багатому домі все йде так, як звичайно: добродушна господиня, ні про що не здогадуючись, і далі гаяла час у метушливому безділлі й виконувала свої дрібні обов'язки, дочка, заполонена своїми егоїстичними сердечними справами, нічого не помічала навколо себе, поки не дійшло до остаточного удару, від якого загинула ця шановна родина.

Якось увечері місіс Седлі писала запрошення знайомим; Осборни давно вже влаштували в себе прохану вечерю, а їй не годилося відставати від них. Джон Седлі, повернувшись із Сіті дуже пізно, мовчки сидів біля каміна, дружина без угаву торохтіла, а Еммі, якась зажурена й наче хвора, подалася до своєї кімнати.

– Вона нещаслива, – сказала мати. – Джордж Осборн її нехтує. Мене починає дратувати поведінка тих людей. Сестри вже три тижні до нас не з'являлися, а Джордж був двічі в місті й теж не приходив. Едвард Дейл бачив його в опері. Едвард одружився б з нею, я певна, та й капітан Доббін теж радий би, тільки я ненавиджу тих військових. Джордж став таким денді! З тими своїми військовими манерами! Нам треба декому показати, що ми не гірші за них. Тільки натякни Едвардові Дейлу й сам побачиш, що буде. Треба влаштувати прохану вечерю. Чого ти мовчиш, Джоне? Скажімо, через два тижні, у вівторок. Чому ти не відповідаєш? Господи! Джоне, що сталося?

Джон Седлі схопився з крісла назустріч дружині, що кинулась до нього. Він пригорнув її до себе і квапливо сказав:

– Ми зруйновані, Бетсі. Нам треба починати спочатку, кохана. Краще, щоб ти відразу про все довідалася.

Вимовляючи ці слова, містер Седлі весь тремтів і насилу тримався на ногах. Він боявся, що ця звістка вб'є дружину, яка за ціле життя не почула від нього жодного лихого слова. Та хоч як приголомшив місіс Седлі цей удар, вона, почувши про нього, виявила набагато більшу витримку, ніж її чоловік. Коли містер Седлі знов безсило впав у крісло, дружина заходилася його втішати. Вона взяла тремтячу руку чоловіка, поцілувала її, обвила нею собі шию і почала заспокоювати його, називати своїм Джоном, своїм старенькім, своїм добрим коханим старенькім, втішаючи його безладними ніжними словами; її відданий голос і нехитрі пестощі були для його засмученого

серця болісною насолодою, вони підтримали і втихомирили його душу, що знемагала з горя.

Тільки один раз за цілу довгу ніч, яку вони провели, сидячи поряд, коли бідолашний Седлі вилив їй своє горе, розповів про свої втрати і труднощі, про зраду декотрих давніх приятелів і про шляхетну доброту тих, від кого він її не сподівався, – одне слово, коли він висповідався в усіх своїх гріхах, тільки один раз його вірна дружина не витримала.

– Боже, боже, це розіб'є серце нашої Еммі! – сказала вона.

Батько забув про свою бідолашну дочку. Вона лежала в кімнаті над ними, і смуток відганяв від неї сон. Удома, серед доброї челяді і ласкавих батьків, вона була самітна. Чи багатьом своїм близьким ви, читачу, могли б щиро про все розповісти? Як же можна бути щирим там, де немає співчуття? І як можна розмовляти з тим, хто тебе не розуміє? Тому наша ласкава Емілія і була самітна. Вона не мала близької товаришки, щоб звіритися їй, відколи в неї з'явилися таємниці. Вона не могла ділитися зі старою матір'ю своїми сумнівами й клопотами, майбутні ж своячки з кожним днем здавалися їй чужішими. А бідолашна Емілія мала підозру і острах, у яких боялась признатися навіть сама собі, але про які тайкома весь час думала.

Її серце чіплялося й далі за віру, що Джордж Осборн – порядний хлопець і любить її, хоч чуття підказувало їй інше. Скільки разів вона зверталася до нього без відповіді! Скільки разів мала причину запідозрити його в самолюбстві та байдужості, але переконувала себе, що помиляється! Кому ця нещасна страдниця могла розповісти про свою щоденну боротьбу і муку? Сам герой дівчини розумів її тільки наполовину. Емілія не зважувалася визнати, що хлопець, якого вона кохає, гірший, ніж вона сподівалася, чи подумати, що вона поквапилася віддати йому своє серце. А вона була надто невинна і сором'язлива, надто скромна, надто ніжна й довірлива, надто слабка, надто жіноча, щоб, віддавши його, потім забрати назад. Ми поводимося, наче турки, з почуттями наших жінок і вимагаємо, щоб вони визнали за нами це право. Свої обличчя вони можуть показувати, прикрившись усмішкою, локонами й рожевим капелюшком замість серпанку й чадри. Але душу їхню дозволено бачити тільки одному чоловікові, а вони й раді коритися і погоджуються сидіти вдома як наші

рабині, слугують нам і виконують усю важку й нудну роботу.

Таку самоту й муки терпіло це ніжне серденько, коли в березні 1815 року Наполеон висів на берег у Каннах, Людовік XVIII утік, уся Європа захвилювалася, фунт упав, і старий Джон Седлі збанкрутував.

Ми не маємо наміру йти слідом за шановним маклером через усі ті випробування й тортури, через які проходить кожен банкрут, поки настане його комерційна смерть. Про те, що він не має чим оплачувати рахунків, оголошено на біржі, його контора спорожніла, його векселі опротестовані, і, врешті, банкрутство визнано офіційно. Будинок і все хатнє майно описано й продано, а його з родиною, як ми вже бачили, вигнано шукати собі пристановища десь інде.

Джонові Седлі не вистачило мужності перевірити своїх служників, які час від часу з’являлися на наших сторінках і з якими тепер через свою вбогість він мусив розлучитися. Платню цій шановній челяді виплачено з такою точністю, яку часто виявляють у таких випадках ті, хто має великі борги. Слугам шкода було покидати добре місце, але вони не померли з розпуки, розлучаючись із любим господарем і господинею. Покоївка Емілії страшенно співчувала своїй молодій господині, але втішала себе тим, що влаштується ще краще в якомусь аристократичному кварталі міста. Чорний Самбо з запалом, властивим його фахові, вирішив відкрити шинок. Тільки чесна стара Бленкінсоп, яка пам’ятала народження Джоза та Емілії, та й залицяння Джона Седлі до своєї дружини, лишилася з ними без платні, оскільки наскладала собі за час служіння в них чималенький капіталець; вона подалася разом із зубожілими господарями в їхній новий скромний притулок і ще якийсь час допомагала їм і бурчала на них, перше ніж піти остаточно.

Під час нескінченних переговорів з кредиторами, які тепер так жорстоко ображали почуття приниженого старого Седлі, що за шість тижнів він постарів дужче, ніж за попередні п’ятнадцять років, найзавзятішим і найнепоступливішим виявився Джон Осборн, давній його приятель і сусід, якого він колись поставив на ноги, який мав за що йому дякувати сотні разів і син якого повинен був одружитися з його дочкою. Кожної з цих обставин досить, щоб пояснити причини такої

запеклості Джона Осборна.

Коли людина заходить у сварку з тим, кому вона багато чим зобов'язана, то, звичайно, здоровий глузд підказує їй дужче напосідати на цього свого ворога, ніж на якогось зовсім стороннього. Бо щоб у такому випадку виправдати свою жорстокість і невдячність, вам треба зробити його негідником. Не в тім річ, що ви невихований самолюб і лютуєте через невдачу в своїх спекуляціях, ні, ні, це ваш партнер найпідлішою зрадою і найганебнішими намірами донів вас до цієї невдачі. Вже хоча б для того, щоб бути послідовним, переслідувач зобов'язаний показати, що потерпілий – негідник, а то його самого вважатимуть шахраєм.

До того ж, як правило (і це дозволяє всім невблаганним кредиторам не відчувати мук сумління), люди, що попали в скруту, рідко бувають зовсім чесні – принаймні так здається. Вони не в усьому признаються, перебільшують свої шанси на успіх, приховують своє дійсне становище, запевняють, що їхні справи йдуть дуже добре, тим часом як вони безнадійні, усміхаються (яка ж то смутна усмішка!), стоячи на межі банкрутства, ладні вхопитися за будь-який привід, аби тільки відтягти кінець, узяти будь-де грошей, аби тільки протриматися ще кілька днів. «Так тобі й треба, коли ти такий нечесний!» – переможно вигукує кредитор, лаючи нещасного банкрута. «Чого ти хапаєшся за соломинку?» – каже тверезий глузд тому, хто тоне. «Негіднику, чого ти зволікаєш, чому не віддаси себе в руки «Газети»? Однаково не минеш її!» – радить успіх бідолашному невдасі, що борсається в темному вирі. Хто не бачив, як найщиріші друзі і найчесніші люди починають підозрювати одне одного, коли йдеться про грошові справи? Всі так роблять. І, по-моєму, кожен має рацію, вважаючи, що всі, крім нього, – шахраї.

Осборна нестерпно дратувала згадка про те добро, яке йому зробив Седлі, а таке почуття завжди розпалює в серці ворожість. До того ж йому треба було зірвати заручини свого сина з дочкою Седлі; а оскільки справа зайшла дуже далеко і йшлося про щастя, а може, й честь бідолашної дівчини, то треба було знайти вагому причину для зриву, отже, Джон Осборн мусив довести, що Джон Седлі справді страшний негідник.

Тому на зустрічах з кредиторами він так жорстоко й

глузливо напосідався на бідолашного збанкрутованого Седлі, що мало не довів його до розриву серця. Він негайно заборонив Джорджеві зустрічатися з Емілією, погрожуючи, що прокляне його, якщо той не послухається, і всіляко ганив невинну дівчину, називаючи її підлою, хитрою інтриганкою. Лють і ненависть найчастіше й веде до того, що треба обмовляти невинну людину й вірити в ту брехню, щоб, як ми вже казали, бути послідовним.

Коли настав крах, коли офіційно оголосили про банкрутство, коли Седлі виїхали з Рассел-сквер, коли надійшла заява, що Джордж пориває з Емілією і її коханню, її щастю, її вірі в людей настав кінець, – заява надійшла у формі безцеремонного листа Джона Осборна, який кількома рядками повідомляв Емілію, що з огляду на негідну поведінку її батька всі зобов'язання між їхніми родинами втрачають свою чинність, – коли надійшов цей остаточний вирок, він не вразив дівчину так глибоко, як побоювались її батьки, чи, швидше, як побоювалась мати, бо Джон Седлі був геть убитий своїм банкрутством і своєю ганьбою. Емілія зблідла, але сприйняла звістку спокійно. Це тільки підтвердило похмурі передчуття, що давно вже зродилися в її серці. Вона ніби прочитала свій вирок, отримала кару за давній злочин. А полягав той злочин у тому, що вона покохала надто щиро, надто палко і всупереч глуздові. Своїми думками Емілія і тепер не поділилася ні з ким. Переконавшись, що всі її надії пропали, вона не стала нещаснішою, ніж була тоді, коли ще тільки відчувала біду, але не зважувалась її визнати. Вона переїхала з великого будинку в маленький, зовсім не помітивши зміни, і майже весь час просиджувала в своїй кімнатці, з кожним днем поволі в'янучи і марніючи. Я не хочу сказати, що всі дівчата схожі на Емілію. У *вас*, наприклад, люба міс Буллок, від такого навряд чи розбилося б серце. Ви твереза дівчина і дивитесь на світ так, як треба. Не скажу також, що й моє серце розбилося б, воно, щоправда, страждало, але, як бачите, витримало. Але є чимало душ саме таких – ніжних, ламких і страшенно вразливих.

Коли старий Джон Седлі думав про стосунки між Джорджем і Емілією чи заводив про це мову, його охоплювала майже така сама лють, як і містера Осборна. Він тоді лаяв і самого Джорджа, і його родину, називаючи їх жорстокими, підлими й невдячними. Немає такої сили на світі, присягався він, що

змусила б його віддати дочку за сина такого негідника; він наказав Емілії викинути Джорджа з голови і віддати йому всі до одного подарунки й листи, які тільки були в неї.

Дівчина пообіцяла і навіть спробувала виконати його наказ. Вона знайшла якихось дві чи три дрібнички, витягла з шухляди листи, ще раз перечитала їх, наче й так не знала напам'ять, але не змогла розлучитися з ними. Це було понад її силу, вона притулила їх до грудей, як, ви, мабуть, бачили, мати тулить свою мертву дитину. Емілії здавалося, що вона помре або збожеволіє, якщо її позбавлять цієї останньої втіхи. Як вона, бувало, цвіла і сяяла, коли приходили ці листи! Як у неї стукотіло серце і як вона квапилася до своєї кімнати, щоб прочитати їх на самоті! Коли вони виявлялися холодними, як те закохане серденько вміло відшукати в них ласку! Коли вони бували короткі й егоїстичні, скільки виправдань вона вміла знайти для того, хто їх писав!

Над цими нічого не вартими клаптиками паперу Емілія думала день і ніч. Вона жила своїм минулим, кожен лист викликав у неї згадку про якусь обставину, пов'язану з ним. Як добре вона все пам'ятала! Як Джордж дивився на неї, який він мав настрій, як він був одягнений, що він їй казав і яким тоном – ці реліквії і спогади загиблого кохання були єдиним, що їй залишилось на світі. Вона жила тільки тим, що охороняла мертве кохання.

Емілія палко бажала вмерти. «Тоді, – думала вона, – я завжди була б з ним». Я не схвалюю поведінки Емілії і не маю наміру ставити її взірцем для міс Буллок. Міс Буллок краще за цю бідолашну дівчину знає, як порядкувати своїми почуттями. Вона ніколи так не скривдила б себе, як нерозважна Емілія, що безповоротно подарувала своє кохання, віддала своє серце, нічого за це не отримавши, крім крихкої обітниці, яка миттю розлетілася в друзки і обернулася в ніщо. Довготривалі заручини – це угода про співдружність, коли один партнер може дотримуватись або розірвати її, а другий втрачає весь свій капітал.

Тому будьте обережні, дівчата, будьте дуже обачні, коли заручуєтесь. Остерігайтеся покохати когось щиро, ніколи не показуйте всіх своїх почуттів або (ще краще) намагайтеся менше почувати. Не забувайте про наслідки, до яких може призвести недоречна чесність та щирість і не довіряйте ні собі,

ні будь-кому іншому. Виходьте заміж так, як заведено у Франції: там дружками й світилками молодої є адвокати. Принаймні остерігайтесь таких почуттів, через які б ви потім мучились, і не давайте таких обіцянок, від яких не могли б будь-коли відмовитися. Тільки так ви втримаєтесь, матимете успіх і добру славу на Ярмарку Суєти.

Якби Емілія могла чути, що казали про неї в тих колах, з яких батькове банкрутство її вигнало, вона б збагнула, в чому полягав її злочин і як вона зганьбила свою честь. Такої злочинної необачності місіс Сміт ніколи не траплялося спостерігати, таку жахливу фамільярність місіс Браун завжди засуджувала, і такий кінець стане застереженням для її *власних* дочок.

– Капітан Осборн, звісно, не візьме дочки банкрута, – казали панни Доббін. – Досить, що її батько обвів їх круг пальця. А щодо самої Емілії, то її дурість переважає все...

– Що «все»? – гримнув на них капітан Доббін. – Адже вони були заручені ще дітьми! А хіба це не те саме, що одружитися? Та чи зважиться хтось на світі сказати хоч слово проти цієї наймилішої, найчистішої, найніжнішої і найблагороднішої дівчини?

– Годі тобі, Вільяме, чого ти напосівся на *нас*? Ми не чоловіки й не можемо з тобою битися, – мовила міс Джейн. – Ми ж нічого не кажемо про міс Седлі. Тільки поводилась вона весь час *дуже нерозважно*, щоб не сказати більше. Та й батьки її, звичайно, заслужили те лихо, яке їх спіткало.

– Може, ти сам попросиш руки в міс Седлі, оскільки вона тепер вільна? – глузливо додала Енн. – Ми поріднилися б з чудовими людьми, ха-ха-ха!

– Я? – крикнув Доббін і весь почервонів. – Думаєте, що коли ви, любі мої, кидаєтесь від одного до іншого, то й вона така? Авжеж, смійтесь і глузуйте з того ангела! Вона вас не чує, до того ж бідолашна дівчина нещасна, то чому б з неї і не поглузувати? Жартуй, Енн! Ти в нас найдотепніша. Та й усі, бачу, раді тебе послухати.

– Я тобі ще раз нагадую, що ми не в казармі, Вільяме, – мовила Енн.

– Не в казармі? Ну... хай би хтось у казармі сказав таке, як ти! – крикнув роздратований лицар. – Хай би хто писнув хоч слово проти неї! Але чоловіки такого не роблять, Енн. Це тільки

жінки не встигнуть зійтися, як уже шиплять, гелготять і кудкудакають. Ну чого ти ревеш, я лише кажу, що ви обидві добрі гуски, – додав Вілл Доббін, помітивши, що червоні сестрині очі починають, як звичайно, зволожуватись. – Про мене, будьте не гусками, а лебідками, чим собі хочете, тільки не чіпайте, бога ради, міс Седлі.

«Просто дивина, що Вільям так закохався в ту кокетливу дурепу!» – в цілковитій згоді думали мати й сестри Доббіна. Сестри дуже боялися, щоб Емілія не залигала свого другого обожнювача, коли вже її заручини з Осборном розпалися. Побоювання цих достойних панночок, безперечно, спиралися на їхній власний досвід чи, швидше, на їхнє розуміння добра і зла (оскільки досі вони не мали нагоди ні вийти заміж, ні відмовити комусь).

– Ще слава богу, мамо, що Вільямів полк виступає за кордон, – казали вони. – Принаймні хоч *цієї* небезпеки наш брат уникне.

Так воно й було насправді; отже, на кону з’являється французький імператор і грає свою роль у побутовій комедії Ярмарку Суєти, яку ми тепер показуємо і якої не могли б виставити без участі цього найяснішого статиста. Це він занапастив Бурбонів і Джона Седлі. Це він, прибувши до столиці, підняв усю Францію на свій захист, а всю Європу – на те, щоб його вигнати. Коли французький народ і армія присягли йому на вірність навколо орлів на Марсовому полі, чотири могутні європейські армії вирушили на велике chasse à l’aigle,[151] і однією з них була англійська, до якої входили капітан Доббін і капітан Осборн.

Звістку про те, що Наполеон опинився на волі й висів на берег, войовничий *** полк зустрів з неабияким захватом, зрозумілим кожному, хто знає цих сміливців. Усі, від полковника до найскромнішого барабанщика, відчули приплив надії, шанолюбства й патріотичного завзяття, і кожен дякував, мов за особисту послугу, французькому імператорові за те, що він скаламутив спокій Європи. Настала та пора, якої так чекав *** полк, – пора показати своїм товаришам по зброї, що він може воювати незгірше за ветеранів іспанської компанії і що Вест-Індія і жовта гарячка не вбили в ньому мужності й бойового духу. Стабл і Спуні мріяли отримати роту, не купуючи собі звання. Дружина майора О’Дауда сподівалася ще до

закінчення походу (в якому й вона вирішила взяти участь) підписувати свої листи: «Дружина полковника О'Дауда, кавалера ордена Лазні». Наші приятелі (Доббін і Осборн) були такі самі схвильовані, як і весь полк, і кожен по-своєму – Доббін дуже спокійно, а Осборн дуже галасливо і бурхливо – виявляли готовність виконати свій обов'язок і домогтися своєї частки слави й відзнак.

Новина так схвилювала всю країну й армію, що особисті справи відсунулися на задній план, тому, очевидно, й Джордж Осборн, що тільки-но отримав, як повідомляла «Газета», звання капітана й теж готувався до походу, де він прагнув заробити нове підвищення, не так переживав інші події, які за спокійних часів, напевне, не залишили б його байдужим. Принаймні треба визнати, що катастрофа доброго старого Седлі його не вельми засмутила. Того дня, коли нещасний джентльмен мав першу зустріч зі своїми кредиторами, Джордж приміряв свій новий мундир. Старий Осборн розповів синові про підступну, шахрайську, ганебну поведінку банкрута, ще раз нагадав, що їхні заручини з Емілією розірвані назавжди, і дав Джорджеві того вечора чималу суму грошей, щоб той заплатив за мундир і за еполети, які йому дуже личили. Гроші молодому гульвісі завжди були потрібні, і він узяв їх без зайвих слів. Будинок Седлі, де він пережив стільки щасливих хвилин, увесь був обліплений об'явами. Повертаючись до «Старого Слотера», де він зупинявся, коли приїздив до міста, Джордж бачив, як вони біліють проти місяця. Отже, цей затишний будинок замкнув свої двері за Емілією та її батьками. Де ж вони тепер знайшли собі прихисток? Думка про їхнє зубожіння дуже засмутила Джорджа. Того вечора він сидів у кав'ярні «Слотер» задуманий і, як зауважили його товариші, багато пив.

Трохи згодом туди зайшов Доббін і, побачивши Осборна, порадив йому не напиватися. Але той заявив, що йому з біса тяжко на душі, тому він і п'є. Коли ж Доббін почав допитуватися, чого йому тяжко, і недвозначно поцікавився, чи немає якихось новин, Джордж не захотів із ним розмовляти, хоч зрештою признався, що він страшенно зажурений і нещасний.

Через три дні після цього Доббін завітав до його кімнати в казармі. Осборн, підперши руками голову, явно пригнічений, сидів біля столу, на якому були розкидані папери.

– Вона… вона повернула мої подарунки… якісь нікчемні

дрібнички. Ось глянь!

На столі лежав пакуночок, адресований добре знайомим почерком капітанові Осборну, а коло нього кілька речей: каблучка, срібний ножик, який він купив їй ще хлопчиком на ярмарку, золотий ланцюжок і медальйон з пучком волосся в ньому.

– Усьому кінець, – простогнав Осборн, і в голосі його забриніла гіркота й каяття. – На, Вілле, прочитай, якщо хочеш.

Він подав товаришеві коротенького листа, всього кілька рядків:

«Тато звелів мені повернути тобі ці подарунки, які ти дав мені в щасливіші часи, і пишу я тобі востаннє. Я думаю – ні, я знаю, що ти так само боляче відчув той удар, який упав на пас. І я сама звільняю тебе від твого слова, оскільки через лихо, яке нас спіткало, його неможливо дотримати. Я певна, що ти не причетний до нашої біди і не маєш таких тяжких підозр, як містер Осборн, – найгіршого з усього, що нам довелося зазнати. Прощавай, прощавай! Я благаю бога, щоб він дав мені силу витримати нашу розлуку і все інше і щоб завжди благословляв твої вчинки.

Е.

Я буду часто грати на фортепіано… на твоєму фортепіано, яке ти прислав мені».

Капітан Доббін мав дуже м’яке серце. Йому завжди було тяжко дивитися на дітей або жінок, яких спіткало горе. На думку, що Емілія десь страждає, покинута й самітна, серце його обливалося кров’ю. Він так розхвилювався, що, може, комусь його поведінка могла б здатися й негідною чоловіка. Він заявив, що Емілія – ангел, з чим від щирого серця погодився й Осборн. Той теж, згадуючи все своє життя, знов побачив перед собою Емілію, від самого її дитинства аж до останнього часу, таку милу, невинну, таку знадливу, просту, щиру, закохану й ніжну.

Ох, мука втратити все це, мати його й не вберегти! Перед Джорджем зринали тисячі любих його серцю сцен і спогадів, в яких він завжди бачив її доброю і прекрасною. Він червонів із сорому й каяття, бо його егоїзм і байдужість поряд з такою недосяжною чистотою здавалися ще огиднішими. На якусь хвилину приятелі забули про славу, війну, про все на світі і розмовляли тільки про Емілію.

– Де вони тепер? – після довгої розмови й довгої мовчанки запитав Джордж; йому й справді було соромно, що він і досі не дізнався про це. – Де вони? На листі немає адреси.

Доббін знав, де вони. Він не тільки послав їм фортепіано, але й написав листа місіс Седлі й попросив дозволу навідатися до неї. І бачився з нею, а також з Емілією, вчора перед своїм від'їздом до Чатема. Навіть більше: це він привіз той пакуночок і листа, що так схвилював їх обох.

Щиросердий Доббін побачив, що місіс Седлі не лише зраділа його появі, а й була дуже зворушена поверненням фортепіано, яке, на її думку, міг прислати тільки Джордж на знак своєї прихильності. Капітан Доббін не спростував помилки шановної дами, він із щирим співчуттям вислухав її скарги й нарікання, пожурився разом з нею, що вони все втратили й опинилися в злиднях, погодився, що старий Осборн повівся жорстоко й нечесно з своїм найпершим благодійником. Коли господиня трохи розважила душу, виливши з переповнених грудей своє горе, Доббін набрався сміливості й попросив дозволу побачитись з Емілією, яка, за своїм звичаєм, сиділа нагорі, і мати, хвилюючись, привела її вниз.

Вона була така бліда, і в погляді її світився такий відчай, що Доббін злякався, бо прочитав на тому застиглому личкові найзловісніші ознаки. Посидівши з ним хвилину чи дві, вона простягла йому пакуночок і сказала:

– Будь ласка, передайте це капітанові Осборну... думаю, що... що він здоровий... І дуже гарно, що ви прийшли відвідати нас... нам дуже сподобався новий будинок. А я...я, мабуть, піду вже, мамо, я себе погано почуваю.

З цими словами бідна дівчина вклонилася капітанові, всміхнулась і вийшла. Мати, ведучи її нагору, сповненими муки очима глянула на капітана. Але доброму хлопцеві не треба було таких благань. Він і так гаряче любив Емілію. Його мучили невимовний смуток, жаль, страх, і, вийшовши на вулицю після побачення з Емілією, віл відчув себе злочинцем.

Коли Осборн дізнався, що його приятель знайшов Емілію, він нетерпляче почав розпитувати про неї. Як їй, бідолашній, живеться? Яка вона? Що вона казала? Тоді приятель узяв його за руки і глянув йому у вічі.

– Джордже, вона вмирає, – сказав він і більше не зміг вимовити жодного слова.

У будиночку, де Седлі знайшли собі притулок, служила весела дівчина-ірландка. Вона щодня намагалася чимось допомогти Емілії, втішити її, та все дарма. Еммі була надто пригнічена і не тільки не відповідала їй, але й не помічала її ласкавих спроб.

Годин через чотири після розмови Доббіна з Осборном ця дівчина зайшла до кімнати Емілії, де вона сиділа, як завжди, із своїми листами, мовчки щось роздумуючи про ці свої маленькі скарби. Радісно й хитро усміхаючись, служниця спробувала привернути до себе увагу Емілії, але та навіть не підвела голови.

– Міс Еммі, – врешті мовила дівчина.

– Іду, – відповіла Емілія, не дивлячись на неї.

– Мені доручили... – повела далі дівчина, – тут є щось… тут хтось... ось вам новий лист... не читайте більшедавніх. – І вона подала листа, якого Еммі відразу й прочитала.

«Я мушу тебе побачити, – писалося в ньому. – Люба моя Еммі, кохана, найдорожча моя дружино, прийди до мене».

Джордж і її мати чекали за дверима, поки вона прочитає листа.

Розділ XIX
МІС КРОУЛІ ПІД ОПІКОЮ ДОГЛЯДАЧКИ

Ми вже бачили, що місіс Феркін, покоївка з Парк-лейн, тільки-но дізнавшись про якусь більш-менш важливу подію для родини Кроулі, вважала за свій обов’язок негайно писати про неї місіс Б’ют Кроулі в пасторський дім, і вже угадували, яку незвичайну ласку й прихильність та добра дама виявляла до найближчої служниці міс Кроулі. Так само ласкаво й прихильно ставилась вона й до міс Брігс, компаньйонки господині, і здобула собі її відданість тими щедрими обіцянками та знаками уваги, які нікому нічого не коштують, а все ж дуже важливі й приємні тому, хто їх отримує. І справді, кожному господареві й доброму управителеві відомо, які дешеві, а проте корисні ці засоби і який приємний смак вони надають найскромнішій страві життя. Який дурень сказав, ніби масними словами не помастиш каші? Половина суспільства їсть її, та ще й з великим задоволенням, саме з такою підливою. Як безсмертний Алексіс Суайє[152] може приготувати за півпенні чудову юшку, якої невмілий кухар не зварив би і з багатьох фунтів городини та воловини, так і вправний артист уміє кількома простими, приємними фразами досягти куди кращого ефекту, ніж якийсь партач цілою купою суттєвіших благ. Навіть більше, ми знаємо, що від суттєвих благ часто болить живіт, тим часом як більшість людей чудово перетравлюють скільки завгодно гарних слів, і вони їм ніколи не обридають. Місіс Б’ют так часто казала Брігс і Феркін, як вона їх любить і що б вона зробила для таких чудових і відданих приятельок, якби була така багата, як міс Кроулі, що ті відчули до гості глибоку пошану й ставилися до неї з такою вдячністю та довірою, наче місіс Б’ют уже засипала їх найдорожчими подарунками.

З іншого боку, Родон Кроулі, як і слід сподіватися від такого гонористого, небагатого на розум драгуна, ніколи не підлещувався до ад’ютанток своєї тітки, відверто виявляв їм обом свою зневагу, при нагоді змушував Феркін стягати з нього чоботи, посилав її в дощ із якимось принизливим дорученням, а як часом і дарував яку гінею, то шпурляв гроші так, ніби давав ляпаса. Оскільки тітка вічно глузувала з Брігс, то й капітан ішов за її прикладом, і ті жарти на її адресу були такі

делікатні, як удар копитом його бойового коня. Натомість місіс Б'ют завжди радилася з нею у всіх складних питаннях, що вимагали витонченого смаку, захоплювалась її віршами і на тисячу способів ласкаво і ввічливо показувала, як вона її цінує. А коли вона підносила Феркін якийсь подарунок на два пенси, то супроводжувала його стількома похвалами, що пенси оберталися на золото у вдячному серці служниці, яка до того ж думала про майбутнє, сподіваючись для себе казкових благ того дня, коли місіс Б'ют почне порядкувати спадком.

На неоднакову поведінку цих двох родичів варто звернути увагу кожному, хто вступає у світ. Хваліть усіх підряд, скажу я таким людям, не будьте надто делікатні, не шкодуйте компліментів, кажіть їх кожному в очі і позаочі, коли ви маєте підставу сподіватися, що вони дійдуть до адресата. Ніколи не пропускайте нагоди сказати комусь ласкаве слово. Як Колінгвуд не міг бачити в своєму маєтку голого місця, а виймав з кишені жолудь і негайно ж таки втикав його в землю, так і ви робіть з компліментами. Жолудь вам нічого не коштує, але з нього може вирости такий добрий сволок.

Одне слово, поки Родон Кроулі процвітав, його слухалися з похмурою покірністю, та коли він потрапив у неласку, ніхто його не жалів і ніхто не хотів йому допомагати. Зате, коли місіс Б'ют почала порядкувати в домі міс Кроулі, весь гарнізон радий був стати під її команду, сподіваючись усяких вигод від її обіцянок, щедрості та ласкавих слів.

Місіс Б'ют Кроулі не тішила себе думкою, що Родон визнає свою поразку й не робитиме спроб здобути втрачені позиції. Вона знала, що Ребека надто розумна, надто енергійна й відчайдушна жінка, щоб скоритися без боротьби, і, відчуваючи, що треба бути готовою до бою, весь час була насторожі, чекаючи облоги, підкопу чи несподіваної атаки.

Насамперед хоч місто і було здобуте, чи могла вона мати певність, що здобута найголовніша його мешканка? Чи витримає міс Кроулі, чи вона, бува, тайкома не плекає думки знов привітати вигнану суперницю? Стара леді любила Родона й Ребеку, яка її розважала. Місіс Б'ют добре розуміла, що ніхто з її табору не вміє так подобатися цій вередливій, вихованій у місті жінці. «Співу моїх дівчаток після тієї клятої гувернантки не хочеться й слухати, що вже є, те є, – щиро призналася сама собі місіс Б'ют. – Стара завжди йшла спати, коли Марта і Луїза

починали грати свої дуети. Незграбні студентські манери Джіма й вічне базікання бідолашного Б’юта про собак і коней давно вже набридли їй. Якщо я заберу її до пасторського будинку, вона неодмінно з усіма полається і втече, а тоді їй недовго й знов попасти в лапи тому жахливому Родонові і стати жертвою тієї гадюки Шарп. Але тим часом, як я бачу, вона дуже хвора і принаймні кілька тижнів не зможе нікуди їхати, а поки одужає, треба придумати якийсь спосіб, щоб захистити її від тих безсовісних людей».

Коли навіть у найкращі хвилини для міс Кроулі хтось казав, що вона хвора чи має поганий вигляд, нажахана стара леді відразу посилала по лікаря. А мушу сказати, що тепер, після цієї несподіваної родинної бурі, яка б довела до струсу й міцніші нерви, вона *справді* кепсько себе почувала. В кожному разі, місіс Б’ют вважала за свій обов’язок заявити лікареві, аптекареві, компаньйонці і всім слугам, що міс Кроулі в дуже тяжкому стані й що вони повинні пристосуватись до її хвороби. Вона наказала настелити на вулиці по коліна соломи, зняти з парадних дверей молоток і віддати його на схованку містерові Боулсу. Вона наполягла, щоб лікар приїздив двічі на день, і кожні дві години напихала хвору ліками. Якщо хтось заходив до кімнати, вона так зловісно сичала: «Тс-с-с!» – що лякала нещасну хвору в ліжку; хоч куди б міс Кроулі звернула погляд, вона завжди натикалася на пильні очі-намистинки місіс Б’ют, яка зайняла міцну позицію на кріслі в головах хворої. Ті очі ніби світилися в темряві (бо завіси весь час були запнуті), коли вона в своїх плюшевих капцях безшумно, мов кішка, сновигала по кімнаті. Так міс Кроулі лежала цілими днями, і вже довгий час, а місіс Б’ют читала їй побожні книжки і не спала цілими ночами, слухаючи протяглі вигуки нічного сторожа й легеньке шипіння свічки. Опівночі хвору ще раз відвідував улесливий аптекар, після чого їй залишалось дивитися на блискучі, мов жаринки, очі місіс Б’ют і на жовтий відблиск, який тростинова свічка кидала на темну стелю. Навіть Гігейя[153] не витримала б такого розпорядку, а що вже казати про бідолашну стару леді з слабкими нервами? Ми вже згадували, що коли ця шановна учасниця Ярмарку Суєти була здорова і в доброму гуморі, вона дотримувалася таких вільних поглядів на релігію і мораль, що їй позаздрив би навіть мосьє Вольтер, та коли її опадала слабість, стара грішниця погіршувала свій етап панічним

страхом перед смертю, якому малодушно піддавалася.

Повчання коло ліжка хворої і побожні роздуми, певна річ, недоречні в белетристиці, і ми не маємо наміру (на відміну від декотрих сучасних романістів) заманювати публіку на проповідь, коли вона платить гроші, щоб подивитися комедію. Але й без проповіді кожному слід тримати в пам'яті ту істину, що метушня, тріумф, сміх і веселість, які Ярмарок Суєти виставляє на публічний огляд, не завжди товаришують акторові в особистому житті і що його часом опановує гнітючий настрій і сумне каяття. Думка про найрозкішніші бенкети навряд чи підбадьорить хворого епікурейця. Згадка про найкращі убори і блискучі тріумфи на балах не вельми потішить відквітлих красунь. Мабуть, і державні діячі в певні хвилини свого життя не відчувають великого задоволення від роздумів про найбільші свої перемоги. І вчорашні успіхи чи розваги не багато важать, коли попереду постане неминуче (але невідоме) завтра, про яке кожен із нас рано чи пізно мусить подумати. О брате в блазенському уборі! Чи не буває в тебе таких хвилин, коли тебе верне від скалозубства і кривляння, від калаталець і дзвіночків на ковпаку? Отож, любі друзі й колеги, моя приємна мета – походити з вами по Ярмарку, оглянути прилавки й вітрини, а потім ми всі повернемось додому від яскравих ліхтарів та веселого галасу і, залишившись самі, відчуємо себе глибоко нещасними.

«Коли б мій бідолашний чоловік мав голову на в'язах, – думала місіс Б'ют, – який би він був корисний нещасній старій леді за теперішніх обставин! Він змусив би її покаятись у своєму жахливому вільнодумстві, спонукав би виконати свій обов'язок і викинути з серця того огидного розпусника, що осоромив і себе, і родину; міг би він також переконати її віддати належне моїм коханим дівчаткам і хлопцям, що, безперечно, потребують і заслуговують усякої допомоги, яку тільки могли б їм дати родичі».

А оскільки сама ненависть до розпусти – це вже крок уперед на шляху до доброчесності, то Б'ют Кроулі намагалася з усієї сили викликати в своєї своячки відразу до всіх провин Родона Кроулі, познаходивши їх стільки, що їх цілком вистачило б, щоб засудити цілий полк молодих офіцерів. Якщо людина

зробить у житті якусь помилку, то жоден мораліст не витягатиме на світ його хиб так радо, як власні родичі. Так і місіс Б'ют, як добра родичка, надзвичайно цікавилась усім, що робив Родон, і виявила дивовижну обізнаність. Вона зібрала подробиці його негарної сварки з капітаном Маркером, яка скінчилася тим, що Родон, винний від самого початку, врешті застрелив капітана. Вона знала, як нещасний лорд Довдейл, мати якого навіть приїхала була в Оксфорд, щоб керувати вихованням сина, і який не брав до рук карт, поки не опинився в Лондоні, попав у тенета Родона, й той гидкий розпусник, розбещувач молодих хлопців, добре напоїв його в «Кокосовій пальмі» і обіграв на чотири тисячі фунтів. Вона яскраво, із протокольною докладністю описувала муки численних родин у графстві, яких Родон довів до лиха синів, яких він штовхнув на шлях безчестя і злиднів, дочок, яких він звів і допровадив до загибелі. Вона знала бідолашних торговців, що збанкрутували через його марнотратство, знала про всі ті підлі крутійства й шахрайства, якими він їх обплутав, а вже й поготів знала, як він зухвало і облудно обдурював найщедрішу з усіх тіток і якою невдячністю та глумом відплатив за її жертву. Щоб хвора добре затямила ці відомості, місіс Б'ют переказувала їх поступово, вважаючи за свій священний обов'язок доброї християнки й матері численної родини нічогісінько не приховувати й не відчуваючи ані найменших докорів сумління чи жалю до того, кого приносив у жертву її язик; навпаки, вона, певне, вважала, що її вчинок заслуговує якнайбільшого схвалення, і пишалася своєю рішучістю. Авжеж, якщо треба обмовити людину, то хоч що кажіть, а краще за родича ніхто цього не зробить. А якщо йдеться про невдаху Родона Кроулі, то треба визнати, що й самої правди було б досить, щоб засудити його, тому місіс Б'ют брала на себе зайвий клопіт, приписуючи йому ще й вигадані скандали.

Ребека також, як нова родичка, посіла не останнє місце в самовідданих дослідженнях місіс Б'ют, Ця невтомна шукачка правди (суворо наказавши не приймати ані посланців, ані листів від Родона) взяла карету міс Кроулі, поїхала до своєї давньої приятельки міс Пінкертон, у будинок Мінерви на Чізвікській алеї, і, поділившись із нею страхітливою новиною про те, як міс Шарп звела капітана Родона, довідалася чимало дивних подробиць про походження й дитинство колишньої

гувернантки. Приятелька Великого Лексикографа мала що їй розповісти. Міс Джемаймі наказано принести квитанції і листи вчителя малювання. Один був із боргової в'язниці, в іншому він благав авансу, ще в іншому дякував дамам із Чізвіка, що вони згодні взяти до себе Ребеку, а останній лист, написаний рукою нещасного художника, був той, у якому він, лежачи на смертній постелі, віддавав свою сирітку під опіку міс Пінкертон. Серед тієї колекції були також і дитячі листи самої Ребеки, в яких вона благала допомоги своєму батькові або висловлювала свою вдячність. Мабуть, на Ярмарку Суєти не знайдеться кращих сатир за листи. Візьміть в'язочку листів десятирічної давності від свого найближчого приятеля, того, якого ви тепер ненавидите. Гляньте на листи своєї сестри! Які ви були віддані одне одному, поки не посварилися за двадцять фунтів спадку! Витягніть дитячі кривулі свого сина, того самого, що потім розбив вам серце своєю черствістю і невдячністю, або й паку своїх власних листів, які дихають безмежною пристрастю і вічним коханням і які повернула вам наречена, коли вийшла заміж за набоба, та наречена, яка тепер цікавить вас не більше, ніж королева Єлизавета. Присяги, кохання, обіцянки, довіра, вдячність – як смішно читати про все це через деякий час! На Ярмарку Суєти мав би існувати закон, що зобов'язував би знищувати кожен писаний документ (крім оплачених рахунків від торговців) після певного, не дуже довгого проміжку часу. А щодо тих дурисвітів і мізантропів, які рекламують незмивне японське чорнило, то хай би їх чорт забрав разом з їхнім підступним винаходом! Найкращим для Ярмарку Суєти було б таке чорнило, що через кілька днів безслідно зникало б, залишаючи чистий, блискучий папір, на якому можна було б писати листа комусь іншому.

Від будинку міс Пінкертон невтомна місіс Б'ют подалася слідами Шарпа та його дочки на Грецьку вулицю, де мешкав покійний художник і де ще й досі стіни вітальні прикрашали портрети господині в білому атласі і господаря з мідними гудзиками, які Шарп намалював у рахунок платні за житло. Місіс Стокс виявилася говіркою особою і охоче розповіла все, що знала про художника: який він був непутящий і вбогий, який добродушний і веселий, як на нього завжди полювали судові виконавці та кредитори, як він жив невінчаний з матір'ю Ребеки (на превеликий жах господині, хоч вона терпіти не

могла тієї жінки) і повінчався з нею аж перед її смертю, якою хитрою лисичкою була його дочка, як вона всіх смішила своїми жартами й передражнюванням, як приносила з пивниці батькові джин і була відома в усіх студіях кварталу – одне слово, місіс Б’ют зібрала такі докладні відомості про батьків своєї нової родички, про її виховання й поведінку, що вони навряд чи сподобалися б Ребеці, якби вона знала, що нею так цікавляться.

Про свої ретельні й невтомні пошуки місіс Б’ют докладно поінформувала стару леді. Та довідалася, що дружина Родона Кроулі була дочкою оперної танцівниці, сама танцювала на сцені й позувала для художників. Вона виховувалась, як і повинна виховуватись дочка такої матері, пила з батьком джин і т. д. і т. д. Одне олово, пропаща жінка, що знайшла собі такого самого пропащого чоловіка, а мораль усієї розповіді місіс Б’ют була ось яка: ця пара шахраїв така підла, що порядній людині соромно знатися з нею.

Отакий матеріал зібрала завбачлива місіс Б’ют на Парк-лейн, так би мовити, харч і боєприпаси на випадок облоги, якій, вона була певна цього, Родон і його дружина неодмінно піддадуть міс Кроулі.

Та якщо місіс Б’ют у своїх діях і допустилася якоїсь помилки, то тільки тієї, що була надто ретельна; здається, вона трохи перестаралася. Безперечно, вона дбала про здоров’я міс Кроулі багато більше, ніж було потрібно. І хоч хвора цілком корилася невістці, її влада була така обтяжлива й сувора, що жертва плекала думку при першій слушній нагоді звільнитися від неї. Жінки-володарки, окраса жіночого роду, жінки, що влаштовують усе для всіх і знають краще, ніж самі зацікавлені особи, що кому з них корисне, інколи не враховують можливості домашнього бунту чи якихось інших небажаних наслідків, викликаних надуживанням їхньої влади.

Ось і місіс Б’ют, безперечно, діючи з найкращими намірами, виснажуючи себе до краю, недосипаючи й недоїдаючи, відмовляючись від свіжого повітря задля хворої зовиці, так ревно доглядала її, що мало не довела до могили. Якось у розмові з постійним аптекарем хворої, містером Кламном, вона звернула його увагу на ці свої жертви і на їхні наслідки.

– Можу з певністю сказати, – шановний містере Клампе, – мовила вона, – що я роблю все, аби тільки наша дорога хвора, яку її невдячний небіж загнав у ліжко, одужала. Я не думаю про себе і завжди готова на будь-які жертви.

– Мушу визнати, що ваша відданість справді дивовижна, – сказав містер Кламп, низько кланяючись, – але...

– Відколи я приїхала сюди, то, здається, й ока не склепила. Я не дбаю про сон, про своє здоров'я чи про вигоди, якщо цього вимагає обов'язок. Коли в мого бідолашного Джеймса була віспа, то хіба я дозволила найнятій доглядачці сидіти біля нього? Де там!

– Ви повелися, як найкраща мати, шановна пані... як найвідданіша з матерів, але...

– Як мати родини і дружина англійського священика, я покірно вірю, що дотримуюсь добрих принципів, – урочисто відповіла місіс Б'ют, щаслива в своїй упевненості, – і поки мене носитимуть ноги, я ніколи, містере Клампе, ніколи не занехаю свого обов'язку. Хай інші всілякими прикрощами накликають хворобу на ту сиву голову (місіс Б'ют показала рукою на одну з волосяних накладок каштанового кольору, натягнену на підставку в будуарі міс Кроулі), але я ніколи її не кину. Ох, містере Клампе, мені страшно, проте я знаю, що їй так само потрібна духовна розрада, як і лікарська допомога.

– Я ось що хотів сказати, шановна пані, – лагідно, але рішуче перебив її аптекар, – я ось що хотів сказати, коли ви згадали про почуття, які роблять вам честь. Мені здається, що ви надаремне хвилюєтесь за нашу любу приятельку і надто марнотратно жертвуєте задля неї своїм здоров'ям...

– Я не пошкодую життя для будь-кого з чоловікових родичів і свій обов'язок виконаю, – перебила його місіс Б'ют.

– Авжеж, якби була така потреба, але ми не хочемо, щоб ви стали мученицею, – галантно сказав містер Кламп. – Як ви, очевидно, й самі розумієте, ми з доктором Сквілсом грунтовно й прискіпливо обміркували становище міс Кроулі. Ми вважаємо, що вона пригнічена й знервована, родинні події розтривожили її...

– Той небіж зажене її в могилу! – не втрималася місіс Б'ют.

-...розтривожили її, і ви з'явилися, як ангел-охоронець, шановна пані, як справжній ангел-охоронець, щоб полегшити тягар, який звалився на її плечі. Але ми з доктором Сквілсом

вважаємо, що наша люба приятелька не в такому стані, щоб неодмінно тримати її в ліжку. Вона пригнічена, проте лежання в чотирьох стінах ще дужче її пригнічує. Їй треба якоїсь зміни, свіжого повітря, розваг – це найкращі ліки з усіх, які відомі медицині, – сказав, містер Кламп, усміхаючись і показуючи свої гарні зуби. – Переконайте її, щоб вона встала, шановна пані, стягніть її з ліжка і розвійте її гнітючий настрій, доможіться, щоб вона виїздила на короткі прогулянки. Вони повернуть троянди й на ваші щоки, якщо мені дозволено дати вам таку пораду, шановна місіс Б'ют.

– Вона може випадково зустріти в Парку свого страшного небожа. Мені казали, що той нахаба катається там із безсоромною спільницею своїх злочинів, – сказала місіс Б'ют (мимохіть вибовкавши свою таємницю), – і це може так її вразити, що доведеться знов класти її в ліжко. Вона не повинна нікуди виїздити, містере Клампе, поки я доглядаю її. А щодо *мого* здоров'я, то мені байдуже. Я залюбки його віддаю. Приношу в жертву на олтар родинного обов'язку.

– Слово честі, пані, – заявив уже навпростець аптекар, – я не відповідаю за її життя, якщо вона й далі сидітиме замкнена в темній кімнаті. Вона така знервована, що ми кожної хвилини можемо її втратити, і коли ви бажаєте, щоб капітан Кроулі став її спадкоємцем, то я відверто попереджаю вас: ви робите все, щоб допомогти йому.

– Господи милосердний! Невже її життя в небезпеці? – вигукнула місіс Б'ют. – Чому, чому ви раніше не сказали мені цього, містере Кламп?

Минулого вечора містер Кламп і доктор Сквілс обговорювали хворобу міс Кроулі (за пляшкою вина в будинку сера Лапіна Уоррена, дружина якого от-от мала подарувати йому тринадцяте благословення).

– Та моторна молодичка з Гемпшіра справжня гарпія, Клампе, – зауважив Сквілс. – Учепилася, як реп'ях, у стару Тіллі Кроулі. Та й добра з біса мадера, еге ж?

– А Родон Кроулі таки дурень, – відповів Кламп. – Узяв та й оженився з гувернанткою. Хоч у тій дівчині щось є!

– Авжеж, є: зелені очі, біла шкіра, гарненька фігурка, добре розвинена грудна клітка, – відповів Сквілс. – Але Кроулі, Клампе, однаково дурень.

– Він завжди такий був, – погодився Кламп.

– Тепер стара, напевне, відшиє його, – мовив лікар і, помовчавши, додав: – Думаю, вона залишить своїм спадкоємцям добрі гроші.

– Мабуть, добрі, – усміхнувся Кламп. – Але я за свої двісті фунтів на рік не бажаю їй смерті.

– Та гемпшірська відьма замучить її за два місяці, Клампе, якщо й далі буде впадати коло неї, – мовив доктор Сквілс. – Жінка стара, любить попоїсти, нервова, у неї підвищиться пульс, збільшиться тиск, а тоді – параліч, і кінець. Підійміть її на ноги, Клампе, витягніть на двір, а то не скоро матимете нові двісті фунтів на рік.

Тому після цієї поради достойний аптекар так рішуче порозмовляв з місіс Б'ют Кроулі.

Захопивши під свою владу приковану до ліжка стару леді й нікого до неї не допускаючи, місіс Б'ют не раз заводила мову про зміну духівниці. Але такі невеселі розмови сповнювали міс Кроулі ще більшим страхом перед смертю, якої вона й так завжди боялася, і місіс Б'ют збагнула, що треба спершу повернути хворій добрий гумор та здоров'я і вже аж тоді думати про свою благочестиву мету. Але куди вивозити стару – ось що не давало тепер спокою місіс Б'ют. Єдиним місцем, де міс Кроулі наврядчи могла б зустрітися з тим клятим Родоном, була церква, але місіс Б'ют справедливо вважала, що там старій не буде весело. «Треба поїхати й оглянути чудові околиці Лондона, – надумала вона, – я чула, що ніде в світі немає таких мальовничих місць». І вона раптом зацікавилася Гемпстедом і Горнсі, знайшла свій чар у Далвічі і, вмостивши свою жертву в карету, почала возити її по цих ідилічних закутках, пожвавлюючи коротенькі прогулянки розмовами про Родона та його дружину і розповідаючи старій леді історії, які мали б ще дужче відштовхнути її від тих негідників.

Мабуть, місіс Б'ют справді натягла струну надто вже туго. Бо хоч вона й викликала в міс Кроулі відповідне почуття до неслухняного небожа, але стара зненавиділа і свою мучительку; в неї з'явився страх перед невісткою, і вона прагнула спекатись її. Скоро вона рішуче повстала проти Гайгейта і Горнсі й захотіла проїхатися Парком. Місіс Б'ют знала, що там вони можуть зустріти ненависного Родона, і не помилилася. Якось на окружній алеї з'явилася Родонова відкрита бричка; поруч із ним сиділа Ребека. У ворожій кареті міс Кроулі сиділа на

звичайному своєму місці, ліворуч від неї вмостилася місіс Б'ют, а навпроти – пудель і міс Брігс. Момент був напружений, у Ребеки закалатало серце, як вона побачила знайому карету, а коли екіпажі порівнялися, вона плеснула руками і обернулась до старої леді з виразом найглибшої любові та відданості. Родон здригнувся, і його щоки під нафарбованими вусами геть почервоніли. В другій кареті тільки стара Брігс захвилювалася, розгублено витріщивши очі на колишніх своїх друзів. Капелюшок міс Кроулі був рішуче обернений у бік Серпентайна,[154] а місіс Б'ют саме тієї хвилини пестила пуделя, називала його милим, ласкавим песиком. Екіпажі роз'їхалися, кожен у свій бік.

– Їй-богу, все пропало, – сказав Родон дружині.

– Спробуй ще раз, – відповіла Ребека. – Ти не міг би зачепитися з ними колесами?

Родон не відважився на такий маневр. Коли карети знов зустрілися, він тільки ледь підвівся, тримаючи руку напоготові біля капелюха, і втупив очі в тітку. Але цього разу міс Кроулі не відвернулася, вона і місіс Б'ют глянули просто в обличчя небожеві і безжально його не впізнали. Він, вилаявшись, опустився на сидіння, виїхав з ряду карет і чимдуж погнав додому.

Це була блискуча й незаперечна перемога місіс Б'ют. Але вона відчула, що такі зустрічі небезпечні, оскільки бачила, що міс Кроулі явно схвилювалася. Вона вирішила, що її найдорожча родичка задля свого здоров'я повинна на якийсь час виїхати з міста, і настійливо рекомендувала їй податися в Брайтон.

Розділ XX
У ЯКОМУ КАПІТАН ДОББІН ВИСТУПАЄ В РОЛІ ПОСЛАНЦЯ ГІМЕНЕЯ

Сам не знаючи як, капітан Доббін став головним призвідником і упорядником весілля Джорджа Осборна з Емілією. Якби не він, шлюб цей ніколи б не відбувся; він не міг не признатися в цьому самому собі й трохи гірко посміхався на думку, що саме йому судилася така роль. Та хоч посередництво в цих переговорах справді було найтяжчим завданням з усіх, які могли йому випасти, капітан Доббін, коли брав на себе якийсь обов'язок, звик виконувати його без зайвих слів і вагань. Твердо переконаний, що міс Седлі вмре від розчарування, якщо її обдурить наречений, він вирішив зробити все, щоб зберегти їй життя.

Я не буду описувати всі подробиці зустрічі Джорджа й Емілії, коли чесний Вільям постарався привести нареченого знов до ніг (чи, може, краще сказати «в обійми»?) коханої. Навіть людина черствіша за Джорджа розтанула б, побачивши те миле личко, що так змарніло від журби й відчаю, і почувши ті прості, ніжні слова, якими вона розповіла коротеньку жалісливу історію. І оскільки Емілія не зомліла, коли мати, тремтячи з остраху, привела до неї Осборна, а лише поклала голову коханому на плече й вилила своє горе в солодких, рясних і втішних сльозах, стара мати, якій теж відлягло від серця, подумала, що найкраще залишити їх самих. Еммі, плачучи, припала до руки Джорджа й почала її покірно цілувати, ніби він був її паном і найвищим володарем, а сама вона – негідною грішницею, що чекає від нього милосердя й ласки.

Таке поклоніння і мила, беззастережна покора неабияк розчулили Джорджа Осборна й підлестили його самолюбству. В цій простій, сумирній і відданій істоті він побачив рабиню, і душа його затремтіла від усвідомлення своєї сили. Він хотів бути великодушним султаном, хотів підвести цю Естер, що стояла перед ним навколішки,[155] і зробити її королевою. Крім того, смуток і врода дівчини зворушили його не менше, ніж покора, тому він потішив її, так би мовити, підвів і простив. Усі її надії і почуття, що в'янули й сохли, відколи зайшло її

сонечко, тепер відразу розквітли, набрали барв. Побачивши того вечора на подушці радісне личко Емілії, ви навряд чи повірили б, що це та сама дівчина, яка лежала тут минулої ночі така змучена, млява, байдужа до всього навколо. Добра служниця-ірландка, втішена зміною, попросила дозволу поцілувати її в личко, що так відразу порожевіло. Емілія, моя дитина, обвила руками шию дівчини й сама поцілувала її від щирого серця. Та вона й була майже дитиною. Тієї ночі вона й спала, як дитина, міцним, здоровим сном, а як же вона променіла щастям, коли прокинулась у залитій ранковим світлом кімнаті!

«Сьогодні він знов буде тут, – подумала Емілія. – Він найкращий і найдобріший з усіх». І, правду кажучи, Джордж також вважав, що таких великодушних людей, як він, мало є на світі і що він приносить величезну жертву, одружуючись з Емілією.

Поки вона й Осборн утішалися нагорі чудовим tête-à-tête, стара місіс Седлі й капітан Доббін розмовляли внизу про те, яке склалося становище і які є можливості влаштувати долю молодят. Місіс Седлі, звівши закоханих і залишивши їх, коли вони міцно обнялися, з чисто жіночою логікою запевнила, що ніяка сила в світі не змусить старого Седлі віддати свою дочку за сина того, хто так ганебно, підло й жорстоко з ним повівся. І вона заходилася довго розповідати про щасливіші дні і про те, які вони були заможні вже тоді, коли Осборн ще скромно мешкав на Нью-роуд і його дружина була *рада* якимось Джозовим недоноскам, що їх місіс Седлі віддавала їй, коли народжувалися котресь із Осборнових дітей. Вона була певна, що серце старого Седлі розбила саме жорстока невдячність того чоловіка і він ніколи, *ніколи в світі* не погодиться на цей шлюб.

– Тоді їм доведеться втекти, пані, – засміявся Доббін, – як утік капітан Родон Кроулі з товаришкою міс Еммі, тією маленькою гувернанткою.

– Та невже? Хто б подумав! – вигукнула місіс Седлі, вражена новиною. – Шкода, що не можна розповісти про це Бленкінсоп. Вона завжди не довіряла міс Шарп. Ото пощастило Джозові, що він не спіймався на її гачок! – І вона почала описувати Доббінові добре відому любовну історію Ребеки та збирача податків з Боглі-Уолага.

Зрештою Доббін боявся не стільки гніву містера Седлі,

скільки другого зацікавленого родича й не приховував, що він дуже занепокоєний тим, як поведеться той понурий тиран, купець з Рассел-сквер. «Адже він рішуче заборонив цей шлюб, – міркував Доббін. Він добре знав, що старий Осборн безмежно впертий і твердо дотримується свого слова. – Єдина надія в Джорджа помиритися з батьком, – міркував далі його друг, – це відзначитись у майбутньому поході. Якщо він загине, помре й Емілія. А коли йому не пощастить відзначитись, що тоді? Здається, він має якісь гроші від матері – стільки, що можна купити звання майора... Або ж йому доведеться продати своє звання, виїхати за море й осісти в Канаді чи миритися з нестатками десь на селі». Сам Доббін з такою товаришкою ладен був би оселитися хоч і в Сибіру. Диво, та й годі: цьому кумедному, вкрай нерозважному молодому офіцерові навіть на думку не спало, що брак засобів для утримання гарної карети й коней і відповідних прибутків, які б давали змогу їхньому власникові гідно пригощати своїх приятелів, мали стати перепоною до шлюбу Джорджа з Емілією.

Якраз ці важливі міркування й переконали Доббіна, що шлюб повинен відбутися якнайшвидше. А може, він сам бажав, щоб усе це скоріше було вже позаду? Так, коли хтось помирає, близькі йому люди кваплятьcя з похороном чи, коли розлука неминуча – самі прискорюють її. Певне одне: Доббін, узявшись за цю справу, докладав усіх зусиль, щоб швидше довести її до кінця. Він підганяв Джорджа, доводив, що старий Осборн неодмінно помириться з ним, коли в «Газеті» буде згадане його прізвище серед тих, хто відзначився; брався, якщо треба, побалакати і з одним, і з другим батьком. Словом, він квапив Джорджа владнати цю справу до того, як їм прийде наказ вирушати в закордонний похід, а його тепер сподівалися з дня на день.

Маючи на меті ці матримоніальні плани, капітан Доббін за цілковитою згодою місіс Седлі, яка не хотіла сама говорити про них чоловікові, і з її дозволу подався шукати Джона Седлі в Сіті, до кав’ярні «Тапіока», куди той ходив щодня, відколи замкнуто його власну контору й відколи його зломила жорстока доля. Нещасний старий писав там якісь листи, отримував відповіді, з таємничим виглядом зв’язував їх у пакунки і весь час носив у кишенях. Я не знаю нічого жалісливішого за діловиту, загадкову метушню банкрута. Ті

листи від багатих людей, яки він показує вам, ті замацані, пом'яті папірці, які обіцяють підтримку чи висловлюють співчуття, які він сумно розкладає перед вами, будуючи на них свої надії на поновлення доброї слави і багатства! Безперечно, за довгі роки вас, шановний читачу, не раз зупиняв такий злощасний невдаха, відводив кудись у куток, витягав з відстовбурченої кишені сюртука пачку паперів, розв'язував її і, тримаючи шнурочок у зубах, відбирав і розкладав перед вами свої улюблені листи. Кому не знайомий той тужний, напружений, майже божевільний погляд, у якому світиться безнадія?

Таким нещасним Доббін застав колись квітучого, веселого, звиклого до успіху Джона Седлі. Його сюртук, завжди новий і ошатний, витерся на швах, а на гудзиках проступала мідь. Обличчя його змарніло і було неголене; комірець і хустка на шиї пом'ялися і обвисли над бахматим жилетом. Бувало, пригощаючи чимось у кав'ярні Доббіна й Джорджа, він розмовляв і сміявся голосніше за інших, і біля нього упадали всі кельнери. А тепер боляче було дивитись, як принижено й чемно він звертався в «Тапіоці» до Джона, старого, підсліпуватого служника в брудних панчохах і потрісканих лакованих черевиках, що мав обов'язок подавати блюдця з облатками замість хліба, олов'яні чорнильниці замість чарки й аркушики паперу замість шинки, – відвідувачі цього похмурого місця розваг начебто нічого більше й не споживали. А Вільямові Доббіну, якого старий джентльмен замолоду не раз пригощав і з якого любив пожартувати, він тепер нерішуче, боязко подав руку й назвав його «сером». Вільямові стало так шкода старого добродія і так соромно, наче він сам був якось причетний до того лиха, що довело Седлі до такого приниження.

– Дуже радий вас бачити, капітане Доббіне, сер, – мовив старий Седлі, несміливо глянувши на гостя, довготелеса постать і військовий мундир якого викликала іскру зацікавлення в сонних очах служника, що вештався по кав'ярні в потрісканих лакованих черевиках, і збудили стару жінку в чорній сукні, що дрімала за прилавком серед немитих, пощерблених чашок з-під кави. – Як маються шановний олдермен і міледі, ваша люба матуся? – При слові «міледі» він озирнувся на служника, ніби хотів сказати: «Дивись-но, Джоне, я ще маю приятелів, і не будь-кого, а шановних людей з доброю

славою». – Ви прийшли до мене в якійсь справі, сер? Усі справи провадять тепер мої молоді приятелі Дейл і Спігот, поки буде готова моя нова контора, бо тут я, бачите, сиджу тільки тимчасово. Чим ми можемо бути вам корисні, сер? Може, зволите щось перекусити?

Збентежений Доббін, заникуючись, почав відмовлятися, запевняти, що він нітрохи не голодний і не хоче пити. Справи в нього теж немає ніякої, він просто зайшов провідати містера Седлі, так би мовити, привітатися з ним. І він додав, з відчаю покривившим душею:

– Мати здорова, тобто була дуже нездорова і чекає тільки першого сонячного дня, коли можна буде вийти завітати до вашої дружини. А як почуває себе місіс Седлі? Думаю, в неї все гаразд?

Доббін замовк, похопившись, що він неперевершений лицемір, бо надворі була чудова погода, і літнє сонце світило так ясно, як тільки воно може світити в околиці похоронного закладу, де містилася ця кав'ярня; згадав він також, що годину тому сам бачив місіс Седлі, коли власною бричкою привіз капітана Осборна у Фулем і залишив його там tête-à-tête з Емілією.

– Моїй дружині дуже приємно буде побачитися з міледі, – мовив Седлі, витягаючи свої папери. – Я отримав дуже ласкавого листа від вашого батька. Передайте йому від мене найщиріше вітання. Леді Доббін знайде нас у трохи меншому будиночку, ніж ми звикли приймати своїх друзів, але він затишний, та й зміна повітря добре впливає на мою дочку, яка в місті почувала себе не дуже добре... ви ж пам'ятаєте маленьку Еммі, правда?.. Авжеж, вона таки почувала себе кепсько.

Розмовляючи, старий джентльмен неспокійно водив очима; він думав про щось інше, перегортаючи папери і мнучи в руках вистріпану червону стрічку, якою він їх перев'язував.

– Ви самі людина військова, Вілле Доббіне, – повів далі старий, – тож скажіть мені, чи хто міг сподіватися, що той корсиканський негідник повернеться з Ельби? Коли союзні монархи були тут торік і ми влаштували їм обід у Сіті, милувалися собором Згоди, феєрверком і китайським мостом у Сент-Джеймському парку, то чи могла людина із здоровим глуздом допустити, що насправді мир не укладено, хоч ми й відспівали за нього «Te Deum»? Я питаю вас, Вільяме, чи міг я

сподіватися, що австрійський імператор виявиться мерзенним зрадником… авжеж, зрадником, не інакше? Я кажу так, як воно є: він дволикий, мерзенний зрадник, інтриган, що з самого початку мав на думці повернути до влади свого зятя. Я певен, сер, що втеча Боні з Ельби – це підле шахрайство, змова, до якої причетна добра половина європейських держав, що хотіли знецінити державні процентні папери і зруйнувати нашу країну. Ось чому я сиджу тут, Вільяме. Ось чому моє прізвище з'явилося в «Газеті». Що ж, сер. Я повірив російському цареві і принцу-регентові. Ось гляньте сюди, на мої папери. Гляньте, який був курс на державні процентні папери першого березня і скільки варті були французькі п'ятипроцентні папери, коли я купив їх на виплату в найближчий ліквідаційний термін. А скільки вони варті тепер? Тут була змова, та й годі, а то б той негідник не зміг утекти. Де був англійський уповноважений, що дозволив йому втекти? Його треба було б розстріляти, віддати під воєнно-польовий суд і розстріляти, їй-богу!

– Ми думаємо прогнати Боні, сер, – сказав Доббін, трохи наляканий люттю старого, в якого на лобі набрякли жили і який стукав по паперах стиснутим кулаком. – Ми думаємо прогнати його, сер… герцог уже в Бельгії,[156] а ми з дня на день чекаємо наказу вирушати.

– Не давайте йому спуску! Привезіть сюди його голову, сер! Убийте мерзотника! – ревів Седлі. – Їй-богу, я б сам записався до війська… Але я зламаний старий чоловік, мене зруйнували той нагідник і зграя облудних шахраїв тут, у нас, яких я сам поставив на ноги, сер, і які тепер катаються в каретах, – додав він тремтячим голосом.

Доббіна неабияк схвилював вигляд цього ласкавого колись чоловіка, що майже втратив розум з горя і кипів безсилою старечою люттю. Поспівчувайте нещасному джентльменові, всі ви, для кого гроші й становище – найважливіші скарби! А вони таки справді найважливіші на Ярмарку Суєти.

– Буває, що гадюка, яку ти пригрієш, потім укусить тебе, – повів далі старий. – Бувають такі голодранці: ти його висадиш на коня, а він першого ж тебе зіб'є з ніг. Ви здогадуєтесь, кого я маю на гадці, Вільяме, голубе мій. Отого скоробагатька, негідника з Рассел-сквер, якого я знав ще без шилінга в кишені! Тепер я благаю господа і сподіваюся, що побачу його таким жебраком, яким він був, коли я допоміг.

– Я дещо чув про це від свого товариша Джорджа, сер, – сказав Доббін, намагаючись швидше перейти до справи. – Джорджа дуже засмутила ваша сварка з його батьком. Він навіть послав мене сюди з дорученням.

– То он чого ви тут! – закричав старий і схопився в місця. – Що, може, той нахабний дженджик із вест-ендськими манерами шле мені своє співчуття, га? Дуже мило з його боку. Він і далі крутиться біля мого дому? Якби мій син мав справжню чоловічу, відвагу, від застрелив би його! Він такий самий негідник, як його батечко. Я не хочу, щоб про нього й згадували в моєму домі. І проклинаю той день, коли дозволив йому переступити мій поріг! Я волію бачити свою дочку мертвою, ніж віддати її за нього заміж!

– Джордж не винен, що його батько такий жорстокий, сер. Ви також спричинились до того, що Емілія покохала його. Хіба ви має право гратися почуттями двох молодих істот і робити їх нещасними тому, що вам так хочеться?

– Затямте собі, це не його батько розриває заручини, а я забороняю їм одружуватись! – закричав старий Седлі. – Наші родини розлучилися навіки. Я впав низько, але не настільки, щоб допустити до цього шлюбу, о ні! І ви так і скажіть всьому їхньому кодлові: синові, батькові, сестрам і всім.

– А я вважаю, що ви не маєте ні сили, ні права розлучати їх, – сказав Доббін тихим голосом. – І якщо ви не дасте дочці своєї згоди, вона зобов'язана буде вийти заміж усупереч вам. Я не бачу глузду в тому, щоб через вашу примху Емілія вмерла або залишилася довіку нещасною. Як на мій погляд, то вона вже так міцно зв'язана словом, наче про їхній шлюб оголошувано по всіх церквах Лондона. Та й чи може бути краща відповідь на виставлені проти вас звинувачення Осборна, – адже ж він вас звинувачує, – ніж прохання його сина ввійти у вашу родину і одружитися з вашою дочкою?

Цей доказ наче освітив обличчя старого Седлі легеньким променем задоволення, але він і далі запевняв, що не дозволить Емілії вийти заміж за Джорджа.

– Доведеться влаштувати все без вашої згоди, – засміявся Доббін і розповів містерові Седлі, як за день перед цим розповідав його дружині, про втечу Ребеки з капітаном Кроулі.

Ця історія явно розважила старого джентльмена.

– Ви, капітани, страшні люди! – мовив він, зв'язуючи свої

папери, і на виду в нього з’явилося щось подібне до усмішки, на превеликий подив підсліпуватого служника, який щойно зайшов до зали: він ще не бачив такого виразу на обличчі в Седлі, відколи той почав учащати до цієї похмурої кав’ярні.

Видно, можливість завдати своєму ворогові Осборну такого удару втішила старого Седлі, і коли їхня розмова скінчилась, вони розійшлися з Доббіном добрими приятелями.

– Сестри кажуть, що в неї діаманти такі завбільшки, як голуб’яче яйце, – розповідав, сміючись, Джордж. – Як вони, мабуть, личать до її кольору обличчя! Коли вона чіпляє на шию всі свої коштовності, то, певне, виходить справжня ілюмінація. А волосся в неї – мов вороняче крило, і таке кучеряве, як у Самбо. Очевидно, вона чіпляла собі кільце в ніс, коли їздила відрекомендовуватись до палацу. Ще якби встромити їй у кучері пучок пір’я, то була б справжня belle sauvage.[157]

Так Джордж у розмові з Емілією глузував з однієї молодої леді, з якою недавно познайомилися його батько й сестри і яку вони вельми шанували. Казали, що вона має хтозна-скільки плантацій у Вест-Індії та купу грошей у державних процентних паперах і що в списку акціонерів Ост-Індської компанії її прізвище відзначене трьома зірочками. В неї була вілла по той бік Темзи і будинок на Портленд-плейс. Ім’я багатої вест-індської спадкоємиці було дуже прихильно згадане в «Морнінг пост». Місіс Гегістон, удова полковника Гегістона, що була її родичкою і порядкувала в її будинку, почала тепер виводити дівчину в світ, бо та щойно вернулася зі школи, в якій довершила своє виховання. Родина Осборнів зустріла її на проханій вечері в домі старого Галкера на Девоншір-плейс («Галкер, Буллок і К°» були віддавна агентами її родини у Вест-Індії), і Джорджеві сестри всіляко виявляли їй свою прихильність, яку вона добродушно приймала. «Бути сиротою в її становищі і з її грішми – це ж так цікаво!» – казали панни Осборн, захоплено розповідаючи міс Вірт про свою нову приятельку, коли повернулися з вечора в Галкера. Вони домовилися, що й надалі зустрічатимуться з нею, і другого ж таки дня поїхали каретою відвідати її. Місіс Гегістон, удова полковника Гегістона й родичка лорда, про якого вона весь час згадувала, неприємно вразила наших недосвідчених дівчат

бундючністю і звичкою надто багато говорити про своїх родичів, зате сама Рода перевершила всі їхні сподівання – виявилась найщирішою, найласкавішою і наймилішою; щоправда, її треба було трохи відшліфувати, зате яку вона мала добродушну вдачу! Дівчата відразу перейшли на «ти».

– Аби ти бачила, як вона вирядилась до двору, Еммі! – регочучи, розповідав Осборн. – Вона прийшла до моїх сестер показатися перед тим, як її мала везти туди міледі Бінкі, родичка Гегістон. Та Гегістон геть з усіма поріднилася. Її діаманти сяяли, немов Воксгол того вечора, коли ми там були. (Пам’ятаєш, Еммі, Воксгол? І як Джоз співав своїй ясочці?) Діаманти і червоне дерево – яке чудове поєднання! І білі пера у волоссі, тобто у вовні. Сережки в неї були такі завбільшки, як свічники, їй-богу, їх можна було б засвітити, а жовтий атласний шлейф тягся за нею, наче хвіст комети.

– Скільки їй років? – запитала Еммі, якій Джордж без угаву торохтів про темношкіру красуню того ранку, коли вони помирилися, – на такі речі він був мастак, як ніхто в світі.

– Та тій чорношкірій принцесі, хоч вона щойно скінчила школу, уже десь, мабуть, двадцять два чи двадцять три. А якби ти побачила, як вона пише! За неї звичайно пише листи місіс Гегістон, але якось, повіривши в себе, вона сама взялася за перо й написала моїм сестрам листа. Там було написано «чирвона» замість «червона» і «хвалди» замість «фалди».

– Ну, то це, напевне, міс Суорц, що мала в нашому пансіоні окрему кімнату, – мовила Еммі, згадавши добродушну дівчину-мулатку, яка довела себе до істерики, коли Емілія покидала школу міс Пінкертон.

– Справді, вона! – мовив Джордж. – Її батько був німецький єврей, кажуть, торговець рабами, що мав якийсь стосунок до Канібальських островів. Він торік помер, а міс Пінкертон докінчила її освіту. Вона вміє заграти на піаніно дві п’єски, заспівати три пісні, може писати, якщо місіс Гегістон сидить поряд і виправляє її помилки. Джейн і Марія полюбили її, як сестру.

– Хотіла б я, щоб вони мене полюбили, – задумливо мовила Еммі. – А вони завжди ставились до мене так холодно.

– Серденько моє, вони полюбили б тебе, якби ти мала двісті тисяч фунтів, – мовив Джордж. – Так їх уже виховали. Наше суспільство любить гроші. Ми живемо серед банкірів і великих

ділків Сіті, хай їм чорт, і кожен, хто розмовляє з тобою, побрязкує в кишені грошима. Такий той йолоп Фред Буллок, що хоче одружитися з Марією, такий Голдмор, директор Ост-Індської компанії, такий самий Діплі, торговець лоєм, – це вже в *нашій* галузі, – додав він, ніяково засміявшись і почервонівши. – Прокляття тій зграї паскудників, які тільки й знають, що гребти гроші! Я засинаю на їхніх людних, ситих обідах. Я соромлюся того безглуздого товариства, що сходиться на батькові прохані вечері. Я звик бувати серед джентльменів, світських і вихованих людей, а не серед крамарів, що обжираються черепаховою юшкою. Любо моя Еммі, ти єдина в нашому коді справжня леді, і зовні, і за своїми думками, і в своїй мові. А все тому, що ти ангел, це свята правда. Не заперечуй, ти в нас єдина леді. Міс Кроулі казала тобі те саме, а вона бувала в найкращих колах Європи. А щодо Родона Кроулі, капітана лейб-гвардії, то він з біса гарний хлопець, мені подобається, що він одружився з тією дівчиною, яку покохав.

Емілії капітан Кроулі теж дуже подобався, і з тієї самої причини. Вона була певна, що Ребека знайде з ним своє щастя і навіть пожартувала, що Джоз уже якось переживе втрату. Так вони бавили час у приємній розмові, як колись раніше. Емілія зовсім заспокоїлася, хоч трохи й кокетувала своєю ревністю до міс Суорц і навіть призналась, – яка лицемірка! – що боїться, аби Джордж не забув її через спадкоємицю, через її гроші й великий маєток у Сент-Кітсі. Та насправді вона була надто щаслива, щоб відчувати якийсь страх, недовіру чи сумніви; маючи біля себе Джорджа, вона не боялася жодної спадкоємиці чи красуні і взагалі нічого в світі.

Коли капітан Доббін, що дуже вболівав за своїх друзів, зайшов до них після обіду, він зрадів, побачивши, як Емілія знов ожила, як вона сміялася, як щебетала і співала, награючи на фортепіано, такі знайомі йому романси. Вона замовкла тільки тоді, коли біля вхідних дверей подзвонив старий Седлі, що повернувся з Сіті. Щоб уникнути небезпечної зустрічі, Джорджеві дано знак іти геть.

Якщо не рахувати вітальної усмішки – та й та була силуваною, бо Емілії прихід Доббіна видався недоречним, – міс Седлі не виявила ніякої уваги Доббінові, поки він сидів у неї. Але капітанові досить було того, що вона щаслива, він тішився, що зміг прислужитися їй.

Розділ XXI
СВАРКА ЧЕРЕЗ СПАДКОЄМИЦЮ

Можна запалати коханням до кожної молодої особи, наділеної такими достойностями, як міс Суорц, а тут ще в серці старого Осборна зародилася одна шанолюбна мрія, яку та дівчина повинна була, здійснити. З величезним запалом і ласкавою прихильністю він заохочував своїх дочок до ніжної приязні з молодою спадкоємицею і заявляв, що йому як батькові надзвичайно приємно бачити, що його діти теж добре розпорядилися своїми симпатіями.

– Люба моя, – казав він міс Роді, – ви не знайдете, в нашому скромному будиночку на Рассел-сквер тієї пишноти і того кола, до яких звикли у Вест-Енді. Мої дочки прості, безкорисливі дівчата, але серце в них золоте, вони полюбили вас, і це робить їм честь, авжеж, це робить їм честь. Я звичайний, простий, скромний британський купець, чесний, як можуть засвідчити мої шановні друзі Галкер і Буллок, що були агентами вашого покійного, досі оплакуваного батька. Ви знайдете в нас дружню, просту, щасливу і – думаю, що можу так сказати, – шановану родину, простий стіл, простих людей, але щиру гостинність, люба моя міс Родо… дозвольте мені так вас називати, бо моє серце запалало до вас щирою прихильністю, кажу вам відверто, я справді полюбив вас. Вип’єте шампанського? Гіксе, шампанського міс Суорц!

Можна не сумніватися, що старий Осборн вірив кожному своєму слову і що його дочки не прикидалися, а таки любили міс Суорц. На Ярмарку Суєти люди, цілком природно, тягнуться до багатих. Якщо навіть найпростіші люди схильні досить ласо дивитися на велике багатство (я кидаю виклик будь-кому з британських громадян, хай скаже, чи слово «багатство» не будить у ньому дуже приємного почуття, та й ви самі, якщо вам скажуть, що ваш сусід за столом має півмільйона, – хіба ви не дивитиметесь на нього з особливим зацікавленням?), отже, якщо навіть прості люди полюбляють гроші, то як повинні ставитись до них ті, хто зуби з’їв на грошових справах! Їхні почуття просто рвуться назустріч багатству, їхнє серце ладне запалати любов’ю до цікавих для них власників того багатства. Я знаю кількох шановних людей, які вважають неможливою для

себе розкішшю заприятелювати з кимось таким, хто не має відповідного багатства і відповідного становища в суспільстві. Вони дають волю своїм почуттям тільки в певних випадках. І ось вам доказ: більшість членів родини Осборнів, які протягом довгих п’ятнадцяти років не здатні були на тепле почуття до Емілії Седлі, за один єдиний вечір устигли сповнитися до міс Суорц такою любов’ю, що більшої не міг би побажати й найромантичніший прихильник кохання з першого погляду.

Якою вона й Джордж були б чудовою парою (так вважали і сестри, і міс Вірт), і настільки вона краща за ту нікчемну Емілію! Такий чудовий хлопець, вродливий, з становищем, обдарований, був би їй найкращим чоловіком. Молодих леді полонили видива безконечних бенкетів на Портленд-плейс, прийомів при дворі, знайомства з половиною перів, і вони без кінця розповідали своїй любій новій подрузі про Джорджа та його аристократичних друзів.

Старий Осборн також вважав, що вона була б доброю партією для його сина. Джордж залишить військо, пройде в парламент, посяде високе становище в суспільстві й уряді. Кров його хвилювали щирі почуття справжнього британця: він мріяв побачити прізвище Осборн, прикрашене дворянським титулом, наданим його синові, стати родоначальником славетної лінії баронетів. Він добре покрутився у Сіті й на біржі, поки не дізнавсь усього про спадкоємицю: яке в неї багатство, куди вкладені її гроші й де розташовані її маєтки. Фред Буллок, що давав йому найбільше відомостей, і сам був би радий приціднитися до спадкоємиці (так висловився цей молодий банкір), але він уже заприбуткував собі Марію Осборн. Та, не маючи змоги прибрати до рук спадкоємицю як дружину, безкорисливий Фред вельми схвалював її як невістку.

– Нехай Джордж зразу береться до діла і добуває її, – радив він. – Треба кувати залізо, поки гаряче. Її ще не знають у місті, а через тиждень чи два з Вест-Енда з’явиться якийсь титулований дженджик із занепалим родовим маєтком і відіпхне всіх нас, ділових людей із Сіті, як торік лорд Фіцруфус зробив з міс Грогрем, дарма що вона вже була заручена з Подером із фірми «Подер і Браун». Чим швидше це буде зроблене, тим краще, містере Осборне. Ось як я думаю, – сказав той дотепник.

А втім, коли Осборн вийшов з приймальні банку, Буллок

згадав Емілію: яка вона гарна дівчина, як любить Джорджа, – і секунд із десять свого дорогого часу згаяв на співчуття бідолашній дівчині, яку спіткало таке лихо.

Таким чином, поки його власне добре серце та його добрий приятель і геній Доббін тягли зрадливого Джорджа Осборна назад до ніг Емілії, батько й сестри готували для нього цей блискучий шлюб, і їм навіть на думку не спадало, що він може вчинити опір.

Коли старий Осборн робив, як він сказав, «натяки», то навіть найгірший йолоп не міг його зрозуміти хибно. Так, наприклад, спускаючи служника зі сходів і даючи йому ще й доброго стусана, він тим самим натякав, що більше не потребує його послуг. Місіс Гегістон він сказав з властивою йому делікатністю й щирістю, що випише їй чек на п'ять тисяч фунтів того дня, як його син одружиться з її вихованкою, вважаючи пропозицію свою натяком і дуже вдалим дипломатичним ходом. Кінець кінцем, він і Джорджеві дав натяк щодо спадкоємиці: звелів йому одружитися з нею так, як наказав би своєму лакеєві відкоркувати пляшку чи клеркові написати якогось листа.

Цей владний натяк дуже стурбував Джорджа. Він саме переживав перший захват і втіху від свого нового залицяння до Емілії, неймовірно приємного для нього. Контраст між манерами й виглядом Емілії та ост-індської спадкоємиці був такий величезний, що навіть сама думка про одруження з цією останньою здавалася Джорджеві смішною і ненависною. Навіщо йому карети й ложі в опері, думав він, якщо там бачитимуть його поряд з чорношкірою кралею! Додайте до всього цього те, що молодий Осборн був такий самий упертий, як і його батько: якщо він чогось хотів, то так само непохитно й твердо домагався свого, так само швидко вибухав, коли сердився, як і його батько у хвилини найбільшої люті.

Першого дня, коли містер Осборн недвозначно натякнув синові, що той повинен скласти свої почуття до ніг міс Суорц, Джордж спробував виграти час.

– Треба було подумати про це раніше, сер, – сказав він. – Тепер не можна нічого вже зробити, бо ми з дня на день чекаємо наказу вирушати за кордон. Почекайте, поки я вернуся, якщо мені судилося вернутись. – Він почав доводити, що батько вибрав дуже невдалий час, бо полк ось-ось покине Англію, що

тих кілька днів чи тижнів, які він пробуде ще вдома, треба присвятити справам, а не залицянню, і одружитися він устигне, коли повернеться додому із званням майора. – Адже я обіцяв, – задоволено докінчив він, – що так чи так, а ви побачите прізвище Джорджа Осборна в «Газеті».

Батькова відповідь спиралася на ті відомості, які він отримав у Сіті: коли вони зволікатимуть, знайдуться вест-ендські молодці, що неодмінно підхоплять спадкоємицю. Коли він не хоче одружуватися з міс Суорц, то принаймні може заручитися її письмовою згодою, що ввійде в силу, як він повернеться до Англії. До того ж той, хто, залишившись удома, може мати десять тисяч на рік, буде дурний, якщо ризикуватиме своїм життям за кордоном.

– Отже, ви хочете, щоб я показав себе боягузом, сер, і задля грошей міс Суорц зганьбив наше ім'я? – сказав Джордж.

Ці слова трохи захитали впевненість старого джентльмена, та оскільки синові треба було щось відповісти, а рішення його однаково не змінилося, то він сказав:

– Завтра ви обідатимете тут, сер, і щоразу, коли приходитиме міс Суорц, маєте бути вдома, щоб засвідчити їй свою пошану. Якщо вам треба грошей, зверніться до містера Чоппера.

Так на шляху в Джорджа виникла нова перепона, що заважала його планам одружитися з Емілію. І він часто провадив із Доббіном наради про цю перепону. Ми вже знаємо думку його приятеля про те, якої лінії поведінки йому слід дотримуватися. А щодо самого Осборна, то коли він ставив собі якусь мету, кожна нова перепона чи навіть кілька їх тільки додавали йому рішучості.

Темнолиций об'єкт таємної змови, яку задумали чільні політики родини Осборнів, міс Суорц, і гадки не мала про їхні плани (дивно, але її приятелька й опікунка воліла поки що не зраджувати їх) і приймала лестощі молодих леді як щирі почуття; а оскільки вдача в неї була запальна і нестримна, як ми вже мали нагоду показати, то на їхню любов вола відповідала тропічним жаром. Але якщо казати правду, міс Суорц і саму вабило на Рассел-сквер. Мусимо визнати, що для цього в неї були певні причини. Одне слово, вона вважала, що

Джордж Осборн дуже гарний хлопець. Його бакени сподобались їй першого ж таки вечора, коли вона побачила їх на бенкеті в Галкерів. І ми знаємо, що міс Суорц була не перша, кого вони причарували. Джордж справляв враження самовдоволеного й меланхолійного, знудженого й палкого водночас. Здавалося, що його долають глибокі почуття, що він приховує якісь таємниці і зазнав на своєму віку багато тяжких мук і небезпечних пригод. Голос у нього був глибокий, проникливий. Він міг сказати, що вечір теплий, або запропонувати своїй сусідці морозива таким сумним і задушевним тоном, ніби повідомляв її про смерть матері чи хотів освідчитись їй у коханні. Він переважав усіх молодих денді батьківського кола і був героєм серед цих людей третього гатунку. Дехто глузував з нього і ненавидів його. Дехто, як от Доббін, фанатично обожнював його. І цього разу його бакени справили належне враження й почали закручуватися навколо серця міс Суорц.

Якщо тільки була надія зустріти Джорджа на Рассел-сквер, ця наївна, добродушна дівчина квапилася відвідати своїх любих товаришок. Вона витрачала багато грошей на нові сукні, браслети, капелюшки й чудернацькі пера. Вона оздоблювала свою особу дуже старанно, щоб сподобатися завойовникові, і виставляла напоказ усі свої немудрі таланти, щоб здобути його прихильність. Сестри з якнайповажнішими мінами просили її трохи помузичити, і вона відразу починала співати три свої романси та грати дві свої п’єси стільки разів, скільки її просили, до того ж з дедалі більшою втіхою. Присутні на цих чудових розвагах її опікунка та міс Вірт тим часом вивчали «Книгу перів» або пліткували про аристократів.

Другого дня після батькового натяку, десь за годину до обіду, Джордж сидів, розкинувшись, на канапі у вітальні в мальовничій і дуже природній меланхолійній позі. Він, як і велів йому батько, побував у містера Чоппера в Сіті (старий джентльмен, хоч і давав синові багато грошей, не визначив йому на утримання сталої суми, а винагороджував тільки тоді, коли був у доброму гуморі). Потім він посидів три години в Фулемі з Емілією, своєю коханою Емілією, а вернувшись додому, застав у вітальні сестер, убраних у накрохмалений муслін, обох опікунок, що квоктали на задньому плані, і наївну міс Суорц в атласній сукні її улюбленого бурштинового кольору, в бірюзових браслетах, незчисленних каблучках,

квітках, перах та інших блискучих оздобах, таку саму елегантну, як сажотрус святкового дня.

Після надаремних спроб залучити Джорджа до розмови дівчата заторохтіли про моди й останній прийом у дворі. У брата аж голова заболіла від їхнього базікання. Він порівняв їх з Емілією, їхнє верескливе цокотіння з її ніжним мелодійним голосом, їхні пози, лікті, їхні накрохмалені сукні з її покірними, лагідними рухами і скромною граційністю. Бідолашна Суорц сиділа на тому місці, де звичайно любила сідати Еммі. Її руки з розчепіреними пальцями в діамантах лежали на вкритих жовтим атласом колінах. Всілякі оздоби й сережки аж горіли на ній. Вона весь час закочувала очі і страшенно пишалася, вважаючи себе на диво гарною. Сестри теж запевняли, що не бачили, щоб комусь так личив жовтий атлас.

– Хай їй біс, – розповідав потім Джордж своєму найближчому приятелеві, – вона скидалася на китайську ляльку, що тільки щирить зуби й киває головою. Їй-богу, Вілле, я насилу стримався, щоб не шпурнути в неї подушечкою з канапи!

Але все-таки він нічим не зрадив цих своїх почуттів.

Сестри почали грати «Битву під Прагою».

– Годі вам, не грайте цієї гидотної п’єси! – сердито крикнув на них Джордж з канапи. – Я збожеволію від неї. Заграйте щось ви, міс Суорц, прошу вас. Заспівайте, що хочете, тільки не «Битву під Прагою».

– Може, «Синьооку Мері» або арію з «Будуару»? – запитала міс Суорц.

– Заспівайте ту чудесну арію з «Будуару»! – підхопили сестри.

– Ми вже її чули, – озвався мізантроп з канапи.

– Я могла б заспівати «Fluvy du Tajy»,[158] – покірно сказала міс Суорц, – якби знала слова. – Це був останній номер у репертуарі шановної гості.

– О, «Fleuve du Tage», – вигукнула міс Марія. – В нас є! – І вона пішла по зшиток з нотами.

Так сталося, що ноти цієї пісні, дуже тоді популярної, подарувала сестрам одна їхня приятелька, прізвище якої було написане на обкладинці, і коли міс Суорц, скінчивши співати під оплески Джорджа (бо це була улюблена мелодія Емілії) й сподіваючись, що її попросять на «біс», крутила в руках зшиток,

вона раптом спинила погляд на обкладинці й побачила в кутку напис: «Емілія Седлі».

– Боже! – вигукнула вона, швидко обернувшись на верткому дзиглику. – Невже це моя Емілія? Та, що вчилася в пансіоні міс Пінкертон у Геммерсміті? Певне, що вона. Розкажіть мені про неї… де вона?

– Не згадуйте цього імені! – стривожилася міс Марія. – Її родина зганьбила себе. Її батько обдурив тата, і тут не можна про неї згадувати. – Сестра рада була помститися Джорджеві за його оцінку «Битви під Прагою».

– Ви подруга Емілії? – запитав Джордж, схопившись. – Хай вас бог благословить за це, міс Суорц. Не вірте, що базікають сестри. Принаймні *її* нема за що звинувачувати. Вона найкраща…

– Ти ж знаєш, Джордже, що тобі не можна про неї говорити! – крикнула Джейн. – Тато заборонив!

– Хто мені заборонить? – підвищив голос Джордж. – А я хочу говорити про неї! Вона найкраща, найласкавіша, найніжніша й наймиліша дівчина в усій Англії, і байдуже, чи старий Седлі збанкрутував, чи ні, а мої сестри не варті її мізинця. Якщо ви її любите, навідайтесь до неї, міс Суорц, їй тепер потрібні друзі, і я ще раз кажу, хай бог благословить того, хто не цурається її. Кожен, хто скаже про неї добре слово, – мій друг, і кожен, хто ганитиме її, – мій ворог! Дякую, міс Суорц, – він підійшов до дівчини й потиснув їй руку.

– Джордже, Джордже! – благально вигукнула сестра.

– Саме так, – люто повів далі Джордж, – кожен, хто любить Емілію Сед…

Він замовк. У кімнаті стояв старий Осборн з потемнілим від люті обличчям; очі в нього палали, мов жарини.

Хоч Джордж і урвав на півслові, кров у ньому вже закипіла, і тепер його б не злякали навіть усі предки Осборнів, разом узяті; вмить опанувавши себе, він відповів на батьків лютий погляд таким явним викликом і рішучістю, що старий врешті здався й відвів очі вбік. Але він відчув, що його ще чекає боротьба.

– Місіс Гегістон, дозвольте додати вам руку до столу, – мовив старий. – Джордже, подай руку міс Суорц.

І похід рушив до їдальні.

– Міс Суорц, я кохаю Емілію і ми заручені з нею мало не від

народження, – мовив Джордж до своєї супутниці.

І за столом він розмовляв так невимушено, що навіть сам дивувався. Це ще дужче нервувало батька, і він думав про сутичку, яка мала початися, тільки-но леді вийдуть з їдальні.

Вони відрізнялися один від одного тим, що коли батько скаженів і нетерпеливився, син потроював свою витримку й відвагу і був здатен не просто нападати, а й опиратися наступові; знаючи, що наближається хвилина вирішальної сутички з батьком, він якнайспокійніше, всмак пообідав перед боєм. А старий Осборн, навпаки, хвилювався і багато пив. Він плутався в розмові з дамами, що сиділи біля нього, Джорджева незворушність ще дужче його сердила. Він мало не осатанів, коли син, махнувши серветкою і церемонно вклонившись, відчинив перед дамами двері з їдальні, налив келих вина, неквапом випив і подивився батькові просто у вічі, ніби хотів сказати: «Панове гвардійці, стріляйте перші!» Старий джентльмен теж заходився поповнювати запас куль, але карафа зрадливо дзенькнула об чарку, коли він хотів налити собі вина.

І, весь почервонівши, з перекривленим від люті обличчям, старий після довгої мовчанки почав:

– Як ви сміли згадати сьогодні у вітальні ім’я тієї особи в присутності міс Суорц? Я питаю вас, сер, як ви сміли його згадати?

– Годі, сер, – відповів Джордж, – я не дозволю, щоб хтось казав мені такі слова. «Як ви сміли» але кажуть капітанові британської армії.

– Своєму синові я казатиму, що хочу, сер. І можу залишити його без єдиного шилінга, коли захочу. Можу зробити його жебраком, коли захочу. І казатиму, що захочу! – мовив старий.

– Я джентльмен, хоч і ваш син, сер, – зарозуміло відповів Джордж. – Усе, що ви маєте сказати мені чи навіть наказати, прошу висловлювати такою мовою, до якої я звик.

Зарозумілий тон сина завжди викликав у батька або святобливу пошану, або велику досаду. Старий Осборн у душі боявся Джорджа, як бояться кращого за себе. Мабуть, моїм читачам з власного досвіду, набутого на Ярмарку Суєти, відомо, що обмежені й вульгарні люди ні перед ким так не знічуються, як перед справжнім джентльменом.

– Мій батько не дав мені такої освіти, як отримали ви, не створив мені таких умов, які маєте ви, і не забезпечив грішми,

як я вас. Коли б я перебував у такому товаристві, як дехто перебуває завдяки моїм грошам, то, може, мій син не мав би підстав вихвалятися своєю *вищістю* і своїми *вест-ендськими манерами* (ці слова старий Осборн вимовив дуже саркастично). Але *в наш час* вважали, що джентльменові не личить ображати свого батька. Якби я був собі таке дозволив, мій батько спустив би мене зі сходів.

– Я вас не ображав, сер. Тільки попросив не забувати, що я такий самий джентльмен, як і ви. Я дуже добре знаю, що ви даєте мені багато грошей, – мовив Джордж, обмацуючи пальцями пачку асигнацій, які вранці отримав від Чоппера. – Ви нагадуєте мені про це досить часто, сер. Не бійтеся, що я можу забути.

– Я хочу, щоб ви так само добре пам’ятали і про інші речі, – сказав батько. – Хочу, щоб ви пам’ятали, що в моєму домі, поки ви матимете бажання *вшановувати* його своєю присутністю, капітане, я буду господарем, і щоб прізвище... щоб ви... щоб я...

– Щоб що, сер? – запитав Джордж ледь глузливо, наливаючи собі ще один келих червоного вин

– …! – вилаявся батько нецензурним словом. – Щоб прізвища тих Седлі ніхто ніколи тут не згадував, сер… нікого з того проклятого кодла!

– Це не я, сер, згадав міс Седлі. Це мої сестри обмовляли її перед міс Суорц, а я присягаюся, що боронитиму її скрізь, де тільки буде в цьому потреба. Ніхто не посміє сказати про неї зневажливе слово в моїй присутності. Наша родина вже й так зробила їй досить кривди і могла б не глумитися з неї хоч тепер, коли вона опинилася в біді. Я застрелю кожного, крім вас, хто мовить про неї погане слово.

– Кажи далі, кажи, – крикнув старий, люто витріщивши очі.

– Про що мені казати, сер? Про те, як ви поставилися до тієї невинної дівчини? Хто велів мені її кохати? Ви! Я міг би вибрати собі наречену десь-інде, може, в якомусь вищому колі, ніж ваше, але я послухався вас. А тепер, коли вона віддала мені своє серце, ви наказуєте викинути його, покарати її, може, навіть убити за чужу провину. Це ганьба, їй-богу! – мовив Джордж, дедалі більше хвилюючись і запалюючись. – Соромно гратися почуттями молодої дівчини, та ще й такого ангела! Вона настільки переважає всіх, хто її оточує, що могла б викликати їхню заздрість, але вона така добра й ласкава, що

мені дивно, як її можна ненавидіти. Думаєте, сер, що коли я її покину, вона мене забуде?

– Я не хочу слухати твоїх ідіотських сентиментальних теревенів і нісенітниць! – закричав батько. – У моїй родині не буде шлюбів із жебраками! Коли ти ладен знехтувати вісім тисяч річного прибутку, які тільки чекають твого слова, щоб опинитися у тебе в кишені, то що ж – твоя воля. Але тоді, богом присягаюся, збирай свої манатки і геть мені з цього дому! Я востаннє питаю: зробиш ти так, як я наказую, чи ні?

– Чи я одружуся з тією мулаткою? – мовив Джордж, розстібаючи комірець сорочки. – Мені не подобається її масть. Запропонуйте її тому негрові, що замітає вулицю біля Флітського ринку. *Я* не маю наміру одружуватися з готтентотською Венерою.

Містер Осборн шарпнув за шнурок дзвоника, як звичайно, коли хотів, щоб служник приніс вина, і, майже посинівши з люті, наказав, щоб подали карету капітанові Осборну.

– Все з’ясовано до кінця! – сказав смертельно блідий Джордж, коли через годину прийшов до «Слотера».

– Що саме, хлопче? – запитав Доббін.

Джордж розповів йому про свою сутичку з батьком.

– Я завтра ж таки одружуся з нею! – вигукнув він. – З кожним днем Доббіне, я дужче її кохаю.

Розділ XXII
ВЕСІЛЛЯ Й ПОЧАТОК МЕДОВОГО МІСЯЦЯ

Навіть найвпертіший і наймужніший ворог не може витримати голоду, тому старий Осборн був досить спокійний за свого, супротивника в битві, яку ми щойно описали, і впевнено чекав беззастережної капітуляції, тільки-но в Джорджа скінчаться запаси. Звичайно, шкода, що хлопець поповнив їх саме того дня, як відбулася перша сутичка, та, на думку старого Осборна, то був тільки тимчасовий перепочинок, що трохи відтягав капітуляцію. Протягом кількох днів між батьком і сином не було ніякого зв'язку. Старого трохи сердила така мовчанка, але не лякала, бо він, за його словами, знав, де треба натиснути на сина, і чекав наслідків цього заходу. Він розповів дочкам, чим скінчилася їхня суперечка, але звелів не звертати на це уваги й зустріти Джорджа, коли він з'явиться, так, немов нічого не сталося. Прибор для нього ставили щодня, як звичайно, і, здається, старий джентльмен трохи хвилювався, чекаючи сина. Але Джордж не приходив. Спитали про нього в «Слотері», але там сказали, що він і його приятель капітан Доббін виїхали з міста.

Одного вітряного дня наприкінці квітня, – дощ тоді просто заливав бруківку на старовинній вулиці, де була кав'ярня «Слотер», – до тієї кав'ярні зайшов Джордж Осборн, схудлий, блідий, проте досить ошатний, у синьому сюртуці з мідними гудзиками і в гарному жовтому жилеті за тодішньою модою. Там уже сидів його приятель Доббін, теж у синьому сюртуці з мідними гудзиками, – цього разу він зрадив військову куртку й сірі штани, які звичайно прикривали його довготелесу фігуру.

Доббін просидів у кав'ярні десь із годину. Він переглянув усі газети, хоч не міг нічого в них прочитати. Він разів із двадцять поглядав то на годинника, то на вулицю, де ляпотів по бруківці дощ і стукали дерев'яними підошвами перехожі, кидаючи на блискуче каміння довгі тіні, він відбивав пальцями зорю, гриз до живого свої нігті (він любив прикрашати таким чином свої великі руки), пробував урівноважити чайну ложечку на молочнику, перекинув її тощо, – одне слово, виявляв усі ознаки занепокоєння і робив відчайдушні спроби розважитись, як звичайно роблять люди, коли вони дуже хвилюються, чогось

чекають або чимось збентежені.

Кілька товаришів Доббіна, що теж були тоді в кав'ярні, почали кепкувати з його ошатного вбрання і з його хвилювання. Один навіть запитав, чи він, бува, не надумав одружитися. Доббін засміявся й відповів, що коли одружуватиметься, то пошле йому (майорові Уогстафу з інженерних військ) шматок торта. Нарешті з'явився капітан Осборн, як ми вже згадували, вишукано одягнений, але дуже змарнілий і схвильований. Він витер бліде обличчя великою жовтою шовковою хусточкою, щедро напаханою парфумами, потиснув Доббінові руку, глянув на годинника, звелів кельнерові Джону подати кюрасо і з нервовою хапливістю випив його зразу дві чарки. Доббін запитав його, як він себе почуває.

– Не міг ані на хвилину заснути до самого ранку, Доббіне, – мовив Джордж. – Страшенно боліла голова й мучила нервова лихоманка. О дев'ятій я встав і пішов до турецької лазні. Кажу тобі, Вільяме, що почуваю себе так, як того ранку на перегонах у Квебеку, коли сідав на Метеора.

– Я теж, – відповів Вільям. – Я того ранку хвилювався ще більше, ніж ти. Ти тоді хоч поснідав як слід. Перекуси щось і тепер.

– Ти добрий хлопець, Вілле. Я залюбки вип'ю за твоє здоров'я, друже, і прощай моє...

– Ні, досить тобі двох чарок, – урвав його Доббін. – Заберіть лікер, Джоне! – Візьми трохи кайєннського перцю до курчати. І поквапся, бо нам уже пора бути на місці.

Ця коротка зустріч і розмова двох капітанів відбулася десь о пів на дванадцяту. Карета, в яку служник капітана Осборна поклав скриньку з письмовим приладдям і невеличку валізку, вже чекала біля кав'ярні. Обидва приятелі квапливо добігли до неї під парасолею, а служник виліз на козли, лаючи дощ і мокрого візника, з якого здіймалася пара.

– Хоч одна радість, що біля церкви чекає краща колісниця, – буркнув він.

Карета прогуркотіла по Пікаділлі, де Епслі-гаус і лікарня святого Георгія ще не скинули червоних шат,[159] де ще засвічували олійні ліхтарі, де ще не з'явився на світ Ахілл,[160] де ще не встигли спорудили арки Пімліко й потворне страхіття на коні[161] ще не гнітило її та сусідні околиці, – і, поминувши

Бромптон, під'їхали до однієї церковці неподалік Фулем-роуд.

Там уже чекав екіпаж, запряжений четвериком, а поряд іще одна парадна карета. Через дощ зібралося небагато цікавих.

– Що за мара, я ж замовляв пару коней! – сказав Джордж.

– Мій господар звелів запрягти четверо, – відповів служник Джозефа Седлі, що чекав на них: заходячи разом із служником містера Осборна позад Джорджа й Вільяма до церкви, обидва вони визнали, що «весілля бідненьке, нема навіть сніданку й весільних стрічок».

– Нарешті ви з'явилися, – сказав наш давній знайомий Джоз Седлі, рушивши їм назустріч. – Ти спізнився на п'ять хвилин, любий Джордже. Який препоганий день, га? Хай йому чорт, немов дощова пора в Бенгалії. Але карета не пропускає дощу, ось побачиш. Ходімо, мати й Еммі вже тут.

Джоз Седлі був пречудовий. Він ще дужче погладшав, стоячий комірець у нього став ще вищий, обличчя ще червоніше, брижі його сорочки пінилися з-під смугастого жилета. Лакованого взуття ще тоді не вигадали, але його гессенські чоботи на показних ногах так блищали, наче були ті самі, перед якими джентльмен на стародавній картині голився. На ясно-зеленому сюртуці в нього красувався розкішний бант, ніби велика розквітла магнолія.

Одне слово, Джордж зважився на рішучий крок – надумав, одружитися. Тому він був такий блідий і знервований, тому не спав цілу ніч і не міг заспокоїтися вранці. Я чув не від одного з тих, хто перейшов уже через цю церемонію, що вони були в такому самому стані. Безперечно, коли вже відбудеш її три або й чотири рази, то звикнеш, але перша спроба для кожного дуже тяжка.

Наречена була в брунатній шовковій накидці (як потім розповідав мені капітан Доббін) і в солом'яному брилику з рожевою стрічкою. На брилик вона накинула серпанок із шантільського мережива – подарунок свого брата. Капітан Доббін попросив дозволу подарувати їй годинник із золотим ланцюжком, яким вона тепер прикрасила себе, а мати дала їй брошку з діамантом – чи не єдину коштовність, яка лишилася в старої леді. Поки відбувався шлюб, місіс Седлі вмивалася гіркими слізьми, сидячи на лавці, а ірландка-служниця і місіс Клеп, господиня будиночка, де вони тепер мешкали, намагалися її заспокоїти. Старого Седлі в церкві не було, тому

Джоз замість батька віддавав наречену, а капітан Доббін був бояриномсвого приятеля Джорджа.

У церкві не було нікого, крім священика й паламаря, невеликого гуртка учасників шлюбного обряду та їхніх служників. Обидва служники зневажливо посідали віддалік. По вікнах періщив дощ. У перервах між шлюбною церемонією було чутно, як він лопотів і як на лавці схлипувала місіс Седлі. Пасторів голос сумно відлунював від порожніх стін. Осборнове «так» прозвучало глибоким басом, а відповідь Еммі, що злетіла з її уст, ішла просто від серця, але її навряд чи хто почув, крім капітана Доббіна.

Коли обряд скінчився, Джоз Седлі підійшов до сестри й поцілував її, вперше за багато місяців. Джорджеве обличчя проясніло, він променів гордощами.

– Тепер твоя черга, Вільяме, – сказав він, ласкаво поклавши руку Доббінові на плече.

Той підступив до Емілії і торкнувся губами її щоки.

Потім вони зайшли до ризниці й порозписувалися в церковній книзі.

– Хай бог благословить тебе, любий друже! – мовив Джордж, схопивши Доббіна за руку, і в очах у нього неначе блиснули й сльози.

Вільям лише кивнув головою, серце його було таке переповнене, що він не міг говорити.

– Відразу ж напиши і приїзди якомога швидше, чуєш? – сказав Осборн.

Місіс Седлі, ридаючи, попрощалася з дочкою, і молоді рушили до карети.

– Ану киш, чортенята! – гримнув Джордж на промоклих хлопчаків, що обліпили церковні двері.

Дощ періщив у обличчя молодим, коли вони йшли до карети. Банти на куртках форейторів обвисли. Дітлахи без особливого запалу гукнули «ура», і карета рушила, розбризкуючи болото.

Вільям Доббін стояв на паперті й дивився їм услід. Вигляд у нього був досить кумедний, і випадкові глядачі почали сміятися з нього. Та він не помічав ні їх, ні їхнього сміху.

– Їдьмо додому й трохи перекусимо Доббіне, – почувся позад нього голос, і на плече йому лягла чиясь пухка рука.

Капітан отямився від своєї задуми, але не виявив бажання

бенкетувати з Джозом Седлі. Він посадовив заплакану стару леді та її супутниць в Джозову карету і без зайвих слів попрощався з ними. Всі від'їхали, і хлопчики глузливо гукнули вслід їм «ура».

– Нате вам, шибеники, – сказав Доббін, роздав дітям кілька шестипенсових монет і, не звертаючи уваги на дощ, пішов від церкви.

Все скінчилося. Вони повінчані й щасливі, і він дякує за це богові. Ніколи, ще від часів свого дитинства, він не почував себе таким нещасним і самітним. З важким серцем він чекав, коли минуть тих кілька днів і він знов побачить Емілію.

Десь днів через десять після описаної вище церемонії троє молодих чоловіків, наших знайомих, милувалися чудовим краєвидом, який Брайтон пропонує своїм гостям: з одного боку – стрілчасті вікна, а з другого – синє море. Інколи захоплений лондонець звертає погляд на океан, що всміхається безліччю зморщок-брижів, поцяткований білими вітрилами й сотнями купальних кабінок, які цілують облямівку його синьої мантії, а інколи, навпаки, якийсь аматор людської природи, а не всіляких там пейзажів, воліє дивитися на стрілчасті вікна, за якими вирує життя. З одного чути звуки фортепіано, на якому молода леді з кучериками вправляється по шість годин щодня, на превелику втіху своїх сусідів, у другому видно гарненьку няньку Поллі, що заколисує містера Омніума, а у вікні на поверх нижче видно Джекоба, його батечка, який снідає креветками і, жуючи їх, жадібно зачитується «Таймсом». Далі панни Лірі виглядають з вікон офіцерів-артилеристів, які, напевне, пройдуть берегом, а он там стоїть, удаючи досвідченого моряка, добродій із Сіті з підзорною трубою, такою завбільшки, як артилерійська гармата, спрямовує її на море і стежить за кожним рибальським човном чи яхтою для прогулянок, які наближаються до берега або відпливають від нього, за кожною купальною кабінкою тощо. Та хіба нам є коли описувати Брайтон, цей чистенький Неаполь з гречними лацароні, Брайтон, що завжди має такий чепурний, веселий, святковий вигляд, наче куртка арлекіна, Брайтон, який на той час, коли відбувалася дія нашої повісті, був віддалений від Лондона на сім годин їзди, а тепер – тільки на сто хвилин і

який може наблизитись до нього ще хтозна-наскільки, якщо не з’явиться Жуанвіль[162] і не розбомбить його?

– Яка ж краля показалась он у тій кімнаті над галантерейною крамничкою! – сказав один із трьох джентльменів, що прогулювалися разом. – Їй-богу, вона підморгнула мені, коли я проходив, ви бачили, Кроулі?

– Не розбийте їй серця, Джозе, не будьте таким баламутом, – відповів інший. – Не грайтеся її почуттями, донжуане!

– Ет, годі вам! – сказав потішений Джоз Седлі, поїдаючи очима служницю, про яку йшла мова.

Тут, у Брайтоні, Джоз був ще показніший, ніж під час шлюбу своєї сестри. Він носив пречудові жилети, кожен з яких міг прикрасити найзавзятішого чепуруна. Він хизувався у військовому сюртуці, оздобленому галунами, китицями, чорними гудзиками й вигадливими візерунками. Останнім часом він убирався по-військовому і засвоїв собі звички військового. Гуляючи з двома приятелями, що справді були офіцерами, він, страшенно вдоволений, подзенькував острогами й посилав убивчі погляди кожній служниці, яку варто було вбивати.

– Що ми робитимемо, хлопці, поки повернуться леді? – запитав чепурун (леді поїхали його каретою на прогулянку в Роттінгдін).

– Пограймо в більярд, – запропонував один з його друзів, високий, з нафарбованими вусами.

– Ні, хай йому біс, капітане, – стривожився Джоз. – Сьогодні я не хочу ніякого більярду, любий Кроулі. Досить мені вчорашнього.

– Ви дуже добре граєте, правда, Осборне? – мовив, сміючись, Кроулі. – Як гарно він зрізав п’ятку, еге ж?

– Знаменито! – відповів Осборн. – Джоз чудово грає в більярд, та й у всьому іншому він також мастак. Шкода, що тут не можна полювати на тигрів, а то б ми застрелили кількох до обіду. (Ох яка он іде гарненька дівчина, які щиколотки, еге, Джозе). Розкажи нам про полювання на тигра і про те, як ти його вколошкав у джунглях, – то дивовижна пригода, Кроулі. – Джордж Осборн позіхнув. – А тут трохи нуднувато, – додав він. – То що ж ми робитимем?

– Може, ходімо глянути на тих коней, які Трензель привів з ярмарку в Льюїсі? – запропонував Кроулі.

– Або до Даттона поїсти морозива, – мовив наш хитрун Джоз, бажаючи вбити зразу двох зайців. – Там у Даттона є страшенно гарна дівчина!

– Краще ходімо зустрінемо «Блискавку», тепер саме пора, – мовив Джордж.

Ця пропозиція переважила конюшню й морозиво, і друзі подалися на поштову станцію подивитися, як прибуде «Блискавка».

Дорогою вони зустріли карету – відкритий повіз Джоза Седлі з пишними гербами, ту розкішну карету, в якій він звичайно катався в Челтнемі, склавши на грудях руки, в капелюсі набакир, величний і самітний, а коли випадав щасливіший день, – у товаристві дам.

Тепер у кареті сиділо їх дві: одна маленька, рудоволоса, вбрана за останньою модою, і друга в коричневій шовковій накидці, солом'яному брилику з рожевою стрічкою і з таким рум'яним, щасливим личком, що на нього радісно було дивитися. Вона зупинила карету, коли та наблизилася до трьох джентльменів, але, виявивши таку самостійність, збентежилась і безглуздо почервоніла.

– Ми чудово покаталися, Джордже, – мовила вона, – і... і раді, що вернулися. Джозефе, не затримуй його довго.

– Не втягуйте наших чоловіків у біду, пане Седлі, лихий і підступний спокуснику, – мовила Ребека, погрожуючи Джозові пальчиком у найелегантнішій французькій лайковій рукавичці. – Ніяких більярдів і курінь, ніяких витівок!

– Люба місіс Кроулі... що ви! Слово честі! – це було все, що спромігся сказати Джоз. Зате йому пощастило стати в мальовничу позу: він схилив голову на плече, усміхаючись знизу вгору до своєї жертви, заклавши одну руку за спину й спираючись нею на паличку, а другою, з діамантовим перснем, смикаючи свої брижі й жилет.

Карета рушила, і він послав дамам поцілунок тією рукою, що була прикрашена діамантом. Ох, як би він хотів, щоб увесь Челтнем, увесь Чаурінгі і вся Калькутта побачили його в цій позі, коли він махав рукою такій красуні, та ще й стоячи в товаристві такого славнозвісного чепуруна, як гвардієць Родон Кроулі!

Наша юна пара вибрала собі Брайтон, щоб там перебути кілька перших днів після шлюбу, і, найнявши кімнати в

Корабельному готелі, втішалася затишком і спокоєм, поки, до них не приїхав Джоз. Але не тільки він дотримував їм тут товариства. Якось, вертаючись до готелю з прогулянки над морем, вони несподівано зустріли Ребеку з чоловіком. Усі відразу впізнали одне одного. Ребека кинулася в обійми своїй любій товаришці, Кроулі й Осборн теж досить тепло потисли один одному руки. Бекі за кілька годин знайшла спосіб загладити Джорджеве неприємне враження від тієї короткої розмови, що колись відбулася між ними.

– Пам'ятаєте нашу останню зустріч у міс Кроулі, коли я поставилася до вас так неприязно, капітане Осборне? Мені здалося, що ви не досить уважні до нашої любої Емілії. Це мене розсердило, тому я була з вами така зухвала, непривітна й зла. Вибачте мені, будь ласка! – мовила Ребека і простягла Осборнові руку з такою щирою й чарівливою грацією, що він не міг її не потиснути.

Чого тільки не досягнеш, сину мій, покірним і щирим визнанням своєї неправоти! Я знав одного джентльмена, дуже достойного учасника Ярмарку Суєти, що мав звичку навмисне робити дрібні капості своїм сусідам, щоб потім, мужньо й відверто просити в них вибачення, і як ви думаєте, що потім виходило? Мого приятеля Крокі Дилла скрізь дуже любили і вважали за чесну, хоч трохи й запальну людину. Джордж Осборн повірив, що Ребека щиро кається.

Обидві пари мали що розповісти одна одній. Вони докладно обговорювали свої одруження, відверто і з величезним зацікавленням зважували плани на майбутнє. Про Джорджів шлюб мав повідомити батька його приятель Доббін, і молодий Осборн нетерпляче чекав наслідків тієї розмови. Міс Кроулі, на яку Родон покладав усі свої надії, ще й досі не здалася. Не маючи змоги доступитися до її будинку на Парк-лейн, її небіж та небога, охоплені любов'ю до тітки, подались за нею в Брайтон, де їхні посланці весь час чатували біля тітчиних дверей.

– Аби ви коли глянули на тих Родонових друзів що завжди чатують біля *наших* дверей, – сміючись, мовила Ребека. – Тобі доводилось уже бачити кредиторів, люба моя? Або судового виконавця та його помічника? Двоє тих мерзенних типів підстерігали нас цілий тиждень з крамнички городника навпроти, і ми до неділі не могли вийти надвір. Якщо тітка не

змилосердиться над нами, то що ми тоді робитимемо?

Родон, голосно регочучи, розповів з десяток смішних анекдотів про своїх кредиторів і про те, як спритно Ребека їх дурить. Він божився усіма святими, що в усій Європі не знайдеться другої жінки, що вміла б так забивати баки кредиторам, як вона. Ребека почала практикуватися в цьому відразу після шлюбу, і для Родона така дружина була справжнім скарбом. Вони мали широкий кредит, але й неоплачених рахунків дедалі більшало, грошей майже завжди бракувало, і їм доводилось увесь час викручуватися. Та чи ця грошова скрута відбивалася на самопочутті Родона? Нітрохи. Кожен на Ярмарку Суєти, мабуть, помічав, як добре живеться тим, хто заліз по вуха в борги, як вони ні в чому собі не відмовляють, які вони веселі й безтурботні. Родон з дружиною мали найкращі кімнати в брайтонському готелі; господар, вносячи до їдальні першу страву, кланявся їм, як своїм найпочеснішим гостям; Родон лаяв обіди й вина з зухвалістю, якої не міг би переважити жоден вельможа в країні. Давня звичка, велична постава, бездоганне взуття та одяг і добре засвоєні безпардонні манери часто допомагають людині незгірше за великий рахунок у банку.

Обидві пари весь час навідувались одна до одної. Після двох чи трьох зустрічей чоловіки якось увечері зіграли в пікет, поки їхні дружини сиділи збоку й розмовляли про свої справи. Ця розвага і приїзд Джоза Седлі, що з’явився в своїй розкішній відкритій кареті і вже встиг зіграти кілька партій на більярді з капітаном Кроулі, трохи поповнили Родонів гаманець і до певної міри забезпечили його грішми, без яких навіть найбільші генії інколи приречені на бездіяльність.

Отож наші три джентльмени подалися зустрічати швидкісну поштову карету. З точністю до однієї хвилини вона, переповнена зовні й усередині, в супроводі знайомих звуків поштового ріжка, проторохтіла по вулиці й під’їхала до поштової контори.

– Гляньте-но, наш Доббін! – радісно вигукнув Джордж, помітивши нагорі свого приятеля, на обіцяний приїзд якого він уже давно чекав. – Як поживаєш, друже? Який я радий тебе бачити! Еммі страшенно втішиться, – мовив Осборн, палко тиснучи приятелеві руку, коли той спустився додолу. Тоді запитав тихим голосом: – Які новини? Ти був на Рассел-сквер?

Що сказав верховний суддя? Швидше розповідай про все.

Доббін був дуже блідий і врочистий.

– Я бачив твого батька, – відповів він. – А як Емілія, Джордже? Я зараз розкажу тобі новини. Але я привіз одну важливу новину для всіх, нам...

– Ну шпар, швидше! – мовив Джордж.

– Нам наказано виступати в Бельгію. Всій армії... і гвардійцям також. У Неперепийлі загострення ревматизму, він лютує, що не може ворухнутися. Команду полком бере на себе О'Дауд, і ми вирушаємо з Чатема на тому тижні.

Новина про війну приголомшила наших закоханих, і всі вони відразу споважніли.

Розділ XXIII
КАПІТАН ДОББІН ВЕРБУЄ СПІЛЬНИКІВ

Яку величезну, загадкову силу має дружба, що здатна вробити з посередньої, пасивної, незворушної чи несміливої людини розумного, активного, енергійного й рішучого борця! Так як Алексіс після кількох пасів доктора Еліотсона[163] вже не звертає уваги на біль, читає потилицею, бачить на відстані багатьох миль, знає, що буде другого тижня, і робить інші дива, на які в звичайному нормальному стані зовсім не здатен, – так само ми бачимо, як у щоденних людських стосунках під дією магнетизму дружби скромна людина стає відважною, несмілива – рішучою, ледача – діяльною, а безоглядна – розважною і миролюбною. З другого боку, що спонукає юриста не вести свою справу самому, а звертатися за порадою до свого вченого колеги? І чому лікар, захворівши, посилає по свого суперника, а не сяде перед дзеркалом, повішеним на каміні, не огляне свого язика й не випише самому собі рецепт за столом у власному кабінеті? Хай на ці загадки дадуть відповідь розумні читачі, що знають, які ми буваємо водночас легковірні й скептичні, податливі й уперті, рішучі, коли йдеться про інших, і невпевнені, коли справа торкається нас самих; у кожному разі, ясно одне: наш приятель Вільям Доббін, який мав таку несперечливу вдачу, що коли б батьки дуже наполягали, він, мабуть, спустився б до кухні й одружився з кухаркою і який задля власної користі не захотів би перейти вулицю, так ревно й завзято заходився влаштовувати справи Джорджа Осборна, як найхитромудріший егоїст влаштовував би свої власні справи.

Поки Джордж Осборн та його молода дружина втішалися в Брайтоні першими ясними днями медового місяця, відданий Вільям залишився в Лондоні як його уповноважений, щоб залагодити діловий бік його одруження. Він мав обов’язок навідуватися до старого Седлі та його дружини й підбадьорювати їх, зблизити Джоза з зятем, щоб почесна посада збирача податків в Боглі-Уолагу якось урівноважила втрату становища його батьком і сприяла примиренню старого Осборна з синовим одруженням; нарешті, він мав повідомити останньому цю новину так, щоб якомога менше розгнівати старого джентльмена.

І ось, перше ніж стати перед лицем голови дому Осборнів з новиною, Доббін вирішив зробити дипломатичний крок: заприязнитися з рештою членів родини і, можливо, перетягти на свій бік дам. «У душі вони не можуть сердитись, – міркував він. – Ніколи ще жодну жінку не обурило по-справжньому романтичне одруження. Сестри трохи полементують, тоді погодяться зі своїм братом, а потім ми вже втрьох переможемо старого Осборна. Отож хитрий капітан піхоти, ніби Макіавеллі, почав шукати спритних стратегічних засобів, з допомогою яких він міг би обережно й поступово ознайомити сестер Осборн з таємницею їхнього брата.

Делікатно розпитавши матір, які вона отримала запрошення, Вільям дуже швидко визначив, хто зі знайомих її кола дає в цьому сезоні бенкет і де він найімовірніше зможе зустріти Джорджевих сестер. І хоч він відчував відразу до всіляких бенкетів та вечірок, як, на жаль, багато розважних людей, але не пропустив жодного з них, де мали бути панни Осборн. Прийшовши туди, він кілька разів потанцював з ними обома, був до них дуже уважний і врешті насмілився попросити в старшої Осборн дозволу поговорити з нею хвилину завтра вранці, бо він, мовляв, має сказати їй щось дуже цікаве.

Що ж змусило її відступити назад, на мить звести очі на капітана, тоді опустити їх і захитатися так, ніби вона ось-ось, зомлівши, мала впасти йому на руки і не впала тільки тому, що він, на щастя, наступив їй на ногу й тим самим привів молоду леді знов до тями? Чого вона так страшенно захвилювалася, почувши Доббінове прохання? Про це ми ніколи не дізнаємось. Та коли другого дня він прийшов, Марії не було у вітальні з сестрою, міс Вірт вийшла її покликати, і капітан з міс Джейн залишилися самі. Вони сиділи так тихо, що чути було гучне цокання годинника, який стояв на каміні.

– Який учора був чудовий вечір, – почала нарешті міс Осборн, щоб додати гостеві хоробрості, – і... ви вже краще танцюєте, капітане Доббіне. Напевне, вас хтось учив? – додала вона з милим лукавством.

– Аби ви глянули, як я танцюю ріл з дружиною нашого майора О’Дауда або джигу... ви коли бачили, як танцюють джигу? Та я думаю, що з такою доброю танцюристкою, як *ви*, міс Осборн, кожен зумів затанцювати.

– А майорова дружина молода й гарна, капітане? – повела

далі свій допит ласкава співрозмовниця. – Ох, як, мабуть, тяжко бути дружиною військового! Аж дивно, що їм хочеться танцювати, та ще й у такі страшні часи, коли йде війна! Ох, капітане Доббіне, часом я аж тремчу, як подумаю про нашого дорогого Джорджа й про ті небезпеки, що чигають на сердешних солдатів. А у вашому полку багато одружених офіцерів, капітане Доббіне?

– Слово честі, вона веде надто вже навпростець, – промимрила міс Вірт; але це вставні слова, і їх не можна почути крізь шпарку в прочинених дверях, біля яких їх вимовила гувернантка.

– Один із наших товаришів саме одружився, – відповів Доббін, переходячи просто до справи. – Дуже давне кохання, і молоді бідні, мов церковні миші.

– О, як чарівно! О, як романтично! – вигукнула міс Осборн, коли капітан сказав – «давнє кохання» і «бідні».

Її співчуття додало Вільямові відваги.

– Найкращий із наших молодих офіцерів, – повів він далі. – Найхоробріший і найвродливіший з усіх. А яка чарівна його дружина! Як би вона вам сподобалася! Вона *напевне* сподобається вам, коли ви зійдетеся з нею, міс Осборн.

Доббін дуже хвилювався, обличчя його напружилося, він пристукував по підлозі своєю великою ногою, хапливо розстібав і застібав сюртук тощо, і молода леді подумала, що наближається вирішальна хвилина, що як він трохи заспокоїться, то скаже все до кінця, і жадібно налаштувалася слухати. Тож коли годинник з Іфігенією на олтарі почав, спершу трохи покректавши, вибивати дванадцяту, нетерплячій старій панні здалося, що він не стихне й до першої години.

– Але я прийшов сюди не для того, щоб говорити про одруження... тобто про те одруження, тобто... ні, я хочу сказати... люба міс Осборн, йдеться про нашого дорогого Джорджа, – мовив Доббін.

– Про Джорджа? – перепитала вона таким розчарованим голосом, що Марія та міс Вірт засміялися по той бік дверей; навіть негідний хитрун Доббін насилу стримав посмішку, бо й для нього не були таємницею надії міс Осборн. Джордж часто ласкаво піддражнював його й казав: «Їй-бо, Вілле, чому б тобі не посватати стареньку Джейн? Вона з підскоком піде за тебе, якщо ти посватаєшся. Закладаюся на п’ять до двох, що піде».

– Так, про Джорджа, – мовив він. – Вони з містером Осборном посварилися. А я його так люблю... адже ви знаєте, що ми з ним були як брати... і я сподіваюся… прошу бога, щоб вони помирились. Нам скоро доведеться вирушати в похід, міс Осборн. Ось-ось чекаємо наказу. Хтозна, що може статися під час походу! Не хвилюйтесь, люба міс Осборн, але їм принаймні годилося б розлучитись у мирі.

– Вони не сварилися, капітане Доббіне, тільки так, перекинулись гострим словом, – мовила леді. – Ми щодня чекаємо на Джорджа. Тато хотів йому тільки добра. Хай приходить, і я певна, що все владнається. А дорога Рода, що поїхала від нас така засмучена й розгнівана, очевидно, вибачить йому. Жінки, капітане, надто легко все вибачають.

– Такий ангел, як ви, звичайно, вибачить, – мовив підступний хитрун. – Але жоден чоловік не вибачить собі, коли скривдить жінку. Що б ви почували, якби вас зрадив чоловік?

– Я б... загинула... кинулася б з вікна... я б отруїлася... Я б захворіла і померла. Знаю, що загинула б! – вигукнула міс Осборн, яка зрештою пережила вже одну чи дві любовні невдачі і якій жодного разу не спадало на думку накласти на себе руки.

– Є й інші жінки, – повів далі Доббін, – що мають таке вірне й ласкаве серце, як ви. Я кажу не про спадкоємицю з Вест-Індії, міс Осборн, а про бідну дівчину, яку покохав Джордж і яка з самого дитинства росла з думкою тільки про нього. Я бачив її зубожілу, покірну, з безвинно розбитим серцем. Я мав на думці міс Седлі. О люба міс Осборн, хіба ви, з таким добрим серцем, можете сердитися на свого брата за те, що він їй вірний? Хіба сумління дозволило б йому кинути її? Будьте їй приятелькою... вона завжди вас любила... і... і Джордж послав мене сюди сказати вам, що він вважав своїм священним обов’язком дотримати даного їй слова, і я прошу вас принаймні бути на його боці.

Коли капітан Доббін дуже хвилювався, він після перших двох чи трьох слів міг говорити цілком вільно, і було видно, що й цього разу його красномовство справило певне враження на ту, до кого він звертався.

– Бачите, – мовила вона, – все це дуже несподіване... дуже прикре... дуже незвичайне... що скаже тато, коли Джордж знехтує прекрасну нагоду, яка іншому трапляється? Та принаймні він знайшов у вашій особі, капітане Доббіне,

доброго захисника. Але нічого не вдієш, – додала вона, помовчавши. – Мені шкода міс Седлі... дуже шкода, всім серцем, запевняю вас. Ми ніколи не вважали, що це буде добра пара, хоч, по-моєму, завжди, коли вона бувала в нас, ставились до неї дуже ласкаво. Але тато нізащо не дасть згоди на їхній шлюб, я певна цього. І кожна вихована, розважна дівчина повинна... Джордж мусить з нею розлучитися, капітане Доббіне, справді мусить.

– Виходить, чоловікові вільно покинути кохану жінку тоді, коли її спіткає нещастя? – вигукнув Доббін, простягаючи руку. – Люба міс Осборн, це від *вас* я чую таку пораду? Ні, ви повинні стати їй приятелькою. Він не може її покинути. Не мав права покинути. Невже ви думаєте, що чоловік повинен був би відмовитись від *вас*, коли б ви зубожіли?

Таке спритне запитання вельми зворушило серце міс Осборн.

– Не знаю, чи ми, бідні дівчата, маємо вірити тому, що кажуть чоловіки, – відповіла вона. – Щось є таке в ніжній жіночій натурі, що велить нам легко довіряти. Та, мабуть, ви всі жорстокі облудники.

Доббін виразно відчув потиск руки міс Осборн, яку вона простягла йому. Він злякано випустив її руку й вигукнув:

– Облудники? Ні, люба міс Осборн, не всі чоловіки такі. Ось ваш брат не обдурив дівчини. Джордж кохав Емілію ще дитиною, ніяке багатство не спонукало б його одружитися з кимось іншим, крім неї. Невже він мав би її погинути? Невже ви б йому таке порадили?

Що міс Осборн могла сказати на таке запитання, та ще маючи на оці свої плани? Вона не знайшла, що відповісти, тому ухильно мовила:

– Ну, коли ви не облудник, то принаймні великий романтик. – Капітан Вільям пропустив повз вуха це зауваження.

Нарешті, коли йому здалося, що такі тонкі натяки достатньо підготували міс Осборн і вона може витримати всю правду, він сказав навпростець:

– Джордж не може покинути Емілію, він одружився з нею.

Потім він описав їй обставини їхнього одруження, які ми вже знаємо: як мучилась сердешна дівчина, що була б померла, якби коханий зрадив її, як старий Седлі не хотів давати згоди на шлюб, як отримано дозвіл і Джоз Седлі приїхав із Челтнема

поблагословити молодих, як вони потім вирушили в його кареті, запряженій четвериком, до Брайтона, щоб пробути там медовий місяць, і як Джордж розраховує на те, що його любі, милі сестри допоможуть йому помиритися з батьком, – такі віддані й добрі жінки, як вони, напевне зроблять це. Потім, попросивши дозволу (дуже ласкаво) ще раз побачитися з нею і справедливо вважаючи, що про новину, яку він приніс, через п’ять хвилин знатимуть інші дві жінки, капітан Доббін попрощався й пішов.

Не встиг він вийти з кімнати, як туди увірвалися міс Марія та міс Вірт, і міс Джейн переповіла їм подробиці приголомшливої таємниці. Треба віддати їм належне: ні одна, ні друга сестра не були дуже розгнівані. В потаємних шлюбах є щось таке, на що більшість жінок не може по-справжньому сердитись. Емілія навіть виросла в їхніх очах, тому що зважилася на такий шлюб. Поки вони обмірковували цю історію, жваво торохтіли одна поперед одною, і прикидали, що скаже батько, почувся гучний стукіт у двері, немов грізний удар грому. Наші змовниці здригнулися. «Мабуть, тато», – подумали вони. Але то був не він. А тільки Фредерік Буллок, що, як вони й домовилися, прийшов із Сіті повести дам на виставку квітів.

Певна річ, вони недовго приховували свою таємницю від цього джентльмена. Але на обличчі містера Буллока, коли він почув новину, відбилося почуття, зовсім не схоже на сентиментальне розчулення сестер. Містер Буллок був діловою людиною, молодшим компаньйоном багатої фірми. Він знав, що таке гроші, й умів їх цінувати. Солодкий трепет надії спалахнув у маленьких очицях містера Буллока й спонукав його всміхнутися своїй Марії, коли він подумав, що завдяки дурному вчинкові Джорджа вона може подорожчати на тридцять тисяч фунтів порівняно з тим, що він сподівався отримати за нею в посаг.

– Слухай-но, Джейн, – сказав він, поглянувши з деяким зацікавленням навіть на старшу сестру. – Ілз пошкодує, що відступився від тебе. Ти ж тепер коштуєш десь тисяч із п’ятдесят.

До цієї хвилини сестри не думали про грошовий бік справи, але під час прогулянки вони стільки наслухалися делікатних, веселих жартів Фреда Буллока на цю тему, що неабияк виросли у власних очах, поки повернулися додому на обід. Хай мій

шановний читач не обурюється таким самолюбством, і не вважає його протиприродним. Адже сьогодні-таки вранці автор цієї повісті їхав омнібусом із Річмонда і, чекаючи, поки міняли коней, звернув увагу на трьох малих дітей, що гралися на дорозі в калюжі, дуже брудних, але дружних і щасливих. До цих дітей саме примчала ще одна дівчинка й сказала : «*Поллі, твоїй сестрі дали пенні!*» Діти відразу вилізли з калюжі й побігли підлещуватися до Пеггі. А коли омнібус рушив, я побачив, як Пеггі, в супроводі зграї дітлахів, поважно крокувала до найближчої ятки, де продавалися льодяники.

Розділ XXIV
У ЯКОМУ МІСТЕР ОСБОРН БЕРЕ З ПОЛИЦІ РОДИННУ БІБЛІЮ

Підготувавши в такий спосіб сестер, Доббін поквапився в Сіті, щоб виконати другу, важчу частину завдання, яке він узяв на себе. Його трохи непокоїла думка, що доведеться стати віч-на-віч зі старим Осборном, і він уже зважував, чи не почекати, поки сестри самі повідомлять батькові таємницю, яку вони, напевне, не зможуть довго приховувати. Але він пообіцяв Джорджеві доповісти, як Осборн-старший сприйме новину, тому, ідучи в Сіті до батькової контори на Темз-стріт, послав звідти містерові Осборну записку з проханням, щоб той приділив йому півгодини на розмову в справі його сина Джорджа. Посланець Доббіна повернувся з контори старого Осборна з відповіддю, що старий джентльмен кланяється капітанові і радий буде хоч зараз зустрітися з ним. Отож Доббін негайно подався на побачення.

Сам трохи причетний до таємниці, яку він мав повідомити, і передбачаючи, що розмова буде тяжка й бурхлива, капітан Доббін зайшов до контори містера Осборна нерішуче, з похмурим виглядом. Коли він проходив через першу кімнату, де сидів містер Чоппер, той привітав його з-за столу таким веселим поклоном, що капітан ще дужче засмутився. Клерк підморгнув йому, кивнув головою і, показуючи на двері свого патрона, мовив бадьорим голосом:

– Ви застанете господаря в чудовому гуморі!

Сам Осборн також підвівся капітанові назустріч, щиро потис йому руку і сказав: «Як поживаєш, голубе?» – таким ласкавим голосом, що бідолашний посланець Джорджа відчув за собою вдвічі більшу провину. Його рука, немов мертва, не відповіла на потиск старого джентльмена. Доббін усвідомлював, що якби не він, то хтозна, чи все мало б такий кінець. Адже це він знов привів Джорджа до Емілії; це він заохочував, підтримував і майже сам улаштував шлюб, про який тепер мав сказати батькові Джорджа. А той зустрів його з радісною усмішкою, поплескав по плечі й привітав найласкавішими словами. Так, посланцеві було чого похнюпитись.

Осборн був твердо впевнений, що Доббін прийшов

повідомити йому про синову поразку. Містер Чоппер і його патрон саме розмовляли про сутичку Джорджа з батьком, коли принесли Доббінову записку, і обидва дійшли висновку, що Джордж хоче сповістити про свою капітуляцію. Вони сподівалися цього вже кілька днів. «Господи, Чоппере, яке ми тоді влаштуємо весілля!» – сказав містер Осборн своєму клеркові, дивлячись на нього переможним поглядом; він навіть ляснув грубими пальцями і забряжчав усіма гінеями й шилінгами, що були у його великих кишенях.

Усе ще побризкуючи грішми в обох кишенях, Осборн із значущим, веселим виразом обличчя оглянув зі свого крісла Доббіна, що сидів навпроти, блідий і мовчазний. «Який же він неотеса, а ще й капітан, – подумав старий Осборн. – Дивно, що Джордж не навчив його кращих манер».

Нарешті Доббін зібрав усю свою відвагу й почав:

– Сер, я приніс вам дуже важливу звістку. Я був сьогодні вранці в казармах кавалерії і довідався, що наш полк посилають за кордон і він вирушить до Бельгії на цьому ж таки тижні. І ви знаєте, сер, що ми повернемось додому аж тоді, коли закінчиться вся ця колотнеча, яка може виявитися фатальною для багатьох з нас.

Осборн споважнів.

– Я певен, що мій с… тобто ваш полк виконає свій обов’язок, сер, – сказав він.

– Французи дуже сильні, сер, – повів далі Доббін. – Росіянам і австрійцям треба буде багато часу, щоб стягти сюди свої війська. Нам першим доведеться вступати в бій, і будьте певні: Боні все зробить, щоб він був гарячий.

– Куди ви гнете, Доббіне? – запитав співрозмовник, невдоволено насупившись. – Думаю, що жоден британець, не злякається якогось там миршавого француза, га?

– Я тільки хочу сказати, що поки ми вирушимо і зважаючи на те, що кожен із нас іде на великий, безперечний ризик… було б добре, сер, щоб… оскільки ви посперечалися з Джорджем, то… щоб ви подали один одному руку, правда? Бо часом би з ним щось сталося, вас, думаю, мучило б сумління, що ви не помирилися.

Кажучи це, бідолашний Вільям Доббін почервонів, як рак, і відчув себе зрадником. Якби не він, то, може, взагалі не дійшло б до цієї сварки. Чого вони не відклали шлюбу Джорджа?

Навіщо було так напосідатися на нього? Доббін усвідомлював, що принаймні Джордж розлучився б з Емілією без смертельної муки. У Емілії також загоїлася б рана, яку завдала їй втрата нареченого. Це його, Доббінове, втручання довело до їхнього шлюбу й до всього, що з нього випливало. І чому ж так сталося? Тому, що він кохав Емілію і не міг бачити її нещасною? А може, тому, що його самого мучила невідомість і він радий був швидше покласти їй край? Так ми часом, коли хтось помре, квапимося з похороном або, як доводиться розлучатися з дорогими для нас людьми, ладні швидше відбути цю розлуку.

– Ви добрий хлопець, Вільяме, – лагідно сказав містер Осборн, – ми з Джорджем не повинні розлучатися ворогами, це правда. Та послухайте мене. Я зробив для нього стільки, скільки жоден батько не зробить для свого сина. Я ручуся, що він отримує від мене втричі більше грошей, ніж ви від свого батька. Але я не хвалюся цим. Як я працював задля нього, скільки вклав хисту й сили у свою працю, теж не згадуватиму. Запитайте Чоппера. Запитайте його самого. Запитайте в лондонському Сіті. І ось я запропонував йому таке одруження, яким пишався б кожен англійський аристократ, єдиний раз у житті хотів, щоб він мене послухав, а він відмовився. Хіба я повівся погано? Хіба *я* почав сварку? Я ж хотів йому тільки добра! Я ж задля нього працював, мов каторжанин, відколи він народився. Ніхто не скаже, що *мною* керує самолюбство. Нехай він приходить. Ось вам моя рука. Я кажу: все забуто і пробачено. Про те, щоб одружуватися зараз-таки, не може бути й мови. Хай домовляється з міс Суорц, а шлюб візьмуть потім, коли він повернеться полковником, бо він – хай мене чорти візьмуть, коли я брешу, – стане полковником, якщо тільки гроші можуть цьому помогти. Я радий, що ви надоумили його. Я знаю, що це ваших рук справа, Доббіне. Ви й раніше часто рятували його з біди. Нехай приходить, я не буду лаяти його. Приходьте сьогодні обідати на Рассел-сквер, обидва приходьте. Те саме місце й та сама година. Буде чудова оленина, і я нічого йому не скажу.

Ця хвала й довіра неначе ножем різнули по серцю Доббіна. З кожною хвилиною, поки тривала розмова в такому тоні, він почував за собою дедалі більшу провину.

– Сер, – сказав він, – боюся, що ви самі себе дурите. Я навіть певен, що так воно і є. Джордж надто шляхетний хлопець, щоб

одружуватися задля грошей. А загроза, що ви позбавите його спадку, коли він не послухається, може викликати в нього тільки опір.

– Яка це в біса загроза – запропонувати йому вісім чи десять тисяч річного прибутку? – мовив містер Осборн тим самим веселим тоном, що почав уже дратувати Доббіна. – Та якби міс Суорц захотіла вийти за мене, я б миттю оженився, хай йому чорт! Я не такий перебірливий щодо відтінків кольору шкіри. – І старий джентльмен хрипко зареготав.

– Ви забули, сер, про попередню угоду капітана Осборна, – похмуро сказав посланець.

– Яку угоду? Що це в біса має означати? Чи, може, ви хочете сказати, – мовив, закипаючи люттю, містер Осборн, вражений раптовою думкою, – чи, може, ви хочете сказати, буцімто він такий непроторенний йолоп, що й далі тягається з дочкою того облудного шахрая? Може, ви прийшли сюди повідомити мені, що він хоче з *нею* одружитися? Одружитися з нею – нічого собі! Щоб мій син і спадкоємець одружився з дочкою злидаря? Та хай би його дідько вхопив, якщо він так зробить! Хай тоді купить собі мітлу й підмітає вулиці! Вона завжди лізла до нього й моргала йому – тепер я пригадую. І не маю сумніву, що її напучував той старий пройдисвіт, її батечко.

– Містер Седлі був вашим добрим приятелем, сер, – мовив Доббін, майже зрадівши, що й він починає сердитись. – Був час, коли ви звали його інакше, не пройдисвітом і шахраєм. Ви самі засватали Джорджа, і він не має права гратися почуттями...

– Почуттями? – заревів старий Осборн. – Гратися почуттями? Хай мене грім поб’є, якщо це не ті самі слова, що їх сказав і мій розумник, коли принդився тут у четвер два тижні тому й торочив про британську армію рідному батькові! То це ви його наструнчили, га? Гарну зробили послугу, капітане! Це ви хочете ввести жебрачку в мою родину? Красно вам дякую за даремний труд, капітане! Одружуйтеся з нею самі, га-га-га! А йому навіщо? Я ручуся, що вона й так до нього прибіжить!

– Сер, – мовив Доббін з неприхованою люттю і зірвався на ноги, – я нікому не дозволю ображати цю леді в моїй присутності, а тим паче вам!

– Он як! Може, викличете мене на дуель? Стривайте, я зараз подзвоню, щоб нам принесли пістолети! Містер Осборн прислав вас сюди, щоб ви ображали його батька, га? – кричав старий,

смикаючи за шворку дзвоника.

– Містере Осборн, – сказав Доббін тремтячим голосом, – це ви ображаєте найкращу в світі істоту. А вам треба було б пожаліти її, сер, бо вона – дружина вашого сина.

З цими словами Доббін вийшов, відчуваючи, що більше нічого не зможе сказати, а Осборн відкинувся на спинку крісла, дивлячись услід йому нестямним поглядом. На дзвінок зайшов містер Чоппер, і не встиг капітан опинитися на подвір'ї, де була Осборнова контора, як клерк догнав його, навіть не одягнувши капелюха.

– Ради бога, що сталося? – вигукнув він, хапаючи Доббіна за полу. – Патронові погано! Що зробив містер Джордж?

– Одружився з міс Седлі п'ять днів тому, – відповів Доббін. – Я був у нього за боярина, містере Чоппере, і ви повинні залишитися його приятелем.

Старий клерк похитав головою.

– Якщо ви принесли таку новину, капітане, то погані справи. Мій господар ніколи не простить йому.

Доббін попросив Чоппера повідомляти йому, як розвиватимуться далі події, в готель, де він зупинився, і сумно подався в західну частину міста, дуже схвильований думками про те, що сталося і що ще має статися.

Коли мешканці будинку на Рассел-сквер того дня зійшлися на обід, вони застали голову родини на звичайному місці, але вираз його обличчя був такий похмурий, що всі, знаючи його, боялися й рота розтулити. Дами і містер Буллок, який тоді обідав з ними, здогадувалися, що містерові Осборну вже сказали новину. Його насуплене обличчя так подіяло на містера Буллока, що він притих і споважнів, тільки незвичайно упадав біля міс Марії, поруч з якою сидів, і біля її сестри, місце якої було на покуті.

Отже, міс Вірт сиділа з свого боку столу сама, між нею і Джейн Осборн залишалося порожнє місце. То було місце Джорджа, коли він обідав удома, і його прибор, як ми вже згадували, ставили на стіл, сподіваючись повернення блудного сина.

Під час обіду тишу тільки зрідка порушувало якесь несміливе, пошепки сказане зауваження усміхненого містера Фредеріка та дзенькіт срібла й порцеляни. Служники нечутно сновигали навколо столу, виконуючи свої обов'язки. Навіть

наймані учасники похорону не могли б бути похмурішими за челядь містера Осборна. Оленину, до якої господар запрошував Доббіна, старий порізав у глибокій мовчанці, але той шматок, який він поклав собі на тарілку, забрали зі столу майже не торкнутим. Зате він багато пив, і служник запопадливо наливав йому чарку.

Нарешті, коли обід скінчився, погляд господаря, яким він обводив усіх по черзі, на мить спинився на приборі для Джорджа. Він показав на нього лівою рукою. Дочки втупили в нього очі, не розуміючи або не бажаючи зрозуміти того знаку, та й служники спершу не могли нічого втямити.

– Заберіть геть цей прибор! – сказав нарешті старий, підвівся з-за столу, відсунув, вилаявшись, стільця і подався до себе.

Позад їдальні в будинку Осборнів була кімната, яку всі називали кабінетом; то було святилище голови родини. Він мав звичку навідуватись туди в неділю, коли не хотів іти до церкви, й цілий ранок перечитував різні папери, сидячи в малиновому шкіряному кріслі. Там стояли дві книжкові шафи з солідними виданнями в добротних позолочених палітурках: «Щорічні відомості», «Журнали для джентльменів», «Проповіді Блейра», Юм і Смоллет. Цілими роками містер Осборн не брав з полиці цих книжок, але й жоден член родини нізащо не посмів би бодай доторкнутися до них. Винятком були нечасті недільні вечори, коли не влаштовували проханих обідів. Тоді містер Осборн здіймав велику біблію в червоних палітурках і молитовник з полиці в кутку, де вони стояли поряд із примірником «Книги перів», скликав дзвоником слуг до парадної їдальні і рипучим голосом урочисто читав своїм домашнім вечерню. Кожен із дітей чи з челяді, хто заходив до цієї кімнати, відчував страх. Тут містер Осборн перевіряв рахунки ключниці й переглядав інвентарну книгу пивниці, яку провадив дворецький. Звідси він міг через чисте, посипане жорствою подвір’я командувати конюшнею, куди провів один із своїх дзвінків. Візник виходив на те подвір’я, немов в’язень на місце кари, і Осборн лаяв його з вікна кабінету. Чотири рази на рік міс Вірт заходила до тієї кімнати по свою платню, а дочки містера Осборна – по кишенькові гроші, які їм давали щоквартально. Коли Джордж був хлопцем, його часто лупцювали в цій кімнаті, а мати сиділа на сходах і болісно

дослухалася до ударів різки. Хлопець майже ніколи не плакав, як його карали, а бідолашна мати, коли він виходив звідти, нишком пестила його, цілувала й давала грошей, щоб йому було легше.

Над каміном тут висів родинний портрет, перенесений сюди з їдальні після смерті місіс Осборн: Джордж сидить на поні, старша сестра подає йому букет квіток, а меншу мати тримає за руку; всі рожевощокі, з великими червоними ротами, всі безглуздо усміхаються одне одному, як звичайно на родинних портретах. Тепер мати лежала в землі, давно всіма забута, сестри і брат мали безліч своїх власних зацікавлень і, хоч і досі складали родину, стали одне одному зовсім чужі. Через кілька десятків років, коли всі постаріють, якою гіркою сатирою здадуться ці пишні, наївні родинні портрети, ця комедія почуттів, облудних усмішок і невинності, такої соромливої і такої самовдоволеної! А на почесному місці в їдальні замість родинного портрета висів тепер парадний портрет самого Осборна, його срібної чорнильниці й крісла.

Отож до цієї кімнати й подався старий Осборн, на превелику втіху маленького товариства, яке він залишив. Коли челядь також пішла, в їдальні почалася жвава, але дуже тиха розмова. Потім сестри, обережно ступаючи, вирушили нагору. Містер Буллок приєднався до них, скрадаючись у своїх рипучих черевиках. Він не насмілився на самоті пити вино, та ще й так близько від грізного старого джентльмена, що сидів поряд у кабінеті.

Десь через годину після того, як стемніло, служник, не отримавши ніяких доручень, зважився постукати в двері й подати до кабінету свічки та чай. Господар сидів у кріслі й удавав, що читає газету; а коли служник, поставивши на стіл свічки й тацю з вечерею, пішов, містер Осборн підвівся й замкнув за ним двері на ключ. Цього разу не лишилося вже ніяких сумнівів: усі домашні зрозуміли, що має статися якась велика катастрофа і що, мабуть, торкнеться вона містера Джорджа.

У великому блискучому секретері з червоного дерева містер Осборн тримав в одній шухляді речі й папери свого сина. Там зберігалися всі документи ще з часів, коли Джордж був хлопцем: його зошити з каліграфії та альбоми для малювання з похвальними відгуками й зауваженнями вчителя, його перші

листи, написані великими круглими літерами, з поцілунками таткові й мамі та з проханням послати йому пирога. У них часто згадувалося любого хрещеного батька Седлі. Прокльони кривили помертвілі губи старого Осборна, а серце його стискала страшна ненависть і лють, коли він, проглядаючи декотрі з них, натикався на це прізвище. Всі листи були пронумеровані, надписані й перев'язані червоною стрічкою. На них стояло: «Від Джорджі з проханням 5 шилінгів, 25 квітня 18… – відповідь 25 квітня» або «Джорджі про поні, 13 жовтня» тощо. В іншій пачці були «Рахунки доктора С.», «Рахунки кравця Джорджі і за спорядження», «Векселі на мене, видані Дж. Осборном-молодшим», і т. д.; його листи в Вест-Індії; листи його агента й газети з повідомленнями про його підвищення. Тут же зберігалася дитяча нагаєчка сина й загорнуте в папірець пасмо волосся, яке завжди носила його мати.

Бідолаха просидів не одну годину, перебираючи ці папери й думаючи над цими пам'ятками. Тут були його найзаповітніші мрії й найшанолюбніші надії. Як він пишався своїм хлопцем і вродливішого за нього не було ніде. Всі казали, що він схожий на сина аристократа. Одна принцеса королівського роду звернула на нього увагу в парку К'ю, поцілувала його й спитала, як він зветься. Хто ще з ділових людей у Сіті міг похвалитися таким сином? Про жодного принца так не піклувалися, як про нього. Він мав усе, що можна було придбати за гроші. В актові дні старий Осборн звичайно приїздив до школи в кареті, запряженій четвериком, зі служниками в нових лівреях і обдаровував новенькими шилінгами Джорджевих товаришів. А коли він проводжав Джорджа в полк, перед тим як хлопець мав відплисти до Канади, то влаштував для офіцерів такий обід, що на ньому не соромно було б посидіти й герцогові Йоркському. Чи він коли відмовлявся оплачувати векселі, які син видавав на нього? Ось вони – всі оплачені без єдиного слова. Не кожен генерал мав таких коней, якими їздив Джордж! Він згадував сина в найрізноманітніші періоди його життя, і той поставав перед його очима то після обіду, коли любив зайти до їдальні, гордовито, самовпевнено, і випити з батькової чарки, сидячи поряд із ним на покуті; то верхи на поні в Брайтоні, коли він перескочив через огорожу і не відставав від мисливців; то того дня, коли його відрекомендовано принцові-регенту під час

парадного виходу, коли цілий Сент-Джеймський двір[164] не міг похвалитися ще одним таким гарним юнаком. І ось тепер усьому кінець! Одружитися з дочкою банкрута, знехтувати синівський обов'язок і багатство! Якого приниження й люті, яких мук безсилого гніву, нездійсненого шанолюбства й любові, зневаженої гордості й навіть батьківської ніжності довелося тепер зазнати цьому марнославному чоловікові!

Перебравши папери й задумано посидівши то над тим, то над іншим, сповнений гіркого і безсилого смутку, який охоплює нещасну людину, коли вона згадує про своє щасливе минуле, Джорджів батько забрав усі документи з шухляди, де він так довго тримав їх, і замкнув у скриньку, перев'язавши її стрічкою і запечатавши своєю печаткою. Тоді відчинив книжкову шафу і взяв з полиці велику червону біблію, про яку ми вже згадували, – пишно ілюстровану, всю в позолоті книжку, в яку він рідко заглядав. На фронтиспісі в ній був зображений Авраам, що приносить у жертву Ісаака. Там, за звичаєм, на першому чистому аркуші, Осборн позаписував своїм розгонистим канцелярським почерком дати свого одруження і смерті дружини, дні народження та імена своїх дітей. Першою йшла Джейн, тоді Джордж Седлі Осборн і нарешті Марія Френсіс, а також дні, коли хрестили кожного з них. Узявши перо, Осборн старанно викреслив ім'я Джорджа, а коли аркуш висох, поклав книжку туди, звідки її взяв. Після цього він витяг якийсь документ з шухляди, де тримав свої особисті папери, прочитав його, зім'яв у руці, запалив від свічки й кинув на гратки каміна, не зводячи з нього очей, аж поки він догорів. То була його духівниця. Спаливши її, Осборн сів до столу, написав якогось листа, подзвонив служникові й звелів віднести його вранці на вказану адресу. Тим часом уже й настав ранок: коли старий підіймався нагору до своєї спальні, весь дім заливало сонячне світло і серед буйного зеленого листя на Рассел-сквер щебетали пташки.

Дбаючи про гарний настрій родини Осборнів та їхніх підлеглих і бажаючи здобути якнайбільше друзів Джорджеві в нещасну для нього годину, Вільям Доббін, що знав, як впливає на душу людини смачний обід і добре вино, повернувшись до готелю, написав дуже ввічливого листа Томасові Чопперу, есквайрові, в якому запросив цього джентльмена пообідати з ним другого дня в «Слотері». Лист застав містера Чоппера ще в

Сіті, і він негайно надіслав відповідь, у якій писалося, що «містер Чоппер висловлює глибоку пошану капітанові Доббіну й матиме честь і приємність чекати його» і т. д. Запрошення й чернетку відповіді він, повернувшись ввечері додому, в Сомерстаун, показав місіс Чоппер і дочкам, і коли родина сіла пити чай, біля столу тільки й мови було що про шляхетних офіцерів та вест-індських аристократів. А коли дівчата пішли спати, вони з дружиною почали обговорювати дивні події, що відбувалися в родині його принципала. Ніколи ще клерк не бачив свого господаря таким схвильованим. Зайшовши до містера Осборна після того, як капітан Доббін залишив кабінет, містер Чоппер застав свого принципала з почорнілим обличчям і майже непритомного. Старий клерк був певен, що містер Осборн і капітан за щось дуже посварилися. Чоппер дістав наказ виписати й підрахувати всі суми, виплачені капітанові Осборну протягом трьох останніх років. «І цифра вийшла чималенька», – заявив головний клерк, сповнюючись іще більшої пошани до старого й молодого господарів, що так легко розкидався гінеями. Йшлося начебто про міс Седлі. Місіс Чоппер присягалася, що їй дуже шкода тієї молодої дівчини. Подумати тільки – втратити такого вродливого хлопця, як капітан! Містер Чоппер не високо ставив міс Седлі як дочку невдатного біржовика, що платив дуже низькі дивіденди. Він шанував фірму Осборн понад усе в лондонському Сіті й сподівався, що капітан Джордж одружиться з дочкою якогось аристократа. А проте клерк спав тієї ночі куди спокійніше за свого принципала і, попестивши дітей після сніданку (який йому дуже смакував, хоч його скромна чаша життя була підсолоджена тільки рудим цукром), вирядився у своє найкраще, святкове вбрання та в сорочку з брижами й пішов до контори, пообіцявши захопленій його виглядом дружині не дуже налягати ввечері на портвейн капітана Доббіна.

Коли містер Осборн прийшов у звичайний свій час до контори, його вигляд вразив усіх підлеглих, що звикли, з цілком зрозумілих причин, стежити за виразом обличчя принципала, – таке воно було бліде й виснажене. О дванадцятій годині з'явився спеціально викликаний містер Міняйлі (адвокатська контора «Міняйлі і Базікервік», Бедфорд-роу), його провели до кабінету принципала, і там вони, замкнувшись, просиділи з годину. Десь біля першої містер Чоппер отримав

від служника капітана Доббіна записку з листом для містера Осборна, якого клерк відніс господареві в кабінет. Невдовзі після цього туди знов покликано Чоппера й Берча, другого клерка, щоб вони підписалися за свідків у якомусь документі.

– Я склав нову духівницю, – пояснив містер Осборн, і згадані вище джентльмени поставили у відповідному місці на документі свої підписи.

Більше не було сказано жодного слова. Містер Міняйлі мав дуже похмурий вигляд, коли вийшов з кабінету. Він суворо глянув на Чоппера, але нічого не пояснив. Усі помітили, що господар того дня був якийсь особливо тихий, чим дуже здивував тих, хто, бачивши, який він прийшов до контори, з самого ранку чекав бурі. Він за цілий день жодного разу нікого не вилаяв, і ніхто не чув, щоб він сипав прокльонами. Контору він залишив рано і, перше ніж піти, ще раз покликав старшого клерка і дав йому загальні вказівки, а тоді запитав, вагаючись і немов через силу: чи той, бува, не знає, є в місті капітан Доббін чи нема?

Чоппер відповів, що, здається, є. Насправді вони обидва чудово знали, що він у місті.

Осборн узяв листа зі столу, адресованого тому офіцерові, і, віддавши клеркові, звелів негайно вручити його Доббінові у власні руки.

– Тепер, Чоппере, мені стане легше на серці, – сказав він, беручись за капелюха і якось дивно поглянувши на клерка.

Рівно о другій (безперечно, за попередньою домовленістю) з’явився Фредерік Буллок, і вони з містером Осборном пішли з контори.

Командиром *** полку, де служили Доббін і Осборн, був старий генерал, який уперше воював ще в Квебеку під проводом Вулфа. Він давно вже був надто старий і хворий, щоб командувати, але й далі цікавився полком, який номінально очолював, і любив запрошувати декого з молодих офіцерів до свого столу – гостинність, яка, здається мені, тепер не вельми в моді серед його колег. Особливо любив старий генерал капітана Доббіна. Доббін був начитаний зі свого фаху й міг говорити про Фрідріха Великого, про імператрицю Марію-Терезу та про їхні війни з не меншим знанням справи, ніж сам генерал, який був не байдужий до тріумфів останніх часів, але серцем тяжів до полководців, уславлених п’ятдесят років тому.

Цей вояка запросив Доббіна до себе на сніданок того самого ранку, коли містер Осборн змінив духівницю, а містер Чоппер одяг найкращу сорочку з брижами, і повідомив своєму молодому улюбленцеві – за два дні до опублікування – про те, чого всі сподівалися: про наказ виступати в похід до Бельгії. Наказ полку приготуватися мав з'явитися за день чи за два, а оскільки транспортних суден вистачало, то до кінця тижня вони вже мали бути в дорозі. В Чатемі їм додали новобранців, і старий генерал сподівався, що полк, який допоміг розбити Монкальма в Канаді і змусити до втечі Вашінгтона на Лонг-Айленді, підтвердить свою історичну репутацію і в Нідерландах, де вже не раз відбувалися великі битви.

– Отже, друже мій, коли ви маєте якусь affaire là,[165] – мовив старий генерал, взявши пучку тютюну білими тремтячими пальцями, а тоді показавши на те місце під robe de chambre,[166] де ще кволо стукотіло його серце, – коли ви маєте якусь Філліду[167] й мусите її потішити, чи вам треба попрощатися з татом і матусею, чи скласти духівницю, то я раджу вам не зволікати.

З цими словами генерал подав своєму молодому приятелеві пальця на прощання, добродушно кивнув напудреною головою в перуці з кіскою, а коли за Доббіном зачинилися двері, взяв перо й написав poulet[168] (він страшенно пишався своїм знанням французької мови) мадемуазель Аделаїді з Королівського театру.

Ця новина засмутила Доббіна, він згадав наших друзів у Брайтоні, і йому стало соромно, що вій найперше подумав про Емілію (він думав про неї більше, ніж про батька з матір'ю, про сестер чи про свої обов'язки – і в мріях, і в снах, і взагалі протягом цілого дня). Повернувшись до готелю, він відіслав містерові Осборну записку, повідомляючи його про те, що довідався, і сподіваючись, що цим спонукає його помиритися з Джорджем.

Ця записка, передана тим самим посланцем, що приносив запрошення містерові Чопперу, трохи стривожила достойного клерка. Конверт був адресований на нього, і, розпечатуючи його, Чоппер з острахом думав, чи не відкладається, бува, сподіваний обід. Він відчув величезне полегшення, коли переконався, що йому самому тільки нагадували про зустріч. («Я чекатиму на вас о пів на п'яту» – писав капітан Доббін).

Чоппер дуже переймався справами свого принципала, але que voulez-vous[169] – запрошення на обід було для нього куди важливішим, ніж чиї завгодно справи.

Генерал уповноважив Доббіна повідомляти про похід кожного офіцера полку, якого йому пощастить зустріти в місті. Тому він поділився новиною з хорунжим Стаблом, побачивши його в агента, і той, з властивою йому войовничістю, негайно подався до постачальника військового спорядження купувати нову шаблю. Там цей хлопець, який хоч і мав тільки сімнадцять років і на зріст був не вищий як шістдесят п'ять дюймів, до того ж кволий від народження і з дуже розладнаним здоров'ям від надмірного вживання коньяку, але, безперечно, відважний, як лев, заходився випробовувати, згинати, зважувати в руці зброю, наче думав знищити всіх французів. Вигукуючи «га, га!» й завзято пристукуючи маленькою ногою, він зробив два-три випади проти капітана Доббіна, який, сміючись, відбив їх своєю бамбуковою паличкою.

Стабл, як можна було здогадатися, взявши до уваги його зріст і вагу, належав до легкої піхоти. Зате хорунжий Спуні був високий і служив у роті гренадерів (капітана Доббіна). Він негайно приміряв нову ведмежу шапку, в якій мав на диво грізний, як на його вік, вигляд. Потім обидва хлопці подалися до «Слотера» і, замовивши розкішний обід, сіли писати листи своїм любим батькам, що хвилювалися вдома, – листи, сповнені синівської любові, ласки, відваги і граматичних помилок. Ох, тоді в Англії багато сердець тривожно калатало, а материнські палкі молитви линули до неба не в одному домі.

Побачивши, як юний Стабл трудиться над листом за столиком у залі «Слотера» і як сльози, стікаючи по носі, капають на папір (бо хлопчина думав про свою матусю і про те, що, може, ніколи вже її не побачить), капітан Доббін, який готувався написати листа Джорджеві Осборну, змінив свій намір і зачинив скриньку з папером. «Навіщо писати? – сказав він сам до себе. – Хай вона спокійно поспить цю ніч. Завтра вранці я зайду до своїх батьків, а потім сам поїду в Брайтон».

Він підійшов до Стабла, поклав йому на плече свою велику руку й заходився підбадьорювати молодого вояка; сказав, що коли той кине пити горілку, то з нього вийде добрий солдат, бо він має чесне й щире серце. Від цих слів юний Стабл засяяв, тому що Доббіна дуже шанували в полку як найкращого

офіцера й найрозумнішу людину.

– Дякую, Доббіне, – відповів Стабл, витираючи кулаками очі. – Я саме писав... писав їй, що кину пити. Ох, сер, вона так любить мене, хай би мене чорти взяли! – Після цього помпи знов запрацювали, і я не певен, чи не заблищали очі і в зворушеного капітана.

Обидва хорунжі, капітан і містер Чоппер пообідали разом, за одним столом. Чоппер приніс від містера Осборна листа, в якому той коротко і ввічливо просив передати додані до листа папери капітанові Джорджу Осборну. Чоппер більше нічого не знав; щоправда, він змалював, який вигляд мав містер Осборн, розповів про його побачення з адвокатом, дивувався, що патрон того дня нікого не вилаяв, а трохи випивши, почав робити свої висновки і здогади. Та з кожною чаркою вони ставали все туманніші і, врешті, зробилися й зовсім незрозумілі. Пізно ввечері капітан Доббін посадив свого гостя в найману карету. Той уже тільки гикав і присягався, що він... гик... довіку... гик... буде приятелем капітана.

Ми казали, що прощаючись з міс Осборн, капітан Доббін попросив дозволу ще раз зайти до неї, і стара панна кілька годин чекала на нього другого дня. Може, якби він прийшов і звернувся до неї з запитанням, на яке вона готова була відповісти, міс Джейн не відкинулася б від свого брата й допомогла б помирити його з розгніваним батьком. Та хоч вона дуже чекала, капітан не прийшов. Він мав багато інших справ: треба було відвідати батьків і заспокоїти їх, а тоді якомога раніше зайняти місце нагорі в «Блискавці», щоб поїхати до своїх друзів у Брайтон. Вдень міс Осборн почула, як батько наказав не пускати й на поріг того негідника Доббіна, що любить скрізь пхати свого носа. Отже, навіть якщо вона в душі й плекала якусь надію, то їй раптом настав кінець. Зайшов Фредерік Буллок і був особливо ніжний з Марією і уважний до зажуреного старого джентльмена. Бо хоч той і казав, що йому тепер полегшає, проте засоби, до яких він удався, щоб забезпечити собі душевний спокій, мабуть, і досі ще не дали добрих наслідків, а події останніх двох днів просто приголомшили його.

Розділ XXV
У ЯКОМУ ВСІ ГОЛОВНІ ДІЙОВІ ОСОБИ ВВАЖАЮТЬ ДОРЕЧНИМ ПОКИНУТИ БРАЙТОН

Друзі повели Доббіна до Корабельного готелю, і в присутності дам він прикинувся веселим і безтурботним; це було ще одне свідчення того, що цей молодий офіцер з кожним днем ставав усе спритнішим лицеміром. Він намагався приховати свої особисті почуття і мав що приховувати: по-перше, він був схвильований тим, що побачив місіс Осборн уже в іншій ролі, а по-друге, боявся, що прикра звістка, яку він привіз, дуже пригнітить Емілію.

– Я гадаю, Джордже, – мовив він, – що не мине й трьох тижнів, як французький імператор кине проти нас кавалерію й піхоту і влаштує герцогові такий танок, що порівняно з ним іспанська війна видасться дитячою розвагою. Але, по-моєму, не обов'язково казати про це місіс Осборн. Може, ми взагалі не братимемо участі в битві, а наше перебування в Бельгії буде просто воєнною окупацією. Багато хто так вважає. А в Брюсселі повно великосвітської публіки і модниць. – І приятелі домовилися змалювати Емілії похід у Бельгію саме в такому невинному світлі.

Підготувавши цю змову, облудний Доббін привітався з Емілією дуже весело, навіть сказав їй два чи три компліменти з приводу її нового становища (ті компліменти, треба визнати, були страшенно несміливі й незграбні), а тоді почав хвалити Брайтон, морське повітря, тутешні розваги, мальовничу дорогу, карету «Блискавка» та коней – Емілія з того всього нічого не збагнула, а Ребека дуже розважалася, стежачи за капітаном, як, зрештою, вона стежила за кожним, з ким стикалася.

Наша Емілія, мусимо признатися, була не вельми високої думки про друга свого чоловіка, капітана Доббіна. Він шепелявив, не відзначався вродою, був дуже простий і вкрай незграбний та незугарний. Вона любила його за відданість її чоловікові (ще б пак, кожен хотів би з ним приятелювати!) і вважала, що Джордж виявляє неабияку великодушність і ласку, вшановуючи Доббіна своєю дружбою. Джордж часто передражнював при ній шепеляву мову Доббіна та його незграбні манери, хоч, ніде правди діти, завжди хвалив добрі

риси свого приятеля. В пору свого недовгого тріумфу, не знаючи близько Вільяма, Емілія не дуже його цінувала, – а він здогадувався, якої вона про нього думки, і покірно мирився з нею. Потім настав час, коли вона краще його пізнала і змінила про нього свою думку, але до того часу було ще далеко.

А щодо Ребеки, то не встиг капітан Доббін пробути в їхньому товаристві й двох годин, як вона відгадала його таємницю. Він їй не подобався, і вона в душі побоювалась його, та й сам Доббін не дуже її любив. Він був такий чесний, що її хитрування й лестощі не діяли на нього, і він з інстинктивною відразою тримався осторонь від неї. А що Ребека не настільки втекла від інших представниць своєї статі, щоб не знати такого почуття, як заздрощі, то вона ще дужче зненавиділа Доббіна за те, що він обожнював Емілію. Одначе вона була з ним дуже чемна й привітна. Приятель Осборнів! Приятель її найдорожчих добродійників! Вона присягалася, що завжди щиро його любила. Вона добре пам'ятає його ще з того вечора у Воксголі, лукаво сказала вона Емілії, і трішки поглузувала з нього, коли обидві вони пішли переодягатися на обід. Родон Кроулі майже не звертав уваги на Доббіна, він вважав його добродушним бевзем, неотесаним купецьким синком із Сіті. Джоз опікувався ним з великою гідністю.

Коли Джордж із Доббіном залишилися самі в номері цього останнього, куди Джордж пішов з ним, Доббін витяг зі скриньки листа, якого містер Осборн доручив йому передати синові.

– Це рука не мого батька, – мовив Джордж, трохи стривожившись.

Справді, виявилося, що то був лист від адвоката містера Осборна, і писалося в ньому ось що:

«Бедфордроу, 7 травня 1815 року.

Сер, містер Осборн уповноважив мене повідомити вас, що він залишився при тій постанові, яку вже Вам висловив раніше, і в зв'язку з шлюбом, який Ви зволили взяти, він перестав віднині вважати Вас членом своєї родини. Ця постанова остаточна й невідворотна.

Хоч гроші, витрачені на Вас до Вашого повноліття, а також векселі, які Ви останніми роками так щедро видавали на свого батька, набагато перевищують у сукупності ту суму, на яку Ви маєте право претендувати

(тобто третину спадку Вашої матері, покійної місіс Осборн, що перейшов після її смерті до Вас і до міс Джейн Осборн та міс Марії Френсіз Осборн), проте містер Осборн уповноважив мене сказати, що він відмовляється від усіх претензій на Ваше майно, і сума в дві тисячі фунтів у чотирипроцентних облігаціях за теперішнім курсом (тобто третина суми в шість тисяч фунтів) буде сплачена Вам чи Вашим представникам під Вашу розписку

Вашим покірним слугою
С. Міняйлі.

P. S. Містер Осборн просить мене сказати Вам раз назавжди, що він не бажає отримувати від Вас жодних звісток, листів чи відомостей у зв'язку з цим чи будь-яким іншим питанням».

– Чудово ти владнав цю справу! – сказав Джордж, люто дивлячись на Вільяма Доббіна. – Ось на! – і він кинув йому батькового листа. – Жебрак, хай йому біс, і все через свою прокляту сентиментальність. Чому було не почекати? На війні мене може настигнути куля, від неї ніхто не забезпечений, а хіба Емілії буде краще, якщо вона залишиться вдовою жебрака? Це все ти влаштував! Не міг заспокоїтись, поки не оженив мене і не довів до злиднів! Що я в дідька робитиму з двома тисячами фунтів? Їх не стане й на два роки! Я програв Кроулі в карти і в більярд сто сорок фунтів, відколи я тут. Нічого не скажеш, гарно ти вмієш залагоджувати чужі справи!

– Не буду заперечувати, становище тяжке, – мовив збентежений Доббін, прочитавши листа, – і, як ти сказав, частково винен я. Та є люди, що залюбки помінялися б з тобою, – гірко всміхнувся він. – Поміркуй, чи багато капітанів у нашому полку мають дві тисячі фунтів на чорну годину? Тобі доведеться жити на платню, поки твій батько не подобрішає, а якщо ти загинеш, то залишиш своїй дружині сто фунтів прибутку в рік.

– Невже ти думаєш, що людина з моїми звичками може жити на платню і на сотню в рік? – сердито крикнув Джордж. – Тільки дурень може таке казати, Доббіне. Як в біса підтримуватиму своє становище в світі на такі мізерні кошти? Я не можу змінити своїх звичок. Я *повинен* жити з комфортом! Я виріс не на вівсяній каші, як Мак-Віртер, і не на картоплі, як старий О'Дауд. Може, ти хочеш, щоб моя дружина брала прати солдатську білизну чи їздила за полком в обозному фургоні?

– Та годі, годі, – мовив Доббін так само добродушно. – Ми знайдемо для неї кращий екіпаж. А ти намагайся не забувати, любий Джордже, що ти тепер тільки позбавлений трону принц, і не втрачай спокою, поки шаленіє буря. Вона довго не потриває. Хай-но тільки тебе згадають у «Газеті», і я певен, що старий батько подобрішає до тебе.

– Згадають у «Газеті»? – перепитав Джордж. – У якій рубриці? Серед убитих чи поранених, та ще й, може, з самого початку?

– Цить! Не оплакуй себе передчасно, – мовив Доббін. – А коли навіть і станеться щось, то ти знаєш, Джордже, що в мене дещо є, одружуватись я не думаю і не забуду в духівниці свого хрещеника, – додав він, усміхнувшись.

На цьому суперечка скінчилася, як і десятки вже таких розмов між Осборном і його приятелем. Джордж заявив, що на Доббіна не можна довго сердитися, і великодушно вибачив йому образи, які сам таки безпричинно завдав йому.

– Послухай-но, Бекі! – гукнув Родон Кроулі з своєї туалетної кімнати дружині, що прибиралася до обіду у себе в спальні.

– Що? – почувся дзвінкий голос Бекі.

Вона оглядала себе через плече в дзеркалі. В чудовій білій сукні з великим викотом за останньою модою, маленьким разком намиста й блакитним поясом вона була втіленням юної невинності й дівочого щастя.

– Як ти гадаєш, що робитиме місіс Осборн, коли Осборн поїде з полком? – мовив Кроулі, заходячи до кімнати й виконуючи на голові дует двома великими щітками. Він захоплено подивився з-під навислої на чоло гриви на свою гарненьку дружину.

– Мабуть, виплаче собі очі, – відповіла Бекі. – Вона вже разів п’ять починала скиглити, згадуючи про це, коли ми були самі.

– А *тобі*, видно, байдуже? – сказав Родон, невдоволений, що вона така черства.

– Ох ти, поганцю! Хіба ти не знаєш, що я збираюся їхати з тобою? – відповіла Бекі. – Крім того, ти – зовсім інша справа. Ти їдеш ад’ютантом генерала Тафто. *Ми* не належимо до польових військ! – мовила місіс Кроулі і так гордо звела голову, що чоловік у захваті нахилився й поцілував її в маківку.

– Родоне, серденько, як ти гадаєш, може, краще виправити в Купідона гроші, поки він тут? – повела далі Бекі, пришпилюючи такий бант, що нікого не міг лишити байдужим.

Ребека прозвала Джорджа Осборна Купідоном. Вона десятки разів казала йому про його вроду. Вона ласкаво позирала на нього вечорами, коли він забігав до Родона на пів годинки перед сном. Вона часто називала його жахливим вітрогоном і нахвалялася, що скаже Еммі про його витівки й екстравагантні звички. Вона подавала йому сигару й допомагала прикурити її, знаючи, яке враження справляв цей маневр, бо випробувала його раніше на Родоні Кроулі. Джордж вважав, що Бекі весела, дотепна, лукава, distinguée,[170] чарівна. Під час спільних коротеньких прогулянок і обідів Бекі, звичайно, цілком затьмарювала сердешну Еммі, що несміливо сиділа й не озивалася жодним словом, поки місіс Кроулі та її чоловік розмовляли, а капітан Кроулі й Джоз (який скоро приєднався до молодої пари) мовчки налягали на їжу.

В душі Еммі зродилося якесь недовір'я до товаришки. Дотепність Ребеки, її розум і хист викликали в неї гіркий неспокій. Вони були одружені всього тиждень, а Джордж уже нудився й шукав іншого товариства. Еммі тремтіла за майбутнє. «Якою я буду супутницею йому, – думала вона, – такому розумному і блискучому, коли сама я така непомітна й немудра? Який він шляхетний, що взяв мене, зрікся всього й не погордував мною! Мені треба було відмовитись від нього, тільки я не мала сили. Мені треба було залишитися вдома й піклуватись про нещасного батька». І вона вперше згадала про те, що занедбала батьків (бідолашна жінка, звичайно, мала певні підстави звинувачувати себе в цьому) і почервоніла з сорому. «Ох, яка я недобра й самолюбна, – подумала вона. – Я забула про їхню біду й думала тільки про себе… змусивши Джорджа одружитися зі мною. Я знаю, що не варта його… знаю, що він був би щасливий і без мене… а все ж… я пробувала, пробувала відмовитися від нього».

Прикро, коли першого тижня після весілля в голові молодої жінки зринають такі думки й визнання. Але вони зринали, і коли напередодні Доббінового приїзду, чудового травневого вечора, такого теплого й запашного, що всі вікна були відчинені на балкон, з якого Джордж і місіс Кроулі милувалися спокійним океаном, що розстелявся перед ними, залитий

місячним сяйвом, поки Родон із Джозом грали у кімнаті в кості, Емілія сиділа у великому кріслі, всіма забута, і, стежачи за обома парами, відчувала розпач і муки сумління, а це погані супутники ніжного, самітного серця. Минув лише тиждень, а вже дійшло до такого! Майбутнє, якби вона зазирнула в нього, виявилося б сумним, проте Еммі була надто несмілива, якщо можна так сказати, щоб заглядати в нього, пускатися самій у те широке море, не вміючи керувати судном, без порадника й захисника. Я знаю, міс Сміт невисокої думки про неї. Але ж, люба моя міс Сміт, чи багато знайдеться жінок, обдарованих вашою дивовижною силою духу?

– Ох, яка чудова ніч і який ясний місяць! – захоплено сказав Джордж, пахкаючи сигарою, дим з якої легенько здіймався до неба.

– Як дивовижно пахнуть сигари на свіжому повітрі! Я страх люблю такий запах! Хто б подумав, що місяць віддалений від нас на двісті тридцять шість тисяч вісімсот сорок сім миль, – усміхнулась Бекі, милуючись ніжним світилом. – Хіба я не молодець, що пам’ятаю такі речі? Так, ми все це вчили в школі міс Пінкертон! Яке спокійне море, і усе видно. Їй-богу, я майже розрізняю французький берег! – І погляд її блискучих зелених очей полинув у далину, розтинаючи темряву, ніби вона справді могла бачити крізь неї. – А знаєте, що я хочу зробити якогось ранку? – повела вона далі. – Я переконалася, що чудово плаваю, і ось як компаньйонка моєї тітки Кроулі, стара Брігс, – пригадуєте, така носата жінка з довгими патлами? – як та Брігс вийде купатися, я пірну до неї під кабіну і домагатимуся примирення у воді. Правда, гарний спосіб?

Джордж зареготав, уявивши собі таку підводну зустріч.

– Чого ви там регочете? – гукнув Родон, перетрушуючи кості в ріжку.

Емілія раптом захлипала, безглуздо виставивши себе на сміх, і подалася до своєї кімнати, щоб там виплакатись на самоті.

У цьому розділі нашій історії доводиться то далеко повертатись назад, то так само далеко забігати наперед, і, довівши розповідь до завтрашнього дня, ми змушені будемо негайно вернутися до вчорашнього, щоб читачеві було все зрозуміле. Як під час прийому в його величності карети послів і високих осіб швидко від’їздять від окремого під’їзду, а тим

часом дами капітана Джонса не можуть дочекатися свого екіпажа, чи як у приймальні міністра фінансів кілька прохачів покірно чекають аудієнції і їх викликають одного по одному, коли раптом з’являється депутат парламенту від Ірландії чи ще якась висока особа і відразу заходить до кабінету помічника міністра буквально через голови присутніх, так і романіст, розгортаючи свою повість, має бути де справедливим, а де й упередженим. Хоч і треба змалювати всі дрібні випадки, але вони повинні поступитися місцем, коли назріває велика подія. І, звісно, така обставина, як ця, що привела Доббіна в Брайтон, тобто наказ гвардії і армійській піхоті вирушати в Бельгію, де зосереджувались усі союзні війська під командуванням його вельможності герцога Веллінгтона, – така незвичайна обставина, кажу я, мала всі переваги над іншими, не такими значними подіями, з яких головним чином і складається наша повість. Тому невеличка неузгодженість і плутанина тут виправдана й допустима. Ось і тепер ми забігли за межі XXII розділу настільки, що застали наших дійових осіб у їхніх туалетних кімнатах, де вони переодягалися до обіду, що й того дня, як приїхав Доббін, відбувся у свій звичайний час.

Джордж був або ж надто людяний, або ж надто захоплений зав’язуванням краватки, щоб відразу сказати Емілії всі новини, які приятель привіз йому з Лондона. Проте він зайшов до її кімнати, тримаючи в руці адвокатового листа, з таким урочистим і величним виглядом, що дружина, яка весь час сподівалася біди, подумала, що сталося найгірше, і, підбігши до чоловіка, почала благати коханого Джорджа сказати їй усе. Прийшов наказ вирушати за кордон? Другого тижня буде битва? Так вона й знала!

Коханий Джордж ухилився від питання про закордонний похід і, сумно похитавши головою, сказав:

– Ні, Еммі, не в тім річ. Я думаю не про себе, а про тебе. Я маю звістку від батька. Він відмовляється від будь-яких стосунків зі мною, він відштовхнув нас і прирік на злидні. *Я* можу легко змиритися з цим, але ти, кохана, як ти це переживеш? На, читай.

І він дав їй листа.

Емілія з ніжною тривогою в погляді вислухала свого благородного героя, що таким чином виявляв їй свою великодушність, і, сівши на край ліжка, заходилася читати

листа, якого Джордж подав їй з урочистою, страдницькою міною. Та коли вона прочитала той документ, обличчя її проясніло. Думка про те, що доведеться розділити з коханим злигодні і страждання, як ми вже казали, зовсім не лякає жінку з гарячим серцем. Така можливість навіть потішила маленьку Емілію. Але потім, як завжди, їй стало соромно, що вона радіє в таку невідповідну хвилину, і, поборовши своє почуття, вона несміливо сказала:

– О Джордже, в тебе, мабуть, серце обливається кров'ю, коли ти думаєш про розлуку з батьком!

– Звичайно! – відповів Джордж із страдницьким виразом на обличчі.

– Але він не зможе довго сердитись на тебе, – повела вона далі. – Хто б на тебе зміг довго сердитись! Він повинен вибачити моєму милому, коханому чоловікові. О, я ніколи не прощу собі, якщо він з тобою не помириться!

– Мене турбує не моє лихо, бідолашна моя Еммі, а твоє, – мовив Джордж. – Мені не страшно трохи побідувати, до того ж хоч я й не хочу хвалитися, але вважаю, що маю досить хисту, щоб самому прокласти собі дорогу в житті.

– Звичайно, маєш! – перебила його дружина й подумала, що війна скоро скінчиться і її чоловіка відразу ж зроблять генералом.

– Так, і я прокладу собі дорогу в житті не гірше за будь-кого іншого, – повів далі Осборн. – Але що ти робитимеш, кохана моя? Як я дивитимусь на те, що ти позбавлена вигод і становища в товаристві, на які має право сподіватися моя дружина? Ти, моя кохана, в казармах, дружина солдата в поході, наражаєшся на всякі неприємності й нестатки! Ось що мене турбує.

Еммі, зовсім заспокоєна думкою, що її чоловіка тривожить тільки це, взяла його за руку і, сяючи, почала співати куплет з популярної пісеньки «Старі сходи в Уоппінгу». Героїня тієї пісеньки, дорікнувши своєму Томові за його байдужість, обіцяє «і штани йому латати, і грог готувати», якщо він буде їй вірний, ласкаво ставитиметься до неї і не кине її. Вона вся променіла від щастя і була така гарна, якою і повинна бути кожна молода жінка.

– А крім того, – мовила вона, трохи помовчавши, дві тисячі фунтів – це ж ціла купа грошей! Хіба ні, Джордже?

Джордж засміявся з її наївності, і врешті вони пішли вниз обідати. Емілія тулилась до руки Джорджа, все ще мугикаючи свою пісеньку, і на серці в неї було багато легше, ніж протягом кількох останніх днів.

Таким чином обід, що врешті-таки настав, виявився не смутним, як дехто побоювався, а незвичайно веселим і приємним. Думки про майбутній похід розвіяли гнітючий настрій Джорджа, викликаний батьковим листом, що позбавляв його спадщини. Доббін і далі без угаву балакав. Він розважав товариство оповіданнями про армійське життя в Бельгії, де тільки те й роблять, що влаштовують fêtes,[171] розважаються і ганяються за модою. Далі, маючи на оці щось своє, наш спритний капітан заходився описувати, як дружина майора О'Дауда пакує свої і чоловікові речі, як його найкращі еполети вона засовує в чайник, а свій славетний жовтий капелюшок із райським птахом, загорнутий у сірий папір, замикає в бляшану коробку з-під майорового трикутного капелюха. Можна собі уявити, як усіх вразить той капелюшок при дворі французького короля в Генті чи на великих офіцерських бенкетах у Брюсселі!

– У Генті? В Брюсселі? – вигукнула Емілія і вся затремтіла. – Хіба полк уже виступає, Джордже? Є вже наказ?

На її ніжному, усміхненому личку з'явився нажаханий вираз, і вона несамохіть пригорнулася до Джорджа.

– Не бійся, кохана, – добродушно відповів він. – Це ж тільки дванадцять годин дороги. Тобі не буде важко. Ти жбо поїдеш зі мною, Еммі?

– Я принаймні поїду, – заявила Бекі. – Я буду в штабі. Генерал Тафто – мій палкий прихильник, правда, Родоне?

Родон зареготав гучно, як завжди. Вільям Доббін почервонів, як рак.

– Їй не треба їхати, – сказав він. – Подумайте про... «небезпеку», – хотів він додати, але ж хіба він своєю розмовою під час обіду не намагався довести, що ніякої небезпеки немає? Доббін збентежився і замовк.

– Я мушу їхати і поїду, – дуже хоробро заявила Емілія.

Джордж, схваливши намір дружини, поплескав її по щоці, запитав присутніх, чи хто з них бачив коли таку завзяту жінку, й погодився, щоб вона з ним їхала.

– Ми попросимо місіс О'Дауд, щоб вона опікувалася тобою, – сказав він.

Нащо їй чиясь опіка, коли біля неї буде чоловік? Так гірка розлука трохи відступила. Хоч насувалася війна і небезпека, але могли спливти цілі місяці, поки та війна й небезпека підійдуть упритул. У кожному разі, це була відстрочка, і боязка Емілія відчула себе такою щасливою, ніби й не передбачалося ніякої війни. Навіть Доббінові полегшало на серці. Адже для нього можливість бачити її була тепер великою радістю та надією в житті, і він думав про себе, як би він оберігав і захищав Емілію. «Я не дозволив би їй їхати, якби був одружений з нею», – міркував він. Але її господарем був Джордж, і Доббін вважав, що не має права втручатися.

Обнявши Емілію за стан, Ребека нарешті забрала її від обіднього столу, за яким товариство обміркувало стільки важливих ділових питань, а чоловіки, вже в досить піднесеному настрої, залишились пити вино, весело, жваво розмовляючи.

Під час обіду Родон отримав від дружини секретну записочку, яку, хоч він зім'яв її і негайно ж спалив на свічці, нам пощастило прочитати через плече Ребеки. «Важлива новина, – писала вона. – Місіс Б'ют поїхала. Забери гроші в Купідона сьогодні ж таки, бо він, мабуть, завтра повернеться до Лондона. Не забудь про це! Р.»

Тому, коли невеличке товариство чоловіків підвелося, щоб іти пити каву до кімнати дам, Родон торкнув Осборна за лікоть і ласкаво сказав:

– Слухайте, Осборне, голубе, якщо вас це не обтяжить, то я б хотів потурбувати вас з приводу тієї дрібнички.

Джорджа це навіть дуже обтяжувало, проте він вручив Родонові чималу пачку кредиток, спорожнивши свого гаманця, а на решту суми видав вексель на свого агента з оплатою протягом тижня.

Коли це питання було залагоджене, Джордж, Джоз і Доббін, курячи сигари, влаштували воєнну нараду й домовилися, що спільний марш до Лондона відбудеться завтра в Джозовій відкритій кареті. Джоз, мені здається, волів би залишитися в Брайтоні, поки там буде Родон Кроулі, але Доббін і Джордж умовили його, і він погодився відвезти товариство до міста й наказав запрягти четверо коней, як і личило його гідності. Так вони й вирушили другого дня, відразу після сніданку. Емілія встала дуже рано і спритно, старанно спакувала свої невеличкі валізки, поки Джордж лежав у постелі й побивався, що вона не

має на допомогу покоївки. Зрештою Емілія тільки раділа, що може сама впоратися з цією роботою. Серце її вже сповнювала якась невиразна неприязнь до Ребеки; і хоч вони, прощаючись, якнайніжніше розцілувалися, проте ми знаємо, що таке ревнощі, а місіс Емілії, серед інших чеснот, властивих її статі, притаманна була й ця.

Нам треба згадати, що, крім цих дійових осіб, які відвідали Брайтон і тепер мали виїхати з нього, там перебував і ще дехто з наших давніх знайомих, а саме: міс Кроулі зі своїм почтом. Хоч Ребека та її чоловік мешкали тепер за кілька кроків від тих кімнат, що їх займала хвора, двері старої леді були для них так само невблаганно зачинені, як раніше в Лондоні. Доки місіс Б’ют Кроулі була біля своєї невістки, вона пильнувала, щоб любу Матильду не схвилювала зустріч з небожем. Коли стара виїздила на прогулянку, віддана місіс Б’ют сиділа поруч із нею в кареті. Коли міс Кроулі вивозили в кріслі подихати свіжим повітрям, місіс Б’ют крокувала з одного боку, а чесна Брігс охороняла другий фланг. І якщо вони випадково зустрічали Родона та його дружину, то, хоч той кожного разу улесливо скидав капелюха, товариство міс Кроулі минало його з такою холодною, вбивчою байдужістю, що Родона охоплювала розпука.

– З таким успіхом ми могли б залишатися в Лондоні, – часто казав зневірений капітан.

– Зручний готель у Брайтоні кращий за борговий дім на Чансері-лейн, – відповідала йому дружина, що мала життєрадіснішу вдачу. – Згадай тих двох ад’ютантів містера Мозеса, помічника шерифа, що цілий тиждень стежили за нашим помешканням. Наші тутешні приятелі, нівроку, дурні, як пень, проте містер Джоз і капітан Купідон – краще товариство, ніж агенти містера Мозеса, любий мій.

– Дивно, що виконавчих листів не прислали за мною сюди, – так само похмуро сказав Родон.

– Коли пришлють, ми знайдемо спосіб спекатися їх, відповіла відважна маленька Бекі й нагадала своєму чоловікові, якою зручною й вигідною була зустріч із Джозом та Купідоном: завдяки їй Родон Кроулі дуже вчасно дістав невелику суму готівкою.

– Тих грошей навряд чи вистачить, щоб сплатити рахунок у готелі, – пробурмотів гвардієць.

– А навіщо його сплачувати? – мовила леді, що на все мала готову відповідь.

Через Родонового служника, який і далі підтримував знайомство з чоловічою половиною челяді міс Кроулі і якому наказано за кожної слушної нагоди пригощати візника чаркою горілки чи кухлем пива, молода пара знала геть усе про кожний крок міс Кроулі, а Ребеці спала на думку чудова ідея захворіти й покликати того самого аптекаря, що обслуговував стару панну, тому загалом вони мали досить повну інформацію. Та й сама Брігс, хоч змушена була займати ворожу позицію, не таїла зла до Родона та його дружини. З натури вона була добра й швидко забувала образу. Тепер, коли не було вже причини ревнувати, розвіялася і її неприязнь до Ребеки, вона пам’ятала тільки її завжди ласкаві слова і веселу вдачу. До того ж і вона, і покоївка Феркін, і вся челядь міс Кроулі нишком стогнали від переможної тиранії місіс Б’ют.

Як не раз буває, ця варта всякої похвали, але владна жінка зайшла надто далеко і безжально користувалася своїм успіхом. Протягом кількох тижнів вона домоглася від хворої такої покори, що сердешна цілком піддалася своїй невістці і навіть боялася поскаржитись на своє рабство Брігс чи Феркін. Місіс Б’ют суворо відмірювала чарки вина, які міс Кроулі дозволялося випити за день, чим були страшенно невдоволені Феркін і старший служник, вважаючи, що їх позбавлено права порядкувати навіть пляшкою хересу. Вона вирішувала, коли і скільки давати їй булочок, повидла, курчат. Ввечері, в обід і вранці вона Давала хворій огидні ліки, які приписував лікар, і та вживала їх так безмовно й сумирно, що Феркін казала: «Бідна моя пані, ковтає ті ліки покірно, як ягня!» Вона призначала прогулянку то в кареті, то в інвалідному кріслі – одне слово, скрутила стару леді, коли та почала одужувати, так, як і належало сподіватися від діловитої, турботливої і високоморальної жінки. Якщо ж хвора несміливо пробувала протестувати й просила дати їй зайвий шматочок за обідом чи трохи менше ліків, доглядачка, погрожувала їй негайною смертю, і міс Кроулі відразу скорялася. «В неї вже зовсім немає сили, – зауважила якось Феркін міс Брігс. – За ці три тижні вона жодного разу не назвала мене дурепою». Кінець кінцем місіс

Б’ют надумала звільнити цю чесну покоївку, товстого довіреного служника містера Боулса й навіть саму Брігс і викликати з пасторського дому своїх дочок, щоб перевезти любу страдницю до Королевиного Кроулі, – аж раптом стався прикрий випадок, що відкликав місіс Б’ют від її приємних обов’язків. Велебний Б’ют Кроулі, її чоловік, якось уночі, повертаючись додому, впав з коня і зламав собі ключицю. В нього почалася гарячка, з’явилися ознаки запалення, і місіс Б’ют змушена була поміняти Сассекс на Гемпшір. Вона пообіцяла вернутися до своєї любої приятельки, як тільки чоловікові полегшає, і поїхала, суворо наказавши прислузі, як та має піклуватися про свою господиню. Та тільки-но вона сіла в поштову карету, як у домі міс Кроулі всі відчули таку радість і полегкість, якої ніхто не відчував уже багато тижнів. Того ж таки дня міс Кроулі не випила після обіду ліків, а Боулс відкоркував пляшку хересу для себе й Феркін; того ж вечора господиня і Брігс дозволили собі пограти в карти замість читати якусь проповідь Портеуса. Сталося так, як у одній давній дитячій казочці: палиця забула бити собаку, і всі події пішли своєю узвичаєною колією.

Два-три рази на тиждень міс Брігс рано-вранці йшла до моря, займала кабінку і хлюпалася у воді у фланелевому купальному костюмі та в непромокальному чепчику. Ребека, як ми вже переконалися, знала про це, і хоч не здійснила своєї погрози пірнути під кабіну й заскочити Брігс під священним покровом тенту, але вирішила заатакувати її, коли вона вийде після купання на берег, свіжа, бадьора і, мабуть, у доброму гуморі.

Тож, прокинувшись другого ранку зі сходом сонця, Бекі принесла до вітальні, що виходила на море, підзорну трубу і, спрямувавши її на берег, де стояли кабіни, побачила, як там з’явилася Брігс, зайшла в одну кабіну і покотила її в море. Бекі опинилася на березі саме тоді, коли німфа, яку вона шукала, ступила зі своєї будки на камінці. Це була чарівна картина: пляж, обличчя купальниць, довга низка прибережних скель і будівель – усе червоніло й блищало в сонячному промінні. Вийшовши з кабіни, Брігс побачила Ребеку, що ласкаво, ніжно усміхалася і простягала свою білу, гарненьку ручку. У компаньйонки не було іншої ради, як тільки відповісти на привітання.

– Міс Ш… Місіс Кроулі? – вражено мовила вона.

Місіс Кроулі заволоділа її рукою, притисла її до свого-серця, в раптовому пориванні обняла міс Брігс і палко поцілувала.

– Люба моя, найдорожча приятелько! – мовила вона з таким щирим почуттям, що панна Брігс, звичайно, відразу розм'якла, і навіть самій їй потеплішало на серці.

Ребеці неважко було завести з компаньйонкою довгу, задушевну й цікаву розмову. Брігс докладно розповіла про все, що сталося від того ранку, як Ребека раптом вибралась із будинку міс Кроулі на Парк-лейн і аж дотепер, коли місіс Б'ют нарешті поїхала. Всі найменші ознаки хвороби панни Кроулі, її стан та спосіб лікування вона описала так докладно і всебічно, як люблять описувати жінки. Хіба жінки коли втомлюються розповідати одна одній про свої недуги та про своїх лікарів? Брігс ця розповідь не втомлювала, а Ребека не втомлювалася слухати її. Яке щастя, велике щастя, що любій Брігс і відданій, незамінній Феркін дозволено залишатися з їхньою благодійницею, коли вона хворіла! Хай бог її благословить, хоч вона, Ребека, начебто й знехтувала свій обов'язок стосовно міс Кроулі. Та хіба її провина не природна й не виправдана? Чи могла вона не віддати свою руку тому, хто здобув її серце? Сентиментальна Брігс тільки звела очі до неба і співчутливо зітхнула, згадуючи, що й вона колись давно віддала комусь свої почуття. Вона погодилася, що Ребека зробила не такий уже й великий гріх.

– Чи ж можу я забути колись ту, що прихистила бездомну сирітку? – сказала Ребека. – Ні, хоч вона мене відштовхнула, я ніколи не перестану любити її і присвячу служінню їй усе своє життя! Кохана моя Брігс, я люблю і обожнюю міс Кроулі найдужче за всіх жінок на світі і як свою благодійницю, і як дорогу родичку свого Родона, а після неї я люблю всіх тих, хто їй відданий. Я б ніколи не повелася з вірними друзями міс Кроулі так, як та відразна інтриганка місіс Б'ют. Родон, що має таке лагідне серце, – вела далі Ребека, – хоч зовні, зі своїми манерами, він може здатися грубуватим і легковажним, сотні разів зі сльозами на очах дякував Господові за те, що той послав його любій тітці таких дбайливих доглядачок, як незрівнянна міс Брігс і віддана Феркін.

Якщо махінації тієї жахливої місіс Б'ют призведуть – а таке

цілком може статися – до того, що від ліжка міс Кроулі будуть відштовхнуті всі, кого вона любить, і нещасна леді стане жертвою тих гарпій із пасторського будинку, Ребека просить її (міс Брігс) не забувати, що її власний дім, хоч і скромний, завжди буде відкритий для неї.

– Люба моя, – вигукнула вона захоплено, – *дехто* ніколи не забуває вчиненого йому добра, не всі жінки такі, як Б'ют Кроулі! Та не мені на неї жалітися, – додала Ребека. – Хоч я була жертвою і знаряддям її хитрощів, але хіба я не їй завдячую свого коханого Родона?

І Ребека розкрила перед міс Брігс усю поведінку місіс Б'ют у Королевиному Кроулі. Тоді вона не розуміла, чому місіс Б'ют раптом стала така добра, але все пояснили наступні події, коли спалахнули ті почуття, що їх вона розпалювала всіма своїми хитрими способами, коли двоє невинних людей спіймалися в наставлену на них пастку, покохали одне одного, побралися і через її підступи опинилися в злиднях.

Усе це була щира правда. Брігс як на долоні побачила ті хитрощі. Це місіс Б'ют одружила Родона з Ребекою. А все ж, хоч Ребека й була невинною жертвою, міс Брігс не могла приховати від неї свого побоювання, що вона навіки втратила прихильність міс Кроулі і що стара леді ніколи не вибачить небожеві такого нерозважного шлюбу.

Про це Ребека мала свою власну думку й не втрачала надії. Якщо міс Кроулі не вибачила їм тепер, то, може, зласкавиться в майбутньому. Навіть тепер на шляху Родона до титулу баронета стоїть тільки той занудний, хирлявий Пітт Кроулі, і якби з ним щось скоїлося, все було б гаразд. У кожному разі, Ребеці вже полегшало від того, що вона змогла показати всі підступи місіс Б'ют і трохи перетерти її на зубах; це могло виявитись корисним і для Родона. І Ребека, поговоривши добру годину з міс Брігс, яку знов прихилила до себе, попрощалася з нею дуже ніжно, нітрохи не сумніваючись, що не мине й кількох годин, як про все це дізнається міс Кроулі.

Коли скінчилося це інтерв'ю, Ребеці якраз час був повертатися до готелю, де все їхнє товариство зібралося востаннє разом поснідати. Потім вона так ніжно попрощалася з Емілією, як прощаються жінки, що люблять одна одну мов сестри; повисівши на шиї в приятельки, ніби вони розлучалися навіки, навитиравши хусточкою очі, помахавши тією хусточкою

(що була, до речі, зовсім суха) з вікна, коли карета рушила, вона повернулася до столу і на диво смачно, якщо взяти до уваги її схвильованість, почала наминати креветки. Жуючи, вона розповіла Родонові про свою зустріч з Брігс під час ранкової прогулянки. Сповнена надій, вона зуміла і в ньому теж викликати надію. Їй завжди вдавалося накинути чоловікові всі свої думки – і смутні і радісні.

– А тепер, любий мій, будь такий ласкавий сісти до письмового столу й написати гарненького листа міс Кроулі. Скажеш їй, що ти добрий хлопець і таке інше.

Отже, Родон усівся і швидко написав: «Брайтон, четвер. Люба тітонько!» Та на цьому уява галантного офіцера вичерпалася. Він гриз кінець пера й дивився на дружину. Та мимоволі засміялася – такий у нього був жалісливий вигляд. І, ходячи по кімнаті, заклавши руки за спину, маленька жінка почала диктувати листа, якого Родон старанно записував.

«Перше ніж покинути батьківщину й вирушити в похід, що, дуже можливо, виявиться фатальним…»

– Що? – трохи спантеличено запитав Родон, але збагнув гумор цієї фрази і негайно записав її, шкірячи зуби.

– «…що, дуже можливо, виявиться фатальним, я примчав сюди…»

– Чому не сказати «приїхав сюди», Бекі? Адже й так можна! – перебив драгун.

– «…я примчав сюди, – наполягала на своєму Ребека й тупнула ніжкою, – щоб сказати «прощай» своїй найдорожчій і найдавнішій добродійниці. Благаю Вас дозволити мені перед дорогою, з якої я, може, не повернуся, ще раз потиснути ту руку, звідки я протягом цілого свого життя отримував тільки ласку».

– …отримував тільки ласку, – луною озвався Родон, виводячи ці слова, приємно вражений тим, що він так гарно вміє складати листи.

– «Я нічого не прошу у вас, тільки хочу, щоб ми розлучилися друзями. Я поділяю гордість, властиву нашій родині, хоч і не в усьому. Я одружився з дочкою художника і не соромлюся цього шлюбу…»

– Таки правда, анітрохи, хай мене грім поб’є! – вигукнув Родон.

– Ох і дурненький, – мовила Ребека, вщипнувши його за

вухо, й зазирнула через плече, чи він не наробив помилок. – «Примчав» не пишеться через «е», зате «повернутися» треба через «е».

Родон виправив ці слова, схиляючись перед глибокою вченістю своєї маленької господині.

– «Я думав, що вам було відомо про мої почуття, – диктувала далі Ребека. – Я знав, що місіс Б'ют схвалювала їх і всіляко підтримувала. Але я не нарікаю. Я одружився з убогою дівчиною і не шкодую, що так зробив. Залишайте, люба тітонько, своє майно кому хочете, я *ніколи* не нарікатиму, що ви не так вчинили. Повірте, я люблю вас, а не ваші гроші. Я хотів би помиритися з вами, перше ніж покину Англію. Дозвольте мені, дозвольте зустрітися з вами до від'їзду! Через кілька тижнів чи місяців може бути надто пізно. Мене пригнічує думка, що я залишу батьківщину, не почувши від вас ласкавого прощального слова». В *такому* листі вона не впізнає мого стилю, – мовила Бекі, – я навмисне придумала короткі і прості фрази.

І власноручне Родонове послання було відправлене тітоньці на адресу міс Брігс.

Міс Кроулі засміялася, коли Брігс з вельми таємничою міною передала їй цю простодушну й щиру сповідь.

– Тепер, коли місіс Б'ют немає, можна й почитати, що він пише, – мовила вона. – Прочитай мені його, Брігс.

Коли та скінчила читати, її патронеса зареготала ще дужче.

– Як ти не розумієш, стара дурепо, – сказала вона Брігс, явно розчуленій щирими почуттями, викладеними в листі, – як ти не бачиш, що сам Родон не написав тут жодного слова! Він зроду не писав мені нічого, крім прохання дати грошей, і всі його листи були повні помилок, закреслень і неоковирних речень. Це ним крутить та мала гадючка-гувернантка («Всі вони однакові, – в душі подумала міс Кроулі. – Всі хочуть моєї смерті і чигають на мої гроші»). Я не заперечую проти зустрічі з Родоном, – цілком байдужим тоном додала вона, трохи помовчавши. – Однаково, чи потисну я йому руку, чи ні. Якщо не буде ніякої сцени, то чому б нам не зустрітися? Я не бороню. Але людське терпіння має межу, тож затям собі, голубко: я з усією авторитетністю заявляю, що не прийму в себе місіс Родон… цього вже я не можу витримати.

Міс Брігс подумала, що найкраще буде звести стару леді з

небожем так: попередити Родона, щоб він чекав на кручі, коли міс Кроулі виїде в кріслі подихати свіжим повітрям.

Там вони й зустрілися. Я не знаю, чи в душі міс Кроулі ворухнулося якесь тепле, ласкаве почуття, коли вона побачила свого колишнього улюбленця, але вона простягла йому два чи три пальці з таким веселим і добродушним виглядом, наче вони щойно вчора зустрічалися. Що ж до Родона, то він почервонів, як рак, і мало не вивихнув Брігс руки, так утішила й збентежила його ця зустріч. Може, ним керувала вигода, а може, й щире почуття; може, його навіть узяла за серце та зміна, яка за кілька тижнів сталася з тіткою.

– Стара завжди рятувала мене, – сказав він дружині, розповідаючи про зустріч, – і мені, розумієш, стало незручно й таке інше. Я йшов поряд із тим, як воно зветься... ти знаєш, аж до її дверей, а там вийшов Боулс, щоб допомогти їй. І мені також страшенно хотілося зайти, але...

– І *ти не зайшов*, Родоне! – верескнула його дружина.

– Ні, кохана. Хай мене повісять, але я злякався, як дійшло до цього!

– Йолопе! Таж треба було зайти і більше ніколи не виходити! – вигукнула Ребека.

– Не лайся, – понуро сказав гвардієць. – Може, я і йолоп, Бекі, але тобі не годиться так казати. – І він кинув на дружину погляд, що не віщував нічого доброго; видно, її слова справді зачепили його за живе.

– Ну, добре, любий! Завтра ти мусиш знов стояти на чатах і зайти до неї, чуєш, буде вона запрошувати тебе чи ні! – мовила Ребека, намагаючись заспокоїти свого товариша в подружньому ярмі.

Той відповів на це, що зробить так, як йому захочеться, і буде вдячний їй, коли надалі вона висловлюватиметься ввічливіше. Ображений чоловік вийшов з кімнати і цілий ранок просидів у більярдній – понурий, мовчазний і насуплений.

Та ще до вечора йому довелося здатись і, як звичайно визнати, що дружина була передбачливіша й далекогляднішa, бо, на превеликий жаль, її передчуття щодо наслідків його прикрої помилки підтвердилося. Міс Кроулі, безперечно, трохи схвилювалася, коли побачила небожа і він потис їй руку після такого тривалого розриву. Вона довго розмірковувала про цю зустріч.

– Родон дуже погладшав і постарів, Брігс, – мовила вона своїй компаньйонці. – Ніс у нього почервонів, і весь він зовні якось повульгарнішав. Одруження з тією жінкою безнадійно його споганило. Місіс Б’ют весь час казала, що вони обоє п’ють, і я вірю, що це правда. Авжеж, від нього страх як тхнуло джином. Я зразу помітила. А ти?

Дарма Брігс заперечувала: мовляв, місіс Б’ют про кожного любить сказати щось погане, і якщо їй дозволено буде висловити свою скромну думку, то сама місіс Б’ют...

– Хитра інтриганка? Атож, це правда, вона таки про кожного любить сказати погане, але я певна, що та жінка споює Родона. Весь цей простолюд...

– Він був дуже зворушений, що побачив вас, – мовила компаньйонка, – і якщо ви згадаєте, що він вирушає на поле бою, то я певна...

– Скільки він пообіцяв тобі, Брігс? – закричала стара панна, впадаючи в істеричну лють. – Аякже, зараз почнуться плачі. Ненавиджу всілякі сцени! Чого ви всі дратуєте мене? Іди рюмсай у своїй кімнаті, а сюди пришли Феркін... Ні, стривай! Сядь, висякайся, перестань рюмсати й напиши капітанові Кроулі листа.

Бідолашна Брігс слухняно сіла до бювара. На його аркушах скрізь видніли сліди твердої, впевненої, швидкої руки останнього секретаря старої панни – Б’ют Кроулі.

– Почни так: «Шановний сер» або ні, просто: «Сер», так буде краще, і напиши, що міс Кроулі... ні, що лікар міс Кроулі, містер Крімер, доручив тобі повідомити, що я почуваю себе дуже кволою і велике хвилювання може виявитися для мене небезпечним, тому я змушена відмовитися від будь-яких родинних переговорів і побачень. Далі подякуй йому за те, що він приїхав до Брайтона і таке інше й попроси, хай не залишається тут задля мене. Можеш додати, що я бажаю йому bon voyage[172] і що коли йому не важко буде зазирнути до моїх адвокатів на Грейз-інн-сквер, він знайде там для себе звісточку. Авжеж, це на нього подіє. І змусить його покинути Брайтон.

Доброзичлива Брігс записала цю фразу з великим задоволенням.

– Застукати мене того ж таки дня, як поїхала місіс Б’ют! – обурювалася стара леді. – Це ж хтозна яке нахабство! Брігс, голубонько, напиши й до місіс Кроулі, скажи що вона теж може

не приїздити… Так, хай не їде… Я не хочу бути рабинею в своєму домі… не хочу, щоб мене морили голодом і напихали отрутою. Вони всі раді мене вбити… всі… всі! – І стара самітна жінка вибухнула істеричним плачем.

Остання дія сумної комедії, яку вона грала на Ярмарку Суєти, швидко наближалася; дешеві ліхтарики згасали один за одним, і темна завіса ось-ось мала опуститися.

Остання фраза листа, яка посилала Родона до адвоката міс Кроулі в Лондоні і яку міс Брігс так радо написала, трохи втішила в серцях драгуна та його дружини гірке розчарування, яке вони відчули були, прочитавши, що тітка не хоче миритися, і подіяла так, як і сподівалася стара леді, тобто змусила Родона кваапливо виїхати до Лондона.

Програшем Джоза і асигнаціями Осборна він заплатив рахунок у готелі, господар якого, мабуть, і досі не знає, що він дивом отримав ті гроші. Бо так само, як генерал перед боєм відсилає свій обоз у тил, так і Ребека розважно спакувала всі свої коштовні речі й відіслала поштовою каретою під наглядом служника Осборнів, який мав доручення відвезти до Лондона скрині своїх господарів. Родон та його дружина повернулися тією самою каретою.

– Я залюбки побачився б зі старою перед від’їздом, – сказав Родон. – Вона так змарніла і змінилася, що, напевне, довго не протягне. Цікаво, який чек чекає на мене в Уоксі? Фунтів двісті… мабуть, не менше як двісті… ге, Бекі?

Пам’ятаючи про постійні візити помічників мідлсекського судді, Родон і його дружина не повернулися до свого помешкання в Бромптоні, а оселились у готелі. Вранці другого дня Ребека мала нагоду побачити тих двох джентльменів, коли їхала тією дорогою до дому старої місіс Седлі у Фелемі, де вона сподівалася застати любу Емілію та своїх брайтонських приятелів. Усі вони вже подалися в Чатем, а звідти в Гарвіч, щоб разом з полком відплисти до Бельгії. Вдома була тільки ласкава стара леді, що тихо плакала на самоті. Повернувшись до готелю, Ребека застала свого чоловіка, який устиг уже відвідати Грейз-інн і дізнатися про свою долю. Він приїхав додому вкрай розлючений.

– Хай її чорти візьмуть, Бекі! – сказав він. – Вона дала мені

тільки двадцять фунтів!

Стара тітка пожартувала з них, але жарт був такий вдалий, що Ребека, дивлячись на засмученого Родона, зареготала.

Розділ XXVI
МІЖ ЛОНДОНОМ І ЧАТЕМОМ

Залишивши Брайтон, наш приятель Джордж, як і личило вельможі, що подорожував четвериком, бундючно під'їхав до розкішного готелю на Кевендіш-сквер, де на молодого джентльмена та його дружину чекали чудові кімнати і багато накритий стіл, оточений півдесятком чорних мовчазних служників. Джордж приймав Джоза й Доббіна велично, немов принц, а Емілія вперше несміливо й скромно сиділа на місці господині «біля свого власного столу», як висловився Джордж.

Джордж по-королівському перебирав вином і морочив голову служникам, а Джоз із величезною втіхою уминав черепахову юшку. Насипав її Доббін, бо господиня, перед якою поставлено миску з юшкою, була така недосвідчена, що, намірившись насипати її братові, не поклала в тарілку м'яса ні з підчеревини, ні з-під хребта.

Пишний бенкет і зала, де він відбувався, занепокоїли Доббіна, і після обіду, коли Джоз задрімав у великому кріслі, він дорікнув приятелеві за такі розкоші. Та дарма він обурювався надміром черепашини й шампанського, який міг би собі дозволити хіба архієпископ.

– Я звик подорожувати, як джентльмен, – відповів Джордж, – і моя дружина, хай йому чорт, теж подорожуватиме, як леді. Доки в мене є хоч одна монета, Еммі ні в чому не обмежуватиме себе, – відповів цей щедрий чоловік, вельми вдоволений собою і своєю великодушністю.

Доббін здався і вже не пробував переконувати його, що для Емілії щастя полягає не в черепаховій юшці.

Невдовзі після обіду Емілія боязко заявила, що хотіла б відвідати матір у Фулемі, і Джордж, трохи побурчавши, дав їй дозвіл. Вона помчала до своєї велетенської спальні, посеред якої стояло велетенське, схоже на катафалк, ліжко («на ньому спала сестра імператора Олександра, коли тут були союзники»), і квапливо, радісно одягла капелюшок і шаль. Коли вона повернулася до їдальні, Джордж усе ще пив червоне вино, нічим не виявляючи, що він готовий їхати.

– Ти хіба не поїдеш зі мною, коханий? – запитала вона.

Ні, «коханий» того вечора мав якісь «справи». Його служник

найме для неї карету й проведе її. Карета під'їхала до готелю, і Емілія, дарма зазирнувши кілька разів Джорджеві у вічі, трохи розчаровано зробила реверанс і сумно пішла вниз широкими сходами. Капітан Доббін теж пішов за нею, допоміг їй сісти в карету й почекав, поки вона рушила. Навіть служник посоромився при слугах з готелю назвати візникові адресу, сказавши, що даватиме вказівки дорогою.

Доббін подався на свою давню квартиру в «Слотері», мабуть, думаючи про те, що було б дуже приємно сидіти в тій найманій кареті поряд з місіс Осборн. Джордж, певне, мав зовсім інші уподобання, бо, напившись досхочу вина, пішов до театру дивитися за половинну плату на гру Кіна в ролі Шейлока. Капітан Осборн був великий театрал і навіть грав комічні ролі в кількох гарнізонних виставах. Джоз проспав до пізнього вечора; збудив його своїм шурхотом служник, який збирав зі столу посуд і допивав те, що лишилося в карафах. Перед готелем з'явилася ще одна наймана карета, і нашого огрядного героя відвезли додому в ліжко.

Тільки-но карета під'їхала до садової хвірточки, місіс Седлі, певна річ, вибігла назустріч заплаканій, тремтячій Емілії і пригорнула її до серця з палкою материнською ніжністю та любов'ю. Старий містер Клеп, що працював у садку без піджака, засоромлено сховався. З кухні вибігла усміхнена служниця-ірландка й вигукнула:

– Хай вас бог благословить!

Емілія насилу перейшла тротуар і піднялася сходами до вітальні.

Читач, що має більш-менш чутливу вдачу, може легко уявити собі, як відкрилися всі лотоки і як мати з дочкою плакали та обіймалися. Та й коли жінки не плачуть – чи то з радісної, чи з сумної, чи й з будь-якої причини? А вже після такої події, як весілля, мати й дочка, звичайно, мали цілковите право дати волю своїм почуттям: сльози такі солодкі й так полегшують душу! Я знав жінок, що ненавиділи одна одну, але на весіллі приязно цілувалися й плакали разом. А що вже казати про тих, які одна одну люблять? Добрі матері вдруге виходять заміж на весіллях своїх дочок, і хто не знає, що в подальших подружніх подіях найпалкіші материнські почуття виявляють бабусі? Власне, поки жінка не стане бабусею, вона часто й не знає до пуття, що таке материнство. Тож не будемо

заважати Емілії та її матері, які шепочуться, охкають, сміються й плачуть у вітальні, огорненій присмерком. Старий Седлі так і вчинив. Він не здогадався, хто приїхав, коли карета зупинилася, і не вибіг дочці назустріч, хоч дуже ласкаво поцілував її, коли вона зайшла до його кімнати (де він, як звичайно, перебирав свої листи, шнурочки й рахунки), і, трохи посидівши з дружиною та дочкою, розважно залишив їх самих у маленькій вітальні.

Джорджів служник згорда позирав на містера Клепа, що в самій сорочці поливав кущі троянд. Проте до містера Седлі він поставився трохи поблажливіше і навіть скинув капелюха, коли старий почав розпитувати про свого зятя, про Джозефову карету, про те, чи той брав своїх коней до Брайтона, про підступного негідника Бонапарта і про війну. Нарешті з'явилася служниця-ірландка з тацею і пляшкою вина, і старий джентльмен пригостив служника чаркою, а потім ще й дав йому пів гінеї, яку той сховав до кишені з почуттям подиву і зневаги водночас.

– За здоров'я ваших господаря й господині, Троттере, – сказав старий Седлі. – А ось на ці гроші вип'єте за своє власне здоров'я, коли повернетесь додому, Троттере.

Минуло тільки дев'ять днів відтоді, як Емілія залишила цей маленький будиночок, а все ж їй здавалося, що вона попрощалася з ним так давно! Яка прірва пролягла між нею і тодішнім її життям! З теперішнього свого становища вона могла оглядатися назад і розмірковувати майже як про незнайому істоту про молоду незаміжню дівчину, захоплену своїм коханням, що не бачила нічого, крім свого найдорожчого, приймала батьківську любов не те щоб невдячно, але принаймні байдуже, як щось їй належне, і всі свої почуття й думки спрямовувала на здійснення вимріяної мети. Згадка про ті дні, такі недавні, але вже такі далекі, сповнила її соромом, і, дивлячись на ласкавих батьків, вона почала навіть трохи каятись. Нагороду здобуто, раювання осягнуто, а переможець і далі невдоволений і має сумніви? Коли герой та героїня переступають шлюбний поріг, романіст звичайно опускає завісу, ніби драма вже дійшла кінця, ніби сумніви та життєві змагання вже не існують, ніби тим, хто вже опинився в подружньому царстві, квітучому й радісному, залишається тільки ніжно обнятися і в щасті й добрі спокійно наближатись

до старості. А проте наша маленька Емілія, тільки-но ступивши на берег нової країни, уже занепокоєно озиралася назад, на смутні постаті друзів, що махали їй на прощання рукою с другого, далекого берега.

Мати вирішила, що на честь приїзду щойно одруженої дочки треба приготувати якесь особливе пригощення, тому після першого бурхливого звірення почуттів покинула на хвилину місіс Осборн і метнулася вниз, до своєрідної кухні-вітальні (там жили місіс Клеп та її чоловік, а ввечері, помивши посуд і розкрутивши свої папільйотки, до них приходила посидіти й служниця-ірландка, міс Фленніген) і заходилася готувати чудовий стіл до чаю. Кожен по-своєму виявляє свої ніжні почуття: місіс Седлі здавалося, що свіжа булочка й помаранчеве варення в маленькій кришталевій вазочці будуть особливо приємні Емілії в теперішньому її становищі.

Поки внизу готували ці ласощі, Емілія, залишивши вітальню, піднялася нагору і, сама не знаючи як, опинилася в кімнатці, в якій вона жила до одруження, і в тому самому кріслі, в якому провела так багато гірких хвилин. Вона впала в нього, наче в обійми давнього приятеля, і задумалася про минулий тиждень і про своє колишнє життя. Вже тепер сумно й невпевнено оглядатися назад, завжди тужити за чимось, а осягнувши його, відчувати більше сумніву й смутку, ніж радості, – ось яка доля судилася бідолашній Емілії, заблуканій мандрівниці серед великих галасливих юрб Ярмарку Суєти.

Вона сиділа і з любов'ю воскрешала в пам'яті той образ Джорджа, перед яким схилялася до одруження. Чи вона усвідомлювала, як відрізнявся реальний Джордж від того чудового молодого героя, якого вона обожнювала? Має минути багато-багато років, і чоловік справді повинен бути дуже вже поганий, щоб гордість і марнославство жінки дозволили їй признатися в цьому. Потім перед внутрішнім зором Емілії з'явились іскристі зелені очі та згубна усмішка Ребеки, і їй стало страшно. Так вона сиділа якийсь час, гірко розмірковуючи, як звичайно, про свою долю, така сама сумна і байдужа, якою її застала щиросерда служниця того дня, коли принесла листа від Джорджа, що наново просив її руки.

Емілія глянула на біленьке ліжко, в якому вона ще кілька днів тому спала, і подумала, що добре було б знов поспати в ньому цієї ночі, а прокинувшись уранці, побачити, як раніше,

матір, що, всміхаючись, схилятиметься над нею. Далі вона з жахом згадала величезний шовковий катафалк у просторій нарядній спальні, який чекав на неї в готелі на Кевендіш-сквер. Любе біленьке ліжечко, скільки довгих ночей вона проплакала в його подушку. В яку розпуку вона впадала, як хотіла померти. Але хіба тепер не здійснилися всі її бажання і хіба коханий, на якого вона вже була втратила надію, не належить їй навіки? Дорога матуся, як вона терпляче, дбайливо просиджувала ночі біла цього ліжечка! Емілія стала навколішки, і тут ця змучена, налякана, але покірна й повна любові душа спробувала знайти розраду в тому, в чому, треба визнати, рідко шукала її дівчиною. Досі її вірою було кохання, а тепер розчароване, сумне, закривавлене серце відчуло потребу в іншій розраді.

Чи маємо ми право підслуховувати й повторювати її молитви? Ні, шановні мої, це таємниця, якої не можна розголошувати на Ярмарку Суєти, де відбувається дія нашої повісті.

Але треба визнати, що, коли нарешті Емілію покликали пити чай, наша юна леді спустилася вниз куди веселіша; вона вже не відчувала зневіри й жалю до своєї долі, не думала ні про Джорджеву холодність, ні про Ребечині очі, як звичайно останнім часом. Зійшовши вниз, вона поцілувала батька й матір, поговорила зі старим, який навіть трохи повеселішав. Потім вона сіла до фортепіано, що його купив для неї Доббін, і переспівала батькові всі його улюблені давні пісні. Вона сказала, що чай на диво вдалий, а варення розкладено з надзвичайним смаком. Бажаючи зробити щасливими інших, вона й сама відчула себе щасливою і ввечері міцно заснула на своєму катафалку й прокинулася, всміхаючись, аж тоді, як Джордж повернувся з театру.

Другого дня Джордж мав залагодити далеко важливішу справу, ніж дивитися на Кіна в ролі Шейлока. Прибутній до Лондона, він відразу ж нависав адвокатам свого батька, ласкаво повідомляючи їх, що завтра хоче з ними зустрітися. Готельні програші в більярд і карти капітанові Кроулі майже спорожнили гаманець Джорджа, і його треба було поповнити, перше ніж вирушати в дорогу, а він не мав інших способів на це, ніж надібрати капітал у дві тисячі фунтів, який батькові адвокати були уповноважені йому виплатити. В глибині душі він твердо вірив, що батько скоро зласкавиться. Бо який батько

міг довго опиратися такому незвичайному синові, як він? Коли ж його минуле і особисті чесноти не вплинуть на батька, то Джордж вирішив так відзначитися в майбутньому поході, щоб старий джентльмен змушений був відразу здатися. А якщо ні? Ну що ж – перед ним відкритий цілий світ. Йому може пощастити в картах, та й дві тисячі фунтів – це ж купа грошей.

Отож він ще раз послав Емілію в кареті до матері з суворим наказом дамам придбати все необхідне для подорожі за кордон такої світської дами, як місіс Осборн, і з carte blanche для них обох. На це вони мали тільки один день, тож можна собі уявити, які вони були заклопотані. Опинившись вдвох у кареті, кваплячись від кравчині до торговця білизною, супроводжувана за поріг послужливими продавцями і ввічливими господарями, місіс Седлі відчула себе майже такою, як була колись, і вперше після нещастя щиро тішилася. Та й самій Емілії зовсім не нудно було ходити по крамницях, торгуватися, оглядати й купувати гарні речі. Який чоловік, навіть коли він філософ, дав би хоч два пенси за жінку, байдужу до таких речей? Отож Емілія, виконуючи чоловіків наказ, мала й сама неабияку втіху й накупила безліч різного вбрання, виявивши, як одностайно запевняли продавці, добрий смак і високу вимогливість.

Що ж до близької війни, то місіс Осборн не дуже її боялася. Бонапарта, звичайно, розіб’ють майже без бою. Із Маргета щодня вирушали судна, повні джентльменів і леді, що пливли до Брюсселя й Гента. Люди їхали не так на війну, як у веселу подорож. Газети глузували з негідного вискочня і пройдисвіта. Хіба ж той жалюгідний корсіканець міг устояти проти європейських армій і генія безсмертного Веллінгтона? Емілія ставилась до Бонапарта в величезною зневагою, бо ж годі й казати, що ця ніжна, несмілива істота переймала погляди тих, хто її оточував, і в своїй відданості була надто скромна, щоб думати самостійно. Одне слово, для неї та для її матері це був чудовий день, і вона з великою втіхою і з великим успіхом відбула цей свій вступ у лондонське світське життя.

Тим часом Джордж, у капелюсі набакир, випроставши плечі, з пихатим, войовничим виглядом, подався на Бедфор-дроу і зайшов до адвокатської контори так, ніби він був володарем усіх блідих клерків, що там працювали. Він велів доповісти містерові Міняйлі, що на нього чекає капітан Осборн, і говорив таким бундючним, зверхнім тоном, ніби цей шпак адвокат,

утричі розумніший, у п’ятдесят разів багатший і в сотні разів досвідченіший за нього, був просто жалюгідним підвладним, що мав негайно кинути всі свої справи, щоб догодити капітанові. Він не помітив, як по кімнаті з обличчя на обличчя перебігла зневажлива посмішка – від старшого клерка до його помічників, від помічників до обшарпаних писарів і блідих кур’єрів у надто тісних куртках. Джордж сидів, постукуючи себе паличкою по черевику й думаючи, які вони всі жалюгідні людці. А ті жалюгідні людці знали про його справи геть усе. Вони говорили про них між собою чи з іншими клерками, сидячи ввечері за кухлем пива в шинку. Господи боже, чого тільки не знають адвокати та їхні клерки в Лондоні! Ніщо не сховане від їхньої допитливості, вони безмовно керують нашою столицею.

Може, заходячи до кабінету містера Міняйлі, Джордж сподівався, що того джентльмена уповноважено передати йому якусь звістку про батьків відступ, про його бажання помиритися, може, хотів, щоб адвокат сприйняв його зарозумілість і холодність як ознаку мужності й рішучості. Та хоч би там як, але адвокат зустрів його з такою крижаною байдужістю, що Джорджева бундючна поза втратила будь-який сенс. Коли він зайшов до кімнати містера Міняйлі, той вдав, що йому треба дописати якийсь документ.

– Прошу вас, сідайте, сер, – мовив він, – я через хвилину владнаю вашу невеличку справу. Містере По, принесіть, будь ласка, всі папери! – І він знов узявся до писання.

По приніс папери, шеф вирахував вартість облігацій на дві тисячі фунтів за курсом дня й запитав капітана Осборна, чи він хоче отримати гроші чеком на банк, чи доручить йому придбати на цю суму акції.

– Одного з виконавців духівниці покійної місіс Осборн тепер немає в місті, – байдужим голосом сказав він, – але мій клієнт готовий піти вам назустріч і якнайшвидше владнати цю справу.

– Дайте мені чек, – понуро мовив капітан. – На біса ті шилінги й півпенси! – додав він, коли адвокат почав докладно вираховувати суму чека, і, втішаючи себе надією, що таким великодушним жестом змусить старого дивака почервоніти, вийшов з контори з папірцем у кишені.

– Через два роки цей дженджик сидітиме у в’язниці за борги, – сказав шеф містерові По.

– А старий Осборн не зласкавиться, як ви вважаєте, сер?

– Ви ще, може, спитаєте, чи не зласкавиться кам’яна колона, – відповів містер Міняйлі.

– Він далеко сягне, – мовив клерк. – Одружений тільки тиждень, а я вже бачив, як він ще з кількома офіцерами садив міс Гайфлаєр у карету після вистави.

Тим часом доповіли про наступного клієнта, і Джордж Осборн зник з пам’яті цих шановних джентльменів.

Чек був виданий на контору наших знайомих Галкера та Буллока на Ломбард-стріт, куди Джордж, усе ще думаючи, що залагоджує вигідну справу, і подався, щоб отримати свої гроші. Коли він зайшов до контори, Фредерік Буллок, есквайр, схиливши жовте обличчя над бухгалтерською книгою, давав вказівки мовчазному клеркові, який щось записував у неї. Побачивши капітана, Буллок став ще жовтіший і винувато шмигнув до задньої кімнати. Джордж так жадібно дивився на гроші (він ніколи ще не мав на руках такої суми), що не помітив ані смертельно-блідого обличчя залицяльника своєї сестри, ані його втечі.

Фред Буллок, який тепер щодня обідав на Рассел-сквер, розповів старому Осборнові про візит і поведінку його сина.

– Він зайшов з нахабним виглядом, – мовив Фредерік, – і забрав усе до останнього шилінга. Чи надовго стане тих кількасот фунтів стерлінгів такому марнотратникові, як він?

Осборн вилаявся і сказав, що йому байдуже, коли і як його син витратить ті гроші. Але Джордж загалом був дуже задоволений тим, як він улаштував свої справи. Його речі і спорядження були швидко спаковані, і він щедро, мов лорд, оплатив покупки Емілії чеками на своїх агентів.

Розділ XXVII
У ЯКОМУ ЕМІЛІЯ ПРИБУВАЄ ДО СВОГО ПОЛКУ

Коли Джозова пишна карета зупинилася біля дверей готелю в Чатемі, Емілія найперше побачила радісне обличчя капітана Доббіна, що цілу годину прогулювався вулицею, чекаючи приїзду своїх друзів. Капітан у мундирі з еполетами, підперезаний малиновим паском і з шаблею при боці мав такий войовничий вигляд, що Джоз почав пишатися знайомством із ним. Гладкий збирач податків привітав тепер капітана майже запопадливо, зовсім не так, як вітав у Брайтоні й на Бонд-стріт.

Поряд із капітаном стояв хорунжий Стабл; тільки-но карета наблизилася до готелю, він не втримався й вигукнув: «Боже, яка ж красуня!» – палко схвалюючи Осборнів вибір. І справді, Емілія в своїй шлюбній накидці й рожевих стрічках, рум'яна від швидкої їзди у відкритій кареті, була така гарна, що цілком заслуговувала на комплімент хорунжого. Малий вояк ще більше прихилив цим до себе Доббіна. Коли капітан підійшов ближче, щоб допомогти леді вийти з карети і Стабл помітив, яку чудесну ручку вона йому подала і яка дивовижна ніжка спурхнула зі східців на землю. Хлопець густо почервонів і привітав її найкращим поклоном, на який він був тільки здатен. Емілія, помітивши номер *** полку, вигаптуваний на кашкеті хорунжого, розквітла усмішкою і теж відповіла йому поклоном, що остаточно вбило хорунжого. Доббін від того дня був дуже ласкавий до Стабла й заохочував його говорити про Емілію, коли вони разом гуляли чи навідувалися в гості один до одного. Властиво, серед усієї бравої молоді *** полку ввійшло в моду захоплюватися Емілією та обожнювати її. Проста, нелукава поведінка, скромність і ласкавість Емілії завоювала їхні незіпсовані серця; важко навіть описати всю її щиросердність і чарівність. Та хто з вас не помічав цих рис у жінках і не наділяв їх безліччю інших чеснот, навіть якщо ви тільки й почули від такої особи, що вона, скажімо, вже запрошена на чергову кадриль або що надворі дуже парко? Джордж – і так завжди в усьому перший в полку – ще більше виріс в очах молодих офіцерів: такий благородний, одружився з убогою дівчиною, до того ж вибрав собі таку чарівну, ласкаву дружину!

У вітальні, приготовленій для наших подорожніх, Емілія, на свій подив, знайшла листа, адресованого місіс Осборн. Це була трикутна записка на рожевому папері, запечатана блакитним воском із відбитком голуба та оливкової гілочки, написана дуже великим, але нерішучим жіночим письмом.

– Це кривулі Пеггі О'Дауд, – засміявся Джордж. – Я впізнаю її по воскових ляпках.

І справді, то була записка від дружини майора О'Дауда, що ласкаво запрошувала місіс Осборн провести з нею сьогоднішній вечір у дружньому колі.

– Треба піти, – сказав Джордж, – там ти познайомишся з цілим полком. О'Дауд командує нашим полком, а Пеггі командує О'Даудом.

Та не встигли вони й кілька хвилин натішитися листом місіс О'Дауд, як двері розчахнулися і до кімнати зайшла дебела весела жінка в костюмі амазонки в супроводі двох «наших» офіцерів.

– Далебі, я не могла дочекатися вечора. Джордже, голубе, відрекомендуйте мене своїй дружині. Пані, я рада бачити вас і відрекомендувати вам свого чоловіка, майора О'Дауда. – І з цими словами весела жінка в костюмі амазонки дуже приязно схопила за руку Емілію, яка відразу здогадалася, що перед нею та дама, з якої Джордж так часто насміхався. – Ви, мабуть, не раз чули про мене від свого чоловіка, – жваво додала місіс О'Дауд.

Емілія засміялась і відповіла, що справді чула про неї.

– І, звичайно, всяку погань, – мовила місіс О'Дауд і додала: – Ваш Джордж – такий чортяка, що від нього всього можна сподіватися.

– Щира правда, – мовив майор, напускаючи на себе багатозначну міну.

Джордж засміявся, а місіс О'Дауд, ляснувши майора нагайкою, звеліла йому замовкнути, потім попросила, щоб її відрекомендували місіс Осборн за всіма правилами.

– Серденько, – врочисто почав Джордж, – це моя найласкавіша, найкраща приятелька Орелія-Маргарета, або ж Пеггі...

– Їй-бо, що так! – втрутився майор.

– Або ж Пеггі, дружина майора нашого полку Майкла О'Дауда, дочка Фіцджералда Берсфорда де Бурго Мелоні із

Гленмелоні у графстві Кілдейр.

– І Меріан-сквер у Дубліні, – із спокійною гідністю додала дама.

– Авжеж, і Меріан-сквер у Дубліні, – проказав майор.

– Там ти й почав залицятися до мене, голубе мій, – мовила дама, і майор погодився з цим, як і з усім, що говорилося в товариському колі.

Майор О'Дауд, який служив своєму королю в усіх частинах світу і платив за кожне підвищення у званні більше ніж рівноцінними воєнними подвигами, був дуже скромний, мовчазний, покірний, лагідний чоловік і так слухався дружини, наче був у неї хлопчиком на побігеньках. В офіцерській їдальні він сидів мовчки і багато пив. А коли добре напивався, так само мовчки, хитаючись, ішов до дому. Озивався він тільки для того, щоб з усіма і з усім погоджуватися. Так він і проходив, легко і добродушно, свій життєвий шлях. Палюче сонце Індії жодного разу не розігріло його крові, а його спокою не могла порушити навіть валхеренська лихоманка.173 Він ішов у бій так само незворушно, як до обіднього столу, з однаковим задоволенням і смаком їв конятину й черепашину. В нього була стара мати, місіс О'Дауд із О'Даудстауна, яку він також завжди слухався, крім тих двох разів, коли втік з дому й записався до війська і коли, всупереч її волі, одружився з цією жахливою Пеггі Мелоні.

Пеггі була однією з п'яти дочок і одинадцяти дітей благородного дому Гленмелоні. Її чоловік доводився їй кузеном, але з материного боку, тому не мав неоціненної переваги належати до Мелоні, яких вона вважала найславетнішим родом на світі. Пробувши дев'ять сезонів у Дубліні та два в Баті й Челтнемі і не знайшовши там собі пари, міс Мелоні наказала своєму кузенові Міку одружитися з нею, коли вже їй було десь під тридцять три роки. І чесний хлопець послухався і забрав її до Вест-Індії головувати над іншими дамами *** полку, куди його саме тоді перевели.

Не встигла місіс О'Дауд пробути й півгодини в товаристві Емілії (а втім, так само бувало і в будь-якому іншому), як люб'язно виклала їй геть усе про своє походження й родовід.

– Голубонько, – добродушно сказала вона, – я мала намір зробити Джорджа своїм братом, моя сестра Глорвіна була б йому до пари. Та що пропало, те пропало, виявилося, що він

заручений з вами, і я замість брата знайшла сестру. Так я й ставитимусь до вас і любитиму вас, як родичку. Їй-богу, у вас таке гарне, ласкаве личко і такі манери, що, я певна, ми станемо приятельками і ви збагатите нашу велику родину.

– Авжеж, збагатить, – схвально мовив О’Дауд.

Емілія була дуже здивована і вдячна, що в неї раптом виявилась така велика родина.

– Ми тут усі добрі приятелі, – повела далі дружина майора. – В нашому війську немає другого полку, де б ви знайшли таке згуртоване товариство й таку затишну офіцерську їдальню. В нас немає ні лайки, ні колотнечі, ні лихослів’я, ні пліток. Усі ми любимо одне одного, як брати й сестри.

– А надто місіс Медженіс, – сміючись, сказав Джордж.

– З дружиною капітана Медженіса ми помирилися, хоч вона так ставиться до мене, що через неї я посивію і дійду до могили.

– Це твоя буйна чорна гривка посивіє, серденько? – вигукнув майор.

– Міку, прикуси язика, дурний! Ці чоловіки, люба місіс Осборн, завжди у все втручаються. Я не раз уже казала своєму Мікові, щоб він розтуляв рота тільки тоді, як командує та ще коли їсть чи п’є. Я розкажу вам усе про наш полк і застережу від дечого, коли ми залишимося самі. А тепер познайомте мене зі своїм братом, він, напевне, дуже гарний хлопець, бо нагадує мені мого кузена, Дена Мелоні (Мелоні з роду Белімелоні, голубонько, того, що взяв Офелію Скалі з Ойстерстауна, кузину лорда Полуді). Містере Седлі, я в захваті, що познайомилася з вами. Думаю, ви сьогодні обідатимете в офіцерській їдальні? (Міку, згадай того клятого доктора і не напивайся сьогодні до моєї проханої вечері).

– Сьогодні сто п’ятдесятий полк дає прощальний обід, серденько, – мовив майор, – але ми легко добудемо запрошення для містера Седлі.

– Біжіть, Сімпле, – це хорунжий Сімпл, люба Еміліє, я забула відрекомендувати його вам, – швиденько біжіть до полковника Тевіша, передайте йому вітання від місіс О’Дауд і скажіть, що капітан Осборн привіз свого швагра і приведе його на обід до клубу сто п’ятдесятого полку рівно о п’ятій. А ми з вами, голубонько, трохи перекусимо тут, якщо хочете.

Місіс О’Дауд ще не скінчила своєї мови, як хорунжий уже

побіг сходами вниз виконувати доручення.

– Дисципліна – душа армії! Ми підемо виконувати свої обов’язки, а місіс О’Дауд тим часом просвітить тебе, Еммі, – сказав капітан Осборн, і обидва приятелі вийшли з майором, пересміхаючись через його голову, бо він ішов посередині.

Тепер, заволодівши своєю новою приятелькою, нестримна місіс О’Дауд виклала їй стільки відомостей, що та, бідолашна, ніколи не змогла б утримати їх усі в пам’яті. Вона розповіла спантеличеній Емілії тисячі подробиць про ту численну родину, членом якої стала тепер молода жінка.

– Місіс Неперепийлі, дружина полковника, померла на Ямайці від жовтої гарячки і від розриву серця, бо той потворний, старий полковник, лисий, як гарматне ядро, підморгував креолці. Місіс Медженіс – добра жінка, хоч не освічена, але з біса язиката і може обдурити за картами й рідну матір. Дружина капітана Кірка закочує банькаті очі на саму згадку про чесну родинну гру в карти (а он мій батько – вже нащо побожний був чоловік! – мій дядько декан Мелоні і наш кузен, єпископ, щовечора, бувало, грали в мушку або у віст). Та цього разу жодна з них не їде з полком, – додала місіс О’Дауд. – Фанні Медженіс залишається з матір’ю, що торгує вугіллям і картоплею вроздріб десь, здається, в Іслінгтон-тауні під Лондоном, хоч вона й завжди хвалиться кораблями свого батька і навіть показує їх нам, коли вони пливуть річкою. А місіс Кірк з дітьми оселиться тут, на площі Біфезди, щоб бути ближче до свого улюбленого проповідника, доктора Ремсгорна. Місіс Банні при надії, а втім, вона завжди в такому стані і вже подарувала лейтенантові семеро. А дружина Поскі, що приїхала сюди на два місяці раніше за вас, голубонько, вже разів двадцять так лаялася з Томом Поскі, що їх було чути з другого кінця казарми (кажуть, що вони навіть товкли посуд, а Том так і не пояснив, звідки в нього синець під оком). Вона теж вертається до матері, що тримає пансіон для дівчат у Річмонді, – видно, добре їй там було, коли вона звідти втекла! А де ви вчилися, голубонько? Бо я в мадам Фленніґен на Айлісус-гроу в Бутерс-тауні недалеко від Дубліна, і коштів на мене не жаліли. Справжньої паризької вимови нас учила маркіза, а гімнастики – колишній французький генерал-майор.

Так вражена Емілія несподівано стала членом цієї різномастої родини, а місіс О’Дауд – її старшого сестрою.

Ввечері за чаєм місіс О'Дауд відрекомендувала її і всім іншим родичкам, на яких вона – тому що, на їхній погляд, була тиха, добродушна і не дуже вродлива – справляла досить гарне враження, поки не повернулися офіцери з обіду в сто п'ятдесятому полку; всі вони так захоплювались Емілією, що сестри, звичайно, почали шукати в неї вад.

– Думаю, що тепер Осборн утихомириться, – мовила місіс Медженіс місіс Банні.

– Якщо з наверненого гульвіси може бути добрий чоловік, то її чекає приємне життя з Джорджем, – мовила місіс О'Дауд, звертаючись до Поскі, яка втрачала тепер у полку своє становище щойно одруженої і сердилась на узурпаторку.

А щодо місіс Кірк, то, як учениця Ремсгорна, вона поставила Емілії двоє чи троє запитань з основ релігії, щоб побачити, чи душа її не спить, чи вона щира християнка тощо, і, з'ясувавши з простих відповідей місіс Осборн, що вона й досі перебуває в темряві, тицьнула їй у руки три дешеві книжечки з малюнками, а саме: «Зойк у пустелі», «Праля з парафії Уондсуорт» і «Найкращий багнет британського солдата», під впливом яких вона повинна була прокинутись; місіс Кірк просила Емілію прочитати їй того ж таки вечора перед сном.

Зате всі чоловіки, як добрі приятелі, згуртувалися біля гарненької дружини свого товариша й упадали коло неї з властивою військовим галантністю. Це була маленька перемога Емілії, в неї піднявся настрій, і очі її засяяли. Джордж пишався її успіхом, йому подобалося, як вона весело, граційно, хоч і наївно й трохи ніяково, приймала залицяння офіцерів й відповідала на їхні компліменти. А він у своєму мундирі – наскільки він був кращий за кожного в кімнаті! Емілія відчувала, що він закохано стежить за нею, і сяяла з утіхи. «Я буду ласкава з усіма його друзями вирішила вона. – Завжди намагатимуся бути веселою, задоволеною і створю йому щасливу домівку».

Полк справді прийняв Емілію захоплено. Капітани її вподобали, лейтенанти вихваляли, хорунжі обожнювали. Старий доктор Катлер сказав кілька дотепів, та оскільки вони були професійного змісту, переказувати їх не варто; його помічник Кудкудакт, доктор медицини Единбурзького університету, вшанував Емілію іспитом з літератури й випробував її знання на своїх трьох улюблених французьких

цитатах. Юний Стабл ходив від одного до другого й пошепки казав: «Яка ж вона чарівна, правда?» – і не зводив з Емілії очей, аж поки подали пунш.

Зате капітан Доббін недовго розмовляв із нею того вечора. Він і капітан Портер із сто п'ятдесятого полку відвезли до готелю Джоза, що зовсім розкис і двічі вже з великим запалом розповів про полювання на тигра – в їдальні сто п'ятдесятого полку і на вечері в місіс О'Дауд, яка приймала гостей у високому капелюшку з райським птахом.

Віддавши збирача податків у руки його служника, Доббін почав прогулюватися біля входу в готель, покурюючи сигару. Тим часом Джордж надзвичайно дбайливо вкутав дружину шаллю і забрав її від місіс О'Дауд після прощання з молодими офіцерами, які супроводили її до коляски й радісно кричали вслід «ура», коли вона поїхала. Висівши біля готелю, Емілія простягла Доббінові руку й жартома дорікнула йому за те, що він зовсім забув про неї того вечора.

Капітан ще довго псував собі здоров'я сигарами після того, як готель і вся вулиця поснули. Він бачив, як у кімнаті Джорджа погасло світло і засвітилося в сусідній спальні. Вже майже розвиднялося, коли він повернувся до казарми. Він чув голоси від річки, де їхнє спорядження вантажили на транспортні судна, що готувалися до відплиття вниз Темзою.

Розділ XXVIII
У ЯКОМУ ЕМІЛІЯ В’ЇЗДИТЬ ДО НІДЕРЛАНДІВ

Офіцери зі своїм полком повинні були відплисти на суднах, які забезпечив їм уряд його величності; і через два дні після веселого вечора в квартирі місіс О’Дауд вони під військовою охороною рушили вниз річкою, тримаючи курс на Остенде. З усіх ост-індських кораблів, що стояли на річці, з військових частин, що зібралися на березі, лунали вітання, оркестр грав «Дай віку, боже, королю», офіцери вимахували кашкетами, матроси бадьоро вигукували «ура». Галантний Джоз погодився супроводжувати свою сестру і дружину майора, а що більша частина їхніх речей, у тому числі й славетний капелюшок із райським птахом, були відправлені з полковим обозом, обидві наші героїні, не надто переобтяжені, приїхали до Рамс-гейта, де стояло багато пакетботів, і на одному з них швидко переправилися до Остенде.

Нова пора, яка настала в житті Джоза, була така багата на події, що на довгі роки стала для нього вдячною темою для розмов; навіть історія з полюванням на тигра поступилася місцем цікавішим розповідям про великий похід під Ватерлоо. Коли він погодився супроводжувати свою сестру за кордон, усі зауважили, що він перестав голити верхню губу. В Чатемі він з великим запалом ходив на військові паради й навчання. Він пильно прислухався до розмов своїх побратимів-офіцерів (так він потім часто їх називав) і намагався запам’ятати якомога більше імен відомих військових. У цих студіях йому дуже допомагала паша неоціненна місіс О’Дауд, а того дня, коли вони нарешті опинилися на судні «Красуня Роза», що мало доправити їх до місця призначення, він з’явився в гаптованій куртці, парусинових штанях і кашкеті, обведеному золотим галуном. А що Джоз віз із собою свій екіпаж і по секрету розголосив на судні, що їде до армії герцога Веллінгтона, всі думали, що він якась важлива особа – може, інтендантський генерал або принаймні державний кур’єр.

Під час переправи він страшенно мучився від морської хвороби, жінки теж лежали, проте Емілія відразу ожила, тільки-но пакетбот прибув до Остенде і вона побачила транспортні судна, що перевозили полк; вони ввійшли в гавань майже

одночасно з «Красунею Розою». Джоз, ледь живий, відразу подався до готелю, а капітан Доббін, провівши жінок, заходився визволяти з портової митниці карету й вантаж, бо містер Джоз виявився тепер без помічника, оскільки служник Осборна і його власний розбещений камердинер змовилися в Чатемі й рішуче заявили, що не поїдуть за море. Цей несподіваний бунт останнього дня так стривожив Седлі молодшого, що він ладен був і сам залишитися в Англії, але капітан Доббін (який, за словами Джоза, почав дуже цікавитись його справами) присоромив і висміяв його – мовляв, навіщо ж тоді було відпускати вуса? – і кінець кінцем умовив сісти на судно. Замість угодованих і добре вимуштруваних лондонських служників, які вміли розмовляти тільки по-англійському, Доббін роздобув для Джоза і його дам маленького смаглявого бельгійця, що взагалі не вмів ніяк розмовляти, але своєю метушливістю і тим, що, звертаючись до Джоза, звав його «мілордом», швидко здобув прихильність цього джентльмена. Тепер часи в Остенде змінилися; із британців, що приїздять туди, мало хто скидається на лорда чи поводить себе так, як личить представникам нашої спадкової аристократії. Більшість їх ходять у приношених костюмах і несвіжій білизні, полюбляють більярд, горілку, сигари й бруднуваті таверни.

Але треба відзначити, що кожен англієць з армії герцога Веллінгтона звичайно платив за себе. Згадка про цю обставину, безперечно, приємна для нації крамарів. Для країни, де торгівлю шанують понад усе, навала такої армії покупців і можливість годувати таких платоспроможних вояків була справжнім щастям. До того ж країна, яку вони прийшли захищати, не була войовничою. За довгу історичну добу вона воліла доручати іншим воювати на своїх землях. Коли автор цього роману їздив туди оглянути своїм орлиним поглядом поле Ватерлоо, він спитав кондуктора диліжанса, показного чоловіка, схожого на мужнього ветерана, чи він брав участь у битві.

– Pas si bête![174] – сказав він.

Така відповідь і такі почуття не притаманні французові. Зате візник, що поганяв коней, був віконт, син якогось збанкрутованого генерала Імперії, і дорогою він не відмовлявся від кухля пива за кілька пенні.

Мораль, як бачите, дуже повчальна.

Ця рівна, квітуча, мирна країна ніколи не здавалася такою багатою і щасливою, як на початку літа 1815 року, коли на її зелених полях і в тихих містах замаячіли малинові мундири, а по широких дорогах покотилися валки розкішних англійських екіпажів, коли великі судна, що плавали по каналах повз буйні пасовиська й мальовничі, трохи дивні старі села, повз давні замки, оточені віковими деревами, заповнили ошатні мандрівники-англійці, коли солдат у сільському шинку не тільки пив, але й сплачував рахунок, а Доналд – стрілець шотландського полку,[175] що квартирував на фламандській фермі, – колихав дитину, поки Жан і Жанетт згрібали в полі сіно. Оскільки наші митці тепер полюбляють воєнні сюжети, то я пропоную їм цю тему як наочну ілюстрацію принципів чесної англійської війни. Все мало такий пишний і невинний вигляд, як парад у Гайд-парку. А тим часом Наполеон, причаївшись за заслоною прикордонних фортець, готувався до нападу, який мав вкинути цих мирних людей у вир люті і крові, а багато кого й скосити.

Але кожен непохитно вірив у головнокомандувача (бо та безмежна віра, яку герцог Веллінгтон навіяв усій англійській нації, була не менша за палке обожнювання, яким свого часу французи оточили Наполеона), країна, здавалося, так грунтовно підготувалась до оборони, а на крайній випадок під рукою була така надійна допомога, що ніхто не тривожився, і наші подорожні, з яких двоє, природна річ, були не вельми сміливі, почували себе, як і всі інші англійські туристи, цілком спокійно. Славнозвісний полк, з багатьма офіцерами якого ми вже познайомилися, був доправлений каналами до Брюгге й Гента, а звідти мав вирушити маршем на Брюссель. Джоз супроводжував наших дам на пасажирських суднах, на тих самих суднах, розкіш і зручність яких, мабуть, залишилися в пам’яті всіх, хто колись мандрував по Фландрії. На цих повільних, але зручних суднах так щедро годували й поїли, що склалася навіть легенда про одного англійця, який приїхав до Бельгії на тиждень і так уподобав подорож на одному з них, що лишився плавати на ньому між Брюгге і Гентом, аж поки не запровадили залізниці, а тоді, підчас останнього рейсу того судна, кинувся у воду й утопився. Джозові не судилася така смерть, але він безмежно втішався комфортом, і місіс О’Дауд запевняла, що для цілковитого щастя йому бракує ще тільки її

сестри Георгіни. Він сидів цілими днями на палубі, попивав фламандське пиво, гукав навіщось свого служника Ісидора або розмовляв зі своїми супутницями.

А який же Джоз був відважний!

– Боні, атакуй нас! – гукав він. – Еммі, голубонько, не бійся! Немає чого. Союзні війська через два місяці будуть у Парижі, повір мені, тоді я поведу тебе обідати в Пале-Рояль, їй-богу! Триста тисяч росіян ідуть уже до Франції через Майнц-на-Рейні, триста тисяч, люба моя, під проводом Вітгенштейна і Барклая де Толлі. Ти нічого не розумієш у військових справах, люба моя. А я розумію і запевняю тебе, що ніяка французька піхота не встоїть проти російської і жоден з генералів Боні не годен у слід ступити Вітгенштейнові. А ще є австрійці, їх п’ятсот тисяч, не менше, вони тепер стоять за десять переходів від кордону під проводом Шварценберга і принца Карла. І пруссаки під проводом хороброго фельдмаршала. Покажіть мені другого такого командира артилерії тепер, коли не стало Мюрата! Ге, місіс О’Дауд? Як ви вважаєте, чи нашій крихітці варто боятися? Як, по-твоєму, Ісидоре, є чого боятися? Сюди, сер! Дайте мені ще пива!

Місіс О’Дауд відповіла, що її сестра Георгіна не боїться жодного чоловіка, а тим паче француза, і, вихиливши одним духом кухоль пива, підморгнула, показуючи цим що їй сподобався напій.

Часто перебуваючи під вогнем ворога, тобто зустрічаючись із жінками в Челтнемі і Баті, наш збирач податків загалом позбувся колишньої своєї несміливості й тепер, особливо коли підкріплявся лікером, часом ставав балакучий, як ніхто. В полку він був, можна сказати, улюбленцем, бо щедро пригощав молодих офіцерів чаркою і розважав їх своїми військовими манерами. А оскільки один добре відомий в армії полк у всі свої походи вирушав із цапом на чолі колони, а ще одного вів олень, Джордж, який ніколи не пропускав нагоди пожартувати зі свого швагра, казав, що їхній полк вирушає в похід на чолі зі слоном.

Відколи Емілія прибула в полк, Джордж почав соромитися декотрих членів того товариства, в яке мусив ввести її, і вирішив, як він сказав Доббінові (не треба й згадувати, який той був потішений цим), перейти в кращий полк і забрати дружину від цих вульгарних жінок, хай їм чорт. Але вульгарна

схильність соромитися якогось товариства швидше властива чоловікам, ніж жінкам (за винятком великосвітських леді, яким вона дуже й дуже притаманна), і місіс Емілія, природна, щира душа, не знала цього фальшивого сорому, який її чоловік вважав за ознаку особливої делікатності. Так, капітана Осборна пік сором, коли його дружина перебувала в товаристві місіс О'Дауд, що на капелюшку носила півнячі пера, а на животі – великий годинник з репетицією, який вона пускала дзвонити за кожної нагоди, розповідаючи, як їй батько подарував його, коли вона сідала в карету після шлюбу; Емілію ж тільки вражала ексцентричність цієї простодушної дами, і вона зовсім не соромилась її товариства.

Під час цієї подорожі, яку відтоді намагався здійснити кожен середнього кола англієць, можна було зустріти й освіченіших супутників, але жоден із них не був такий цікавий, як дружина майора О'Дауда.

– Ви все вихваляєте ці човни на каналі, голубонько! От якби ви побачили наші судна між Дубліном і Белінесло. От де швидко пливуть! А яка там худоба! Мій батько, слово честі, отримав золоту медаль за чотирирічну ялівку (сам його величність скуштував шматочок з неї і сказав, що кращого м'яса зроду не їв). Тут ви такої ялівки ніде не побачите!

І Джоз, зітхнувши, визнав, що таких добрих біфштексів, з прошарками жиру, як в Англії, ніде немає.

– За винятком Ірландії, звідки вам привозять найкраще м'ясо, – мовила дружина майора, й далі роблячи, як часто буває з патріотами її нації, порівняння на користь своєї країни.

Сама думка порівняти ринок у Брюгге з дублінським, хоч вона ж таки й завела про це мову, здавалась міс О'Дауд блюзнірством.

– Я була б вам дуже вдячна, якби ви пояснили мені, що означає в них ота шпичка в кінці ринкового майдану? – мовила вона в таким глумом, що вже від самого нього та стара башта могла завалитися.

Скрізь, куди вони їхали, було повно англійського війська, англійський ріжок будив їх уранці, ввечері вони лягали спати під звуки англійських сурм і барабанів. Вся країна, як і вся Європа, була озброєна: наближалася величезна історична подія, а простодушна Пеггі О'Дауд, яку все це стосувалося не менше, ніж будь-кого іншого, балакала собі про Белінафед, про коней,

про конюшні Гленмелоні і про те, яке там п’ють вино; Джоз Седлі перебивав її розповідями про каррі і рис у Думдумі, а Емілія думала про свого чоловіка і про те, як найкраще виявити йому своє кохання, ніби це були найважливіші в світі проблеми.

Той, хто любить відкласти підручники історії і поміркувати про те, що б сталося на світі, якби внаслідок фатальних обставин не вийшло того, що було насправді (дуже складна, цікава, повчальна й корисна медитація), безперечно, часто дивувався, що Наполеон вибрав таку винятково невдалу пору, щоб утекти з Ельби й випустити своїх орлів із затоки Сен-Жуан до собору Паризької богоматері. Наші історики кажуть нам, що армії союзних держав були, на щастя, в бойовій готовності і будь-якої хвилини могли виступити проти імператора з Ельби. Найясніші гендлярі, які зібрались у Відні[176] й перекроювали Європу на свій смак, мали стільки підстав для взаємних сварок, що армії, які перемогли Наполеона, могли накинутись одна на одну, коли б не повернувся їхній спільний ворог, якого вони всі ненавиділи й боялися. Один монарх тримав свою армію напоготові, бо захопив Польщу й вирішив її не віддавати, другий загарбав половину Саксонії і був схильний затримати свою здобич, третій зазіхав на Італію. Кожного з них обурювала жадібність інших, і якби корсиканець почекав у своєму полоні, поки ці володарі схоплять один одного за чуба, то міг би повернутися і без перешкод захопити владу. Але що б тоді сталося з нашою повістю і з нашими приятелями? Якби всі краплі висохли, що залишилося б від моря?

Тим часом люди дбали про свої житейські буденні справи й ганялися за розвагами, наче всьому цьому не мав настати край і наче попереду не було ворога. Коли наші мандрівники добулися до Брюсселя, де стояв їхній полк, – усі казали, що йому пощастило, – вони опинилися в одній із найвеселіших і найчарівніших маленьких столиць Європи, де всі ятки Ярмарку Суєти вабили око найпринаднішою розкішшю. Тут розквітали азартні ігри, тут танцювали до знемоги; тутешні бенкети викликали захват навіть у такого гурмана, як Джоз; в театрі незрівнянна Каталані зачаровувала своїх слухачів; чудовим прогулянкам верхи додавала зваби парадна військова форма;

прекрасне давнє місто, незвичайні костюми й дивовижна архітектура вбирала очі нашої маленької Емілії, яка ніколи не була за кордоном і яка всім тут захоплювалася; тож тепер, протягом кількох коротеньких тижнів, живучи в гарній затишній квартирі, за яку платили разом Джоз і Осборн, що тим часом мав гроші й ставився до дружини з ніжною увагою, – кажу, протягом другої половини свого медового місяця Емілія була така вдоволена й щаслива, як і кожна щойно одружена жінка, що виїхала у весільну подорож.

Кожен день цієї щасливої пори приносив усьому товариству щось нове і приємне. То вони оглядали якусь церкву чи картинну галерею, то їхали верхи на прогулянку, то йшли в оперу. Весь час грали полкові оркестри, в парку можна було побачити найзначніших людей Англії – це був безперервний військовий парад. Джордж, який щовечора водив дружину на нову веселу прогулянку чи забаву, був, як завжди, вдоволений собою і присягався, що він стає справжнім сім’янином. Їхати куди-небудь із *ним*! Хіба цього не досить, щоб серденько Емілії радісно стукотіло? Її листи додому, до матері, в той час були сповнені захвату і вдячності. Чоловік спонукав її купувати мережива, капелюшки, коштовності і всякі дрібнички. О, він найдобріший, найкращий, найвеликодушніший з усіх чоловіків!

Джордж дивився на лордів, леді та інших значних осіб, що заповнили місто й траплялися на кожному кроці, і його щиру британську душу заливала радість. Тут ці аристократи скидали з себе холодне самовдоволення й зарозумілість, що так часто притаманні їм у себе на батьківщині, і, з’являючись у різних публічних місцях, не гребували спілкуванням із простими смертними. Одного вечора на бенкеті в генерала, що командував дивізією, до якої належав і полк Джорджа, той мав честь танцювати з леді Бланш Осотріс, дочкою лорда Голодвірса; він ноги відбігав, дістаючи морозиво й прохолодні напої для леді та її матері і, порозштовхувавши челядь, сам викликав карету леді Голодвірс. Удома він так хвалився знайомством із графинею, що переважив би й свого батька. Другого дня Джордж поїхав з візитом до тих леді; супроводжуючи їх верхи, коли вони каталися в парку, він запросив усіх на парадний обід до ресторану і страшенно зрадів, коли вони погодились прийти. Старий Голодвірс, що не був надто гордий, зате мав добрий апетит, пішов би задля обіду

куди завгодно.

– Сподіваюся, там не буде більше ніяких дам, крім нас, – мовила леді Голодвірс, міркуючи про ті запросини і про те, що вони надто швидко їх прийняли.

– Боже мій, мамо, невже ви можете допустити, що він приведе свою дружину? – зойкнула леді Бланш, яка минулого вечора не одну годину кружляла Джорджа у вальсі, що недавно став модний. – Ті чоловіки ще нічого, але їхні жінки...

– Дружина його буде, адже він щойно одружився, і я чув, що вона з біса гарна, – сказав старий граф.

– Ну що ж, люба моя Бланш, – мовила мати, – я вважаю, що коли тато хоче йти, ми теж підемо, але, звичайно, в Англії нам не обов'язково підтримувати це знайомство.

Отже, вирішивши не впізнавати свого нового знайомого на Бонд-стріт, ці вельможні особи в Брюсселі пішли до нього на обід, ласкаво дозволили Джорджеві заплатити за пирощення і виявили свою гідність тим, що бентежили його дружину й старанно вилучали її зі спільної розмови. Ніхто так не вміє виявляти свою гідність, як британські аристократи. Спостерігати, як вельможна леді трактує іншу, скромнішу за себе жінку, – дуже повчальна розвага для відвідувача Ярмарку Суєти, що має нахил до філософських роздумів.

Парадний обід, на який бідолашний Джордж витратив багато грошей, був найсумнішою подією за весь медовий місяць Емілії. Вона написала матері про нього дуже жалісливого листа: як графиня Голодвірс не відповіла їй на якесь звертання, як леді Бланш роздивлялася на неї в лорнетку, як через це лютував на них капітан Доббін і як мілорд, коли всі вийшли з-за столу, попросив доказати йому рахунок і заявив, що обід був з біса поганий і з біса дорогий. Та хоч Емілія розповіла в листі і про неввічливість гостей, і про те, як їй було тяжко й прикро, стара місіс Седлі однаково дуже втішалася й так часто розповідала про Еміліїну приятельку графиню Голодвірс, що чутка про те, як його син пригощав перів та графів, докотилася до вух старого Осборна в Сіті.

Той, хто знає теперішнього генерал-лейтенанта Джорджа Тафта, кавалера ордена Лазні, і бачив, як він під час сезону майже щодня статечно прогулюється на Пел-Мел у лакових чоботях на високих підборах, зазираючи під капелюшки зустрічних жінок, або гарцює на чудовому гнідому коні і

стріляє очима в екіпажі на паркових алеях, – хто бачив теперішнього сера Джорджа Тафто, той навряд чи впізнає в ньому хороброго офіцера, що відзначився в Іспанії і під Ватерлоо. Тепер у нього густе хвилясте каштанове волосся, темні брови й темно-руді бакени. 1815 року він був русявий, лисий і гладкий, а тепер якось дуже зсохся. Коли він мав десь років сімдесят (тепер йому майже вісімдесят), його сивий, ріденький чуб раптом погустішав, став каштановим і кучерявим, а брови та бакени – такого кольору, як тепер. Лихі язики кажуть, що груди в нього добре підбиті вовною, а на голові в нього перука, бо волосся ніколи не відростає. Том Тафто, з батьком якого генерал давно посварився, казав, що мадемуазель де Жезей із Французького театру вискубла його дідові чуба в акторській кімнаті; але ж відомо, що Том заздрісний і любить обмовляти людей, та й генералова перука не має ніякого стосунку до нашої повісті.

Якось, коли деякі наші приятелі з *** полку вешталися по квітковому ринку Брюсселя після огляду ратуші, що, на думку місіс О’Дауд, була далеко не така велика і гарна, як гленмелонський будинок її батька, туди під’їхав один офіцер високого звання в супроводі ординарця і, злізши з коня, вибрав найкращий букет, який тільки можна придбати за гроші. Коли ті чудові квіти були загорнені в папір, офіцер знов сів на коня і поїхав з поважною, самовдоволеною міною, віддавши букет ординарцеві, який, усміхаючись, повіз його за ним.

– Аби ви побачили квіти в Гленмелоні! – зауважила місіс О’Дауд. – Мій батько має трьох садівників шотландців і дев’ятеро помічників. У нас цілий акр займають оранжереї, а ананаси щороку родять, як горох. Грона винограду в нас важать по шість фунтів кожне, а квітки магнолії, щоб я провалилася, коли брешу, такі завбільшки, як чайник.

Доббін, який ніколи не дражнив місіс О’Дауд, на відміну від негідника Осборна, що радо користався кожною такою нагодою (на превеликий жах Емілії, яка благала його пошанувати приятельку), відсахнувся назад, пирхаючи й захлинаючись, аж поки опинився на чималій відстані, де голосно зареготав, дивуючи перехожих.

– Чого та жерделя кудкудаче? – запитала місіс О’Дауд. – Може, в нього пішла кров з носа? Він завжди каже, що в нього йде кров з носа. Як вона в нього ще й досі не витекла. Хіба

квітки на наших магноліях не такі завбільшки, як чайник, О'Дауде?

– Такі, Пеггі, або ще й більші, – відповів майор.

Цю розмову урвала поява офіцера, що купував букет.

– От чорт, який гарний кінь! Хто це? – запитав Джордж.

– Аби ви побачили Молоса, коня мого брата Моллоя Мелоні, того, що виграв приз на перегонах!.. – вигукнула місіс О'Дауд і хотіла далі розповідати родинну історію, та чоловік перебив її словами:

– Та це ж генерал Тафто, що командує *** кавалерійською дивізією! – А тоді спокійно додав: – Нас обох поранило в ногу під Талаверою.[177]

– Після чого ви й отримали підвищення, – сміючись, зауважив Джордж. – Кажете, генерал Тафто? Отже, люба моя, приїхали й Кроулі.

Емілія враз посмутніла – вона й сама не знала чому. Їй здалося, що й сонце вже світить не так ясно, і дахи та фронтони старовинних будинків раптом стали не такі мальовничі, хоч на небі саме полум'яніла вечірня заграва, і взагалі то був один із найпогідніших, найкращих днів кінця травня.

Розділ XXIX
БРЮССЕЛЬ

Містер Джоз найняв пару коней для своєї відкритої карети і завдяки їм та вишуканому лондонському екіпажеві став дуже помітною постаттю на вулицях Брюсселя. Джордж купив собі верхового коня і разом з капітаном Доббіном часто супроводжував карету, коли Джоз із сестрою виїздили на свою щоденну прогулянку. Якось вони вибралась кататися в парк, і так Джорджеве припущення щодо Кроулі та його дружини підтвердилося. Серед невеличкої групи вершників, що складалася з англійських офіцерів у найвищих чинах, вони побачили Ребеку в чудовому костюмі для верхової їзди, що щільно прилягав до тіла, на гарному арабському коникові, на якому вона сиділа як улита (це мистецтво вона опанувала в Королевиному Кроулі, де баронет, містер Пітт і сам Родон дали їй чимало уроків); поряд із нею їхав хоробрий генерал Тафто.

– Та це сам герцог! – гукнула місіс О'Дауд Джозові, що зразу ж почервонів, як рак. – А то на гнідому лорд Аксбрідж. Який він елегантний! Ну викапаний мій брат Моллой Мелоні.

Ребека спершу не звернула уваги на карету, але помітивши, що в ній сидить її давня приятелька Емілія, ласкаво привіталася з нею, всміхнулася і, пославши їй поцілунок, грайливо помахала рукою в напрямку карети. Тоді знов почала розмову з генералом Тафто. Генерал запитав її:

– Хто той товстий офіцер у кашкеті з галунами?

І Ребека відповіла, що то «один офіцер з Ост-Індської служби».

Зате Родон Кроулі відділився від товариства, під'їхав до карети, щиро потиснув Емілії руку, сказав Джозові: «Ну як справи, друже?» – і так втупився в місіс О'Дауд і в її півнячі пера, що та вже подумала, чи, бува, не полонила вона його серце.

Джордж, що лишився трохи ззаду, відразу наздогнав карету разом з Доббіном. Вони віддали честь високим особам, серед яких Осборн миттю помітив місіс Кроулі. Він побачив, як Родон, фамільярно схилившись над їхньою каретою, розмовляв з Емілією, і так зрадів, що відповів на його тепле вітання аж надто палко. Родон і Доббін обмінялися дуже стриманими

поклонами.

Кроулі сказав Джорджеві, що вони з генералом Тафто зупинилися в «Hôtel du Parc»,[178] і Джордж узяв з нього слово, що він скоро навідається до них.

– Шкода, що я не зустрів вас три дні тому, – мовив Джордж. – Я давав обід у ресторані... було дуже приємно. – Лорд Голодвірс з графинею і леді Бланш виявили нам честь і пообідали з нами. Дуже шкода, що вас не було.

Давши цим взнаки, що він претендує на становище світської людини, Осборн попрощався з Родоном, який поїхав алеєю доганяти своїх високопоставлених супутників. Джордж і Доббін знов зайняли місце обабіч карети Емілії.

– Який той герцог красень! – зауважила місіс О'Дауд. – Уелслі[179] й Мелоні – родичі, але я, звичайно, й гадки не маю відрекомендовуватись, хіба що його вельможність сам згадає про наші родинні зв'язки.

– Він чудовий воїн, – мовив Джоз, почувши себе куди впевненіше, коли та велика людина поїхала. – Хто ще коли вигравав таку битву, як під Саламанкою? Га, Доббіне? А де він навчився такого мистецтва? В Індії, голубе! Джунглі добра школа для генерала, не забувайте цього. Я його також колись знав, місіс О'Дауд, на одній вечірці в Думдумі ми обидва танцювали з міс Катлер, дочкою того Катлера, що в артилерії… Гарна з біса дівчина!

Поява високих осіб стала темою їхньої розмови під час прогулянки й за обідом, коли всі вони зібралися їхати в оперу.

Усе було майже таке, як у добрій старій Англії. Театр був повний знайомих британських облич і туалетів, якими давно вже прославилися британські жінки. Місіс О'Дауд посідала серед них не остане місце: на чоло в неї звисало кучеряве пасмо волосся, а її ірландські діаманти й жовті самоцвіти затьмарювали, на її думку, всі оздоби, які лише були в театрі. Її присутність була для Осборна нестерпною, але вона приходила на всі розваги, коли чула, що там будуть її молоді приятелі. Їй не могло б ніколи спасти на думку, що вони не в захваті від її товариства.

– Вона була для тебе корисна, люба моя, – сказав Джордж дружині, яку міг з чистим сумлінням залишати саму, коли поряд була місіс О'Дауд. – Але як добре, що приїхала Ребека! Тепер ти будеш бавити час із нею, і ми можемо спекатися цієї

клятої ірландки.

Емілія нічого не відповіла на це. І звідки нам знати, що вона подумала?

Загальний вигляд Брюссельського оперного театру не справив великого враження на місіс О'Дауд, бо він не був такий гарний, як театр на Фішембл-стріт у Дубліні, і французьку музику, на її думку, не можна було порівняти з мелодіями її вітчизни. Всіма цими враженнями вона дуже голосно ділилася з друзями, самовдоволено обмахуючись великим рипучим віялом.

– Родоне, любий, хто та кумедна жінка, що сидить з Емілією? – запитала дама в ложі навпроти (вона наодинці майже завжди була ласкавіша з чоловіком, ніж у товаристві). – Не бачиш хіба, ота з чимось жовтим на капелюшку, в червоній атласній сукні і з великим годинником?

– Поруч із тією гарненькою жінкою в білому? – спитав середнього віку джентльмен з орденами в петельці, в кількох жилетах і з великою накрохмаленою краваткою.

– Гарненька жінка в білому – це Емілія, генерале. Ну й розпусник же ви, завжди помічаєте всіх гарненьких жінок!

– Тільки одну, присягаюся! – вигукнув захоплений генерал, а дама легенько вдарила його великим букетом, що був у неї в руках.

– Та це ж він! – мовила місіс О'Дауд. – І букет той самий, що він купував на квітковому ринку.

Коли Ребека впіймала погляд Емілії, вона знов зробила свій невеличкий маневр з поцілунком, а місіс О'Дауд, думаючи, що це вітаються з нею, відповіла найчарівнішою усмішкою, що змусила бідолашного Доббіна пирхнути й вискочити з ложі.

Після закінчення дії Джордж відразу вийшов, щоб засвідчити свою пошану Ребеці в її ложі. В коридорі він зустрів Кроулі й перемовився з ним кількома фразами про події останніх двох тижнів.

– Ну що, з моїм чеком усе гаразд? – із змовницьким виглядом запитав Джордж.

– Так, голубе, – відповів Родон. – Я залюбки дам вам відігратися. А як батько, подобрішав?

– Ще ні, – відповів Джордж, – але напевне подобрішає. Та я маю і свої гроші, по матері. А ваша тітка зласкавилась?

– Подарувала мені двадцять фунтів, клята стара скнара.

Коли ми зустрінемося? Генерал у вівторок не обідає вдома. Може, прийдете? А ще скажіть Седлі нехай зголить вуса. На якого біса цивільному знадобилися вуса і ті ідіотські шпури на куртці? Ну, бувайте! Постарайтесь прийти у вівторок. – І Родон пішов з двома чепуристими молодими офіцерами, що, як і він, були в штабі генерала.

Джорджа не дуже втішило, що його запросили на обід саме тоді, коли генерала не буде вдома.

– Я піду засвідчити свою пошану вашій дружині, – сказав він.

– Гм… Як хочете, – відповів Родон і спохмурнів.

Обидва молоді офіцери промовисто перезирнулися. Джордж залишив їх і гордо пішов коридором до тієї ложі, де сидів генерал, заздалегідь вирахувавши її номер.

– Entrez![180] – почувся дзвінкий голосок, і наш приятель опинився перед Ребекою, яка схопилася, плеснула в долоні й простягла йому обидві руки, так зрадівши, що побачила його.

Генерал з орденами в петельці похмуро глянув на прибульця ніби хотів запитати: «Хто ви такий, хай би вас чорти забрали?»

– Дорогий капітане Джордже! – в захваті вигукнула Ребека. – Як добре, що ви нагодилися! Ми тут з генералом нудимося tête-à-tête. Генерале, це мій капітан Джордж, про якого я вам розповідала.

– Справді? – мовив генерал, ледь вклонившись. – А з якого ви полку, капітане Джордже?

Джордж назвав *** полк; як би йому хотілося, щоб це був якийсь відомий кавалерійський корпус!

– Ви, здається, недавно повернулися з Вест-Індії? І не воювали в останній війні? Ви тут розквартировані, капітане Джордже? – бундючно допитувався генерал, міряючи його вбивчим поглядом.

– Не капітан Джордж, темна ви людина, а капітан Осборн! – поправила його Ребека.

Генерал сердито позирав то на неї, то на Джорджа.

– Невже капітан Осборн? Родич Осборнів із Л.?

– У нас один герб, – відповів Джордж, і це була правда. Старий Осборн, порадившись з одним знавцем геральдики з Лонг-ейкр, вибрав собі з «Книги перів» герб Осборнів з Л., коли п’ятнадцять років тому замовляв карету.

Генерал нічого не сказав на ці його слова, тільки взяв лорнетку – біноклів тоді ще не було – і вдав, що роздивляється залу. Проте Ребека добре бачила, що насправді він стежить за нею і Джорджем і в очах його світиться гнів.

Вона стала ще привітніша.

– Як почуває себе дорога Емілія? Та можна й не питати, вона така чарівна! А хто та мила, добродушна з вигляду особа біля неї – ваша пасія? Ох ви ж, негіднику! А он і містер Седлі їсть морозиво і, видно, з великою втіхою! Генерале, чому в нас немає морозива?

– Хочете, щоб я пішов і приніс його вам? – люто запитав генерал.

– Дозвольте мені піти, прошу вас, – мовив Джордж.

– Ні, я хочу сама зайти в ложу до Емілії. Дорога моя, мила дівчинка! Дайте мені руку, капітане Джордже. – З цими словами вона, кивнувши генералові, легкою ходою вийшла в коридор.

Опинившись із Джорджем на самоті, Ребека лукаво глянула на нього, ніби хотіла сказати: «Бачите, які справи, як я воджу його за носа?» Але Джордж нічого не збагнув. Він обмірковував свої власні плани і самовдоволено втішався своєю власною принадністю.

Прокльони, які стиха полилися з уст генерала, тільки-но Ребека і її завойовник зникли, були такі промовисті, що жоден складач не зважився б їх відтворити, хоч би вони й були написані. Вони йшли з глибини генералового серця, – аж дивно, що людське серце здатне породжувати такі речі і, коли треба, викидати з себе такий запал пристрасті, люті, шаленства й зненависті.

Лагідні очі Емілії теж неспокійно стежили за парою, поведінка якої так роздратувала ревнивого генерала. Проте Ребека, зайшовши до її ложі, кинулась до приятельки й почала бурхливо виявляти свою радість, дарма що все це відбувалось прилюдно: бо ж вона обіймала свою найдорожчу товаришку перед усім театром, а надто перед генералом, що тепер спрямував лорнетку на Осборнів. З Джозом місіс Кроулі також привіталася дуже ласкаво, помилувалася великим самоцвітом та чудовими ірландськими діамантами місіс О'Дауд і не хотіла повірити, що вони походять не з самої Голконди.[181] Вона метушилася, щебетала, крутилась і вигиналася, усміхалась

одному й кокетувала з іншим, і все на виду в заздрісної лорнетки, спрямованої на неї з другого боку зали. А коли на сцені почався балет (у якому жодна танцюристка не виявила такого мистецтва пантоміми, як вона, і не зуміла перевершити її в кривлянні), Ребека поквапилася до своєї ложі, цього разу опираючись на руку капітана Доббіна. Ні, вона не хотіла брати Джорджа, нехай він залишається і розважає найдорожчу, наймилішу Емілію.

– Яка ж облудна та жінка, – невдоволено шепнув чесний Доббін Джорджеві, повернувшись із ложі Ребека, куди він мовчки провів її з таким понурим виразом, наче в грабаря. – Крутиться, вихиляється, мов гадюка. Хіба ти не бачив, Джордже, що вона весь час, поки була тут, розігрувала комедію для того генерала навпроти нас?

– Облудна? Розігрувала комедію? Дурниці! Вона найчарівніша жінка в Англії, – заперечив Джордж, показуючи свої білі зуби й підкручуючи напахчені вуса. – Ти, Доббіне, зовсім не світська людина. Он глянь на неї тепер, вона вже встигла забалакати Тафто. Бачиш, як він сміється? Ох, а які ж у неї плечі! Еммі, чому ти без букета? Всі жінки з букетами.

– То чому ж ви їй не купили? – сказала місіс О'Дауд.

Емілія і Вільям Доббін були вдячні їй за це своєчасне зауваження. Але після цього обидві дами притихли. Емілія була пригнічена чарами, жвавістю і вмінням вести розмову своєї світської суперниці. Навіть місіс О'Дауд замовкла й похнюпилася після осяйної появи Бекі і за цілий вечір, здається, не згадала вже жодним словом свого Гленмелоні.

– Коли ти вже кинеш грати, Джордже? Ти ж сотні разів обіцяв мені кинути! – сказав Доббін своєму приятелеві через кілька днів після вечора в опері.

– А коли ти кинеш свої проповіді? – відповів на це Джордж. – Чого ти в біса тривожишся? Ми граємо на малі ставки. Вчора я виграв. Ти ж бо не думаєш, що Кроулі шахрує? При чесній грі кінець кінцем виходить одне на одне.

– Але я не думаю, що він може тобі заплатити, якщо програє, – мовив Доббін.

Та його застереження мало такий самий успіх, як, звичайно, всі застереження. Осборн і Кроулі тепер завжди були разом.

Генерал Тафто майже щодня десь обідав. Джорджа радісно зустрічали в покоях готелю, де розташувався ад'ютант із дружиною (до речі, дуже близько від покоїв генерала).

Коли Емілія пішла з Джорджем у гості до Кроулі та його дружини, вона так повелася, що мало не дійшло до першої сварки між нашим подружжям, – тобто Джордж дуже вилаяв Емілію за те, що вона явно не хотіла йти і що звисока й зарозуміло поставилася до місіс Кроулі, своєї давньої приятельки, а Емілія не сказала у відповідь жодного слова, але під час других відвідин, відчуваючи, що й чоловік, і Ребека пильно стежать за нею, була ще несміливішою і незграбнішою, ніж першого разу.

Ребека, звичайно, стала вдвічі ласкавіша й наче зовсім не помічала стриманості своєї приятельки.

– Мені вдається, Еммі запишалася, відколи ім'я її батька попало... відколи містера Седлі спіткало нещастя, – мовила Ребека, співчутливо пом'якшивши фразу задля Джорджа. – В Брайтоні вона робила мені велику честь, ревнуючи вас до мене, а тут, мабуть, вважає непристойним, що Родон, я і генерал мешкаємо разом. Але ж, любий мій, як би ми з нашими статками могли тут жити, коли б приятель не ділив з нами видатків? Чи ви вважаєте, що Родон не здатен захистити мою честь? Але я зобов'язана Еммі, дуже зобов'язана, – додала місіс Кроулі.

– Пхе, знов ревнощі! – мовив Джордж. – Усі жінки ревниві.

– І всі чоловіки також. Хіба ви не ревнували мене до генерала Тафто, а генерал до вас тоді, в опері? Він ладен був з'їсти мене за те, що я пішла з вами відвідати вашу дурненьку дружину, наче мені не байдуже і до неї, і до вас, – мовила місіс Кроулі і стріпнула головою. – Хочете тут пообідати? Мій драгун обідає в головнокомандувача. Важливі новини. Кажуть, французи перейшли кордон. Ми тут пообідаємо з вами спокійно.

Джордж прийняв запрошення, хоч його дружина трохи занедужала. Ще не минуло й шести тижнів, як вони одружилися, а інша жінка вже глумилася над нею, і він не сердився за це. Він не сердився навіть на самого себе, цей добродушний хлопець.

«Звичайно, це негарно, признався він самому собі. – Але хай йому біс, якщо вродлива жінка кидається вам на шию, то що

залишається робити?»

«Я з жінками довго не церемонюсь», – часто казав він, сміючись і значуще киваючи Стаблові, Спуні та іншим своїм приятелям в офіцерському клубі, які навіть поважали його за таку відвагу. Після воєнних перемог перемоги в коханні були з давніх-давен предметом гордощів для чоловіків на Ярмарку Суєти, а то б чого школярі хвалилися своїми амурними справами, а Дон Жуан став такий популярний?

Отже, містер Осборн, твердо переконаний, що перед ним не можна встояти і що він створений для того, щоб підкоряти жінок, дуже охоче піддався своїй долі. А оскільки Еммі не дорікала йому і не мучила його ревнощами, лише почувала себе дуже нещасною і мовчки страждала, Джордж уявив собі, нібито дружина не підозрює того, про що дуже добре знали всі його знайомі, а саме, що він відчайдушно залицяється до місіс Кроулі. Він катався з нею верхи, коли вона була вільна. Емілії він брехав про якісь полкові справи (чому вона нітрохи не вірила), залишаючи її на самоті або в товаристві брата, а сам цілими вечорами сидів у подружжя Кроулі, програвав чоловікові свої гроші і втішав себе думкою, що жінка гине з кохання до нього. Хтозна, може, ця достойна пара ніколи відверто не змовлялася і не вирішувала між собою, що вона буде заманювати молодого джентльмена, а він обігравати його в карти, але вони чудово розуміли одне одного, і Родон добродушно дозволяв Осборнові приходити до них коли завгодно.

Джордж так захопився своїми новими приятелями, що вони з Вільямом Доббіном тепер бували разом набагато рідше, ніж раніше. Джордж уникав його і в товаристві, і в полку; як ми бачили, він не дуже полюбляв ті повчання, якими старший приятель охоче його частував. Хоч багато що в поведінці Джорджа тривожило, й засмучувало капітана Доббіна, але який сенс був переконувати його, що, незважаючи на пишні бакени й дуже високу думку про свій досвід, він був зелений, мов школяр, і що Родон вибрав собі його в жертву, як вибирав багатьох інших, і, витягнувши з нього все, що можна, зневажливо відкине його геть? Той не послухався б, а оскільки Доббін, заходячи до Осборнів, рідко мав нагоду застати свого давнього приятеля, то вони уникнули багатьох болісних і надаремних розмов. Джордж міг цілком віддатися розвагам

Ярмарку Суєти.

Ще з часів Дарія[182] у війську ніколи не було блискучішого почту за той, що 1815 року супроводжував армію герцога Веллінгтона в Нідерландах і, бавлячи час у танцях та бенкетах, довів її, так би мовити, до самого поля битви. Бенкет, що його влаштувала герцогиня в Брюсселі 15 червня згаданого року, став історичним. Увесь Брюссель хвилювався, готуючись до того бенкету, і я чув від леді, які мешкали тоді в місті, що їхня стать більше розмовляла про нього й цікавилася ним, ніж наступом ворожого війська. Квитки на бенкет здобували ціною таких зусиль, інтриг та благань, на які спроможні лише англійські жінки, що прагнуть побувати у великосвітському товаристві своєї нації.

Джоз і місіс О'Дауд, що палко мріяли потрапити на той бенкет, даремно намагалися роздобути квитки, зате іншим нашим друзям пощастило. Так, наприклад, завдяки впливові мілорда Голодвірса і немовби у винагороду за обід у ресторані, Джордж отримав запрошення на ім'я капітана й місіс Осборн, чим він страшенно запишався. Доббін, бувши приятелем генерала, що командував дивізією, до якої належав їхній полк, одного дня прийшов, сміючись, до місіс Осборн і показав таке саме запрошення. Джоз позаздрив йому, а Джордж здивувався: як *йому* вдалося пролізти в світське товариство? Містер і місіс Родон, звичайно, були запрошені як приятелі генерала, що командував кавалерійською бригадою.

Призначеного вечора Джордж, звелівши Емілії придбати собі нову сукню і різні оздоби, поїхав на славетний бенкет, де його дружина не знала жодної душі. Пошукавши очима леді Голодвірс, – яка навіть не вклонилася йому, вважаючи, що з нього цілком досить запрошення, – і посадовивши Емілію на стілець, він залишив її там напризволяще, гадаючи, що й так поставився до неї дуже добре, бо купив їй нову сукню і привіз її на бенкет, де вона може розважатися, як собі хоче. Її думки були не надто веселі, і ніхто, крім чесного Доббіна, не прийшов їх розвіяти.

Отже, перший вихід Емілії в товариство виявився вкрай невдалим (як невдоволено відзначив її чоловік), зате дебют місіс Кроулі був просто блискучий. Вона приїхала досить пізно,

обличчя в неї сяяло, сукня була бездоганна. Серед значних осіб і під спрямованими на неї лорнетками Ребека здавалася такою самою спокійною і холодною, як тоді, коли вела до церкви маленьких вихованок міс Пінкертон. З багатьма чоловіками вона вже була знайома, і світські денді відразу ж оточили її. Щодо жінок, то вони перешіптувалися між собою про те, що Родон викрав її з монастиря і що вона родичка Монморансі. Ребека розмовляла по-французькому так досконало, що ці чутки здавалися вірогідними, і всі визнавали, що манери в неї чудові й сама вона distinguée. П’ятдесят кавалерів з’юрмилося біля неї, прохаючи честі з нею потанцювати. Та вона, сказавши, що вже запрошена і що не має наміру багато танцювати, відразу попростувала до того місця, де сиділа нещасна Еммі, яку ніхто не помічав. І щоб остаточно вбити бідолаху, місіс Родон кинулась до неї; захоплено привітала свою любу Емілію і негайно почала нею опікуватися. Ребека знайшла вади в її сукні й зачісці, здивувалася, що вона могла так chaussée,[183] й пообіцяла прислати їй завтра свою corsetière.[184] Вона запевняла, що бенкет чудовий, що тут зібралися всі, кого всі знають, а таких, кого ніхто не знає, дуже мало. За якісь два тижні, після трьох проханих обідів у товаристві генерала, ця молода жінка так досконало опанувала світський жаргон, що навіть природжена аристократка не могла б розмовляти краще, і тільки з її чудової французької вимови видно було, що вона не природжена аристократка.

Джордж, що залишив Еммі на стільці, коли вони зайшли до зали, дуже швидко повернувся, тільки-но біля неї зупинилася її люба приятелька. Бекі саме дорікала місіс Осборн за дурощі її чоловіка.

– Ради бога, люба, втримуй його від гри, а то він пропаде, – мовила вона. – Вони з Родоном щовечора грають у карти, а ти ж знаєш, що він дуже бідний і Родон виграє в нього все до останнього шилінга, якщо він не перестане. Чому ти не заборониш йому? Не будь така легковажна. Чому ти не приходиш до нас увечері, а нудишся вдома в товаристві того капітана Доббіна? Ну звісно, він très aimable,[185] але як може комусь подобатися чоловік з такими величезними ногами? А в твого чоловіка ноги чарівні. Та ось і він сам. Де ви були, негіднику? Тут Еммі виплакала за вами очі. Ви прийшли запросити мене на кадриль?

Вона залишила біля Еммі шаль та букет і пурхнула танцювати з Джорджем. Тільки жінки вміють так ранити. Кінчики їхніх маленьких стріл змащені отрутою, що завдає в тисячу разів дужчого болю, ніж замашна чоловіча зброя. Наша сердешна Еммі, яка не вміла ненавидіти й ніколи ні з кого не знущалася, була безсила в руках свого безжального ворога.

Джордж протанцював з Ребекою двічі або тричі, Емілія вже й не рахувала скільки. Вона сиділа в своєму кутку, ніхто її не помічав, тільки Родон підійшов до неї і незграбно спробував зав'язати розмову, а пізно ввечері Доббін набрався мужності, приніс їй прохолодного напою і сів коло неї. Він не хотів питати її, чого вона така сумна, але вона сама, пояснюючи, чому в неї заплакані очі, сказала, що її схвилювала місіс Кроулі своїми словами про Джорджа, який, мовляв, не перестає грати в карти.

– Дивна річ: коли хтось полюбить гру, то дає себе дурити найочевиднішим шахраям, – мовив Доббін.

– Так, – погодилась Емілія, проте думала вона зовсім про інше. Не програні гроші її так зажурили.

Нарешті Джордж повернувся, щоб забрати шаль і квітки Ребеки. Вона збиралася їхати і навіть не підійшла попрощатися з Емілією. Бідолаха ні словом не дорікнула чоловікові, тільки ще нижче схилила голову. Доббіна тоді саме відкликав його приятель, генерал дивізії, і почав йому стиха щось казати, тому він не бачив цієї останньої сцени. Джордж забрав букет, та коли він передав його власниці, там лежала записочка, що, немов гадюка, причаїлася серед квіток. Ребека, яка давно вже звикла мати справу із записками, відразу її помітила. Вона простягла руку по квіти. Зустрівшись з нею поглядом, Джордж збагнув, що вона знає про записку. Чоловік квапив її і, очевидно, був надто заполонений своїми думками, щоб помітити, як порозумілися Джордж і його дружина. Та, власне, й не було чого помічати: Ребека подала Джорджеві руку, зміряла його своїм звичним, швидким, багатозначним поглядом, зробила реверанс і вийшла. Джордж, схилившись над її рукою, нічого не відповів на якесь запитання Кроулі, навіть не почув його; він був такий схвильований і захоплений своєю перемогою, що не хотів розмовляти.

Його дружина бачила тільки частину сцени з букетом. Цілком природно, що Джордж повинен був принести шаль і

квіти, коли Ребека його послала; це не виходило за межі того, що він разів двадцять робив для неї протягом останніх кількох тижнів. Але тепер вона не витримала.

– Вільяме, – мовила вона у відчаї, хапаючись за Доббіна, що знов опинився біля неї. – Ви завжди були ласкаві до мене... Я... я не зовсім добре себе почуваю. Проведіть мене додому.

Вона не завважила, що звернулася до нього на ім’я, як звичайно звертався Джордж. Доббін швидко вивів її на вулицю. Осборни мешкали недалеко, і вони пішки проштовхалися крізь юрбу, що надворі наче була ще більша, ніж у залі.

Джордж двічі чи тричі вже сердився на Емілію, коли, пізно повернувшись додому, заставав її не в ліжку, тому вона відразу лягла; та хоч їй не спалося, вона не чула безперервного гомону, гуркоту й цокоту копит, що долинав знадвору, – сон відганяли від неї інші тривоги.

Тим часом Осборн, радісний і збуджений, підійшов до ломберного стола і безоглядно віддався грі. Він щоразу вигравав.

– Сьогодні мені в усьому щастить, – заявив він.

Але навіть щастя в грі не могло його заспокоїти, скоро він схопився, засунув виграш, до кишені, подався до буфету і там випив кілька келихів вина підряд.

Тут, в оточенні веселого товариства, якому він, добряче підпилий, щось розповідав, голосно регочучи, і знайшов його Доббін. Він уже кілька хвилин шукав його між ломберними столами. Доббін був блідий і поважний – цілковита протилежність до розчервонілого, веселого Джорджа.

– Агов, Добе! Ходи випити, друже! Вино в герцога таке, що варто скуштувати! Налийте мені ще, шановний, – простягнув він тремтячою рукою свій келих.

– Ходімо звідси, Джордже, – з таким самим поважним виглядом сказав Доббін. – Не пий більше.

– Чому не пити? Що може бути краще за вино? Випий, нехай трохи порожевіють твої запалі щоки, друже. На!

Доббін підступив ближче і щось прошепотів йому на вухо. Джордж стрепенувся, нестямно вигукнув «ура!», вихилив келих, стукнув ним по столу і швидко вийшов під руку з приятелем.

– Ворог переправився через Самбру, – ось що сказав йому Вільям. – Наше ліве крило вже введене в бій. Ходімо, за три години й ми вирушаємо.

Джордж тремтів від хвилювання, бо хоч цієї новини довго чекали, вона все ж таки прийшла несподівано. Що важили тепер кохання й інтриги? Швидко йдучи додому, він думав про безліч речей, тільки не про це – думав про минуле і про надії на майбутнє, про те, яка його чекає доля, про дружину, а може, й дитину, яку він хтозна чи побачить. Ох, як би йому хотілося, щоб він, не зробив того, що вже було зроблене цього вечора! Принаймні він міг би з чистим сумлінням попрощатися з ніжною, невинною істотою, кохання якої він так мало цінував!

Джордж думав про своє коротке подружнє життя. Протягом цих кількох тижнів він розтринькав майже весь свій маленький капітал. Як же він негарно, нерозважно повівся! Що він залишить дружині, якщо його спіткає лихо? Ні, він не гідний її! Навіщо він одружився? Він непридатний для родинного життя. Чому він не послухався батька, що був для нього такий щедрий? Надія, жаль на себе, шанолюбство, ніжність, егоїстичне каяття впереміш зринали в його серці. Він сів писати батькові листа, згадуючи те, що вже раз казав йому, як мав іти на поєдинок. Уже почало благословлятися на світ, коли він скінчив цього прощального листа. Він запечатав його й поцілував печатку. Він думав про те, як негарно розлучився зі своїм шляхетним батьком, згадував, скільки добра зробив йому суворий старий джентльмен.

Ще раніше, тільки-но повернувшись додому, Джордж зазирнув до спальні Емілії: дружина лежала тихо, із заплющеними очима, і він був радий, що вона спить. Служника він уже застав за зборами в дорогу; той зрозумів його знак не зчиняти гамору, і все було спаковане тихо й дуже швидко. «Чи мені збудити Емілію, – міркував Джордж, – чи краще залишити записку її братові, щоб він передав їй страшну новину?» Він зайшов до спальні ще раз глянути на неї.

Емілія чула, як він заходив до кімнати першого разу, але не розплющувала очей, щоб навіть її безсоння не здалося йому докором. Але вже саме те, що він прийшов з бенкету так швидко після неї, трохи заспокоїло її несміливе серденько, і, обернувшись у його бік, коли він обережно вийшов з кімнати, вона задрімала. Тепер Джордж ввійшов ще обережніше і знов глянув на неї. При тьмяному світлі нічника він бачив її миле, бліде личко; почервонілі повіки з довгими віями були стулені, а одна кругла біла рука лежала на ковдрі. Господи милосердний,

яка ж вона чиста, яка гарна, яка ніжна й самітна! А він – який він брутальний, черствий егоїст! Щиро каючись, охоплений соромом, він стояв у ногах ліжка й дивився на Емілію. Як він зважився, хто він такий, щоб молитися за таку безневинну істоту? Нехай бог благословить її! Нехай бог благословить її! Він підійшов до ліжка, глянув на її руку, м'яку, теплу від сну руку, і обережно нахилився до делікатного, блідого личка.

І враз ті чудові руки ніжно обняли його за шию.

– Я не сплю, Джордже, – сказала нещасна жінка й так заплакала, що її серденько, яке тепер було так близько від його серця, мало не розірвалося. Вона, бідолашна, прокинулася – і для чого? Тієї хвилини з плацдарму гучно пролунали звуки сурми, підхоплені по цілому місті, і від гуркоту барабанів піхоти і виску шотландських волинок усі прокинулися.

Розділ XXX
«Я ДІВЧИНУ ПОКИНУВ...»

Ми не претендуємо на те, щоб нас зарахували до воєнних романістів. Наше місце серед мирних людей. Коли палуби звільнено для бойових дій, ми спускаємося вниз і покірно чекаємо. Ми б тільки заважали тим сміливцям, що змагаються в нас над головою. З *** полком ми дійдемо до міської брами і, залишивши майора О'Дауда виконувати свої обов'язки, повернемося до його дружини, до наших дам та обозу.

Майор та його дружина не були запрошені на бенкет, на якому в попередньому розділі виступили інші наші приятелі, тож мали більше часу для здорового, природного відпочинку в постелі, ніж ті, хто хотів не лише виконати свій обов'язок, але й повеселитися.

– Я певен, люба Пеггі, – сказав майор, неквапом натягаючи на вуха нічний ковпак, – що за день чи два тут почнеться такий танок, якого багато хто з тих танцюристів на бенкеті зроду не бачив.

Йому було куди приємніше лягти спати після спокійно випитого вдома келиха вина, ніж брати участь у якихось там розвагах. Пеггі, з свого боку, рада була б похизуватися на бенкеті в своєму капелюшку з райським птахом, якби не та новина, що приніс чоловік, – вона її відразу засмутила.

– Добре було б, якби ти збудила мене за півгодини до того, як засурмлять збір, – сказав майор дружині. – Десь о пів на другу, люба, і доглянь, щоб мої речі були готові. Може так вийти, що я не повернуся снідати, місіс О'Дауд, – і з цими словами, які означали, що полк вирушить таки вранці, майор замовк і заснув.

Місіс О'Дауд, у папільйотках і в нічній кофті, вирішила, що за таких обставин вона, як добра господиня, повинна діяти, а не спати. «Встигну виспатись, коли Мік уже піде», – подумала вона й заходилася пакувати його ранець, чистити плащ, кашкет та готувати інше похідне спорядження. В кишені плаща вона поклала невеликий, зручний у дорозі запас харчів та обплетену флягу, чи так званий «кишеньковий пістолет» з майже цілою пінтою дуже міцного коньяку, який майорові і їй самій дуже подобався. Тільки-но стрілки її «репетиції» показали пів на

другу, а механізм усередині вибив фатальну годину (його звук, на думку власниці, був схожий на бій кафедральних дзигарів), місіс О'Дауд збудила свого майора і приготувала йому чашку такої чудової кави і так вчасно, як мало хто того ранку в Брюсселі. І хто заперечить, що всі ці клопоти шановної дами не свідчать про кохання так само, як сльози і напади істерії, якими чутливіші жінки виявляють свою любов, і що пити разом з дружиною каву, коли ріжки вже сурмлять збір і по всьому місті б'ють барабани, куди корисніше й потрібніше, ніж просто безтямно ридати? Внаслідок цього майор з'явився на місце виспаний, чепурний, бадьорий і, сидячи на коні, своїм рожевим, гладенько поголеним обличчям додав мужності і впевненості кожному солдатові. Офіцери віддавали честь місіс О'Дауд, коли полк крокував повз балкон, де стояла ця брава жінка, привітно махаючи їм рукою; і я насмілюся сказати, що зовсім не брак відваги, а швидше жіноча делікатність і узвичаєна пристойність не дозволили їй самій повести славетний *** полк у бій.

У неділю та за інших важливих обставин місіс О'Дауд звичайно читала щось дуже врочистим голосом із величезного тому проповідей свого дядька-декана. Ці проповіді були для неї великою втіхою на борту транспортного судна, як вони поверталися додому із Вест-Індії і мало не потонули. Тепер, коли полк вирушив у похід, місіс О'Дауд також звернулася до цієї книжки, щоб знайти в ній поживу для своїх роздумів. Мабуть, вона мало що розуміла з того, що читала, і думки її блукали десь-інде, але ж як би вона змогла заснути, коли поруч на подушці лежав нічний ковпак сердешного Міка? Так завжди буває на світі: Джек і Доналд вирушають здобувати слави, з ранцями за плечима весело крокують під звуки бадьорої мелодії: «Я дівчину покинув...», а «дівчина» залишається страждати вдома – вона має час і подумати, і посумувати, і дещо згадати.

Знаючи, що всякі жалі надаремні і що чутливість тільки робить людину ще нещаснішою, місіс Ребека мудро вирішила не давати волі своєму смуткові і витримала розлуку з чоловіком по-спартанському спокійно. Навіть сам капітан Родон розчулився куди більше за цю рішучу маленьку жінку, коли настала пора прощатися. Вона цілком підкорила собі цю буйну, неотесану натуру. Родон кохав, обожнював дружину і

безмежно захоплювався нею. За все своє життя він ніколи не зазнав такого щастя, яке за ці останні місяці дала йому Ребека. Всі колишні радощі: перегони, офіцерські обіди, полювання, карти, всі колишні романи й залицяння до модисток і оперних танцівниць та інші легкі перемоги незграбного військового Адоніса здавалися йому зовсім нудними порівняно з законними подружніми втіхами останнього часу. Ребека чудово знала, чим його захопити, і його дім та її товариство стали для нього в тисячу разів приємніші за будь-яке інше місце і будь-яке товариство, до якого він змалку звик. Він проклинав свої колишні дурощі, своє гультяйство, а надто жалкував, що наробив таких величезних боргів, які завжди стоятимуть на заваді світським успіхам його дружини. Родон не раз зітхав з цього приводу в нічних розмовах і Ребекою, хоч, коли був неодружений, борги ніколи його не турбували. Він сам дивувався, що так сталося.

– А хай йому чорт, – бувало, казав він (а може, вдавався й до ще вагоміших слів зі свого простацького лексикону), – та поки я не женився, мені було байдужісінько, на якому векселі я підписувався, аби тільки Мозес погодився чекати, а Леві – відсунути сплату місяців на три. Більше нічого мене не цікавило. А відколи я оженився, то, слово честі, навіть не торкаюся гербового паперу, звичайно, крім тих випадків, коли переписую давні векселі.

Ребека завжди вміла розвіяти його сум.

– Дурненький мій, – казала вона, – ми ж бо ще маємо твою тітку. А якщо вона не виправдає наших надій, є те, що ви звете «Газетою».[186] Або стривай, у мене є ще одна ідея на той випадок, якщо твій дядько Б’ют вріже дуба. Парафію завжди успадковує молодший брат, то чом би тобі не продати військовий чин і не стати священиком?

Уявивши собі таку зміну, Родон гучно зареготав, і громовий голос драгуна залунав серед ночі по всьому готелі. Генерал Тафто теж чув його зі своїх покоїв на поверх вище, а другого ранку Ребека натхненно відтворила всю цю сцену і навіть склала Родонові першу проповідь, на превелику втіху генерала.

Та все це було й минулося. Коли нарешті прийшла певна звістка про наступ ворога і про те, що військо має покинути місто, Родон так засмутився, що Бекі почала глузувати з нього, зачепивши навіть його гвардійську честь.

– Думаю, ти ж не вважаєш мене боягузом, Бекі? – сказав він тремтячим голосом. – Але я дуже добра ціль для французів, і якби мене влучила куля, то залишилася б одна, а може, й дві істоти, яких я хотів би забезпечити, адже це через мене вони потрапили в біду. Тут нема з чого сміятися, місіс Кроулі!

Ребека пестощами й ніжними словами спробувала заспокоїти ображеного чоловіка. Вона вдавалася до глузувань тільки тоді, коли жвавість і почуття гумору брали гору в її багатій натурі (що, власне, траплялося дуже часто), але могла швидко надати своєму обличчю виразу невинної скромності.

– Золотко моє, хіба я не маю серця? – мовила вона і, швидко витерши невідомо що з очей, глянула на чоловіка й усміхнулася.

– Ну от, – сказав він, – порахуймо, що тобі залишиться, коли мене вб’ють. Тут мені дуже щастило, ось маєш двісті тридцять фунтів. Собі я поклав у кишеню десять наполеондорів. Більше мені не треба, бо генерал платить за все, мов принц, і коли я поляжу, то, як бачиш, не з великим скарбом. Не плач, голубонько, я, може, й залишуся живий, щоб дратувати тебе далі. Потім, я не беру жодного свого коня, а поїду на генераловому сірому, так буде дешевше, я вже сказав йому, що мій кульгає. Якщо мене не стане, ти за них щось уторгуєш. Учора Гріг давав мені за кобилу дев’яносто, ще як не було цієї проклятущої звістки, а я, дурень, сказав, що менше як за сотню її не віддам. Снігур завжди матиме свою ціну, але краще продай його тут, бо в гендлярів дуже багато моїх векселів; я не раджу тобі повертатися до Англії з кіньми. За ту кобилу, що тобі подарував генерал, теж можна дещо отримати, та й тут нема тих проклятих рахунків за конюшню, що в Англії, – додав, сміючись, Родон. – Цей дорожній несесер коштував мені двісті, тобто я винен за нього двісті фунтів, а золоті корки й флакони теж, певне, варті тридцять чи сорок. Здайте, шановна пані, все це, будь ласка, в ломбард, а також мої брошки, каблучки, годинник, ланцюжок та інші речі. Вони варті купу грошей. Міс Кроулі при мені заплатила за годинник з ланцюжком сто фунтів. А флакони з золотими корками, хай їм біс! Шкода, що я їх більше не придбав. Едвардс накидав мені срібну лапку, щоб скидати чоботи, і я міг ще взяти несесер із срібною грілкою та срібний сервіз. Ну, та що вже про це казати, треба хоч якнайкраще скористатися тим, що є, Бекі.

Даючи дружині всі ці вказівки, капітан Кроулі, який раніше рідко думав ще про когось, крім себе, робив водночас перегляд свого невеличкого майна і прикидав, що можна обернути в гроші і як забезпечити Ребеку на той випадок, коли б із ним щось сталося. Йому подобалося записувати олівцем, великими кривулями, окремі речі свого рухомого майна, які могла б потім продати вдова, наприклад:

«Моя мантонівська дубельтівка – десь сорок гіней; мій дорожній плащ, підбитий соболиним хутром – п'ятдесят фунтів; мої дуельні пістолети в скрині з чирвового дерива (ті, що з них я вбив капітана Маркера) – двадцять фунтів; мої чиризсідельники й попона стандартного взірця, а також взірця Лорі» і т. д. І господинею всіх цих речей він зробив Ребеку.

Дотримуючись свого плану ощадливості, капітан одягнувся в найстаріший, ношений мундир і еполети, залишивши новіші на збереження своїй дружині (або, може, вдові). І цей уславлений у Віндзорі та Гайд-парку денді вирушив у похід, убраний скромно, мов сержант, і мало не з молитвою на устах за жінку, яку він залишав. Він підняв її на руки й хвилину тримав в обіймах, міцно притискаючи до свого серця, що голосно стукотіло. Обличчя його почервоніло, а очі зайшли імлою, коли він опустив її і залишив саму. Їдучи поряд з генералом, поки вони наздоганяли свою бригаду, що вирушила раніше, він мовчки курив і аж через кілька миль перестав крутити вуса й порушив мовчанку.

А Ребека, прощаючись із чоловіком, як ми вже казали, мудро вирішила не давати волі надаремним жалям. Вона помахала йому з вікна й ще трохи постояла там, коли його вже не стало видно. Вежі соборів і гостроверхі дахи химерних старовинних будинків щойно почали рожевіти в перших променях сонця. Тієї ночі Ребеці не довелося відпочити. Вона й досі була в своїй чудовій бальній сукні, руді коси, кучері яких уже трохи порозкручувалися, спадали їй на шию, а під очима після безсонної ночі залягли темні синці.

– Який у мене жахливий вигляд, – мовила вона, приглядаючись до себе в люстрі, – і якою блідою робить мене рожевий колір!

І Ребека заходилася скидати з себе рожеву сукню. З-за корсажа в неї випала записка, яку вона, всміхаючись, підняла і замкнула до туалетної скриньки. Потім вона поставила свій

букет у склянку з водою, лягла в ліжко й солодко заснула.

В місті вже панувала цілковита тиша, коли Ребека прокинулась о десятій годині й випила кави, яка дуже її зміцнила і заспокоїла після втоми й переживань, викликаних подіями того ранку. Поснідавши, Ребека також узялася до тих рахунків, які вночі робив простодушний Родон, і обміркувала свої можливості. Коли взяти до уваги всі обставини, то навіть якби трапилося найгірше, вона буде досить добре забезпечена. До того, що їй залишив чоловік, вона мала ще свої дрібнички й коштовності. Ми вже описували і хвалили Родонову щедрість, що виявилася зразу ж після його одруження. Генерал, її обожнювач і раб, крім маленької кобили, також подарував їй чимало гарних речей, наприклад, кашемірову шаль, куплену на аукціоні в дружини одного збанкрутованого французького генерала, і багато ювелірних дрібничок, що свідчили про його добрий смак і багатство. А щодо «цокавок», як бідолашний Родон називав годинники, то їх чути було у всіх кімнатах Ребеки. Бо коли одного вечора вона між іншим згадала, що годинник, якого їй подарував Родон, англійського виробу й погано ходить, то другого ж таки ранку отримала чудесний годинничок фірми «Леруа», з ланцюжком і футлярчиком, оздоблений бірюзою, та ще один марки «Брегет», усипаний перлинами і не більший за пів крони. Один прислав їй генерал Тафто, а другий галантно підніс капітан Осборн. У місіс Осборн не було годинника, хоч, треба віддати Джорджеві належне, він купив би його дружині, коли б вона попросила, а шановна місіс Тафто в Англії мала старовинний годинник, успадкований від матері, що, мабуть, міг би замінити й срібну грілку, про яку згадував Родон. Коли б фірма «Гоуел і Джеймс» опублікувала список покупців, що їм вона продавала коштовності, який подив він викликав би в багатьох родинах! І коли б ті оздоби попали до законних дружин і дочок тих джентльменів, скільки скарбів накопичилося б у найаристократичніших домах Ярмарку Суєти!

Підрахувавши вартість тих своїх коштовностей, місіс Ребека переконалася, не без гострого почуття тріумфу й задоволення, що на випадок нещастя вона може починати життя наново, маючи на руках принаймні шістсот-сімсот фунтів. Цілий ранок вона з великою приємністю витягала, розкладала, оглядала і знов замикала своє майно. Серед паперів у Родоновому

записнику вона знайшла двадцятифунтовий чек на Осборнового банкіра і згадала про місіс Осборн.

– Піду розміняю чек, – мовила вона, – а потім навідаюся до бідної Еммі.

Якщо вже наш роман без героя, то ми принаймні хочемо мати героїню. Жоден із тих вояків британської армії, що вирушили в похід, навіть сам великий герцог, не виявляли такого спокою і такої розважності серед усіх небезпек і труднощів, як ця енергійна невеличка дружина ад'ютанта.

У нас є ще один знайомий, що не пішов у похід, бо був цивільний, отже, ми маємо право знати про його настрій і поведінку. Це наш давній приятель, колишній збирач податків з Боглі-Уолага; йому, як і всім того досвітку, спочинок перебили звуки бойових сурм. Охочий поспати і закоханий у своє ліжко, він, мабуть, не прокинувся б до самого полудня, як щодня, незважаючи на весь той галас, який зчинили барабани, сурми й ріжки британської армії, коли б йому не перешкодили. І то не Джордж Осборн, що мешкав з ним в одній квартирі і був, як завжди, надто заполонений своїми власними справами, а може, й смутком від розлуки з дружиною, щоб ще й не забути попрощатися зі своїм сонним швагром, – ні, не Джордж, як ми вже сказали, став між Джозом Седлі та його сном, а капітан Доббін; це він підняв його з ліжка, бо хотів неодмінно потиснути йому перед від'їздом руку.

– Дуже мило з вашого боку, – сказав Джоз, позіхнувши, і подумки послав капітана під три чорти.

– Я… я, бачите, не хотів їхати, не попрощавшись з вами, – недоладно почав Доббін, – бо, бачите, дехто з нас може не повернутися, і я хотів попрощатися… і… і все інше, бо бачите…

– Що ви хочете сказати? – запитав Джоз, протираючи очі.

Капітан не чув його слів і навіть не дивився на огрядного джентльмена в нічному ковпаку, до якого він начебто виявляв такі зворушливі почуття. Цей облудник пильно дослухався, але не до Джоза, і позирав у напрямку Джорджевих покоїв; він ходив по кімнаті, перекидаючи стільці, тарабанив пальцями, кусав нігті й виявляв інші ознаки незвичайної схвильованості.

Джоз завжди був не дуже високої думки про капітана, а тепер почав сумніватися в його хоробрості.

– Що я можу для вас зробити, Доббіне? – запитав він досить глузливо.

– Я скажу що, – відповів капітан і підійшов до ліжка. – За чверть години ми вирушаємо і може статися, що ні я, ні Джордж не повернемось. Пам'ятайте, ви не повинні нікуди їхати з цього міста, поки не переконаєтесь, як стоять справи. Ви повинні бути тут і опікуватися своєю сестрою, заспокоювати її і пильнувати, щоб її ніхто не скривдив. Не забудьте, що якби з Джорджем щось сталося, то, крім вас, нема нікого на світі, хто б потурбувався про неї. Якщо нашому війську доведеться скрутно, ви повинні щасливо доправити її до Англії і повинні дати мені слово, що ніколи не кинете її. Я вірю, що ви не кинете її. Тепер щодо грошей: ви їх особливо ніколи не ощадили. Може, вам треба грошей? Тобто чи вистачить у вас золота, щоб повернутись до Англії, коли трапиться біда?

– Сер, – велично заявив Джоз, – коли мені будуть потрібні гроші, я знаю, де їх узяти. І не *вам* мені казати, як я маю ставитися до своєї сестри.

– Ви промовляєте, як мужня людина, Джозе, – добродушно відповів капітан, – і я радий, що Джордж може залишити дружину в таких надійних руках. Отже, можна передати йому ваше чесне слово, що в разі скрути ви не кинете її?

– Звичайно, – відповів Джоз, на щедрість якого в грошових справах Доббін справді покладався.

– І коли б дійшло до поразки, вивезете її з Брюсселя в безпечне місце?

– До поразки? До біса, сер, яка може бути поразка? Ви пробуєте мене злякати? – крикнув з ліжка наш герой.

Доббінові полегшало на серці, коли Джоз таким рішучим топом погодивсь піклуватися про сестру.

«Принаймні вона зможе безпечно повернутися додому, якщо станеться найгірше», – подумав він.

Якщо капітан Доббін хотів задля власного спокою і втіхи ще раз побачити Емілію, перш ніж їхній полк вирушить у похід, то його мерзенний егоїзм був покараний по заслузі. Двері з Джозової спальні виходили у вітальню, спільну для всієї родини, а навпроти цих дверей були двері до кімнати Емілії. Сурми побудили всіх, і вже дарма було б приховувати правду. Служник пакував речі у вітальні, сам Осборн раз по раз виходив до сусідньої спальні, кидаючи йому то те, то інше, що могло

знадобитися в поході. І Доббінові таки випала нагода, якої так прагнуло його серце: він ще раз побачив Емілію. Але якою! Обличчя її було таке бліде, таке розгублене й затьмарене відчаєм, що згадка про нього потім переслідувала Доббіна, як усвідомлення тяжкої провини, і вигляд нещасної жінки сповнив його болісною тугою і жалем.

Емілія була в білому халаті, розпущені коси спадали їй на плечі, а пригаслі очі нестямно дивилися поперед себе. Бажаючи допомогти чоловікові збиратися в дорогу і показати, що й вона може бути корисною в таку скрутну хвилину, сердешна жінка витягла Джорджів шарф із шухляди й ходила за чоловіком з тим шарфом у руках, мовчки дивлячись, як він збирається. Так вона вийшла й до вітальні і стала, прихилившись до стіни й притиснувши шарф до грудей, і те важке плетиво червоніло, немов велика кривава пляма. Коли наш щиросердий капітан побачив її, його приголомшило каяття. «Господи милосердний! – подумав він. – І на таке страшне нещастя я зважився дивитись!» Їй не можна було нічим допомогти, не можна було втішити, заспокоїти це безпорадне горе. Він стояв і хвилину дивився на неї, безсилий, сповнений муки, як батько дивиться на свою дитину, що страждає від нестерпного болю.

Нарешті Джордж узяв Еммі за руку й повів назад до спальні, звідки повернувся вже сам. Вони попрощалися там, і він пішов.

«Слава богу, що все вже позаду, – подумав Джордж, спускаючись сходами і притримуючи рукою шаблю. Він швидко пішов до місця збору, де шикувався його полк і куди з своїх квартир поспішали солдати й офіцери. Серце в нього калатало, щоки палали, починалася велика гра – війна, і він був один із гравців. Який шалений спалах сумнівів, надій і втіхи! Яка величезна нагода виграти й програти! Що важили всі його дотеперішні ігри в порівнянні з цією? Він з хлоп’ячих років захоплювався всіма змаганнями, де потрібні були сила й відвага. Він був чемпіоном у школі і в полку, скрізь його винагороджували оплесками, і на хлоп’ячих крикетних матчах і на кінних змаганнях у полку – всюди він здобував сотні перемог, і хоч де б він з’являвся, жінки й чоловіки обожнювали його й заздрили йому. Які прикмети в чоловікові викликають дужче захоплення, ніж фізична сила, спритність і мужність? З давніх-давен сила й відвага були темою для пісень і балад; з часів Троянської війни й до наших днів поезія завжди вибирає

своїм героєм вояка. Я думаю, чи, бува, не тому, що чоловіки в душі боягузи, вони так захоплюються хоробрістю і вважають, що войовничість заслуговує далеко більшої похвали і поклоніння, ніж інші чесноти?

Отже, почувши бадьорий бойовий поклик, Джордж вирвався з ніжних обіймів, трохи соромлячись, що дав себе затримати (хоч у його дружини для цього були надто кволі руки). Таке саме палке нетерпіння відчували всі його товариші, з якими ми вже встигли познайомитися, починаючи від бравого літнього майора, що вів полк у похід, і кінчаючи хорунжим, що мав нести полковий прапор.

Сонце тільки-но почало сходити, коли військо вирушило в дорогу. Це було величне видовище: попереду колони крокував оркестр, граючи полковий марш, тоді їхав верхи на своєму Пірамі, дужому бойовому коні, майор, командир полку, за ним ішли гренадери на чолі зі своїм капітаном, у центрі маяли прапори, що їх несли старший і молодший хорунжі, потім крокував Джордж на чолі своєї роти. Він глянув угору, всміхнувся Емілії і пішов далі; невдовзі музика завмерла вдалині.

Розділ XXXI
У ЯКОМУ ДЖОЗ СЕДЛІ ПІКЛУЄТЬСЯ ПРО СВОЮ СЕСТРУ

Таким чином усі старші офіцери були покликані виконувати свій обов'язок, і Джоз залишився на чолі маленької колонії у Брюсселі, весь гарнізон якої складався з хворої Емілії, служника-бельгійця Ісидора й дівчини-покоївки. Хоч Джоз був у поганому гуморі і сон йому перебив Доббін та події того ранку, він однаково залишався в ліжку й перевертався з боку на бік ще не одну годину, поки надійшла та пора, коли він звичайно вставав. Сонце вже підбилося високо, і наші відважні приятелі з *** полку здолали не одну милю, коли збирач податків у строкатому халаті вийшов снідати.

Відсутність Джорджа, сестриного чоловіка, не дуже його засмутила. Може, в душі він був навіть задоволений, що Осборна немає, бо при ньому Джоз відігравав досить-таки другорядну роль у домі, і Джордж нітрохи не приховував своєї зневаги до цивільного товстуна. Проте Еммі завжди була добра й уважна до брата. Вона дбала, щоб йому було зручно, наглядала, як йому готували улюблені страви, гуляла й каталася з ним (А така нагода їй випадала часто, навіть дуже часто, бо де вештався той Джордж?) і своєю лагідністю вгамовувала його роздратування і чоловікові кпини. Кілька разів вона несміливо дорікала Джорджеві за погане ставлення до брата, але той гостро, як завжди, уривав ці розмови.

– Я людина відверта, – казав він, – і показую те, що почуваю, як і належить відвертій людині. Як у біса я можу поважати такого дурня, як твій брат?

Отже, Джоз був задоволений, що Джорджа немає. Цивільний капелюх і рукавиці капітана все ще лежали на буфеті, і думка про те, що власник цих речей далеко, давала Джозові якусь потаємну втіху.

«Сьогодні він не буде дратувати мене своїм блазенським виглядом і нахабством», – подумав Джоз.

– Віднеси капітанів капелюх у передпокій, – звелів він своєму служникові Ісидору.

– Може, він йому вже й не знадобиться, – відповів служник, хитро глянувши на господаря.

Він теж ненавидів Джорджа, бо той ставився до нього з чисто англійською зверхністю.

– І спитай мадам, чи вона прийде снідати, – велично сказав містер Седлі, соромлячись заходити зі служником у розмову про свою неприязнь до швагра. Хоч, щиро кажучи, він не раз у присутності служника кидав образливі слова на адресу Джорджа.

Та ба! Мадам не може прийти снідати й приготувати tartines,[187] які так любить містер Джоз. Мадам дуже хвора і в дуже поганому стані, відколи поїхав її чоловік, повідомила її bonne.[188] Джоз виявив співчуття сестрі тим, що налив їй велику чашку чаю; так він завжди виявляв свою братню любов і цього разу навіть перевершив себе: він не тільки послав їй сніданок, але й почав обмірковувати що б їй найбільше посмакувало на обід.

Ісидор дуже невдоволено стежив за тим, як Осборнів служник готував капітана в дорогу, по-перше, тому, що ненавидів Осборна, який ставився до нього і до всіх підлеглих страшенно бундючно (слуги на континенті не люблять, коли з ними обходяться так брутально, не те, що наша власна покірна челядь), а по-друге, шкодував, що з його рук утече стільки добра і достанеться іншим, коли англійці зазнають поразки. А що так буде, ні він, ні більшість мешканців Брюсселя і всієї Бельгії нітрохи не сумнівалися. Майже всі вважали, що імператор відріже прусську армію від англійської, розіб’є їх одну за одною і буде в Брюсселі, щонайпізніше через три дні. Тоді все майно його теперішніх господарів, що будуть убиті, або втечуть, або потраплять у полон, законно перейде у володіння мосьє Ісидора.

Допомагаючи Джозові у втомливому, складному щоденному туалеті, його відданий служник прикидав, що він зробить з тими речами, якими прикрашав особу свого господаря. Срібні пляшечки з парфумами й туалетні дрібнички підуть на подарунки одній особі, в яку він був закоханий, англійську ж бритву та шпильку з великим рубіном він залишить собі: її так гарно буде видно на котрійсь із тонких господаревих сорочок з брижами. А в ній, та ще в кашкеті з галунами, в куртці, оздобленій шнурами, яку буде легко перешити на його фігуру, з капітановою паличкою, прикрашеного золотою головкою, з великим подвійним перснем з рубіном, який він потім дасть

переробити на чудові сережки, він буде справжнім Адонісом і легко причарує мадемуазель Рен.

«Як ці запонки личитимуть мені, – думав він, застібаючи їх на товстих пухких руках містера Седлі. – Я мрію про запонки. А капітанові чоботи з мідними острогами, що стоять у передпокої, – parbleu![189] – приголомшать усіх на Allée Verte!»[190]

Так, поки мосьє Ісидор своїми тлінними пальцями притримував ніс господаря і голив йому нижню частину обличчя, уява переносила його на Зелену алею, де він у куртці з шнурами гуляв у товаристві мадемуазель Рен; подумки він ходив берегами каналів і дивився на баржі, вітрила яких поволі пливли в прохолодному затінку дерев, або вгамовував спрагу кухлем фаро на лавці в пивниці при дорозі на Лекен.

Але містер Седлі, на своє щастя, не підозрював, які думки снувалися в голові його служника, так само як шановний читач і я не знаємо, що думають про нас Джон чи Мері, яким ми даємо платню. Чого тільки слуги не думають про нас! Якби ми знали, що думають про нас наші близькі друзі й любі родичі, ми б перебували в такому душевному стані й такому страху, що не раді були б жити на світі. Отже, служник Джоза намітив собі жертву так само, як котрийсь із кухарів містера Пейнтера на Леденгол-стріт оздоблює черепаху карткою з написом: «Завтрашня юшка», – а вона того й не підозрює.

Покоївка Емілії була не така егоїстка. Мало хто з челяді, стикаючись із цією милою, доброю істотою, не платив їй відданістю й любов’ю за її лагідну, щиру вдачу. І справді, Поліна краще заспокоїла свою господиню, ніж усі інші, кого вона бачила того смутного ранку. Помітивши, що Емілія, ледве тримаючись на ногах, надовго мовчки застигає біля вікна, звідки їй видно було, як зникли вдалині останні багнети колони, ця чесна дівчина взяла її за руки й сказала:

– Tenez, madame, est-ce qu’il n’est pas aussi à l’armée, mon homme à moi?[191]

Після цього вона вибухнула плачем, Емілія, впавши їй в обійми, теж заплакала, і вони почали втішати одна одну.

Ісидор містера Джоза того ранку кілька разів бігав до міста, під брами розташованих навколо парку готелів та будинків, де мешкали англійці, вештався серед інших служників, кур’єрів та

лакеїв, збирав усі новини і приносив ті інформаційні бюлетені своєму господареві. Майже всі ці джентльмени були в душі прихильниками імператора й дотримувалися думки, що цей похід скоро скінчиться. Прокламація імператора, надрукована в Авені, у великій кількості поширилася по всьому Брюсселі.

«Солдати! – писалося в ній. – Настала річниця Маренго і Фрідланда, де двічі вирішувалася доля Європи. Тоді, як і після Аустерліца та Ваграма, ми були надто великодушні. Ми повірили присягам і обіцянкам володарів і залишили їх на тронах. Станьмо ж знову з ними на прю! Хіба ми чи вони змінилися? Солдати! Ті самі пруссаки, що сьогодні такі зухвалі, йшли на нас під Ієною троє проти одного, а під Монмірайлем шестеро проти одного. Ті з вас, хто був у англійському полоні, можуть розповісти своїм приятелям, яких мук вони зазнали в їхніх плавучих в'язницях. Шаленці! Їх осліпив хвилинний успіх. Та якщо вони увійдуть у Францію, то знайдуть там тільки могилу!»

А прихильники Франції пророкували ще швидшу, ніж ця, поразку ворогів імператора, і всі сходились на тому, що пруссаки й англійці повернуться сюди тільки як полонені у хвості переможної армії.

Ці зібрані протягом дня новини мали свій вплив на містера Седлі. Йому передано, що герцог Веллінгтон намагається зібрати свою армію, передові загони якої минулої ночі розбито.

– Розбито? Дурні теревені! – мовив Джоз; що під час сніданку завжди був дуже відважний. – Герцог виїхав, щоб розбити імператора, як раніше розбив усіх його генералів.

– Його папери спалені, майно вивезене, а кімнати звільняють для герцога Далматського,[192] – сказав Джозів інформатор. – Я знаю про це від його власного дворецького. Слуги мілорда герцога Річмонда пакують речі. Його милість уже втік, а герцогиня тільки чекає, поки запакують срібло, щоб приєднатися до французького короля в Остенде.

– Французький король у Генті, голубе, – недовірливо заперечив Джоз.

– Він учора вночі втік до Брюгге, а сьогодні відпливає з Остенде. Герцог Беррійський[193] у полоні. Хто хоче врятуватися, хай краще швидше виїздить, бо завтра відкриють греблі, і як тоді втікати, коли вся Бельгія буде під водою?

– Дурниці, голубе, ми можемо виставити втричі більше

проти того, що виставить Боні! – відповів містер Седлі. – Австрійці й росіяни вже підходять. Він мусить бути розбитий і буде розбитий! – закінчив Джоз, стукнувши кулаком по столу.

– Пруссаків було троє проти одного під Ієною, і він протягом тижня здобув усю їхню армію і королівство. А під Монмірайлем їх було шестеро проти одного, і він розігнав їх, як овець. Австрійська армія наступає, але на чолі з імператрицею і Римським королем.[194] А росіяни? Пхе, росіяни відступлять. Англійців ніхто не пожаліє, всі пам'ятають, які вони були жорстокі до наших сміливців у тих своїх плавучих в'язницях. Гляньте сюди, тут надруковано чорним по білому. Ось прокламація його величності імператора й короля, – сказав новоявлений прихильник Наполеона і, витягши папірця з кишені, тицьнув його в обличчя господареві, вже дивлячись на оздоблену шнурами куртку та на інші речі як на свою здобич.

Джоз, хоч іще не дуже налякався, але був уже не такий упевнений.

– Подай-но мені куртку й кашкета, – звелів він, – і ходи зі мною. Я сам піду дізнатися, скільки в твоїх розповідях правди.

Ісидор розлютився, що Джоз одягає оздоблену шнурами куртку.

– Хай мілорд краще не надягає військового мундира, – сказав він, – бо французи заприсягайся не лишати живим жодного британського солдата.

– Ану цить! – усе ще бадьоро мовив Джоз і з непохитною рішучістю всунув руку в рукав.

За цим геройським вчинком і застала його місіс Родон Кроулі, що саме прийшла відвідати Емілію і з'явилася в передпокої, не подзвонивши.

Ребека, як завжди, була вбрана дуже елегантно й гарно; спокійний сон після від'їзду Родона відсвіжив її, і було приємно дивитися на її рожеве усміхнене личко, коли в місті того дня у всіх на виду була написана глибока тривога й смуток. Вона зареготала, побачивши, як Джоз силкується впхати себе в куртку.

– Ви збираєтесь приєднатися до армії, містере Джозефе? – спитала вона. – Невже в Брюсселі не залишиться нікого, хто б захищав нас, бідних жінок?

Джозові пощастило нарешті влізти в куртку, і він рушив назустріч прекрасній гості. Почервонівши і збентежено

вибачившись, він спитав, як місіс Ребека почуває себе після ранкових подій і після втомливої ночі на бенкеті.

Мосьє Ісидор зник у Джозовій спальні, забравши з собою строкатий халат.

– Як люб'язно з вашого боку, що ви питаєте про це, – відповіла Ребека, обома руками стискаючи його руку. – Який у вас незворушний, спокійний вираз тепер, коли всі такі налякані! Як там люба Еммі? Певне, розлука була для неї страх яка важка?

– Жахлива, – відповів Джоз.

– Ви, чоловіки, все витримуєте, – мовила місіс Кроулі. – Розлука чи небезпека – вам байдуже. Признайтеся, що ви хочете приєднатися до армії і кинути нас напризволяще. Я бачу, щось мені підказує, що це правда. Я так злякалася, коли мені спало це на думку (бо я часом думаю про вас, містере Джозефе, як буваю сама), що негайно ж прибігла просити і благати вас, щоб ви не їхали.

Ці слова можна було б витлумачити так: «Дорогий містере Джозе, якщо армії не пощастить і доведеться відступати, у вас дуже зручна карета, в якій я хотіла б мати місце». Я не знаю, чи Джоз так її зрозумів. Але він був дуже ображений тим, що в Брюсселі Ребека не звертала на нього уваги. Його не відрекомендували нікому з вельможних знайомих Родона Кроулі, майже ніколи не запрошували в гості до Ребеки, бо він був надто обережний, щоб грати на великі суми, і його присутність однаково заважала і Джорджеві, і Родонові, що, певна річ, воліли розважатися без свідків.

«Ага, – подумав Джоз, – тепер я тобі потрібен, ти прийшла до мене. Як немає більше нікого, то ти згадала й про Джоза Седлі». Та хоч він і не дуже вірив у щирість Ребеки, йому все ж таки підлестило те, що вона сказала про його хоробрість.

Він весь зашарівся й ще дужче запишався.

– Я хотів би поглянути на бій, – мовив він. – Кожен більш-менш хоробрий чоловік радий глянути на таке. В Індії, я дещо бачив, але то хіба те!

– Ви, чоловіки, ладні всім пожертвувати задля приємності, – зауважила Ребека. – Капітан Кроулі попрощався зі мною вранці такий веселий, наче йшов на полювання. Яке йому діло, яке діло будь-кому з вас до розпачу й мук бідної покинутої жінки? (Невже цей гладкий, ледачий ненажера справді хотів їхати на

війну?) Ох, містере Седлі, я прийшла шукати у вас захистку... і розради. Я цілий ранок простояла навколішки. Мене жахає думка, що наші чоловіки, наші друзі, наші відважні війська і союзники перебувають у такій страшній небезпеці. І я прийшла сюди шукати захистку, але бачу, що один з моїх приятелів – останній, який залишився в мене, – теж хоче кинутись у ту жахливу битву!

– Люба моя леді, – відповів Джоз, злагіднівши, – не тривожтесь. Я ж сказав, що тільки хотів би там бути, бо хто з британців не хотів би цього? Але обов’язок тримає мене тут. Я не можу кинути напризволяще ту нещасну, що он страждає в сусідній кімнаті.

Він показав пальцем на двері кімнати, де була Емілія.

– Який добрий, шляхетний брат! – мовила Ребека, притулила до очей хусточку і вдихнула парфуми, якими вона була напахана. – Я була несправедлива до вас, ви маєте серце. А мені здавалося, що не маєте.

– Ох, слово честі! – вигукнув Джоз і зробив такий порух, наче хотів прикласти руку до того органа, що вона згадала. – Ви несправедливі до мене... так, несправедливі, люба місіс Кроулі.

– Авжеж, тепер я бачу, що ваше серце віддане сестрі. Але я пам’ятаю, як два роки тому... воно зрадило мене! – сказала Ребека, на мить спинила на Джозові свій погляд і відійшла до вікна.

Джоз почервонів, як буряк. Орган, за відсутність якого Ребека йому дорікала, закалатав у нього в грудях. Товстун згадав ті дні, коли втік від неї, і ту пристрасть, що раптом була запалала в ньому... дні, коли він возив її в кареті, коли вона виплела йому зелений гаманець, коли він сидів зачарований і не міг відірвати очей від її білих рук і блискучих очей.

– Я знаю, що ви вважаєте мене невдячною, – мовила вона тихим, тремтячим голосом, відійшовши від вікна й знов пильно глянувши на нього. – Ви холодні до мене, уникаєте мого погляду і взагалі так поводитесь останнім часом, і сьогодні теж, що тільки підтверджуєте мій здогад. Та хіба я не маю причини уникати вас? Спитайте відповіді у свого серця. Чи ви гадаєте, що мій чоловік дуже радий запрошувати вас у гості? Єдині гіркі слова, які я чула від нього (я мушу віддати справедливість капітанові Кроулі), були через вас... авжеж, то були гіркі слова,

дуже гіркі.

– Господи милосердний! Що ж я такого зробив? – спитав Джоз, тремтячи з утіхи й збентеження. – Що ж я такого зробив, щоб... щоб...

– А ревнощі? Він не дає мені спокою через вас. Але хоч би що там було колись, тепер моє серце цілком віддане йому. Я тепер чиста перед ним. Правда ж, містере Седлі?

Дивлячись на жертву своїх чарів, Джоз весь тремтів з захвату. Кілька хитрих слів, два-три багатозначних, ніжних погляди – і його серце знов запалало, а підозри й гіркі сумніви розвіялися. Та хіба ще від часів Соломона жінки не обдурювали й не перемагали лестощами навіть багато розумніших чоловіків, ніж Джоз?

«Ну, тепер якби й сталося найгірше, – подумала Ребека, – я матиму певну змогу виїхати звідси, мені дадуть гарне місце в кареті».

Невідомо, до яких виявів кохання й відданості довела б містера Джоза його бурхлива пристрасть, коли б тієї хвилини не зайшов служник Ісидор і не почав поратися в кімнаті. Джоз, що, важко дихаючи, хотів освідчитися в своїх почуттях, мало не вдавився, бо мусив їх стримати. Ребека також вирішила, що пора їй піти втішити свою любу Емілію.

– Au revoir,[195] – мовила вона і, пославши містерові Джозефу поцілунок, тихенько постукала до його сестри.

Коли Ребека зайшла до Емілії і зачинила за собою двері, Джоз опустився в крісло, витріщив очі, зітхнув і страшенно засопів.

– Ця куртка надто вузька на вас, мілорде, – мовив Ісидор, все ще не спускаючи очей з вимріяних шнурів.

Але господар не чув, що він сказав, бо його думки блукали десь-інде. Він то спалахував, коли перед очима в нього поставав образ чарівної Ребеки, то винувато зіщулювався, згадуючи про ревнивого Родона Кроулі із зловісними закрученими вусами та про його страхітливі, заряджені дуельні пістолети.

Поява Ребеки вжахнула Емілію, і вона мимохіть відсахнулася. Несподівана гостя вернула її до дійсності й до згадок про вчорашній вечір. Злякано думаючи про завтрашній день, Емілія забула Ребеку, ревнощі, забула все на світі, крім одного: що чоловік її поїхав і перебуває в небезпеці. Поки ця безстрашна світська жінка не зайшла до неї, не розвіяла чарів,

не відчинила дверей, ми теж не зважувалися зазирнути до тієї сумної кімнати. Скільки та бідолаха простояла навколішки? Скільки годин провела вона там у мовчазних молитвах і в гіркому смутку? Воєнні літописці, що дають блискучі описи боїв і перемог, навряд чи скажуть нам про таке. Це надто непоказний бік величного видовища, і ви не почуєте вдовиних зітхань і материнського плачу серед криків і радісних вигуків гучного переможного хору. А втім, коли вони не плакали, ті скромні істоти з розбитим серцем, чиї скарги тонули в галасі перемоги?

Після першого переляку, що охопив Емілію, коли перед нею блиснули зелені очі Ребеки і вона, зашурхотівши шовками й забряжчавши оздобами, простягла руки, щоб обійняти свою бідолашну жертву, почуття гніву переважило, її смертельно-бліде обличчя спалахнуло, і вона глянула на суперницю так твердо, що та здивувалась і трохи зніяковіла.

– Люба Еміліє, тобі погано! – вигукнула гостя, подаючи їй руку. – Що з тобою? Я не можу бути спокійною, поки не дізнаюся, як ти себе почуваєш.

Емілія відвела свою руку. Ніколи ще ця лагідна істота не відмовлялася вірити ласкавому слову чи відповідати на будь-який вияв любові. А тепер вона відсмикнула руку і вся затремтіла.

– Чого ти прийшла, Ребеко? – спитала вона, так само суворо дивлячись на гостю своїми великими очима. Той погляд збентежив Ребеку.

«Мабуть, Емілія бачила, як він давав мені записку на бенкеті», – подумала вона.

– Не хвилюйся, люба, – мовила вона, опускаючи очі. – Я прийшла тільки довідатись, чи я... чи ти добре себе почуваєш?

– А ти добре себе почуваєш? – відповіла Емілія. – Думаю, що добре. Ти не любиш свого чоловіка. Бо не прийшла б сюди, якби любила. Скажи мені, Ребеко, чи я коли зробила тобі щось погане?

– Ні, не зробила, Еміліє, – відповіла та, не підводячи очей.

– Коли ти була убога, хіба я не приголубила тебе? Не стала тобі сестрою? Ти бачила нас у щасливі часи, до того, як він одружився зі мною. Я була для нього всім, а то хіба б він відмовився задля мене від багатства і від родини, щоб своїм шляхетним вчинком зробити мене щасливою? Навіщо ж ти

стала між мною і моїм коханням? Хто послав тебе, щоб розділити тих, кого з'єднав бог, і забрати в мене мого найдорожчого... мого чоловіка? Невже ти думаєш, що могла б кохати його так, як я? Його кохання для мене все. Ти знала це, тому й хотіла відняти його в мене. Посоромся, Ребеко. Ти недобра, розпусна жінка! Облудна приятелька і облудна дружина!

– Еміліє, бог мені свідок, що я нічим не завинила перед своїм чоловіком, – сказала Ребека, відвертаючись від неї.

– А переді *мною* теж не завинила, Ребеко? Тобі не пощастило забрати його в мене, але ти пробувала. Спитай своє серце, правда це чи ні!

«Отже, вона нічого не знає», – подумала Ребека.

– Він повернувся до мене, я знала, що так буде. Знала, що ніяка фальш, ніякі лестощі не відірвуть його від мене надовго! Я знала, що він прийде. Я так молилася, щоб він повернувся!

Бідолашна сказала ці слова так палко й промовисто, що Ребека не спромоглась нічого відповісти, – такого тону вона ще ніколи не чула від неї.

– Що я тобі зробила, – повела далі Емілія, вже трохи жалісливіше, – що ти хотіла відібрати його в мене? Він був мій усього шість тижнів. Ти могла б не завдавати мені таких прикрощів, Ребеко. А ти в перші ж дні після нашого шлюбу прийшла і все зіпсувала. Тепер Джордж поїхав, і ти поквапилася глянути, яка я нещасна. Ти стільки мучила мене останніми тижнями, що сьогодні могла б уже пожаліти.

– Я... я ніколи не приходила сюди, – перебила її Ребека, несамохіть визнавши сумну правду.

– Авжеж, не приходила. Ти його виманювала звідси. Може, ти й тепер прийшла забрати його в мене? – вела далі Емілія, наче непритомна. – Він тут був, але вже пішов. Ось на цій канапі він сидів. Не доторкайся до неї. Ми там розмовляли. Я сиділа в нього на колінах і обіймала його, і ми молилися разом. Так, він був тут, а вони прийшли й забрали його від мене, але він обіцяв, що повернеться.

– Неодмінно повернеться, люба, – сказала Ребека, мимоволі зворушена її словами.

– Бачиш, це його шарф. Правда, гарного кольору? – Емілія взялася за торочки, піднесла їх до уст і поцілувала. Ще вранці вона перев'язала тим шарфом свій стан. Здавалося, вона забула

про гнів, про ревнощі, навіть про те, що поряд стоїть її суперниця. Вона мовчки підійшла до ліжка й заходилася ніжно гладити Джорджеву подушку. На обличчі в неї з'явилося щось схоже на усмішку.

Ребека тихенько вийшла з кімнати.

– Як там Емілія? – запитав Джоз, що й досі сидів у кріслі.

– Її не можна залишати саму, – відповіла Ребека. – Мені здається, що їй дуже погано. – І вона, трохи засмучена, залишила Джоза, відмовившись від його запрошення розділити з ним ранній обід, який він уже замовив.

З натури Ребека була досить добра й послужлива, а Емілію вона, можливо, навіть любила. Крім того, докірливі слова приятельки, хоч які вони були гіркі, не образили Ребеку, а швидше потішили її, як стогін переможеної. Тому, зустрівши місіс О'Дауд, яку проповіді жодного разу не заспокоїли і яка сумно тинялася в парку, Ребека підійшла до неї, трохи її цим здивувавши, бо майорова дружина не звикла до такої уваги й виявів чемності з боку місіс Кроулі, сказала що бідолашна Емілія почуває себе дуже погано, що вона з відчаю майже втратила розум, і вмовила добродушну ірландку піти й розрадити свою улюбленицю.

– В мене й свого клопоту досить, – поважно відповіла місіс О'Дауд, – і я не думаю, що сердешній Емілії потрібне сьогодні чиєсь товариство. Але якщо їй так погано, як ви кажете, а самі ви не можете побути з нею, хоч так її завжди любили, я, звісно, піду і спробую їй чимось допомогти. До побачення, пані.

З цими словами власниця годинника з репетицією стріпнула головою і залишила місіс Кроулі, товариства якої вона не вельми запобігала.

Бекі дивилася їй услід і всміхалася. В неї було дуже розвинуте почуття гумору, і парфянський погляд, який на неї кинула, відходячи, місіс О'Дауд, майже розвіяв її сумний настрій.

«Моє шануваннячко, чарівна пані, рада бачити вас такою веселою. Принаймні *ви* не виплачете своїх очей з горя», – подумала Петті і кваппиво подалася до помешкання місіс Осборн.

Бідолашна Емілія все ще стояла коло ліжка, де її залишила

Ребека; вона майже збожеволіла з горя. Майорова дружина, жінка трохи сильнішої вдачі, ніж у неї, зробила все, щоб потішити свою молоду приятельку.

– Ви повинні триматися, люба Еміліє, – лагідно сказала вона. – А то він пошле по вас після перемоги, а ви лежатимете хворі. Ви не *єдина* жінка, доля якої сьогодні в божих руках.

– Я знаю. Знаю, що я дуже погана, дуже слабкодуха, – відповіла Емілія.

Вона усвідомлювала свою немічність. Але присутність рішучої приятельки підбадьорила її, з місіс О'Дауд їй стало краще. Вони просиділи разом до другої години, і серця їхні були з полком, що посувався все далі й далі вперед. Страшні сумніви і муки, молитви, страх і невимовна туга супроводжували полк. Це був жіночий внесок у війну. Війна обкладала даниною всіх однаково: чоловіки платили їй кров'ю, а жінки – слізьми.

О пів на третю настала подія, дуже важлива в щоденному житті Джоза, – обід. Нехай собі військо воює і гине, а йому треба попоїсти. Він зайшов до Емілії і заходився вмовляти її, щоб вона пообідала з ним.

– Ти тільки спробуй, – сказав він. – Юшка дуже смачна. Спробуй, Еммі, – прохав він, цілуючи їй руку.

Брат віддавна вже не цілував її, за винятком того разу, коли вона брала шлюб.

– Ти дуже добрий і ласкавий, Джозефе, – мовила Емілія. – І всі ви добрі, але дозволь мені побути сьогодні своїй кімнаті.

Проте запах юшки видався дуже приємним місіс О'Дауд, тому вона вирішила приєднатися до Джоза. Отож вони вдвох сіли до столу.

– Хай бог благословить цю їжу, – врочисто проказала дружина майора і, згадавши свого чесного Міка, що десь їхав на чолі полку, зітхнула й додала: – Що там обідають наші бідолашні хлопці? – І, як справжній філософ, узялася до їжі.

Коли Джоз починав їсти, у нього дедалі кращав настрій. Він хотів випити за здоров'я *** полку або вигадати якийсь інший привід, щоб дозволити собі келих шампанського.

– Вип'ємо за О'Дауда та *** відважний полк, – запропонував він, галантно вклоняючись своїй гості. – То як, місіс О'Дауд?

Налий, Ісидоре, шампанського.

Проте Ісидор зненацька здригнувся, а дружина майора відклала ніж і виделку. Вікна в кімнаті, що виходили на південь, були відчинені, і з того боку, над скупаними в сонячному промінні дахами, прокотився глухий, далекий гуркіт.

– Що це? – запитав Джоз. – Чому ти, йолопе, не наливаєш?

– C’est le feu![196] – мовив Ісидор і кинувся на балкон.

– Хай нас бог боронить! Це гармати! – вигукнула місіс О’Дауд, схопилася й теж кинулась до вікна.

Тисячі блідих облич визирали й з інших вікон. А скоро мало не все населення міста висипало на вулиці.

Розділ XXXII
У ЯКОМУ ДЖОЗ ГОТУЄТЬСЯ ДО ВТЕЧІ, А ВІЙНА ДОХОДИТЬ КІНЦЯ

Ми, жителі мирного Лондона, ніколи не бачили і, дасть бог, ніколи не побачимо такої метушні й переполоху, який зчинився в Брюсселі. Юрми людей поспішали до Намюрської брами, звідки долинав гуркіт, а багато з них виїздили й далі, на рівну дорогу, щоб якнайшвидше отримати новини з армії. Всі розпитували одне одного про новини. Прихильники французів вибігали на вулицю, шаленіючи з захвату, і пророкували імператорові перемогу. Купці замикали крамниці й виходили, щоб влити й свої голоси в той тривожний хор. Жінки поспішали до церков, юрмилися в каплицях, молилися навколішки на кам'яних плитах і східцях. А гармати вдалині гуркотіли не вгаваючи. Карети з подорожніми квапливо залишали місто, чимдуж простуючи до гентської рогатки. Прихильники французів почали видавати свої пророцтва за дійсність.

– Він відрізав одну армію від другої, – гомоніли навколо.

– Він іде просто на Брюссель, переможе англійців і буде вночі тут.

– Він переможе англійців, – гукав Ісидор своєму господареві, – і буде сьогодні вночі тут!

Служник вибігав на вулицю і знов повертався до будинку з новими подробицями нещастя. Джоз дедалі дужче блíднув: його поволі опановувала тривога. Хоч скільки він пив шампанського, воно не додавало йому відваги. До заходу сонця наш товстун дійшов до такого нервового стану, що в його приятеля Ісидора аж на серці потеплішало, бо він уже був певен, що заволодіє всім добром і курткою зі шнурами.

Весь цей час жінок не було. Трохи послухавши стрілянину дружина майора згадала про Емілію в сусідній кімнаті й побігла туди, щоб побути з нею і, скільки можна, заспокоїти її. Думка про те, що вона повинна опікуватися цією безпорадною, ніжною істотою, збільшила природну хоробрість чесної ірландки. Вона просиділа біля приятельки годин із п'ять, то вмовляючи її, то відвертаючи від тяжких думок жвавою розмовою, але найбільше мовчала і подумки посилала до неба гарячі благання.

– Я не випускала її руки, – розповідала згодом ця відважна жінка, – поки зайшло сонце і стрілянина припинилася.

Поліна, la bonne Емілії, стояла навколішки в поблизькій церкві і молилася за son homme à elle.[197]

Коли гуркіт гармат затих, місіс О'Дауд вийшла з Еміліїної кімнати до їдальні, де перед двома порожніми пляшками сидів Джоз, у якого душа давно вже втекла в п'яти. Раз чи два він заглядав до спальні сестри з нажаханою міною, ніби хотів щось сказати. Але дружина майора не рушала з місця, і він відходив, не насмілюючись озватися. При ній він соромився сказати, що хоче втекти.

Та коли місіс О'Дауд з'явилася у їдальні, де Джоз сидів потемки в сумному товаристві двох порожніх пляшок з-під шампанського, він вирішив признатися їй.

– Місіс О'Дауд, – сказав він, – може б, ви допомогли Емілії зібратися?

– Ви хочете вивести її на прогулянку? – запитала майорова дружина. – Мабуть, вона надто квола, щоб іти гуляти.

– Я… я звелів приготувати карету, – пояснив Джоз. – І… і поштових коней. Ісидор пішов по них.

– Чого це вам заманулося кататися вночі? – запитала жінка. – Хіба Емілії не краще полежати? Я її щойно вклала.

– То підійміть її, – мовив Джоз, – вона *повинна* встати, чуєте? – Він аж тупнув ногою. – Кажу ж вам, що я замовив коні. Всьому кінець, і…

– І що? – запитала місіс О'Дауд.

– Я їду в Гент, – відповів Джоз. – Усі їдуть, знайдеться місце й для вас! Ми вирушимо за півгодини.

Майорова дружина глянула на нього безмежно зневажливим поглядом.

– Я не рушу з місця, поки О'Дауд не скаже мені, куди їхати. Ви собі їдьте, містере Седлі, якщо хочете, а ми з Емілією, звичайно, залишимося.

– Вона поїде! – сказав Джоз і знов тупнув ногою.

Місіс О'Дауд, узявши руки в боки, стала в дверях спальні.

– Ви хочете відвезти її до матері? – запитала вона. – Чи самі квапитеся до матусі, містере Седлі? До побачення і щасливої дороги, сер. Bon voyage, як вони тут кажуть, і послухайтеся моєї поради: поголіть вуса, бо вони вас доведуть до біди.

– От чорт! – застогнав Джоз з люті, страху й приниження.

Тієї миті зайшов Ісидор, також розлючений.

– Pas de chevaux, sacrèbleu![198] – зашипів він.

Усі коні були в дорозі. Того дня в Брюсселі не тільки Джоз піддався паніці.

Але страхові Джоза, і так уже великому й дошкульному, судилися дійти майже до крайньої межі того ж таки вечора. Ми вже згадували, що покоївка Поліна мала son homme à elle в лавах армії, яка вирушила назустріч імператорові Наполеону. Її коханий був бельгійським гусаром родом із Брюсселя. Військо цієї нації виявило в тій війні все що завгодно, тільки не хоробрість, і молодий Ван-Кутсум, Полінин обожнювач, був надто добрим солдатом, щоб не послухатися наказу свого полковника тікати з поля бою. Коли гарнізон стояв у Брюсселі, молодий Регул[199] (він народився в революцію) не відчував тягару служби і майже весь свій вільний час бавив на кухні в Поліни. Кілька днів тому він попрощався з заплаканою коханою, набивши собі кишені та ранець всілякими смачними речами з її комори, і вирушив у похід.

Тепер для полку Регула похід уже скінчився. Він входив у склад дивізії під командуванням принца-наступника Оранського,[200] і якщо брати до уваги довжину шабель та вусів і добротність мундирів та спорядження, то Регул і його товариші були найкращим загоном, яких будь-коли скликали на збір військові сурми.

Коли Ней кинувся на передові загони союзних військ і почав штурмувати одну позицію за другою, поки поява головного корпусу британської армії, що прибув із Брюсселя, не змінила становища в битві під Катр-Бра, ескадрони, серед яких був і Регул, відзначилися великою активністю у відступі перед французами: їх послідовно вибивали з однієї позиції на іншу, яку вони, з свого боку, дуже квапилися зайняти. Їхній відступ затримала тільки британська армія з тилу. Отже, вони змушені були зупинитися, і ворожа кавалерія (кровожерне завзяття якої не можна засуджувати дуже суворо) мала нарешті можливість зіткнутися з хоробрими бельгійцями; але ті воліли краще зустрітися з англійцями, ніж з французами, і, швидко обернувшись до них спинами, промчали крізь англійські шеренги й розпорошилися хто куди. Полк перестав існувати. Його ніде не було. Він не мав штабу. Регул опам’ятався, коли вже мчав верхи за багато миль від поля бою, зовсім самітний.

То де ж він мав шукати прихистку, як не на кухні у відданих обіймах Поліни, якими вона його так часто зустрічала?

Близько десятої на сходах будинку, де Осборни, як заведено на континенті, займали один поверх, почувся брязкіт шаблі. Потім почувся й стукіт у кухонні двері, і Поліна, яка щойно вернулася з церкви, мало не зомліла зі страху, коли, відчинивши, побачила стомленого гусара. Він був такий блідий, як опівнічний драгун, що приходив тривожити Леонору.[201] Поліна була б зойкнула, якби не боялася, що з'явиться господар і побачить її приятеля. Тому вона стримала крик, завела свого героя до кухні й заходилася пригощати його пивом та найкращими шматками з обіду, якого Джоз так і не з'їв. Гусар довів, що він не примара, убгавши в себе велику кількість м'яса й пива, а жуючи, розповів історію своїх злощасних пригод.

Їхній полк, мовляв, виявив дивовижну відвагу і якийсь час стримував натиск усієї французької армії. Але врешті їх перемогли, як на цю пору уже й англійську армію. Ней знищував кожний полк, з яким стикався. Бельгійці марно пробували втрутитись і припинити різанину англійців. Брауншвейзьці розгромлені, а їхній герцог убитий. Це була безладна débâcle.[202] Регул намагався втопити в пиві своє горе з приводу поразки.

Ісидор, що також зайшов до кухні, вислухав усю цю розмову й побіг передати її своєму господареві.

– Всьому кінець! – гукнув він Джозові. – Мілорда герцога взято в полон, герцога Брауншвейзького вбито, англійська армія тікає хто куди, врятувався тільки один чоловік, і він тепер сидить на кухні... Підіть послухайте його самі.

Джоз, хитаючись, подався до кухні, де Регул усе ще сидів на кухонному столі, присмоктавшись до кухля з пивом. Намагаючись розмовляти французькою мовою, яку, скажемо щиро, він дуже калічив, Джоз почав благати гусара, щоб той і йому про все розповів. Чим далі описував Регул нещастя, тим воно більшало. Він єдиний з полку не поліг на полі битви. Він бачив, як упав герцог Брауншвейзький і як тікали чорні гусари. А шотландців змели гармати.

– А *** полк? – пробелькотів Джоз.

– Порубаний на шматки, – відповів гусар.

Почувши це, Поліна зойкнула:

– О моя господиня, ma bonne petite dame![203]

І вона так заголосила, що її крик розлігся по всьому будинку.

Очманілий з ляку, Седлі не знав, як і де шукати порятунку. Він помчав з кухні назад до вітальні і кинув благальний погляд на двері Емілії, які місіс О'Дауд зачинила й замкнула на ключ у нього перед носом, але, згадавши, як зневажливо вона поставилася до нього, трохи постояв біля них, прислухався, тоді вирішив уперше за цілий день вийти на вулицю. Схопивши свічку, Джоз почав шукати свого кашкета з галунами, якого знайшов там, де й завжди: на столику в передпокої, перед дзеркалом, де він звичайно кокетував сам із собою – збивав чуб на скронях і пасував кашкета набакир, перше ніж з'являтися на люди. І така сильна була ця звичка, що навіть тепер, опанований страхом, він заходився машинально закручувати кучері й відповідно прилаштовувати кашкета. Тоді вражено глянув на своє бліде обличчя в люстрі і звернув увагу на вуса, що пишно розрослися за сім тижнів, відколи він їх запустив.

«А й справді, вони подумають, що я військовий!» – вжахнувся Джоз, згадавши слова Ісидора про те, що британській армії французи влаштують різню, якщо вона програє. Він повернувся на кволих ногах назад до своєї спальні й нестямно затермосив за дзвоник, викликаючи служника.

Ісидор з'явився на виклик. Джоз опустився в крісло, розв'язав краватку, відкотив коміра й підняв обидві руки до горла.

– Coupez-moi, Ісидоре! – крикнув він. – Vite! Coupez-moi![204]

На мить Ісидор подумав, що Джоз збожеволів і хоче, щоб він перерізав йому горло.

– Les moustaches, – задихаючись, вів далі Джоз. – Les moustaches… coupy, rasy, vite![205]

Так він розмовляв по-французькому – вільно, але далеко не бездоганно.

Ісидор миттю зголив йому бритвою вуса і страшенно зрадів, коли господар наказав йому принести капелюха і звичайний костюм.

– Ne portu ploo… habit militair… bonny… donny a voo, prenny dehors,[206] – заявив Джоз.

Отже, нарешті військова куртка й кашкет дісталися

Ісидорові.

Зробивши такий подарунок, Джоз вибрав із свого одягу простий чорний сюртук і жилет, зав'язав широку білу краватку й надів бобрикового капелюха. Якби він мав крислатого капелюха, то надів би його. Але він і так, як ви собі можете уявити, був схожий на опасистого пастора англіканської церкви.

– Venny maintenong, – повів далі Джоз, – sweevy...ally... party... dong la roo.[207]

З цими словами він скотився вниз сходами і вискочив надвір.

Хоч Регул і присягався, що його єдиного з полку чи навіть із союзної армії Ней не порубав на шматки, виявилося, що він був трохи не точний і що багато гаданих жертв уникло загибелі. Десятки Регулових товаришів повернулися до Брюсселя і, признаючись, що вони втекли, навіяли цілому місту думку про поразку союзних військ. Французів чекали з години на годину, зростала паніка, скрізь готувалися до втечі. «Немає коней», – нажахано думав Джоз. Він змушував Ісидора питати в десятка людей, чи вони не продали б або не позичили йому запряг, і серце в нього стискалося з відчаю, коли той повертався без нічого. Чи не податися йому в дорогу пішки? Але навіть страх не міг спонукати цього дебелого чоловіка до такої дії.

Майже всі готелі, що їх займали англійці, виходили в парк, і Джоз розгублено ходив по цьому кварталу разом з іншими людьми, яких теж вигнали на вулицю страх і цікавість. Він бачив, що декотрі родини мали більше щастя, ніж він, бо роздобули собі коней і, зчиняючи гуркіт, квапливо виїздили. Інші опинилися в такому самому становищі, як він, і ні підкупами, ні благаннями не могли дістати потрібних для втечі засобів. Серед них Джоз помітив леді Голодвірс з дочкою, що сиділи із спакованими речами в своїй кареті біля готельної брами й не пускалися в дорогу з тієї причини, яка затримувала в місті й Джоза.

Ребека Кроулі теж мешкала в цьому готелі, і в неї вже раніше склалися вкрай холодні стосунки з дамами Голодвірс. Міледі вдавала, що не помічає її, коли вони випадково зустрічалися на сходах, і скрізь, де тільки заходила мова про неї, вперто її ганила. Графиню шокувала надто близька дружба генерала Тафто з дружиною свого ад'ютанта. Леді Бланш

уникала Ребеки, наче зачумленої. Тільки граф часом потай признавався до неї, коли був поза сферою впливу своїх дам.

Тепер Ребека мала нагоду помститися цим пихатим ворогам. У готелі стало відомо, що капітан Кроулі не взяв у похід своїх коней, і коли почалася паніка, леді Голодвірс принизилась до того, що послала до дружили капітана покоївку з вітанням від її милості і з дорученням дізнатися, за скільки вона продасть коней. Місіс Кроулі відповіла їй запискою, в якій засвідчувала свою пошану міледі й повідомляла, що не звикла провадити справи з покоївками.

Ця коротка відповідь змусила графа самому відвідати покої Бекі; але й він не домігся чогось більшого, ніж перша вповноважена.

– Прислати до мене покоївку! – обурено кричала місіс Кроулі. – Як ще міледі не звеліла мені й осідлати коней! Хто хоче тікати – леді Голодвірс чи її femme de chambre?

Оце була й уся відповідь, з якою граф повернувся до дружини.

Чого не зробиш з біди? Після провалу другого посланця графиня хоч-не-хоч сама з’явилася до місіс Кроулі. Вона благала її продати коней, навіть пообіцяла запросити Бекі до свого маєтку, коли та дасть їй змогу повернутися туди. Але місіс Кроулі у відповідь тільки засміялася.

– Мені не потрібне товариство ваших ліврейних дворецьких, – сказала вона. – Та ви, мабуть, і не повернетеся до дому, принаймні разом зі своїми коштовностями. Їх заберуть французи. Години за дві вони будуть тут, а я тим часом здолаю вже півдороги до Гента. Ні, коней своїх я не продам, навіть за ті два найбільші діаманти, що ваша милість одягала на бенкет.

Леді Голодвірс затрусилася з люті і страху. Коштовності були частково зашиті в її сукні і в підкладці сюртука графа, а частково сховані в його чоботях.

– Мої діаманти в банкіра, щоб ви знали, а коней я неодмінно роздобуду! – сказала вона.

Ребека зареготала їй у вічі. Люта до нестями, графиня вернулася вниз і сіла в карету; її покоївка, візник і граф знов розійшлися шукати коней у місті, кожне окремо, і лихо тому, хто повернеться останній! Міледі намірялася негайно їхати, якщо котресь приведе коней – байдуже, чи з чоловіком, чи без нього.

Ребека мала втіху бачити її милість у кареті без коней; дивлячись на графиню, вона голосно вболівала над її лихом.

– Не може дістати коней, сердешна! – казала вона. – А в подушках карети зашиті діаманти! Гарна здобич дістанеться французам! Я маю на увазі діаманти, а не леді.

Все це вона розповідала господареві готелю, слугам і численним очевидцям, які випадково були на подвір'ї. Леді Голодвірс ладна була застрелити її з вікна карети.

Втішаючись приниженням свого ворога, Ребека помітила Джоза, що відразу попростував до неї, коли її побачив. Його змінене, нажахане, сите обличчя миттю зрадило таємницю. Він теж хотів тікати і шукав способу здійснити свій намір.

«Ось хто купить моїх коней, – подумала Ребека. – А я поїду на своїй кобилі».

Джоз підійшов до неї і всоте протягом цієї години запитав, чи вона не знає, де можна роздобути коней.

– Як, і *ви* тікаєте? – запитала, сміючись, Ребека. – А я думала, що ви оборонець усіх жінок, містере Седлі!

– Я... я людина не військова, – видушив із себе Джоз.

– А Емілія? Хто захищатиме вашу бідолашну сестричку? – не вгавала вона. – Ви ж, певне, її не залишите?

– Хіба я зможу допомогти їй, якщо... якщо прийдуть вороги? – відповів Джоз. – Жінок вони не зачеплять, а мій служник сказав, що чоловікам вони заприсяглися не давати пощади... чортові боягузи!

– Який жах! – вигукнула Ребека, втішаючись його розгубленістю.

– Та я й не маю наміру залишати її, – мовив добрий брат. – Ні, нізащо! В моїй кареті є для неї місце і для вас, місіс Кроулі. Якби тільки знайти коней! – додав він зітхаючи.

– У мене є двоє коней, яких я можу продати, – сказала Ребека.

Джоз мало не кинувся до неї з обіймами, почувши таку звістку.

– Готуй карету, Ісидоре! – гукнув він. – Є чим їхати, є!

– Мої коні ніколи не ходили в упряжі, – сказала місіс Кроулі. – Снігур розтрощить карету на шматки, якщо ви його запряжете.

– А під сідлом він тихий? – запитав недолугий їздець.

– Тихий, мов ягня, і швидкий, мов заєць, – відповіла Ребека.

– І ви вважаєте, що він витримає мою вагу? – знов запитав Джоз.

Він уже уявляв себе верхи на коні, зовсім забувши про беззахисну сестру. Який аматор верхової їзди міг устояти перед такою спокусою?

У відповідь Ребека запросила його до своєї кімнати, і він пішов за нею, аж задихаючись від хвилювання, так хотів швидше сторгуватися. Джоз не часто тратив за півгодини стільки грошей. Ребека, врахувавши його нетерпіння, а також брак товару на ринку, заправила за коні таку неймовірну ціну, що наш товстун аж відсахнувся.

Вона або продасть обох коней, або не продасть жодного, рішуче заявила місіс Кроулі. Родон звелів їй не збувати їх за меншу ціну, ніж він сам назначив. Лорд Голодвірс унизу дає їй такі гроші, і хоч як вона шанує і любить родину Седлі, містер Джозеф повинен розуміти, що й бідним людям треба жити, – одне слово, ніхто в світі не зміг би так люб’язно і водночас так твердо провести цю ділову операцію.

Скінчилося тим, що Джоз погодився, як і слід було сподіватися. Сума, яку він мав заплатити Ребеці, була така велика, що йому довелось попросити, щоб вона почекала на сплату; така велика, що для Ребеки становила вже маленький капіталець. Ребека швидко вирахувала, що з нею і з тими грішми, які вона отримає від продажу Родонових речей, та ще з удовиною пенсією, якщо Родон загине, вона буде цілком незалежною і зможе спокійно дивитися, в лице своїй удовиній долі.

Раз чи двічі того дня вона, звичайно, подумала, чи не втекти й собі, але розважність дала їй кращу раду. «Припустімо, що французи прийдуть, – міркувала Бекі, – то що вони можуть зробити бідній офіцерській удові? Пусте, пора облог і плюндрування міст минула. Нам дозволять спокійно повернутися додому, або ж я непогано проживу за кордоном на свої скромні прибутки».

Тим часом Джоз з Ісидором подалися до стайні глянути на щойно куплених коней.

Джоз звелів служникові негайно осідлати їх; він хотів вирушити в дорогу не зволікаючи, того ж таки вечора. Залишивши служника готувати коней, сам він пішов додому лаштуватися до від’їзду. Треба було тримати все в таємниці.

Він зайде до своєї кімнати з чорного ходу. Він не мав бажання зустрічатися з місіс О'Дауд чи з Емілією і призначатися їм, що хоче тікати.

Поки Джоз купив у Ребеки коней, поки пішов до стайні й оглянув їх, минуло більше як північ. Та хоч уже йшлося до ранку, місто не заспокоїлося, ніхто не спав, у вікнах світилося, біля входів у будинки юрмилися люди, на вулицях теж панував рух. З уст в уста передавалися різні чутки. Одні казали, що пруссаки цілком розгромлені; інші – що атаковані й переможені англійці; ще інші – що англійці твердо стоять на своїх позиціях. Ця остання чутка набирала все більшої сили, бо французи не надходили, а окремі солдати, що відстали від своїх рот, теж приносили дедалі втішніші новини. Нарешті до Брюсселя прибув ад'ютант з депешею для коменданта, який відразу розклеїв по місту офіційне повідомлення про успіхи, союзників у Катр-Бра і про те, що французьке військо під проводом Нея відкинуте після шестигодинної битви. Ад'ютант, мабуть, прибув десь тоді, коли Джоз домовлявся з Ребекою про коні або оглядав їх, уже купивши. Бо повернувшись до готелю, він застав перед входом юрбу пожильців, які обговорювали новину; не було сумніву, що вона правдива. Він поквапився передати її дамам, якими опікувався; про те, що він мав намір залишити їх, а також про те, як він купив коней та скільки за них заплатив Джоз не вважав за потрібне їм казати.

Але для тих, хто тривожився тільки за долю своїх найдорожчих, успіх чи поразка була не такою важливою справою. Емілія, почувши про перемогу, навіть ще дужче захвилювалася. Вона ладна була негайно ж їхати в армію і слізно благала брата супроводити її туди. Невпевненість сповнювала її таким жахом, що нещасна, яка багато годин просиділа, мов заклякла, раптом заметалася по кімнаті, як божевільна, аж шкода було на неї дивитися. Жоден чоловік, що корчився з болю за п'ятнадцять миль звідти, на витоптаному полі, де під час бою полягло стільки хоробрих бійців, – жоден чоловік не відчував такої тяжкої муки, як ця певніша жертва війни. Джоз не міг довго дивитися на її страждання. Він залишив сестру під опікою її сильнішої приятельки, а сам знов спустився надвір, де перед готелем і досі товпилися люди, розмовляючи й очікуючи ще якихось новин.

Уже от-от мало розвиднітись, а ніхто не розходився, тепер

новини почали приносити ті, хто брав участь у битві: вулицями міста торохтіли військові вози й довгі селянські підводи, навантажені пораненими, з них чути було страшний стогін, а з соломи визирали змучені, сумні обличчя. На одну таку підводу Джоз Седлі глянув з болісним зацікавленням: з неї долинав жахливий стогін, стомлені коні ледве переставляли ноги.

– Станьте, станьте! – гукнув хтось із соломи кволим голосом, і підвода зупинилася перед готелем.

– Це Джордж, я знаю, що це він! – крикнула Емілія, пополотнівши, і з розпущеними косами кинулась на балкон.

Але то був не Джордж, а те, що найближче його торкалося, – звістка про нього.

То був бідолашний Том Стабл, що двадцять чотири години тому так відважно вирушив з Брюсселя, несучи полковий прапор, який він мужньо боронив на полі битви. Французький вершник поранив списом молодого хорунжого в ногу, і той упав, уперто не випускаючи з рук прапора. Після бою сердешному хлопцеві знайшлося місце на підводі, і його привезли назад у Брюссель.

– Містере Седлі! Містере Седлі! – кволим голосом покликав він, і Джоз злякано підступив до підводи. Він спершу не зрозумів, хто його кличе.

Маленький Том Стабл простяг гарячу, безсилу руку.

– Мене повинні тут прийняти, – мовив він. – Осборн і... і Доббін казали, що ви повинні... і що ви заплатите цьому чоловікові два наполеондори, моя мама вам віддасть.

Лежачи в гарячці довгі години на підводі, він линув думками до пасторської садиби свого батька і на якийсь час забував у маренні про свій біль.

Готель був великий, пожильці ласкаві, і всім пораненим з підводи знайшлися ліжка. Молодого хорунжого перенесли нагору до кімнат Осборнів. Емілія і дружина майора кинулися до нього, тільки-но ця остання впізнала його з балкона. Можете собі уявити, що почували наші жінки, довідавшись, що той день скінчився щасливо і їхні чоловіки живі. З яким німим захватом Емілія кинулась на шию своїй добрій приятельці й обняла її і з якою щирою молитвою впала вона на коліна й подякувала всевишньому, що врятував її чоловіка!

Нашій юній леді в її гарячковому, нервовому стані жоден лікар не міг би приписати кращих ліків за ці, які їй послала

доля. Вона й місіс О’Дауд невтомно чергували біля виснаженого стражданнями хлопця, і через цей несподіваний обов’язок Емілія не мала часу думати про свої власні тривоги чи віддаватися, як вона мала звичку, страхам і поганим передчуттям. Юний пацієнт просто, по-своєму, розповів про події того дня і про подвиги наших друзів із славного *** полку. Вони дуже постраждали. Втратили багато офіцерів і солдатів. Коли почалась атака, під майором застрелили коня, і всі подумали, що майор загинув. Доббін перебрав на себе команду, і аж після атаки, повертаючись на давні позиції, вони знайшли майора, що сидів на трупі свого Пірата й закроплявся з похідної баклаги. Це капітан Осборн збив француза, що поранив хорунжого. Емілія так зблідла від цієї звістки, що місіс О’Дауд попросила молодого хорунжого більше про це не розповідати. Вони дізналися й про те, що саме капітан Доббін наприкінці дня, хоч він теж поранений, узяв хлопця на руки, відніс до лікаря, а тоді прилаштував на підводі, яка повинна була доправити його до Брюсселя. І що це він пообіцяв візникові два золотих, коли в місті той доїде до готелю, де оселився містер Седлі, й передасть місіс Осборн, що бій скінчився, а її чоловік цілий і неушкоджений і почуває себе гаразд.

– Той Вільям Доббін – справді добрий хлопець, – сказала місіс О’Дауд, – хоч він завжди глузує з мене.

Юний Стабл божився, що в усій армії немає другого такого офіцера, без кінця вихваляв старшого за себе капітана, його скромність, доброту, дивовижну безстрашність у бою. Цю частину його розповіді Емілія пропустила повз вуха; вона слухала уважно тільки тоді, коли йшла мова про Джорджа, а коли говорилось про щось інше – нічого не чула і думала про свого чоловіка.

За доглядом пораненого і в роздумах про те, що вчора Джорджеві пощастило, другий день для Емілії минув не так повільно. В армії для неї існував тільки один чоловік, а поки з ним було все гаразд, її, треба визнати, мало цікавило, що робиться на полі битви. Всі новини, які Джоз приносив з вулиці, майже не досягали її слуху, хоч їх було більше ніж достатньо, щоб занепокоїти цього лякливого джентльмена та багатьох інших людей у Брюсселі. Французів відбито – це правда, але після запеклого бою, який нічого не вирішує, і тільки з однією

французькою дивізією. А імператор з головними силами стоїть під Ліньї, там він розгромив ущент пруссаків і тепер може кинути всі свої війська проти союзників. Герцог Веллінгтон відступає до столиці і, очевидно, біля її мурів відбудеться велика битва, а хто переможе, важко сказати. Герцог Веллінгтон може покластися тільки на двадцять тисяч британських солдатів, бо німецьке військо складається з самих ненавчених новобранців, а бельгійці взагалі ненадійні; отже, з такою жменькою солдатів його милості доведеться змагатися із п'ятдесятитисячною армією, яка ввірвалася в Бельгію під проводом Наполеона. Не будь-кого, а Наполеона! Хто з полководців, навіть уславлених і досвідчених, може вистояти в боротьбі з ним?

Джоз думав про все це й тремтів. Потерпали і брюссельці, адже всі знали, що вчорашня сутичка була тільки прелюдією до великої, вирішальної битви. Одна з армій, що виступила проти імператора, вже розбита. Ті нечисленні англійці, яких можна виставити проти нього, загинуть на полі бою, а переможець по їхніх трупах увійде до міста. І горе тим, кого він там застане! Вже були складені вітальні адреси, громадські представники збиралися на таємні наради, готувалися покої, шилися триколірні прапори й емблеми перемоги, щоб зустрічати його величність імператора і короля.

Втеча не, припинялася. Тільки-но котрій родині щастило роздобути карету, вона негайно виїздила з міста. Коли Джоз сімнадцятого червня прийшов до готелю Ребеки, він побачив, що велика карета Голодвірсів теж нарешті рушила з двору.

Граф якимось дивом роздобув коней без місіс Кроулі і тепер квапився в Гент. У цьому ж місті пакував свою валізку й Людовік Бажаний;[208] здавалося, що лиха доля ніколи не дасть спокою безталанному вигнанцеві.

Джоз відчував, що вчорашній перепочинок був тільки тимчасовим і що куплені за такі великі гроші коні йому напевне знадобляться. Цілий день він не знаходив собі місця. Звичайно, поки англійська армія відділяла Брюссель від Наполеона, не було нагальної потреби тікати, але про всяк випадок він перевів коней з далекої стайні до тієї, що містилася на подвір'ї його готелю, де можна було на них кидати оком і не ризикувати, що їх украдуть. Ісидор весь час пильнував дверей стайні і тримав коней осідланими, щоб відразу можна було

рушити в дорогу. Він нетерпляче чекав цієї хвилини.

Після того як її так погано прийняли напередодні, Ребека втратила бажання навідувати свою любу Емілію. Вона підрізала стебла в квіток, які подарував їй Джордж, змінила воду й перечитала його записку.

– Сердешна, – зітхнула вона, обертаючи в руках папірець, – як би я її цим убила! І через таке ледащо вона сушить своє серце, тьху! Він дурень, самовдоволений блазень, і навіть не любить її. Таж мій бідний, добрий Родон у десять разів кращий! – І вона почала думати про те, що робитиме, коли... коли щось станеться з її бідним Родоном, і як добре, що він залишив їй коней.

Надвечір місіс Кроулі, що не без гніву спостерігала, як вирушили в дорогу Голодвірси, згадала про застережні заходи графині й сама взялася до шиття. Вона позашивала в одяг більшість своїх прикрас, векселів та асигнацій і тепер була готова до всього: тікати, коли виникне така потреба, або залишитись і привітати переможця, однаково, чи то буде англієць, чи француз. І я не певен, чи тієї ночі вона не мріяла стати герцогинею та madame la maréchale,[209] тим часом як Родон на Мон-Сен-Жанському бівуаці, загорнувшись у плащ, під заливним дощем, усіма своїми думками линув до коханої дружини, яку залишив у місті.

Наступного дня була неділя. Місіс О’Дауд задоволено побачила, що обоє її хворих зміцніли й підбадьорились після нічного спочинку. Сама вона спала на великому кріслі в кімнаті Емілії, готова кинутись до своєї бідолашної приятельки чи до пораненого хорунжого, якщо котромусь знадобиться її допомога. Коли настав ранок, ця невтомна жінка вернулася до будинку, де вони з майором наймали житло, і причепурилася, як і належало в святковий день. Дуже ймовірно, що поки вона перебувала в кімнаті, де спав її чоловік і де ще й досі на подушці лежав його нічний ковпак, а в кутку стояла палиця, то послала принаймні одну гарячу молитву всевишньому, прохаючи в нього ласки для хороброго воїна Майкла О’Дауда.

Повертаючись, місіс О’Дауд узяла з собою молитовник і славнозвісний том проповідей свого дядька-декана, який вона не забувала читати кожної неділі, може, не все розуміючи – бо декан був людиною вченою і любив уживати латинські вислови, – зате дуже врочисто, виразно і загалом досить правильно

вимовляючи довгі, чужі їй слова. «Скільки разів слухав ці проповіді мій Мік, – думала вона, – коли я читала їх у нашому затишному гніздечку. Місіс О'Дауд вирішила й цієї неділі щось прочитати з книжки своїй пастві, тобто Емілії і пораненому хорунжому. Така сама відправа того дня і тієї години відбувалася в двадцяти тисячах церков, і мільйони британців та британок навколішки просили у Всевишнього заступництва.

Вони не чули гуркоту, який стривожив нашу невеличку паству в Брюсселі. Саме коли місіс О'Дауд розчуленим голосом читала проповідь, загриміли гармати Ватерлоо ще дужче, ніж ті, що схвилювали їх два дні тому.

Джоз, почувши той страхітливий гуркіт, вирішив, що він більше нездатен витримувати цього ненастанного жаху і негайно ж поїде звідси. Він увірвався до кімнати пораненого, де наші друзі якраз перестали молитися, і звернувся до Емілії з палким закликом.

– Я більше не можу витримати цього, Еммі! – вигукнув він. – І не хочу! Ти мусиш їхати зі мною. Я придбав двох коней... байдуже, за яку ціну... ти повинна зібратися і їхати зі мною. Ти сядеш позад Ісидора.

– Хай мене бог простить, але ви таки боягуз, містере Седлі, – мовила місіс О'Дауд, відклавши книжку.

– Кажу тобі, Еміліє, їдьмо! – вів своєї Джоз. – Не слухай її! Чого нам чекати тут, щоб нас порізали французи?

– Ви забуваєте про *** полк, шановний, – озвався з ліжка юний Стабл, поранений герой. – І... і ви ж не залишите мене, правда, місіс О'Дауд?

– Ні, голубе, – відповіла та і, підійшовши, поцілувала хлопця. – Тебе ніхто не скривдить, поки я біля тебе. Я не рушу з місця, доки не матиму наказу від Міка. Та й гарний би я мала вигляд, якби всілася на коня позад такого молодця!

Уявивши собі таку картину, хворий на ліжку засміявся, і навіть Емілія всміхнулась.

– Я запрошую не її! – крикнув Джоз. – Не цю... цю ірландку, а тебе, Еміліє. Кажи нарешті, їдеш ти чи ні?

– Без чоловіка, Джозе? – мовила сестра, вражено дивлячись на Джозефа і подаючи руку місіс О'Дауд.

Терпіння Джозове урвалося.

– Тоді бувайте здорові! – вигукнув він, люто помахав кулаком і хряснув за собою дверима.

Цього разу він справді наказав служникові вивести на подвір'я коней і сів на одного з них. Місіс О'Дауд почула цокіт копит, коли вони виїздили з двору, і, визирнувши у вікно, сказала кілька зневажливих слів на адресу бідолашного Джоза. Той їхав вулицею в супроводі Ісидора, що був уже в кашкеті з галунами. Застояні за кілька днів коні шпарко рвалися вперед. Джоз, незграбний і боязкий вершник, мав у сідлі не дуже гарний вигляд.

– Емиліє, люба моя, глянь, він зараз вженеться у вікна готелю. Зроду не бачила такого ведмедя.

Тим часом наші вершники пустилися легким чвалом і зникли на вулиці, що вела до тракту на Гент. Місіс О'Дауд переслідувала втікачів вогнем свого сарказму, поки їх було й видно.

Цілий день, з ранку й до смерку, не змовкали гармати. Вже зовсім стемніло, коли стрілянина раптом ущухла.

Ми всі читали, що відбулося того дня. Та розповідь завжди на устах у кожного англійця; і нам з вами, що були дітьми, коли велику битву під Ватерлоо виграно й програно, ніколи не набридало слухати й розповідати про цю славетну подію. Згадка про неї і досі ятриться в грудях мільйонів земляків тих сміливців, що того дня зазнали поразки. Вони палко чекають нагоди помститися за приниження своєї батьківщини, і коли б якась наступна сутичка закінчилась їхньою перемогою, вони, в свою чергу, зраділи б, а нам дістався б проклятий спадок ненависті й люті. І не буде кінця так званій славі й ганьбі, не буде кінця різанині – вдалій то для одних, то для других, – між двома відважними націями. Минуть сторіччя, а ми, французи й англійці, будемо й далі вихвалятися і вбивати одні одних, хоробро виконуючи диявольський кодекс честі.

Усі наші приятелі брали участь у цій великій сутичці і билися, як належить чоловікам. Цілий день, поки жінки молилися за десять миль від поля битви, безстрашна англійська піхота зустрічала й відбивала шалені атаки французької кінноти. Ворожі гармати, гуркіт яких чутно було в Брюсселі, нищили лави англійців, падали вбиті, але ті, що лишилися живими, ще завзятіше ставали плече до плеча. Надвечір ненастанні атаки, які вони так мужньо зустрічали й відбивали, почали слабнути. Або французи мали ще якихось ворогів, крім англійців, або готувалися до останнього удару. І ось нарешті

той удар почався: на пагорб Сен-Жан рушили колони імператорської гвардії, щоб одним ударом змести англійців з височини, яку ті тримали цілий день; незважаючи ні на що, немов не чуючи гуркоту артилерії, що метала на них смерть з англійських позицій, темні хвилясті колони підступали все ближче. Вони вже майже досягли вершини, коли раптом почали вгинатись і розпадатися. Тоді спинились, усе ще грудьми до пострілів. І тут англійські полки ринули вперед зі своїх позицій, звідки ворогові так і не пощастило їх вибити, а гвардія повернулась і кинулася тікати.

У Брюсселі вже не чутно було стрілянини – англійці переслідували ворога на багато миль далі. На поле битви і на місто спустився морок; Емілія молилася за Джорджа, а він лежав долілиць мертвий, з простріленим серцем.

Розділ XXXIII
У ЯКОМУ РОДИЧІ МІС КРОУЛІ ДУЖЕ ТРИВОЖАТЬСЯ ЗА НЕЇ

Хай ласкавий читач згадає, що, поки армія після кількох героїчних битв у Фландрії посувається вперед, щоб захопити прикордонні фортеці і вступити до Франції, в Англії мирно живе кілька осіб, пов'язаних із нашою повістю, що теж претендують на увагу літописця. Під час цих битв і страхів стара міс Кроулі мешкала в Брайтоні, і великі події не вельми її хвилювали. Але, безперечно, ті великі події зробили трохи цікавішою пресу, і Брігс читала їй уголос «Газету», в якій на почесному місці було згадано про хоробрість Родона Кроулі, а потім і про його підвищення.

– Яка шкода, що хлопець зробив такий непоправний крок у житті! – зітхнула тітка. – З таким званням і нагородами він міг би одружитися з дочкою якогось броваря, ось хоча б із міс Грейнс, і взяти чверть мільйона посагу або поріднитися з найкращими родинами Англії. І мої гроші з часом успадкував би або, може, його діти... бо ж я не кваплюся вмирати, міс Брігс, хоч ти й, може, квапишся спекатись мене. А замість цього він приречений злидарювати з дружиною-танцівницею.

– Невже, люба міс Кроулі, ви не зглянетесь на солдата-героя, ім'я якого занесено в літопис вітчизняної слави? – мовила міс Брігс, яку події під Ватерлоо страшенно хвилювали і яка любила при нагоді висловлюватись романтично. – Хіба капітан, тобто полковник, як тепер я можу його величати, своїми подвигами не вславив ім'я Кроулі?

– Ти дурепа, Брігс, – мовила міс Кроулі. – Полковник Кроулі втоптав його в болото. Одружитися з дочкою вчителя малювання! З dame de compagnie, – бо ж вона була пише компаньйонкою, та й годі, Брігс, так само, як і ти... тільки молодшою, багато вродливішою і розумнішою. Хотіла б я знати, чи не була ти в змові з тією негідницею, яка спіймала його своїми підлими хитрощами і якою ти завжди так захоплювалася? Так, думаю, що була. Але, щоб ти знала, моя духівниця тебе розчарує... Будь така ласкава, напиши містерові Уоксі, що я хочу його негайно бачити.

Міс Кроулі тепер мала звичку писати своєму адвокатові,

містерові Уоксі, майже щодня, бо вона анулювала всі попередні розпорядження щодо свого майна і була дуже розгублена, не знаючи, як їй поділити ті гроші на майбутнє.

Але стара панна й справді помітно подужчала; про що свідчило хоча б те, що вона дедалі частіше й зліше почала глузувати з міс Брігс. Бідолашна компаньйонка терпіла всі ті напади лагідно, з боягузливою покорою, наполовину великодушною, а наполовину лицемірною, – одне слово, з рабською покорою, яку змушені виявляти жінки з її натурою і в, її становищі. Кому не доводилося бачити, як жінка мучить жінку? Хіба муки, що випадають на долю чоловіка, можна порівняти з тими щоденними шпильками, зневажливими й жорстокими, якими бідних жінок дошкуляють тирани їхньої ж статі? Нещасні жертви! Та ми почали з того, що міс Кроулі завжди ставала особливо дратівлива й жорстока, коли одужувала після хвороби: рани, як то кажуть, найдужче сверблять, коли гояться.

Під час одужання, як ми й сподівалися, єдиною жертвою, допущеною до хворої, була міс Брігс; проте рідня міс Кроулі, що залишалася віддалік, не забувала своєї любої родички і постійною увагою, подарунками, милими, сповненими любові записками намагалася підтримувати в неї пам’ять про себе.

Найперше згадаймо її небожа Родона Кроулі. Через кілька тижнів після славетної битви під Ватерлоо і після того, як «Газета» сповістила про підвищення й про геройство цього сміливого офіцера, поштове судно привезло в Брайтон міс Кроулі пакунок з подарунками й шанобливого листа від її небожа-полковника. В пакунку були французькі еполети, хрест Почесного легіону і руків’я шаблі – реліквії з поля битви, а в листі небіж дуже дотепно розповідав, що те руків’я належало одному офіцерові гвардії, який присягався, що «гвардія помирає, але не здається», і якого через хвилину взяв у полон простий солдат, зламавши прикладом свого мушкета французові шаблю, після чого нею заволодів Родон. Щодо хреста й еполетів, то їх він здобув у полковника французької кавалерії, який загинув у бою від його руки. І Родон Кроулі не міг знайти кращого застосування цим трофеям, як послати їх своїй найласкавішій і найулюбленішій давній приятельці. Чи можна посилати їй листи з Парижа, куди прямує армія? Він міг би описувати їй цікаві столичні новини й відомості про її друзів

емігрантів, яким міс Кроулі зробила стільки добра, коли вони були в біді.

Стара панна звеліла Брігс відповісти полковникові ласкавим листом, привітати його з підвищенням і заохотити до дальшого листування. Мовляв, його перший лист був такий жвавий і смішний, що вона з задоволенням чекатиме подальших.

– Я, звичайно, знаю, – пояснила вона компаньйонці, – що Родон нездатний написати такого гарного листа, як і ти теж, бідолахо, і що кожне слово в ньому продиктувала та розумна негідниця Ребека. Але чому б моєму небожеві не розважити мене трохи? І цим я йому натякну, що в мене чудовий настрій.

Цікаво, чи знала вона, що Бекі не тільки писала всі ті листи, а й зібрала та послала трофеї, купивши їх за кілька франків в одного з численних мандрівних торговців, які почали жваво продавати реліквії війни? Романіст, якому відомо все, знає і про це. Та хай там що, а ласкава відповідь міс Кроулі дуже підбадьорила наших молодих друзів, Родона та його дружину: тітка явно подобрішала, отже, можна сподіватися на краще. Вони розважали її чудовими листами з Парижа, куди, як повідомляв Родон, їм випало щастя добратися в лавах переможної армії.

До дружини пастора, яка повернулася в пасторський дім Королевиного Кроулі лікувати чоловікові зламану ключицю, стара панна була далеко не така ласкава. Місіс Б'ют, жвава, спритна, енергійна і владна жіночка, допустилася найфатальнішої з усіх помилок у стосунках зі своєю зовицею. Вона не тільки пригнічувала міс Кроулі та її челядь, але й страшенно набридла старій. І якби бідолашна Брігс мала хоч трохи характеру, то зраділа б листові, який господиня звеліла їй написати місіс Б'ют: повідомити, що здоров'я міс Кроулі дуже покращало, відколи місіс Б'ют поїхала, й попросити, щоб та ні в якому разі не завдавала собі клопоту й не покидала задля неї родини. Така перемога над дамою, що ставилася до міс Брігс дуже зарозуміло й жорстоко, втішила б більшість жінок; але треба визнати, що Брігс зовсім не мала характеру і від тієї хвилини, коли її ворог зазнавав поразки, починала його жаліти.

«Яка я була дурепа, – міркувала місіс Б'ют, і цілком слушно, – що натякнула про свій приїзд у тому дурному листі, якого

послала міс Кроулі разом з цесарками! Треба було без попередження приїхати до бідолашної Матильди, що втратила на старість глузд, і вирвати її з рук пришелепуватої Брігс та гарпії femme de chambre. Ох, Б'юте, Б'юте, і надало ж тобі зламати ключицю!»

Отож-бо, надало! Ми бачили, що місіс Б'ют, маючи в руках добрі карти, справді зіграла ними аж надто гарно. Вона заволоділа в домі міс Кроулі геть усім, але й геть усе втратила, коли її рабам випала нагода збунтуватися. Проте сама місіс Б'ют, її чоловік та діти вважали, що вона стала жертвою страхітливого егоїзму і зради; що за її самовіддану турботу про міс Кроулі відплачено жорстокою невдячністю. Те, що Родонові підвищено звання й що його похвалено в «Газеті», теж стривожило цю добру християнку. Чи, бува, не подобрішає до нього тітка, коли він став полковником і кавалером ордена Лазні? І чи не доскочить знов у неї ласки та ненависна Ребека? Пасторова дружина навіть написала проповідь для свого чоловіка про марноту воєнної слави й процвітання зла, яку шановний пастор прочитав схвильованим голосом, ні слова в ній не зрозумівши. Одним із його слухачів був містер Пітт Кроулі, що прийшов зі своїми сестрами по батькові до церкви, куди тепер старого баронета не можна було заманити жодним способом.

Після від'їзду Бекі Шарп цей старий гріховода цілком віддався своїм поганим звичкам, чим обурював усе графство й наганяв мовчазний жах на свого сина. Стрічки міс Горокс стали ще розкішніші, ніж були досі. Пристойні родини уникали замку і його господаря. Сер Пітт заходив випити чарку до своїх орендарів і дудлив ром із фермерами на ярмарку в Грязьбері та в сусідніх містечках. Він їздив у Саутгемптон четвериком у родинній кареті і кожного тижня жителі графства чекали, що в міській газеті з'явиться оголошення про баронетів шлюб з тією особою. Така можливість безмежно лякала його сина. Містерові Кроулі справді-таки випало нести тяжкий хрест. Його красномовство на місіонерських зборах та на всіх інших релігійних сходинах у сусідстві, де він звичайно головував і говорив цілими годинами, було тепер паралізоване, бо, починаючи промову, він читав у очах слухачів: «Це син старого розпусника сера Пітта, який тепер десь пиячить у шинку». А одного разу, коли він говорив про загрузлого в мороці неуцтва

короля Тімбукту та його численних, таких самих темних, жінок, якийсь клятий недовірок запитав з юрми: «А скільки жінок у Королевиному Кроулі, шановний святеннику?» – приголомшивши слухачів і зіпсувавши містерові Пітту промову. Баронетові дочки зовсім здичавіли б (бо сер Пітт заприсягнувся, що жодна гувернантка більше не переступить його порога), якби містер Пітт погрозами не змусив старого джентльмена послати їх до школи.

Та хоч які розбіжності існували між усіма цими родичами, небожі й небоги міс Кроулі, як ми вже казали, одностайно любили свою тітку й намагалися показати їй свою відданість. Місіс Б'ют послала старій леді цесарок, чудової кучерявої капусти, гарненький гаманець та подушечку для шпильок роботи своїх любих донечок, які просили тітку зберегти для них хоч невеличке місце в своїй пам'яті, а містер Пітт послав їй персиків, винограду і оленини з маєтку. Ці ознаки любові звичайно міс Кроулі доставляла в Брайтон саутгемптонська карета; часом вона привозила туди й самого містера Кроулі, бо через суперечки з батьком він тепер часто не бував удома, а крім того, в Брайтон його вабила ще й Джейн, про заручини якої з містером Кроулі ми вже згадували в своїй повісті. Ця леді та її сестра жили в Брайтоні з матір'ю, графинею Саутдаун, вольовою жінкою, яку шанували поважні люди.

Треба сказати кілька слів про міледі та її шляхетну родину, яка перебувала і перебуватиме надалі в тісних зв'язках з домом Кроулі. Про голову родини, Клемента Вільяма, четвертого графа Саутдауна, мало що можна розповісти, хіба те, що мілорд увійшов уже в парламент (як лорд Вулзі) за протекцією містера Вілберфорса і якийсь час виправдував рекомендацію свого політичного опікуна. Всі вважали його за тямущого хлопця. Та немає слів, щоб передати почуття його чудової матусі, коли вона зразу після смерті свого шляхетного чоловіка дізналася, що її син став членом кількох світських клубів і багато програв у Вотьєра та в «Кокосовій пальмі», що він позичав гроші під майбутній спадок і вже обтяжив великими боргами родинний маєток, що він їздить четвериком і вчащає на кінні перегони, що він має ложу в опері, куди запрошує дуже сумнівне чоловіче товариство. Тепер, коли його ім'я згадували в товаристві вдови-графині, вона лише тяжко зітхала.

Леді Емілі була на багато років старша за свого брата й

посідала значне місце у світі розумних людей як авторка кількох чудових книжечок, уже згадуваних вище, багатьох гімнів і духовних творів. Поважного віку панна, що мала тільки невиразне уявлення про заміжжя, вона всю свою любов і почуття віддавала чорношкірим. Я думаю, що це їй ми завдячуємо прекрасну поему:

Десь далеко в синім морі
Мріє острів в сяйві сонця,
Чорний люд там плаче в горі,
Бо не має оборонця і т. д.

Вона листувалася з духовними особами в більшості наших ост– і вест-індських володінь і тайкома була закохана в превелебного Сайласа Горнблоуера, якого дикуни на Полінезійських островах прикрасили татуюванням.

Щодо леді Джейн, яку – ми вже згадували про це – вшановував ніжними почуттями містер Кроулі, то вона була мила, сором'язлива, несмілива й мовчазна дівчина. Хоч її брат пустився берега, вона все ще оплакувала його й соромилась, що й далі його любить. Навіть тепер вона посилала йому листи – писала їх квапливо, щоб ніхто не бачив, і нишком носила на пошту. Єдиний, таємний гріх, який обтяжував їй сумління, полягав у тому, що вона разом зі старою ключницею крадькома відвідала брата в його парубоцькій квартирі в Олбені, де застала його – любого, пропащого вітрогона – з сигарою в роті і пляшкою кюрасо. Вона захоплювалася своєю сестрою, обожнювала матір, вважала містера Кроулі найделікатнішим і найкращим чоловіком після Саутдауна, того провинного ангела. Мати й сестра – жінки, яких мало на світі, – керували нею і ставилися до неї з тим ласкавим співчуттям, на яке завжди бувають дуже щедрі так звані видатні жінки. Мати вибирала для неї сукні, книжки, капелюшки й думки. Їй веліли їздити на поні, грати на фортепіано чи спонукали до якоїсь іншої здорової розваги, залежно від того, що міледі Саутдаун вважала потрібним для неї, а та б одягала свою дочку у фартушки й до двадцяти шести років, якби їх не довелося скинути, коли Джейн відрекомендовували королеві Шарлотті.

Коли ці леді приїхали до свого брайтонського будинку, містер Кроулі спершу відвідував тільки їх, обмежуючись тим,

що залишав свою візитну картку в помешканні тітки і скромно, чемно дізнавався в містера Боулса або в його помічника про здоров'я міс Кроулі. Зустрівши раз міс Брігс, яка поверталася з бібліотеки з цілою пакою романів під пахвою, містер Кроулі почервонів, що було для нього зовсім незвично, підійшов до неї і потиснув їй руку. Він познайомив міс Брігс зі своєю супутницею, леді Джейн, Шіпшенкс, сказавши:

– Леді Джейн, дозвольте відрекомендувати вам наймилішу товаришку моєї тітки, її віддану компаньйонку, міс Брігс, яку ви знаєте під іншим прізвищем як авторку чудового «Солов'їного співу», що так вам сподобався.

Леді Джейн також почервоніла, подаючи міс Брігс маленьку ручку, і сказала щось дуже ласкаве й незрозуміле про свою матір, виявила бажання відвідати міс Кроулі й висловила радість з приводу свого знайомства з приятелями й родичами містера Кроулі. Прощаючись, вона глянула на міс Брігс очима голубки, а містер Пітт низько, шанобливо вклонився, як він кланявся її милості герцогині Пумпернікель, коли був аташе при її дворі.

О спритний дипломат і учень макіавелліста Бінкі! Це ж він дав міс Джейн книжечку дівочих віршів бідолашної Брігс, згадавши, що бачив її десь у бібліотеці Королевиного Кроулі з посвятою поетеси покійній дружині його батька, і це він привіз її в Брайтон, прочитавши дорогою в саутгемптонській кареті і зробивши позначки олівцем, перше ніж дати її тихій леді Джейн.

І не хто інший, як він звернув увагу леді Саутдаун на величезну користь, яку могли б дати близькі стосунки її родини з міс Кроулі, – і світську, й духовну користь, сказав він, бо міс Кроулі тепер зовсім самітна. Його брат Родон через своє нечуване марнотратство й ганебне одруження втратив тітчину ласку, а місіс Б'ют своєю тиранією і скупістю довела стару леді до бунту проти надмірних претензій з боку цієї парості їхньої родини, і хоч він сам усе своє життя утримувався від дружби з міс Кроулі – і може, з хибної гордості, – але тепер вважав, що треба всіма можливими способами врятувати її душу від загибелі і вберегти її майно для нього як голови дому Кроулі.

Кмітлива леді Саутдаун цілком погодилася з думками свого майбутнього зятя і сказала, що навертати міс Кроулі треба негайно. В себе вдома, і в Саутдауні, і в замку Троттгерморкасл,

ця висока на зріст, запекла поборниця істини, їздила по околицях у колясці в супроводі служників верхи на конях, розкидала паки брошур серед селян та орендарів і наказувала Геферові Джонсу навернутися в істинну віру, як наказала б Гуді Гіксові випити Джеймсів порошок, – негайно, не опираючись, без благословення церкви. Її покійний чоловік, лорд Саутдаун, простодушний епілептик, звичайно схвалював усе, що робила й думала його Матильда. Тому хоч як мінялася її власна віра (на неї впливали один за одним найрізноманітніші вчителі-дисиденти[210]), вона, не вагаючись, наказувала всім орендарям і підлеглим наслідувати її приклад і вірити в те саме. Отож залежно від того, чи вона приймала в себе велебного Сондерса Мак-Нітра, шотландського богослова, чи велебного Луку Уотерса, поміркованого уесліанця,[211] чи велебного Джайлса Джоулса, шевця-іллюміната,[212] що сам висвятив себе в сан, як Наполеон сам коронував себе імператором, – уся челядь, діти й орендарі леді Саутдаун повинні були ставати навколішки і разом з міледі проказувати «амінь» після молитви кожного з цих учителів. Під час таких вправ старому Саутдаунові через його хворобу дозволялося сидіти в своїй кімнаті, пити пунш і слухати, як йому читають газету. Леді Джейн була улюбленою дочкою старого графа, вона піклувалася про нього й щиро його любила; що ж до леді Емілі, авторки «Пралі з парафії Фінчлі», то її проповіді про кару на тому світі (саме в той час, бо потім вона змінила свої погляди) були такі страшні, що смертельно лякали боязкого старого джентльмена, її батька, і лікарі казали, що напади епілепсії в нього завжди бували після проповідей леді Емілі.

– Звичайно, я відвідаю її, – мовила леді Саутдаун у відповідь на прохання prétendu[213] її дочки, містера Пітта. – Хто лікує міс Кроулі?

Містер Пітт назвав доктора Крімера.

– Вкрай небезпечний і неосвічений лікар, любий мій Пітте. Провидіння послало мене, щоб я випровадила його з багатьох домів, хоч в одному чи двох випадках я спізнилась. Мені не вдалося вже врятувати нещасного генерала Глендерса, що помирав у руках цього невігласа. Йому трохи полегшало від таблеток Поджерса, які я йому дала, та, на жаль, було вже надто пізно. Зате смерть його була прекрасна, він відійшов у кращий світ. Ваша тітка, любий Пітте, повинна відмовитись від

Крімера.

Пітт був цілком згоден з нею. Він також спізнав на собі енергію своєї шляхетної родички і майбутньої тещі. Вона змушувала його приймати Сондерса Мак-Нітра, Луку Уотерса, Джайлса Джоулса, таблетки Поджерса, еліксир Покі – одне слово, всі духовні й тілесні ліки міледі. І коли він ішов від неї, то завжди шанобливо ніс із собою купу її дурисвітських брошур і ліків. О любі мої братове й товариші по Ярмарку Суєти, хто з вас не знайомий з такими доброзичливими деспотами і не страждав від них? Дарма було б казати їм: «Шановна пані, минулого року я за вашою порадою вживав таблетки Поджерса і повірив у них. То чого ж, чого мені відмовлятися тепер від них і приймати ліки Роджерса?» Нічого не допомогло б: якщо ця завзята прозелітка не зуміє навернути вас доказами, то заллється слізьми і кінець кінцем непокірний почне ковтати таблетки і ще й заспокоюватиме її: «Ну добре, добре, хай буде Роджерс».

– А що стосується її душі, – повела далі леді, – то, звичайно, не можна гаяти часу. Якщо її лікуватиме Крімер, вона може вмерти будь-коли, і в якому стані, питаю вас, у якому стані! Я зараз-таки пошлю до неї велебного Айронса. Джейн, напиши в третій особі пару слів велебному і скажи, що я хотіла б мати приємність зустрітися побути у його товаристві сьогодні ввечері о пів на сьому. Він уміє навертати людей, і йому треба зустрітися з міс Кроулі, ще поки вона ляже спати. А ти, люба Емілі, приготуй для міс Кроулі пачку книжечок. Візьми «Голос із полум'я», «Ієрихонську трубу» і «Розбиті казани з м'ясом, або Навернений людоїд».

– І «Пралю з парафії Фінчлі», мамо, – додала леді Емілі. – Добре почати з чогось заспокійливого.

– Стривайте, дорога леді, – дипломатично мовив Пітт. – Хоч як я ціную вашу думку, дорога, шановна леді Саутдаун, а все-таки вважаю, що міс Кроулі надто рано пропонувати такі глибокі теми. Згадайте, що вона хвора і досі дуже мало задумувалась чи й зовсім не задумувалась про потойбічне блаженство.

– Тим більше треба якнайшвидше почати, Пітте, – мовила леді Емілі, підводячись уже з шістьма книжечками в руці.

– Якщо ви почнете зразу з цього, то злякаєте її. Я добре знаю світську натуру тітки й певен, що всяка надто рішуча

спроба навернути цю нещасну жінку матиме найгірші наслідки. Ви її тільки злякаєте і роздратуєте. Дуже можливо, що вона викине ваші книжечки й не захоче знайомитися з тими, хто їх давав.

– Ви, Пітте, недалеко втекли від своєї світської тітки, – сказала леді Емілі й вибігла з кімнати з книжечками в руці.

– І мені не треба нагадувати вам, дорога леді Саутдаун, – вів далі містер Кроулі тихим голосом, не зважаючи на слова леді Емілі, – як фатально можуть зменшитись наші надії на майно моєї тітки, якщо ми не будемо досить обережні й гнучкі. Згадайте про її сімдесят тисяч фунтів, подумайте про те, що вона вже літня, дуже нервова і має слабке здоров'я. Я знаю, що вона знищила духівницю, складену на користь мого брата – полковника Кроулі. Тому тільки ласкою, а не залякуванням можна навернути ту поранену душу на праведну стежку. Думаю, ви погодитесь зі мною, що... що...

– Певне, певне, – мовила леді Саутдаун. – Джейн, серденько, не треба слати записки велебному Айронсові. Якщо міс Кроулі ще така хвора, що розмова на поважні теми може її стомити, почекаємо, поки вона одужає. А завтра я сама навідаюся до неї.

– І я хотів би ще додати, дорога леді, – лагідним голосом мовив містер Пітт, – що, може, не варто було б вам брати з собою нашу незрівнянну Емілі. Надто вона запальна. Краще хай з вами піде наша мила Джейн.

– Цілком слушно, Емілі може все зіпсувати, – мовила леді Саутдаун, і цього разу погодившись відступити від своєї звичайної практики.

Ми вже згадували, в чому та практика полягала: перше ніж самій накидатися на того, кого леді Саутдаун хотіла подолати, вона обстрілювала його різними трактатами (так само як у французів наступові передує запекла канонада). Отже, леді Саутдаун, задля здоров'я міс Кроулі, чи задля спасіння її душі, чи, може, задля її грошей, погодилася чекати.

Другого дня велика родинна карета Саутдаунів з графською короною і ромбом на дверцятах (з зображенням саутдаунівського герба – трьох срібних ягнят на зеленому полі, поділеному чорною перев'яззю, і трьох червоних табакерок, що були емблемами дому Бінкі) урочисто під'їхала до дверей міс Кроулі, і високий, поважний служник передав Боулсові візитні картки її милості – для міс Кроулі, а також для міс Брігс. Того

самого вечора леді Емілі, пішовши на компроміс, послала цій останній для її особистого вжитку пакунок з примірниками «Пралі» та ще деяких корисних книжечок лагідної дії, а крім того, кілька суворіших, як от «Сковорода й вогонь» та «Ліврея гріха», для челяді.

Розділ XXXIV
ЛЮЛЬКА ДЖЕЙМСА КРОУЛІ ОПИНИЛАСЯ ЗА ВІКНОМ

Люб’язність містера Пітта й прихильне ставлення леді Джейн дуже підлестили міс Брігс, і коли Саутдауни послали міс Кроулі свої візитні картки, вона знайшла нагоду похвалити дівчину. Немало втішила бідну, самітну компаньйонку й візитна картка, яку графиня залишила особисто для неї.

– Цікаво, що думала леді Саутдаун, коли залишала картку для *тебе*, Брігс? – запитала стара республіканка, і компаньйонка покірно відповіла їй, що «вона не бачить нічого поганого в тому, що шляхетна леді виявила свою увагу вбогій дворянці».

Вона сховала картку в свою робочу скриньку до найдорожчих своїх скарбів. А потім розповіла міс Кроулі, як вона вчора зустріла її небожа, що гуляв зі своєю кузиною, з якою був так давно заручений, яка вона мила й гарна дівчина і як скромно, навіть, можна сказати, просто була вбрана; і міс Брігс описала й оцінила з чисто жіночою докладністю весь одяг леді Джейн, від капелюшка до черевиків.

Міс Кроулі дала змогу компаньйонці вибалакатись, майже не перебиваючи її. Одужавши, вона почала нудитися за товариством. А містер Крімер, її лікар, навіть чути не хотів про те, щоб вона повернулася до свого колишнього, бурхливого способу життя в Лондоні. Стара панна рада була б знайти якесь товариство в Брайтоні, тому у відповідь другого ж таки дня не тільки послала графині Саутдаун листа з подякою за увагу, а й люб’язно запросила до себе Пітта Кроулі. Той прийшов разом з леді Саутдаун та її дочкою. Графиня жодним словом не згадувала про стан душі міс Кроулі, а з великим тактом говорила про погоду, про війну і поразку того жахливого Бонапарта, особливо ж про лікарів-дурисвітів, і дуже хвалила Поджерса, якому вона тоді протегувала.

Під час цієї зустрічі Пітт Кроулі зробив спритний хід – такий хід, який показав, що коли б він замолоду, з самого початку, не занедбав своєї дипломатичної кар’єри, то міг би на цій ниві далеко піти. Коли вдова-графиня почала паплюжити корсиканського вискочня, як тоді всі його паплюжили,

доводячи, що він мерзотник, який заплямував себе всілякими злочинами, що він боягуз і тиран, негідний того, щоб йому дарували життя, що він з самого початку був приречений на загибель і т.д., Пітт Кроулі виступив на захист цього обранця долі. Він описав першого консула, яким бачив його в Парижі під час Ам'єнського миру, коли він, Пітт Кроулі, мав щастя познайомитися з великим державним діячем, шановним містером Фоксом, яким, хоч би як вони з ним розходилися в поглядах, не можна було не захоплюватись і який завжди був високої думки про імператора Наполеона. Далі він обурено затаврував зрадливу поведінку союзників щодо позбавленого трону монарха, який довірливо здався на їхню ласку. Вони засудили його на жорстоке й ганебне заслання, а тим часом Франція опинилася під владою нових тиранів – зграї фанатичних католиків.

Така ортодоксальна відраза до католицької єресі врятувала Пітта Кроулі від гніву леді Саутдаун, а захоплення Фоксом і Наполеоном дуже підняло його в очах тітки. Про її приятелювання з цим покійним державним діячем ми вже згадували в своїй повісті, коли вперше знайомили читача з міс Кроулі. Вірна прибічниця вігів, міс Кроулі протягом усієї війни була в опозиції, і хоч можна сказати напевне, що падіння імператора не дуже схвилювало стару леді, а знущання з нього не вкорочувало їй життя й не позбавляло сну, все ж таки Піттові схвальні слова про обох її ідолів не лишили байдужим її серце і неабияк вплинули на її ставлення до небожа.

– А ви що про це думаєте, люба? – звернулася міс Кроулі до дівчини, яка сподобалася їй з першого погляду, як завжди подобалися скромні молоді особи, хоч треба визнати, що її симпатії так само швидко згасали, як і спалахували.

Леді Джейн дуже почервоніла й відповіла, що «вона зовсім не розуміється на політиці, хай про неї говорять мудріші люди, але хоч мама, безперечно, мала слушність; містер Кроулі теж говорив дуже гарно». І коли після розмови гості прощалися, міс Кроулі висловила надію, що «леді Саутдаун буде така ласкава й часом відпускатиме леді Джейн, коли та матиме вільну хвилину, щоб вона прийшла трохи розважити самітну хвору стару жінку». Леді Саутдаун ласкаво пообіцяла відпускати дочку, і дами дуже мило попрощалися.

– Не пускай більше до мене леді Саутдаун, Пітте, – сказала

тітка, – вона дурна й пихата, як усі твої родичі по матері. Я їх завжди не зносила. Але ту милу, добродушну маленьку Джейн приводь коли завгодно.

Пітт пообіцяв приводити Джейн. Він, звичайно, не сказав графині Саутдаун, яку думку склала про неї його тітка, а та, навпаки, вважала, що справила на міс Кроулі найкраще враження.

І ось Джейн, якій не набридало сидіти коло хворої леді і яка, може, в душі навіть рада була час від часу звільнитися від похмурих просторікувань велебного Бартоломея Айронса й товариства нудних нахлібників, що плазували перед бундючною графинею, її матір'ю, – леді Джейн почала досить часто навідуватись до міс Кроулі, їздити а нею на прогулянки й скрашувати їй вечори. Вона була від природи така добра й лагідна, що навіть Феркін не ревнувала до неї, а покірній Брігс здавалося, що міс Кроулі не так знущається з неї, коли в кімнаті сидить леді Джейн. Міс Кроулі чудово ставилася до дівчини. Вона розповідала їй безліч історій зі своєї молодості, розмовляючи з нею зовсім іншим тоном, ніж свого часу з тією безбожною Ребекою; в присутності невинної леді Джейн легковажні розмови здавалися недоречними, і міс Кроулі була надто добре вихована, щоб ображати таку чистоту. Сама юна леді, що не бачила ласки ні від кого, крім цієї старої панни, свого батька і брата, платила за engouement[214] міс Кроулі щирою ніжністю і приязню.

Осінніми вечорами (коли Ребека, найвеселіша серед веселих переможців, хизувалася в Парижі, а Емілія, люба, вбита горем Емілія, – ох, де вона тепер?) леді Джейн сиділа у вітальні міс Кроулі й співала їй свої прості поетики й гімни, поки заходило сонце, западав присмерк і хвилі шуміли, розбиваючись об берег. Коли пісенька кінчалась, стара панна звичайно прокидалася з дрімоти і просила співати далі. А щодо Брігс і тих щасливих сліз, які вона пролила там, удаючи, що плете, й дивлячись на могутній потемнілий океан за вікнами – хто, питаю я, міг би зміряти щастя й зворушення сердешної Брігс?

Пітт тим часом сидів у їдальні з брошурою про зерновий закон або з місіонерським довідником і відпочивав, як і належить відпочивати після обіду романтичним і неромантичним чоловікам. Він попивав мадеру, будував

повітряні замки, думав, що він чудовий хлопець, і відчував, що тепер він закоханий у леді Джейн дужче, ніж будь-коли за ці сім років, протягом яких вони були заручені і протягом яких Пітт не виявляв ніякого нетерпіння; після мадери він надовго засинав. Коли наставала пора пити каву, містер Боулс заходив до їдальні і, застаючи звичайно містера Пітта в темряві, заглибленого в свої брошури, кликав його нагору.

– Як би я хотіла, серденько, знайти когось, хто б зіграв зі мною в пікет, – сказала одного вечора міс Кроулі, коли згаданий служник з'явився із свічками та кавою. – Бідолашна Брігс грає, як сліпа, бо вона дурна як пень (стара панна не пропускала нагоди образити Брігс у присутності челяді). Мені здається, що після гри я б навіть краще спала.

Леді Джейн почервоніла по самі вуха і, коли містер Боулс вийшов і двері за ним зачинилися, сказала:

– Я вмію трохи грати, міс Кроулі. Я колись... грала із своїм любим татом.

– Ходіть і поцілуйте мене! Негайно поцілуйте мене, люба дитино! – захоплено вигукнула міс Кроулі.

За цим мирним мальовничим ділом і застав містер Пітт стару й молоду леді, коли зайшов до вітальні з брошурою в руках. Ох, як червоніла цілий вечір бідолашна леді Джейн!

Нічого й казати, що хитрощі містера Пітта не лишилися поза увагою його любих родичів з пасторського дому в Королевиному Кроулі. Гемпшір і Сасекс лежать дуже близько один до одного, а місіс Б'ют мала багато друзів у цьому графстві, які дбайливо повідомляли її про все і навіть більше, ніж про все, що робилося в брайтонському помешканні міс Кроулі. Пітт бував там дедалі частіше. Він місяць не приїздив до замку, де його старий батько тільки те й робив, що пив ром і бавив час у мерзенному товаристві Гороксів. Піттові успіхи доводили родину пастора до сказу, і місіс Б'ют тепер каялася (хоч і не признавалася в цьому), що допустилася страшної помилки, так образивши Брігс і з такою зарозумілістю й скупістю поставившись до Боулса й Феркін, – через це тепер у домі міс Кроулі не було нікого, хто б сповіщав її, що там робилося.

– І все через твою ключицю, Б'юте, – вперто торочила вона.

– Якби ти її не зламав, я б зроду від неї не поїхала. Я стала жертвою подружнього обов’язку і твоєї мерзенної, негідної пастора пристрасті до полювання.

– До чого тут полювання? Дурниці! Це ти її злякала, Марто, – боронився пастор. – Ти мудра жінка, але маєш кляту натуру і страшенно трусишся над грішми.

– Трусився б ти у в’язниці, Б’юте, якби я не ощадила твоїх грошей.

– Це правда, голубко, – добродушно погодився пастор. – Ти мудра жінка, але надто круто до всього берешся. – І Б’ют, праведна душа, втішив себе великою чаркою портвейну.

– І що в біса вона знайшла в тому йолопові Піттові? – не вгавав він. – Він же полохливий, як заєць. Пам’ятаю, як колись Родон – отой уже не такий, хан би його чорти взяли, – ганяв його навколо конюшні, мов лошака. Пітт тоді починав ревіти й тікав до матері, га-га-га! Та будь-котрий із моїх хлопців упорається з ним однією рукою. Джім каже, що його й досі згадують в Оксфорді як «міс Кроулі». Ото вже м’яло... А знаєш що, Марто... – озвався його велебність, помовчавши.

– Що? – запитала дружина, кусаючи нігті й тарабанячи пальцями по столу.

– Чи не послати нам у Брайтон Джіма? Може, він якось уговкає стару. Джім от-от матиме університетський диплом. Він тільки двічі провалювався на іспитах, як і я, але в нього великі переваги – Оксфорд, університетська освіта... Він знайомий там з найкращими хлопцями. У змаганнях він сидить на перших веслах. І на вроду гарний. Трясця його матері, пошлемо хлопця до старої і скажемо, хай дасть Піттові поза вуха, коли той щось казатиме, га-га-га!

– Джім, звичайно, може поїхати до неї, – зітхнувши, погодилась господиня. – Якби ми могли прилаштувати в неї котрусь із дівчат... але ж вона їх не зносить, бо вони негарні.

Поки мати говорила, ті нещасні освічені дівчата, сидячи поряд у вітальні, тарабанили негнучкими пальцями на фортепіано якусь складну музичну п’єсу; цілий день вони або виконували музичні вправи, або сиділи з дощечками за спиною, щоб вона була рівна, або вчили географію й історію. Але яка користь від усього цього на Ярмарку Суєти, коли дівчина низька на зріст, убога, негарна і має поганий колір обличчя? Щоб спекатися хоч одної з них, місіс Б’ют могла розраховувати

хіба що на помічника парафіяльного священика.

Тієї миті, повернувшись із стайні, до кімнати крізь вікно скочив Джім з коротенькою люлькою, заткнутою за ремінець цератового кашкета. Він завів з батьком мову про їхні шанси на сент-леджерських перегонах, і мати замовкла.

Місіс Б’ют не чекала якогось особливого добра від посольства свого сина, їй навіть було тяжко на душі, як вона випроваджала його. Та й сам хлопець, коли йому сказали, в чому полягатиме його місія, не сподівався від неї ні радості, ні користі, але втішав себе думкою, що, може, стара леді дасть йому на згадку гарний подарунок і він розрахується з найневідкладнішими боргами, коли почнеться семестр в Оксфорді, тому слухняно зайняв місце в саутгемптонській кареті і того самого вечора щасливо добрався до Брайтона зі своєю валізкою, улюбленим бульдогом Таузером і кошиком різної живності з ферми й городу: від щиро відданої пасторської родини – дорогій міс Кроулі. Зваживши, що вже надто пізно турбувати хвору леді першого ж вечора. Джім зупинився в заїзді, переночував там і пішов до міс Кроулі аж опівдні.

Тітка бачила Джеймса Кроулі востаннє, як він був ще незграбним підлітком, того невдячного віку, коли голос зривається від неземного дисканта до неприродного баса, а на обличчі часто квітнуть прикраси, від яких рекомендують такі ліки, як «Келідор» Роланда, коли хлопці крадькома голяться ножичками своїх сестер, а вигляд молодих жінок сповнює їх панічним страхом, коли руки й ноги стирчать із надто коротких рукавів і холош, коли присутність таких хлопців невимовно лякає дам, що шепочуться після обіду в присмерку вітальні, і вкрай дратує чоловіків за столом, що на очах цієї незграбної невинності мусять стримуватись у розмові й не дозволяти собі деяких приємних дотепів, коли після другої чарки тато каже: «Піди-но, синку, глянь, яка там погода», – і хлопець, радий, що звільнився, але й ображений, що його ще не вважають за дорослого, залишає недокінчений бенкет. Джеймс тоді був довготелесим підлітком, а тепер став юнаком з усіма перевагами університетської освіти і тим неоціненним лоском, якого досягають завдяки життю в тісному колі маленького коледжу, боргам, тимчасовому виключенню з університету й провалам на іспитах.

Та хоч би там як, а він був вродливим хлопцем, коли приїхав у Брайтон відрекомендуватися своїй тітці, а врода завжди подобалася вередливій старій панні. Не втратив він і своєї незграбності й здатності червоніти, і тітка прийшла в захват від цих здорових ознак Джеймсової незіпсованості.

Він заявив, що «приїхав на кілька днів побачитися з одним університетським товаришем і... і засвідчити вам, пані, свою пошану і пошану моєї матері й батька, які сподіваються, що ви здорові й почуваєте себе добре».

Пітт сидів у міс Кроулі, коли доповіли, що прийшов гість, і дуже зніяковів, почувши його прізвище. Стара леді в властивим їй почуттям гумору втішалася збентеженням свого коректного небожа. Вона дуже докладно розпитала про всіх членів родини пасторського дому і заявила, що має намір відвідати їх. Вона похвалила хлопця, сказала, що він виріс і покращав на вроду, й пошкодувала, що його сестри не такі гарні. Дізнавшись, що він зупинився в готелі, вона не захотіла й чути, щоб він там залишався надалі, й попросила містера Боулса послати служника по небожеві речі.

– І чуєш, Боулсе, – додала вона дуже ласкаво, – сплати рахунок містера Джеймса.

Вона глянула на Пітта таким лукавим і переможним поглядом, що дипломат мало не задихнувся з заздрощів. Хоч як він намагався здобути прихильність тітки, вона ніколи не запрошувала його зупинитися під своїм дахом, а тут приїздить цей шмаркач і відразу стає бажаним гостем.

– Вибачте, сер, – мовив Боулс, звертаючись до хлопця з глибоким поклоном, – з якого готелю Томас має принести ваші речі?

– Ох, чорт! – вигукнув юний Джеймс і схопився, явно чимось стривожений. – Я піду сам!

– Куди? – запитала міс Кроулі.

– До заїзду «Герб Тома Крібба»,[215] – відповів Джеймс і почервонів, як буряк.

Почувши це, міс Кроулі зареготала. Містер Боулс, як давній відданий служник, також пирхнув, але відразу споважнів, а дипломат тільки всміхнувся.

– Я… я не знайшов кращого, – сказав Джеймс, опустивши очі. – Я тут ніколи не був, а візник порадив мені цей заїзд.

Юний брехун! Насправді Джеймс Кроулі познайомився

вчора в саутгемптонській кареті з «Улюбленцем Татбері», що їхав до Брайтона на змагання з «Роттінгдінським Бійцем» і, зачарований розмовою з «Улюбленцем», пробув вечір з цим ученим чоловіком та його друзями у вищезгаданому заїзді.

– Я краще піду й сам розрахуюся, – правив своєї Джеймс. – Не турбуйтеся, пані, – додав він великодушно.

Така делікатність ще дужче розсмішила тітку.

– Піди й сплати рахунок, Боулсе, – мовила вона, махнувши рукою. – І принеси його мені!

Бідна леді, вона не знала, що робить!

– Там… там є песик, – мовив Джеймс провинним голосом. – Краще я сам піду по нього. Він любить хапати служників за литки.

На ці слова все товариство зареготало, навіть Брігс і леді Джейн, які досі мовчки прислухалися до розмови міс Кроулі з небожем, а Боулс, нічого більше не кажучи, вийшов.

Щоб дошкулити старшому небожеві, міс Кроулі й далі осипала ласкою молодого оксфордця. Коли вона виявляла комусь свою прихильність і хвалила когось, то вже не знала міри. Вона сказала, що Пітт може прийти на обід, але на прогулянку захотіла поїхати з Джеймсом і врочисто катала його вздовж кручі, посадовивши навпроти себе в кареті. Під час прогулянки вона завела з ним світську розмову, цитувала бідолашному, спантеличеному хлопцеві італійських та французьких поетів, висловлювала свою впевненість, що він гарний студент і скінчить університет із золотою медаллю, першим математиком.

– Ха-ха-ха! – зареготав Джеймс, підбадьорений тітчиними словами. – Який там перший математик, це з іншої опери!

– Тобто як з іншої опери, голубе мій? – запитала леді.

– Перших математиків відзначають у Кембриджі, а не в Оксфорді, – авторитетно відповів студент і був би, мабуть, і далі такий балакучий і відвертий, та раптом на кручі з'явилася бричка, запряжена підстриженими поні, в якій сиділи його друзі – «Улюбленець Татбері» і «Роттінгдінський Боєць», а з ними ще троє джентльменів, їхніх знайомих, і всі вони привіталися з бідолашним Джеймсом, що їхав у кареті. Через цей випадок у хлопця зовсім згас молодечий запал, і до кінця прогулянки від нього не можна було почути нічого, крім «так» і «ні».

Коли вони з міс Кроулі повернулися додому, кімната для Джеймса була вже приготовлена, а валізка принесена. Він міг би помітити, що на Боулсовому обличчі, як той вів його туди, проступав осуд, здивування й співчуття. Але хлопцеві було не до Боулса. Він оплакував своє розпачливе становище: опинитися в домі, повному старих жінок, що цвенькають по-французькому й по-італійському та декламують йому вірші!

– Ото вскочив у халепу, слово честі! – вигукнув наш скромний юнак, що не зважувався дивитись у вічі навіть найпривітнішій особі жіночі статі – міс Брігс, коли та звернулася до нього, а тим часом на Іфлійській греблі міг переважити в жаргонному красномовстві найязикатішого весляра.

На обід Джеймс прийшов, задихаючись у тісно зав’язаній краватці, й доскочив честі вести вниз леді Джейн, а Брігс і містер Пітт слідом за ними провадили стару леді разом із цілою купою клунків, шалей і подушок. Половину обіднього часу Брігс згаяла на те, що поправляла подушки й шалі на кріслі господині й нарізала курча для її гладкого спанієля. Джеймс розмовляв мало, але взяв на себе обов’язок пригощати дам вином; сам він не поступався містерові Кроулі й випив більш як півпляшки шампанського, яку наказано Боулсові подати на честь гостя. Коли жінки вийшли і кузени залишились самі, екс-дипломат Пітт став дуже говірким і привітним. Він почав розпитувати Джеймса про навчання в коледжі, про його плани на майбутнє, висловив надію, що кузен досягне успіхів, – одне слово, був дуже відвертий і ласкавий. Вино розв’язало Джеймсові язика, і він розповів кузенові про своє життя, про свої плани, про борги, про клопоти з іспитами, про сварки в начальством у коледжі і весь час підливав собі з пляшки, що стояла перед ним, жваво й весело переходячи від портвейну до мадери.

– Тітка найдужче любить, – сказав містер Кроулі, наповнюючи йому чарку, – щоб гості в її домі робили, що хочуть. Це храм свободи, Джеймсе, і нічим ти її так не потішиш, як тим, що поводитимешся, як хочеш, і проситимеш у неї, чого хочеш. Я знаю, ви всі в селі кепкуєте з мене, що я торі. А міс Кроулі така ліберальна, що мириться з усякими переконаннями. Але в принципі вона республіканка і зневажає ранги й титули.

– То чого ж ви одружуєтеся з дочкою графа? – запитав Джеймс.

– Любий мій, леді Джейн не винна, що вона значного роду, – дипломатично відповів Пітт. – Вона не може змінити своє походження. А крім того, ти ж знаєш, що я торі.

– О, щодо цього, то давньої крові ні з чим не можна порівняти, – сказав Джеймс. – Ні, ні з чим, хай йому біс! Я не з ваших радикалів, я знаю, що таке джентльмен. Гляньте на веслярів під час змагань або на боксерів. Чи на собак-щуроловів – хто з них виграє? Той, у кого шляхетна кров. Принесіть ще портвейну, Боулсе, поки я видудлю цю пляшку. То що я казав?

– Щось про собак-щуроловів, – нагадав Пітт, подаючи кузенові пляшку, щоб той «видудлив» її до кінця.

– Хіба про ловлю щурів? А ви, Пітте, любите цей спорт? Хочете побачити собаку, що їх гарно ловить? Якщо хочете, ходімо зі мною до Тома Кордюроя на Касл-стріт, і я покажу вам такого бультер'єра... Тю, хай йому біс! – похопився Джеймс і зареготав з власної дурості. – Та вас же не цікавлять ні собаки, ні щурі, що мені приверзлося! Ви, мабуть, не відрізните собаку від качки!

– Не відрізню, ти вгадав, – мовив Пітт ще ласкавіше. – Ти щось казав про кров і про ті переваги, які дає людям шляхетне походження. А от і нова пляшка.

– Кров щось та важить, – мовив Джеймс, ковтаючи портвейн. – Так, порода, сер, – це все, і в конях, і в собаках, і в людях. Ось минулого семестру, перед тим, як мене тимчасово виключили з університету... тобто перед тим, як я захворів на кір, ха-ха-ха! – я і Рінгвуд із Крайст-Черча, Боб Рінгвуд, син лорда Сінкбарза, пили пиво у бленгеймському «Дзвоні», коли це весляр із Бенбері запропонував будь-котрому з нас побоботися з ним за кухоль пуншу. Я не міг, у мене рука була перев'язана, я навіть не годен був скинути сюртук. Проклята кобила впала разом зі мною за два дні перед тим, коли я їздив у Ебінгдон, і я думав, що рука зламана. Отож, сер, я не міг з ним позмагатися, а Боб відразу скинув сюртук і... три хвилини молотив бенберійця й поклав його за чотири раунди. Господи, як той упав, сер! А чому так вийшло? Усе кров.

– Ти щось не п'єш, Джеймсе, – нагадав йому колишній аташе. – Коли я вчився в Оксфорді, чоловіки швидше спорожняли пляшку, ніж, бачу, теперішня молодь.

– Еге-е – мовив Джеймс, підносячи йому до носа кулака і п'яно підморгуючи. – Без жартів, друже! Хочете мене випробувати? Загнати мене? Я не дамся! In vino veritas,[216] друже. Mars, Bacchus, Appollo virorum,[217] еге ж? Хотів би я, щоб тітка послала трохи цього вина моєму предкові… пречудове питво!

– А ти попроси її, – порадив йому Макіавеллі. – Або надолужуй тут. Як каже бард: «Nunc vino pellite curas, Cras ingens iterabimus aequor»,[218] – і, процитувавши ці рядки з виглядом парламентського оратора, прихильник Бахуса й собі випив наперсток вина з таким виглядом, наче щодня пив його, як воду.

Коли в пасторському домі відкорковували після обіду пляшку портвейну, дівчата отримували по чарочці наливки з порічок, місіс Б'ют випивала чарочку портвейну, а чесний Джеймс, звичайно, дві; а що батько насуплювався, як він зазіхав на третю, добрий син здебільшого утримувався й надолужував наливкою або джином з водою тайкома в конюшні, втішаючись ним у товаристві конюха і своєї люльки. В Оксфорді кількість вина йому ніхто не обмежував, але воно було поганої якості; коли ж у тітчиному домі з'єдналися кількість і якість, Джеймс показав, що він справді може віддати йому належне, і не потребував заохочень кузена спорожнити другу пляшку, яку приніс містер Боулс.

Та коли настала пора пити каву й повертатися до жінок, яких юний джентльмен дуже боявся, його покинула приємна щирість, він замкнувся в своїй звичайній похмурій мовчазності, цілий вечір відповідав тільки «так» і «ні», похмуро блимав очима на леді Джейн і перекинув чашку з кавою.

Хоч він і не розмовляв, зате безсоромно позіхав і своєю присутністю всіх пригнічував під час скромних розваг того вечора; міс Кроулі і леді Джейн, що грали в пікет, та міс Брігс із своїм шитвом відчували, що він дивиться на них посоловілими очима, і їм робилося ніяково від того п'яного погляду.

– Він, здається, дуже мовчазний, незграбний і несміливий хлопець, – сказала міс Кроулі Піттові.

– У чоловічому товаристві він говіркіший, ніж у жіночому, – сухо відповів Макіавеллі, мабуть, трохи розчарований, що портвейн не заставив Джеймса сказати ще щось.

Першу половину другого ранку Джеймс просидів над

листом до матері, в якому захоплено описував, як його прийняла міс Кроулі. Та леле! Він не передчував, яке лихо принесе йому цей день і яким коротким виявиться його щастя. Ввечері, напередодні його появи в тітки, в заїзді «Герб Тома Крібба» сталась одна подія, про яку Джеймс зовсім забув, дріб'язкова, але фатальна подія. Власне, вийшло ось що: Джім мав щедру натуру і за чаркою ставав особливо гостинним. Того вечора він пригощав «Улюбленця Татбері» й «Роттінгдінського Бійця» разом з їхніми друзями і два чи три рази замовляв джин, тому Джеймсові Кроулі записали в рахунок аж вісімнадцять склянок цього питва, по вісім пенсів за склянку. Звичайно, не сума тих пенсів, а кількість джину виявилась фатальною для репутації бідолашного Джеймса, коли тітка послала свого дворецького, містера Боулса, сплатити рахунок юного джентльмена. Господар, боячись, що йому зовсім не заплатять, урочисто присягався, що юний джентльмен сам випив увесь той джин; кінець кінцем Боуло сплатив рахунок, а повернувшись додому, показав його місіс Феркін. Та вжахнулася й понесла рахунок міс Брігс (головному рахівникові), яка в свою чергу вважала своїм обов'язком сказати про це міс Кроулі.

Якби Джім випив з десяток пляшок червоного вина, стара панна могла б йому вибачити: містер Фокс і містер Шерідан пили вино. Всі джентльмени п'ють його. Але вісімнадцять склянок джину, випитих з боксерами в огидному шинку, – це жахливий злочин, який не так легко вибачити. Все обернулося проти нещасного хлопця: він зайшов у будинок, просякнутий запахом конюшні, куди ходив відвідати свого пса Таузера, а коли вивів його погуляти, то зустрів міс Кроулі з астматичним бленемським спанієлем, і Таузер був би роздер його, якби той, заскавулівши, не кинувся під захист міс Брігс, тим часом як жорстокий господар бульдога стояв і реготав з тієї жахливої гонитви.

Того самого дня злощасному хлопцеві зрадила й скромність. Під час обіду він був жвавий і веселий. Коли жінки вийшли, він дозволив собі один чи два жарти на Піттову адресу, пив, як і вчора, багато вина, а перебравшись до вітальні, почав безтурботно розважати жінок добірними оксфордськими анекдотами. Він описав різницю між боксерським хистом Моліне і Сема-Голландця, жартівливо запропонував леді Джейн піти в заклад на «Улюбленця Татбері» проти роттінгдінця або

навпаки – як їй завгодно, і наприкінці викликав свого кузена Пітта помірятися з ним силою в рукавицях чи без них.

– Я навіть даю вам право вибирати, друже, – мовив він, регочучи, і ляснув Пітта по плечі. – Батько також радив мені помірятися з вами силою, він сам заклався б на мене, ха-ха-ха!

З цими словами чарівний юнак хитро підморгнув Брігс і жартівливо показав великим пальцем через плече на Пітта Кроулі.

Може, Піттові й не подобалися такі жарти, але він досить легко стерпів їх. Бідолашний Джім нарешті висміявся, а коли тітка зібралася йти спати, він, хитаючись, перетнув вітальню з її свічкою в руках і вклонявся їй, якнайніжніше, п’яно всміхаючись. Потім і сам пішов нагору, в свою спальню, страшенно задоволений собою, впевнений, що тітка залишить свої гроші не батькові і всім іншим членам родини, а особисто йому.

Можна було б подумати, що коли вже Джім опинився в спальні, то йому нічим було погіршити своє становище, та, на жаль, хлопець зумів його погіршити й тут. Над морем так гарно світив місяць, що Джім, приваблений до вікна романтичною картиною океану й неба, вирішив помилуватися краєвидом, курячи люльку. А тютюнового диму ніхто не вчує, міркував він, коли завбачливо відчинити вікно й висунути з нього голову. Так він і зробив; але, запаморочений хмелем, бідний Джім зовсім забув, що двері з його кімнати лишилися відчиненими. Бриз, завіваючи у вікно, зробив легенький протяг, хмари тютюнового диму покотилися вниз і, нітрохи не втративши запаху, досягли міс Кроулі й міс Брігс.

Люлька довершила справу, і місіс Б’ют так і не дізналася, скільки тисяч фунтів вона їм коштувала. Феркін кинулася вниз до Боулса, що замогильним голосом читав своєму помічникові «Сковороду й вогонь». Вона заходилася розповідати про цю жахливу таємницю з такою наляканою міною, що першу мить Боулс і його молодий помічник подумали, що до будинку закралися грабіжники і що покоївка, мабуть, побачила ноги, які стирчали з-під ліжка міс Кроулі. Та, довідавшись, що сталося, Боулс миттю, перестрибуючи через три східці, кинувся до кімнати Джеймса, який ні про що не здогадувався, і крикнув здавленим від переляку голосом:

– Ради бога, викиньте люльку, містере Джеймсе. Ох, містере

Джеймсе, що ви наробили! – схвильовано додав він, викидаючи злощасну люльку у вікно. – Як ви могли собі таке дозволити! Моя пані не любить диму!

– То нехай не курить, – відповів Джеймс, недоречно засміявшись і вважаючи, що весь цей переполох – тільки вдалий жарт.

Але другого ранку настрій у нього зовсім змінився, коли помічник Боулса, який чистив Джеймсові черевики й приносив гарячу воду, щоб він голив ту бороду, на появу якої так нетерпляче чекав, подав йому в ліжко записку від міс Брігс.

«Шановний сер, – писала вона, – міс Кроулі дуже погано спала вночі через те, що її дім споганили тютюновим димом. Міс Кроулі звеліла мені передати Вам, що, на жаль, не може побачитися з Вами перед від'їздом і дуже шкодує, що переконала Вас перебратися до її дому із заїзду, де Вам буде, безперечно, набагато зручніше жити протягом того часу, поки Ви залишатиметесь у Брайтоні».

На цьому й закінчилася Джеймсова кар'єра як кандидата на тітчину ласку. Він справді несамохіть зробив те, що нахвалявся: помірявся силою зі своїм кузеном Піттом.

Де ж у цей час перебував той, хто колись був першим претендентом на перемогу в цих змаганнях за гроші? Бекі й Родон, як ми бачили, зустрілися після Ватерлоо і зиму 1815 року перебули в Парижі, весело бавлячи час у блискучому товаристві. Ребека виявилася ощадливою, і тих грошей, які бідолашний Джоз заплатив за її коні, цілком вистачило, щоб їхнє скромне господарство протрималося принаймні рік. Ребеці не довелось обертати в гроші ні «мої пістолети, ті самі, якими я вбив капітана Маркера, ні золотий несесер і підбитий соболем плащ. З останнього вона пошила собі накидку і їздила в ній у Булонському лісі, викликаючи в усіх захват. Аби ви бачили сцену зустрічі Ребеки з своїм захопленим чоловіком, коли вона приєдналася до нього після того, як армія зайняла Камбре! Вона розпорола своє вбрання й почала витрушувати з нього всі ті годинники, оздоби, асигнації, чеки і гроші, які вона поховала в підкладку, готуючись до можливої втечі з Брюсселя. Генерал Тафто був у захваті, а Родон аж ревів з реготу й казав, що все це, їй-богу, багато цікавіше за будь-яку театральну виставу. А коли він почув незрівнянно веселу розповідь Ребеки про те, як спритно вона обдурила Джоза, то мало не збожеволів з утіхи.

Він вірив у свою дружину так, як французи вірили в Наполеона.

У Парижі вона користувалася великим успіхом. Усі французькі дами визнали, що вона чарівна. Вона чудово розмовляла їхньою мовою, відразу перейняла їхню грацію, жвавість і їхні манери. Чоловік у неї, звичайно, був дурний – усі англійці дурні, – а крім того, дурний чоловік у Парижі – завжди доказ того, що жінка чогось варта. Він спадкоємець багатої і spirituelle[219] міс Кроулі, дім якої завжди був відчинений для французьких дворян під час еміграції. Тепер вони приймали дружину полковника в своїх власних віллах.

«Чому б, – писала одна вельможна дама міс Кроулі, що колись купила в неї мережива і всякі дрібнички, заплативши за них стільки, скільки захотіла та герцогиня, і влаштувала на її честь чимало обідів в тяжкий час після революції, – чому б нашій любій приятельці не приїхати в Париж до свого небожа й небоги і до всіх своїх відданих друзів? Увесь світ raffoles[220] у чарівну господиню та в її espiègle[221] вроду. Так, у її грації, чарівності, розумі ми впізнаємо нашу любу приятельку міс Кроулі. Вчора в Тюїльрі на неї звернув увагу король, і ми заздрили, що й Monsieur[222] був до неї дуже уважний. Аби ви побачили, як лютувала одна дурна дама, міледі Голодвірс (її орлиний ніс, торс і пера здіймаються над головами всього товариства), коли герцогиня Ангулемська, найясніша дочка і друг королів, сама побажала, щоб її познайомили з місіс Кроулі як з вашою дочкою і protégée[223] і від імені Франції подякувала за ту ласку, яку ви виявили нашим нещасним вигнанцям! Вона буває на всіх прийомах і на всіх бенкетах – так, і на бенкетах, хоч тепер вона не танцює; і все ж таки яка цікава й гарна ця мила, завжди оточена захопленими чоловіками особа, що скоро має стати матір’ю! А послухати, якими словами вона відгукується про вас, свою благодійницю й матір, – ті слова можуть викликати сльози навіть на очах негідників. Як же вона вас любить! Як ми всі вас любимо, чудова, шановна міс Кроулі!»

Є підстави побоюватися, що цей лист вельможної паризької дами аж ніяк не покращив ставлення до Ребеки її чудової, шановної родички. Навпаки, стара панна не тямилася з люті, дізнавшись про стан Ребеки і про те, як нахабно вона скористалася ім’ям міс Кроулі, щоб увійти в паризьке товариство. Надто схвильована і знесилена своїм хвилюванням,

щоб писати відповідь французькою мовою, вона продиктувала Брігс лютого листа своєю рідною мовою, всіляко відгороджуючись від місіс Родон і застерігаючи товариство від неї як від хитрої й небезпечної особи. Та оскільки герцогиня N. прожила лише двадцять років в Англії, вона не розуміла по-англійському жодного слова і вдовольнилася тим, що при першій зустрічі повідомила місіс Родон, що вона отримала від chère Mees[224] чудесного листа і що в ньому повно ласкавих слів про місіс Родон, після чого та справді почала сподіватися, що стара панна подобрішає.

Тим часом вона здобула славу найвеселішої і найчарівнішої з усіх англійських дам; її вечірні прийоми були невеличкими європейськими конгресами: пруссаки й козаки, іспанці й англійці – весь світ був у Парижі тієї незабутньої зими; вся Бейкер-стріт побіліла б від заздрощів, якби побачила, скільки орденів і стрічок збиралося в скромному салоні Ребеки. Уславлені воїни супроводжували верхи її карету в Булонському лісі чи юрмилися біля її простої маленької ложі в опері. Родон теж був у доброму гуморі. В Парижі ще не було набридливих кредиторів, кожного дня у Вері чи в Бовільє збиралася добірна компанія, гра процвітала, і Родонові, як завжди, щастило. Тафто, щоправда, був невдоволений, бо в Париж приїхала з власного бажання місіс Тафто, а крім цієї contretemps,[225] біля крісла Бекі завжди юрмилося з десяток генералів, і вона могла вибирати з десятка присланих їй букетів, коли їхала до театру. Леді Голодвірс і верхівку англійського товариства – дурних і бездоганно вихованих дам – мучила чорна заздрість від успіхів цієї малої вискочки Ребеки, від ядучих жартів якої здригалися й стискались їхні цнотливі серця. Проте всі чоловіки були на її боці. Вона воювала в жіноцтвом з невгамовною мужністю, а вони могли пліткувати про неї тільки своєю рідною мовою.

Отже, зима 1815/1816 року минула для місіс Родон у бенкетах, розвагах і успіхах. Вона так пристосувалася до життя вищих кіл, наче її предки цілі століття були світськими людьми, і своїм розумом, хистом і енергією справді заслужила почесне місце на Ярмарку Суєти. Рано навесні в газеті «Галіньяні»,[226] на сторінці цікавих подій, було надруковане таке повідомлення: «26 березня дружина полковника лейб-гвардії Зеленого полку Кроулі народила сина й спадкоємця».

Повідомлення про цю подію передрукували лондонські

галети, з яких міс Брігс і прочитала його господині за сніданком у Брайтоні. Ця новина, хоч і не була несподіваною, викликала кризу в справах родини Кроулі. Лють старої панни досягла найвищої межі; вона негайно послала по свого небожа Пітта й по леді Саутдаун із Бранзвік-сквер і звеліла їм зробити те, що так довго відкладали обидві родини, – негайно повінчатися. Вона заявила, що має намір видавати молодій парі тисячу фунтів на рік протягом свого життя, а після своєї смерті заповідає більшу частину свого майна небожеві й своїй любій небозі леді Джейн Кроулі. Прийшов Уоксі й затвердив ці розпорядження. Лорд Саутдаун був на весіллі в сестри названим батьком, і повінчав їх єпископ, а не велебний Бартоломей Айронс, на превелике розчарування цього самозваного прелата.

Після весілля Пітт хотів вирушити з дружиною у весільну подорож, як личило людям їхнього кола. Проте стара панна дуже полюбила леді Джейн і щиро призналася, що не може розлучитися з нею. Отож Пітт і його дружина перебралися жити до місіс Кроулі (на превелике невдоволення бідного Пітта, який вважав тяжкою несправедливістю, що йому доведеться терпіти в одного боку тітчині примхи, а з другого – тещині). Леді Саутдаун, що мешкала в сусідньому будинку, почала володарювати над усією родиною: Піттом, леді Джейн, міс Кроулі, Брігс, Боулсом, Феркін і всіма іншими. Вона нещадно напихала всіх трактатами і своїми ліками, усунула Крімера, запросила натомість Роджерса і скоро позбавила міс Кроулі останньої влади. Бідолашна стара леді стала така боязка, що навіть не зважувалася лаяти Брігс і з кожним днем дедалі ніжніше й з більшим страхом прихилялася до своєї небоги. Мир тобі, добра й егоїстична, шанолюбна й великодушна стара безбожнице! Ми більше тебе не побачимо. Сподіваємося, що леді Джейн підтримає її ніжною рукою і виведе з гамору й колотнечі Ярмарку Суєти.

Розділ XXXV
УДОВА Й МАТИ

Повідомлення про великі битви під Катр-Бра і Ватерлоо досягли Англії одночасно. «Газета» перша сповістила, чим ті битви скінчилися, і від цієї чудової новини всю країну охопили не тільки радість, а й жах. Бо далі пішли подробиці: після повідомлень про перемоги почали друкувати списки поранених і вбитих. Хто здатен змалювати страх, з яким люди розгортали й читали ті списки! Уявіть собі, як у кожному селі й садибі, майже в кожному куточку трьох королівств сприймали велику новину про битви у Фландрії, уявіть, як вона хвилювала людей, сповнювала їх вдячністю чи невтішним смутком і болісною тривогою, коли вони, прочитавши про втрати, дізнавалися, що їхній близький приятель чи родич залишився живий або загинув. Той, хто не полінується переглянути тодішні газети, навіть тепер, хоч його особисто все це вже не стосується, відчує тривожне хвилювання. Адже списки публікувалися з номера в номер; вони уривались на якомусь прізвищі, як оповідання, що друкується з продовженням. Подумайте, з якими почуттями люди брали до рук газету, що тільки-но виходила з друкарні! І якщо ті газети викликали таку цікавість у нашій країні, під прапором якої билося тільки двадцять тисяч солдатів, то уявіть собі стан усієї Європи протягом двадцяти років, коли воювали не тисячі, а мільйони, і кожен солдат, убиваючи ворога, водночас тяжко ранив чиєсь невинне серце далеко від поля бою.

Звістка, яку славетна «Газета» принесла Осборнам, завдала страшного удару сестрам та їхньому батькові. Дівчата гірко плакали, а понурий, мовчазний старий батько ще дужче спохмурнів під тягарем лихої долі. Він уперто переконував себе, що нещастя спіткало сина за непослух. Він боявся визнати, що кара ця надто жорстока і прокляття його здійснилося надто швидко. Інколи він здригався з жаху, ніби й справді був винен у смерті сина. Раніше ще була надія помиритися. Синова дружина могла померти або ж він сам міг повернутися й сказати: «Тату, я завинив». А тепер не лишилося ніякої надії. Син стояв потойбіч нездоланної прірви й дивився на батька сумними очима. Цей погляд запам’ятався старому з

давніх часів, коли в хлопця була гарячка і всі думали, що він помирає, а він мовчки лежав на ліжку й дивився на них невидющими очима. Господи боже! Як тоді батько молився на лікаря, з якою тужною тривогою дослухався до кожного його слова! А який страшний тягар спав з його душі, коли криза минула, хлопець почав одужувати і в очах у нього засвітилася свідомість! А тепер не було порятунку й ліку, не було надії на примирення, а головне – не було надії почути колись покаянні слова, що могли б утішити його ображену пиху, вгамувати шал отруєної люттю крові. Важко навіть сказати, від чого дужче боліло горде батьківське серце: від того, що не довелося простити сина, чи від того, що той ніколи вже не попросить вибачення, як сподівалось його шанолюбство.

Та хоч які були його почуття, суворий старий ні з ким не ділився ними. При дочках він ніколи не згадував сина, але звелів старшій убрати всіх служниць у жалобу й зажадав, щоб служники також одяглися в чорне. Всі вечірки й бенкети були, звичайно, скасовані. Майбутньому зятеві нічого не казали про весілля, і хоч давно вже був визначений день, коли воно мало відбутися, містер Буллок тепер не зважувався заводити про це мову зі старим Осборном чи квапити його. Часом він пошепки розмовляв на цю тему з дамами у вітальні, куди батько ніколи не заходив. Старий переважно сидів у кабінеті, і поки тривала жалоба, парадна частина будинку була замкнена.

Тижнів за три після 18 червня давній знайомий містера Осборна, сер Вільям Доббін, з'явився на Рассел-сквер дуже блідий і схвильований і заявив, що йому конче треба побачити господаря дому. Опинившись у кабінеті й проказавши кілька слів, яких не зрозуміли ні він сам, ні старий Осборн, гість витяг з кишені листа, запечатаного великою червоною печаткою.

– Мій син, майор Доббін, – невпевнено почав олдермен, – прислав мені листа з одним офіцером *** полку, що прибув сьогодні до міста. В ньому був лист і для вас, Осборне.

Він поклав листа на стіл, і господар мовчки втупився в олдермена очима. Так тривало хвилин зо дві. Той погляд злякав посланця, він винувато подивився на зломленого лихом Осборна й поквапився вийти, не сказавши більше жодного слова.

Лист був написаний добре знайомим старому енергійним почерком Джорджа. Це був той самий лист, якого капітан

написав удосвіта 16 червня, перед тим, як попрощався з Емілією. На великій червоній печатці був витиснений фальшивий герб з девізом «Pax in bello»,[227] взятий із «Книги перів»; він належав герцогському домові, родичем якого уявив себе шанолюбний старий. Рука, що запечатала листа, ніколи вже не триматиме ні пера, ні меча. Саму печатку вкрадено у Джорджа, коли він мертвий лежав на полі бою. Батько цього не знав; він сидів і, охоплений німим жахом, дивився на листа. А коли підвівся, щоб узяти його, то мало не впав.

Чи бували ви колись у сварці з близьким приятелем? Яким болем і докором стають для вас його листи, написані в пору любові й довір'я! Яка нестерпна мука – сидіти над цими палкими виявами мертвого почуття! Яка це брехлива епітафія над трупом любові! Який похмурий, жорстокий коментар до Життя і Суєти! Більшість із нас отримували або писали цілі паки таких листів. Це глибокі таємниці, які ми бережемо і яких боїмося. Осборн ще довго сидів, увесь тремтячи, над листом свого мертвого сина.

Лист бідолашного вояка був небагатослівний. Гордість не дозволила хлопцеві вилити в ньому ніжність, що переповнювала його серце. Він тільки написав, що напередодні великої битви хоче попрощатися з батьком і благав його бути ласкавим до дружини, а може, й дитини, яких він залишає після себе. Каючись, він признався, що через своє недбальство й марнотратність уже прогайнував більшу частину невеличкого спадку по матері. Він дякував батькові за колишню щедрість і обіцяв, що, чи йому судилось загинути, чи вижити, він не зганьбить імені Джорджа Осборна.

Властива англійцеві гордість, а може, до певної міри й ніяковість не дозволила йому написати більше. Батько не знав, що Джордж поцілував адресу на конверті. Старий Осборн опустив листа з гірким, смертельним болем незаспокоєної любові й помсти. Він і далі любив сина і не вибачав йому.

Але через два місяці, коли дочки пішли з батьком до церкви, вони завважили, що старий сів не там, де звичайно сидів, коли слухав відправу, а на протилежному боці, і зі своєї лавки дивиться на стіну понад їхніми головами. Дівчата й собі подивилися туди, куди був спрямований похмурий батьків погляд, і побачили на стіні химерно оздоблену меморіальну дошку з зображенням Британії, що плакала над урною;

зламаний меч і сплячий лев свідчили, що її встановлено на честь полеглого на війні. Тогочасні скульптори навигадували багато таких похоронних емблем, як ви й самі можете переконатися, глянувши на стіни собору св. Павла, вкриті сотнями цих хвалькуватих поганських алегорій. Протягом перших п’ятнадцяти років нашого сторіччя на них був постійний попит.

Під меморіальною дошкою красувався претензійний, добре відомий сестрам герб Осборнів, а під ним виднів напис: «Встановлено на пам’ять про Джорджа Осборна-молодшого, есквайра, покійного капітана його величності *** піхотного полку, що поліг за короля й батьківщину 18 червня 1815 року, двадцяти восьми років, у славетній битві під Ватерлоо. Dulce et decorum est pro patria mori».[228]

Побачивши її, сестри так розхвилювалися, що міс Марії довелось вийти з церкви. Молільники шанобливо розступалися перед заплаканими дівчатами, вбраними в глибоку жалобу, і співчутливо поглядали на суворого старого батька, що сидів навпроти меморіальної дошки.

– Чи вибачить він Емілії? – питали одна одну сестри, тільки-но минув перший напад горя.

Знайомі родини Осборнів, що знали про сварку батька з сином через одруження цього останнього, теж часто зважували, чи помириться він з молодою вдовою. Чоловіки, коли заходила про це мова, навіть ішли в заклад – і на Рассел-сквер, і в Сіті.

Сестер уже й так трохи непокоїла думка, що, можливо, Емілію визнають членом родини, а коли пізно восени батько заявив, що їде за кордон, вони ще дужче занепокоїлись. Він не сказав, куди саме лаштується їхати, та сестри й так здогадалися, що в Бельгію; знали вони й те, що Джорджева дружина й досі живе в Брюсселі, бо леді Доббін та її дочки досить докладно передавали їм новини про сердешну Емілію. Нашому чесному капітанові підвищили звання, оскільки другий майор полку поліг на полі бою, а славний майор О’Дауд, що неабияк відзначився в тій битві, як відзначався скрізь, де можна було виявити витривалість і відвагу, став полковником і кавалером ордена Лазні.

Багато хто з хороброго *** полку, що протягом дводенної битви зазнав таких тяжких втрат, восени все ще перебував у Брюсселі, заліковуючи свої рани. Ще довгі місяці після тих

великих битв місто скидалося на розлогий військовий шпиталь, а коли солдати й офіцери почали одужувати, парки та інші громадські місця наповнилися молодшими й старшими покаліченими вояками, що, уникнувши недавно смерті, почали жадібно шукати розваг, веселощів і любовних пригод, як і всі на Ярмарку Суєти. Містер Осборн легко знайшов людей із *** полку. Він чудово знав їхню форму, стежив за підвищеннями й змінами в полку і любив говорити про нього та про його офіцерів так, наче сам у ньому служив. Другого ж таки дня після приїзду до Брюсселя, вийшовши з готелю, розташованого біля парку, він побачив солдата в добре знайомій йому формі, який відпочивав на кам'яній лавці під деревом, і, тремтячи з хвилювання, сів біля нього.

– Ви не з роти капітана Осборна? – спитав він і, помовчавши, додав: – Він був мій син.

Солдат виявився не з капітанової роти, але здоровою рукою він сумно й шанобливо торкнувся до кашкета, вітаючи змученого, пригніченого нещастям джентльмена, що звернувся до нього з запитанням.

– У всій армії, мабуть, не було кращого й хоробрішого офіцера, – відповів солдат. – Сержант його роти (тепер нею командує капітан Реймонд) ще в місті, він тільки-но оклигав від рани в плече. Ваша честь може його побачити, якщо захоче, і він розповість усе, що вас цікавить про... про подвиги *** полку. Але ваша честь, звичайно, вже бачили майора Доббіна, найближчого приятеля відважного капітана, і місіс Осборн, що також тут живе. Всі кажуть, що вона була в дуже поганому стані. Начебто шість тижнів чи й більше була несповна розуму. Але ви й так усе це знаєте, вибачте мені, – додав солдат.

Осборн тицьнув у руку солдатові гінею і пообіцяв дати ще одну, коли той приведе сержанта до нього в «Hôtel du Parc». Обіцянка зробила своє, і невдовзі сержант з'явився в номері містера Осборна. А солдат, розповівши двом чи трьом своїм приятелям про те, що приїхав батько капітана Осборна і що він дуже щедрий та великодушний джентльмен, подався з ними в шинок і пиячив, поки вистачило тих гіней, які йому перепали з пухкого гаманця пригніченого лихом старого батька.

У товаристві сержанта, що сам недавно підвівся після поранення, Осборн відвідав Ватерлоо і Катр-Бра – місця, які тоді відвідували тисячі його співвітчизників. Він узяв сержанта

до себе в карету і за його дороговказами об'їхав обидва поля бою. Осборн побачив те місце на дорозі, звідки полк вирушив у бій шістнадцятого числа, і схил, з якого він скинув французьку кавалерію, що насідала на бельгійців, коли ті відступали. Ось тут шляхетний капітан збив французького офіцера, що змагався з юним хорунжим за прапор, який випав з рук простріленого прапороносця. Ось цією дорогою вони відступали другого дня, а ось той вал, за яким полк відпочивав у зливу вночі на сімнадцяте. Он далі позиції, які вони зайняли й утримували цілий день; там їм довелося весь час перешиковуватись, щоб зустрічати атаки ворожої кавалерії, або лягати за валом, рятуючись від нещадної французької канонади. Саме на цьому схилі надвечір, коли після останньої відбитої атаки всій армії надійшов наказ переходити в наступ, капітан з криком «ура», вимахуючи шаблею, кинувся вниз і зразу ж упав, скошений ворожою кулею.

– Капітан Доббін перевіз його тіло в Брюссель, – закінчив стишеним голосом сержант, – і поховав там, як ви й самі знаєте.

Поки сержант розповідав це, навколо них галасували селяни та інші шукачі реліквій, пропонуючи купити на пам'ять про битву хрести, еполети, розтрощені кіраси, орли.

Осборн щедро винагородив сержанта, прощаючись із ним після оглядин арени останніх синових подвигів. Могилу сина він уже відвідав, тільки-но приїхавши до Брюсселя. Тіло Джорджа лежало на мальовничому Лекенському кладовищі поблизу міста. Він колись побував на цьому кладовищі з веселою компанією і жартома сказав, що хотів би тут лежати після смерті. Там молодого офіцера й поховав приятель, у неосвяченому кутку, відділеному невисоким живоплотом від склепів, мавзолеїв, квіток і кущів, під якими спочивали католики. Старого Осборна образило те, що для його сина, англійського джентльмена, капітана англійської армії, не знайшлося місця в землі, де ховали звичайних чужоземців. Хто скаже, скільки пихи ховається в наших найтепліших почуттях до ближніх і яка егоїстична наша любов! Старий Осборн не задумувався над суперечливою природою своїх почуттів і над тим, як боролися в ньому батьківська любов і самолюбство. Він твердо вірив, що всі його вчинки правильні, що за будь-яких обставин він повинен робити по-своєму, і, немов жало оси чи

гадюки, його нищівна, отруйна ненависть вражала все, що стояло йому на заваді. Він пишався своєю ненавистю так само, як пишався всім, що було йому притаманне. Завжди мати слушність, завжди йти пробоєм, ніколи не сумніватися – хіба не з допомогою цих великих рис тупість керує світом?

Коли, повертаючись надвечір із Ватерлоо, містер Осборн наблизився до міської брами, назустріч йому трапився відкритий екіпаж, у якому сиділи дві жінки й чоловік; поряд їхав верхи офіцер. Осборн рвучко відхилився назад, і сержант вражено глянув на нього, віддаючи честь офіцерові, що машинально відповів йому. То їхала Емілія з пораненим хорунжим, а навпроти неї сиділа її віддана приятелька місіс О'Дауд. Так, то була Емілія, але зовсім не схожа на ту квітучу, гожу дівчину, яку знав Осборн! Вона зблідла і змарніла, її чудові каштанові коси були зачесані на рівний проділ і прикриті удовиним чепчиком – бідолашна жінка! Очі її дивилися кудись поперед себе, але нічого не бачили. Вона глянула на Осборна, коли їхні карети розминалися, проте не впізнала його. Він також не впізнав її, поки не підвів очей угору й не побачив Доббіна верхи на коні; аж тоді він збагнув, хто то. Він її ненавидів. Він навіть не знав, що так ненавидить цю жінку, поки не побачив її тут. Коли екіпаж проїхав, він витріщився на здивованого сержанта з такою відвертою люттю в очах, ніби хотів сказати: «Як ти смієш дивитися на мене? Прокляття на твою голову! Так, я її ненавиджу! Це вона розтоптала мої надії і мої гордощі!»

– Скажи тому негідникові, хай їде швидше! – сердито гукнув він служникові, що сидів на передку.

Та через хвилину позаду зацокотіли по бруківці копита, і Осборнову карету наздогнав Доббін. Його думки блукали десь-інде, коли вони зустрілися, і лише згодом він збагнув, що то був Осборн. Він обернувся, щоб поглянути, чи зустріч із свекром справила якесь враження на Емілію, але сердешна жінка й гадки не мала, хто її минув. Тоді Вільям, який щодня супроводив Емілію під час прогулянок, витяг годинника, вибачився, що має справу, про яку щойно-згадав, і завернув назад. Емілія й цього не помітила: погляд її був спрямований понад звичним краєвидом, на далекі ліси, куди від неї пішов Джордж.

– Містере Осборне, містере Осборне! – гукнув Доббін,

під'їхавши до карети старого, й простяг руку.

Осборн навіть не подумав відповісти на вітання, тільки ще раз сердито гукнув служникові, щоб той підігнав візника.

Доббін сперся рукою на край карети й сказав:

– Я мушу поговорити з вами, сер, маю до вас доручення.

– Від тієї жінки? – люто запитав Осборн.

– Ні, – відповів Доббін, – від вашого сина.

Почувши це, Осборн відкинувся в куток карети, і Доббін, пропустивши її вперед, мовчки поїхав за нею через усе місто, аж до готелю, де зупинився Осборн. Там він піднявся слідом за Осборном до його кімнат. Джордж також часто бував тут: ці самі покої займали Кроулі, коли зупинялися в Брюсселі.

– Будь ласка, якщо ви маєте до мене доручення, капітане Доббіне, чи, вибачте, треба було сказати – майоре Доббіне, бо справжні герої загинули і ви зайняли їхнє місце... – мовив старий Осборн тим саркастичним тоном, до якого часом любив удаватися.

– Так, справжні герої загинули, – погодився Доббін, – і я хочу поговорити про одного з них.

– Тільки коротко, сер, – мовив Осборн і, вилаявшись про себе, похмуро глянув на гостя.

– Я прийшов до вас як найближчий його друг, – почав майор, – і виконавець його останньої волі. Він зробив духівницю перед початком бою. Ви уявляєте собі, які обмежені були його засоби і в якому скрутному становищі опинилася вдова?

– Я не знаю ніякої вдови, сер, – відповів Осборн. – Нехай вона повертається до свого батька.

Але гість вирішив не втрачати самовладання й повів далі, наче не почувши його слів.

– Чи ви знаєте, сер, що діється з місіс Осборн? Від удару, що спіткав її, вона мало не збожеволіла і ледве вижила. Ще не відомо, чи вона взагалі одужає. Хоч є така надія, і саме про неї я прийшов поговорити з вами. Вона скоро стане матір'ю. Чи ви проклянете дитину через батькові гріхи, чи пробачите їй задля бідолашного Джорджа?

Осборн виголосив бундючну промову, в якій самовихваляння чергувалося з прокльонами: він, по-перше, намагався виправдати перед власним сумлінням свою поведінку, а по-друге, перебільшував синову неслухняність. Мовляв, жоден

батько в Англії не ставився до свого сина так, як він, і це не завадило невдячному хлопцеві брутально повстати проти нього. Він загинув, навіть не визнавши своєї вини, то хай бере на себе наслідки своєї непокірності й дурості. А щодо самого містера Осборна, то він людина слова. Він заприсягся, що ніколи не визнає тієї жінки дружиною свого сина й ніколи не озветься до неї.

– Так і скажіть їй, – закінчив він з прокльоном. – Я не відступлюся від цього до самої смерті!

Отже, тут не було ніякої надії. Вдові доведеться жити на свої мізерні кошти й на ту допомогу, що їй дасть Джоз.

«Я б міг їй переказати ці слова, проте вона не зверне на них уваги», – сумно зітхнув Доббін.

Думки бідолашної жінки, відколи сталося лихо, блукали десь-інде, і, пригнічена горем, вона була байдужа і до добра, й до зла. Так само вона ставилась до приязні й ласки – байдуже приймала їх і знову впадала у відчай.

Пропустімо рік з життя нашої сердешної Емілії від щойно описаної розмови. Перші місяці того року вона прожила в такому глибокому, невтішному горі, що навіть ми, спостерігаючи й змальовуючи кожен порух цього слабкого й ніжного серця, повинні відступити перед тим жорстоким болем, від якого воно спливало кров'ю. Мовчки обійдімо безнадійне ложе мучениці, тихенько причинімо двері кімнати, де вона страждає, як робили ті добрі люди, що піклувалися про неї перші страшні місяці й не залишали її, аж поки нарешті небо ласкаво послало їй розраду. Настав день, неймовірний день безмежної радості, коли бідолашна вдова пригорнула до своїх грудей дитину – хлопчика з очима покійного Джорджа, крихітного сина, прекрасного, мов херувим. Яким дивом було почути перший його крик! Як Емілія сміялася й плакала над ним! Як забриніла знов любов, надія і молитва в її грудях, коли до них пригорнулася дитина! Мати була врятована. Лікарі, що лікували її і боялися за її життя й розум, занепокоєно чекали цієї критичної хвилини, перш ніж поручитися за щасливий кінець. Друзі, що постійно були з нею протягом тих довгих місяців сумніву й страху, тепер були винагородженні, побачивши, як у її очах знов засвітилася ніжність.

Одним із них був наш приятель Доббін. Це він привіз Емілію назад до Англії й до будинку її матері, коли місіс О'Дауд, одержавши настійливий виклик від свого чоловіка-полковника, мусила покинути хвору. Кожному, хто не зовсім зачерствів, потепліло б на серці, коли б він побачив, як Доббін тримав на руках дитину, а Емілія, дивлячись на них, щасливо сміялася. Вільям був хрещеним батьком дитини і вдосконалював свій хист у купівлі чашок, ложечок, корячків і калаталець для свого хрещеника.

А як упадала біля нього сама Емілія, як вона сповивала й годувала його, тільки й жила ним, як відпихала всіх няньок і не дозволяла майже нікому торкнутися його, вже годі й казати. Вона вважала, що робить його хрещеному батькові, майорові Доббіну, велику ласку, дозволяючи інколи поколихати хлопчика. В дитині втілювався сенс її існування. Вона вся променіла материнською ніжністю. Вона огортала кволу, безпорадну істоту любов'ю й ласкою. Дитина пила з її грудей життя. Ночами, коли Емілія лишалася сама, її раптово переповнювала радість материнської любові, якою господь у своїй дивовижній милості обдарував жінку, радість, неприступна розумові, багато вища за нього, – сліпа, прекрасна відданість, притаманна лише жіночому серцю. Вільямові Доббіну залишалося тільки стежити за переживаннями Емілії та порухами її серця і дивуватися. А оскільки кохання допомагало йому вгадувати всі почуття, що її хвилювали, він бачив з фатальною чіткістю, що, на жаль, там не було місця для нього. Але, знаючи це, він не нарікав і покірно зносив свою долю.

Гадаю, що батько й мати Емілії розуміли майора й навіть були не від того, щоб посприяти йому. Адже Доббін відвідував їх щодня, довго просиджував з ними, або з Емілією, або з чесним господарем будинку містером Клепом та його родиною. Він майже щодня з того чи іншого приводу приносив усім подарунки, і господарева донька, улюблениця Емілії, прозвала його «майором Цукерком». Ця маленька дівчинка звичайно виконувала роль церемоніймейстера й доповідала про нього місіс Осборн. Якось «майор Цукерок» насмішив її: він приїхав у Фулем бричкою і, злізши з неї, дістав дерев'яного коника, барабан, сурму та інші військові іграшки для маленького Джорджі, якому ледве минув шостий місяць і для якого всі ці

подарунки, безперечно, були завчасні.

Дитина щойно заснула.

– Тихо! – прошепотіла Емілія, мабуть, невдоволена рипучими чобітьми майора.

Вона простягла йому руку й засміялася, бо Вільям не зміг її потиснути, поки не звільнився від своїх пакунків.

– Іди вниз, Мері, – сказав він дівчинці, – мені треба поговорити з місіс Осборн.

Емілія трохи здивовано глянула на нього й поклала дитину в ліжечко.

– Я приїхав попрощатися з вами, Еміліє, – сказав він, легенько стискаючи її білу худеньку ручку.

– Попрощатися? А куди ж ви їдете? – запитала вона всміхаючись.

– Адресуйте листи на моїх агентів, – сказав Доббін, – а вони вже будуть пересилати їх далі до мене. Ви ж будете писати мені, правда? Я їду надовго.

– Я писатиму вам про Джорджі, – мовила вона. – Любий Вільяме, які ви були добрі до нього й до мене! Гляньте на нього! Правда, він схожий на ангела?

Маленькі рожеві пальчики дитини машинально обхопили палець чесного солдата, а Емілія з ясною материнською втіхою глянула йому в обличчя. Найсуворіша гримаса не змогла б поранити Доббіна дужче, ніж цей ласкавий погляд, що не давав йому ніякої надії. Він схилився над дитиною і матір’ю. На мить він утратив мову. І, тільки зібравши всю свою силу, він сказав:

– Хай вас береже господь!

– Хай і вас береже господь, – відповіла Емілія, підвела голову й поцілувала його. – Тихо, не збудіть Джорджі! – додала вона, коли Вільям Доббін важкою ходою рушив до дверей.

Емілія не чула, як загуркотіла, від’їжджаючи, бричка: вона дивилася на дитину, що всміхалась уві сні.

Розділ XXXVI
ЯК МОЖНА ДОБРЕ ЖИТИ НЕВІДОМО НА ЯКІ КОШТИ

Гадаю, на нашому Ярмарку Суєти не знайдеться жодної людини, яка була б така неспостережлива, що часом не замислювалася б над способом життя своїх ближніх, і така надміру милосердна, що не дивувалася б, як перед Новим роком її сусід Джонс чи її сусід Сміт зводить кінці з кінцями. Хоч як я поважаю, наприклад, родину Дженкінсів (бо обідаю в них двічі або й тричі на сезон), мушу признатися, що її поява в Парку в просторій кареті, в супроводі височенних, як гренадери, служників, буде дивувати й інтригувати мене до скону. Бо хоч я знаю, що та карета найнята, а Дженкінсова челядь служить на своїх харчах, усе ж таки на трьох служників і карету треба видати в рік щонайменше шістсот фунтів, а скільки ще мають коштувати розкішні обіди, утримання двох синів в Ітоні, дорога гувернантка і вчителі для дочок, подорожі за кордон або в Істберн чи Уортінг восени, щорічний бенкет з вечерею від Гантера (який, до речі, постачає більшість Дженкінсових парадних обідів, я це добре знаю, бо й мене раз запросили на такий обід, щоб заповнити порожнє місце, і я відразу зрозумів, що ті обіди куди кращі за звичайні, які Дженкінси влаштовують для скромніших гостей), – тож у кого, хоч би який він був доброзичливий, не виникне питання: як ті Дженкінси влаштовують свої справи? Бо й справді – хто такий Дженкінс? Усі ми знаємо, що він службовець Департаменту Мотузки й Сургуча, де одержує тисячу двісті фунтів на рік. Може, в його дружини є маєток? Якби то! Міс Флінт – одна з одинадцяти дітей дрібного землевласника в Бакінгемширі. Від своєї родини вона має хіба що індика раз на рік, на різдво, і за це повинна утримувати двох чи трьох сестер у мертвий сезон та годувати братів і давати їм притулок, коли ті приїздять до міста. Як же Дженкінс вирівнює свій бюджет? Я хочу спитати те, що повинен спитати кожен із його приятелів: як він і досі не потрапив до рук охоронців закону і навіть повернувся (чим усіх здивував) минулого року з Булоні?

«Я» тут введене для уособлення світу взагалі – це місіс Гранді[229] в приватному колі кожного шановного читача, який, безперечно, знайде серед своїх знайомих таких, що живуть

хтозна за що. Я не сумніваюся, що ми всі випили чимало келихів вина за здоров'я гостинного господаря, дивуючись, як він у біса за те вино заплатив.

Через три або чотири роки після приїзду з Парижа, коли Родон Кроулі з дружиною поселилися в маленькому затишному будиночку на Керзон-стріт у Мейфейрі, навряд чи серед численних друзів, які втішалися їхніми обідами, знайшовся б хоч один, що не ставив би собі про них такого запитання. Романіст, як ми вже зазначили, знає все. І оскільки я можу розповісти публіці, як Кроулі та його дружина жили без ніякого прибутку, то звертаюся з проханням до газет, що мають звичку наводити цитати з різних сучасних їм періодичних видань, не передруковувати поданих нижче точних відомостей і розрахунків, з яких я, перший їх відкривши і витративши на них певні кошти, хочу отримати зиск.

«Сину мій, – сказав би я, коли б доля благословила мене сином, – виявивши хоч крихту допитливості й постійно спілкуючись з людиною, ти можеш дізнатися, як їй щастить добре жити, не маючи за душею жодного пенні. Але краще тримайся якнайдалі від такого джентльмена і користуйся відомостями з другої руки, як ти користуєшся логарифмами, бо обчислювати їх самому вийде, їй-богу, тобі дорожче».

Отже, не маючи ніякого прибутку, Кроулі з дружиною протягом двох чи трьох років, про які ми можемо розповісти тільки дуже коротко, жили в Парижі щасливо й приємно. В цей час Кроулі залишив гвардію і продав свій патент. І коли ми знов зустрічаємося з ним, тільки вуса та звання полковника на візитних картках свідчать про те, що він служив у війську.

Ми вже згадували, що Ребека, тільки-но опинившись у Парижі, посіла дуже помітне, ба навіть чільне місце у столичному товаристві і її радо приймали в багатьох домах французької аристократії, яка повернулася з вигнання. Англійці з вищих кіл, що жили в Парижі, теж упадали коло неї, обурюючи тим своїх дружин, які терпіти не могли цієї вискочки. Протягом кількох місяців салони Сен-Жерменського передмістя,[230] в яких вона забезпечила собі місце, і блиск нового двору, де її радо приймали, зачаровували й, мабуть, п'янили трохи місіс Кроулі, бо в пору цього, тріумфу вона схильна була навіть гордувати деким – переважно молодими військовими, з яких в основному складалося товариство її

чоловіка.

Натомість полковник збуджено позіхав серед герцогинь і поважних придворних дам. Ті старі торби, граючи в карти, зчиняли такий гвалт за кожну п'ятифранкову монету, що полковник Кроулі не хотів марнувати з ними час за гральним столом, їхньої дотепності він не міг оцінити, бо не знав французької мови. «І не набридне Бекі, – дивувався він, – щовечора робити реверанси всім тим принцесам!» Врешті він перестав їздити з Ребекою на ті вечори й повернувся до своїх звичайних розваг серед добрих друзів, вибраних на свій смак.

Кажучи, що хтось добре живе невідомо за що, ми вживаємо вислів «невідомо за що» на означення чогось невідомого *нам*; просто даємо зрозуміти, що не знаємо, як та людина покриває свої видатки. Що стосується нашого приятеля полковника, то він мав великий потяг до всяких азартних ігор і, оскільки йому весь час доводилось орудувати картами, костями чи більярдним кийком, він оволодів ними, певна річ, набагато краще за тих, хто лише при нагоді брав їх у руки. Орудувати більярдним кийком – це все одно що орудувати олівцем, флейтою чи рапірою: їх не можна опанувати зразу; тільки постійні вправи й наполегливість у поєднанні з природним хистом дають змогу досягти майстерності в цій справі. І Кроулі з блискучого аматора став справжнім майстром більярду. Як у великого полководця, його геній виростав разом з небезпекою, і, коли щастя відверталося від нього протягом усієї гри і проти нього починали битися об заклад, він з дивовижним хистом і сміливістю раптом робив кілька спритних ударів, що міняли хід гри, і врешті здобував перемогу, вражаючи всіх, тобто тих, хто не знав його стилю. Бо ті, хто знав його, були обережні, коли ставили гроші проти гравця, наділеного таким самовладанням і такою блискучою, неперевершеною майстерністю.

У карти він грав так само чудово, хоч на початку вечора весь час програвав, ходив дуже неуважно й робив такі помилки, що новачки часто схильні були недооцінювати його хист. Та коли після кількох невеличких програшів він розворушувався, ставав обережніший, усі помічали, що гра його зовсім мінялась, і тепер уже можна було з певністю сказати, що, перше ніж скінчиться вечір, він розіб'є свого суперника вщент. І справді, дуже мало було таких, що могли похвалитися виграшем у Кроулі.

Успіх не зраджував йому, тож не дивно, що заздрісники й переможені часом відгукувалися про нього дуже й дуже неприхильно. І як французи казали про герцога Веллінгтона, який ніколи не зазнавав поразок, що лише збіг щасливих обставин забезпечує йому перемогу, – навіть допускали, що він зшахрував під Ватерлоо, тому й виграв цю останню велику ставку, – так і в Англії, в штаб-квартирі гравців, пішли розмови, що незмінні успіхи полковника Кроулі можна пояснити тільки нечесною грою.

Хоч на той час у Парижі до послуг гравців були вже заклад Фраскатті й Салон, захоплення грою поширилось настільки, що картярські доми не могли його вдовольнити, й азартні ігри провадили в приватних будинках з таким запалом, наче й не було публічних місць для заспокоєння цієї манії. На чарівних невеличких réunions[231] у Кроулі вечорами також віддавалися цим фатальним розвагам, чим добродушна місіс Кроулі була вельми невдоволена. Вона стурбовано говорила про чоловікову пристрасть до гри, скаржилася на неї всім, хто до них приходив. Вона благала своїх молодих знайомих ніколи не торкатися гральних костей, а коли юний Жоутодзюбл зі стрілецького полку програв чималу суму грошей, Ребека, як розповідала цьому бідолашному хлопцеві її покоївка, цілу ніч проплакала й буквально навколішки благала свого чоловіка подарувати борг і спалити вексель. Та як він міг подарувати його, коли сам щойно програв стільки ж Блекстонові з гусарського полку і графові Пантеру з Королівської кавалерії? Жоутодзюблові можна дати відстрочку, авжеж… але, звичайно, заплатити він мусить, це дитячі балачки – казати, щоб хтось палив вексель.

Та й інші офіцери – переважно молоді, бо Ребеку оточувала молодь, – ішли з її вечорів з похмурими обличчями, залишивши ту чи іншу суму за її фатальними картярськими столами. Її дім почав набувати недоброї слави, досвідчені гравці попереджали новачків про небезпеку. Полковник О'Дауд з *** полку, що перебував тоді в складі окупаційних військ у Парижі, попередив таким чином хорунжого Спуні. Цей піхотний полковник та його дружина затіяли бурхливу, голосну сварку під час обіду в «Café de Paris»[232] з подружжям Кроулі, які теж там обідали. В тій сварці взяли участь обидві дами. Місіс О'Дауд ляснула пальцями перед самим носом місіс Кроулі і назвала її чоловіка

«справжнісіньким шулером». Полковник Кроулі викликав полковника О'Дауда, кавалера ордена Лазні, на поєдинок. Головнокомандувач, дізнавшись про сварку, послав по полковника Кроулі, що вже готував пістолети, ті самі, «з яких він убив капітана Маркера», і поговорив з ним так переконливо, що поєдинок не відбувся. Якби Ребека не впала навколішки перед генералом Тафто, Кроулі відіслали б назад до Англії. Кілька тижнів після цього скандалу він грав лише з цивільними.

Проте, незважаючи на безперечну майстерність Родона і його постійні успіхи, Ребека, обміркувавши все, дійшла висновку, що їхнє становище ненадійне і що, хоч вони майже нікому не платять, їхній невеличкий капітал одного дня може зійти до нуля.

– Карти, любий мій, добра підпора капіталові, – сказала вона, – але ще не самий капітал. Настане день, коли людям набридне грати, і що тоді буде з нами?

Родонові довелося визнати, що вона має слушність. Він уже помітив, що після кількох вечорів з невеличким пригощанням тощо чоловікам набридало грати з ним і, незважаючи на чари його дружини, вони не квапилися приходити знов.

Хоч як легко й приємно їм жилося в Парижі, кінець кінцем це було тільки порожнє гаяння часу, весела розвага, і Ребека переконалася, що мусить забезпечити Родонові успіх на батьківщині. Треба було знайти йому місце вдома чи призначення в колоніях. Тому вона вирішила повернутися до Англії, як тільки розчистить собі туди дорогу. Найперше вона звеліла Кроулі продати патент і вийти на пенсію. Його обов'язки ад'ютанта при генералі Тафто скінчилися ще раніше. Ребека скрізь висміювала генерала – його перуку (яку він замовив собі, приїхавши в Париж), корсет, штучні зуби, а найбільше його шанолюбні претензії на славу підкорювача жінок і безглузду впевненість, що жодна з них не встоїть перед ним. Тепер він усю свою увагу разом з букетами, обідами в ресторанах, ложею в опері та різними дрібничками переніс на місіс Брент, пишноброву дружину комісара Брента. Бідолашна місіс Тафто не стала від того щасливішою і так само просиджувала довгі вечори зі своїми дочками, знаючи, що її генерал, напахчений і закучерявлений, поїхав, щоб цілу виставу простояти за кріслом місіс Брент. У Бекі, звичайно, замість

нього з'явився цілий десяток інших обожнювачів, і будьте певні, що своїми дотепами їй не важко було знищити суперницю. Та, як ми сказали, її втомило порожнє світське життя; ложі в театрах і ресторанні обіди їй набридли, з букетів не можна було зробити запасу на майбутнє, і вона не могла утримувати себе з дрібничок, мереживних носовичків та лайкових рукавичок. Вона відчувала марноту всіх цих утіх і прагнула вагоміших благ.

Саме тоді надійшла чутка, що миттю поширилась серед полковникових кредиторів у Парижі й дуже їх потішила. Міс Кроулі, багата тітка, від якої він чекав великого спадку, лежала на смертній постелі; полковникові треба було негайно їхати, щоб застати її живою. Місіс Кроулі з дитиною залишиться в Парижі, поки він не приїде по них. Він вирушив у Кале та, щасливо діставшись туди, поїхав не в Дувр, як можна було сподіватися, а сів у диліжанс до Дюнкерка, а звідти подався в Брюссель, що давно йому сподобався. Річ у тім, що в Лондоні він мав ще більше боргів, ніж у Парижі, отож і віддав перевагу спокійному бельгійському містові перед обома галасливими столицями.

Родонова тітка померла. Місіс Кроулі замовила глибоку жалобу для себе й для маленького Родона. Полковник був дуже зайнятий справами, пов'язаними зі спадком. Тепер вони могли найняти собі в готелі покої на другому поверсі, а не на антресолях, де мешкали досі. Місіс Кроулі й господар готелю влаштували нараду з приводу нових завіс, добродушно посперечалися щодо килимів і врешті все владнали, залишилось тільки сплатити рахунок. Ребека поїхала в одній з готельних карет, взявши з собою лише бонну-француженку й сина; люб'язні господар і господиня на прощання всміхалися їй, стоячи коло брами. Генерал Тафто страшенно розлютився, коли почув, що Ребека поїхала, а місіс Брент розлютилася на нього через те, що він розлютився, хорунжого Спуні той від'їзд вразив у саме серце, а господар готелю заходився готувати найкращі свої покої до повернення чарівної маленької леді та її чоловіка. Він замкнув і старанно беріг скрині, які вона йому доручила. Пані Кроулі дуже просила пильнувати їх. Та коли їх потім відчинили, в них не виявилося нічого особливо коштовного.

Але, перше ніж приєднатися до чоловіка в бельгійській столиці, місіс Кроулі, залишивши малого сина на континенті

під наглядом служниці-француженки, навідалась до Англії.

Розлука Ребеки з малим Родоном не дуже засмутила ані матір, ані сина. Правду казати, Ребека не вельми упадала коло дитини від самого її народження. За гарним звичаєм французьких матерів, вона віддала його в село поблизу Парижа до годувальниці, де малий досить щасливо прожив перші місяці свого життя серед гурту молочних братів, що бігали в дерев'яних черевичках. Полковник часто приїздив відвідати його, і батьківське серце Родона старшого сповнювалось радістю, коли він дивився на рожевого, замурзаного хлопчика, що весело кричав і вдоволено ліпив пиріжки з багнюки під наглядом своєї годувальниці, дружини садівника.

Ребека не надто квапилась побачити свого сина і спадкоємця: якось він зіпсував її нову накидку сріблястого кольору. І хлопчик також дужче любив годувальницю, ніж матір, тож коли нарешті йому довелося розлучатись зі своєю веселою нянькою, що стала йому майже рідною, він кілька годин голосно плакав. Втихомирила його тільки материна обіцянка, що він завтра ж повернеться до няньки. Та й самій няньці, якій, мабуть, теж було прикро розлучатися з дитиною, місіс Кроулі сказала, що скоро знов віддасть їй хлопчика, і та кілька днів нетерпляче чекала на нього.

Власне, наші приятелі були, можна сказати, першими з тієї зграї зухвалих англійських авантюрників, що потім заповнили континент і шахрували по всіх європейських столицях. Тієї щасливої пори 1817-1818 років багатство й честь британців ще були у великій пошані. Тоді, як я чув, вони ще не навчилися, купуючи щось, так завзято торгуватися, як торгуються тепер. Великі міста Європи ще не стали полем діяльності наших заповзятливих шахраїв. І якщо тепер навряд чи знайдеться місто у Франції чи в Італії, де б ви не зустріли наших шляхетних земляків, що поводяться з притаманною нам безтурботною пихою і зухвальством, обдурюють господарів готелів, збувають довірливим банкірам підроблені чеки, крадуть у каретників їхні екіпажі, а в ювелірів – коштовності, витрушують з легковажних мандрівників гроші за картярським столом, навіть цуплять з публічних бібліотек книжки, то ще тридцять років тому будь-якому «англійському мілордові», що подорожував у власній кареті, де завгодно відкривали кредит, і джентльмени тоді не ошукували, а самі потрапляли в лапи

ошуканців.

Господар готелю, де жило подружжя Кроулі, перебуваючи в Парижі, аж через кілька тижнів дізнався, яких він зазнав збитків, – після того, як до нього почала заходити швачка, мадам Марабу, з невеличким рахунком за речі, що їх вона постачала пані Кроулі, після того, як мосьє Дідло з Буль-д’Ор у Пале-Роялі разів із шість запитав, чи не повернулася cette charmante[233] міледі, що купувала в нього годинники й браслети. Виявилося, що навіть бідній дружині садівника, яка годувала дитину, леді тільки за перші шість місяців оплатила те молоко й материнську ласку, якими вона обдаровувала веселого й здорового маленького Родона. Так, не заплачено навіть годувальниці: Кроулі надто поспішали, щоб пам’ятати про такий, дрібний борг. А щодо господаря готелю, то він до кінця свого життя проклинав англійську націю і розпитував усіх подорожніх, чи не знають вони, бува, такого полковника, лорда Кроулі, avec sa femme – une petite dame, très spirituelle.[234]

– Ah, Monsieur, – додавав він, – ils m’ont affreusement volé.[235]

Прикро було слухати, як він нарікав на свою лиху долю.

Ребека подалася до Лондона з наміром домогтися певної угоди з численними Родоновими кредиторами – запропонувати їм по десять пенсів чи по шилінгу за фунт і дати змогу чоловікові спокійно повернутися на батьківщину. Нам не личить досліджувати всі ті способи, до яких вона вдавалася, щоб виграти ці важкі переговори, але, переконливо довівши кредиторам, що сума, яку вона вповноважена їм запропонувати, складає весь наявний капітал її чоловіка, запевнивши їх, що полковник Кроулі краще залишиться жити на континенті, ніж повернеться додому, не сплативши боргів, і що він не має ніякої надії отримати гроші з якихось інших джерел, а тому їм годі й сподіватися дістати колись більше, ніж вона спроможна їм запропонувати, Ребека досягла того, що кредитори одностайно погодились прийняти її умови, і за півтори тисячі фунтів готівкою скупила всі векселі, на суму більшу, ніж удесятеро.

Місіс Кроулі не наймала для цих переговорів юристів. Справа була така проста: хочете – беріть, а не хочете – не треба, як вона справедливо зауважила, що вона дозволила повірникам кредиторів залагодити її самим. І містер Льюїс, уповноважений містера Девідса з Ред-Лайєн-сквер, і містер Мосс, що

репрезентував інтереси містера Монассе з Керсітор-стріт (це були головні кредитори полковника), наговорили компліментів його дружині за блискуче ведення справи й заявили, що жодний фахівець-адвокат не годен їй у слід ступити.

Ребека прийняла ці компліменти з належною скромністю, звеліла подати в маленьке, непоказне помешкання, де вона зупинилася, пляшку хересу й тістечок, пригостила повірників своїх ворогів, на прощання потиснула, їм руки і в найкращому гуморі негайно ж таки повернулася на континент до чоловіка й сина, щоб повідомити першому з них радісну новину про його цілковиту волю. А щодо другого, то, поки мати була відсутня, нянька-француженка, мадемуазель Женев'єва, не дуже його гляділа. Захопившись солдатом з гарнізону в Кале, ця дівчина в його товаристві забувала про свої обов'язки, і малий Родон мало не втонув на мілині, де Женев'єва залишила його на якийсь час, а потім загубила.

Отже, полковник і місіс Кроулі повернулися до Лондона і тут, у будиночку на Керзон-стріт у Мейфейрі, справді показали той хист, що його мусить мати кожен, хто хоче жити на згадані вище засоби.

Розділ XXXVII
ПРОДОВЖЕННЯ ПОПЕРЕДНЬОГО

Найперше, і це надзвичайно важливо, ми розповімо, як можна винаймати будинок, нічого не платячи за нього. Декотрі будинки здають без меблів, і тоді ви, якщо маєте кредит у добродіїв Гілоу чи Бантінга, можете чудово прибрати й опорядити його за власним уподобанням, а декотрі – з меблями, що для більшості винаймачів простіше й зручніше. Подружжя Кроулі воліло винайняти саме такий будинок.

До того часу, як містер Боулс почав порядкувати будинком і пивницею в старої міс Кроулі на Парк-лейн, дворецьким у неї був містер Реглс, що народився в Королевиному Кроулі і був меншим сином тамтешнього садівника. Завдяки добрій поведінці, вроді, струнким литкам і статечності він від кухонного столика, де чистив ножі, піднявся на задок карети, а звідти до комори дворецького. Побувши чимало років управителем господарства міс Кроулі, де він мав добру платню, щедрі побічні прибутки й велику можливість заощаджувати, він заявив, що хоче взяти шлюб з колишньою куховаркою міс Кроулі, яка жила з чесних прибутків від качальні для білизни і від невеличкої крамнички з городиною в сусідстві. Правду кажучи, церемонія шлюбу відбулась таємно за кілька років до того, але про їхнє одруження стара міс Кроулі дізналася аж тоді, коли міс Брігс звернула увагу на семирічного хлопчика й восьмирічну дівчинку, які весь час крутилися в кухні.

Потім містер Реглс звільнився і взявся сам керувати крамничкою. Він додав до того, що там продавалося, молоко, сметану, яйця і чудову селянську свинину, вдовольняючись продажем цих простих сільських продуктів, тим часом як інші дворецькі, що покидали службу, продавали спиртні напої в шинках. Він мав добрі зв'язки серед дворецьких сусідніх будинків і затишну кімнатку за крамничкою, де разом з місіс Реглс приймав своїх колег, тому його молоко, сметана і яйця добре розходились і прибуток містера Реглса дедалі зростав. Рік за роком він спокійно і скромно складав гроші, і коли затишний, гарно опоряджений будиночок під номером «201» на Керзон-стріт у Мейфейрі, де жив самотою високоповажний Фредерік Неталан, що тепер виїхав за кордон, пішов з молотка

з усіма багатими і зручними меблями, то не хто інший, як Чарльз Реглс купив і право на оренду, і ті меблі. Щоправда, частину грошей йому довелось позичити, та ще й під досить високі проценти, в одного колеги-дворецького, але основну суму він заплатив із своєї кишені, і місіс Реглс неабияк пишалася, лягаючи спати на різьблене ліжко червоного дерева з шовковими завісами й споглядаючи величезне люстро навпроти і шафу, в яку могли сховатися і вона, і містер Реглс, і вся їхня родина.

Звичайно, вони не мали наміру весь час мешкати в та кому розкішному будинку. Реглс купив право оренди, щоб здавати будинок уже від себе іншим, і тільки-но нагодився винаймач, він перебрався до своєї крамнички. Але йому було дуже приємно, вийшовши з тієї крамнички, прогулятися по Керзон-стріт і помилуватися своїм майном – власним будинком з калачиками на вікнах і різьбленим бронзовим молотком. Коли служник випадково стояв біля під’їзду, то шанобливо кланявся йому, куховар купував у нього городину і звав його «паном господарем», і якби Реглс хотів, то міг би знати все, що робили його квартиранти і що в них подавали до столу.

Він був доброю людиною, доброю і щасливою. Будинок давав йому такий солідний прибуток, що він вирішив послати дітей в добру школу, тому, не шкодуючи коштів, прилаштував Чарльза до пансіону доктора Лупмена в Шугеркейн-лодж, а маленьку Матильду – до міс Довбайбі в Лорентайнум-гаус, що в Клепемі.

Реглс любив, навіть обожнював родину Кроулі, від якої пішло все його багатство. У кімнатці за крамничкою висів силуетний портрет його господині і її власноручний малюнок вартівні в Королевиному Кроулі, виконаний тушшю, а до опорядження будинку на Керзон-стріт він додав тільки гравюру, яка зображала Королевине Кроулі в Гемпширі, маєток Уолпола Кроулі, баронета. Уолпол Кроулі красувався на ній у позолоченій кареті, запряженій шестериком білих коней, що їхала над озером, де плавали лебеді і снували човни з жінками в кринолінах та музикантами в перуках. Реглс і справді думав, що більше ніде в світі немає такого гарного палацу і такої славетної, родини.

Випадково будинок Реглса на Керзон-стріт виявився вільний, коли Родон з дружиною повернулись до Лондона.

Полковник дуже добре знав цей будинок і його власника: останній весь час підтримував зв'язки з родиною Кроулі, бо допомагав Боулсові, коли міс Кроулі мала гостей. Старий не тільки здав будинок полковникові, але й виконував роль дворецького, коли в нього бували бенкети. Місіс Реглс господарювала внизу на кухні й посилала нагору такі обіди, що їх схвалила б навіть стара міс Кроулі. Так Кроулі найняли будинок задарма, бо хоч Реглсові доводилось сплачувати державні й муніципальні податки, проценти своєму колезі-дворецькому, внески за страхування життя і за дітей у школу, купувати харчі й питво для своєї родини, а один час і для родини полковника, і хоч таке господарюванні довело його до банкрутства, і діти його опинилися на вулиці, а сам він – у борговій в'язниці, – хтось же мусить платити за джентльмена, який живе невідомо за що, отож сердешному Реглсові й випало покривати брак капіталу в полковника Кроулі.

Цікаво було б довідатись, скільки родин пограбували й довели до злиднів такі великі дурисвіти, як Кроулі? Скільки значних вельмож обдирають дрібних торговців, принижуються до того, що видурюють у своїх убогих постачальників жалюгідні суми, ладні обшахрувати їх бодай на кілька шилінгів? Коли ми читаємо, що якийсь аристократ виїхав на континент, ще якомусь накладено арешт на маєток, а той чи інший заборгував шість-сім мільйонів, цей удар нам здається навіть величним, і ми співчуваємо жертві, яку спіткало таке горе. Але хто пожаліє сердешного перукаря, який не отримав грошей за те, що пудрив голови ліврейним служникам, чи нещасного столяра, що зубожів, виконуючи за свої гроші замовлення на орнаментовані альтанки, в яких мала снідати міледі, чи бідолашного кравця, що завдяки протекції управителя дістав замовлення і заклав усе, що в нього було, і навіть більше, аби тільки скінчити лівреї, про які він мав честь радитися з самим мілордом? Коли валиться великий дім, ці бідолахи непомітно гинуть під його уламками; недарма давня легенда каже: перше ніж людина сама попаде в пекло, вона спровадить туди чимало інших людських душ.

Родон та його дружина великодушно протегували всім торговцям і постачальникам міс Кроулі, що пропонували їм свої послуги. Декотрі з них були дуже раді цьому, особливо убогіші. Дивно було бачити, як невтомно праля з Тутінга

щосуботи прикочувала свій візок і кожного тижня подавала рахунки, які ніхто не сплачував. Городину постачав сам містер Реглс. Рахунок за портер для челяді з шинку «Воєнна фортуна» можна вважати курйозом в історії пивних закладів. Служникам не виплачували більшу частину їхньої платні, тож і вони змушені були брати пиво в тому шинку в кредит. Загалом, Кроулі не платили нікому: ні слюсареві, що лагодив замок, ні скляреві, що склив вікна, ні каретникові, що здавав карету, ні візникові, що їздив нею, ні різникові, що постачав баранину, ні крамареві за вугілля, на якому вона смажилась, ні куховарці, що її готувала, ні слугам, що їли її. І так, здається мені, багато людей примудряється жити в розкошах, не маючи ніякого прибутку.

У маленькому містечку такі речі не могли б лишитися непоміченими. Там усі знають, скільки їхні сусіди беруть молока і яке м’ясо подають на обід. Може, в номерах двохсотому й двісті другому по Керзон-стріт і відомо було, що робиться в будинку, розташованому між ними, бо слуги спілкувалися між собою через огорожу, але ні сам Кроулі, ні його дружина, ні їхні друзі не хотіли знати ні номера двохсотого, ні номера двісті другого. Коли хтось приходив у будинок двісті перший, його зустрічали дуже радісно: господар і господиня з усмішкою привітно тиснули йому руку, пригощали добрим обідом, так наче мали три або чотири тисячі певного річного прибутку. Але вони таки його й мали – тільки не в грошах, а в продуктах і в чужій праці. Якщо вони й не платили за баранину, то вона в них була, якщо вони й не давали золота за своє вино, то яке нам до того діло? Ніде до столу не подавали кращого вина, як у чесного Родона, і ніде не було таких веселих, вишукано сервованих обідів. Його невеличкі вітальні були найзатишнішими і найскромнішими з усіх, які тільки можна собі уявити, Ребека оздобила їх з великим смаком тисячами дрібничок, привезених з Парижа, а коли ще вона сідала до фортепіано і безтурботно заводила пісню, гостеві здавалося, ніби він потрапив у домашній рай, і він визнавав, що хоч господар цього дому не дуже мудрий, зате його дружина чарівна і ніде не влаштовують таких приємних обідів.

Дотепність, розум і зухвалість швидко здобули Ребеці славу в певних лондонських колах. Біля дверей її будинку спинялися

солідні карети, і з них виходили дуже поважні люди. В Парку її коляску завжди бачили в оточенні модних денді, а в її маленькій ложі на третьому ярусі опери завжди видно було багато голів, що весь час мінялися. Але треба визнати, що жінки трималися осторонь від неї і їхні двері були зачинені для нашої маленької пройдисвітки.

Про життя і звичаї світських дам автор, звісно, може сказати тільки те, що чув від інших. Чоловікові так само важко проникнути в нього чи збагнути його таємниці, як довідатися, про що розмовляють жінки, коли після обіду залишають їдальню. І тільки після наполегливих розпитів можна здобути певне уявлення про ті таємниці. Виявляючи таку саму наполегливість, кожен, хто прогулюється Пел-Мелом і вчащає до столичних клубів, коли не з власного досвіду, то від знайомих, з якими він грає в більярд чи разом снідає, дізнається дещо про вищий лондонський світ, – скажімо, про те, що там, так само як є чоловіки, схожі на Родона Кроулі (ми вже згадували про його становище), які можуть видатись великими людьми новачкам, що ще не призвичаїлись до Парку й вічно бачать тих джентльменів у товаристві найвідоміших юних аристократів, є й жінки, яких можна назвати улюбленицями чоловіків: біля них упадають усі джентльмени, зате їхні дружини не виявляють їм ніякого довір'я й пошани. Така, наприклад, місіс Випікайдуш, вродлива леді з білявими кучерями, яку ви щодня можете побачити в Гайд-парку, в оточенні найзначніших і найуславленіших денді нашої країни. Або місіс Роквуд, про вечори якої докладно пишуть у великосвітських газетах і в якої обідають посли й вельможі; можна було б назвати й багатьох інших, якби це було потрібне для нашої історії. Та якщо прості люди, далекі від світу, чи провінціали, що горнуться до вищих кіл, милуються такими леді в прилюдних місцях, де вони оточені показним блиском, або заздрять їм здаля, то хтось обізнаніший міг би їм сказати, що ті дами мають не більше шансів ввійти в так зване «товариство», ніж будь-яка темна дружина дрібного землевласника із Сомерсетшіра, що читає про них у «Морнінг пост». Чоловікам із лондонського вищого світу відома ця сумна правда. Ви не раз чули, як безжалісно вилучають з «товариства» леді, начебто й заможних і з високим становищем. Шалені зусилля, яких вони докладають, щоб потрапити в те коло, приниження, яких вони допускаються,

образи, які вони терплять, здивують кожного, хто вивчає людський рід чи його жіночу половину. Намагання будь-що потрапити у верхи суспільства й труднощі, які для цього треба здолати, могли б стати вдячною темою для письменника, якому не бракує, розуму, часу і знання рідної мови, необхідних для того, щоб написати таку повість.

Тих кілька дам, з якими місіс Кроулі була знайома за кордоном, не лише не захотіли відвідувати її, коли вона опинилася по цей бік Ла-Маншу, а й навмисне обминали її при зустрічі. Аж дивно, як ті вельможні леді враз забули її, і, безперечно, Ребеці не дуже приємно було переконуватися в цьому. Коли леді Голодвірс зустріла її в фойє опери, то зібрала навколо себе дочок, наче вони могли заразитися від самого дотику Бекі, і, позадкувавши на крок чи два, заслонила їх своїми грудьми і втупилася в свого маленького ворога. Але, щоб спантеличити Бекі, треба було куди гострішої зброї, ніж той крижаний холод, що струмував з похмурих очей старої Голодвірс. Коли леді де ля Цвіль, що часто їздила верхи поруч з Ребекою у Брюсселі, зустріла відкриту коляску місіс Кроулі в Гайд-парку, її милість геть осліпла й так і не впізнала своєї колишньої приятельки. Навіть місіс Бленкінсоп, дружина банкіра, не привіталася з нею в церкві. Тепер Бекі постійно ходила до церкви; дуже повчально було бачити, як вона з’являлася там разом з Родоном, що ніс два великі молитовники з позолоченими обрізами, а потім покірно вислухував усю відправу.

Родон спершу брав дуже близько до серця образи, яких зазнавала його дружина. Він супився, лютував і погрожував викликати на поєдинок чоловіків та братів кожної з тих зухвалих жінок, що не віддавали Ребеці належної пошани. І тільки її найсуворіші накази і благання стримували його в межах пристойності.

– Адже ти не можеш ввести мене в товариство пострілами, – добродушно казала вона. – Не забувай, любий, що я була тільки гувернанткою, а ти, мій бідолашний, дурненький півнику, маєш найгіршу славу – тут і борги, і карти, і всякі інші вади. Поступово ми здобудемо собі скільки завгодно друзів, а тим часом ти повинен бути гарним хлопчиком і в усьому слухатися своєї вчительки. Пам’ятаєш, як ти осатанів, коли ми почули, що твоя тітка майже все залишила Піттові та його дружині? Ти

хотів був роздзвонити про це по всьому Парижі, і якби я не стримала тебе, де б ти був тепер? У борговій в’язниці Сен-Пелажі, а не в Лондоні, в нашому гарненькому будинку з усіма вигодами. Ти так лютував, що ладен був убитих свого брата, недобрий мій Каїне. І що б вийшло, якби ти й далі сердився? Хоч би ти скільки лютував, а тітчиних грошей не вернеш, тож хіба не краще приятелювати з родиною твого брата, а не сваритися, як ті дурні Б’юти? Коли твій батько помре, Королевине Кроулі стане для нас приємним, зручним пристановищем на зиму. Якщо ми збанкрутуємо, ти зможеш нарізати печеню за обідом і наглядати за стайнею, а я буду гувернанткою в дітей леді Джейн. Дурниці, ми не збанкрутуємо! Я встигну знайти тобі добре місце або Пітт зі своїм синочком помруть, тоді ми станемо сер Родон і міледі. Доки живеш, доти й надійся, любий, і я ще зроблю з тебе людину. Хто продав твоїх коней? Хто сплатив твої борги?

Родон мусив визнати, що всі ці блага завдячує дружині, і обіцяв і надалі цілком покладатися на її мудре керівництво.

Справді, коли міс Кроулі покинула цей грішний світ і гроші, за які так завзято змагалися всі її родичі, кінець кінцем дісталися Піттові, Б’ют Кроулі, дізнавшись, що йому залишено тільки п’ять тисяч замість сподіваних тридцяти, з великого розчарування накинувся на небожа з лютою лайкою, і сварка, що ніколи не стихала між ними, скінчилася остаточним припиненням будь-яких стосунків. І навпаки – поведінка Родона Кроулі, що отримав лише сто фунтів, здивувала брата й дуже сподобалася невістці, яка хотіла бути в добрих стосунках з усіма чоловіковими родичами. Родон написав братові відвертого, бадьорого й веселого листа з Парижа. Він знає, мовляв, що через своє одруження втратив тітчину ласку, і хоч не приховує свого розчарування її жорстокою ухвалою, проте радий, що гроші залишаться в їхній родині, і щиро вітає брата з таким щастям. Він передав також сердечне вітання своїй сестрі й висловив надію, що вона поставиться ласкаво до місіс Родон. Лист кінчався власноручно дописаними словами тієї леді. Вона також приєднувалася до чоловікових вітань. Вона завжди пам’ятатиме, який містер Кроулі був добрий до неї у ті давні часи, коли вона, самітна сирота, вчила його маленьких сестер, долею яких і досі щиро цікавиться. Вона бажала йому щастя в родинному житті і просила дозволу передати вітання леді

Джейн (про доброту якої гомонить весь світ). Далі вона висловлювала надію, що їй колись дозволять показати дядькові й тітці її малого сина, і просила поставитись до нього прихильно й підтримати його, коли буде потреба.

Пітт Кроулі прийняв цього листа дуже ласкаво – набагато ласкавіше, ніж міс Кроулі приймала колишні Ребечині твори, переписані Родоновою рукою, а леді Джейн була глибоко зворушена тим посланням і сподівалася, що чоловік негайно поділить тітчин спадок на дві рівні частини й половину пошле братові в Париж.

Проте, на подив її милості, Пітт не квапився слати братові чек на тридцять тисяч фунтів. Але він великодушно запропонував Родонові підтримку, якщо той колись повернеться до Англії і захоче нею скористатися, і, подякувавши місіс Кроулі за ласкаві слова про нього та про леді Джейн, люб’язно пообіцяв при потребі стати в пригоді її малому синові.

Отже, брати майже помирилися. Коли Ребека вернулася до Лондона, Пітта з дружиною там не було. Вона часто проїздила повз знайомі двері на Парк-лейн, щоб поглянути, чи Пітт з дружиною оселилися в будинку міс Кроулі. Але вони там не з’являлись, і тільки від старого Реглса вона дещо дізналася про них: усю челядь міс Кроулі відпущено з пристойною винагородою, а містер Пітт лише раз приїздив до Лондона, кілька днів прожив у будинку, владнав справи зі своїми адвокатами і продав букіністові на Бонд-стріт усі французькі романи міс Кроулі. Бекі мала свої підстави бажати, щоб її нова родичка повернулася до Лондона. «Коли, приїде леді Джейн, – міркувала вона, – то введе мене в лондонське товариство; а що стосується жінок... ну, вони самі почнуть запрошувати мене, як побачать, що чоловікам я подобаюсь».

Для кожної леді в становищі Ребеки таким самим необхідним набутком, як букет чи карета, є компаньйонка. Мене завжди зворушує, що ці ніжні істоти, які не можуть жити без прихильності до когось, вибирають собі в товаришки надзвичайно невиразну особу і майже ніколи з нею не розлучаються. Вигляд такої постійної супутниці в приношеному вбранні, яка сидить у ложі опери за спиною в своєї любої приятельки або займає в кареті місце навпроти неї, завжди має

в собі щось корисне і повчальне для мене; це таке саме веселе нагадування як череп, що ним користувались на бенкетах єгипетські бонвівани, – химерне сардонічне memento[236] Ярмарку Суєти. Що й казати: навіть така бувала, нахабна, безсовісна й черства красуня, як місіс Випікайдуш, батько якої помер із сорому за неї, навіть чарівна й смілива місіс Тенетлі, що перестрибне верхи через огорожу незгірше за будь-якого чоловіка в Англії і сама править своїми сивими в Парку, тим часом як її мати й досі тримає крамничку в Баті, – навіть ці жінки, такі сміливі, що, здавалося б, нічого не бояться, не зважуються вийти в світ без компаньйонки. Їхнім серцям, ніжним, сповненим любові, неодмінно треба виливати на когось свої почуття. І на людях ви їх зустрінете тільки в супроводі жалюгідної, вбраної в перефарбовану сукню особи, що сидить у куточку десь неподалік.

– Родоне, – сказала Ребека одного пізнього вечора, коли чоловіче товариство сиділо у її вітальні біля каміна, в якому потріскували дрова (бо чоловіки приїздили до них завершити вечір, і Ребека завжди мала для них напоготові морозиво й каву, найкращі в Лондоні), – мені потрібна вівчарка.

– Що? – перепитав Родон, піднявши голову від столу з картами.

– Вівчарка? – здивувався юний лорд Саутдаун. – Люба місіс Кроулі, що за химери? Чому б вам не придбати датського дога? Я знаю одного, величезного, мов жирафа, слово честі! Такого, що хоч запрягай у вашу коляску. Або хорта... мій хід, з вашого дозволу... чи малесенького мопса, що цілком уміститься в котрійсь табакерці лорда Стайна. А один чоловік у Бейсуотері має пса з таким носом, що ви… записую короля і ходжу... що ви могли б вішати на нього капелюшка.

– Записую взятку, – поважно мовив Родон. Він звичайно весь віддавався грі і підтримував розмову тільки тоді, коли йшлося про коней або заклад.

– Навіщо вам та вівчарка? – весело повів далі юний Стаутдаун.

– Я маю на увазі *моральну* вівчарку, – відповіла Бекі і, сміючись, глянула на лорда Стайна.

– А це що за біс? – спитав його милість.

– Пес, що відганяв би від мене вовків, – сказала Ребека. – Компаньйонка.

– Люба невинна овечка, вам справді треба вівчарки, – мовив маркіз і, виставивши вперед підборіддя й огидно вищиривши зуби, втупив у Ребеку маленькі очі.

Вельможний лорд Стайн стояв біля каміна, попиваючи каву. Полум’я весело палахкотіло і потріскувало за гратками. На каміні горіло зо два десятки свічок у різних чудернацьких свічниках – позолочених, бронзових і порцелянових. Вони чарівно освітлювали постать Ребеки, що сиділа на канапі, оббитій квітчастою тканиною. Вона була в рожевій сукні, свіжій, мов троянда, її білі, як сніг, руки і плечі поблискували крізь тоненький газовий шарф, який ледь прикривав їх, волосся кучерями спадало навколо шиї, а з-під тугих, шелестких згорток шовку визирала ніжка, чарівна ніжка в чарівному черевичку і в прозорій шовковій панчосі.

Свічки осявали також блискучу лисину лорда Стайна у віночку рудого волосся. Він мав густі кущуваті брови й неспокійні, налиті кров’ю очі, оточені сіткою зморщок. Нижня щелепа в нього випиналася вперед, а коли він сміявся, з рота хижо витикалися два блискучі ікла. Того дня він обідав з особами королівської родини, тому почепив на себе орден Підв’язки й стрічку. Його милість був невисокий, широкогрудий і кривоногий, проте він дуже пишався красою своєї ступні та литки і весь час погладжував прикрашене орденом Підв’язки коліно.

– Отже, пастуха замало, щоб стерегти овечку? – спитав він.

– Пастух надто любить грати в карти й ходити по клубах, – сміючись, відповіла Бекі.

– Господи, що за розпусний Корідон! – сказав мілорд. – Як би йому личила сопілка!

– Б’ю трійкою, – озвався Родон від столу з картами.

– Послухайте-но свого Мелібея,[237] – пробурчав шляхетний маркіз. – Він справді робить те, що й належить робити буколічним пастухам: стриже Саутдауна. Ох, яке невинне ягня? Яке з біса біленьке руно!

В очах Ребеки блиснула зневажлива посмішка.

– Але ж, мілорде, – мовила вона, – ви теж лицар цього ордену.

І справді, на шиї в нього красувався ланцюжок ордена Золотого руна – подарунок іспанських володарів, що повернулися на трон.

Лорд Стайн замолоду був відомий своєю схильністю до авантюр і успіхами в картах. Раз він просидів два дні й дві ночі за грою з містером Фоксом. Він обігрував багатьох найвельможніших осіб королівства, і казали, що навіть титул маркіза він виграв у карти. Але його милість не любив натяків на свої колишні fredaines.[238] Ребека побачила, що його густі брови грізно насупились.

Вона підвелася з канапи, підійшла до лорда і з легеньким реверансом узяла в нього з рук чашку від кави.

– Так, – мовила вона, – потрібний собака, що стеріг би мене. Але на *вас* він не буде гавкати.

І, перейшовши в сусідню кімнату, вона сіла до фортепіано й заспівала французький романс таким чарівним, дзвінким голосом, що лорд, подобрішавши, квапливо подався за нею, і видно було, як він, схилившись над Ребекою, почав кивати в такт головою.

Родон і його приятель грали далі в карти, поки їм не набридло. Полковник виграв: та хоч він вигравав часто й багато, вечори, схожі на цей, що повторювалися кілька разів на тиждень, – коли його дружина, якою всі захоплювалися, підтримувала товариську розмову, а він сидів мовчки, не беручи в ній участі, бо не розумів жодного слова в їхніх жартах, натяках і алегоріях, – такі вечори були досить нудні для відставного драгуна.

– Як ся має чоловік місіс Кроулі? – завжди, замість вітання, питав лорд, коли вони зустрічалися.

І справді, таке тепер було його становище. Він уже не був полковником. Він був чоловіком місіс Кроулі.

Якщо ми досі нічого не казали про малого Родона, то тільки тому, що він був захований десь нагорі в мансарді і лише зрідка, шукаючи товариства, спускався вниз до кухні. Мати майже не помічала його. Він цілими днями сидів з француженкою-бонною, поки та служила в подружжя Кроулі, а коли вона пішла від них, хлопчика, що серед ночі плакав на самоті в своєму ліжку, пожаліла покоївка, забрала його з дитячої кімнати до себе в мансарду і там утішала, як могла.

Ребека, лорд Стайн і ще один чи два гості саме пили чай у вітальні після опери, коли вгорі над ними почувся плач.

– Це мій херувим тужить за своєю нянькою, – сказала Ребека, але навіть не ворухнулася, щоб піти глянути на дитину.

– Ви краще не йдіть до нього, а то розхвилюєтесь, – сардонічно порадив лорд Стайн.

– Дарма! – відповіла вона, ледь почервонівши. – Наплачеться й засне.

І вони знов завели мову про оперу.

Проте Родон нишком пішов глянути на свого сина й спадкоємця, і аж коли дізнався, що його заспокоює вірна Доллі, повернувся до вітальні. Туалетна кімната полковника теж містилася вгорі. Там він крадькома зустрічався з сином. Ті побачення відбувалися щоранку, коли полковник голився Родон-молодший сидів на скрині біля батька і з великою втіхою стежив за тим, що той робив. Вони були великими приятелями. Батько приносив йому солодощі з обіднього столу й ховав у старому футлярі для еполетів; хлопець вирушав на пошуки й радісно сміявся, знайшовши той скарб. Сміявся, але не голосно, бо внизу спала мама і її не можна було будити. Вона лягала дуже пізно й рідко коли вставала до полудня.

Родон купував синові багато книжок з малюнками й заповнив іграшками його кімнатку. Всі її стіни були вкриті малюнками, які батько купував за готівку й сам наліплював. Коли місіс Кроулі звільняла Родона від обов’язку супроводжувати її в Парк, він приходив до сина і просиджував з ним цілі години; малий їздив на ньому верхи, смикав за довгі вуса, ніби то були віжки, і невтомно бігав і стрибав навколо нього. Кімната була низька, і одного разу, коли хлопчик не мав ще п’яти років, батько, високо підкидаючи його, так ударив бідолаху головою в стелю, що з переляку мало зовсім не випустив його з рук. Родон-молодший уже скривив личко, щоб голосно заплакати, – і не дивно, бо дуже забився, – як батько сказав:

– Ради бога, Роді, не збуди маму!

І малий, поважно, жалісливо глянувши на батька, закусив губи, стиснув кулачки і навіть не писнув. Родон потім розповідав про це в клубах, в офіцерській їдальні і всім у місті.

– Їй-бо, сер, – казав він кожному, – який же в мене росте хлопчина, який молодець! Я мало не пробив стелі його головою, їй-бо, а він навіть не заплакав, боявся збудити матір.

Іноді – раз або двічі на тиждень – та леді навідувалась до

горішніх покоїв, де мешкав хлопчик. Приходила, ніби малюнок із «Журналу мод», що раптом ожив: лагідна усмішка, чудова нова сукня, елегантні рукавички й черевички. Її прикрашали дивовижні шарфи, мережива й коштовності. Вона завжди мала новий капелюшок, оздоблений вічноживими квітками або розкішними страусовими перами, м'якенькими й легенькими, мов пелюстки магнолії. Вона поблажливо кивала хлопчикові, що відривався від обіду або від розфарбовування солдатиків на малюнках. Коли вона виходила, в кімнаті залишався дух троянди чи якийсь інший чарівний запах. В очах дитини вона була неземною істотою, вищою за батька... за весь світ, – їй можна було тільки поклонятися, захоплюватись нею здалеку, їхати з матір'ю в кареті здавалося йому священнодійством: він сидів і боявся навіть озватися, тільки не зводив погляду з розкішно вбраної принцеси навпроти себе. Джентльмени на чудових баских конях під'їздили до екіпажа, сміялися й розмовляли з нею. Як блищали її очі, коли вона дивилася на них! Як вона жваво й граційно помахувала їм рукою, коли вони минали її! Хлопчика в таких випадках одягали в новий червоний костюмчик. Удома йому вистачало й старого, з рудої парусини. Часом, коли матері не було і Доллі, покоївка, прибирала її ліжко, хлопчик заходив до материної спальні. Ця кімната здавалася йому казковою – таємничим царством розкошів і дивовиж. У шафі висіли всі ті чарівні сукні – рожеві, блакитні й різнобарвні. Ось оздоблена сріблом скринька з коштовностями, ось таємнича бронзова рука на туалетному столику, унизана сотнями блискучих каблучок. А он люстро – диво з див, – у якому він міг побачити своє розгублене личко і віддзеркалення Доллі (химерно змінене, воно ніби пливло під стелею), яка підбивала й розгладжувала подушки на ліжку. Бідолашне, самітне, занедбане маля! Мама – святе слово на устах і в серці дітей, а цей хлопчик обожнював камінь!

Родон Кроулі, хоч який він був шахрай, мав у серці якісь почуття і все-таки ще здатен був любити дитину й жінку. До Родона-молодшого він відчував велику потаємну ніжність, що помітила й Ребека, хоч ніколи не згадувала про це чоловікові. Та ніжність не дратувала Ребеку – надто вона була добродушна, – а тільки збільшувала її зневагу до чоловіка. Родон сам трохи соромився своїх батьківських почуттів і приховував їх від дружини: лише наодинці з сином він давав їм волю.

Вранці він звичайно брав хлопчика з собою гуляти; вони заходили разом до стайні, а потім ішли в Парк. Юний лорд Саутдаун – такий щедрий, що міг віддати останнє, і понад усе любив купувати різноманітні дрібнички, щоб потім їх роздаровувати, – купив хлопчикові поні, не набагато більшого за пацюка, як казав сам дарувальник, і на цього вороного шотландського пігмея високий батько юного Родона задоволено садовив сина, а сам ішов Парком поряд з ним. Йому було приємно бачити свою колишню казарму й колишніх товаришів-гвардійців біля Найтсбріджа; він згадував своє парубоцьке життя й починав жалкувати, що воно минулося. Старі кавалеристи теж раді були зустрітися з колишнім своїм офіцером і попестити його сина. Полковникові Кроулі було дуже приємно обідати в офіцерському клубі зі своїми колегами.

– Я для неї не досить розумний, хай йому грець, я знаю! Їй без мене не буде нудно.

І справді, дружина без нього не нудилася.

Ребека любила свого чоловіка. Вона завжди була добра до нього, і хоч би що він сказав чи зробив, ніколи не сердилась. Навіть не дуже виявляла йому свою зневагу: може, він їй саме тому й подобався, що був дурний. Родон був для неї старшим служником, метрдотелем, він виконував її доручення, беззастережно слухався її наказів, покірно катався з нею в колясці по Парку, відвозив її в оперу, сам розважався в клубі, поки йшла вистава, і приходив забирати її точно в належний час. Прикро, що Бекі така байдужа до сина, але він мирився й з цим.

– Вона, бачите, така розумна, хай йому грець, – виправдувався Родон, – а я, бачите, невіглас, і взагалі...

Бо, як ми вже казали, не треба великого розуму, щоб вигравати в карти і в більярд, а на інші таланти Родон не претендував.

Коли в домі з’явилася компаньйонка, в нього набагато поменшало обов’язків. Дружина навіть заохочувала Родона не обідати вдома, і він міг уже не супроводжувати її в театр.

– Можеш не сидіти сьогодні вдома, тобі буде нудно, любий, – часто казала вона. – В мене зберуться кілька людей, що лише дратуватимуть тебе. Я б їх не запрошувала, але ж ти знаєш, що я роблю так задля твого добра. А тепер, як я маю вівчарку, тобі вже не треба за мене боятися.

«Вівчарка-компаньйонка! Бекі Шари має компаньйонку! Ну й сміховисько!» – думала собі місіс Кроулі. І ця думка дуже веселила її.

Одного ранку в неділю, коли Родон Кроулі, його син і поні гуляли, як звичайно, в Парку, вони зустріли давнього знайомого полковника, його товариша по службі, капрала Клінка, що приязно розмовляв з якимось старим джентльменом. Той тримав на руках хлопчика десь такого віку, як малий Родон. Хлопчик міцно вхопився за медаль на пам'ять про битву під Ватерлоо, що висіла на грудях у капрала, й уважно її роздивлявся.

– Дякую, ваша честь – відповів Клінк: «Як ся маєш, Клінку?» – Цей юний джентльмен – ровесник вашому синові, – додав капрал.

– Його батько теж воював під Ватерлоо, – сказав старий, що тримав на руках хлопчика. – Правда, Джорджі?

– Так, – відповів той.

Він і хлопчина, що сидів на поні, пильно, з поважним виглядом вивчали один одного, як то буває між дітьми.

– У піхоті, – сказав Клінк поблажливим тоном.

– Він був капітаном *** полку, – не без гордощів додав старий джентльмен. – Капітан Джордж Осборн, сер. Може, ви його знали? Він загинув смертю хоробрих у битві з корсиканським тираном.

Полковник Кроулі почервонів.

– Я знав його дуже добре, сер, – мовив він, – і його дружину, дуже милу жіночку, сер... Як вона поживає?

– Це моя дочка, сер, – відповів старий джентльмен.

Він опустив хлопчика на землю, дуже врочисто витяг-візитну картку і подав її полковникові. Той прочитав: «Містер Седлі, єдиний агент компанії «Чорний діамант, безпопільне вугілля». Вантажна пристань, Темз-стріт і котеджі Анна-Марія, Фулем-стріт».

Малий Джорджі підійшов ближче й почав роздивлятися на шотландського поні.

– Хочеш покататися? – запитав із сідла Родон-молодший.

– Хочу, – відповів Джорджі.

Полковник, що зацікавлено дивився на малого, підняв його

й посадовив на поні позад сина.

– Тримайся за нього, Джорджі, – сказав він, – обійми мого, сина за стан... його звати Родоном.

Обидва хлопчики засміялися.

– Сьогодні, мабуть, у нашому парку не знайдеться кращої пари, сер, – мовив добродушний капрал.

І полковник, капрал та старий Седлі з парасолькою в руці пішли поряд з дітьми.

Розділ XXXVIII
РОДИНА В ДУЖЕ ВЕЛИКІЙ СКРУТІ

Будемо сподіватися, що малий Джордж Осборн проїхав на поні з Найтсбріджа аж до Фулема – спинімося й ми в цій околиці і розпитаймо, як поживають наші друзі, яких ми там залишили. Як почуває себе місіс Емілія після ватерлооського струсу? Чи жива вона, чи здорова? Що сталося з майором Доббіном, бричку якого весь час видно було біля її дому? Чи є які новини від збирача податків з Боглі-Уолага? Про останнього нам відомо ось що.

Наш шановний приятель, товстун Джозеф Седлі, невдовзі після того, як йому пощастило врятуватися з Брюсселя, повернувсь до Індії. Може, скінчилася його відпустка, а може, він боявся зустрічі зі свідками своєї втечі з-під Ватерлоо. Так чи так, але він приступив до своїх обов'язків у Бенгалії зразу після того, як Наполеона привезли на острів Святої Єлени, де Джоз і бачив колишнього імператора.[239] Якби ви почули, що містер Седлі казав на борту корабля, то вирішили б, що він не вперше зустрічається і з корсиканцем і що цей цивільний чоловік добре дався взнаки французькому полководцеві під горою Сен-Жан. Він знав тисячі історій про славетні битви, знав, на яких позиціях стояв і яких втрат зазнав кожен полк. Він не відмагався, що й сам причетний до перемог, що був разом з армією і привозив депеші герцогу Веллінгтонові. Він змальовував усе, що герцог робив і казав кожної миті протягом того дня під Ватерлоо, з таким знанням почуттів і вчинків його вельможності, що було очевидне: він не розлучався цілий той день із переможцем, хоч його як цивільного й не згадано в опублікованих документах про битву. Мабуть, згодом він і сам повірив у це, принаймні якийсь час його розповіді викликали величезну сенсацію в Калькутті, і він навіть дістав прізвисько «Седлі Ватерлооський», яке й носив до останніх днів свого перебування в Бенгалії.

Векселі, які Джоз видав, купуючи злощасних коней, він і його агенти безвідмовно оплатили. Він нікому жодним словом не згадував про угоду, і ніхто не знає напевне, що сталося з тими кіньми і як він спекався їх та Ісидора, свого служника-бельгійця; цього останнього бачили восени 1815 року, коли він

продавав сивого коня, дуже схожого на того, що ним їхав Джоз.

Лондонські агенти Джоза отримали доручення виплачувати сто двадцять фунтів на рік його батькам у Фулемі. Це була основна підтримка для старого подружжя, бо справи, до яких містер Седлі брався після банкрутства, аж ніяк не могли поновити його зруйнованого добробуту. Він пробував торгувати вином, вугіллям, розповсюджував лотерейні квитки і т. д. і т. д. Тільки-но взявшись до чогось нового, він негайно розсилав проспекти друзям, замовляв нову мідну табличку на двері й гордовито заявляв, що поверне своє майно. Але старому, кволому, надломленому чоловікові не таланило. Один за одним його покидали друзі, – їм набридло купувати в нього дороге вугілля й погане вино, – і тільки його дружина ще уявляла, що він залагоджує якісь справи, коли вранці дибає в Сіті. Ввечері він поволі вертався назад і кінець дня, звичайно, просиджував у шинку, невеличкому місцевому клубі, де розводився про державні фінанси. Дивно було слухати, як він говорив про мільйони, ажіо, дисконт і про те, що роблять Ротшильд та брати Берінги. Він оперував такими великими сумами, що відвідувачі клубу (аптекар, грабар, підрядник-будівельник, псаломщик, що забігав туди крадькома, і наш знайомий містер Клеп) переймалися повагою до нього.

– Колись я бачив кращі часи, – казав він кожному відвідувачеві. – Мій син тепер займає високу судову посаду в Ремганджі, в Бенгальській окрузі, сер, і отримує чотири тисячі рупій на місяць. Моя дочка могла б стати полковницею, якби захотіла. Я можу хоч завтра видати вексель на свого сина, старшого суддю, на дві тисячі фунтів, і Еліксандер тут таки викладе готівку на конторку, сер. Але Седлі завжди, були горді люди.

І ви, і я, любий читачу, одного дня можемо опинитися в такому становищі: хіба мало наших друзів дійшло до цього? Вас може зрадити щастя, покинути снага, ваше місце на кону займуть кращі, молодші актори, життя потовче вас і викине розбитим на берег. Тоді знайомі при зустрічі поквапляться перейти на другий бік вулиці або ще гірше – поблажливо простягнуть два пальці й поспівчувають вам, і ви знатимете, що приятель за вашою спиною почне казати: «Бідолаха, яких дурниць він наробив і яких можливостей не використав!»

А все ж карета і три тисячі річного прибутку – не вершина

щастя на землі і не межа божої ласки. Коли дурисвіти так само часто розкошують, як зазнають невдач, коли блазні досягають успіху, а негідникам усміхається доля і vice versa,[240] отже, кожен з них має вдосталь у житті і лиха й добра, як і найобдарованіші та найчесніші серед нас, то, їй-богу, брате мій, дарунки й розваги Ярмарку Суєти не так уже багато й варті і, мабуть... але ми «відійшли від нашої теми.

Якби місіс Седлі була діяльною жінкою, то не сиділа б склавши руки після банкрутства свого чоловіка, а найняла б великий будинок і тримала б пансіон. Пригнічений долею, Седлі якраз годився б для ролі чоловіка господині пансіону, такого собі домашнього попихача, номінального володаря й господаря, що нарізав би печеню за столом, виконував обов'язки управителя і слухняного чоловіка дружини, яка сиділа б на своєму сумнівному троні. Я знав недурних і освічених людей, які замолоду подавали добрі надії, мали енергію, влаштовували бенкети для сквайрів і тримали мисливських собак, а тепер покірно нарізають баранину для старих сварливих відьом і вдають, що займають почесне місце за їхнім похмурим столом. Але місіс Седлі, як ми сказали, не мала достатньої волі, щоб клопотатися задля «небагатьох обраних пансіонерок, що хотіли б оселитися в приємній музичній родині», як кажуть оголошення в «Таймсі». Вона залишилась лежати на березі, куди її викинула доля, тож немає сумніву, що якихось успіхів цій старій парі годі було чекати.

Я не думаю, щоб вони були нещасні. Може, в своєму занепаді вони стали навіть трохи гордовитіші, ніж були в часи розквіту. Місіс Седлі завжди залишалась значною особою для своєї господині місіс Клеп, до якої вона часто сходила вниз і з якою довго просиджувала в прибраній кухні. Капелюшки й стрічки покоївки-ірландки Бетті Фленніген, її зухвальство, лінощі, марнотратство, яке виявлялося в тому, що вона безбожно переводила свічки, чай, цукор і т. д., цікавили й розважали стару леді майже так само, як поведінка її власної челяді, коли вона мала і Самбо, і візника, і конюха, і посильного, і ключницю з цілим гуртом помічниць, – про всіх них добра леді згадувала сотні разів на день. А крім Бетті Фленніген, місіс Седлі могла ще стежити за всіма служницями на своїй вулиці. Вона знала, хто вчасно платить, а хто затримує платню за дім, який наймає. Вона відступала вбік, коли повз неї

проходила місіс Ліпигрим, зі своєю сумнівною родиною, і відверталася, коли лікарева дружина, місіс Пестлер, проїздила в однокінній бричці, в якій її чоловік відвідував хворих. Вона радилася з городником з приводу брукви, якій уся ціна була кілька пенсів і яку любив містер Седлі, наглядала за молочарем і за посильним з пекарні, заходила до різника, що, мабуть, з меншим клопотом продавав сотню волових окостів іншим покупцям, аніж фунт баранини прискіпливій місіс Седлі, і вела рахунок картоплі, яку варили на обід у неділю; того дня, якнайкраще вбравшись, вона двічі ходила до церкви, а ввечері читала «Проповіді Блейра».[241]

В неділю, – бо в будень «справи» не дозволяли йому гаяти час на таку розвагу, – старий Седлі любив водити малого Джорджі в сусідні парки і в Кенсінгтонський сад, дивитися на солдатів і годувати качок. Джорджі подобалися червоні мундири, і дід розповідав йому, яким хоробрим вояком був його батько, і знайомив хлопця з сержантами та іншими військовими, що носили на грудях ватерлооські медалі. Старий поважно відрекомендовував їм Джорджі як сина капітана Осборна з *** полку, що загинув смертю хоробрих славетного вісімнадцятого червня. Він пригощав декого з сержантів келихом портеру і під час першої ж такої недільної прогулянки почав розбещувати Джорджі, на шкоду здоров’ю обгодовуючи його яблуками та тістечками, поки Емілія не заявила, що не пустить хлопця з дідом, якщо той твердо не пообіцяє не давати йому тістечок, цукерків та інших ласощів, куплених у ятках.

Що ж до місіс Седлі, то між нею і дочкою через хлопчика запанував певний холодок і прихована ревність. Якось увечері, коли Джорджі був іще зовсім малий, Емілія, яка сиділа в їхній маленькій вітальні за роботою і не помітила, що стара леді вийшла, почула синів крик і, природно, кинулась до його кімнати, де він уже спав. Там вона застала місіс Седлі, що нишком вливала в рот дитині еліксир Йолоппа. Емілія, найдобріша і найлагідніша зі смертних, від такого втручання в її материнські права аж затремтіла з гніву. Її щоки, звичайно бліді, почервоніли так, як здатні були червоніти, коли їй було дванадцять років. Вона вихопила з материних рук дитину й пляшечку, неабияк розсердивши тим стару леді, що вражено глянула на неї, тримаючи в руці злощасну ложечку.

Емілія шпурнула пляшечку в грубу, аж брязнуло скло. Очі її

палахкотіли.

– Я не хочу, мамо, щоб дитину труїли! – крикнула вона, схопила сина обома руками й почала його заколисувати.

– Труїли, Емиліє? – мовила стара леді. – Це ти мені кажеш таке?

– Не треба давати йому інших ліків, крім тих, що посилає містер Пестлер. Він казав, що еліксир Йолоппа – отрута.

– Чудово! Отже, ти вважаєш, що я вбивця, – сказала місіс Седлі. – Отак ти розмовляєш зі своєю матір'ю? Мене спіткало нещастя, доля скривдила мене, я їздила каретою, а тепер ходжу пішки. Але я досі не знала, що я вбивця, дякую тобі за таку новину!

– Мамо, – вигукнула бідолашна Емілія, ладна заплакати, – не гнівайтесь на мене! Я... я не думала... не хотіла сказати, що ви бажали дитині зла, проте...

– Ну так, голубко... ти тільки сказала, що я вбивця, але в такому разі найкраще замкнути мене до в'язниці. Хоч я не отруїла тебе, коли ти була мала, а дала тобі найкращу освіту і найкращих учителів, яких лише можна найняти. Авжеж, я вигляділа п'ятеро дітей, трьох поховала, а одна дочка, яку я найбільше любила, біля якої я ночей недосипала, коли в неї прорізувалися зуби, яку я доглядала під час крупу, кору й коклюшу, для якої я наймала закордонних учителів, не шкодуючи коштів, і яку потім ще й послала завершити освіту в пансіон Мінерви, – сама я всього цього не мала, як була дівчиною, хоч завжди шанувала своїх батька й матір, щоб бог продовжив мої дні на землі і щоб я давала якусь користь, а не сиділа, насупившись, цілими днями в своїй кімнаті й не корчила з себе велику пані, – і оця от дочка каже мені, що я вбивця! Ох, місіс Осборн, я молитимуся, щоб ти не вигодувала своїми грудьми гадюки!

– Мамо, мамо! – заплакала розгублена Емілія, і дитина в неї на руках долучила й свій крик до того плачу.

– Отак, убивця! Стань навколішки й проси бога, щоб очистив твоє невдячне серце, Еміліє, і простив тобі, як я прощаю. – І місіс Седлі сердито вийшла з кімнати, ще раз просичавши крізь зуби: «Отрута!» – і тим закінчивши своє материнське благословення.

До самої своєї смерті місіс Седлі не забула цієї сутички з дочкою. Сварка дала старій леді безліч переваг, і вона ніколи

не пропускала нагоди скористатися ними з чисто жіночою винахідливістю й наполегливістю. Наприклад, вона кілька тижнів після того майже не розмовляла з Емілією. Вона попередила всіх у домі, щоб вони не торкалися до дитини, бо, мовляв, місіс Осборн може образитися. Вона просила дочку прийти й переконатися, що в їжі, яку щодня готували для Джорджі, немає отрути. Якщо сусіди питали про здоров'я дитини, вона відсилала їх до місіс Осборн. Сама вона не зважується спитати, як малий себе почуває, і не дозволяє собі брати його на руки, хоч він її онук і улюбленець, бо не вміє, бачите, поводитися з дітьми й може його вбити. А коли дитину приходив оглянути містер Пестлер, вона зустрічала його з таким глузливим, пихатим виглядом, якого, за його словами, не прибирала навіть леді Осотріс, коли він мав честь її лікувати, хоч від старої Седлі він ніколи не брав грошей. Цілком можливо, що й Емілія зі свого боку відчувала ревнощі. Кожна мати ревнує до тих, хто бавить її дитя й може зайняти перше місце в його серці. В усякому разі, коли хтось глядів Джорджі, Емілія непокоїлась і так само не давала місіс Клеп і служниці одягати й бавити малого, як забороняла їм витирати порох з мініатюрного портрета чоловіка над своїм ліжком – тим самим ліжком, з яким була розлучилася, коли пішла до чоловіка, і до якого тепер повернулась на багато довгих, мовчазних, сповнених плачу, а все ж таки щасливих років.

У цій кімнаті була вся любов Емілії, все найдорожче в її житті. Тут вона пестила свого хлопчика й самовіддано доглядала його під час різних дитячих недуг. їй здавалося, що це якимось дивом до неї повернувся з неба Джордж-старший, тільки набагато кращий. Сотнею невловимих інтонацій, поглядів, рухів малий так нагадував батька, що вдовине серце аж тремтіло, коли вона пригортала до себе дитину, і хлопчик часто допитувався, чого вона плаче. Тому, що він такий схожий на свого батька, щиро призналась Емілія. Вона весь час згадувала про небіжчика батька невинній дитині, що нічого не розуміла, розповідала про своє кохання до Джорджа набагато більше, як свого часу самому Джорджеві чи котрійсь із близьких товаришок. З батьками вона ніколи не говорила про таке, соромлячись відкрити перед ними своє серце. Певне, малий Джордж розумів її не краще за них, але вона ненастанно довіряла йому і тільки йому свої сердечні таємниці. Радість цієї

жінки нагадувала смуток чи, інакше сказати, була така ніжна, що виливалася в сльозах. Почуття Емілії були такі делікатні й боязкі, що, мабуть, не варто говорити про них у книжці. Доктор Пестлер (тепер найпопулярніший жіночий лікар, який їздить у пишній темно-зеленій кареті, чекає дворянського титулу і має власний дім на Манчестер-стріт) розповідав мені, що горе Емілії, коли довелося відлучати дитину від грудей, зворушило б навіть серце Ірода. В ті часи доктор був ще дуже жалісливий, тож його дружина і тоді, і ще довго потому смертельно ревнувала його до місіс Осборн.

Можливо, докторова дружина мала підстави для ревнощів: більшість жінок, що складали невеличке коло знайомих Емілії, ревнували до неї представників протилежної статі і сердилися, що ті нею так захоплювались. Бо майже всі чоловіки, познайомившись ближче з Емілією, починали обожнювати її, хоч, безперечно, не могли б сказати за що. Вона не була ні показна, ні дотепна, ні дуже розумна, ні велика красуня. Але хоч де б Емілія опинилася, вона завжди зворушувала й чарувала всіх чоловіків, а в жіночого роду завжди викликала зневагу й недовіру. Певне, найбільшими її чарами були тендітність, тиха покора й лагідність; здавалося, вона зверталась до кожного чоловіка, який траплявся їй на життєвому шляху, з проханням виявити до неї прихильність і захистити її. Ми вже бачили, як у полку – хоч вона була знайома лише з кількома Джорджевими товаришами – всі молоді офіцери ладні були взятися за шаблі і битися за неї. Те саме було в будиночку у Фулемі та в маленькому колі людей, що відвідували її, – вона всім подобалася, і всі нею цікавились. Якби вона була самою місіс Манго зі славетної фірми «Манго, Банан і Компанія» на вулиці Крачт-Фраєрс, розкішною власницею ананасових плантацій, що влаштовувала в своєму фулемському будинку літні déjeuners,[242] де бували герцоги і графи, і їздила по околиці із служниками в пишних жовтих лівреях, парою гнідих коней, яких не знайдеться навіть у кенсінгтонській королівській конюшні, – кажу вам, якби вона була самою місіс Манго чи дружиною її сина, леді Мері Манго (дочкою графа Каслмоулді, що зволила вийти заміж за голову фірми), дрібні торговці в сусідстві не виявляли б до неї більшої пошани, ніж вони виявляли до лагідної молодої вдови, коли вона проходила повз їхні крамниці або робила в них свої

скромні покупки.

Не тільки містер Пестлер, лікар, а й містер Ліндон, його молодий помічник, який лікував покоївок та дрібних крамарів і якого завжди можна було побачити в аптеці, де він читав «Таймс», відверто визнавав себе рабом місіс Осборн. Цього показного юнака зустрічали в помешканні місіс Седлі привітніше, ніж його принципала, і коли в малого Джорджі щось боліло, він заходив глянути на хлопця двічі або й тричі на день, і гадки не маючи брати платню. Він діставав з аптечних шухляд м’ятні таблетки, тамаринд та інші ліки для малого Джорджі і складав для нього такі дивовижно солодкі й смачні настої та мікстури, що малому було навіть приємно лікуватися. Вони з Пестлером просиділи біля хлопчика цілих дві ночі того незабутнього, страшного тижня, коли Джорджі хворів на кір і коли, дивлячись на відчай його матері, можна було подумати, що досі цієї хвороби взагалі не було на світі. Чи вони так клопоталися для когось іншого? Чи просиджували ночі у власників ананасових плантацій, коли Ральф Банан, Гвендоліна і Гінівер Манго хворіли на ту саму дитячу недугу? Чи сиділи вони біля маленької Мері Клеп, дочки господаря будиночка, що заразилася від Джорджі? Справедливість змушує нас визнати, що ні. Вони спокійно спали, принаймні коли йшлося про Мері, заявивши, що кір у неї в легкій формі, а тому скоро мине сам, і байдуже, тільки задля годиться, прислали для неї якісь ліки, а коли дівчинка вже одужувала – додали до них ще хінної кори.

Далі, навпроти місіс Осборн мешкав скромний французький шевальє, що викладав свою рідну мову в кількох сусідніх школах, а вечорами вигравав тремтливі старовинні гавоти й менуети на своїй захриплій скрипці. Коли цей чемний дідусь у напудреній перуці, який ніколи не пропускав недільної відправи в геммерсмітській каплиці жіночого монастиря і який нічим – ні своєю ввічливістю і уважністю, ні поведінкою й манерами – не скидався на теперішніх своїх здичавілих, бородатих земляків, що проклинають зрадливий Альбіон і з-понад сигар косо позирають на нас біля англійського посольства в Парижі, – коли цей старий шевальє де Пазурруж говорив про місіс Осборн, він спершу втягував у ніс понюшку тютюну, тоді граційним рухом струшував з пальців крихти, що пристали до них, знов складав їх у пучку, підносив до уст і, поцілувавши, розводив з вигуком: «Ah, la divine créature!»[243] Він

кожному казав і божився, що коли Емілія іде бромптонськими вуличками, під ногами в неї рясно розквітають квітки. Малого Джорджі він називав Купідоном і питався в нього, що робить його мама Венера, а враженій Бетті Фленніген казав, що вона одна з грацій і улюблена служниця Reine des Amours.244

Можна було б навести й більше прикладів так легко здобутого визнання, про яке Емілія й не підозрювала. Хіба містер Бінні, лагідний, люб’язний вікарій з парафіяльної церкви, куди ходила родина Седлі, не відвідував раз по раз удову? Він гойдав на колінах її хлопчика і пропонував учити його латини, що страшенно обурювало його сестру, стару панну, яка була в нього за господиню.

– Ну, що ти в ній побачив, Бейлбі? – бувало казала вона. – Коли вона приходить до нас пити чай, то за цілий вечір не промовить жодного слова. Вона просто байдужа істота, я певна, тіло без душі, та й годі. Тільки її гарненьке личко вабить вас, чоловіків. Міс Гранітс, що має п’ять тисяч річного прибутку, та ще й надію на майбутнє, куди жвавіша і, як на мій смак, в тисячу разів приємніша; вона б тобі, безперечно, здалася ангелом, якби була трохи вродливіша.

Можливо, що до певної міра міс Бінні мала слушність: гарне личко завжди викликає симпатію в серцях чоловіків, цих невиправних вітрогонів. Жінка може бути розумна й чиста, як Мінерва, а ми не помітимо її, якщо вона негарна. Яких тільки дурниць ми не вибачимо парі блискучих оченят! Яка нісенітниця, вимовлена рожевими устами й солодким голоском, не видасться приємною? Тому жінки, з властивим їм почуттям справедливості, й доводять, що коли жінка вродлива, то вона неодмінно дурна. Ох, жінки, жінки, скільки серед вас і негарних, і дурних!

Усе, що можна розповісти про життя нашої героїні, – найбуденніші речі. Її історія не багата на дива, як ласкавий читач, безперечно, вже завважив, і якби вона вела щоденник протягом тих років, відколи народився син, у ньому б мало знайшлося подій, важливіших за кір, про який ми вже згадували на попередніх сторінках. Хоч ні, одного дня, на превеликий подив Емілії, щойно названий велебний містер Бінні попросив її змінити прізвище Осборн на його власне. Емілія почервоніла, залилася сльозами, тремтячим голосом подякувала за ласку, за увагу до неї і до її бідолашного

хлопчика, але сказала, що ніколи, ніколи не зможе думати про когось іншого, крім... крім чоловіка, якого вона втратила.

Двадцять п'ятого квітня і вісімнадцятого червня – в день свого шлюбу і в день смерті чоловіка – вона зовсім не виходила зі своєї кімнати, присвячуючи ці дні (і ще хтозна-скільки самітних нічних роздумів, коли маленький син спав біля неї в колисці) пам'яті своєї втраченої пари. Протягом дня вона була діяльніша: вчила Джорджі читати, писати і трохи малювати, читала книжки, щоб потім розповідати йому звідти різні історії. В міру того як під впливом навколишньої природи в хлопця розплющувалися очі й прокидався розум, вона вчила його, наскільки їй дозволяли скромні можливості, пізнавати творця всесвіту. Щовечора й щоранку вона й він (у безмежній, зворушливій єдності, що, гадаю, розчулила б серце кожного, хто бачив або сам пережив таке) – разом молилися вітцеві небесному: мати вкладала в молитву всю свою душу, а дитина лебеділа за нею слова, які та вимовляла. Щоразу вони просили бога благословити любого татка, ніби він був живий і сидів з ними в кімнаті.

Багато годин забирало в неї вмивання й одягання юного джентльмена, прогулянки з ним уранці до сніданку і до того, як дідусь ішов «у справах», шиття найдивовижніших і найвигадливіших костюмів, для чого ощадлива вдова перекроювала кожен придатний клапоть зі свого одягу з часів заміжжя, бо сама місіс Осборн (на превеликий жаль її матері, що любила, особливо після втрати майна, гарно вбиратися) завжди носила чорну сукню і брилик з чорною стрічкою. Решту дня вона віддавала батькам. Вона навіть навчилася грати в крібедж, щоб старий джентльмен не нудився в ті вечори, коли не йшов до клубу. Вона співала йому, як він хотів послухати її, і це було доброю прикметою, бо під музику він неодмінно засинав солодким сном. Вона переписувала йому численні меморіали, листи, проспекти і плани. Це її рукою були написані листи, якими старий Седлі повідомляв більшість колишніх своїх друзів, що він став агентом компанії Чорний діамант, безпопільне вугілля і ладен постачати своїм приятелям і громаді найкраще вугілля по стільки ж стільки шилінгів за челдрон.[245] Йому залишалося лише поставити під тими листами свій вигадливий підпис і заадресувати їх нерівним канцелярським почерком. Один із таких паперів

послано майорові Доббіну в *** полк через містерів Кокса і Грінвуда; та майор був тоді у Мадрасі й не потребував вугілля. Але він упізнав руку, що писала той проспект. Господи милосердний, чого б він тільки не віддав, щоб тримати її в своїй! Прийшов і другий лист, повідомивши майора, що «Дж. Седлі й Спілка» заснували в Опорто, Бордо й Сен-Марі агентства, які мають змогу запропонувати своїм друзям і громаді найкращий і найвишуканіший вибір портеру, хересу й червоних вин за помірковану ціну й на особливо вигідних умовах. Спираючись на це повідомлення, Доббін напосівся на губернатора, головнокомандувача, суддів, полкових товаришів та всіх, кого знав в окрузі, і послав додому «Седлі й Спілці» стільки замовлень, що геть приголомшив містера Седлі й містера Клепа, з якого й складалася вся «Спілка». Але після цього першого успіху, під впливом якого бідолашний старий Седлі вже зібрався будувати будинок у Сіті та власну пристань і заводити цілий полк писарів і мережу агентів по цілому світі, більше замовлень не надходило. Мабуть, старий джентльмен утратив свій колишній тонкий смак до вин: на майора Доббіна полетіли скарги з усіх офіцерських їдалень через погані напої, придбані за його рекомендацією. Врешті він скупив більшу частину вин і розпродав їх з аукціону з величезними збитками для себе.

Щодо Джоза, який тоді отримав місце в управлінні податків і зборів у Калькутті, то він страшенно розлютився, коли пошта принесла йому паку вакхічних проспектів з приватним листом від батька, в якому той повідомляв, що розраховує в цій справі на сина і посилає йому партію вибраних вин, зазначених у фактурі, а також вексель, виданий на його ім’я, щоб покрити ці видатки. Джоз обурився: його батько – батько Джоза Седлі, службовця управління податків, – став торговцем вином, що випрохує замовлення! Це майже те саме, що він став би Джеком Кетчем.246 Син зневажливо відмовився від векселя й написав старому джентльменові образливого листа, порадивши йому самому влаштовувати свої справи. Опротестований вексель повернувся, і «Седлі й Спілці» довелося оплатити його прибутками від мадраської операції, а частково й заощадженнями Емілії.

Крім пенсії в п’ятдесят фунтів на рік, вона ще мала, як заявив виконавець чоловікової духівниці, п’ятсот фунтів, що

були на руках в агентів у хвилину смерті Джорджа Осборна, і цю суму опікун її сина – Доббін – запропонував покласти на вісім річних відсотків в одну індійську контору. Старий Седлі, підозрюючи, що майор мав якісь нечесні наміри щодо тих грошей, рішуче запротестував проти такого плану. Прийшовши до агентів, щоб особисто висловити їм свій протест, він, на свій, подив, дізнався, що на руках у них немає такої суми, що весь капітал, який лишився після капітана, не перевищує сотні фунтів, а названі п'ятсот фунтів, мабуть, складають окрему суму, про яку докладно знає тільки майор Доббін. Остаточно переконавшись, що тут пахне шахрайством, старий Седлі почав переслідувати майора. Як батько Емілії, він владно зажадав звіту про грошові справи покійного капітана. Доббін збентежився, почервонів і почав щось плутано пояснювати. Це підтвердило підозру старого, що він має справу з шахраєм. Він пишномовно «сказав йому правду в очі», за його ж таки словами, тобто просто висловив упевненість, що майор незаконно привласнив гроші його зятя.

Доббінові нарешті урвався терпець, і якби його звинувач не був такий старий і жалюгідний, він напевне посварився б з ним.

Розмова їхня відбувалася в одній з кабінок у кав'ярні «Слотер».

– Ходімо нагору, сер, – сердито прошепотів майор. – Я вимагаю, щоб ви пішли нагору, і я покажу вам, хто скривджений – бідолашний Джордж чи я.

І він потяг старого до своєї спальні нагорі. Там він вийняв зі столика Осборнові рахунки й паку боргових зобов'язань, які, треба віддати йому належне, небіжчик дуже радо виписував.

– Джордж оплатив свої векселі в Англії, – сказав Доббін, – але в нього не залишилося й ста фунтів, коли він поліг на полі бою. Я і ще двоє-троє офіцерів, його товаришів, із своїх заощаджень зібрали цю невеличку суму, а ви ще зважуєтесь казати, що ми хочемо обдурити вдову й сироту.

Седлі дуже засоромився й принишк, хоч Вільям Доббін таки збрехав йому. Це він сам дав ті п'ятсот фунтів, усі до останнього шилінга, він на свої кошти поховав приятеля і взяв на себе всі витрати, пов'язані зі смертю Джорджа й переїздом сердешної Емілії.

Про ці видатки старий Осборн жодного разу не завдав собі клопоту подумати, не згадав про них і ніхто з родини Емілії,

навіть вона сама. Цілком довіряючи майорові Доббіну як скарбникові, вона не заглиблювалась у його плутані розрахунки й ніколи не підозрівала, скільки заборгувала йому.

Два-три рази на рік Емілія, як і обіцяла, писала йому листи в Мадрас – листи цілком присвячені малому Джорджі. Яким скарбом були вони для Доббіна! Він їй щоразу відповідав, але ніколи не писав перший. Зате він посилав хрещеникові й матері безліч пам'яток про себе. Він замовив і послав їй цілу скриньку шарфів і чудові китайські шахи зі слонової кістки. Пішаками там були зелені й білі чоловічки зі справжніми щитами й мечами, кіньми – вершники, а турами – башточки на слонах.

Навіть місіс Манго не має таких розкішних шахів, – зауважив містер Пестлер.

Ті шахи надзвичайно потішили Джорджі, який друкованими літерами написав першого листа своєму хрещеному батькові з подякою за дарунок. Доббін посилав також варення й маринади – цих останніх юний джентльмен раз тайкома скуштував у буфеті й мало не задихнувся. Хлопець вирішив, що його покарано за крадіжку, такі вони були пекучі. Емілія дотепно описала майорові цей випадок, і він зрадів, що тепер вона бадьоріша і вже може сміятися. Він послав їй дві шалі – білу для неї, а чорну з пальмовим листям для її матері, і два червоні шарфи на зиму для містера Седлі та для Джорджі. Шалі коштували, на думку місіс Седлі, щонайменше по п'ятдесят гіней кожна. Вона надягала свою до церкви в Бромптоні, і знайомі жінки вітали її з такою чудовою обновою. Еміліїна шаль теж дуже личила до її скромної чорної сукні.

– Жаль, що вона й чути про нього не хоче, – казала, зітхаючи, місіс Седлі, місіс Клеп і всім своїм приятелькам у Бромптоні. – Джоз ніколи не присилав нам таких подарунків, шкодує для нас грошей. Видно, що майор закоханий у неї по вуха, та тільки-но я натякну їй про це, вона червоніє, починає плакати, ховається до своєї кімнати й сидить там в тією мініатюрою. Мені вже набрид той портрет. Краще б ми ніколи не зналися з тими гидкими Осборнами!

Серед таких скромних подій і в такому скромному оточенні минало дитинство Джорджі; він виростав тендітним, чутливим, деспотичним і розпещеним хлопчиком, владним у ставленні до своєї лагідної матері, яку, проте, гаряче любив. І взагалі він командував усіма в своєму невеличкому царстві. Він підростав,

і всіх вражала його зарозумілість та дедалі більша подібність до батька. Він про все допитувався, як звичайно допитуються цікаві діти, і його хлоп'ячі міркування й спостереження були такі глибокі, що дивували старого дідуся, який набрид усім у своєму клубі розповідями про освіченість і геніальність онука. До бабусі хлопець ставився з добродушною байдужістю. Невеличке коло близьких йому людей вважало, що такого розумного хлопчика ще не було на світі, і Джорджі, який успадкував зарозумілість свого батька, мабуть, думав, що вони не помиляються.

Коли йому було років шість, Доббін почав жваво листуватися з ним. Майор хотів знати, чи Джорджі думає йти до школи, і сподівався, що він там буде не з останніх, – чи, може, він волів би мати доброго вчителя вдома? Бо так чи так, а час уже починати навчання; і його хрещений батько й опікун натякнув, що надіється на дозвіл узяти на себе видатки на Джорджеву освіту, оскільки вони були б важкі для матері з її мізерними засобами. Одне слово, майор завжди думав про Емілію та про її малого сина. Він звелів своїм агентам забезпечувати його книжками з малюнками, фарбами, столиками та іншими речами, потрібними для навчання й для розваг. За три дні до того, як Джорджеві сповнилося шість років, якийсь джентльмен у супроводі служника під'їхав бричкою до будинку містера Седлі й захотів побачити Джорджа Осборна. То був військовий кравець Вулзі з Кондуїт-стріт, що за дорученням майора приїхав зняти мірку з юного джентльмена й пошити йому сукняний костюм. Колись він мав честь одягати капітана, батька юного джентльмена.

Інколи – і, безперечно, також на майорове прохання – його сестри, панни Доббін, приїздили родинною каретою і брали Емілію з хлопцем на прогулянку, якщо ті хотіли. Опіка і люб'язність цих леді дуже сковували Емілію, але вона досить покірно витримувала все це, бо звикла завжди коритися, а крім того, їзда в розкішній кареті страшенно тішила Джорджі. Часом леді просили відпустити хлопця до них на цілий день, і він завжди залюбки їздив до гарного будинку з великим садом на Денмарк-гілл, де мешкали ті леді і де в оранжереях достигав такий чудовий виноград, а на шпалерах – персики.

Одного дня панни Доббін люб'язно принесли Емілії новину, яка – вони були певні цього – мала неабияк її потішити, *дуже*

цікаву звістку, що стосувалась їхнього дорогого Вільяма.

– Що, може, він повертається додому? – запитала Емілія, і очі її радісно засяяли.

О ні... й не думає... але вони мають усі підстави вважати, що дорогий Вільям скоро одружиться... з родичкою дуже близької Емілііної приятельки... з Георгіною О’Дауд, сестрою сера Майкла О’Дауда, яка приїхала в гості до леді О’Дауд у Мадрас... усі кажуть, що вона дуже вродлива й вихована дівчина.

Емілія тільки вигукнула: «О!» Вона справді була дуже, дуже рада. Хоч їй здавалося, що Георгіна навряд чи схожа на її давню знайому, надзвичайно добру жінку... але... але вона була дуже рада. І в душевному пориві, якого я не можу пояснити, Емілія взяла на руки Джорджі й ніжно поцілувала його. Коли вона відпустила хлопця, очі її були затуманені, і протягом усієї прогулянки вона майже не озивалася... хоч справді була дуже рада.

Розділ XXXIX
ЦИНІЧНИЙ РОЗДІЛ

Тепер ми зобов'язані на короткий час повернутися до наших давніх знайомих у Гемпшірі, що в своїх сподіванках заволодіти майном багатої родички зазнали такого прикрого розчарування. Для Б'юта Кроулі, який розраховував на тридцять тисяч, було страшним ударом отримати тільки п'ять. З тієї суми, після того як він сплатив свої власні борги і борги свого сина Джіма в коледжі, залишилося дуже мало на посаг його чотирьом негарним дочкам. Місіс Б'ют так і не зрозуміла, наскільки її тиранічна поведінка допомогла чоловікові лишитися ні з чим; у кожному разі, вона не визнала своєї помилки. Навпаки, вона присягалася й запевняла, буцімто зробила все, що може зробити жінка. Не її ж бо вина, що вона не вміє так підлабузнюватися, як лицемірний Пітт Кроулі, їхній небіж. Вона бажає йому такого щастя, якого він заслужив своїми підступами.

– Принаймні гроші залишаться в родині, – милостиво заявляла вона. – Пітт їх не розтринькає, будь певний, бо у всій Англії не знайдеться другого такого скнари. Він такий самий мерзенний, тільки по-своєму, як і його розпусний братик, той марнотратник Родон.

Отож місіс Б'ют після першого вибуху люті й розчарування почала пристосовуватись до нових обставин і взялася пильно заощаджувати на всьому та врізувати видатки. Вона вчила своїх дочок бадьоро терпіти злидні й винаходила тисячі чудових способів приховувати, як їм живеться насправді. Вона з похвальною запопадливістю возила дівчат на бенкети та в громадські місця і навіть у себе вдома, в пасторському будинку, приймала гостей багато частіше, привітніше й краще, ніж досі, коли ще мала надію на спадщину міс Кроулі. Дивлячись на цю родину, ніхто б не припустив, що її спіткало таке розчарування, і не здогадався б, бачивши, як часто місіс Б'ют із дочками з'являються в товаристві, що вдома вони бідують і навіть недоїдають. Пасторські дочки вбиралися краще, ніж будь-коли раніше. Вони незмінно з'являлися на всіх вечорах у Вінчестері та Саутгемптоні, добиралися навіть до Кауза, щоб побути на бенкетах і святкуваннях з приводу кінних перегонів та змагань

на човнах, і їхня карета з кіньми, взятими від плуга, ніколи не стояла, аж поки майже всі повірили, що сестри отримали спадщину від тітки, ім'я якої вся родина згадувала при людях тільки шанобливо і з великою вдячністю. Я не знаю поширенішої за цю брехні на Ярмарку Суєти, і найцікавіше те, що люди шанують себе за таку облудність, вважають, буцімто роблять мало не геройський вчинок, гідний найбільшої хвали, приховуючи від світу свої злидні.

Місіс Б'ют, певна річ, вважала себе однією з найдоброчесніших жінок в Англії, і сторонні могли багато чого повчитися, дивлячись на її щасливу родину. Дівчата були такі веселі, такі чемні, такі виховані й скромні! Марта чарівно малювала квітки й забезпечувала своїми творами половину добродійних базарів у графстві. Емма була справжньою Сапфо, і її вірші в гемпшірському «Телеграфі» оздоблювали поетичний куточок тієї газети. Фанні й Матильда співали дуети, а матінка акомпанувала їм на фортепіано; тоді Марта й Емма, обнявшись, захоплено слухали. Ніхто не бачив, як сердешні дівчата товкли вдома ті дуети і як суворо муштрувала їх мати цілими годинами. Одне слово, місіс Б'ют зустрічала свою долю з веселим лицем і якнайдоброчесніше дотримувалася зовнішньої пристойності.

Усе, що могла зробити добра й порядна мати, місіс Б'ют робила. Вона гостинно приймала в себе яхтсменів із Саутдауна, пасторів із Вінчестерського собору й офіцерів з сусідніх казарм. Вона намагалася заманити до себе адвокатів під час виїзних судових сесій і заохочувала Джіма приводити додому своїх приятелів, з якими той брав участь у полюванні. Чого тільки не зробить мати для добра своїх коханих діточок!

Зрозуміло, що така жінка не вельми зналася зі своїм дівером, жахливим баронетом із замку. Б'ют цілком порвав стосунки з братом, та й усе графство цуралося сера Пітта, для якого він став ганьбою. З роками баронетова відраза до порядного товариства ще збільшилась, і замкову браму не відчиняли більше для жодного джентльменського екіпажа, відколи баронетів син Пітт і леді Джейн, як годилося, відвідали його після весілля.

Це були дуже невдалі відвідини, про які потім молоде подружжя згадувало з жахом. Пітт з похмурим виглядом попросив дружину нікому про них не розповідати, і тільки

через місіс Б’ют, яка й далі знала геть усе, що робилося в замку, стало відомо, як сер Пітт прийняв свого сина і невістку.

Поки вони їхали парковою алеєю в показній ошатній кареті, Пітт, обурюючись і лютуючи, помітив великі прогалини між деревами – своїми деревами, – які старий баронет вирубав, навіть не порадившись з ним. Парк здавався дуже занедбаним і спустошеним. Доріг ніхто по лагодив, і чепурний екіпаж, розбризкуючи болото, застрягав у калюжах. Просторий майданчик перед терасою і східцями до парадних дверей почорнів і вкрився мохом; колись рівненькі квітники заросли бур’яном і здичавіли. Віконниці були зачинені майже по всій чільній стіні будинку, а засув у дверях відсунули аж після довгих дзвінків. Якась особа в стрічках майнула вгору дубовими сходами, коли Горокс нарешті впустив спадкоємця Королевиного Кроулі та його дружину в оселю їхніх предків. Він повів їх у так звану «бібліотеку» сера Пітта, і чим ближче Пітт і леді Джейн підходили до неї, тим дужче чути було тютюновий дим.

– Сер Пітт не зовсім здоровий, – провинним тоном мовив Горокс, натякнувши гостям, що в його пана болить поперек.

Бібліотека виходила на головну алею парку. Сер Пітт стояв біля відчиненого вікна і на всі заставки лаяв звідти Піттових форейтора та служника, які, певне, лаштувалися зсаджувати речі.

– Не занось сюди жодної з них, Такере! – горлав він, показуючи люлькою, яку тримав у руці, на валізи. – Це тільки ранковий візит, чуєш, йолопе! Господи, які ж побиті копита в коней! Невже в заїзді не знайшлося нікого, хто б їх трохи зачистив? Здоров, здоров, Пітте! Як ся маєте, голубко? Приїхали відвідати мене, старого, ге? Ба, а писочок у вас таки гарненький! Ви зовсім не схожі на ту стару шкапу, свою матінку. Ходіть-но поцілуйте старого Пітта, як слухняне дівчатко.

Ті слова трохи збентежили невістку, та й кого не збентежила б думка про обійми неголеного, просякнутого тютюном старого діда! Але вона згадала, що її брат, Саутдаун, теж має вуса й курить сигари, і терпляче витримала ті вияви прихильності.

– Пітт погладшав, – зауважив баронет. – Він читає вам, голубко, проповіді? Сотий псалом, вечірню молитву – читаєш,

Пітте? Принеси келих мальвазії і тістечок для леді Джейн, Гороксе! Ну, чого ти стовбичиш, йолопе, витріщаєш очі, як ситий кабан? Я не запрошую вас лишатися в мене, голубко, вам і самим тут було б незатишно, та й нам з Піттом цього не треба. Я старий, маю свої звички, люблю попахкати люлькою, пограти ввечері у триктрак.

– Я вмію грати в триктрак, сер, – засміялася леді Джейн. – Я грала зі своїм татом і з міс Кроулі. Правда ж, містере Кроулі?

– Леді Джейн уміє грати в ту гру, яка, видно, так вам подобається, – згорда відповів Пітт.

– Однаково не варто залишатися. Ні, ні, вертайтеся краще в Грязьбері й ощасливте місіс Рінсер або їдьте в пасторський дім, на обід до Б’юті. Запевняю вас, він буде безмежно радий. Він вам такий вдячний за те, що ви загарбали всі гроші старої леді, га-га-га! Трохи з них треба буде витратити, позалатувати дірки в замку, коли я вріжу дуба.

– Я побачив, сер, – мовив Пітт, підвищивши, голос, – що ваші люди рубають парк.

– Так, так, зовсім не парко. Чудова погода, – мовив сер Пітт, раптом оглухнувши. – Я старіюся, Пітте. Та й тобі, слава богу, вже недалеко до п’ятдесятки. Але він добре тримається, правда, голубонько? Побожність, тверезість і цнота – все воно йде на користь. Не те, що я. Гляньте на мене – мені скоро вже вісімдесят, хе-хе-хе. – Він захихотів, понюхав табак, підморгнув невістці і вщипнув її за руку.

Пітт спробував перевести розмову на зрубані дерева, але баронет відразу ж знов оглух.

– Гай, гай, постарівся я, дуже постарівся. Цього року весь час поперек болить. Не довго вже мені топтати ряст на цьому світі. Але я радий, що ви приїхали, голубонько. Мені подобається ваше личко, в ньому немає й сліду тих гидких вилицюватих Бінкі. Я подарую вам щось гарненьке, щоб ви мали в чому з’явитись до двору.

Він пошкандибав через кімнату до шафи й витяг звідти старовинний футляр.

– Нате, голубонько! – сказав він. – Ще моя мати їх носила, а потім перша леді Кроулі. Чудові перли… дочці торговця залізом я їх не давав. Ні, ні, беріть і швидше ховайте, – сказав він, тицьнув футляр невістці в руки і квапливо зачинив шафу, коли до кімнати зайшов Горокс, несучи тацю з вином і тістечками.

– Що ви подарували Піттовій жінці? – запитала певна особа в стрічках, коли Пітт і леді Джейн попрощалися зі старим.

Це була міс Горокс, згадувана вже дочка дворецького, про яку ходили плітки по цілому графству і яка тепер майже неподільно панувала в Королевиному Кроулі.

Звеличення і успіх тих Стрічок обурено відзначили всі родичі й ціле-графство. Стрічки відкрили свій рахунок в грязьберзькому відділенні ощадної каси. Стрічки їздили до церкви, загарбавши бричку й поні, якими досі користувалася челядь у замку. На їхню примху позвільнювано багатьох служників. Садівник-шотландець, один із тих, хто ще залишився, – він пишався своїми шпалерами й теплицями і справді мав добрий прибуток із саду, орендуючи його і продаючи врожай у Саутгемптоні, – одного сонячного ранку застав Стрічки біля південної шпалери, де вони поїдали персики, і отримав ляпаса, коли спробував порятувати свою власність. Після того він, його дружина-шотландка і їхні шотландські діти – єдині порядні мешканці Королевиного Кроулі – мусили вибратися звідти з усіма своїми манатками, і доглянутий, гарний сад почав занепадати, а квітники заросли бур’яном. Троянди бідолашної леді Кроулі також зовсім здичавіли. Тільки двоє чи троє служників ще потерпали в похмурій кімнаті для челяді. Порожні стайні та інші господарські будівлі були замкнені і вже наполовину розвалилися. Сер Пітт жив самотою і вечорами пиячив з Гороксом – своїм дворецьким, чи управителем, як той почав себе називати, – та з тими безсоромними Стрічками. Давно минув той час, коли Стрічки їздили до Грязьбері підводою і величали всіх крамарів «сер». Може, з сорому, а може, з відрази до сусідів старий цинік з Королевиного Кроулі майже перестав виходити за браму замку. Тепер він листовно сварився зі своїми повірниками й напосідався на орендарів, гаючи на ті листи цілі дні. Адвокати й судові виконавці, коли мали справу до баронета, могли зустрітися з ним тільки через посередництво Стрічок, які приймали їх під дверима до кімнати ключниці, що містилася біля чорного ходу; так у баронета додавалося щоденного клопоту і заплутувались його стосунки зі світом.

Можна собі уявити, як взірцевий, коректний джентльмен Пітт Кроулі злякався, коли до нього дійшла чутка про те, що його батько здитинює розумом. Він весь час боявся, що Стрічки

станнуть його другою мачухою. Після першого й останнього приїзду в Королевине Кроулі батькового імені більше не згадували в Піттовій пристойній, вишуканій сім'ї. Це була родинна таємниця, і всі з жахом обминали її. Щоправда, графиня Саутдаун, коли проїздила в кареті повз баронетову садибу, часом кидала за браму свої найкрасномовніші брошури – такі, що від них у кожного волосся б стало сторч на голові, – та й місіс Б'ют із пасторського дому щоночі дивилася у вікно, чи не здіймається червона заграва над берестами, за якими ховався замок, чи не горить садиба. Сер Дж. Уопшот і сер Г. Фадлстон, давні друзі дому, не захотіли сидіти з баронетом на одній лавці під час квартальної сесії суду, і коли в Саутгемптоні, на Гай-стріт, той розпусник простяг до них свої немиті руки, вдали, що не помічають його. Але на старого ця образа не подіяла: він сховав руки в кишені й зареготав, залазячи назад до своєї карети, запряженої четвериком. Так само він реготав з брошур леді Саутдаун, реготав зі своїх синів, з усього світу й зі Стрічок, коли вони сердились, а сердилися вони дуже часто.

Міс Горокс перебрала на себе обов'язки ключниці в Королевиному Кроулі й велично, суворо керувала всією челяддю. Слугам вона звеліла величати її «мем» або «мадам», а одна молоденька посудниця, що хотіла вислужитися, називала її тільки «міледі», і ключниця жодного разу не поправила її.

– Були кращі за мене леді, а були й гірші, Естер, – казала міс Горокс у відповідь на лестощі своєї улюблениці.

Так вона порядкувала й командувала всіма, крім свого батька, хоч і до нього ставилася зверхньо, вимагаючи, щоб він виявляв більше поваги до майбутньої дружини баронета. Вона й справді з великим задоволенням репетирувала цю приємну для себе роль, на втіху баронетові, якого розважало її величання та її гримаси: він годинами реготав, спостерігаючи, як міс Горокс намагалася наслідувати манери великосвітських дам. Старий божився, що дивитись, як вона вдає з себе шляхетну пані, – краща розвага за будь-який театр. Він змушував її вбиратися в одну з придворних суконь першої леді Кроулі, присягався, що та сукня їй дуже личить (з чим міс Горокс цілком погоджувалась), і лякав, що негайно повезе її до двору в кареті, запряженій четвериком. Вона порпалася в шафах обох покійних леді й на свій смак перекроювала та пере-

шивала на себе убори, що залишились після них. Їй дуже кортіло заволодіти і їхніми коштовностями та оздобами, але старий баронет замкнув їх у своїй шафі, і міс Горокс не могла ні хитрощами, ні ласкою виманити в нього ключі. Відомо й те, що коли вона залишила Королевине Кроулі, там через кілька днів знайшли її зшиток, з якого видно, що вона тайкома докладала великих зусиль, щоб навчитись писати, а надто підписуватись, як леді Кроулі, леді Бетсі Горокс, леді Елізабет Кроулі і т. д.

Хоч добрі люди з пасторського дому ніколи не показувалися в замку й цуралися його власника, жахливого, здитинілого старого розпусника, а проте вони знали геть усе, що там робилося, й з дня на день чекали катастрофи, якої дуже хотіла й міс Горокс. Але втрутилася заздрісна доля й перешкодила їй отримати винагороду, яку цілком заслужила її чиста й безкорислива любов.

Одного разу баронет застукав «її милість», як він жартома називав міс Горокс, у вітальні біля старого, розладнаного фортепіано, до якого ніхто не торкавсь відтоді, як Бекі Шарп вигравала на ньому кадрилі. Вона сиділа з дуже врочистою міною і на весь голос скавуліла, намагаючись наслідувати те, що колись чула. Молоденька посудниця, догоджаючи господині, стояла поряд, захоплено кивала головою й вигукувала: «Ловко, мем, господи, як ловкенько!» – точнісінько так, як вигукують підлесниці у великосвітських салонах.

Побачивши ту сцену, баронет, за своєю звичкою, зареготав на все горло. Протягом вечора він разів з десять змальовував її своєму дворецькому, що вельми не подобалося міс Горокс. Він тарабанив пальцями по столу, наче по клавішах музичного інструмента, й пищав, наслідуючи її спів. Він божився, що такий чудовий голос треба обробити, і нахвалявся найняти їй учителя співу. Міс Горокс не бачила в цих словах нічого смішного. Сер Пітт того вечора був дуже веселий і випив зі своїм приятелем дворецьким хтозна-скільки рому. Було дуже пізно, коли відданий приятель і служник відвів свого пана до спальні.

Через півгодини після того в будинку зчинилася велика метушня. У вікнах старого порожнього замку, де господар

звичайно займав тільки дві чи три кімнати, раптом засвітилося. Служник помчав верхи на поні в Грязьбері по лікаря. А ще через годину (і це зайвий раз показує, як добре достойна місіс Б'ют знала, що робилося в домі баронета) та леді, в капорі та в дерев'янках, велебний Б'ют Кроулі і його син Джеймс побігли парком до замку й зайшли туди відчиненими парадними дверима. Минувши передпокій і малу оббиту дубовими панелями вітальню, де на столі стояли три чарки й порожня пляшка з-під рому – свідки баронетового бенкету, – вони вскочили до кабінету господаря й застали там міс Горокс, злочинницю в стрічках, що з в'язкою ключів у руці гарячково пробувала відімкнути шухляди. Вона перелякано зойкнула і впустила їх, коли на неї з-під чорного капора блиснули очі місіс Б'ют.

– Гляньте сюди, Джеймсе і містере Кроулі! – крикнула місіс Б'ют, показуючи на розгублену чорнооку міс Горокс.

– Він сам дав їх мені, сам дав! – заремствувала та.

– Кажеш, сам дав, мерзенна тварюко? – загорлала місіс Б'ют. – Будьте свідком, містере Кроулі, що ми застали цю ледащицю на місці злочину, вона крала майно вашого брата! Її повісять, я завжди казала, що її повісять!

Смертельно налякана Бетсі Горокс упала навколішки й заплакала. Але, як відомо, справді добра жінка ніколи не квапиться прощати, і приниження ворога завжди сповнює її душу невимовною радістю.

– Дзвони, Джеймсе! – мовила вона. – Дзвони, поки збіжаться люди!

На той довгий, гучний поклик з'явилося троє чи четверо слуг, які ще залишилися в порожньому замку.

– Візьміть цю жінку під замок! – скомандувала місіс Б'ют. – Ми застукали її, коли вона грабувала сера Пітта. Містере Кроулі, ви складете обвинувальний акт, а ти, Бедоузе, відвезеш її завтра до саутгемптонської в'язниці.

– Що ти, голубко, – заперечив суддя й пастор, – вона ж тільки...

– Де наручники? – запитала дружина, тупнувши дерев'янкою. – Десь тут були наручники! Де її мерзенний батько?

– Він сам дав їх мені! – все ще кричала бідолашна Бетсі. – Правда, Естер? Ти ж бачила, як сер Пітт... ти знаєш, що він дав мені... вже давно, другого дня після ярмарку в Грязьбері... Вони

мені не потрібні. Беріть їх, якщо вважаєте, що вони не мої!

Бідолаха витягла з кишені дві великі пряжки для черевиків, оздоблені фальшивими каменями, якими вона давно милувалася і які щойно привласнила, знайшовши їх у книжковій шафі, де вони були сховані.

– Отакої, Бетсі, як ви можете так брехати! – мовила молоденька посудниця, її недавня протеже. – Та ще й такій ласкавій, добрій мадам Кроулі і його велебності! – Вона присіла. – Ви можете обшукати всі мої шухляди, мем, я не боюся, ось мої ключі, я чесна дівчина, хоч і дочка вбогих батьків і виховувалася в робітному домі. І щоб мені з цього місця не зійти, якщо ви знайдете *в мене* хоч клапоть мережива чи шовкову панчоху з тієї купи уборів, що *ви* натягали!

– Давай ключі, клята розпуснице! – просичала доброчесна леді в капорі.

– А ось вам свічка, мем, і якщо ваша ласка, мем, я покажу її кімнату, мем, і шафу в кімнаті ключниці, мем, до якої вона понаносила цілі купи речей, мем, – не вгавала маленька Естер, увесь час присідаючи.

– Стули свою пельку, я й сама добре знаю, котру кімнату займає ця тварюка. Місіс Браун, ходіть, будь ласка, зі мною, а ти, Бедоузе, не спускай ока з цієї жінки, – сказала місіс Б’ют, схопивши свічку. – Містере Кроулі, підіть-но краще нагору й гляньте, чи не вбивають там вашого нещасного брата. – І в супроводі місіс Браун леді в капорі подалася до кімнати, справді дуже добре їй відомої.

Пастор пішов нагору й застав там лікаря з Грязьбері й переляканого Горокса, що схилився над кріслом свого пана.

Вони пробували пустити йому кров.

Рано-вранці пасторова дружина вирядила посланця до містера Пітта, а сама перейняла керівництво в домі й цілу ніч доглядала баронета. Старого таки відволали, але мову йому відібрало, хоч, здається, він усіх упізнавав. Рішуча місіс Б’ют ні на крок не відходила від його ліжка. Здавалося, ця маленька жінка зовсім не потребувала сну і ні на мить не склепила своїх палючих чорних очей, хоч навіть доктор захропів, сидячи в кріслі. Горокс ще зробив кілька відчайдушних спроб поновити свою владу і прислужитися господареві, але місіс Б’ют назвала

його старим п’яницею і заборонила йому з’являтися в цьому домі, а то, мовляв, не минути йому в’язниці, так само, як і його негідній дочці.

Злякавшись її погроз, Горокс ушився вниз до оббитої дубом вітальні, де сидів містер Джеймс. Переконавшись, що пляшка з-під рому порожня, Джеймс звелів дворецькому подати ще одну, яку той і приніс разом з чистими чарками. Пастор з сином сіли до столу, наказавши Гороксові негайно ж здати ключі і більше не з’являтися.

Остаточно переможений такою наполегливістю, Горокс віддав ключі і в темряві нишком утік разом з дочкою, зрікшись влади в Королевиному Кроулі.

Розділ XL
У ЯКОМУ БЕКІ ВИЗНАЮТЬ ЧЛЕНОМ РОДИНИ

Спадкоємець Королевиного Кроулі приїхав до замку, тільки-но довідався про нещастя, і відтоді, можна сказати, став там цілковитим володарем. Бо хоч старий баронет і прожив ще кілька місяців, до нього так і не повернулися цілком ні пам'ять, ні мова, і керівництво перейшло в руки старшого сина. Пітт застав батькові справи в дуже заплутаному стані. Баронет весь час то докупляв землі, то віддавав її в заставу; він мав ділові стосунки з десятками людей і з кожним сварився: сварився з усіма орендарями й позивав їх, судився з адвокатами, з компаніями копалень і доків, у яких були вкладені його гроші, з усіма, з ким лише мав якісь справи. Розплутати всі ці кляузи й очистити від них маєток було завданням, гідним сумлінного й наполегливого цумпернікельського дипломата, і він з великим запалом узявся до роботи. Вся його родина, звичайно, переїхала в Королевине Кроулі, і леді Саутдаун також; вона під носом у пастора заходилася навертати його парафіян і привезла з собою своє неправовірне духовенство, чим дуже розгнівала й обурила місіс Б'ют. Сер Пітт не встиг продати право на заміщення парафії Королевиного Кроулі, і її милість запропонувала, коли закінчиться термін, узяти її під свою опіку й поселити в пасторському домі когось із своїх молодих протеже, на що Пітт відповів дипломатичною мовчанкою.

Місіс Б'ют не виконала своїх намірів щодо міс Горокс, і та не опинилася в саутгемптонській в'язниці. Вона вибралась із замку разом зі своїм батьком, і той посів сільський шинок «Герб Кроулі», маючи на нього ліцензію від сера Пітта. Таким чином колишній дворецький став власником клаптя землі, що давало йому голос у виборчій окрузі. Пастор теж мав такий голос, і вони та ще четверо людей і були тими виборцями, що посилали в парламент двох представників від Королевиного Кроулі.

Між дамами з пасторського будинку й замку налагодилися зовні ввічливі стосунки – принаймні між молодими, бо зустрічі місіс Б'ют із леді Саутдаун завжди кінчалися баталіями, і кінець кінцем вони зовсім перестали бачитись. Коли дами з пасторського будинку приходили відвідати своїх родичів у замку, її милість не з'являлася зі своєї кімнати, і містер Пітт,

здається, не дуже був цим невдоволений. Він вірив, що рід Бінкі – найславетніший і найрозумніший на світі, і давно корився в усьому її милості, тобто своїй тітці й тещі, а проте часом відчував, що вона занадто вже ним командує. Безперечно, кожному приємно, як його вважають молодим, та коли тобі сорок шість років, а до тебе ставляться, як до хлопчака, то можна й образитись. Леді Джейн, звичайно, беззастережно слухалася матері. Вона тільки дозволяла собі таємно любити своїх дітей, а, на її щастя, численні справи леді Саутдаун – наради з духовними особами, листування з усіма місіонерами Африки, Азії та Австралії і таке інше – забирали в шановної графині стільки часу, що вона могла присвятити своїй онучці Матильді і внукові, малому Пітту Кроулі, хіба кілька хвилин на день. Останній був кволою дитиною, і лише величезними дозами каломелі леді Саутдаун щастило підтримувати його життя.

Щодо сера Пітта, то його перевезли в ті самі покої, де колись згасала леді Кроулі, і там його дбайливо доглядала Естер, та дівчина, що так прагнула вислужитися. Чия любов, чия відданість і вірність може зрівнятися з любов'ю, відданістю й вірністю доглядачок хворого, яким добре платять? Вони підбивають подушки і варять кашу; вони схоплюються вночі й терплять стогін та буркотіння хворого; вони бачать за вікном сонце й не прагнуть вийти надвір; вони сплять у кріслі й споживають їжу наодинці; вони просиджують довгі вечори без діла, тільки слідкуючи, щоб у каміні був жар і з горщика не вибігло питво для хворого; вони цілий тиждень читають щотижневий журнал, а «Суворий заклик» Лоу[247] або «Святий обов'язок людини»[248] дають їм духовну поживу на цілий рік. І ми ще сваримо їх, коли в неділю до них приходять родичі й приносять трохи джину в кошику з білизною. О любі дами, котрий чоловік, хоч би який закоханий, зміг би витримати, якби йому довелося цілий рік доглядати ту, кого він кохає? А доглядачка морочиться з вами за якихось десять фунтів на три місяці, та й то нам здається, що ми їй надто багато платимо. Принаймні містер Кроулі таки добре бурчав, платячи міс Естер половину цієї суми за те, що вона невтомно доглядала його батька баронета.

В сонячні дні старого джентльмена викочували в кріслі на терасу – в тому самому кріслі, яким у Брайтоні користувалася

міс Кроулі і яке привезли до Королевиного Кроулі разом з речами леді Саутдаун. Леді Джейн ішла поряд з кріслом; вона явно була улюбленицею старого. Коли вона заходила, він усе кивав їй головою і всміхався, а коли хотіла вийти, щось жалібно белькотів. Тільки-но двері зачинялися за нею, він починав стогнати й плакати. Тоді обличчя й поведінка Естер, дуже чемної і ласкавої в присутності леді, відразу мінялися, вона перекривлювала баронета, погрожувала йому кулаком, кричала: «Стули пельку, старий йолопе!» – відсувала його крісло від вогню, на який він любив дивитися, і старий починав ще дужче плакати. Бо після сімдесяти з гаком років хитрощів і обманів, пияцтва й інтриг, гріхів і себелюбства з нього вийшов тепер старий плаксивий нетяма, якого доводилося класти в ліжко, вмивати й годувати, мов дитину.

Нарешті настав день, коли обов'язки доглядачки скінчилися. Якось рано-вранці, коли Пітт Кроулі сидів у кабінеті над книгами видатків управителя й дворецького, в двері постукали, на порозі з'явилася Естер і доповіла, шанобливо присівши:

– З вашого дозволу, сер Пітт… сер Пітт помер нині вранці. Я підсмажувала йому, сер Пітт, потапці до каші, сер Пітт, яку він їв щоранку рівно о шостій годині, сер Пітт і... і мені здалося... я почула немовби стогін, сер Пітт… і… і… і…– вона знов присіла.

Чого бліде обличчя Пітта враз спалахнуло? Може, тому, що він нарешті став сером Піттом з місцем у парламенті та з різними почестями в майбутньому? «Тепер я звільню маєток від боргів», – подумав він, прикидаючи, скільки їх і скільки ще треба витратити грошей, щоб довести все до ладу. Досі він боявся чіпати тітчин спадок: ану ж батько видужає і його кошти пропадуть задарма?

У замку і в пасторському домі спустили завіси, дзвонили дзвони, олтар був покритий чорним сукном. Б'ют Кроулі не пішов на збори з приводу перегонів, а спокійно пообідав у Фадлстона й погомонів з ним за келихом портеру про небіжчика брата й про молодого сера Пітта. Міс Бетсі, що тим часом вийшла заміж за римаря в Грязьбері, трохи поплакала. Приїхав домашній лікар, висловив своє співчуття й запитав про здоров'я шановних леді. Про цю смерть говорили в Грязьбері і в шинку «Герб Кроулі»: його господар помирився з пастором, який, казали люди, інколи заходив туди спробувати неміцного

пива містера Горокса.

– Може, мені написати твоєму братові... чи ти сам напишеш? – спитала леді Джейн свого чоловіка, сера Пітта.

– Авжеж, я напишу, – відповів сер Пітт, – і запрошу його на похорон: так годиться.

– А… а місіс Родон? – несміливо спитала леді Джейн.

– Джейн! – вигукнула леді Саутдаун. – Як ти могла про таке подумати?

– Авжеж, треба запросити й місіс Родон, – рішуче сказав сер Пітт.

– Поки я живу тут, цього не буде! – мовила леді Саутдаун.

– Прошу, ваша милість, пригадати, що господар цього дому – я, – заперечив сер Пітт. – Будь ласка, леді Джейн, напишіть листа місіс Кроулі й попросіть її приїхати на цю сумну церемонію.

– Джейн, я забороняю тобі торкатися до паперу! – крикнула графиня.

– Мені здається, що голова родини – я, – знов нагадав сер Пітт. – І хоч як мені шкода було б, коли б якась обставина спонукала вашу милість покинути цей дім, все ж таки я, з вашого дозволу, порядкуватиму так, як вважаю за потрібне.

Леді Саутдаун велично підвелася, як місіс Сіддонс[249] у ролі леді Макбет, і звеліла запрягати свою карету: якщо син і дочка виганяють її з дому, вона сховає свій смуток у якомусь самітному куточку й молитиметься, щоб господь напоумив їх.

– Ми ж вас не виганяємо, мамо, – благально мовила леді Джейн.

– Ви запрошуєте сюди таких людей, з якими добра християнка не може зустрічатися. Завтра вранці я поїду звідси!

– Будь ласка, Джейн, я диктуватиму, а ви пишіть, – сказав сер Пітт, підводячись і прибираючи таку позу, як на «Портреті джентльмена» з останньої виставки. – Починайте: «Королевине Кроулі, чотирнадцятого вересня тисяча дев’ятсот двадцять другого року. Любий брате…»

Почувши ці переконливі й жахливі слова, леді Макбет, що чекала від свого зятя якихось ознак слабкодухості або нерішучості, злякано покинула бібліотеку. Леді Джейн глянула на чоловіка, немов хотіла піти слідом за матір’ю і заспокоїти її, але той заборонив дружині рушати з місця.

– Вона не поїде, – пояснив він. – Вона здала свій будинок у

Брайтоні і витратила свій прибуток за півроку. А в заїзді графині жити не личить. Я довго чекав нагоди зробити цей... цей рішучий крок, люба моя, бо ж ти сама розумієш, що в домі мусить бути тільки один голова. А тепер, з твого дозволу, пишімо далі: «Любий брате! Ми вже давно з острахом очікували сумної події, про яку я вважаю себе зобов’язаним сповістити всіх членів родини…»

Одне слово, Пітт, осягнувши владу в своєму царстві і завдяки щасливому випадкові, чи, як він думав, завдяки своїм заслугам, діставши майже все майно, на яке розраховували й інші родичі, вирішив ставитися до них ласкаво й великодушно і знов відродити славу Королевиного Кроулі. Йому приємно було вважати себе головою родини. Пітт сподівався використати великий вплив, який він скоро мав здобути в графстві завдяки своїм видатним здібностям і становищу, щоб знайти братові гарне місце й добре прилаштувати своїх кузенів. А може, його трохи мучило сумління, коли він думав про те, що володіє тепер сам усім тим багатством, на яке кожне з них покладало надії. За три-чотири дні володарювання Пітт змінив тон і остаточно обміркував свої плани: він вирішив бути справедливим і чесним володарем, скинути леді Саутдаун і по можливості утримувати приязні стосунки з усіма своїми родичами.

Отже, він диктував листа своєму братові Родонові – врочистого, добре обдуманого листа, в якому не бракувало ні глибоких зауважень, ні пишних висловів, що вразили простодушну маленьку секретарку.

«Яким він буде оратором, – думала вона, – коли ввійде в палату громад (про це і про тиранію леді Саутдаун він часом натякав дружині в ліжку)! Який розумний і добрий, який геніальний мій чоловік! А мені здавалося, що він трохи холодний. Ні, він добрий і геніальний!»

Насправді ж Пітт Кроулі знав кожне слово того листа напам’ять, вивчивши його глибоко й досконало, мов дипломатичну таємницю, задовго до того, як з’явилась нагода продиктувати його враженій дружині.

І ось цей лист з широким чорним обрамленням і печаткою сер Пітт Кроулі відправив своєму братові полковникові в

Лондон. Родон Кроулі, отримавши його, не вельми втішився. «Нема сенсу їхати в той закуток, – думав він. – Я не висиджу й півгодини наодинці з Піттом після обіду, а дорога туди й назад коштуватиме нам двадцять фунтів».

Родон, як у кожній важливій справі, пішов з листом до Бекі – поніс його нагору разом із шоколадом, який він щоранку готував для неї й подавав до спальні.

Він поставив тацю з сніданком і листом на туалетний столик, перед яким Бекі розчісувала свої золотисті коси. Вона взяла в руки послання з жалобними берегами, прочитала його, схопилась і, вимахуючи ним над головою, крикнула:

– Ура!

– Ура? – перепитав Родон, вражено дивлячись на маленьку постать, що стрибала по спальні в розстебненому фланелевому халаті, з розпущеними рудими кучерями. – Він же нам нічого не залишив, Бекі. Я отримав свою пайку, коли став повнолітнім.

– Ти ніколи не станеш повнолітнім, дурненький мій, – відповіла Бекі. – Мерщій біжи до мадам Брюнуа, мені потрібна жалоба. Дістань крепу собі на капелюх і купи чорний жилет, бо в тебе, здається, чорного немає. І скажи, нехай усе пришлють завтра, щоб ми в четвер могли виїхати.

– Невже ти думаєш їхати? – спитав Родон.

– Звичайно, думаю! І думаю, що леді Джейн на той рік відрекомендує мене королю. Думаю, що твій брат влаштує тобі місце в парламенті, дурненький. Думаю, що ти й він голосуватимете за лорда Стайна, нездогадо мій, і ти станеш міністром в ірландських справах, або губернатором Вест-Індії, або скарбником, або консулом, або ще якоюсь важливою особою!

– Поштові коні коштуватимуть нам купу грошей, – буркнув Родон.

– Ми можемо поїхати в Саутдауновій кареті, вона, певне, буде представляти його на похороні, адже він родич. Хоч ні, нам краще їхати в поштовій кареті. Так буде скромніше...

– Ми, звичайно, візьмемо Роді? – запитав полковник.

– Ні в якому разі! Навіщо оплачувати зайве місце? Він надто великий, щоб втиснути його між нас. Хай залишається вдома й сидить у своїй кімнаті. Брігс може пошити йому чорний костюмчик. Ну, йди і зроби все, що я просила. І скажи своєму служникові Спарксу, що помер сер Пітт і тобі дещо перепаде,

коли все влаштується. Він поділиться новиною з Реглсом, і сердешний трохи заспокоїться, а то він надто вже вимагає грошей. – І Бекі почала пити шоколад.

Коли ввечері прийшов відданий лорд Стайн, він застав Бекі з компаньйонкою – нею була не хто інша, як наша давня знайома Брігс, – за роботою: вони кроїли, пороли, різали й дерли всі придатні для жалоби шматки чорної тканини.

– Ми з Брігс охоплені жалем і скорботою з приводу скону нашого любого тата, – мовила Ребека. – Сер Пітт помер, мілорде. Цілий ранок ми рвали на собі волосся, а тепер от рвемо старі сукні.

– О Ребеко, хіба так можна! – тільки й сказала Брігс, закотивши очі.

– О Ребеко, хіба так можна! – луною озвався лорд. – Отже, старий негідник помер? Він міг би стати пером, якби був краще зіграв своїми картами. Містер Пітт мало не зробив його пером, але небіжчик завжди невчасно перекидався до іншої партії… Старий Сілен!

– Я могла тепер бути вдовою Сілена, – мовила Ребека. – Пам’ятаєте, міс Брігс, як ви підглядали в двері й побачили старого сера Пітта, що стояв переді мною навколішки?

Наша давня знайома міс Брігс спаленіла від такої згадки і рада була, що лорд Стайн звелів їй піти вниз і приготувати йому склянку чаю.

Брігс і була тією вівчаркою, яку придбала собі Ребека, щоб вона оберігала її цноту й честь. Міс Кроулі залишила їй невеличку ренту, і вона залюбки й далі жила б у родині Кроулі, біля леді Джейн, що добре ставилась до неї, як зрештою і до всіх, проте леді Саутдаун звільнила її так квапливо, як тільки дозволяли правила пристойності, і містер Пітт (він вважав себе ображеним тим, що покійна тітка так недоречно розщедрилася на жінку, яка віддано служила міс Кроулі лише двадцять років) не заперечував проти такої постанови своєї тещі. Боулс і Феркін теж отримали свою частку спадщини і звільнення. Вони побралися і, як звичайно люди з їхнім становищем, відкрили мебльовані кімнати.

Брігс спробувала жити з родичами в провінції, але швидко переконалася, що не зживеться з ними, бо звикла до кращого

оточення. Її родичі, дрібні крамарі в провінційному містечку, почали сваритися за сорок фунтів річного прибутку міс Брігс ще завзятіше й відвертіше, як родичі міс Кроулі за спадщину старої леді. Її брат, капелюшник і власник бакалійної крамнички, що був радикалом, називав сестру аристократкою, яка пишається своїми грішми, бо вона відмовилася вкласти частину свого капіталу в товари для його крамнички. Вона, певне, була б і вклала, якби не сестра, дружина шевця-сектанта, що не мирилася з капелюшником і бакалійником, бо він ходив до іншої церкви; вона довела, що брат на межі банкрутства, і тимчасово заволоділа Брігс. Швець-сектант вимагав, щоб міс Брігс послала на свої кошти його сина в коледж і зробила з нього джентльмена. Обидві родини видурили в неї більшу частину її заощаджень, і кінець кінцем, супроводжувана прокльонами брата й сестри, вона втекла в Лондон, вирішивши знов шукати рабства, не такого обтяжливого для неї, як воля. Давши в газети оголошення, що «благородна дама з приємними манерами, яка бувала в найкращих колах, бажає...» і т. д., вона оселилася в містера Боулса на Гафмун-стріт і почала чекати пропозицій.

Там вона й зустрілася з Ребекою. Одного дня невеличка, чепурна карета місіс Родон, запряжена поні, мчала вулицею саме тоді, коли втомлена міс Брігс добралася де Боулсових дверей після виснажливої прогулянки в канцелярію газети «Таймс» у Сіті, щоб ушосте дати своє оголошення. Ребека, що сама правила кіньми, відразу впізнала благородну даму з приємними манерами, а оскільки вона, як ми знаємо, була добродушна жінка й дуже шанувала Брігс, то спинила коней, передала віжки служникові, вискочила з карети, і не встигла дама з приємними манерами отямитися від несподіванки, як давня знайома вже тиснула їй обидві руки.

Брігс заплакала, а Ребека засміялася й поцілувала благородну даму, тільки-но вони опинилися в передпокої. Звідти вони зайшли до вітальні місіс Боулс з цупкими червоними завісами й дзеркалом у круглій рамці, над якою скований орел втупив погляд у зворотний бік картки на шибці, де сповіщалося, що «тут можна найняти кімнату».

Брігс розповіла всю свою історію, раз по раз несамохіть схлипуючи або здивовано охкаючи, як звичайно чутливі люди, коли вони вітають своїх давніх знайомих, випадково зустрівши

їх на вулиці; бо хоч такі зустрічі відбуваються щодня, дехто вважає їх рідкісним дивом, а жінки, навіть якщо вони не люблять одна одну, починають під час тих зустрічей плакати й жалкувати, згадуючи той час, коли вони востаннє посварилися. Отже, Брігс розповіла всю свою історію, а Бекі з властивою їй щирістю і простодушністю змалювала приятельці своє життя.

Місіс Боулс, у дівоцтві Феркін, стоячи в передпокої, похмуро дослухалася до істеричних схлипувань і хихотіння у вітальні. Бекі їй ніколи не подобалася. Перебравшись у місто, подружжя часто навідувалося до своїх колишніх приятелів Регслів і з їхніх розповідей склало собі не найкращу думку про ménage[250] полковника.

– Я б їм не довіряв, голубе, – казав Боулс приятелеві.

Тому й дружина його, коли місіс Родон вийшла з вітальні, вклонилась їй дуже непривітно, а пальці її були холодні, мов неживі, коли вона простягла їх місіс Родон, що неодмінно хотіла потиснути руку колишній покоївці. Бекі рушила в напрямку Пікаділлі, з солодкою усмішкою киваючи міс Брігс, а та, вихилившись з вікна поряд з оголошенням, так само кивала їй у відповідь; за хвилину Бекі вже була в Парку в оточенні кількох денді, що гарцювали на конях навколо її карети.

Дізнавшись про становище Брігс і про те, що вона отримала добрий спадок від міс Кроулі і платня не має для цієї благородної дами великого значення, Бекі відразу прикинула, що робити далі. Саме така компаньйонка її дуже влаштовувала, і Бекі запросила Брігс на обід таки того ж вечора, щоб показати їй свій скарб, маленького Родона.

Місіс Боулс застерігала свою квартирантку, щоб та не йшла у лігво лева.

– Ви пожалкуєте, міс Брігс, згадайте моє слово, це так само певно, як те, що я стою перед вами.

І Брігс пообіцяла, що буде обережна. Внаслідок цієї обережності вона наступного ж тижня перебралася до місіс Родон, а менше як через півроку позичила Родонові шістсот фунтів.

Розділ XLI
У ЯКОМУ БЕКІ ЗНОВ ВІДВІДУЄ РОДОВИЙ ЗАМОК

Коли жалобне вбрання було готове, а сера Пітта повідомлено про братів приїзд, полковник Кроулі з дружиною взяли двоє місць у тій самій старій кареті, що в ній Ребека їхала з небіжчиком баронетом дев'ять років тому, як уперше вирушила в світ. Вона добре пам'ятала і заїзд, і служника, якому не дала на чай, і несміливого кембріджського студента, що вкрив їй тоді ноги своїм плащем. Родон зайняв місце на передку й залюбки взявся б за віжки, якби не жалоба. Він сидів біля візника й весь час розмовляв з ним про коней, про дорогу, про те, хто тримає який заїзд і чиї коні тепер возять карету, якою він так часто подорожував хлопцем, коли вони з Піттом вчилися в Ітоні. В Грязьбері на них чекала карета з парою коней і з візником у жалобі.

– Це та сама стара карета, Родоне, – мовила Ребека, коли вони сіли в неї. – Дивись, як міль поточила оббиття... А ось і пляма, через яку сер Пітт (о, бачу, торговець залізом Доусон замкнув свою крамничку)... через яку сер Пітт зчинив такий гвалт. А то ж він сам розбив пляшку вишнівки, по яку ми їздили в Саутгемптон для твоєї тітки. Як біжить час! Невже це Поллі Толбойс, он та високенька дівчина, що стоїть з матір'ю біля хвіртки? А я її пам'ятаю замурзаним, непоказним дитинчам, що пололо грядки в садибі.

– Гарна дівчина, – сказав Родон і приклав два пальці до крепу на капелюсі у відповідь на вітання матері й дочки.

Бекі то тут, то там упізнавала знайомих, кланялась їм і ласкаво всміхалася. Ці зустрічі були їй дуже приємні: здавалося, що вона вже не самозванка, а законно повертається в оселю своїх предків. А Родон, навпаки, був зніяковілий і пригнічений. Може, він згадував своє невинне дитинство? Може, його мучило якесь невиразне каяття, сумніви й сором?

– Твої сестри, мабуть, уже дорослі, – мовила Ребека, чи не вперше згадавши про дівчат, відколи розлучилася з ними.

– Далебі, не знаю, – відповів полковник. – Тю, та це ж матінка Лок! Як живете, місіс Лок? Ви ж мене пам'ятаєте, правда? Родона, ге? Ну й живучі в біса ті старі баби! Їй було сто років уже тоді, як я був хлопцем.

Вони під’їздили до брами, яку охороняла місіс Лок. Ребека захотіла неодмінно потиснути їй руку, коли та відчинила їм рипучу залізну браму і вони в’їхали між два стовпи, оброслі мохом і прикрашені голубом та змією.

– Батько добре прорідив парк, – сказав Родон, озираючись навколо, і надовго замовк.

Бекі теж мовчала. Обоє вони були трохи схвильовані й думали про минуле. Він – про Ітон, про свою матір, яку пам’ятав холодною, стриманою жінкою, про рано померлу сестру, яку дуже любив, про те, як він, бувало, лупцював Пітта, і про маленького Роді, залишеного вдома. А Ребека думала про свою молодість, про старанно приховувані таємниці тих рано затьмарених днів, про вихід у світ через цю браму, про міс Пінкертон, про Джоза й Емілію.

Усипані жорствою алея і тераса були вже виполоті. Над парадним входом красувався великий мальований герб, і дві урочисті, високі постаті в чорному широко розчинили двері, кожна свою половину, тільки-но карета під’їхала до знайомих східців. Родон почервонів, а Ребека трохи зблідла, коли вони під руку минали старовинні сіни. Бекі стиснула йому руку, входячи в оббиту дубом вітальню, де їх зустріли сер Пітт і леді Джейн. Сер Пітт був весь у чорному, леді Джейн також, а міледі Саутдаун – у величезному головному уборі, унизаному скляним намистом і увінчаному пір’ям, що коливалось над головою її милості, мов катафалк.

Сер Пітт мав рацію, кажучи, що вона не поїде. Вона обмежилась тим, що в присутності Пітта і його непокірної дружини не розтуляла рота й лякала дітей у їхній кімнаті своїм зловісним виглядом і поведінкою. Тільки легенький кивок головного убору й плюмажа привітав Родона з дружиною, коли ці блудні діти повернулися до своєї родини.

Щиро кажучи, ця крижана холодність їх не дуже засмутила. Тієї хвилини її милість була для них другорядною особою; Родона й Ребеку більше цікавило, як їх зустріне володар-брат і невістка.

Пітт, ледь почервонівши, виступив уперед, потиснув братові руку, а Ребеці, крім того, що теж потиснув руку, ще й дуже низько вклонився. Зате леді Джейн схопила її за обидві руки й ніжно поцілувала. Від такої зустрічі в нашої малої пройдисвітки якимось дивом виступили на очах сльози, хоч, як ми знаємо, цю

оздобу на її виду не часто можна було побачити; а Родон підбадьорений таким виявом почуттів з боку невістки, підкрутив вуса й попросив дозволу привітати леді Джейн поцілунком, через що її милість аж почервоніла.

– З біса гарна жіночка та леді Джейн, – сказав він, коли залишився з дружиною на самоті. – А Пітт потовщав і гарно тримається.

– Він собі може триматися, як хоче, – зауважила Ребека й погодилася з чоловіком, що «теща – жахливе старе опудало, а сестри – досить милі дівчатка».

Їх теж викликали зі школи на похорон батька. Мабуть, сер Пітт Кроулі, щоб додати гідності домові й родині, вирішив зібрати якомога більше людей, одягнутих у чорне. Вся челядь замку, жінки з притулку для старих, в яких Пітт-старший видурював чимало того, що їм належалось, родина псаломщика і всі інші, хто мав якийсь стосунок до замку чи до пасторського дому, одяглися в жалобу; до них додаймо зо два десятки людей з похоронної контори з чорними пов’язками на рукавах і капелюхах – під час похорону вони утворювали показну процесію. Та всі вони – німі персонажі нашої драми, і оскільки їм не доведеться нічого ні робити, ні казати, їм належить дуже мало місця в нашій повісті.

У розмові з Родоновими сестрами Ребека не вдавала, ніби не пам’ятає, що була їхньою гувернанткою, навпаки, добродушно й щиро нагадала їм про це, уважно розпитала їх про школу й сказала, що дуже часто думала про них і хотіла довідатись, як вони живуть. Можна було й справді повірити, що, розлучившись зі своїми ученицями, вона весь час думала про них і цікавилася їхнім життям. У всякому разі, вона переконала в цьому і леді Джейн, і її молодих зовиць.

– Вона нітрохи не змінилася за ці вісім років, – сказала міс Розалінд своїй сестрі Вайолет, коли вони переодягалися на обід.

– Руді жінки завжди здаються молодшими за свій вік, – відповіла та.

– У неї волосся куди темніше, ніж було, мабуть, вона його фарбує, – додала Розалінд. – І взагалі вона потовщала й покращала, – повела вона далі, бо теж мала схильність товщати.

– Принаймні вона не пишається і пам’ятає, що була колись

у нас гувернанткою, – мовила Вайолет, натякаючи на те, що кожна гувернантка повинна знати своє місце, й зовсім забуваючи, що вона сама була онукою не тільки сера Уолпола Кроулі, а й Містера Доусона з Грязьбері, а отже, мала на щиті свого герба відерце з вугіллям. На Ярмарку Суєти можна щодня зустріті дуже милих людей, у яких така сама коротка пам'ять.

– Мабуть, наші кузини кажуть неправду, нібито її мати танцювала в театрі.

– Людина не винна, що вона такого походження, а не іншого, – відповіла Розалінд, виявляючи надзвичайне вільнодумство. – І я згодна з братом, що, коли вона вже ввійшла в нашу родину, ми не повинні цуратися її. А тітка Б'ют нехай би вже мовчала, вона ж хоче видати Кет заміж за молодого Купера, сина виноторговця, і звеліла, щоб він неодмінно сам приходив до них по замовлення.

– Цікаво, чи тепер леді Саутдаун поїде? Вона вовком дивилася на місіс Родон, – сказала сестра.

– Хай би їхала. Мені б не довелося читати «Пралю в парафії Фінчлі», – заявила Вайолет.

Розмовляючи так і навмисне обминаючи коридор, у кінці якого в кімнаті за зачиненими дверима стояла труна, день і ніч горіли свічки й сиділо двоє плакальників, дівчата спустилися вниз обідати, куди, як звичайно, скликав усю родину дзвін.

Але перед тим леді Джейн повела Ребеку до призначених для неї кімнат, що, як і весь будинок, набули куди охайнішого вигляду, відколи владу перейняв Пітт, і, побачивши, що скромні валізки місіс Родон уже стоять у спальні та сусідній туалетній кімнаті, допомогла їй скинути гарненького жалобного капелюшка й спитала, чи не треба їй ще щось зробити.

– Мені найдужче хотілося б, – мовила Ребека, – піти до дитячої кімнати й глянути на ваших любих діточок.

Обидві леді дуже ласкаво перезирнулися й руч об руч рушили нагору.

Ребеці страх сподобалась маленька Матильда, якій ще не минуло чотирьох років, вона сказала, що такої чарівної дитини ще світ не бачив, а дворічного хлопчика – блідого, з сонними очима й великою головою – визнала дивом природи, такий він був великий, розумний і гарний.

– Аби тільки мама не так напихала його ліками, –

зітхнувши, промовила леді Джейн. – Я часто думаю, що без них ми були б здоровіші.

І леді Джейн та її нова приятелька завели ту щиру розмову про дитячі недуги, які так полюбляють матері, та й взагалі, як мені натякнули, більшість жінок. П'ятдесят років тому, коли автор цих рядків був ще допитливим хлопчаком і мусив після обіду залишати їдальню разом з жінками, розмови їхні, як я пригадую, точилися переважно навколо їхніх хвороб, і тепер, спитавши про це двох-трьох знайомих дам, я дійшов висновку, що нічого не змінилося. Нехай мої чарівні читачки самі переконаються в цьому сьогодні ж таки ввечері, коли після десерту залишать їдальню і перейдуть обмінюватися таємницями до вітальні. Одне слово, за півгодини Бекі й леді Джейн стали близькими приятельками, а ввечері її милість знайшла нагоду сказати своєму чоловікові, що вважає невістку ласкавою, щирою, відвертою і чутливою жінкою.

Легко здобувши таким чином прихильність дочки, наша невтомна жіночка взялася до величної леді Саутдаун. Тільки-но опинившись на самоті з її милістю, вона почала розпитувати її про дітей і сказала, що її власного сина врятували – просто таки врятували! – великі дози каломелі, коли вже всі паризькі лікарі махнули на дитину рукою. Згадала вона також про те, що їй часто доводилося чути про леді Саутдаун від чудової людини, велебного Лоренса Грілса, священика мейфейрської церкви, куди вона ходить, і про те, як важкі обставини й нещастя змінили її погляди на життя і як палко вона сподівається, що прожиті роки, згаяні на світські розваги й помилки, не завадять їй замислитися про майбутнє. Вона розповіла, як допомогли їй колись релігійні настанови містера Кроулі торкнулася «Пралі з парафії Фінчлі», яку прочитала з великою користю для себе, розпитала про леді Емілі, талановиту авторку тієї брошури, тепер леді Емілі Горнблоуер, що живе в Кейптауні, де її чоловік має великі надії стати єпископом Кафрарії.[251]

Але остаточно вона прихилила до себе леді Саутдаун тоді, коли після похорону, почуваючись дуже пригніченою і хворою, звернулась до її милості по медичну пораду, і стара графиня не тільки сказала їй, що робити, а й сама, в нічному халаті, дужче, ніж будь-коли, схожа на леді Макбет, прийшла до кімнати Бекі з пакою своїх улюблених брошур і власноручно приготованими

ліками, які запропонувала місіс Родон негайно випити.
Бекі спершу взялася до брошур і, гортаючи їх з величезною цікавістю, завела з леді Саутдаун розмову про них і про спасіння своєї душі, сподіваючись, що цим урятується від тілесних ліків. Та коли релігійні теми вичерпалися, леді Макбет не вийшла з кімнати, поки чашка з ліками теж не спорожнилася, і сердешна місіс Родон, удаючи, що вона щиро вдячна, мусила випити ліки під пильним наглядом невблаганної старої графині. Аж тоді та поблагословила свою жертву на сон.

Благословення не дуже допомогло місіс Родон: вона почувала себе досить кепсько, коли чоловік зайшов і почув, що сталося. Він, як звичайно, голосно зареготав, коли Бекі з гумором, що не зраджував її навіть тоді, як ішлося про неї саму, розповіла, як вона стала жертвою леді Саутдаун. Лорд Стайн і син леді Саутдаун у Лондоні теж нареготалися з цієї історії, коли Родон та його дружина повернулися в Мейфейр. Бекі зобразила їм усю сцену в дійових особах. Одягши нічий халат і чепчик, вона поважно виголосила їм довгу проповідь про цілющість ліків, які вдавано хворій довелось випити, й так майстерно наслідувала свою добродійницю, що можна було подумати, ніби це гугнявить сама графиня.

– Покажіть нам леді Саутдаун з її варивом! – вигукували гості в маленькій вітальні Бекі у Мейфейрі.

Так уперше в своєму житті стара графиня Саутдаун дала людям привід весело посміятися.

Сер Пітт пам’ятав, яку увагу й шанобу виявляла йому колись Ребека, і був досить ласкавий до неї. Одруження, хоч і нерозважне, дуже пішло Родонові на користь – це видно було з того, як змінилися звички й поведінка полковника, – і хіба не завдяки цьому одруженню так пощастило самому Піттові? Хитрий дипломат підсміювався про себе, визнаючи, що завдячує свою спадщину Родонові, і розуміючи, що вже кому, а йому нема чого обурюватись цим шлюбом. Поведінка Ребеки, її розмови й ставлення до нього подобалися йому.

Невістка подвоїла свою шанобливість, яка й раніше чарувала сера Пітта, й так вихваляла його ораторські здібності, що він аж сам дивувався, бо хоч сер Пітт завжди високо цінував свої таланти, в устах Ребеки вони здавалися йому просто геніальними. Своїй невістці Ребека переконливо довела, що

одружилися вони через Б'ют Кроулі, яка потім так їх обмовляла. Зажерлива місіс Б'ют сподівалася загарбати все майно міс Кроулі й позбавити Родона тітчиної ласки, тому й вигадувала та поширювала різні плітки про Ребеку.

– Їй пощастило зробити нас жебраками, – сказала Ребека з ангельською покорою. – Та хіба я можу сердитись на жінку, що дала мені одного з найкращих у світі чоловіків? І хіба її захланність не досить покарана вже тим, що всі її надії розвіялись і їй не дісталося майно, на яке вона так розраховувала? Ми бідні – вигукнула вона. – Ох, люба леді Джейн, та хіба ми боїмося бідності? Я звикла до неї змалку й часто дякую богові, що гроші міс Кроулі допоможуть відновити велич давньої шляхетної родини, належати до якої для мене велика честь. Я певна, що сер Пітт краще використає їх, ніж Родон.

Звичайно, всі ці розмови леді Джейн як віддана дружина переказувала серові Пітту, і це настільки збільшило гарне враження, яке справила на нього Ребека, що третього дня після похорону, коли вся родина обідала, сер Пітт, який, сидячи на покуті, розрізав курей, сказав місіс Родон:

– Гм! Ребеко, дозвольте покласти вам крильце?

Очі в неї заблищали з радості, коли вона почула це звертання.

Поки Ребека здійснювала свої плани й надії, а сер Пітт готувався до церемонії похорону та залагоджував інші справи, пов'язані з його майбутніми успіхами й величчю, поки леді Джейн упадала коло своїх дітей, наскільки їй дозволяла матуся, а сонце сходило й заходило і замковий дзвін, як звичайно, скликав родину й челядь на обід і на молитву, тіло померлого власника Королевиного Кроулі лежало в тій кімнаті, де він перебував за життя, і коло нього невідступно чатували найняті для цього люди. Кілька жінок і троє чи четверо чоловіків від грабаря, найкращих плакальників Саутгемптона, одягнені в глибоку жалобу, тихі, як миші, з скорботними мінами, як і личило в такому випадку, по черзі сиділи біля покійника, а звільнившись, збирались у кімнаті ключниці, де тайкома грали в карти й попивали пиво.

Члени родини й челядь обминали понуре місце, де тіло

шляхетного нащадка давнього роду лицарів і джентльменів чекало на останній спочинок у родинному склепі. Ніхто не плакав за ним, крім тієї бідолашної жінки, яка сподівалася стати дружиною і вдовою сера Пітта і яка, вкрита ганьбою, втекла з замку, де мало не зробилась володаркою. Крім неї та ще старого пойнтера, до якого баронет був дуже прихилився в пору свого недоумства, не знайшлося нікого, хто пожалкував би за ним, бо протягом свого життя він ніколи не намагався здобути собі приятелів. Якби найкращий і найдобріший з нас, покинувши землю, міг знов її відвідати, то, гадаю, він (якщо почуття, властиві Ярмаркові Суєти, є й там, куди ми всі відходимо) дуже засмутився б, побачивши, як швидко втішилися ті, що залишились живі. Сера Пітта забуто так само, як найдобріших і найкращих із нас... хіба що на кілька тижнів швидше.

Хто хоче, може випровадити небіжчика до могили, куди його відвезено в призначений день і з належними почестями, як його випроводжали родичі в чорних каретах, з хусточками біля носа, чекаючи на сльози, що так і не з'являлися, грабар та його помічники з глибокою скорботою на обличчях, вибрані орендарі, що улесливо висловлювали своє співчуття новому господареві, карети сусідніх аристократів, що посувалися зі швидкістю три милі на годину і були порожні, але викликали в присутніх глибокий смуток, і священик, що виголошував неодмінні в такому випадку слова «про дорогого брата, який покинув нас». Поки ми ще не розлучилися з тілом небіжчика, ми розігруємо над ним свою комедію Суєти, оточуємо його бутафорією і церемоніями, виставляємо для прощання, кладемо в застелену оксамитом труну й забиваємо її позолоченими цвяхами, а до всього ще й встановлюємо на могилу плиту з брехливим написом. Помічник Б'юта Кроулі, дженджуристий молодик, що закінчив Оксфорд, і сер Пітт разом склали відповідну латинську епітафію для покійного баронета, помічник виголосив класичну проповідь, закликаючи живих не впадати в смуток і найшанобливішими словами попереджаючи їх, що котрогось дня і їм доведеться пройти в похмуру таємничу браму, яка щойно замкнулася за тілом їхнього любого брата. Потім орендарі сіли на коней, а дехто з них залишився закропити душу в шинку «Герб Кроулі». Після сніданку, який був влаштований у кімнаті для челяді, карети сусідів роз'їхалися

кожна в свій бік, а грабарі, склавши мотузки, покривало, оксамит, страусові пера та інший реквізит, вмостилися на катафалк і подалися в Саутгемптон. І тільки-но коні, поминувши браму, пустилися підтюпцем по дорозі, обличчя грабарів набули звичайного виразу, і скоро табунці їх то тут, то там чорними цятками всіяли ганки шинків, і в руках у них заблищали на сонці олов'яні кухлі. Крісло, в якому возили старого хворого сера Пітта, віднесли в повітку, де лежало різне садове знаряддя. Старий пойнтер перші дні часом починав вити – і це був єдиний вияв горя в замку, в якому сер Пітт Кроулі господарював майже шістдесят років.

Оскільки в маєтку було багато дикого птаства, а стріляти куріпок ніби ввійшло в обов'язок кожного англійського джентльмена, який має нахил до політичної діяльності, то, коли минула перша хвиля смутку, сер Пітт Кроулі в білому капелюсі з чорним крепом почав інколи виїздити і брати участь у полюванні. Дивлячись на скошені або засіяні ріпою просторі лани, що тепер стали його власністю, він відчував велику потаємну радість. Часом, переповнений покорою, він не брав з собою іншої зброї, крім мирної бамбукової палиці, полишаючи здоровилові Родону та єгерям самим стріляти з рушниць. Піттові гроші й лани справляли на Родона велике враження. Не маючи за душею жодного пенні, полковник почав ставитись до голови родини догідливо й шанобливо і більше не зневажав «м'яла Пітта». Він приязно вислухував братові плани засадження й осушення боліт, давав поради щодо стайні й худоби, їздив у Грязьбері оглядати кобилу, яка, на його думку, підійшла б леді Джейн, пропонував об'їздити її і таке інше; бунтівливий драгун упокорився, притих і став цілком пристойним молодшим братом. Він постійно отримував від міс Брігс із Лондона повідомлення про малого Родона, який там залишився. Хлопчик писав йому й сам. «Я живий і здоровий, – повідомляв він. – Сподіваюся, що ви живі й здорові. Сподіваюся, що мама здорова. Поні живий і здоровий. Грей водить мене кататися в Парк. Я зустрів того хлопчика, з яким катався верхи. Він заплакав, коли поїхав учвал. А я не плачу».

Родон читав ті листи братові й леді Джейн, яка була від них у захваті. Баронет пообіцяв платити за хлопчикове навчання, а

його щиросерда дружина дала Ребеці банкноту й попрохала, щоб та купила від неї синові подарунок.

Минав день за днем, дами в замку бавили час у дрібних справах і тихих розвагах, якими вдовольняються сільські жінки. Дзвін скликав їх на обід і на молитву. Щоранку, поснідавши, панни сідали пограти на фортепіано, і Ребека допомагала їм своїми порадами. Потім вони взували черевики з грубими підошвами й гуляли в парку по алеї, або виходили за огорожу в село й роздавали хворим по хатах ліки та брошури леді Саутдаун. Сама леді Саутдаун виїздила бричкою, запряженою поні. Ребека тоді сідала поруч з нею і дуже пильно слухала її поважну мову. Вечорами вона співала Генделя й Гайдна і плела велику вовняну шаль, ніби народилася для такої праці і ніби мала виконувати її, аж поки на схилі віку ляже в могилу, залишивши після себе невтішних родичів і цілу купу процентних паперів, – наче турботи, необхідність викручуватись і хитрувати, настирливі кредитори й злидні не чекали її за брамою парку, щоб учепитися в неї, тільки-но вона знов за неї виїде.

«Не важко бути дружиною землевласника, – думала собі Ребека. – Мабуть, і я була б доброю жінкою, якби мала п’ять тисяч прибутку на рік. Я б теж могла бавитися з дітьми в їхній кімнаті й рахувати морелі на шпалерах. І могла б поливати квітки в оранжереї і обривати сухе листя з калачиків. Я розпитувала б старих бабів про їхні недуги й замовляла б на півкрони юшки для вбогих. Невелика втрата, коли маєш п’ять тисяч на рік! Я могла б навіть їздити за десять миль обідати до сусідів і вдягатися за позаторішньою модою. Могла б ходити до церкви й не засинала б, сидячи на родинній лавці, або ж ні, дрімала б за заслоною, опустивши на очі серпанок, – можна напрактикуватися й так. Я б усім платила готівкою, аби тільки мала гроші. Тутешні чудотворці саме цим і пишаються. І співчутливо дивляться на нас, нещасних грішників, що не мають їх. Їм здається, що вони дуже щедрі, коли дають нашим дітям банкноту в п’ять фунтів, а нас зневажають за те, що в нас тих банкнот немає».

Хтозна, може, Ребека й мала слушність, так думаючи, може, й справді тільки гроші й успіх визначають різницю між нею і чесною жінкою? Коли згадати, яку силу має спокуса, то хто може сказати, що він кращий за свого сусіда? Якщо спокійне,

забезпечене життя й не робить людину чесною, то принаймні сприяє тому, що вона залишається чесною. Якийсь там олдермен, повертаючись з обіду, де його пригощали черепаховою юшкою, не вилізе з карети, щоб украсти бараняче стегно; та нехай він поголодує, тоді побачимо, чи не поцупить він буханець хліба. Так утішала себе Ребека, порівнюючи шанси й оцінюючи розподіл добра і зла на землі.

Вона знов оглянула й відвідала всі свої колишні улюблені місця, поле, ліс, гай, ставки і сад, кімнати в старому замку, де вона свого часу прожила цілих два роки. Тут вона була молодою, чи порівняно молодою, бо Ребека не пам'ятала, коли по-справжньому була молодою. Але вона пам'ятала тодішні свої думки й почуття і зіставляла їх з теперішніми, коли вже побачила світ, пожила серед значних людей і піднялася так високо порівняно зі своїм колишнім скромним становищем.

«Я досягла цього тому, що маю голову на в'язах, – думала Бекі, – і тому, що світ складається майже з самих дурнів. Я тепер не могла б вернутися назад і спілкуватися з тими людьми, яких зустрічала в батьковій майстерні. До моїх дверей під'їздять лорди з зірками й орденами Підв'язки, а не вбогі митці, що мають у кишенях тільки крихти тютюну. Мій чоловік – джентльмен, невістка – графська дочка, і я гостюю в тому домі, де кілька років тому була в становищі, не багато вищому, ніж служниця. Та чи я тепер краще забезпечена, ніж тоді, як була дочкою художника й лестощами видурювала в сусіднього торговця цукор і чай? Припустімо, що я б вийшла заміж за Френсіса, який був закоханий у мене, – я й тоді не була б убогіша, ніж тепер. Ох, якби можна було поміняти своє становище в товаристві і всі свої зв'язки на кругленький капіталець у трипроцентних паперах!»

Ось як Ребека розуміла марноту людських справ і ось у якій надійній пристані хотіла об'якоритися.

Їй, може, й спадало на думку, що якби вона чесно й скромно виконувала свої обов'язки і йшла в житті рівним шляхом, то була б тепер не далі від того щастя, до якого пробиралася манівцями. Але як діти в Королевиному Кроулі обминали кімнату, де лежало тіло їхнього батька, так і Ребека, коли в неї зринали такі думки, обминала їх, не хотіла на них зупинятися. Вона зневажливо уникала їх – принаймні ризикнула вибрати іншу стежку, з якої тепер неможливо було

звернути. Сам я переконаний, що муки сумління – найслабкіше з усіх людських почуттів, їх дуже легко приглушити, якщо вони й озиваються, а дехто й зовсім не знає їх. Нам стає ніяково, коли нас викривають, нас непокоїть думка про сором чи кару, але не багато знайдеться на Ярмарку Суєти людей, яким почуття вини отруює життя.

Отже, перебуваючи в Королевиному Кроулі, Ребека здобула собі стільки друзів серед служників мамони, скільком могла приділити увагу. Леді Джейн і її чоловік прощаючись, виявляли до неї якнайтепліші почуття. Вони тішилися, що в майбутньому зможуть зустрічатися в Лондоні, коли родинний дім у столиці буде полагоджений і наново опоряджений. Леді Саутдаун приготувала Ребеці паку ліків і передала з нею листа велебному Лоренсові Грілсу, в якому прохала цього джентльмена врятувати «від вічного вогню особу, що її вона вшанувала своєю увагою». Сер Пітт провів їх у кареті, запряженій четвериком, до Грязьбері, пославши наперед воза з їхніми речами й запасом упольованого птаства.

– Як ви, мабуть, скучили за своїм милим хлопчиком! – промовила леді Джейн, прощаючись з родичкою.

– О так! – відповіла Ребека, закотивши зелені очі.

Вона була страшенно рада покинути Королевине Кроулі, а все ж покидала його неохоче. Щоправда, нудьга тут смертельна, зате повітря куди чистіше, ніж те, яким вона звикла дихати. Мешканці замку нецікаві, але всі по-своєму добре до неї ставилися.

«Це на них, певне, впливає тривале володіння трипроцентними паперами», – казала сама до себе Ребека і, мабуть, мала слушність.

Та хоч як там було, а лондонські ліхтарі весело світилися, коли поштова карета їхала по Пікаділлі. На Керзон-стріт Брігс добре натопила камін, а малий Родон не лягав спати, щоб зустріти тата й маму.

Розділ XLII
У ЯКОМУ ЙДЕТЬСЯ ПРО РОДИНУ ОСБОРНІВ

Чимало часу минуло вже відтоді, як ми бачили нашого шановного приятеля, старого містера Осборна. І не можна сказати, що він почував себе найщасливішим із смертних, відколи ми з ним востаннє зустрічалися. Сталося чимало подій, які ще дужче погіршили його вдачу. Не завжди йому вдавалося наполягти на своєму, а будь-який опір такому розумному бажанню цей джентльмен сприймав як особисту образу. Всякий непослух почав удвічі дужче дратувати старого, коли подагра, роки, самотина й гіркота багатьох розчарувань придушили його своїм тягарем. Після смерті сина густий темний чуб Осборна швидко посивів, лице стало ще червоніше, а руки ще дужче трусилися, коли він наливав собі чарку портвейну. Своїм клеркам у Сіті він влаштовував справжнє пекло, його домашнім теж було не легше. Навряд чи Ребека, що, як ми бачили, благала господа послати їй процентні папери, проміняла б свою вбогість, відчайдушні авантюри і ризик, якими було сповнене її життя, на Осборнові гроші й одноманітний морок, що його оточував. Він був освідчився міс Суорц, але прибічники тієї леді зневажливо відштовхнули його і видали її заміж за одного молодого нащадка шотландської аристократії. Містер Осборн був навіть не від того, щоб одружитися з жінкою низького походження і потім знущатися з неї, скільки душа забажає, але не траплялося особи на його смак, тому він тиранив удома свою незаміжню дочку. Вона мала чудову карету й чудових коней, сиділа на покуті столу, заставленого найкращим сріблом. Вона мала чекову книжку, бездоганного лакея, що супроводжував її на прогулянках, і необмежений кредит, торговці зустрічали й проводжали її шанобливими поклонами, – одне слово, мала всі привілеї багатої спадкоємиці, але життя її було смутне. Сироти в притулку, підмітальниці вулиць, найубогіша посудниця на кухні були щасливі порівняно з цією бідолашною, немолодою вже панною.

Фредерік Буллок, есквайр, із фірми «Буллок, Галкер і К°», все-таки одружився з Марією Осборн, хоч і не без довгих торгів і бурчання. Коли Джордж загинув і був вилучений з батькової духівниці, Фредерік почав наполягати, щоб Марії дали в посаг

половину майна старого купця, і довго відмовлявся «вдарити по руках» (як він сам казав) на інших умовах. Осборн заявив, що Фред був погодився взяти його дочку з двадцятьма тисячами і що він не вважає за потрібне брати на себе додаткові зобов’язання. Нехай Фред отримує те, що йому належить, або йде до біса. Фред, у якого розгорілася надія, коли Джорджа позбавили спадку, вважав, що старий купець безсовісно ошукав його, тому довгий час удавав, ніби хоче взагалі розірвати заручини. Осборн закрив свій поточний рахунок в «Буллока й Галкера», ходив на біржу з нагайкою, заприсягнувшись, що вперіщить нею по спині одного негідника, не називаючи, проте, його прізвища, і, як звичайно, виливав на всіх свою лють. Джейн Осборн потішала сестру під час тих родинних чварів.

– Я завжди казала тобі, Маріє, що він любить твої гроші, а не тебе, – співчутливим тоном заявляла вона.

– Принаймні він вибрав мене і мої гроші, а не тебе з твоїми грошима, – відповідала Марія, високо підносячи голову.

Проте розрив цей був тимчасовий. Батько Фреда й старші компаньйони фірми, розраховуючи на майбутній поділ майна, радили йому взяти Марію навіть з двадцятьма тисячами посагу, половину якого вона мала отримати тепер, а половину після батькової смерті. Отож Фред «порачкував» (знову ж таки, як він сам висловився) і послав старого Галкера миритися з Осборном. Мовляв, то його батько був проти цього шлюбу і ставав йому на перешкоді, а сам він прагне будь-що дотриматись угоди. Осборн похмуро прийняв перепросини. Родини Галкера й Буллока посідали почесне місце серед аристократії Сіті й мали навіть зв’язки з вест-ендськими вельможами. Старому Осборнові було приємно, що він матиме змогу казати: «Мій зять, сер, з фірми «Буллок, Галкер і К°», сер; своячка моєї дочки, сер, леді Манго, дочка високоповажного графа Каслмоулді». Уява його вже наповнювала дім вельможними гостями. Тому він вибачив молодому Буллокові й погодився на весілля.

Це було бучне свято. Родичі молодого дали сніданок у себе, бо вони мешкали неподалік від церкви святого Георгія на Ганновер-сквер, де відбувся шлюб. Були запрошені вест-ендські вельможі, і багато з них поставили в книзі свої підписи. Прийшли містер Манго й леді Мері Манго, а панночки Гвендоліна й Гінівер були дружками; прийшли полковник

Бладаєр з гвардійського полку (найстарший син фірми «Брати Бладаєр» на Мінсінг-лейн), кузен нареченого, з шановною місіс Бладаєр, шановний Джордж Боултер, син лорда Леванта, і його дружина, у дівоцтві міс Манго, лорд-віконт Каслтодді, шановний Джеймс Мак-Мул і місіс Мак-Мул (у дівоцтві міс Суорц) та інші знатні гості, що поріднилися з Ломбард-стріт[252] і великою мірою сприяли ошляхетненню Корнгілла.[253]

Молоде подружжя мало будинок біля Барклі-сквер і невеличку віллу в Роугемптоні серед тамтешньої колонії банкірів. Жінки в родині Фреда вважали, що він зробив мезальянс, бо хоч їхній дід виховувався в притулку, самі вони через своїх чоловіків поріднилися з найкращими родами Англії. І Марії, щоб надолужити вади свого походження, довелося триматись особливо пихато й особливо уважно складати список гостей; вона відчувала, що відтепер їй треба якнайменше бачитися з батьком і сестрою.

Безглуздо було б думати, що вона зовсім порве стосунки зі старим батьком, який мав ще в руках стільки десятків тисяч фунтів. Фред Буллок їй такого ніколи б не дозволив. Та вона була ще молода, не вміла приховувати своїх почуттів і тим, що запрошувала свого батька й сестру на третьорядні вечори, ставилася до них дуже холодно, коли вони приходили, тим, що сама уникала Рассел-сквер і нетактовно просила батька перебратися з того жахливого, вульгарного місця, вона легковажно й необачно підірвала свої шанси на спадщину так, що становища не могла виправити вся Фредова дипломатія.

– Отже, Рассел-сквер – кепське місце для місіс Марії, ге? – сказав старий джентльмен, з гуркотом зачиняючи віконце в кареті, коли разом з дочкою повертався якось увечері з обіду в місіс Буллок. – Отже, вона запрошує батька й сестру другого дня після своїх бенкетів (хай мене дідько вхопить, коли ці страви чи «онтрі»,[254] як вона їх називає, не подавали в них учора!) разом з крамарями з Сіті та якимись писаками, а графів, графинь і всіх тих вельмож залишає для себе? Аякже, вельможі, хай їм чорт! Я простий англійський купець, але можу скупити тих жебраків гуртом. Ото мені лорди! На одному з її суаре я бачив такого лорда, що розмовляв з якимось жалюгідним скрипалем... тьху, я б на нього й не глянув. Виходить, на Рассел-сквер вони не хочуть приїздити? Даю голову на відруб, що в мене знайдеться краще вино і заплачено за нього дорожче,

що я можу поставити на стіл кращі страви і в кращому сріблі, ніж вони будь-коли бачили на своїх столах, підлизи нещасні, неприторенні дурні! Жени щодуху, Джеймсе, я хочу швидше додому на Рассел-сквер, ха-ха-ха! – І з лютим реготом він відсунувся в куток карети.

Таке самовихваляння не раз давало полегкість старому Осборнові.

Джейн Осборн могла тільки погодитись з цією думкою про сестрину поведінку. І коли в місіс Буллок народився первісток – Фрідерік Август Говард Стенлі Девере Буллок, – старий Осборн, якого запрошено бути хрещеним батьком, обмежився тим, що послав дитині золоту чашку, а в ній двадцять гіней для няньки.

– Я певен, що жоден ваш лорд не дасть більше, – сказав він і не захотів прийти на хрестини.

Проте на Буллоків розкішний подарунок справив велике враження. Марія вирішила, що батько дуже задоволений нею, а Фредерік почав сподіватися для свого сина й спадкоємця великої ласки від старого.

Можна собі уявити, з якою мукою самітна міс Осборн на Рассел-сквер переглядала «Морнінг пост», де у «Великосвітській хроніці» часто траплялося ім’я її сестри і де вона мала нагоду прочитати опис туалету місіс Ф. Буллок того дня, коли леді Фредеріка Буллок відрекомендовувала її при королівському дворі. Сама Джейн, як ми вже казали, була позбавлена такої пишноти. Життя її було жахливе. Вона вставала рано темними зимовими досвітками, щоб приготувати сніданок для свого буркотливого батька, що перевернув би цілий будинок, якби чай не був йому приготований о пів на дев’яту. Вона мовчки сиділа навпроти нього, слухала, як сичить чайник, і тремтіла з напруження, поки він читав газету і з’їдав з чаєм свою звичайну пайку булочок. О пів на десяту він підводився і йшов у Сіті. Тепер вона до обіду була майже вільна – могла йти до кухні й лаяти служників, кудись їхати або ходити по крамницях, де її зустрічали дуже шанобливо, завозити свої і батькові візитні картки до показних, понурих будинків своїх приятелів із Сіті або сидіти у великій вітальні, сподіваючись гостей, і, схилившись над якимось безконечним плетивом, дослухатися, як великий годинник із зображенням Іфігенії на жертовному олтарі голосно й сумовито цокає і видзвонює години в непривітній кімнаті. Велике дзеркало над каміном і трюмо, що

стояло проти нього в другому кінці кімнати, відбиваючись одне в одному, помножували брунатний брезентовий мішок, у який була загорнута люстра під стелею; тих мішків ставала силасиленна, вони губилися в перспективі, а кімната, де сиділа міс Осборн, здавалася центром цілої системи віталень. Коли вона стягала шкіряне накриття з фортепіано й брала на ньому кілька акордів, музика звучала сумно й жалібно, і будинок озивався тужливою луною. Портрет Джорджа був знятий і схований у комірчині на горищі, і хоч пам'ять про загиблого жила в їхніх серцях і кожне з них інтуїтивно здогадувалося, коли друге думало про нього, імені хороброго, колись улюбленого сина і брата вони ніколи не називали.

О п'ятій годині містер Осборн повертався на обід і разом з дочкою мовчки сідав до столу, рідко порушуючи тишу, крім тих випадків, коли кипів і лаявся, якщо котрась страва йому не подобалась. Два рази на місяць у них обідало нудне товариство – друзі Осборна, люди його віку й становища: старий доктор Глиг з Блумсбері-сквер та його дружина, старий адвокат містер Рудопиклі з Бедфордроу, дуже важлива особа, бо завдяки своєму фахові він ручкався з вест-ендськими вельможами, старий полковник Гультайс з площі Аппер-Бедфорд, що служив колись у бомбейській армії, та його дружина, помічник судді Пундик і місіс Пундик, а часом і старий суддя сер Томас Тойсвіт та леді Тойсвіт з Бедфорд-сквер. Сер Томас колись уславився своїми суворими вироками, і коли він обідав в Осборна, на стіл подавали особливий червоний портвейн.

Усі вони, та й інші такі, як вони, у свою чергу запрошували бундючного купця з Рассел-сквер до себе на такі самі бундючні обіди. Після вина вони підіймалися нагору і врочисто сідали грати у віст, а о пів на одинадцяту по них приїздили карети. Чимало багатих людей, яким ми, бідні горопахи, звичайно заздримо, живуть так, як ми щойно змалювали. Джейн Осборн у батьківському домі майже не зустрічала чоловіків молодших за шістдесят років, і чи не єдиним неодруженим серед них був містер Хихиклі, славетний жіночий лікар.

Я не можу сказати, що монотонності цього жахливого життя ніщо не порушувало. Річ у тім, що в сердешної Джейн була таємниця, згадка про яку розлючувала її батька і псувала йому настрій ще дужче, ніж його ображена пиха й переїдання. Ця таємниця була пов'язана з міс Вірт, яка мала кузена художника,

містера Смі, що потім став дуже відомим портретистом і членом Королівської академії; та свого часу він радий був давати уроки малювання світським дамам. Тепер містер Смі забув, де лежить Рассел-сквер, але 1818 року він залюбки ходив туди й навчав міс Осборн малювати.

Смі (колишній учень містера Шарпа з Фріт-стріт, розпусного невдахи й гультяя, але дуже доброго митця) був, як ми вже казали, кузеном міс Вірт, і вона познайомила його з міс Осборн, рука й серце якої після кількох невдатних романів були й досі вільні. Він запалав ніжними почуттями до цієї леді і, видно, збудив такі самі почуття в її грудях. Міс Вірт була їхньою повірницею. Я не знаю, чи залишала вона кімнату, де вчитель і учениця малювали разом, щоб дати їм нагоду освідчитись і присягнути одне одному у вічному коханні, чого не можна зробити в присутності третьої особи; не знаю, чи вона сподівалася, що кузен, одружившись з дочкою багатого купця, дасть їй частину того багатства, яке вона допомогла йому здобути, – відомо лише, що містер Осборн якось довідався про це, повернувся несподівано з Сіті, зайшов до вітальні з бамбуковою палицею в руці, застав там художника, ученицю й компаньйонку, які смертельно зблідли з переляку, і вигнав з дому вчителя, погрожуючи, що переламає йому всі кістки, а за півгодини звільнив міс Вірт, скинув зі сходів її валізки, потоптав картонки й ще довго вимахував кулаком услід найманій кареті, якою вона поїхала.

Джейн Осборн кілька днів не виходила зі своєї спальні. Після цього батько не дозволив їй більше брати компаньйонки й побожився, що не дасть дочці жодного шилінга своїх грошей, якщо вона вийде заміж без його згоди. А оскільки йому потрібна була в домі жінка, що наглядала б за господарством, то він не квапився видавати її заміж, тому вона не мала надії влаштувати свої сердечні справи. Поки батько був живий, їй судилося таке, як ми щойно описали, сіре існування: Джейн мусила вдовольнитися становищем старої панни. Тим часом у її сестри щороку народжувалась дитина з дедалі гучнішим ім’ям, і вони майже не спілкувалися між собою.

– Джейн і я обертаємося в різних сферах, – казала місіс Буллок, – але, звичайно, я вважаю її сестрою.

Це означало... а справді, що можуть означати слова леді про те, що вона вважає Джейн своєю сестрою?

Ми вже згадували, що панни Доббін мешкали з батьком у гарній віллі на Денмарк-гілл, де були чудові теплиці з виноградом і персиками, які так сподобалися малому Джорджеві Осборну. Панни Доббін, що часто їздили в Бромптон відвідати нашу любу Емілію, інколи робили візит і своїй давній знайомій міс Осборн на Рассел-сквер. Гадаю, вони виявляли увагу до Емілії тільки на вимогу свого брата майора, який служив в Індії (і якого старий Доббін дуже шанував), бо майор був хрещеним батьком і опікуном Еміліїного сина і все ще сподівався, що дід дитини, може, зласкавиться й визнає онука в пам'ять про свого сина. Панни Доббін розповідали міс Осборн усе, що знали про Емілію, – як вона живе з батьками, які вони бідні, і не переставали дивуватись, що чоловікам, та ще й таким, як їхній брат і дорогий капітан Осборн, могло подобатись таке ніщо. Емілія така сама сентиментальна і безхарактерна, ні риба ні м'ясо, як і була, але її син справді чарівний хлопчик, бо в кожної жінки теплішає на серці, коли вона бачить малих дітей, і навіть найдратівливіша стара панна ставиться до них ласкаво.

Якось сестри Доббін упрохали Емілію відпустити Джорджі на цілий день до них у Денмарк-гілл. Сама вона майже весь час, поки його не було, писала листа майорові в Індію. Вона привітала Доббіна з радісною новиною, яку їй принесли його сестри. Вона молила бога, щоб він дав щастя йому й нареченій, яку він собі вибрав. Дякувала майорові за тисячі й тисячі ласкавих послуг і доказів його вірної приязні до неї в лиху годину. Вона оповідала йому останні новини про малого Джорджі, про те, що він поїхав на цілий день до його сестер за місто. Вона чітко попідкреслювала чимало слів і підписалася: «З щирою любов'ю до Вас Ваша приятелька Емілія Осборн». Вона забула передати вітання леді О'Дауд, чого раніше з нею ніколи не траплялось, і не назвала Глорвіну на ім'я, а тільки *нареченою* майора (підкресливши це слово), якій вона прохала в господа *благословення*. А проте звістка про Доббінове одруження дозволила Емілії відкинути стриманість, з якою вона завжди ставилась до майора. Вона була рада, що може признатися й сама відчути, як тепло і вдячно згадує про нього… а щоб вона ревнувала до Глорвіни (о господи, до Глорвіни!), то Емілія обурено відхилила б таке припущення, навіть якби про нього натякнув їй сам ангел небесний.

Увечері, коли Джорджі повернувся додому – на превелику свою радість, у запряженій поні колясці, якою правив старий візник містера Доббіна, – на шиї в нього на тоненькому золотому ланцюжку висів годинник. Він сказав, що годинник йому дала стара негарна леді, яка все плакала і цілувала його. Але він її не любить. Він дуже любить виноград. І любить тільки свою маму. Емілія здригнулась і злякалася: в її лагідне серце закралося лихе передчуття, коли вона довідалась, що чоловікові родичі бачили її сина.

Міс Осборн повернулася додому на обід. Батькові того дня пощастило залагодити на біржі вигідну спекуляцію, і він був у досить доброму гуморі, тож навіть зволив помітити, яка схвильована його дочка.

– Що сталося, міс Осборн? – запитав він.

Дочка заплакала.

– О сер, – відповіла вона, – я бачила малого Джорджі. Він гарний, як ангел... і такий схожий на нього!

Старий нічого не сказав, але почервонів і затремтів усім тілом.

Розділ XLIII
У ЯКОМУ ЧИТАЧ МАЄ ОБМИНУТИ МИС ДОБРОЇ НАДІЇ

Враженому читачеві доведеться тепер перенестися за десять тисяч миль, до військового селища Бандлгандж у Мадраській окрузі індійських володінь Англії, де розквартировані наші хоробрі давні друзі з *** полку під командуванням відважного полковника сера Майкла О’Дауда. Час був ласкавий до цього огрядного офіцера, як звичайно буває ласкавий до тих, хто має здоровий шлунок, добру вдачу й не вельми втомлює свій розум. Полковник добре орудував виделкою й ножем під час сніданку, потім знов успішно брався до цієї зброї в обід. Після обох трапез він курив свій кальян і, коли дружина лаяла його, кадив ним так само незворушно, як ішов на вогонь французів під Ватерлоо. Роки й спека не зменшили енергії і балакучості правнуки шляхетних Мелоні і Моллоїв. Її милість, наша давня знайома, почувала себе в Мадрасі так само гарно, як і в Брюсселі, у військовому селищі – як і в наметі. У поході її можна було побачити поперед полку на спині королівського слона – справді величне видовище! На тому ж слоні вона брала участь у полюванні на тигрів у джунглях. Її приймали тубільні принци і пригощали її та Глорвіну в жіночій половині свого будинку, даруючи їм шалі й коштовності, від яких, на жаль, доводилось відмовлятися. Вартові всіх родів військ віддавали їй честь, хоч де б вона з’явилася, і у відповідь на їхнє вітання леді О’Дауд урочисто торкалася рукою свого капелюшка. Вона була однією з перших дам Мадраської округи. Там усі пам’ятають її сварку з леді Сміт, дружиною молодшого судді сера Майноса Сміта, коли дружина полковника ляснула пальцями під носом у дружини судді й заявила, що не піде до столу позад якоїсь там нещасної цивільної. Навіть тепер, хоч минуло вже двадцять п’ять років, багато хто пам’ятав, як леді О’Дауд танцювала джигу в губернаторському домі, як вона змучила двох ад’ютантів мадраської кавалерії та двох джентльменів з цивільної служби, і тільки майор Доббін, кавалер ордена Лазні й другий за званням офіцер *** полку, нарешті вмолив її піти до їдальні – тоді вона, lassata nondum satiata recessit.[255]

Пеггі О’Дауд справді була така, як завжди: добра в намірах і

в ділах, невгамовної вдачі, рада покомандувати, тиран свого Майкла, опудало серед усіх полкових дам, мати для молодих офіцерів: вона доглядала їх під час хвороби, рятувала, коли вони потрапляли в халепу, і вони платили леді Пеггі любов'ю і відданістю. Але дружини молодших офіцерів і капітанів (майор не був одружений) весь час були в змові проти неї. Вони казали, що Глорвіна надто копилить губи, а сама Пеггі нестерпно деспотична. Вона не давала спокою невеличкій пастві, яку збирала в себе місіс Кірк, і глузувала з молодих офіцерів, які ходили слухати проповіді тієї дами, заявляючи, що дружині солдата нічого робити з себе святенницю – хай краще латає білизну своєму чоловікові; а коли полк хоче слухати проповіді, то до його послуг книжка найкращих у світі проповідей – її дядька декана. Пеггі рішуче поклала край залицянню лейтенанта Стабла до дружини полкового хірурга, погрозивши, що зажадає назад гроші, які він у неї позичив (бо той молодик і далі був великим марнотратником), якщо він відразу не припинить свого роману й не поїде на мис Доброї Надії лікувати здоров'я. З іншого боку, вона сховала в себе місіс Поскі, яка однієї ночі втекла зі свого бунгало, рятуючись від чоловіка, що після другої пляшки бренді зовсім осатанів, а потім доглядала його під час нападу білої гарячки й зуміла відучити від п'янства, бо сам той офіцер уже не міг з ним боротися. Одне слово, в біді вона виявлялась найкращою розрадницею, а в щасті найнестерпнішим товаришем, оскільки була про себе дуже високої думки й завжди хотіла зробити по-своєму.

Ось і тепер вона вирішила, що Глорвіна повинна вийти заміж за нашого давнього приятеля Доббіна. Місіс О'Дауд знала майорові перспективи й цінувала його добру вдачу і чудову репутацію, яку він здобув у полку. Глорвіна, дуже вродлива, квітуча, з чорними кучерями й блакитними очима дівчина, що вміла їздити верхи і грати сонати незгірше за будь-яку панну з графства Корк, здавалася їй саме тією особою, якій судилося принести Доббінові щастя, – куди ліпшою, ніж та сердешна слабохарактерна Емілія, в яку він був колись закоханий і...

– Ви лишень гляньте на Глорвіну, як вона заходить до кімнати, – казала місіс О'Дауд, – і порівняйте її з тією бідолашною місіс Осборн, якій і курка сяде на голову. Вона вам якраз пара, майоре, ви чоловік тихий, і треба ж комусь за вас

заступатися. І хоч вона походить не з такої шляхетної родини, як Мелоні або Моллої, та запевняю вас: рід її давній, і кожен аристократ пишався б такою ріднею.

Але треба визнати, що, перше ніж у Глорвіни визрів намір скорити Доббіна своїми чарами, вона багато разів випробовувала їх на інших. Глорвіна провела сезон у Дубліні і хтозна-скільки ще таких сезонів у Корку, Кіларні та Мелоу, де кокетувала з усіма гідними її планів офіцерами тамтешніх гарнізонів і з тими неодруженими сквайрами, які здавались їй підхожими. Їй разів з десять траплявся жених в Ірландії, не кажучи вже про пастора з Баті, що так негарно повівся з нею. Цілу дорогу до Мадраса вона фліртувала з капітаном і старшим офіцером корабля «Ремчандер» Ост-Індської компанії і пробула цілий сезон в окружному місті з братом і місіс О'Дауд, які поїхали з нею, залишивши майора командувати полком. Там усі захоплювалися Глорвіною, всі танцювали з нею, але жоден, вартий уваги, не освідчувався їй. Два-три дуже зелені молодші офіцери і один чи два безвусі цивільні зітхали за нею, але вони не відповідали її вимогам. Глорвіна їх відштовхнула, а тим часом молодші за неї дівчата виходили заміж. Є жінки, і навіть вродливі, яким випадає така доля. Вони надзвичайно легко закохуються, їздять верхи й ходять на прогулянки майже з половиною офіцерського складу, а все ж, хоч їм уже під сорок, панни О'Греді залишаються паннами О'Греді. Глорвіна запевняла, що якби не та злощасна сварка місіс О'Дауд з дружиною судді, вона б зробила в Мадрасі добру партію, де старий містер Чатні, який очолював цивільну службу (і який потім одружився з міс Долбі, молоденькою тринадцятирічною дівчиною, коли та саме повернулася зі школи в Європі), вже от-от мав їй освідчитися.

Отож хоч леді О'Дауд і Глорвіна сварилися по кілька разів на день і майже з усякого приводу (далебі, якби Мік О'Дауд не мав ангельської вдачі, він напевне здурів би, живучи весь час з двома жінками, що без угаву торохтіли), проте в одному вони цілком погоджувались, а саме: в тому, що Глорвіна мусить вийти заміж за майора Доббіна, і поклали собі не давати йому спокою, поки не доможуться свого. Глорвіна, яку не збентежили попередні сорок чи п'ятдесят поразок, узяла Доббіна в справжню облогу. Вона співала йому ірландські мелодії, вона так часто і з таким почуттям питала, «чи прийде він до

альтанки», що було дивно, як чоловік, маючи серце в грудях, міг устояти перед тим запрошенням. Вона весь час допитувалася, «чи смуток не затіняє днів його молодості», і ладна була, мов Дездемона, плакати, слухаючи розповіді майора про небезпеки, яких він зазнав у походах. Ми вже згадували, що наш чесний приятель любив самотою пограти на флейті. Глорвіна змушувала його виконувати з нею дуети, і леді О'Дауд простодушно виходила з кімнати, щоб не заважати молодій парі. Глорвіна вимагала, щоб майор вранці прогулювався з нею верхи. Все військове селище бачило, як вони виїздили й поверталися. Вона постійно писала йому додому записки, позичала в нього книжки й підкреслювала олівцем ті сентиментальні або смішні місця, які їй сподобалися. Вона користувалася його кіньми, служником, ложками й паланкіном. Тож і не дивно, що люди почали єднати їх і що майоровим сестрам в Англії здалося, буцімто вони скоро матимуть невістку.

А тим часом Доббін, витримуючи таку навальну облогу, був ганебно незворушний. Він тільки сміявся, коли молодші товариші з полку жартували з приводу очевидної прихильності до нього Глорвіни.

– Пусте! – казав він. – Вона лише вправляється на мені, як на фортепіано місіс Тозер, бо воно в неї під рукою. Я вже старий для такої квітучої панни, як Глорвіна.

Отож він і далі їздив з нею верхи, переписував їй в альбом ноти й вірші і покірно грав з нею в шахи, бо саме такими невинними розвагами втішаються у свій вільний час декотрі офіцери, тим часом як інші, що не люблять сидіти вдома, полюють на кабанів, стріляють бекасів, грають у карти, курять сигари або дудлять грог. Що ж стосується Майкла О'Дауда, то хоч дружина й сестра напосідалися, щоб він умовив майора освідчитись і не мучив так жорстоко бідолашну невинну дівчину, старий вояк твердо відмовився брати участь у тій змові.

– Майор – доросла людина, і йому не треба няньки, – казав сер Майкл, – він сам посватається, якщо захоче.

Або обертав усе в жарт і казав, що Доббін ще надто молодий, щоб заводити родину, й що він написав додому, прохаючи в матусі дозволу на одруження.

Навіть більше, в приватних розмовах з майором полковник

застерігав його:

– Бережіться, Добе, голубе мій, ті жінки доведуть вас до біди... Моя дружина щойно отримала цілу паку суконь з Європи і серед них рожеву атласну для Глорвіни. Та сукня доконає вас, Добе, якщо тільки жінки й атлас здатні вас розворушити.

Та річ у тім, що майора не могли подолати ні краса, ні мода. В серці нашого чесного приятеля жив тільки один жіночий образ, і він аж ніяк не нагадував Глорвіну О'Дауд у рожевому атласі. То була тендітна маленька жінка в чорному, з великими очима й каштановими косами, яка рідко сама озивалась, хіба що до неї зверталися, і голос якої зовсім не скидався на Глорвінин, – ласкава молода мати з дитиною на руках, що усмішкою запрошувала Доббіна глянути на свій скарб; рум'яна дівчина, яка, наспівуючи пісню, вбігла до вітальні на Рассел-сквер і повисла на руці в Джорджа Осборна, закохана й щаслива, – тільки цей образ ввижався чесному майорові вдень і вночі, панував у його серці. Цілком можливо, що Емілія не була подібна до того портрета, який малювала Доббінова уява. В журналі мод своїх сестер в Англії він побачив один малюнок, нишком вирізав його і приклеїв зсередини на віко скриньки для письмового приладдя, бо йому здалося, ніби зображена на ньому особа, трохи схожа на місіс Осборн, хоч я бачив його і можу посвідчити, що то був малюнок сукні з високою талією і чисто ляльковим личком над нею, яке безглуздо всміхалося. Може, вимріяний Доббінів образ був такий самий несхожий на справжню Емілію, як цей безглуздий малюнок, що його він так цінував. Але хто з нас, коли він закоханий, буває тверезіший? І хіба він стане щасливіший, як побачить і визнає свою оману? Доббін був під владою таких чарів. Він не набридав друзям і знайомим своїми почуттями і не втрачав через них сну й апетиту. Голова в майора трохи посивіла, відколи ми бачили його востаннє, а може, срібні ниточки поблискували і в чиїхось шовковистих каштанових косах. Але почуття його не змінилося й не постаріло, його кохання було таке яскраве, як у дорослого чоловіка згадка про дитинство.

Ми вже казали, що європейські кореспондентки майора – панни Доббін і Емілія – написали йому з Англії листи. Місіс Осборн від щирого серця привітала його з майбутнім одруженням з міс О'Дауд.

«Ваша сестра тільки що навідала мене, – писала Емілія, – і розповіла про *важливу подію*, з приводу якої прошу прийняти мої *найщиріші вітання*. Сподіваюся, що молода леді, з якою, я чула, ви маєте *одружитися*, виявиться з усіх поглядів гідною такого доброго й чесного чоловіка, як ви. Бідолашна вдова може тільки помолитися за вас і побажати вам *щастя*. Джорджі посилає вітання своєму *любому хрещеному батькові* й сподівається, що він його не забуде. Я сказала йому, що ви маєте намір з'єднати свою долю з *особою*, яка напевне заслуговує на *ваше кохання*; та хоч такий зв'язок повинен бути найміцнішим, найсвятішим і найвищим за *всі інші*, проте я сподіваюся, що вдова й дитина, якими ви опікувалися і яких любили, завжди *знайдуть куточок у вашому серці*».

Як ми вже згадували, він весь був написаний у такому тоні; в кожному рядку кореспондентка висловлювала особливу свою радість.

Цей лист (він прибув тим самим кораблем, який привіз леді О'Дауд скриню всілякого вбрання з Лондона, і будьте певні, що Доббін розпечатав його найпершого з усієї пошти) викликав у майора такий настрій, що Глорвіна, її рожевий атлас і все, пов'язане з нею, здалося йому особливо бридким. Майор проклинав бабські плітки і взагалі весь жіночий рід. Того дня все його дратувало: і нестерпна спека, і втомливі маневри. Господи милосердний, невже розумна людина повинна марнувати ціле своє життя на те, щоб день у день перевіряти портупеї і провадити військові навчання з якимись там йолопами? Безглузді розмови молодих офіцерів у їдальні гнітили його дужче, ніж будь-коли. Що йому, майже сорокарічному, до того, скільки бекасів застрілив лейтенант Сміт і які штуки виробляє кобила хорунжого Брауна? Жарти за столом викликали в нього почуття сорому. Він був надто старий, щоб слухати дотепи помічника лікаря і базікання молоді, з якого старий О'Дауд з лисою головою і червоним лицем тільки добродушно посміхався. Старий тридцять шість років слухав ті самі жарти, та й сам Доббін слухає їх уже років п'ятнадцять. А після галасливого й нудного обіду в офіцерській їдальні сварки й скандали полкових дам! Усе це було просто нестерпне, ганебне! «Ох, Еміліє, Еміліє, – сумно думав він, – я тобі такий відданий, а ти ще й дорікаєш мені! Я ж тільки тому нидію тут, що ти мене не любиш. І замість нагороди за довгі

роки вірності ти благословляєш мене на шлюб з цією нав'язливою ірландкою!»

Серце бідолашного Вільяма було сповнене гіркоти й відрази, ніколи ще він не почувався таким нещасним і самітним. Він ладен був покласти край своєму життю з його суєтою – такими надаремними й нерозважними здавалися йому всі його змагання і таким смутним і похмурим майбутнє. Він цілу ніч пролежав без сну, тужачи за батьківщиною. Лист Емілії впав на нього, як вирок долі. Ні відданість, ні вірність, ні пристрасть не могли розтопити її серце. Вона не помічала, що він її кохає. Перевертаючись на ліжку, він подумки казав їй:

«Господи боже! Невже ти не знаєш, Еміліє, що я кохаю тільки тебе, єдину в світі... а ти холодна до мене, мов камінь. Я доглядав тебе цілі місяці, коли ти була хвора і приголомшена горем, а ти попрощалася зі мною, всміхаючись, і забула мене, тільки-но я зачинив за собою двері!»

Тубільні служники, які спали біля веранди, не могли надивуватися, що майор, якого вони завжди знали спокійним і врівноваженим, був такий схвильований і пригнічений. Чи пожаліла б вона його, якби побачила тепер? Він знов і знов перечитував її листи, всі, які мав від неї: ділові, з приводу досить невеликої суми грошей, що, як він запевняв її, залишилась від чоловіка, коротенькі записки з запрошеннями, кожен клаптик паперу, який вона будь-коли присилала йому, – які вони всі були холодні, які люб'язні, які безнадійні й байдужі!

Якби поруч з ним виявилась якась лагідна, ніжна душа, здатна зрозуміти й оцінити це мовчазне, великодушне серце, то хто зна, може,势 пануванню Емілії настав би кінець і кохання нашого приятеля Вільяма влилося б в інше, сприятливіше річище. Але тут він спілкувався тільки з кучерявою Глорвіною, і ця моторна дівчина не схильна була кохати майора, а швидше мріяла своїми чарами змусити його, щоб він захоплювався нею, – шанолюбна і безнадійна мета, принаймні якщо брати до уваги ті засоби, якими сердешна дівчина хотіла її досягти. Вона накручувала свої коси й показувала йому свої плечі, ніби казала: «Ви коли бачили такі чорні кучері й таку білу шкіру?» Вона всміхалася йому, щоб він переконався, що в неї здорові всі зуби, але він не звертав уваги на ті принади. Невдовзі після того, як прибула скриня з лондонським вбранням, а може, саме

тому, що вона прибула, леді О'Дауд та інші дами Королівського полку влаштували бенкет офіцерам і цивільним службовцям селища. Глорвіна вирядилася в свою чудову рожеву сукню, та майор, що на бенкеті знуджено тинявся по кімнатах, навіть не помітив того дива. Глорвіна пурхала повз нього у вальсі з усіма молодшими офіцерами, а майор зовсім не ревнував її і не розсердився, коли капітан кавалерії Бенглс повів її до столу. Ні ревнощі, ні сукні, ні плечі не могли схвилювати майора, а Глорвіна більше нічого не мала.

Отож вони обоє були прикладом марноти нашого життя, бо кожне з них мріяло про те, чого не могло досягти. Глорвіна аж плакала з люті, що їй не пощастило. Вона розраховувала на майора «більше, ніж на будь-кого іншого», схлипуючи, казала бідолашна дівчина.

– Він занапастить моє серце, Пеггі, – скаржилась вона невістці, коли не сварилася з нею. – Мені доведеться звузити всі свої сукні, бо скоро я стану, як кістяк.

Але товста чи худа, весела чи смутна, верхи на коні чи на дзиглику за фортепіано, майорові вона була байдужа. І полковник, попахкуючи люлькою і слухаючи сестрині скарги, пропонував з наступною поштою виписати для Глорі з Лондона кілька чорних суконь і розповів їй таємничу історію про одну леді в Ірландії, що вмерла з жалю, коли втратила чоловіка, якого ще не встигла здобути.

Поки майор наражав дівчину на танталові муки, не освідчуючись і не виявляючи ніякої схильності закохатися, з Європи прибув ще один корабель і привіз листи, а серед них кілька й для цього черствого чоловіка. То були листи з дому, з давнішим поштовим штемпелем, ніж попередні, і коли майор Доббін упізнав на одному руку сестри, тієї, що завжди списувала братові цілі аркуші, переповідаючи йому всі погані новини, які тільки їй щастило зібрати, лаяла його і з сестринською відвертістю повчала, псуючи «найдорожчому Вільямові» настрій на цілий день, то, щиро казати, не вельми заквапився зламати печатку, а відклав те задоволення до сприятливішої хвилини, коли на серці буде веселіше. Два тижні тому він вилаяв сестру в своєму листі за те, що вона набалакала таких дурниць місіс Осборн, і водночас послав відповідь самій Емілії, спростовуючи чутки, які дійшли до неї, і запевняючи її, що «він тим часом не має наміру одружуватися».

Через два-три дні по тому, як прибула друга пака листів, майор досить весело провів вечір у домі леді О'Дауд, і Глорвіні навіть здалося, що він уважніше, ніж звичайно, слухав «Де зливаються дві річки», «Юного менестреля»[256] та ще кілька пісеньок, які вона йому співала (Глорвіна помилялася – Доббін дослухався до її співу не більше, ніж до виття шакалів за вікном). Потім, зігравши з нею партію в шахи (улюбленою вечірньою розвагою леді О'Дауд була гра в крібедж з лікарем), майор Доббін попрощався з родиною полковника і, як завжди, пішов додому.

Там на столі, мов докір, лежав нерозпечатаний сестрин лист. Доббін узяв його, трохи засоромлений тим, що поставився до нього так неуважно, і приготувався провести неприємну часину за нерозбірливими карлючками своєї сестри...

Минула, мабуть, з година, як майор пішов від полковника; сер Майкл заснув сном праведника, Глорвіна, як завжди, позакручувала свої чорні кучері на незчисленні клаптики паперу, леді О'Дауд теж подалася до подружньої спальні на першому поверсі і вкрила свої пишні форми запиналом, рятуючись від комарів, – коли вартовий біля брами побачив майора Доббіна, що прудко йшов осяяною місяцем вуличкою до їхнього будинку, видно, чимось схвильований. Поминувши вартового, він підійшов просто під вікна полковникової спальні.

– О'Дауде… полковнику! – загукав він щосили.

– Господи, майор! – вигукнула Глорвіна й висунула у вікно голову в папільйотках.

– Що там таке, Добе, голубе мій? – запитав полковник, думаючи, що в таборі сталась пожежа або прийшов зі штабу наказ вирушати в похід.

– Я… мені потрібна відпустка. Я мушу їхати до Англії… в дуже нагальній особистій справі, – відповів Доббін.

«Господи боже, що сталося?» – подумала Глорвіна, тремтячи всіма своїми папільйотками.

– Я мушу їхати зараз таки... сьогодні, – повів далі Доббін.

Полковник устав і вийшов надвір, щоб поговорити з ним.

У дописці до листа міс Доббін майор натрапив на такі рядки: «Я вчора їздила до твоєї давньої *приятельки* місіс Осборн. Злиденне місце, де вони мешкають відтоді, як збан-

крутували, ти знаєш. Містер С., якщо вірити *мідній табличці* на дверях його хижі (інакше її важко назвати), торгує тепер вугіллям. Її син, твій хрещеник, – дуже гарний хлопчик, ніде правди діти, проте зухвалий і схильний до впертості і сваволі. Та ми намагаємось бути уважними до нього, як ти просив, і показали його тітці, міс О., якій він, здається, сподобався. Може, його діда – не того, що збанкрутував і майже здитинів, а містера Осборна з Рассел-сквер, – пощастить прихилити до дитини його *заблудлого і впертого* сина, а твого приятеля. Емілія, мабуть, рада буде віддати його. Вона втішилась і має намір вийти заміж за пастора з Бромптона, велебного містера Бінні. Не велике щастя, звичайно, та місіс О. старіється, я бачила чимало сивих волосин у її косах. Вона повеселішала, а твій хрещеник переївся в нас. Мама шле тобі вітання разом з щиро відданою тобі

Енн Доббін».

Розділ XLIV
МІЖ ЛОНДОНОМ І ГЕМПШІРОМ

На чільній стіні родинного будинку наших давніх приятелів Кроулі на Грейт-Гонт-стріт і досі видно обрамлений у чорне герб, вивішений на ознаку жалоби за старим Піттом Кроулі, проте ця геральдична емблема здається швидше пишною, крикливою оздобою, та й весь будинок набув чепурнішого вигляду, ніж за часів покійного баронета. Потемнілу фарбу здерто, і тепер стіни весело яскріють червоним кольором цегли з білими смужками між нею; старовинні бронзові леви на молотку біля дверей гарно позолочені, поруччя пофарбоване, і найпонуріший будинок цієї вулиці став найохайнішим у всьому кварталі ще до того, як у Королевиному Кроулі свіжа зелень змінила пожовкле листя на деревах уздовж алеї, що нею востаннє проїхав старий Пітт Кроулі.

Біля того будинку часто можна було бачити маленьку жінку в екіпажі відповідних розмірів, а крім того, там щодня прогулювалася літня стара панна з хлопчиком. Це була міс Брігс з Родоном-молодшим; її зобов’язали наглядати за опорядженням кімнат у будинку сера Пітта, стежити за жінками, що шили штори й завіси, спорожняти шафи й шухляди від запорошених реліквій і мотлоху, що зібрався за кілька поколінь різних леді Кроулі, а також робити опис порцеляни, кришталю та іншого майна, яке зберігалося в скринях і коморах.

Місіс Родон була головним керівником усіх тих оновлень з необмеженими повноваженнями від сера Пітта продавати, замінювати, реквізувати й купувати все потрібне для вмеблювання, і Ребеку це доручення дуже тішило, бо давало цілковиту волю її смакові та винахідливості. Думка обновити будинок зродилася тоді, коли сер Пітт приїздив у листопаді до міста, щоб поговорити зі своїми адвокатами, і прожив майже тиждень на Керзон-стріт у брата й невістки, які його дуже любили.

Спершу він оселився в готелі, але Бекі, тільки-но почувши, що баронет у місті, сама пішла привітати його й за годину повернулася на Керзон-стріт у кареті разом з сером Піттом. Ця добродушна маленька істота так щиро й мило пропонувала

йому гостинність, так ласкаво запрошувала його, що відмовитися було просто неможливо. Коли сер Пітт погодився перебратись до них, Бекі з надміру вдячності схопила його за руку й палко потисла її.

– Дякую, щиро дякую! – мовила вона, дивлячись просто у вічі баронетові, який весь спаленів. – Як зрадіє Родон!

Вона метушилася в Піттовій спальні, показуючи служникові, куди ставити валізки, і, сміючись, сама принесла зі своєї кімнати відерце з вугіллям. У каміні вже яскраво горів вогонь (до речі, це була кімната Брігс, яку переселили на горище в кімнатку покоївки).

– Я знала, що привезу вас, – казала Бекі, і очі її сяяли. Вона справді була рада, що має такого гостя.

Поки баронет був у них, Бекі разів зо два під приводом якихось справ змушувала Родона обідати в місті, і баронет проводив ті щасливі вечори наодинці з нею і Брігс. Бекі спускалася до кухні й сама готувала для нього смачні страви.

– Як вам подобається моє сальмі? – питала вона. – Я його зробила для вас. Я можу приготувати ще смачніші речі і готуватиму, тільки частіше приїздіть до нас.

– Усе, що ви робите, ви робите чудово, – галантно відповідав баронет. – Сальмі справді на диво смачне!

– Бачите, дружина бідного чоловіка повинна вміти куховарити, – весело казала Ребека.

У відповідь дівер почав запевняти свою маленьку невістку, що їй годилося б бути дружиною імператора і що вміння куховарити – одна з найкращих жіночих рис. І сер Пітт з почуттям гіркоти згадав леді Джейн, яка одного разу захотіла сама спекти на обід пиріг, – що то була за гидота!

Крім сальмі, приготованого з фазанів лорда Стайна, яких було повно в його маєтку Стілбрук, Бекі пригостила дівера пляшкою білого вина, того, як запевняла маленька брехунка, що Родон привіз із Франції, купивши його там майже за безцінь. Насправді то був «Білий ермітаж» із славетних пивниць лорда Стайна, від якого бліді щоки баронета порожевіли, а по його хирлявому тілі розлився вогонь.

Коли він спорожнив пляшку цього petit vin blanc,[257] Ребека взяла його під руку, повела до вітальні й посадовила на канапу перед каміном, у якому палав вогонь. Сер Пітт говорив, а вона уважно й зацікавлено слухала його, сидячи поруч і

підрублюючи сорочечку своєму дорогому хлопчикові. Коли Ребека хотіла здаватися особливо скромною і доброчесною, вона завжди витягала зі свого кошика з шитвом ту сорочечку; малий Родон виріс з неї за кілька років до того, як вона була докінчена.

Отже, Ребека слухала сера Пітта, розмовляла з ним, співала йому, догоджала, улещувала його так, що йому ставало з кожним днем приємніше повертатися від своїх адвокатів з Грейзен до розпаленого каміна на Керзон-стріт (цю приємність поділяли й адвокати, бо Піттове просторікування дуже їх стомлювало), і коли настав час від’їздити, він відчув у своєму серці біль розлуки. Як граційно вона посилала йому рукою поцілунки зі своєї коляски й махала хусточкою, коли він сідав у поштову карету! Навіть приклала раз хусточку до очей. А Пітт, коли карета рушила, насунув на лоба котикову шапку, відкинувся назад і почав думати, як вона його шанує, як він заслуговує на таку пошану, який дурний йолоп той Родон, що не цінує своєї дружини, і яка маломовна й сіра його власна дружина в порівнянні з блискучою, дотепною Ребекою. Мабуть, усі ці думки навіяла йому сама Бекі, але так делікатно й тонко, що годі було сказати, коли і як. І перед від’їздом вони вирішили, що треба полагодити родинний будинок до найближчого сезону й зустрітися в селі на різдво.

– Шкода, що ти не роздобула в нього трохи грошей, – сказав дружині пригнічений Родон, коли баронет поїхав. – Я, слово честі, хотів би заплатити щось старому Реглсові. Таки негарно, що ми витягли в нього всі гроші. Та й для нас це може погано обернутися: він найме ще будинок комусь іншому.

– Скажи йому, – відповіла Ребека, – що як тільки сер Пітт влаштує свої справи, ми все заплатимо, і дай йому якийсь дріб’язок у рахунок боргу. Хоча в оцей чек, що Пітт подарував нашому хлопцеві, – і вона дістала з торбинки й простягла чоловікові папірець, якого баронет лишив для маленького сина й спадкоємця молодшої вітки Кроулі.

Щиро казати, вона сама промацала грунт, не чекаючи на чоловікову пораду, промацала дуже обережно й переконалася, що він ненадійний. Від самого її натяку на фінансові труднощі сер Пітт Кроулі відразу насторожився. Він почав довго пояснювати, що сам обмежений у коштах, що орендарі не платять, що дуже багато грошей забрали заплутані батькові

справи й похорон, що він хоче звільнити маєток від боргів і вичерпав уже свій кредит. Кінець кінцем Пітт Кроулі відбувся тим, що подарував невістці дрібну суму для її сина.

Пітт знав, що брат і його родина бідують. Такий холодний і досвідчений дипломат не міг не помітити, що в них нема ніяких прибутків, а квартира й карета коштують грошей. Він чудово розумів, що отримав, чи, швидше, загарбав гроші, які за всіма розрахунками повинні були дістатися меншому братові, і, звичайно, його часом трохи мучило сумління, нагадуючи йому, що він повинен вчинити акт справедливості, або, кажучи просто, віддячити скривдженим родичам. Як людина справедлива, чесна й недурна, як добрий християнин, що знав катехізис і ціле життя демонстративно виконував свій обов’язок щодо ближніх, він не міг не усвідомлювати, що брат має право розраховувати на його допомогу й що морально він Родонів боржник.

Коли часом на шпальтах газети «Таймс» з’являються химерні повідомлення державного скарбника про надходження п’ятдесяти фунтів від А. Б. чи десяти фунтів від У. Т. – так званих «совісних грошей»[258] у рахунок податку, що його має сплатити той А. Б. чи У. Т., – отримання яких покаяні просять вельмишановного джентльмена підтвердити в пресі, то, безперечно, і державний скарбник, і читач добре знають, що названі вище А. Б. і У. Т. платять тільки маленьку частку того, що справді винні, і що людина, яка посилає двадцяти фунтову асигнацію, напевне має сотні й тисячі фунтів, за які їй треба було б дати звіт. Принаймні таке моє враження від не вельми переконливих доказів того, що А. Б. чи У. Т. виправились. І я певен, що каяття Пітта Кроулі, або, коли хочете, його ласкаве ставлення до меншого брата, завдяки якому він отримав таке багатство, – це тільки маленький відсоток з того капіталу, що він був винен Родонові. Але не кожен захотів би платити навіть стільки. Розлучитися з грішми – жертва майже надсильна для всякої розважної людини. Навряд чи знайдеться десь смертний, який не вважав би великою своєю заслугою те, що він дав ближньому п’ять фунтів. Марнотратник дає не з співчуття, а тому, що йому приємно давати. Він не відмовляється від жодної втіхи: ні від ложі в опері, ні від коня, ні від доброго обіду, ні навіть від приємності дати Лазареві п’ять фунтів. Ощадлива людина – добра, розумна, справедлива, нікому нічого не винна

– відвертається від жебрака, торгується з візником або цурається вбогих родичів. І я не знаю, котрий з них більший себелюб. Мабуть, різняться вони лише тим, що неоднаково дивляться на гроші.

Одне слово, у Пітта Кроулі з'явилась була думка зробити щось для брата, але потім він відклав цю справу надалі.

Ребека, проте, була не така жінка, щоб покладати великі надії на великодушність своїх ближніх, а тому цілком задовольнилася тим, що Пітт Кроулі зробив для неї. Голова родини визнав її. Якщо він навіть нічого не дасть їй, то колись, певне, чимось допоможе. Хай дівер не дав їй грошей, зате вона отримала щось таке саме цінне – кредит. Реглс, наприклад, побачивши, що брати помирилися, й отримавши невеличку кількість грошей та обіцянку, що найближчим часом він дістане багато більшу суму, трохи заспокоївся. Ребека сказала міс Брігс, сплачуючи їй перед різдвом відсотки з маленької суми, яку стара панна їй позичила, та ще й з такою щирою радістю, ніби в неї було повно-повнісінько грошей, – Ребека повторюю, сказала міс Брігс по секрету, що вона радилася з сером Піттом – як відомо, добрим фінансистом – спеціально про неї: як найвигідніше вкласти той капітал, що ще залишився в міс Брігс. І сер Пітт, добре обміркувавши все, знайшов дуже вигідний і надійний спосіб прилаштувати її гроші. Він-бо дуже прихильний до неї як до відданої приятельки покійної міс Кроулі й усієї родини і ще задовго до свого від'їзду порадив тримати гроші напоготові, щоб у слушну хвилину можна було купити акції, які він мав на увазі. Сердешна міс Брігс була страшенно розчулена такою увагою сера Пітта, – сама вона, мовляв, зроду не додумалася би забрати гроші, вкладені в державні папери, а увага сера Пітта зворушила її дужче, ніж сама послуга. І вона пообіцяла негайно піти до своїх повірників і забрати гроші – хай будуть під рукою, коли надійде та слушна хвилина.

Достойна Брігс була така вдячна Ребеці за її допомогу в цій справі і за доброту полковника, свого великого благодійника, що пішла до крамниці й витратила велику частину свого піврічного прибутку на чорний вельветовий костюмчик для малого Родона, який, до речі, вже виріс з такого одягу і якому за віком і за зростом багато більше личили б чоловіча куртка й штани.

Родон був вродливий хлопець, з відвертим обличчям, блакитними очима й білим кучерявим чубом, міцної будови, але з великодушним, лагідним серцем. Він щиро прихилявся до кожного, хто добре ставився до нього: до поні, до лорда Саутдауна, який подарував йому того поні (він завжди червонів і весь розквітав, коли бачив цього ласкавого молодого вельможу), до конюха, який доглядав поні, до куховарки Моллі, що напихала його на ніч страшними історіями та ласощами з обіду, до Брігс, з якої він збиткувався, а особливо до батька, чию любов до сина цікаво було спостерігати. Оце були, мабуть, і всі, до кого він у вісім років відчував прихильність. Чудовий образ матері помалу збляк: протягом мало не двох років вона майже не розмовляла з сином. Вона не любила його. В нього був то кір, то коклюш. Він дратував її. Одного разу він спустився з свого піддашшя і став на сходах, захоплений материним голосом, яка співала для лорда Стайна. Двері вітальні раптом відчинилися, і мати з гостем побачили маленького шпигуна, що зачаровано слухав музику.

Ребека вибігла з кімнати й дала йому два добрих ляпаси. Хлопчина почув сміх маркіза (якому сподобалось, що Бекі так відверто й просто показала свій норов) і кинувся вниз, до своїх друзів у кухні, гірко ридаючи.

– Я плачу не тому, що мені боляче, – виправдувався, хлипаючи, малий Родон, – а… а... – кінець речення потонув у сльозах. Серце хлопця обливалося кров'ю. – Чому мені не можна слухати? Чому вона ніколи не співає мені, а лише тому лисому, зубатому лордові?

Так, плачучи, оскаржився й обурювався хлопчина. Куховарка перезирнулася з покоївкою, покоївка моргнула служникові, – сувора кухонна інквізиція, яка засідає в кожному домі і про все знає, тепер судила Ребеку.

Після цього випадку материна байдужість переросла в зненависть і присутність дитини в хаті болючим докором озивалася в її свідомості. Її дратував сам вигляд сина. У грудях Родона теж зродилися страх, сумнів і впертість. Від тієї хвилини, коли він дістав ляпаса, між сином і матір'ю пролягла прірва.

Лорд Стайн також не зносив хлопчика. Коли вони, на біду, зустрічалися, він глузливо кланявся Родонові, або казав щось ущипливе, або злісно міряв його поглядом. Родон теж пильно

дивився йому в вічі й стискав кулачки. Він знав, хто йому ворог, – з усіх, хто приходив до них, цей чоловік найдужче його сердив. Якось служник застав хлопчика в передпокої, коли той погрожував кулаком капелюхові лорда Стайна. Служник розповів про цей смішний, на його думку, випадок візникові лорда Стайна, а той його лакеєві і взагалі всій челяді. Невдовзі після цього, коли місіс Родон з'явилася в Гонт-гаусі, сторож, що відчиняв браму, служники в найрізноманітніших лівреях, що юрмилися внизу, лакеї в білих жилетах, які передавали з однієї сходової площадки до другої імена полковника й місіс Родон Кроулі, уже знали про неї все чи вважали, що знають. Лакей, що стояв за її стільцем, уже поговорив про неї з показним джентльменом у блазнівському уборі поряд з собою. Bon Dieu,[259] який страшний той суд челяді! На проханому вечорі ви бачите в розкішному салоні жінку, оточену відданими залицяльниками, очі її сяють, коли вона дивиться на них, вона чудово вбрана, зачесана, підрум'янена, вона усміхнена й щаслива. Та ось до неї чемно підходить Викриття в образі огрядного чоловіка в напудреній перуці і з грубими литками, який розносить на таці морозиво, а за ним – Обмова (така сама незаперечна, як і Правда) в образі неповороткого молодика, що подає вафлі й бісквіти. Шановна, ці люди будуть сьогодні перетирати на зубах вашу таємницю в своїх шинках! Джеймс і Чарльз, сидячи з олов'яними кухлями в руках і з люльками в роті, поділяться тим, що почули про вас. Багатьом на Ярмарку Суєти слід було б мати німих слуг – німих і таких, що не вміють писати. Якщо ви винні, то начувайтеся. Той молодик за вашим стільцем – може, яничар, що ховає зашморг у кишені своїх плюшевих штанів. Якщо ви не винні – дотримуйтеся зовнішньої пристойності, порушувати її так само небезпечно, як бути винній.

Винна Ребека чи ні? Таємне судилище челяді визнало: винна.

Мені соромно казати, але Ребека не мала б кредиту, якби вони не вірили, що вона винна. Саме ліхтарі карети маркіза Стайна, що світилися в темряві біля Ребечиних дверей далеко на північ, давали містерові Реглсові, як він потім казав, «більшу надію», ніж усі її хитрощі та вмовляння.

Отже, Ребека – можливо, й невинна – дерлася й проштовхувалася вперед, до того, що зветься «становище в

суспільстві», хоч челядь дивилася на неї як на пропащу. Так покоївка Моллі стежить ранком за павуком, що снує павутину біля одвірка і вперто спинається нею вгору, поки їй не набридне така розвага; тоді вона бере віника і змітає і павутину, і того, хто її снував.

За кілька днів перед різдвом Бекі з чоловіком і сином зібралися їхати до Королевиного Кроулі, щоб перебути свята в оселі своїх предків. Ребека воліла б лишити хлопця вдома і була б таки лишила, якби не наполегливі прохання леді Джейн привезти малого і якби Родон не виявляв свого невдоволення і обурення тим, що мати так занедбує сина.

– У цілій Англії немає кращої за Роді дитини, – дорікав їй ображений батько, – а ти, Бекі, більше дбаєш про свого спанієля, ніж про нього. Він тобі не дуже заважатиме: в замку він бавитиметься з дітьми в їхній кімнаті, а дорогою їхатиме зі мною нагорі.

– Де ти завжди сідаєш, щоб можна було смалити ті гидкі сигари, – мовила місіс Родон.

– Колись вони тобі подобалися, – відповів чоловік.

Бекі засміялася, – вона майже завжди була в доброму гуморі.

– Це ж було тоді, як я домагалася підвищення, дурненький, – сказала вона. – Бери Родона нагору і, про мене, дай і йому сигару.

Проте батько не мав наміру таким способом гріти свого малого сина під час цієї зимової подорожі, а з допомогло Брігс укутав його шалями та вовняними шарфами, і темного досвітку при світлі ліхтарів «Пивниці білого коня» хлопця дбайливо вмостили на дах карети, звідки він з неабияким задоволенням дивився, як починало зоріти. Він уперше їхав до того місця, яке батько й досі називав домівкою. Подорож давала йому величезну втіху, бо його цікавило все, що він бачив. Батько відповідав на всі його запитання, розказував, хто мешкає у великому білому будинку праворуч і кому належить парк. Його матуся, що сиділа з своєю покоївкою всередині карети, в хутрах і шалях, з пляшечками парфумів, так маніжилась, наче ніколи ще не подорожувала поштовою каретою, і ніхто б не подумав, що її висадили з цієї самої карети, щоб звільнити місце

платному пасажирові, коли десять років тому вона вперше їхала в світ.

Було знов темно, коли малого Родона збудили й перенесли до дядькової карети в Грязьбері. Він сидів і вражено дивився, як відчинялась велика чавунна брама, як блищали світлі стовбури лип, коли вони їхали алеєю, аж поки нарешті карета зупинилася перед освітленими вікнами замку, що вабили святковим затишком.

Парадні двері розчинилися навстіж. У старовинному каміні горів вогонь, підлога, викладена чорними плитками, була застелена килимом. «Це той самий килим, що раніше лежав у «Жіночій галереї», – подумала Ребека, а наступної миті вже цілувалася з леді Джейн.

Із сером Піттом вона врочисто привіталася таким самим способом, але Родон, який щойно курив сигару, не зважився поцілувати невістку. Тим часом діти підійшли до свого кузена. Матильда подала Родонові руку й поцілувала його. Пітт Бінкі Саутдаун, син і спадкоємець, не квапився вітатись, він стояв віддалік і вивчав двоюрідного брата, як маленький собака вивчав великого пса.

Привітна господиня повела гостей до затишних кімнат, де в камінах весело горів вогонь. Потім до місіс Родон постукали обидві панночки, ніби для того, щоб допомогти їй, а насправді їм кортіло оглянути її коробки з капелюшками й сукнями, хоч і чорними, зате найновіших лондонських фасонів. Вони розповіли їй, що в замку все змінилося на краще, що леді Саутдаун поїхала, що сер Пітт посів у графстві становище, яке й личить представникові родини Кроулі. Тоді задзвонив великий дзвін, уся родина зібралася на обід, і Родона-молодшого посадили біля тітки, ласкавої господині дому. Сер Пітт був незвичайно уважний до невістки, що сиділа праворуч від нього.

Малий Родон мав добрий апетит і поводився дуже чемно.

– Мені подобається тут обідати, – сказав він тітці, коли обід скінчився, сер Пітт проказав молитву і до їдальні ввели милого сина й спадкоємця, вмостивши його на високий стільчик біля баронета, а дочка сіла біля матері, де для неї стояла приготована чарочка вина. – Мені подобається тут обідати, – мовив Родон, дивлячись у ласкаве тітчине обличчя.

– Чому? – запитала добра леді Джейн.

– Бо вдома я обідаю на кухні, – відповів Родон-менший, –

або з Брігс.

Бекі була така захоплена розмовою з баронетом, своїм господарем, – вона лестила йому, обдаровувала його компліментами, вихваляла юного Пітта Бінкі, якого називала гарним, розумним хлопчиком з усіма ознаками шляхетної крові, страшенно схожим на свого батька, – що не чула слів власного нащадка на другому кінці великого, розкішно накритого столу.

Як гостеві, Родонові-молодшому дозволено першого дня сидіти з дорослими до того часу, коли стіл прибрали після чаю і перед сером Піттом поклали велику біблію з позолоченим обрізом. До їдальні зайшла вся челядь, і господар почав читати молитви. Бідолашний хлопчик ніколи ще не був присутній на такій церемонії і ніколи не чув про неї.

Замок справді покращав за коротке володарювання баронета. Бекі оглянула його в супроводі господаря і сказала, що все тут досконале, чарівне, незрівнянне. А малому Родонові, якого знайомили з замком діти, він видався казковим палацом, сповненим дивовиж. Там були довгі галереї й старовинні пишні спальні, картини, стара порцеляна і зброя. Кімнати, де помирав дідусь, діти минали із зляканими обличчями.

– Хто такий був дідусь? – запитав Родон.

Діти пояснили йому, що то був дуже старий чоловік, якого возили в кріслі на коліщатах. І показали котрогось дня те крісло, що гнило в повітці, відколи того старого чоловіка повезли он до тієї церкви, верхівку якої видно над берестами.

Брати щоранку вирушали оглядати вдосконалення, зроблені в маєтку завдяки генієві сера Пітта і його ощадливості. А оскільки їм під час цих оглядів доводилось ходити або їздити верхи, то вони могли розмовляти, не дуже набридаючи один одному. Пітт не забув сказати Родонові, скільки коштів пішло на всі ці поліпшення і як часто людина, що володіє землею і капіталом, укладеним у державні папери, не має звідки взяти двадцяти фунтів.

– Ось нова вартівня коло брами, – мовив він, скромно показуючи на будівлю бамбуковою палицею. – Я, хоч ти вбий, не можу заплатити за неї, поки не отримаю січневих дивідендів.

– Я можу, Пітте, позичити тобі грошей до січня, – невесело запропонував Родон.

Вони зайшли всередину й оглянули відбудовану вартівню, на якій щойно вирізьбили в камені родинний герб. Стара місіс Лок уперше за багато років мала щільні двері, міцний дах і вікна з цілими шибками.

Розділ XLV
МІЖ ГЕМПШІРОМ І ЛОНДОНОМ

Сер Пітт не тільки полагодив у Королевиному Кроулі огорожі та зруйновані вартівні. Він мудро взявся також відновлювати трохи підупаду репутацію свого дому й затикати проломи й тріщини, які залишив на родовому імені його негідний, марнотратний попередник. Невдовзі після батькової смерті сера Пітта вибрали представником Королевиного Кроулі в парламент, і тепер, як громадський суддя, член парламенту, великий землевласник і представник старовинного роду, він вважав своїм обов'язком бувати в гемпшірському товаристві, щедро підписувався на всі добродійницькі міроприємства, часто ходив у гості до сусідів – одне слово, робив усе, щоб посісти в графстві, а тоді і в королівстві становище, яке, на його думку, личило такій винятково талановитій людині, як він. Леді Джейн звелено заприязнитися з Фадлстонами, Уопшотами та іншими шляхетними баронетами, їхніми сусідами. Тепер на алеї Королевиного Кроулі не диво було побачити їхні карети. Баронети часто обідали в замку (де страви були такі смачні, що леді Джейн навряд чи докладала до них рук), і Пітт з дружиною, в свою чергу, теж їздили в гості, незважаючи на погоду та відстань. Бо хоч Пітт як людина холодна, з слабим здоров'ям і поганим апетитом не любив п'яних веселощів, він вважав, що в його становищі необхідно бути гостинним і товариським, тому щоразу, коли в нього розламувалася голова від довгих післяобідніх посиденьок за чаркою, почував себе жертвою обов'язку. Він розмовляв про врожай, про політику з найбільшими аристократами графства. Він (колись такий схильний до прикрого вільнодумства в цих питаннях) тепер палко виступав проти браконьєрства і підтримував закони про збереження дичини. Сам він не полював, бо не любив спорту, а був швидше кабінетною людиною з мирними уподобаннями, але вважав, що в графстві треба поліпшити породу коней і подбати про те, щоб лисиці мали де розплоджуватись. І якщо його приятель сер Гадлстон Фадлстон захоче поганяти лисиць на його полі й зібратися з друзями, як за давніх часів, у Королевиному Кроуді, він, з свого боку, буде радий бачити його в себе разом з іншими мисливцями. На превеликий жах леді

Саутдаун, він з кожним днем робився правовірніший у своїх поглядах: перестав виголошувати публічні проповіді й бувати на релігійних сходинах, щонеділі вчащав до церкви, відвідав єпископа та всіх вінчестерських священиків і не відмовився, коли велебний архідиякон Трампер запросив його на партію у віст. Які муки мала терпіти леді Саутдаун і якою пропащою людиною мала вона вважати свого зятя, що дозволив собі таку безбожну розвагу! А коли одного разу родина повернулася додому після ораторії у Вінчестерському соборі, баронет сказав своїм молодим сестрам, що з наступного року, мабуть, почне вивозити їх на бенкети, чим викликав у них безмежну вдячність. Леді Джейн, як завжди, зобразила на обличчі покору, але, певне, й сама була рада повеселитися. Шановна графиня послала авторці «Пралі з парафії Фінчлі» в Кейптаун найстрахітливіший опис суєтної поведінки своєї меншої дочки і, оскільки в брайтонському будинку графині саме ніхто не мешкав, переїхала туди. Діти не вельми оплакували її від’їзд. Гадаємо, що й Ребека під час других відвідин Королевиного Кроулі не дуже засмутилася, не заставши там тієї леді з її ліками, хоч і написала їй на різдво вітального листа, в якому шанобливо нагадала про себе, ще раз подякувала за приємність, яку вона отримала від розмов з її милістю під час першого свого приїзду, за ласку й доброту, з якою леді Саутдаун поставилась до неї, хворої, і запевнила, що в Королевиному Кроулі все викликає в її пам’яті образ дорогої відсутньої приятельки.

До змін у поведінці й діяльності сера Пітта великою мірою спричинились поради пролазливої маленької жінки з Керзон-стріт.

– Ви залишитесь тільки баронетом... вдовольнитеся становищем землевласника? – казала вона йому, коли він гостював у неї в Лондоні. – Ні, шановний Пітте, я вас краще знаю. Знаю ваш хист і ваше шанолюбство. Ви гадаєте, що можете приховати від мене і те і те, але дарма – від мене ви нічого не приховаєте. Я показувала лордові Стайну вашу брошуру про солод. Він, виявляється, її знає і каже, що, на думку всього кабінету, це найсолідніша праця з усіх, написаних досі з цього питання. Міністерство стежить за вами, а я знаю, чого ви хочете. Хочете показати себе в парламенті, – всі кажуть, що ви один з найкращих ораторів Англії (ваші промови в

Оксфорді ще й досі пам’ятають). Вам треба стати представником графства, тоді своїм голосом і голосами Королевиного Кроулі ви зможете досягти чого завгодно. Вам треба стати бароном Кроулі з Королевиного Кроулі – і ви будете ним, навіть дуже скоро. Я все бачу, я читаю у вашому серці, сер Пітт. Якби мій чоловік мав не тільки ваше прізвище, а й ваш розум, я, може, була б йому й гідною парою, але… але… тепер я ваша родичка, – додала вона сміючись. – Убога, непомітна родичка, проте й з мене є якась користь, і хтозна, чи миша часом не стане в пригоді левові.

Пітта Кроулі вразили й захопили її слова.

«Як ця жінка розуміє мене! – думав він. – Я не міг присилувати леді Джейн прочитати й трьох сторінок моєї брошури про солод. *Вона* уявлення не має про те, що я талановитий і що я плекаю шанолюбні мрії. Отже, вони згадали мої виступи в Оксфорді, ти бач! Негідники! Тепер, коли я представляю своє містечко і, може, представлятиму графство, вони почали згадувати про мене! А торік на прийомі при дворі той самий лорд Стайн не побажав мене помітити. Нарешті вони починають розуміти, що Пітт Кроулі щось важить. А я ж той самий, кого вони нехтували. Я просто не мав нагоди показати себе, але тепер вони переконаються, що я вмію не лише писати, а й говорити і діяти. Ахілл не виявляв себе, доки йому не дали меча. Я вже маю в руках меча, і світ ще почує про Пітта Кроулі.

Ось чому цей пронозливий дипломат став такий гостинний, такий уважний до ораторій і лікарень, такий ласкавий з духовними особами і приязний з фермерами в базарні дні, чому так щедро частував гостей, сам ходив у гості й так цікавився справами графства. І ось чому це різдво в Королевиному Кроулі було веселіше, ніж будь-яке за багато років.

Першого дня свят у замку зібралася вся родина. На обід прийшли й Кроулі з пасторського дому. З місіс Б’ют Ребека була така відверта й ласкава, наче ніколи не ворогувала з нею, – тепло розпитувала її про дочок, дивувалася, що ті досягли за цей час таких великих успіхів у музиці, навіть попросила, щоб вони ще раз виконали один дует з грубезної збірки романсів, яку бідолашному Джімові, хоч він і бурчав, довелося нести під пахвою з дому. Місіс Б’ют змушена була дотримуватися пристойності у стосунках з малою пройдисвіткою, зате, лишившись на самоті з дочками, вона дала волю своєму

язикові, дивуючись з безглуздої пошани сера Пітта до невістки. Але Джім, який сидів за столом поряд з Бекі, заявив, що вона «славна жіночка», і вся пасторова родина визнала, що малий Родон – гарний хлопець. У ньому вони шанували можливого баронета, – адже між ним і титулом стояв тільки блідий, хворобливий Пітт Бінкі.

Діти дуже заприязнилися; Пітт Бінкі був надто малий, щоб бавитися з таким великим хлопцем, як Родон, а Матильда була тільки дівчинкою і, звичайно, не пасувала в друзі юному джентльменові, якому невдовзі минав восьмий рік і який скоро мав носити куртку й панталони. Родон відразу став їхнім ватажком, і, коли він погоджувавсь гратися з ними, дівчинка й хлопчик беззастережно слухалися його. В селі йому було дуже гарно й весело. Йому страшенно подобався город, трохи менше квітники, а від курника, голубника й стайні, коли йому дозволяли туди ходити, він був просто в захваті. Він ухилявся від пестощів панночок Кроулі, проте леді Джейн дозволяв цілувати себе і взагалі любив сидіти біля неї, коли після обіду жінки переходили до вітальні, залишаючи чоловіків пити вино. Він волів бути з нею, а не з своєю матір'ю. Ребека, побачивши, що тут заведено виявляти ніжність, одного вечора покликала Родона до себе й поцілувала його при всіх.

Хлопчик глянув їй в обличчя, весь затремтів і дуже почервонів, як завжди, коли хвилювався.

– Вдома ви мене ніколи не цілуєте, мамо, – сказав він, після чого запала ніякова мовчанка, а в очах Ребеки блиснув недобрий вогник.

Родон-старший любив невістку за те, що вона так ласкаво ставилася до його сина. Стосунки ж леді Джейн з Ребекою були не *зовсім* такі, як першого разу, коли дружина полковника намагалася будь-що всім сподобатися. Хлопчикові слова викликали між ними невеликий холодок. Та й сер Пітт, мабуть, був надто уважний до невістки.

Родон, як і належало такому великому, майже восьмирічному хлопцеві, дужче любив чоловіче товариство, ніж жіноче, й ніколи не відмовлявся йти з батьком до стайні, куди полковник ходив курити свої сигари. Пасторів Джім також часом приєднувався до свого кузена в цій та й в інших розвагах. Він і лісник баронета дуже приятелювали: їх зблизила любов до собак. Якось містер Джеймс, полковник і лісник Горн вирушили

стріляти фазанів і взяли з собою малого Родона. Іншого, ще чудовішого ранку ці четверо джентльменів улаштували лови пацюків у коморі. Родон ще ніколи не бачив цієї шляхетної розваги. Вони позатикали виходи кількох дренажних труб, пустили туди з другого кінця тхорів, а самі, озброєні палицями, мовчки стали неподалік. Невеличкий насторожений тер'єр (Форсепс – уславлений пес містера Джеймса), майже не дихаючи від збудження, завмер на трьох лапах і прислухався до ледь чутного писку пацюків унизу. Нарешті переслідувані пацюки з розпачу зважились вибігти надвір. Тер'єр упорався з одним, лісник – з другим; Родон з поспіху й хвилювання не влучив, зате мало не вбив тхора.

Але найкращий був той день, коли на галявині неподалік від Королевиного Кроулі зібралися мисливці Гадлстона Фадлстона.

Малому Родонові було на що подивитися. О пів на одинадцяту на алеї з'явився Том Моді, псар сера Гадлстона Фадлстона; він їхав клусом у супроводі породистих гончаків, що трималися тісною зграєю, а за ним – двоє помічників псаря, веселі завзяті хлопці, що гарцювали в червоних куртках на струнких чистокровних конях. Кінчиками довгих, важких батогів вони напрочуд вправно вишукують у собак найчутливіші місця, якщо котрий відстає чи бодай повертає писок до зайця або кролика, що вигулькує перед самими їхніми носами.

Потім над'їздить Джек, син Тома Моді; він важить сімдесят фунтів, зріст його – сорок вісім дюймів і ніколи вже не стане більший. Джек сидить на великому кощавому коні, до половини вкритому широченним сідлом. Це улюблений кінь Гадлстона Фадлстона – Ноб. Раз по раз з'являються інші коні, на них сидять маленькі груми, чекаючи на своїх панів, що мають от-от надійти.

Том Моді наближається до дверей замку, його вітав дворецький і пропонує випити, але Том відмовляється, Він зі своєю зграєю від'їздить у захищений від вітру куточок галявини, де собаки починають качатися в траві, гратися, тоді люто гарчати один на одного і навіть запекло кусатись, але Том, великий мастак лаятися, швидко втихомирює їх криком або дошкульним кінчиком батога.

Приїздять на породистих конях молоді джентльмени, по

коліна забризкані болотом, декотрі заходять у будинок випити вишнівки й привітатися з дамами, а інші, скромніші, що більше думають про полювання, скидають заболочені чоботи, пересідають на мисливських коней і вже розігрівають їх, пускаючи клусом по галявині. Потім вони збираються коло собак і розмовляють з Томом Моді про попереднє полювання, про переваги котрогось із гончаків, про те, що сьогодні в полі мокро і що лисиць з кожним роком стає менше.

Аж ось з'являється сер Гадлстон верхи на гарному коні, він під'їздить просто до замку, заходить усередину, чемно вітається з дамами, але як людина, що не любить зайвих слів, відразу приступає до діла. Собак підводять до самих дверей, і малий Родон сходить до них, збуджений і трохи наляканий тим, як бурхливо вони виявляють йому свою радість: собаки вимахують хвостами і так скавулять, що Томові Моді криком та батогом ледве щастить їх утихомирити.

Тим часом сер Гадлстон важко спинається на Ноба.

– Спробуй, Томе, з саустерського ліска, – радить баронет. – Фермер Мангл казав мені, що бачив там двох лисів.

Том сурмить у ріг і рушає клусом разом з собаками, псарями, молодими джентльменами з Вінчестера, сусідніми фермерами й пішими робітниками з парафії, для яких цей день – велике свято. Сер Гадлстон і полковник Кроулі їдуть в ар'єргарді, і скоро люди, коні й собаки зникають у кінці алеї.

Велебний Б'ют Кроулі надто скромний, щоб з'явитися на місці збору під самими вікнами свого небожа (Том Моді пам'ятає, як сорок років тому, бувши ще струнким студентом теології, він їздив на найгарячіших конях, перескакував найширші окопи й найвищі фермерські огорожі), – отож його велебність ніби випадково виїздить на дужому вороному коні з вулички, яка веде від пасторського будинку, саме тоді, коли сер Гадлстон минає її, і приєднується до шановного баронета. Мисливців і собак уже не чути, а малий Родон ще довго стоїть, на східцях, вражений і щасливий.

Під час тих незабутніх свят хлопчик хоч і не доскочив особливої ласки непривітного й холодного дядька, що весь час сидів у кабінеті, заглиблений у судові справи, або провадив розмови з управителями й фермерами, зате здобув прихильність тіток, заміжніх і незаміжніх, обох дітей у замку й Джіма з пасторського дому, якого сер Пітт заохочував свататись

до котроїсь з ванночок, натякнувши йому, що він отримає парафію, коли та звільниться після його батька, який так любить полювати лисиць. Сам Джім утримувався від цієї розваги, воліючи протягом різдвяних канікул стріляти качок та бекасів і втішатися невинними ловами пацюків. Після свят він мав повернутися в університет і спробувати хоч сяк-так здати останні екзамени. Він уже не носив фраків, червових краваток та інших світських оздоб, готуючись до нової діяльності. Таким дешевим і ощадним способом сер Пітт намагався сплатити своїй родині борги.

Ще до закінчення цих веселих свят баронет знов набрався духу й дав братові чек на своїх банкірів – на цілих сто фунтів. Спершу цей вчинок завдав йому великої муки, зате потім він з неабияким задоволенням згадував про свою великодушність. Родонові та його синові не хотілося їхати з замку, але Бекі і дами попрощалися досить таки радо, і наша приятелька повернулася до Лондона, щоб знов узятися до діла, за яким ми її застали на початку розділу. Завдяки її турботам будинок на Грейт-Гонт-стріт зовсім відродився і був готовий прийняти сера Пітта з родиною, коли баронет приїхав до столиці виковувати свої обов'язки в парламенті й домагатися того становища в графстві, яке б відповідало його всебічному хистові.

На першій сесії цей мудрий лицемір таїв свої плани й не розтуляв рота, крім одного разу, коли подавав петицію від Грязьбері. Але він ретельно з'являвся на своєму місці й уважно придивлявся до парламентських порядків і справ. Удома він вивчав «Сині книжки»,[260] викликаючи цим тривогу й подив у леді Джейн, яка гадала, що він мордує себе нічною роботою і таким надзвичайним запалом. Він познайомився з міністрами й лідерами своєї партії, поклавши собі найближчими роками стати одним із них.

Лагідність і доброта леді Джейн збуджувала в Ребеки таке презирство, що їй нелегко було приховувати його. Простота й наївність, властиві леді Джейн, завжди дратували нашу приятельку Бекі, й часом вона просто не могла втриматись від зневажливого тону в розмові з нею. З другого боку, леді Джейн теж пригнічувала присутність Ребеки. Чоловік весь час розмовляв тільки з невісткою. Здавалося, що вони обмінюються

якимись лише їм зрозумілими знаками, і Пітт говорив з нею про такі речі, які йому й на думку не спало б обмірковувати з леді Джейн. Дружина їх не розуміла, це правда, та однаково для неї було мукою сидіти мовчки, а ще більшою мукою було слухати, як та зухвала місіс Родон теревенить на будь-яку тему, як вона знаходить слово для кожного чоловіка і як вдало жартує, дивитися, що всі чоловіки юрмляться коло неї, й усвідомлювати, що сама вона нікого не цікавить і їй нічого сказати.

У селі леді Джейн любила розповідати казки дітям, які тулилися біля її колін (а разом з ними й малий Родон, що дуже прихилився до тітки); та коли до кімнати заходила Бекі і в її лихих зелених очах спалахував глум, сердешна леді Джейн замовкала від того зневажливого погляду. Її простенькі вигадки злякано розбігалися, немов казкові феї від могутнього злого духа. Вона не могла зібрати докупи думок, хоч Бекі ледь глузливим тоном просила її розповідати далі ту чарівну казку. З свого боку, лагідні думки й прості радощі були Ребеці гидкі, суперечили її натурі, вона ненавиділа людей, яким вони подобалися, не зносила дітей і тих, хто любив їх.

– Не люблю нічого дитинячого, – сказала вона якось лордові Стайну, передражнюючи леді Джейн та її манери.

– Як дехто не любить свяченої води, – відповів його милість, глузливо вклонившись, і хрипко зареготав.

Отож ці родички не часто бачили одна одну, хіба що дружині меншого брата щось було потрібне від леді Джейн, – тоді вона приходила до неї. Вони запопадливо називали одна одну «голубонькою» і «серденьком», але загалом уникали зустрічі. Зате вже сер Пітт, хоч який був завантажений, щодня знаходив час навідатись до невістки.

Того дня, коли він уперше був присутній на обіді в честь голови палати громад, сер Пітт скористався нагодою показатися невістці в парадному вбранні: в старому костюмі дипломата, який він носив, коли був аташе при пумпернікельському посольстві.

Бекі наговорила йому компліментів, з приводу того вбрання і була майже так само захоплена, як дружина й діти, коли він зайшов до них перед від’їздом. Вона сказала, що тільки чистокровний аристократ може дозволити собі одягти такий костюм. Лише чоловікам в давнього роду личать culotte

courte.[261] Пітт задоволено глянув на свої ноги, які, щиро кажучи, були не кругліші й не товщі за шпагу, що теліпалася в нього при боці, й вирішив у душі, що він просто чарівний.

Тільки-но він пішов, Ребека намалювала на нього карикатуру й показала її при нагоді лордові Стайну. Його милість, захоплений надзвичайною подібністю, забрав малюнок з собою. Він зробив честь серові Пітту Кроулі, зустрівшись з ним у домі місіс Бекі, і був дуже люб'язний з новим баронетом і членом парламенту. Пітт був вражений тим, що Ребека здобула в цього значного пера таку пошану, що вміла так легко й так дотепно розмовляти й викликала захват в усіх чоловіків, які її слухали. Лорд Стайн висловив упевненість, що баронет тільки починає кар'єру громадського діяча, заявив, що дуже хоче послухати його виступ. Оскільки вони були сусідами (бо ж Грейт-Гонт-стріт виходить на Гонт-сквер, а її один бік, як усім відомо замикає Гонт-гаус), мілорд сподівався, що коли леді Стайн приїде до Лондона, вона матиме честь познайомитися з леді Кроулі. За день чи за два після зустрічі лорд Стайн завіз своєму сусідові візитну картку; його попередника він ніколи так не вшановував, хоч їхні родини мешкали поряд майже ціле сторіччя.

Серед цих інтриг, вишуканих вечірок, розумних, блискучих осіб Родон з кожним днем почував себе дедалі самотнішим. Йому більше не заборонялося ходити до клубу, обідати з неодруженими приятелями, йти й повертатися коли завгодно. Він і Родон-молодший часто навідувалися на Грейт-Гонт-стріт і гаяли час з леді Джейн та її дітьми, а сер Пітт, ідучи в парламент або повертаючись звідти, заглядав до Ребеки.

Колишній полковник годинами сидів у братовому будинку, нічого не роблячи й нічого не думаючи. Він тішився, якщо йому давали якесь доручення: піти дізнатися, чи запрягли коня, покликати служника або розрізати на обід дітям баранячу печеню. Він вибився з колії, зледащів і збайдужів. Даліла полонила його й обрізала йому волосся. Сміливий, безтурботний молодий гульвіса, яким він був десять років тому, пожив у неволі й став млявою, покірною, товстою літньою людиною.

А сердешна леді Джейн відчувала, що тепер Ребека полонила її чоловіка, хоч, зустрічаючись з місіс Родон, вони й далі називали одна одну «голубонькою» і «серденьком».

Розділ XLVI
ТРУДНОЩІ Й ВИПРОБУВАННЯ

Тим часом наші друзі в Бромптоні зустрічали різдво своїм звичаєм і аж ніяк не весело.

Із ста фунтів, що складали майже весь річний прибуток удови, вона звичайно віддавала три чверті батькам за своє і Джорджеве утримання. Ще сто двадцять фунтів присилав Джоз, і таким чином родина з чотирьох душ, разом з дівчнною-ірландкою, яка обслуговувала також Клепа з дружиною, могла скромно, але пристойно жити, не впадаючи в розпач після невдалих лихих пригод і розчарувань, ба навіть часом запросити на чай своїх приятелів. Седлі все ще користувався пошаною в родині містера Клепа, свого колишнього клерка. Той пам'ятав часи, коли він, сидячи на краєчку стільця біля багатого столу купця з Рассел-сквер, випивав келих вина за здоров'я місіс Седлі, міс Еммі та містера Джозефа в Індії. В спогадах чесного клерка минуле здавалося ще величнішим. Щоразу, приходячи зі своєї кухні-їдальні нагору до вітальні пити з містером Седлі чай або джин з водою він казав:

– Це не те, до чого ви колись були призвичаєні, сер, – і так само врочисто й шанобливо випивав за здоров'я леді, як у пору їхнього найбільшого розквіту.

Він дотримувався думки, що міс Мілі чарівно грає на фортепіано, і вважав її найвишуканішою леді. Він ніколи не сідав раніше за Седлі навіть у клубі й нікому не дозволяв сказати про нього погане слово. Він бачив колись, як містерові Седлі тиснули руку найвпливовіші люди в Лондоні.

– Я знав містера Седлі тоді, коли на біржі його можна було зустріти разом з Ротшильдом, і сам я завдячую йому всім.

Після нещастя, що спіткало його хлібодавця, Клеп зі своєю чудовою репутацією і бездоганним почерком зумів дуже швидко знайти собі іншу роботу. Один з колишніх компаньйонів старого Седлі був радий скористатися послугами містера Клепа й призначив йому пристойну платню.

– Така дрібна рибина, як я, може плавати й у калюжі, – казав клерк.

Одне слово, всі багаті приятелі старого Седлі поступово покидали його, але цей колишній підлеглий залишався йому

вірним.

Із тієї невеличкої пайки прибутків, яку Емілія залишала для себе, вона дуже ощадливо розраховувала кожен шилінг, щоб мати змогу одягати свого любого хлопчика так, як личило синові Джорджа Осборна, і платити за школу, куди після довгих вагань, нехоті, таємних мук і побоювань таки віддала сина. Вона до пізньої ночі блукала в хащах географії та граматики, щоб потім навчати Джорджі. Вона взялася навіть до основ латини, сподіваючись, що зможе допомагати синові і в цьому предметі. Розлучатися з ним на цілий день, віддавати його на волю вчителевої різки і брутальності шкільних товаришів було для слабкої, вразливої матері все одно що знов відлучати його від своїх грудей. А Джорджі залюбки біг до школи. Йому потрібна була зміна. Ця дитяча радість ранила серце матері, що так страждала, відпускаючи від себе сина. Вона бажала б, щоб і хлопчикові було сумно, а тоді починала гірко дорікати собі за своє самолюбство, за те, що хотіла бачити свого сина нещасним.

Джорджі вчився дуже добре в школі, директором якої був приятель відданого шанувальника його матері велебного містера Бінні. Він приносив додому різні винагороди й похвальні листи. Щовечора він розповідав матері про своїх товаришів: Лайонс – гарний хлопець, а Сніффін – великий боягуз; батько Стіла насправді забезпечує школу м’ясом, а мати Голдінга щосуботи приїздить по нього каретою; Піт має штани зі штрипками, – чи не можна і йому такі пришити? – Булл-старший такий дужий (хоч читає ще тільки Евтропія[262]), що навіть міг би побороти шкільного наглядача, містера Уорда. Так Емілія перезнайомилася з усіма учнями тієї школи і знала їх не гірше за самого Джорджі. Ввечері вона допомагала синові готувати уроки й так ретельно все завчала, ніби завтра сама повинна була стати перед суворим учителем. Якось, після бійки з одним хлопцем, на прізвище Сміт, Джорджі повернувся додому з синцем під оком і дуже хвалився матері й захопленому дідусеві своєю відвагою в тій сутичці, в якій насправді не виявив особливого героїзму й зазнав рішучої поразки. Та Емілія й досі не забула цього Смітові, хоч він тепер став мирним аптекарем поблизу Лестер-сквер.

У такій тихій праці та невинних турботах минало життя лагідної вдови; роки вплели дві чи три срібні волосини в її коси

та провели ледь помітну зморшку на її чистому чолі. Проте Емілія сміялася з цих карбів часу.

– Яке це має значення для такої старої жінки, як я? – казала вона.

Всі свої надії вона покладала на сина, що мав стати відомим, славетним, великою людиною, як на те й заслуговував. Вона зберігала його зошити, малюнки та шкільні твори й показувала їх невеличкому колу своїх знайомих, ніби вони були чимось геніальним. Декотрі з них Емілія довірила міс Доббін, щоб та показала їх міс Осборн, Джорджевій тітці, і навіть самому містерові Осборну, – може, старий пошкодує, що був такий жорстокий і неприязний до того, кого вже нема на світі. Всі вади й провини чоловіка вона поховала разом з ним і пам'ятала тільки коханого, що одружився з нею, всім пожертвувавши, шляхетного, гарного й відважного чоловіка, який обіймав її того ранку, коли пішов від неї битися й накласти головою за свого короля. Вона вірила, що її герой усміхається з неба, дивлячись на прегарного хлопчика, якого він залишив їй на радість і на втіху.

Ми вже бачили, як один з дідусів Джорджі (містер Осборн), володарюючи в своєму кріслі на Рассел-сквер, з кожним днем ставав лютіший і понуріший, а його дочка, хоч мала гарну карету й гарних коней, хоч її ім'я стояло в списках половини добродійницьких товариств столиці, була нещасна, самітна стара панна, з якої збиткувався батько. Вона знов і знов згадувала чарівного хлопчика, братового сина, якого недавно бачила. Вона мріяла про те, щоб їй дозволили під'їхати в своїй гарній кареті до того будинку, де він мешкав, і щодня, катаючись самотою в парку, озиралася на всі боки, сподіваючись, що, може, десь побачить його. Її сестра, банкірова дружина, зрідка робила таку ласку – відвідувала свій рідний дім на Рассел-сквер та свою подругу дитинства. Вона привозила з собою двох хворобливих дітей під наглядом набундюченої няньки й манірним голосом, упереміш з неприємним хихотінням, торохтіла сестрі про своїх великосвітських знайомих, про те, що її малий Фредерік – викапаний лорд Клод Пампух, а її гарнесеньку Марію помітила сама баронеса, коли вони каталися в Роугемптоні в колясці, запряженій осликом. Вона просила сестру вмовити батька, нехай він зробить щось для її любих діточок. Вона вирішила, що

Фредерік піде у гвардію, і якщо йому доведеться бути старшим у родині (містер Буллок себе не шкодує, в усьому собі відмовляє, щоб купити маєток), то чим же буде забезпечена її люба донечка?

– Я сподіваюся на *тебе*, голубко, – казала місіс Буллок. – Ти ж бо знаєш, що моя частка татових грошей перейде голові родини. Кохана Рода Мак-Мул викупить маєток Каслтодді, як тільки бідолашний, любий лорд Каслтодді помре, а в нього часто бувають напади епілепсії. Тоді малий Макдаф Мак-Мул буде віконтом Каслтодді. Обидва Бладаєри з Мінсінг-лейн переписали свої маєтки на малого сина Фанні Бладаєр. Бачиш, як важливо, щоб мій коханий Фредерік був найстаршим у родині... і попроси тата, хай він перенесе свій біжучий рахунок до нас на Ломбард-стріт, добре? Негарно, що він тримає гроші в Стампі й Роді.

Після такої милої розмови, в якій світські теревені перепліталися з корисливістю, і після поцілунку, схожого на дотик жаби, місіс Буллок забирала своїх накрохмалених крихіток і, маніжачись, сідала в карету.

Кожні такі відвідини цієї ревної прихильниці світського тону тільки погіршували справу: старий Осборн клав ще більше грошей на рахунок у Стампі й Роді. Її зверхня манера дедалі дужче дратувала батька й сестру. Бідолашна вдова в маленькому будиночку в Бромптоні, оберігаючи свою дитину, навіть не здогадувалася, що хтось жадібно зазіхає на цей її скарб.

Того вечора, коли Джейн Осборн сказала батькові, що бачила його онука, старий не відповів їй нічого, але не розсердився і потім, ідучи до своєї кімнати, побажав їй «на добраніч» досить ласкавим голосом. Мабуть, він довго думав над її словами й розпитував у Доббінів про її відвідини, бо тижнів через два після цього поцікавився, де дочка діла французького годинника з ланцюжком, який завжди носила.

– Я купила його за свої гроші, сер, – перелякано відповіла вона.

– Замов собі такий самий або й ще кращий, якщо можна, – відповів старий джентльмен і знов замовк на цілий вечір.

Останнім часом сестри Доббін кілька разів просили Емілію відпустити до них Джорджі. Тітці хлопець дуже сподобався, то, може, й дід, натякали вони, зласкавиться нарешті до малого.

Не захоче ж Емілія знехтувати таку щасливу нагоду для сина. Ні, мати, звичайно, бажала синові добра, але вона з тяжким серцем, дуже боязко відпускала з ними Джорджі, не знаходила собі місця, поки його не було, й зустрічала його так, ніби він щасливо уник якоїсь великої небезпеки. Хлопець приносив гроші й іграшки, на які вдова дивилася з тривогою й ревністю. Вона щоразу питала, чи не бачив він там незнайомого старого джентльмена. Тільки старого Вільямса, що катав його в бричці, відповідав хлопець, та ще містера Доббіна, який приїхав увечері на чудовому гнідому коні, дуже гарно вбраний, у зеленому фраці, рожевій краватці і з нагайкою з позолоченим руків'ям. Він обіцяв показати йому Тауер[263] і взяти на полювання з собаками.

Та якось, повернувшись з гостей, Джорджі сказав:

– Був старий джентльмен з густими бровами, в капелюсі з широкими крисами, з грубим ланцюжком і брелоками. (Старий джентльмен приїхав тоді, як візник катав Джорджі по галявині на сіренькому поні). Він дуже довго дивився на мене й дуже тремтів. Після обіду я продекламував «Мене звуть Норвал».[264] Тітка почала плакати, вона завжди плаче. – Ось що того вечора розповів Джорджі.

Емілія зрозуміла, що хлопчик бачив дідуся, й почала гарячково чекати наслідків, певна, що старий щось їй запропонує. І справді, за кілька днів після цього старий Осборн цілком офіційно запропонував забрати хлопця до себе й зробити його спадкоємцем того майна, яке раніше призначалося його батькові. Він зобов'язувався виплачувати місіс Джордж Осборн пенсію, на яку можна цілком пристойно жити. Якщо місіс Джордж Осборн захоче знову вийти заміж – містер Осборн чув, що вона має такий намір, – виплата пенсії не буде припинена. Але, певна річ, дитина повинна мешкати з дідом на Рассел-сквер або в якомусь іншому місці, що його вибере містер Осборн. Хлопцеві дозволятимуть час від часу відвідувати місіс Джордж Осборн там, де вона житиме. Коли Емілії принесли й прочитали цього листа, матері не було вдома, а батько, як завжди, десь шукав щастя у Сіті.

Емілія ніколи не сердилась, хіба може, два-три рази за все своє життя, і ось адвокатові містера Осборна пощастило побачити її під час одного з таких нападів гніву. Вона підвелася, почервонівши і вся тремтячи, тільки-но містер По

простяг їй прочитаний документ, порвала папірець на шматочки й кинула під ноги.

– «Щоб я знов вийшла заміж? Щоб я взяла гроші за розлуку з дитиною? Хто сміє пропонувати мені таке і ображати мене? Скажіть містерові Осборну, що це підлий лист, сер... підлий лист... я не відповідатиму на нього. До побачення, сер!» – і вона велично кивнула мені на прощання головою, наче королева в якійсь трагедії, – розповідав потім адвокат.

Батьки того дня не помітили її хвилювання, а сама вона не сказала їм про свою розмову з адвокатом. Вони мали свої справи, що дуже близько торкалися нашої невинної леді, яка навіть не здогадувалась про них. Її старий батько завжди провадив якісь спекуляції. Ми вже бачили, як йому не пощастило в торгівлі вином і вугіллям. Але він, щодня невтомно нишпорячи по Сіті, знов натрапив на якусь аферу й так захопився нею, не слухаючи застережень містера Клепа, що потім навіть не зважився признатися йому, як застряг у тому ділі. А оскільки містер Седлі взяв собі за правило ніколи не говорити про грошові справи з дружиною й дочкою, то ті ж гадки не мали, яка над ними нависла біда, аж поки нещасний старий змушений був поступово у всьому признатися. Найперше почали збиратися дрібні господарські рахунки, які вони сплачували щотижня.

– Ще не прийшов переказ з Індії, – засмучено казав містер Седлі дружині.

А що вона досі сплачувала рахунки дуже акуратно, кілька торговців, яких сердешній леді довелося просити, щоб вони трохи почекали, дуже неохоче погодились, хоч на запізнення зі сплатою не таких акуратних покупців дивилися як на звичайні речі. Гроші Емілії, які та давала радо, ні про що не розпитуючись, дозволяли маленькій родині, врізавши наполовину свої видатки, сяк-так жити, і перші шість місяців минули не найгірше: старий Седлі і далі сподівався, що його акції підуть угору і все буде гаразд.

Проте й наприкінці півріччя від Джоза не прийшли ті шістдесят фунтів, що могли б вивести родину зі скрути, а їм ставало дедалі важче. Місіс Седлі, що дуже постаріла й занепала на силі, тільки мовчала або ходила виплакатись до кухні місіс Клеп. Різник відвертався від неї, бакалійник ображав її, малий Джорджі раз чи двічі нарікав на поганий обід, і мати,

яка сама вдовольнилася б і шматком хліба, не могла не бачити, що дитина недоїдає, і докупляла дещо за свої гроші, аби тільки хлопчик був здоровий.

Нарешті батьки сказали їй усе, тобто розповіли якусь плутану історію, як звичайно розповідають люди, коли опиняються в скруті. Та ось надійшли власні гроші Емілії, і вона, лаштуючись віддати їх батькам, хотіла лишити собі якусь частину, бо замовила новий костюм для Джорджі.

І тоді з'ясувалося, що від Джоза не приходять більше перекази й на господарство не вистачає грошей, – як Емілія могла б і сама помітити, сказала мати, але ж вона ні про що й ні про кого не думає, крім Джорджі. Тоді дочка мовчки простягла їм через стіл усі гроші й пішла до своєї кімнати виплакатись. Того дня вона ще не раз умивалась слізьми, коли думала, що доведеться відмовитися від костюмчика, який вона так радісно готувала на різдвяний подарунок синові і крій та фасон якого так довго обговорювала зі скромною кравчинею, своєю приятелькою.

Найважче було сказати про це Джорджі, який зчинив бучу. Всі хлопці матимуть на різдво нові костюми. Вони будуть сміятися з нього. Йому теж потрібен новий костюм. Мати йому обіцяла. Бідолашна вдова могла відповісти йому на це тільки поцілунками. Плачучи, вона взялася лагодити старий костюмчик. Потім почала переглядати свої нечисленні убори: чи не можна щось продати, щоб придбати вимріяну обнову, і побачила індійську шаль, яку їй прислав Доббін. Вона пригадала, як колись ходила з матір'ю до чудової крамниці з індійськими товарами на Ладгейт-гілл, де жінки не тільки купували, але й продавали різні речі. Щоки її порожевіли, очі засяяли з радощів на думку про таку можливість, і вона поцілувала хлопця, виряджаючи його до школи, й усміхнулася йому вслід. Джорджі, побачивши, як мати повеселішала, збагнув, що все буде гаразд.

Емілія загорнула шаль у хустку (теж майорів подарунок), сховала пакуночок під накидкою і, аж порожевішавши з нетерпіння, подалася пішки на Ладгейт-гілл. Вона так швидко йшла вздовж огорожі парку й так квапливо перебігала через вулиці, що чоловіки обертались, коли вона минала їх, і задивлялися на її зарум'яніле гарненьке личко. Вона вже вирахувала, на що витратить гроші, отримані за шаль: крім

костюмчика, купить книжки, про які мріяв Джорджі, і заплатить за півроку в школу за навчання, а ще подарує батькові новий плащ замість старого сірого. Вона не помилилася: майорів подарунок справді виявився цінним. То було дуже гарне плетиво, і купець сподівався добре заробити, заплативши за шаль двадцять гіней.

Схвильована, вражена своїм багатством, Емілія поквапилась до книгарні Дартона біля собору святого Павла й купила «Порадник батькам» та «Історію Сендфорда й Мертона»,[265] які так хотів Джорджі, тоді сіла зі своїм пакунком в омнібус і весело повернулася додому. Там вона з величезною втіхою дрібно, рівненько понаписувала на кожній книжці: «Коханому Джорджу Осборнові різдвяний подарунок від матері». Ті книжки з гарними чепурними написами зберігаються й донині.

Емілія вийшла зі своєї кімнати, щоб покласти книжки на стіл, де син мав побачити їх, коли повернеться зі школи, і в коридорі зустріла матір. Сім маленьких томиків з позолоченими обрізами привернули увагу старої леді.

– Що це таке? – запитала вона.

– Книжки для Джорджі, – відповіла Емілія. – Я... я обіцяла йому купити їх на різдво.

– Книжки! – обурено скрикнула стара леді. – Книжки, коли в домі немає хліба! Книжки, коли я, щоб утримувати тебе і твого сина в розкошах, а твого любого батька врятувати від в'язниці, продала всі свої дрібнички і навіть індійську шаль з плечей – усе, до останньої ложечки, щоб крамарі не ображали нас і містер Клеп, який справді має на те право, отримав свої гроші, бо він не якийсь там скнара і визискувач, а добрий чоловік і батько родини! Ох, Еміліє, ти доведеш мене до могили своїми книжками і своїм хлопцем, якого занапащаєш, бо не хочеш розлучитися з ним! Ох, дочко, нехай господь пошле тобі кращих дітей, ніж мої! Джоз кидає батька на старість, а тут ще й Джордж, який міг би й так усе мати, бути багатим, ходить до школи з золотим годинником, мов лорд, коли мій нещасний старий чоловік не має ані... ані шилінга!..

Місіс Седлі зайшлася Істеричним плачем і більше нічого вже не змогла сказати. Її крик луною прокотився по всіх кімнатах маленького будиночка, і жіноцтво, що там було, почуло кожне слово цієї розмови.

– Мамо, мамо! – й собі заплакала сердешна Емілія. – Ви ж

нічого мені не казали. Я... я пообіцяла йому книжки. Я… я тільки сьогодні вранці продала свою шаль. Нате вам гроші... всі!

І тремтячими руками вона дістала свої срібняки й золоті соверени... свої дорогі соверени! Вона тицяла гроші в руки матері, а вони падали й котилися по сходах.

Потім Емілія кинулась до своєї кімнати і в розпачі й безмежному горі впала на ліжко. Тепер вона все збагнула. Вона приносить дитину в жертву своєму егоїзмові. Якби не вона, син отримав би становище, багатство, освіту – посів би те місце, яке старший Джордж утратив через неї. Досить одного її слова – і старий батько матиме на що жити, а син отримає цілий маєток. Ох, як тяжко усвідомлювати це чутливому, зраненому серцю!

Розділ XLVII
ГОНТ-ГАУС

Кожному відомо, що міський палац лорда Стайна стоїть на Гонт-сквер, від якої відходить Грейт-Гонт-стріт,[266] куди ми колись, ще за життя небіжчика сера Пітта Кроулі, відвезли були Ребеку. Зазирніть крізь огорожу, і за темними стовбурами дерев у глибині саду ви побачите кількох жалюгідних гувернанток з блідими дітьми, що прогулюються навколо сірої, вибляклої галявинки, в центрі якої височить статуя лорда Гонта, який брав участь у битві під Мінденом,[267] – він у перуці з трьома кісками, але вбраний, як римський імператор. Гонт-гаус займає майже цілий бік площі. З трьох інших боків її оточують будівлі, що бачили кращі часи, – високі, похмурі, з сірими або пофарбованими в трохи ясніші кольори кам'яними віконними проймами. Мабуть, тепер за тими вузькими незручними вікнами панують сутінки. Гостинність відійшла від цих дверей, як відійшли в минуле оздоблені галунами лакеї і хлопчики-проводирі, що гасили свої смолоскипи в залізних гасильниках, які й досі стримлять побіч ліхтарів біля входу. Тепер площу заполонили мідні таблички: «Доктор такий-то», «Західне відділення Дідлсекського банку», «Англо-європейське товариство» і таке інше. Все це має гнітючий вигляд, та й палац лорда Стайна здається не веселішим. Я бачив його тільки знадвору – високу кам'яну огорожу й неоковирні грубі колони обабіч широкої брами, з якої інколи визирає старий воротар з гладкою, понурою, червоною пикою, а над огорожею – вікна спалень, піддашшя й димарі, звідки в наші дні рідко здіймається дим, бо теперішній лорд Стайн мешкає в Неаполі, воліючи дивитись на затоку, Капрі й Везувій, а не на одноманітну огорожу Гонт-сквер.

За кількадесят ярдів від тієї брами, вже на Нью-Гонт-стріт, куди виходять стайні Гонт-гауса, є невеличкі двері; їх навіть важко відрізнити від дверей тих стаєнь. Та колись біля них зупинялося багато невеличких закритих екіпажів, як розповідав мені мій інформатор (Том Пролазлі, який знає геть усе і який показував мені те місце).

– Цими дверима, сер, часто входили й виходили принц і Пердіта,[268] – часто казав він мені. – Сюди заходив герцог *** з

Маріанною Кларк.[269] Ці двері ведуть до славнозвісних petits appartements[270] лорда Стайна. Один із них, сер, весь оббитий слоновою кісткою та білим атласом, інший – чорним деревом та чорним оксамитом; є там невеличка бенкетна зала, скопійована з будинку Салюстія в Помпеї і розмальована Козуеєм,[271] є маленька кухонька, де все начиння срібне, а рожни – золоті. Там Егаліте, герцог Орлеанський,[272] пік куріпок тієї ночі, коли разом з маркізом Стайном виграв у ломбер сто тисяч фунтів в однієї вельможної особи. Частина тих грошей пішла на французьку революцію, частина – на купівлю титулу маркіза й ордена Підв'язки маркізові Гонту, а решта… – та ми не маємо на меті розповідати, куди ділася решта грошей, хоч Том Пролазлі, що знає про всі чужі справи, міг би дати звіт за кожний шилінг.

Крім цього будинку в столиці, маркіз мав у різних місцях трьох королівств ще багато замків і палаців, описи яких можна знайти в путівниках: замок Стронгбоу з лісами на березі Шеннону; Гонт-касл у Кармартеншірі, де взято в полон Річарда II; замок Говтлі в Йоркшірі, де, як мені розповідали, було двісті срібних чайників для гостей та іншого відповідного до них розкішного начиння, і Стілбрук у Гемпширі – маркізів маєток, трохи скромніша резиденція, де, як ми всі пам'ятаємо, стояли ті чудові меблі, що їх після смерті його милості продав з аукціону один відомий аукціонер, теж уже давно небіжчик.

Маркіза Стайн походила з славетного, стародавнього роду Керлайонів, маркізів Камелотів, які зберегли свою давню віру ще з часів навернення в християнство шановного друїда, свого предка, і родовід яких сягає в часи, ще давніші за ті, коли на наші острови прибув король Брут.[273] Старшому синові в родині з давніх-давен давали ім'я Пондрагон, а молодшим – Артур, Утер або Карадок. Багато з них склали свої голови в монархістських змовах. Єлизавета відтяла голову сучасному їй Артурові, що був камергером у Філіппа й Марії[274] і возив листи шотландської королеви[275] до її дядьків Гізів. Його менший брат був офіцером великого герцога,[276] одним із найдіяльніших учасників славнозвісної Варфоломіївської ночі. Поки Марія перебувала у в'язниці, Камелоти влаштовували змови, щоб визволити її. Великих майнових втрат родині завдали спорядження війська проти іспанців за часів Армади[277] та кари й конфіскації, які накладала на них Єлизавета за переховування

католицьких священиків, за впертий нонконформізм і папістські надуживання. Один боягузливий представник цієї родини за короля Якова[278] був зрікся своєї віри, переконаний доказами того великого теолога, і маєтки родини внаслідок цієї своєчасної легкодухості трохи збільшились. Але вже той граф Камелот, що жив за часів Карла,[279] знов повернувся до віри своїх предків, і родина далі боролася за цю віру і убожіла через неї, доки був живий хоч один Стюарт, здатний задумати або очолити повстання.

Леді Мері Керлайон виховувалася в одному паризькому монастирі; її бабусею була дофіна Марія-Антуанетта.[280] В розквіті дівочої краси її віддали заміж за лорда Гонта – продали, як кажуть, тому чоловікові, що був тоді в Парижі і виграв величезну суму грошей у її брата на бенкетах у Філіппа Орлеанського. Славнозвісну дуель лорда Гонта з графом де ля Маршем, полковником «сірих мушкетерів», чутки пояснюють зазіханням того офіцера (колишнього пажа, що й далі був улюбленцем королеви) на руку красуні Мері Керлайон. Вона вийшла заміж за лорда Гонта, коли в графа ще не загоїлися рани, оселилася в Гонт-гаусі і якийсь час була оздобою двору принца Уельського. Фокс виголошував тости на її честь. Морріс і Шерідан оспівували її в своїх віршах. Малмсбері якнайвишуканіше кланявся їй, Уолпол називав її найчарівнішою, Девоншір мало не ревнував. Та її лякали бурхливі розваги людей, серед яких вона опинилася, і, народивши двох синів, вона почала жити замкнутим, побожним життям. Не дивно, що лорда Стайна, який любив веселощі, не часто бачили поруч з цією тремтячою, мовчазною, забобонною і нещасною леді.

Згадуваний уже Том Пролазлі (який не має жодного стосунку до нашої розповіді, лише знає весь лондонський світ, а також історію і таємниці кожної родини) розповідав мені й інше про міледі Стайн – може, правду, а може, й брехню.

– У себе вдома, – розповідав Том, – та жінка терпіла страшні приниження. Лорд Стайн наказував їй сідати до столу з такими жінками, що я нізащо в світі не дозволив би місіс Пролазлі зустрічатися з ними, – з леді Крекенбері, з місіс Чіпенгем, з мадам де ля Крюшкассе, дружиною французького секретаря (від будь-якої з тих дам Том Пролазлі, що пожертвував би задля них своєю дружиною, радий був би отримати вітання або запрошення на обід), – одне слово, з усіма королівськими

фавориткамии. То невже ви думаєте, що жінка з такої родини, гордовита, як самі Бурбони, жінка, для якої Стайни – просто лакеї, вискочні (бо це, властиво, не старовинні Гонти, а молодша, сумнівна вітка родини), невже ви думаєте, кажу я (читач не повинен забувати, що це слова Тома Пролазлі), що маркіза Стайн, найгордовитіша жінка в Англії, так скорилася б своєму чоловікові, якби на це не було особливих підстав? Дурниці! Були, кажу я вам, *таємні причини*. І ось які: абат де ля Марш, що був причетний до Кіберонської справи[281] разом з Пюїзе і Тентаньяком, а потім емігрував до нас, той самий полковник «сірих мушкетерів», з яким Стайн бився на дуелі вісімдесят шостого року… зустрівся тут знов з маркізою. Це після того, як велебного полковника застрелили в Бретані, леді Стайн стала така побожна: вона тепер щодня замикається зі своїм сповідником і щоранку слухає службу божу на Іспанській площі. Я вистежив її так – тобто випадково зустрів, – і будьте певні, що тут без якоїсь таємниці не обійшлося. Люди не бувають такі нещасні, коли їм нема в чому каятися, – додав Том Пролазлі, глибокодумно хитаючи головою, – і будьте певні, ця жінка не корилася б так маркізові, якби він не тримав над її головою меча.

Отже, коли відомості містера Пролазлі правдиві, цій леді, незважаючи на її високе становище, доводилось терпіти багато особистих принижень і ховати під зовнішнім спокоєм велике потаємне горе. Тож давайте, братове мої, чиї імена не вписані до «Червоної книги»,[282] втішатися приємною думкою, що й ті, хто стоїть вище за нас, бувають нещасні і що в Дамокла, хоч він сидить на атласних подушках і їсть із золотих тарілок, висить над головою страшний меч у вигляді судового виконавця, спадкової хвороби чи родинної таємниці, меч, який раз по раз грізно витикається з-за візерунчастих гобеленів і одного чудового дня впаде на голову нещасного.

Якщо порівняти становище злидаря й вельможі, то (знову ж таки за словами містера Пролазлі) перший завжди знайде, чим себе втішити. Оскільки ви не сподіваєтеся спадку і ніхто не сподівається його від вас, то можете бути в добрих стосунках зі своїм батьком чи сином, а тим часом спадкоємець такого великого вельможі, як мілорд Стайн, не може не лютувати, бо почуває, що його відпихають від влади, а отже, й дивиться на суперника дуже неприязним оком.

– Вважайте за правило, – каже містер Пролазлі, непоправний цинік, – що в усіх вельможних родинах батьки й старші сини ненавидять один одного. Кронпринц завжди перебуває в опозиції до корони або пожадливо простягає до неї руки. Шекспір знав світ, голубе мій, і коли він змальовує, як принц Гел (родина Гонтів вважає його своїм предком, хоч він така сама рідня Джонові Гонту, як нам з вами) приміряє корону свого батька,[283] то це справжнє зображення кожного спадкоємця. Якщо б ви були спадкоємцем герцогства і тисячі фунтів на день прибутку, то невже б ви не захотіли оволодіти ними? Не вірю! І цілком зрозуміло, що кожний вельможа, який ненавидів свого батька, добре знає, що його син так само ненавидить його; не дивно, що вони ставляться один до одного підозріло й неприязно. Те саме в стосунках старшого сина з молодшими. Ви повинні, голубе, знати, що кожен старший син дивиться на молодших братів у домі як на своїх ворогів, що відбирають у нього гроші, які повинні законно належати йому. Я часто чув, як Джордж Мак-Турок, старший син лорда Баязета, казав, що якби його воля, він, дочекавшись титулу, зробив би те, що роблять султани: вичистив би маєток, зразу відрубавши голови всім молодшим братам. І так вони всі думають. Запевняю вас, кожен з них у душі турок. Атож, сер, вони знають світ.

Тієї миті повз нас випадково проходив якийсь великий вельможа. Капелюх містера Пролазлі миттю злетів з його голови, і він, всміхаючись і кланяючись, кинувся вперед. Це свідчило, що він також знає світ – звичайно, по-своєму, по-пролазлівському. Вклавши все своє майно до останнього шилінга в щорічну ренту, Том міг не тримати зла на своїх небожів і небог, а до тих, що стояли вище за нього, не мав ніякого іншого почуття, крім постійного, великодушного бажання пообідати в них.

Між маркізою і природним, ніжним почуттям матері до дітей стояла жорстока перепона у вигляді різниці віри. Сама материнська любов до синів тільки додавала смутку й страху цій нещасній побожній жінці. Її відділяла від дітей фатальна прірва. Вона не могла сягнути через неї своїми кволими руками, не могла перетягти дітей на свій бік, де, як вона вірила, на них чекав порятунок. Коли сини були ще молоді, лорд Стайн, сам учений чоловік і охочий до казуїстики, не знав

кращої розваги в своєму маєтку, як після вечері, за келихом вина, нацьковувати вихователя своїх синів, велебного містера Трейла (нині мілорда єпископа Ілінгського) на сповідника міледі, отця Мола, цебто зіштовхувати Оксфорд і Сент-Ашель.[284]

– Браво, Летімере![285] Добре сказано, Лойоло![286] – вигукував він по черзі.

Він обіцяв зробити Мола єпископом, якщо той перейде в протестанти, і божився, що використає весь свій вплив, щоб здобути Трейлові кардинальську митру, якщо він зречеться своєї віри. Але жоден з духовних отців не відступався. І хоч сповнена любові мати сподівалася, що її менший, ближчий до неї син повернеться до правдивої віри – віри своєї матері, – цю побожну жінку чекало страшне, гірке розчарування, яке було ніби карою за гріховність її заміжжя.

Мілорд Гонг, як відомо кожному, хто зустрічається з перами, одружився з леді Бланш Осотріс, дочкою шляхетної родини Голодвірсів, що були вже згадувані в цій правдивій історії. Молодим відвели одне крило Гонт-гауса, бо голова родини хотів володарювати і, поки був толовою, володарювати неподільно. Та його син і спадкоємець, який мало жив удома, не ладнав з дружиною і позичав під майбутню спадщину стільки грошей, скільки йому було треба понад ті скромні суми, на які розщедрювався батько. Маркіз знав усі синові борги до останнього шилінга. Після передчасної смерті маркіза виявилося, що він був власником багатьох синових векселів, які скупив і заповів дітям меншого сина.

На превеликий жаль мілорда Гонта й на злісну радість його природного ворога батька, леді Гонт була бездітна. Тому лордові Джорджу Гонту наказали повернутися з Відня, де він віддавався вальсам та дипломатії, і стати перед олтарем з високоповажною Джоан, дочкою Джона Джонса, голови банкірської контори «Джонс, Браун і Робінсон» на Ломбард-стріт, щойно вшанованого титулом барона Гелвеліна. Від цього шлюбу народилося кілька синів і дочок, доля яких не має ніякого стосунку до нашої повісті.

Спершу то було щасливе і вдале подружжя. Мілорд Джордж Гонт умів не тільки читати, але й писав майже без помилок. Він досить добре розмовляв по-французькому і був одним із найкращих танцюристів Європи. Безперечно, що з таким хистом

і таким становищем на батьківщині його милість за свою діяльність мав доскочити найвищих відзнак. Леді, його дружина, відчувала себе створеною для двірського життя, а багатство давало їй можливість влаштовувати розкішні бенкети в тих європейських містах, куди вели її чоловіка обов’язки дипломата. Подейкували, що його мають призначити радником посольства, а в клубі «Мандрівники»[287] навіть билися об заклад, що він скоро стане послом, доли раптом пішла чутка про дивну поведінку секретаря посольства: на великому дипломатичному обіді він раптом схопився і заявив, що pâté de foie gras[288] отруєний. Потім він з’явився на бенкет до баварського посла графа Шпрінгбока-Гогенлауфена з поголеною головою і в сутані капуцина. А то ж був зовсім не костюмований вечір, як дехто потім казав.

– Щось тут не так, – перешіптувалися люди. – З його дідом також було те саме. Це в них у роду.

Його дружина й діти повернулися на батьківщину й оселились у Гонт-гаусі. Лорд Джордж залишив свою посаду на європейському континенті і був посланий, як писалося в «Газеті», до Бразилії. Та людей не обдуриш: він ніколи не повертався з тієї подорожі, ніколи там не вмирав, ніколи не жив там і навіть ніколи там не був. Його ніде не було, він зник.

– Бразілія! – казав, глузливо всміхаючись, один пліткар другому. – Бразилія – це Сен-Джонс-вуд. Ріо-де-Жанейро – це будиночок, з чотирьох боків оточений високим муром, а лорд Джордж акредитований при наглядачеві, що нагородив його орденом Гамівної сорочки.

Такими епітафіями часто вшановують один одного люди на Ярмарку Суєти.

Двічі чи тричі на тиждень, рано-вранці, бідолашна мати, спокутуючи свої гріхи, їздила до нещасного хворого. Інколи він сміявся, коли бачив її (і той сміх був для матері гірший за плач); часом грався: блискучий денді, учасник Віденського конгресу, тягав по підлозі дерев’яного коника або колихав ляльку маленької наглядачевої дочки. Інколи він упізнавав матір і отця Мола, її сповідника й супутника; але найчастіше забував її, як забув дружину, дітей, любов, шанолюбство, суєту. Але завжди пам’ятав, коли пора обідати, й починав плакати, як йому у вино доливали надто багато води.

Ця таємнича хвороба була в його крові. Сердешна мати

успадкувала її від свого старовинного роду. Це лихо вже двічі нагадувало про себе в родині її батька, задовго до того, як леді Стайн упала в гріх і почала покутувати свою провину постом, слізьми й молитвами. Гордощам роду завдано смертельного удару, як первісткові фараона. Темна пляма фатальної приреченості лягла на ті двері – високі старовинні двері, увінчані коронами та різьбленими гербами.

Тим часом діти відсутнього лорда безтурботно підростали, й гадки не маючи, що над ними теж тяжіє прокляття. Спочатку вони говорили про батька, уявляли собі, як він повернеться. Потім почали дедалі рідше згадувати ім’я живого небіжчика, а тоді й зовсім забули про нього. Тільки зломлена стара бабуся тремтіла на думку, що вони успадкують батькову ганьбу, так само як його почесті, і з жахом чекала того дня, коли страшне дідівське прокляття впаде й на них.

Таке саме похмуре передчуття не давало спокою і лордові Стайну. Він пробував утопити в червоному морі вина й веселощів страшний привид, що стояв біля його ліжка, і часом губив його в натовпі й бучних розвагах. Та тільки-но лорд Стайн залишався сам, привид знов повертався і з плином років, здавалося, ставав дедалі загрозливіший.

«Я взяв твого сина, – казав він, – то чому б не взяти й тебе? Я можу будь-коли замкнути тебе до в’язниці, як твого сина Джорджа. Хоч завтра можу торкнутися твоєї голови, тоді прощайте, розваги, почесті, бенкети, краса, друзі, облесники, французькі кухарі, гарні коні й палаци, – замість них ти матимеш неволю і твердий сінник, як Джордж Гонт».

Тоді мілорд кидав виклик привидові, що погрожував йому, бо він знав, як ухилитися від свого ворога.

Отож за високими, різьбленими порталами Гонт-гауса з його закіптюженими коронами й вензелями панували багатство й розкоші, та великого щастя там годі було знайти. Тут влаштовували найрозкішніші в Лондоні бенкети, проте задоволені ними були хіба що ті гості, які сиділи за столом мілорда. Якби він не був таким впливовим вельможею, можливо, гості й не дуже квапилися б до нього, та на Ярмарку Суєти поблажливо ставляться до гріхів великих людей. Nous regardons à deux fois[289] (як казала одна французька дама), перше ніж осудимо таку особу, як мілорд. Деякі прискіпливі критики й гидливі моралісти, може, й лаяли лорда Стайна, та

однаково залюбки приходили до нього, коли він їх запрошував.

– Лорд Стайн – пропаща людина, – казала леді Слінгстон, – але всі до нього ходять, і я, звичайно, допильную своїх дівчат, щоб з ними, бува, чогось не сталося.

– Я багато чим зобов'язаний його милості, властне, всім у житті, – казав велебний доктор Трейл, а сам думав, що архієпископ дуже постарів, а місіс Трейл та його дочки ладні швидше пропустити відправу в церкві, ніж бодай один проханий вечір у його милості.

– Для того чоловіка немає нічого святого, – казав молодий лорд Саутдаун сестрі, яка лагідно дорікала йому за те, що він буває в лорда Стайна, бо мати розповідала їй, що в Гонт-гаусі діються страшні речі, – та в нього, хай йому біс, подають найкраще в Європі сухе сілері.

Баронетові Пітту Кроулі, серові Пітту, взірцеві пристойності, який провадив місіонерські сходини, ні на мить не спадало на думку, що туди не личить ходити.

– Там, де можна зустріти таких осіб, як єпископ Ілінгський і графиня Слінгстон, наша честь не може бути принижена, запевняю тебе, Джейн. Високе звання і становище лорда Стайна дають йому право командувати такими, як ми. Лорд-намісник графства – шановна особа, люба моя. Крім того, ми колись товаришували з Джорджем Гонтом: я був першим, а він другим аташе при пумпернікельському посольстві.

Одне слово, всі ходили до тієї великої людини – всі, кого запрошували: так само й ви, читачу (не відмагайтесь!), і я, автор, пішли б туди, якби отримали запрошення.

Розділ XLVIII
У ЯКОМУ ЧИТАЧА ВВОДЯТЬ У НАЙКРАЩЕ ТОВАРИСТВО

Нарешті Бекі за свою люб’язність і увагу до голови чоловічої родини дочекалася надзвичайно великої винагороди – певна річ, не матеріальної, але такої, що її ця маленька жінка домагалася дужче, ніж якогось відчутного добра. Навіть якщо вона й не бажала жити порядним життям, то хотіла мати репутацію порядної жінки, а ми знаємо, що в світському товаристві жодна жінка не досягне цієї мети, поки не оздобить себе шлейфами й перами і не буде відрекомендована при дворі свого монарха. З цієї найяснішої зустрічі жінки повертаються чесними. Лорд-камергер видає їм свідоцтво про цноту. І як сумнівні товари чи листи переходять через карантинну піч, після чого їх кроплять пахучим оцтом і визнають очищеними, так і багато жінок, що мають сумнівну репутацію і схильні розносити заразу, перейшовши через цілюще горно королівської присутності, стають чисті, як ангел, без єдиної плями.

Нехай міледі Голодвірс, міледі Тафто, місіс Б’ют Кроулі та інші дами, які особисто знають місіс Родон, вигукують «Тьху!» на думку про те, що ця мерзенна пройдисвітка схилиться в реверансі перед монархом, нехай заявляють, що якби була жива їхня добра королева Шарлотта, вона б ніколи не допустила таку зіпсовану особу до своєї цнотливої вітальні. Та коли ми врахуємо те, що місіс Родон складала іспит у присутності першого джентльмена Європи і, так би мовити, витримала пробу на репутацію, то буде просто нелояльно й далі сумніватися в її доброчесності. Я особисто з любов’ю і глибокою пошаною дивлюся на ту велику історичну особу. О, як високо ми ставимо на Ярмарку Суєти благородне звання джентльмена, коли цій вельмишановній, найяснішій особі за одностайним рішенням найкращої і найосвіченішої частини нашого народу надано титул «Першого джентльмена свого королівства»! Пам’ятаєш, мій любий М., товаришу моєї молодості, як одного щасливого вечора двадцять п’ять років тому, коли в театрі йшов «Тартюф» у поставі Елістона, з Дотоном та Лістоном у головних ролях, двоє хлопчаків отримали від своїх вірнопідданих учителів дозвіл піти зі

Шкуродерні,[290] де вони вчилися, й приєднатися до юрби на сцені Друрілейнського театру, що зібралася вітати короля? Короля! Так, то був він. Гвардійці стояли перед його ложею; маркіз Стайн (лорд Пудреної кімнати[291]) та інші державні мужі скупчилися за кріслом, де він сидів, – рум'яний, огрядний, весь в орденах та в пишних кучерях. Як ми співали «Дай віку, боже, королю»! Як здригався й гримів будинок від гучної музики! Як усі ревли «ура!» й вимахували хусточками! Жінки плакали, матері обіймали своїх діток, дехто аж млів від хвилювання. Люди душилися в партері, крик і стогін стояв над розбурханим ревучим натовпом, який показував, що він готовий – і справді був майже готовий – померти за нього. Так, ми його бачили. Цього вже доля в нас не відбере. Інші бачили Наполеона. Ще й досі є люди, що бачили Фрідріха Великого, доктора Джонсона, Марію-Антуанетту… Тож ми маємо цілковите право гордо сказати своїм дітям, що ми бачили Георга Доброго, Величного, Великого.

Отже, в житті місіс Родон настав щасливий день, коли ця праведниця була допущена в двірський рай, про який вона так мріяла. Зовиця була їй хрещеною матір'ю. Призначеного дня сер Пітт і його дружина у великій родинній кареті (щойно придбаній, оскільки баронет сподівався отримати високу посаду головного судді графства) під'їхали до невеличкого будинку на Керзон-стріт, на науку Реглсові, що, виглядаючи зі своєї крамнички, побачив розкішні пера всередині карети й величезні бутоньєрки на нових лівреях служників.

Сер Пітт у пишному мундирі, зі шпагою, що била його по ногах, зліз з карети й пішов до будинку. Малий Родон припав до шибки у вітальні і, всміхаючись, з усієї сили кивав тітці, що сиділа в кареті. Сер Пітт швидко повернувся, ведучи загорнену в білу шаль леді з пишними перами на голові, що граційно підтримувала свій шлейф з чудової парчі. Вона сіла в карету, мов принцеса, що все життя їздила до двору, милостиво всміхнулася служникові, що відчинив їй дверцята, і баронетові, який сів слідом за нею.

Потім з'явився Родон у гвардійському мундирі, вже добре приношеному й надто тісному для нього. Він мав замикати процесію і їхати до свого монарха в найманому екіпажі, але добра невістка наполягла, щоб вони їхали цілою родиною. Карета, мовляв, велика, дами не такі гладкі й можуть тримати

свої шлейфи на колінах, – тож кінець кінцем усі четверо вирушили разом. Скоро їхня карета приєдналася до інших розкішних повозів, що їхали по Пікаділлі та Сент-Джеймс-стріт у напрямку старого цегляного палацу, де Брауншвейзьке світило[292] готувався до прийому своєї аристократії.

Бекі ладна була з вікна карети благословляти всіх перехожих, у такому вона була піднесеному настрої і так глибоко усвідомлювала велич становища, якого нарешті досягла. Атож, навіть наша Бекі мала своє дошкульне місце. Як часто люди пишаються тими своїми прикметами, яких інші в них не цінують! Наприклад, Комус твердо переконаний, що він найбільший трагічний актор Англії; Браун, відомий романіст, мріє прославитися не як письменник, а як модник, Робінсон, відомий адвокат, зовсім не цінує своєї репутації в суді, а вважає себе неперевершеним майстром у верховій їзді. Так і Бекі поставила собі за мету бути пристойною жінкою, а надто щоб її інші вважали за пристойну, і домагалася цієї мети з дивовижною впертістю, винахідливістю й успіхом. Як ми вже казали, інколи Бекі й сама ладна була повірити, що вона світська леді, забуваючи, що вдома в неї нема ні цента, що біля дверей на неї чигають кредитори, а торговців доводиться просити й улещувати, – одне слово, що в неї немає під ногами грунту, на який можна було б опертися. Отож і тепер, їдучи в кареті до королівського палацу, вона прибрала таку величну, самовдоволену, незалежну й значущу міну, що навіть леді Джейн стало смішно. Вона зайшла в королівські покої, так високо піднявши голову, як личило б королеві, і якби Ребека стала королевою, я не сумніваюся, що вона б чудово зіграла свою роль.

Ми маємо цілковите право сказати, що costume de cour[293] місіс Родон того дня, коли її відрекомендували королю, було дуже елегантне й вишукане. Багато жінок, яких ми бачимо, – ми, хто носить стрічки й зірки і буває на сент-джеймських прийомах, або ж ми, хто в брудних черевиках вештається по Пел-Мел і зазирає у вікна карет, коли ті їдуть повз нього, на вельможних осіб у перах, – багато світських дам, кажу я, яких ми бачимо в дні ранкових прийомів десь о другій годині після півдня, коли оркестр лейб-гвардії у вишитих галунами куртках грає тріумфальні марші, сидячи на своїх живих стільцях – гарячих буланих конях, багато тих дам аж ніяк не здаються нам

чарівними, привабливими істотами. Дивитися на якусь опасисту графиню років шістдесяти, декольтовану, в зморшках, підфарбовану і підрум'янену до самих повік, з мерехтливими діамантами в перуці, швидше повчально й корисно, ніж приємно. Вона має такий вигляд, як Сент-Джеймс-стріт рановранці, коли половина ліхтарів погашена, а друга половина ледь блимає, ніби ось-ось має зникнути, мов духи перед світанком. Такі принади, які ми випадково бачимо, коли карета її милості минає нас, повинні показуватись на вулиці тільки вночі. Якщо навіть Цинтія[294] вдень здається змарнілою, як ми часом спостерігали цьогорічного зимового сезону, коли Феб нахабно задивлявся на неї з другого боку неба, то як може леді Каслмоулді тримати високо голову, коли сонце світить у вікно карети, нещадно виводячи на світ божий усі зморшки й брижі, що ними час поорав її лице? Ні, придворні прийоми треба влаштовувати в листопаді або тоді, як надворі стоїть туман; а може, відквітлі султанші нашого Ярмарку Суєти повинні пересуватися в закритих ношах, виходити з них закутаними й робити реверанси своєму монархові при світлі ліхтарів.

Проте нашій любій Ребеці не треба було такого сприятливого освітлення, щоб показати свою вроду. Її обличчя ще не боялося яскравого сонця, а сукня – хоч кожній сучасній дамі на Ярмарку Суєти вона видалася б найбезглуздішим і найнедоладнішим вбранням, яке тільки можна собі уявити, – двадцять п'ять років тому була, на її думку й на думку всього товариства, така чудова, як найвишуканіший туалет уславленої красуні нинішнього сезону. Мине зо два десятки років, і це диво кравецького мистецтва також відійде в небуття разом з іншою суєтою суєт. Але ми надто відхилилися від теми. Туалет місіс Родон, коли її відрекомендували до двору, визнаний був charmant.[295] Навіть добра леді Джейн мусила з цим погодитися: дивлячись на невістку, вона гірко подумала, що в її власному вбранні куди менше смаку.

Вона й не здогадувалася, скільки зусиль, роздумів і вигадки витратила місіс Родон на той туалет. Ребека мала не гірший смак, ніж найкраща кравчиня в Європі, і таке вміння влаштовувати свої справи, яке леді Джейн навіть не снилося. Ця остання швидко помітила чудову парчу на шлейфі в невістки й незвичайно тонке мереживо на її сукні.

Клапоть цієї парчі залишився в неї з давніх часів, пояснила

Бекі, а мереживо пощастило купити. Воно лежить у неї вже цілу вічність.

– Люба місіс Кроулі, таж воно мало коштувати цілий маєток, – мовила леді Джейн, дивлячись на своє мереживо, далеко не таке гарне. Приглянувшись до старовинної парчі, з якої була пошита придворна сукня місіс Родон, вона хотіла додати, що не могла б дозволити собі купити таку розкішну сукню, але змовчала, щоб не образити невістку.

Та я думаю, що навіть лагідна леді Джейн розгнівалася б, якби знала все. Річ у тім, що коли місіс Родон опоряджувала будинок сера Пітта, вона знайшла те мереживо й ту парчу – власність попередніх господинь дому – в старовинних шафах і тихенько забрала ті скарби додому, щоб прикрасити ними свою особу. Брігс бачила, як Бекі їх брала, але нічого не питала й не зчиняла бучі; може, вона навіть поспівчувала їй, як поспівчувала б не одна чесна жінка.

А діаманти...

– Де ти в біса взяла ці діаманти, Бекі? – запитав її чоловік, милуючись коштовностями, які яскраво блищали на шиї і в вухах дружини і яких він ніколи раніше в неї не бачив.

Бекі ледь почервоніла й пильно глянула на чоловіка. Сер Пітт також ледь зашарівся і відвернувсь до вікна. Річ у тім, що він сам подарував Бекі декотрі з тих оздоб – чудову діамантову застібку, якою Ребека пришпилила перлини на шиї, – і не знайшов нагоди сказати про це дружині.

Бекі відвела погляд від чоловіка і переможно, зухвало подивилась на сера Пітта, немов питаючи: «Зрадити вас?»

– Угадай! – сказала вона чоловікові. – Ну, дурненький! Як ти вважаєш, де я їх узяла? Все, крім застібки, яку давно подарував мені один близький приятель, я, звичайно, взяла в позику. У містера Полоніуса на Ковентрі-стріт. Невже ти думаєш, що всі діаманти, в яких з’являються при дворі, належать тим, кого вони оздоблюють, як ці чудові камені леді Джейн, – до речі, вони багато кращі за мої.

– Це родинні коштовності, – мовив сер Пітт, знову зніяковівши.

Поки відбувалася ця родинна розмова, карета котилася вулицею, аж поки нарешті висадила свій вантаж біля парадного входу в палац, де монарх сидів уже у всій своїй пишноті.

Діаманти, якими милувався Родон, не повернулися до

містера Полоніуса на Ковентрі-стріт, та він їх і не вимагав. Вони опинилися в потаємному сховку – маленькій скриньці, яку давно подарувала Бекі Емілія Седлі і в якій та зберігала багато корисних, а може, й коштовних речей, що про них чоловік не знав. Не знати нічого або знати дуже мало – така доля чоловіків. А приховувати – хіба це не риса вдачі багатьох жінок? О леді, хто з вас не приховує від чоловіків рахунки своїх кравчинь? У скількох із вас є сукні й браслети, які ви не зважуєтесь показувати або носите з острахом? З острахом і з усмішкою лащитись ви до чоловіка, який сидить поруч і не може відрізнити нової атласної сукні від старої чи нового браслета від торішнього і який гадки не має про те, що жовтий мереживний шарф, схожий на ганчірку, коштує сорок гіней і що від мадам Бобіно щотижня надходять листи, в яких та настійливо вимагає грошей!

Так і Родон нічого не знав про діамантові сережки та діамантову брошку, яка оздоблювала груди його дружини; проте маркіз Стайн, що, як лорд Пудреної кімнати й один з найбільших сановників і найвідоміших захисників англійського трону, був присутній там серед інших вельмож у всій пишноті своїх зірок, підв’язок, ланцюжків та орденських стрічок і явно виділяв цю маленьку жінку з-посеред інших, знав, звідки вони походять і хто за них заплатив.

Нахилившись до неї, він усміхнувся й процитував усім відомі, чудові рядки з «Викрадення локона»[296] про діаманти Белінди, «які єврей би цілував й обожнював безбожник».

– Але, я сподіваюся, ваша милість – побожний? – мовила маленька леді й стріпнула головою.

Дами навколо неї почали перешіптуватись і пліткувати, а джентльмени – кивати головою і теж перешіптуватись, побачивши, якою увагою вшанував маленьку пройдисвітку цей вельможа.

Таке безсиле, недосвідчене перо, як моє, навіть не зважується описувати подробиці зустрічі Ребеки Кроулі, в дівоцтві Шарп, з її найяснішим володарем. Засліплені очі мружаться від самої думки про ту велич. Вірнопідданські почуття й скромність не дозволяють нам навіть подумки надто пильно й зухвало роззирнутися по священній аудієнц-залі, а змушують нас швидко, шанобливо відступити, в побожному мовчанні низько вклоняючись його величності.

Досить сказати, що після цієї зустрічі в усьому Лондоні не було вірнопідданішого серця, ніж серце Бекі. Ім'я короля завжди було в неї на устах, вона казала, що він найчарівніший зі смертних. Бекі пішла до крамниці Кольнагі й замовила найкращий портрет, який тільки могло створити мистецтво і який можна було придбати наборг, – славнозвісний портрет, де найкращий з монархів, у сюртуці з хутряним коміром, коротких панталонах і шовкових панчохах, сидить на канапі й безглуздо посміхається з-під кучерявої рудої перуки. Вона замовила брошку з мініатюрою короля і тепер завжди носила її. Вона розважала своїх знайомих і навіть трохи набридала їм розмовами про його вишуканість і вроду. Хтозна, може, ця маленька жінка мріяла про роль нової Ментенон[297] чи Помпадур.[298]

Але найцікавіше було послухати після зустрічі з монархом її розмови про чесноти. У Ребеки було кілька знайомих дам, що, треба визнати, мали не вельми високу репутацію на Ярмарку Суєти. І ось тепер, ставши доброчесною жінкою, Бекі не захотіла знатися з цими сумнівними особами: вона не відповіла леді Крекенбері, коли та кивнула їй зі своєї ложі, а зустрівши місіс Вашінгтон-Уайт на крузі в Парку, навіть відвернулася від неї.

– Треба, любий мій, дати їм взнаки, хто я, – казала вона. – Я не можу з'являтися на люди з сумнівними особами. Я співчуваю леді Крекенбері від щирого серця, і місіс Вашінгтон-Уайт дуже добра жінка. Ти можеш їздити до них і обідати там, якщо тобі захочеться пограти в карти. А я не можу і не хочу бувати в них. І, будь ласка, попередь Сміта, хай каже, що мене немає вдома, як котрась із них завітає.

Опис туалету Ребеки з'явився в газетах – пера, мереживо, чудові діаманти і все інше. Леді Крекенбері прочитала те місце з жалем і почала розмову зі своїми прихильниками про те, що ця жінка стала надто гонориста. Місіс Б'ют Кроулі та її молоді дочки в себе вдома, отримавши з міста номер «Морнінг пост», дали волю своєму благородному обуренню.

– Якби ти мала руді коси, зелені очі й була дочкою французької циркової танцівниці, – казала місіс Б'ют старшій дочці (що, навпаки, була смаглява, низенька й кирпатенька), – ти, звичайно, теж мала б чудові діаманти і твоя кузина леді Джейн відрекомендувала б тебе до двору. Але ти тільки аристократка, бідна моя дитино. В твоїх жилах тече

найшляхетніша кров Англії, а твій посаг – лише добрі засади й побожність. Я сама – дружина баронетового молодшого брата, але мені й на думку не спало б показуватись при дворі, та й нікому не спало б, якби була жива добра королева Шарлотта.

Так утішала себе її велебність, а дочки до пізньої ночі сиділи над «Книгою перів».

Через кілька днів після знаменного виїзду до двору доброчесна Ребека доскочила ще однієї великої, надзвичайної шани: до її будинку під'їхала карета леді Стайн, і служник, замість виламати двері, як можна було сподіватися з його страхітливого стуку, змилосердився і тільки вручив дві візитні картки, на яких стояли вигравіювані прізвища маркізи Стайн і графині Гонт. Якби ці клаптики картону були чудовими картинами, якби на них було намотано сто ярдів малійських мережив, вартих удвічі більше число гіней, Бекі й тоді не роздивлялася б на них радісніше. Будьте певні, вона поклала їх з самого верху у порцелянову вазу на столі у вітальні, де лежали картки її відвідувачів. Боже, боже! Як швидко бідні картки місіс Вашінгтон-Уайт і леді Крекенбері, які наша маленька приятелька така рада була отримати ще кілька місяців тому і якими ця нерозважна істота навіть пишалася, – боже, боже! – кажу я, як швидко ті бідні, зневажені двійки опинилися на самому споді колоди, тільки-но з'явилися ці великосвітські карти! Стайн! Голодвірс! Джонс Гелвелін і Керлайон Камелот! Будьте певні, що Бекі і Брігс знайшли ці гучні прізвища в «Книзі перів» і простежили ці шляхетні роди у всіх розгалуженнях їхнього генеалогічного дерева.

Години за дві приїхав лорд Стайн; роззираючись по кімнаті і, за своїм звичаєм, усе помічаючи, він одразу спостеріг картки своїх дам, які Ребека розіклала, мов свої козирі. Старий цинік усміхнувся, дивлячись на такий наївний вияв людської слабості. Бекі швидко спустилася до нього; щоразу, коли ця мила крихітка сподівалася лорда, вбрання її було бездоганне, зачіска гарна, хусточки, фартушки, шарфи, маленькі сап'янові черевички та інші дрібнички жіночого туалету – в належному вигляді; вона сиділа в граційній, невимушеній позі, готова до зустрічі з ним; коли ж він з'являвся зненацька, Бекі, певна річ, бігла до своєї кімнати, щоб глянути на себе в дзеркало, а вже

тоді квапливо спускалася вниз вітати величного пера.

Він, посміхаючись, дивився на вазу з картками. Бекі, побачивши, що він її викрив, ледь почервоніла.

– Дякую вам, мосьє, – сказала вона. – Бачите, ваші дами були тут. Які ви ласкаві! Я не могла вийти швидше, бо готувала пудинг у кухні.

– Знаю, я бачив вас у підвальному вікні, коли під'їздив до будинку, – відповів старий джентльмен.

– Ви все бачите, – мовила Ребека.

– Дещо бачу, але не це, моя голубонько, – сказав він добродушно. – Ох ви ж, маленька вигаднице! Я чув, як ви ходили в своїй кімнаті в мене над головою, і певен, що ви ледь підрум'янилися. Треба, щоб ви дали трохи своїх рум'ян міледі Гонт, у неї препоганий колір обличчя. Потім я почув, як двері в спальні відчинилися і ви затупотіли по сходах.

– А хіба це злочин – покрутитися перед дзеркалом, коли ви приходите? – жалісливо спитала місіс Родон і потерла хусточкою щоку, ніби хотіла показати, що то не рум'яна, а природний скромний рум'янець.

Хто скаже напевне, як там було насправді? Я знаю, що є рум'яна, які не стираються хусточкою, і навіть такі, що їх не змивають сльози.

– Ну що ж, – мовив старий джентльмен, обертаючи в руці візитну картку своєї дружини, – виходить, ви заповзялися стати світською дамою. Не даєте мені, старому, спокою, щоб я вводив вас у світ. Однаково ви там не втримаєтесь, дурненька, бо не маєте грошей.

– Ви знайдете нам якомога швидше місце, – вставила Бекі.

– Ви не маєте грошей, а хочете змагатися з тими, хто їх має. Ви, нещасна череп'яна мисочка, хочете плисти річкою разом з великими мідними казанами. Всі жінки однакові: всі хочуть того, чого не варто мати... Така вже їхня натура! Вчора я обідав у короля, і на стіл подали баранину з ріпою. Обід з городини дуже часто буває смачніший за найкращу воловину. Ви хочете потрапити в Гонт-гаус. Ви не дасте спокою старому, поки туди не потрапите. А там і наполовину не так затишно, як тут. Ви будете нудитися. Я там завжди нуджуся. Моя дружина весела, як леді Макбет, а невістки ласкаві, як Регана й Гонерілья.[299] Я не зважуюсь спати в так званій моїй спальні: ліжко там схоже на балдахін у соборі святого Петра, а картини лякають мене. Я

маю у себе в туалетній кімнаті невеличке мідне ліжко з волосяним матрацом, наче в анахорета. Я анахорет. Хай буде так! Ви отримаєте запрошення на обід наступного тижня. Але gare aux femmes![300] Тримайтеся! Ох, як жінки дошкулятимуть вам!

Це була дуже довга промова для небалакучого лорда, і він не вперше вже напучував Ребеку.

Брігс підвела голову від робочого столика, за яким вона сиділа в сусідній кімнаті, й глибоко зітхнула, почувши, як маркіз легковажно говорить про її стать.

– Якщо ви не проженете цю гидотну вівчарку, я її сам отрую, – мовив лорд Стайн, люто позираючи через плече в бік старої панни.

– Я завжди годую собаку з власної тарілки, – пустотливо засміялася Ребека.

Трохи натішившись невдоволенням лорда, який ненавидів сердешну Брігс за те, що вона порушувала його tête-à-tête з чарівною дружиною полковника, місіс Родон врешті зглянулася на свого шанувальника. Вона покликала компаньйонку і, похваливши погоду, попросила її погуляти з хлопчиком.

– Я не можу прогнати її, – помовчавши, сказала Бекі дуже сумним голосом. Очі її наповнились слізьми, і вона відвернулася.

– Певне, заборгували їй платню? – запитав пер.

– Ще гірше, – відповіла Бекі, понуривши голову. – Я її обібрала.

– Обібрали? То чому ж ви її не виженете? – запитав лорд.

– Чоловіки б вигнали, – гірко сказала Бекі. – Але жінки не такі жорстокі. Торік, коли ми витратили всі гроші, вона віддала нам свої заощадження. Тепер вона від нас не піде, поки ми самі зовсім не збанкрутуємо або поки я не заплачу їй усе до останнього фартінга.

– Скільки ж ви в біса їй винні? – сердито запитав пер.

І Бекі, взявши до уваги його велике багатство, назвала суму, майже вдвічі більшу за ту, що була винна Брігс. У відповідь лорд Стайн тільки люто вилаявся, тому Ребека ще нижче опустила голову й гірко заплакала.

– Я не винна. Я не мала іншої ради. Я боюся сказати чоловікові. Він уб’є мене, коли дізнається, що я наробила. Я нікому не признавалася, крім вас... ви змусили мене. Ох, що

мені робити, лорде Стайне? Я така нещасна!

Лорд Стайн довго не відповідав їй, тільки тарабанив пальцями по столу й кусав нігті. Потім швидко насунув капелюха на голову й вибіг з кімнати.

Ребека не міняла своєї сумної пози, поки внизу грюкнули двері й заторохкотіла, від'їжджаючи, карета. Тоді вона підвелася, і в її зелених очах з'явився дивний вираз – злісний і переможний. Сівши до якоїсь роботи, вона раз чи двічі починала сміятися, потім підійшла до фортепіано, і з-під її рук полилась така весела імпровізація, що перехожі зупинялися під вікном послухати її блискучу гру.

Того вечора маленькій жінці принесли з Гонт-гауса два листи. В одному було запрошення на обід від лорда й леді Стайн у найближчу п'ятницю, а в другому – аркушик сірого паперу з підписом лорда Стайна на ім'я Джонса, Брауна й Робінсона з Ломбард-стріт.

Уночі Родон кілька разів чув, як Ребека починала сміятися: її, мовляв, тішить, що вона побуває в Гонт-гаусі й зустрінеться з тамтешніми дамами. Та насправді вона думала про багато інших речей. Чи заплатити Брігс і відпустити її? Чи, може, здивувати Реглса й віддати йому весь борг? Лежачи в постелі, вона перебирала всі ці думки, а вранці, коли Родон, як звичайно, подався до клубу, місіс Кроулі (в скромненькій сукні й затулена серпанком) поїхала в найманій кареті до міста і, зупинившись біля банку Джонса й Робінсона, показала касирові документ. Той спитав її, якими купюрами вона бажає отримати гроші. Ребека скромно відповіла, що хотіла б, аби їй видали сто п'ятдесят фунтів дрібнішими асигнаціями, а решту однією банкнотою.

Потім, ідучи вулицею повз собор святого Павла, вона завернула до крамниці й купила для Брігс гарну чорну шовкову сукню, яку з поцілунками та ласкавими словами й подарувала простодушній старій панні.

Тоді подалася до містера Реглса, люб'язно розпитала його про дітей і дала йому п'ятдесят фунтів у рахунок боргу. Звідти вона пішла до власника стайні, в якого наймала карети, й винагородила його такою самою сумою.

– І хай це буде для вас наукою, Спейвіне, – мовила вона, – щоб другого разу, коли в королівському палаці знов буде прийом, моєму братові серу Пітту не довелось їхати вчотирьох

в одній кареті через те, що *мій* екіпаж не подали.

Ребека натякала на прикре непорозуміння, через яке полковникові мало не довелося їхати до свого монарха в найманій бричці.

Владнавши всі ці справи, Бекі піднялася нагору, до згадуваної вже невеличкої скриньки, яку їй багато років тому подарувала Емілія Седлі і в якій зберігалося чимало корисних і коштовних речей; у це потаємне місце Ребека сховала також банкноту, яку їй видав касир у банку містерів Джонса й Робінсона.

Розділ XLIX
У ЯКОМУ МИ ВТІШАЄМОСЯ ТРЬОМА СТРАВАМИ Й ДЕСЕРТОМ

Коли того ранку дами Гонт-гауса снідали, лорд Стайн (що пив шоколад у своїй кімнаті й рідко турбував мешканок свого дому, зустрічаючись із ними хіба в дні прийомів, у коридорі або в опері, де позирав зі своєї ложі в партері на їхню ложу в бельетажі) з'явився серед жінок і дітей, які сиділи за чаєм з грінками, і там спалахнула ціла баталія через Ребеку.

– Міледі Стайн, – сказав він, – я хотів би переглянути список тих, що прийдуть до нас на обід у п'ятницю, і попросити вас послати запрошення полковникові Кроулі та його дружині.

– Запрошення пише Бланш… леді Гонт, – зніяковіло сказала леді Стайн.

– Тій особі я не писатиму, – мовила леді Гонт, ставна, висока жінка і, звівши очі, відразу їх опустила: неприємно було зустрічатися поглядом з лордом Стайном тому, хто йому опирався.

– Вишліть дітей з кімнати. Ну, гайда! – наказав лорд, смикнувши за шнурок дзвоника.

Хлопці, що завжди боялися діда, встали з-за столу. Їхня мати хотіла піти за ними.

– Ні, ви лишіться, – сказав лорд невістці. – Міледі Стайн, – звернувся він до дружини, – я ще раз питаю: чи не будете ви такі ласкаві підійти до столу й написати це запрошення на обід у п'ятницю?

– Мілорде, я не буду присутня на ньому, – сказала леді Гонт. – Я поїду собі додому.

– Чудово, зробіть таку ласку. І можете не повертатись. У Голодвірсі судові виконавці будуть вам дуже приємним товариством, а мені не доведеться більше позичати гроші вашим родичам і дивитися на вашу трагічну міну, яка вже сидить мені в печінках. Хто ви така, щоб тут командувати? У вас нема грошей. Нема й розуму. Ви тут для того, щоб народжувати дітей, а де вони? Лордові Гонту ви набридли, і Джорджева дружина – єдина в нашій родині, що не бажає вам смерті. Ваш чоловік одружився б удруге, якби ви померли.

– Я була б рада померти, – відповіла її милість, і на очах у

неї з люті виступили сльози.

– Аякже, вам неодмінно треба показувати свою доброчесність! Тим часом моя дружина, вже яка свята, зроду, як усім відомо, не зробила жодного гріха, а не заперечує проти зустрічі з моєю молодою приятелькою, місіс Кроулі. Міледі Стайн знає, що інколи видимість свідчить проти найкращих жінок і що людський поговір часто вкриває ганьбою найневинніших із них. Хочете, пані, я розповім вам кілька історійок про леді Голодвірс, вашу матусю?

– Ви можете мене вдарити, сер, або якось інакше скривдити, – мовила леді Гонт.

У його милості завжди поліпшувався настрій, коли він бачив, як дружина й невістка страждають.

– Люба моя Бланш, – сказав він, – я джентльмен і ніколи не дозволю собі торкнутися жінки інакше, ніж ласкаво. Я тільки хотів виправити невеличку ваду вашої вдачі. Ви, жінки, надміру горді, і вам дуже бракує покірливості, як напевне сказав би леді Стайн патер Моль, коли б він тут був. А пишатися нема чого, ви повинні бути покірні й скромні, мої найдорожчі. Бо ж леді Стайн знає, що ця несправедливо обмовлена, проста, добродушна місіс Кроулі може бути невинна, навіть невинніша за неї саму. Репутація її чоловіка не найкраща, але й не гірша, ніж у Голодвірса, що й грав потроху, і програвав, і, програючи, дуже часто не платив, і вас залишив без спадщини, злидаркою на моєму утриманні. Так, місіс Кроулі не дуже значного роду, але вона не гірша за славетного предка нашої Фанні, першого де ля Джонса.

– Гроші, які я внесла в родину, сер... – вигукнула леді Джордж.

– Ви купили собі за них надію, що в майбутньому їх повернете, – понуро сказав маркіз. – Якщо Гонт помре, до вашого чоловіка перейдуть його права, тоді їх успадкують ваші сини і, можливо, й дещо крім них. А поки що, любі мої, пишайтеся своїми чеснотами, виставляйте їх напоказ де завгодно, тільки не тут і не переді мною. А щодо репутації місіс Кроулі, то я не буду принижувати ні себе, ні ту чисту, ні в чому невинну жінку хоч би найменшим натяком на те, що її честь потрібно захищати. І прошу вас прийняти її з великою радістю, як кожного, кого я запрошую до цього дому. Цього дому? – Лорд засміявся. – Хто тут господар? І що таке цей дім? Цей

храм чеснот належить мені. І коли я запрошу сюди весь Ньюгейт[301] чи весь Бедлам,[302] то й тоді, хай вам... ви зустрінете їх гостинно!

Після цієї гострої промови, однієї з тих, якими лорд Стайн вшановував свій «гарем», коли виявляв там хоч найменшу ознаку» непослуху, пригніченим жінкам залишалося тільки скоритись. Леді Гонт написала запрошення, яке вимагав від неї лорд Стайн, і, затаївши в серці жаль і образу, разом із свекрухою завезла місіс Родон візитні картки, що, як ми знаємо, так потішили ту невинну жінку.

Адже в Лондоні були родини, які віддали б річний прибуток, щоб доскочити такої честі від цих дам. Наприклад, місіс Фредерік Буллок проповзла б навколішки з Мейфейра до Ломбард-стріт, коли б леді Стайн і леді Гонт чекали на неї в Сіті, щоб підняти її з землі і сказати: «Приїдь до нас у п'ятницю», – не на один із тих великих, пишних бенкетів у Гонт-гаусі, де бували всі, а на священну, неприступну, таємничу й чудесну вечірку, куди потрапити вважалося привілеєм, честю і, звичайно, великим щастям.

Сувора, бездоганна красуня леді Гонт посідала дуже високе становище на Ярмарку Суєти, і вишукана ввічливість, з якою ставився до неї лорд Стайн, викликала захват у всіх, хто знав його манери; навіть найдоскіпливіші причепи мусили визнати, що він справжній джентльмен і, хоч там що, має шляхетне серце.

Щоб дати відсіч спільному ворогові, дами з Гонт-гауса покликали на допомогу леді Голодвірс. Одна з карет леді Гонт вирушила на Гілл-стріт по її милість матінку, бо всі екіпажі цієї дами були в руках судових виконавців; ходили чутки, що навіть коштовності та вбрання захопили ті невблаганні ізраїльтяни. Заволоділи вони й замком Голодвірс з усіма його дорогими картинами, меблями й раритетами: чудовими Ван-Дейками, шляхетними картинами Рейнольдса, гарними, але неглибокими портретами Лоренса, які тридцять років тому цінували так само високо, як твори справжніх геніїв, незрівнянним «Танком німфи» Канови, для якого позувала молодою сама леді Голодвірс – тоді осяйна красуня, в ореолі багатства і слави, а тепер беззуба, лиса стара баба, жалюгідна, витерта шматина з

колись розкішних шат. Її чоловік, що на портреті Лоренса тієї пори в мундирі полковника осотріських добровольців вимахує шаблею на тлі фасаду Голодвірського замку, був тепер висохлим, кістлявим дідом у довгополому сюртуці й перуці à la Brutus,[303] що вдень здебільшого вештався біля Грейз-інн[304] і самотою обідав у своєму клубі. Він не любив тепер обідати зі Стайном. Замолоду вони навперейми ганялися за розвагами, і Голодвірс завжди вигравав ті перегони. Але Стайн виявився міцнішим і врешті вийшов переможцем. Тепер маркіз став удесятеро могутніший за того молодого лорда Гонта, яким він був вісімдесят п’ятого року, а Голодвірс уже вийшов з гри – старий, подоланий, зламаний банкрут. Він заборгував Стайнові надто багато грошей, тому не мав великого бажання часто зустрічатися з давнім приятелем. А маркіз, коли йому кортіло розважитися, глузливо питав леді Гонт, чому батько не приходить до неї.

– Його не було в нас уже чотири місяці, – не раз казав-лорд Стайн. – Я завжди знаю зі своєї чекової книжки, коли в мене був у гостях Голодвірс. Як це зручно, любі мої: я банкір тестя одного свого сина, а тесть другого сина – мій банкір.

Про інших славетних осіб, з якими Бекі зустрілася під час першого виходу у великий світ, немає потреби багато розповідати в нашій історії. Там був його світлість князь Петроварадинський з дружиною – туго підперезаний вельможа з широкими солдатськими грудьми, на яких пишно сяяли всі його ордени, і з червоною стрічкою Золотого руна на шиї. Князь володів незчисленними отарами овець.

– Гляньте на його обличчя! Мені здається, що й він сам веде свій рід від барана, – пошепки сказала Бекі лордові Стайну.

І справді, обличчя в його світлості було довгобразе, величне, біле, а стрічка на шиї робила його ще більше схожим на писок барана, поважного ватажка отари.

Був там і містер Джон Поль Джефферсон Джонс, кореспондент нью-йоркського «Демагога», що номінально рахувався службовцем американського посольства; щоб догодити товариству, він під час паузи в розмові за столом запитав леді Стайн, чи подобається його любому приятелеві Джорджу Гонту Бразілія. Мовляв, вони з Джорджем дуже товаришували в Неаполі і разом підіймалися на Везувій. Містер Джонс склав про цей обід повний, докладний звіт, який потім з’явився

друком у «Демагогові». Він перерахував прізвища й титули всіх гостей, додаючи коротенькі біографії найважливіших з них. Він дуже красномовно описав зовнішній вигляд дам, начиння на столі, ріст і лівреї служників, перелічив страви і вина, які подавали на стіл, згадав різьблення на буфеті й облічив імовірну вартість столового срібла. Такий обід, за його підрахунками, мав обійтися не менше як п’ятнадцять або й вісімнадцять доларів на особу. Відтоді і аж до останнього часу він засвоїв собі звичку направляти до теперішнього маркіза Стайна своїх протеже з рекомендаційними листами, посилаючись на дружні стосунки, які він підтримував з покійним лордом. Містер Джонс дуже обурювався, що якийсь мізерний молодий аристократик граф Саутдаун став йому на дорозі, коли всі гості рушили до столу. «Тільки-но я виступив уперед, щоб запропонувати руку дуже приємній, дотепній світській дамі, блискучій, незрівнянній місіс Родон Кроулі, – писав він, – як той юний патрицій вліз між нас і захопив мою Єлену, навіть не вибачившись. Мені довелося замикати похід разом з полковником, чоловіком тієї дами, високим, червонощоким вояком, що відзначився під Ватерлоо, де йому пощастило дужче, ніж декому з його колег у червоних мундирах під Новим Орлеаном».[305]

Опинившись у цьому вишуканому товаристві, полковник так збентежився й почервонів, як шістнадцятирічний хлопець, потрапивши в компанію шкільних приятельок своєї сестри. Ми вже згадували, що наш чесний Родон у своєму житті рідко мав нагоду бувати в жіночому товаристві. З чоловіками в клубі чи в офіцерській їдальні він почував себе вільно і міг їздити верхи, битись об заклад, курити чи грати в більярд нарівні з найспритнішими серед них. Свого часу він зустрічавсь і з жінками, але відтоді минуло двадцять років, і ті жінки походили з такої суспільної верстви, як дами, що з ними у відомій комедії приятелював Марло-молодший, поки його не збентежила присутність міс Гардкасл.[306] Тепер такі часи, що боїшся навіть словом згадати про те особливе товариство, в якому щодня бувають тисячі наших юнаків на Ярмарку Суєти і яке вечорами заповнює казино й танцювальні зали; всі знають, що воно існує, так само як коляски в Гайд-парку чи сент-

джеймська парафія, але найгидливіша, якщо й не наймoральніша частина суспільства вирішила його не помічати. Одне слово, хоч полковникові Кроулі було вже сорок п'ять років, він за свій вік не мав нагоди зустріти й п'яти порядних жінок, якщо не рахувати його зразкової дружини. Крім неї та ласкавої невістки леді Джейн, яка своєю лагідністю прихилила й призвичаїла до себе шановного полковника, він боявся всіх жінок, і під час цього першого обіду в Гонт-гаусі від нього ніхто не почув жодного слова, крім зауваження, що надворі тепло. Щиро казати, Ребека залюбки лишила б його вдома, та пристойність вимагала, щоб чоловік був біля неї і захищав цю несміливу, тремтячу істоту під час її першої появи у великосвітському товаристві.

Доли Ребека зайшла, лорд Стайн рушив їй назустріч, узяв її за руку, шанобливо привітався й відрекомендував її леді Стайн та своїм невісткам. Вельможні дами велично кивнули головою, а найстарша навіть подала гості руку, але холодну й безживну, як камінь.

Бекі, проте, потиснула ту руку скромно, вдячно і, присідаючи в реверансі, гідному найкращого танцюриста, так би мовити, постелилася до ніг, шановній господині, сказавши, що його милість лорд Стайн був приятелем та опікуном її батька і вона змалку навчилася шанувати родину Стайнів. Справді, лорд Стайн колись купив кілька картин у небіжчика Шарпа, і вдячна сирітка не могла забути такої ласки.

Потім Ребеку відрекомендували леді Голодвірс, якій дружина полковника теж уклонилася дуже шанобливо. Вельможна дама відповіла їй з суворою гідністю.

– Я мала честь познайомитися з вашою милістю у Брюсселі десять років тому, – якнайсолодшим голосом мовила Ребека. – Мені пощастило зустрітися з вами на бенкеті в герцогині Річмонд напередодні битви під Ватерлоо. І я пам'ятаю, як ваша милість і леді Бланш, ваша дочка, сиділи в кареті на подвір'ї готелю, чекаючи на коней. Сподіваюсь, ваші діаманти вціліли?

Ті, хто стояв ближче, перезирнулися. На славетні коштовності леді Голодвірс був накладений скандальний арешт, про що Бекі, звичайно, нічого не знала. Родон Кроулі відійшов з лордом Саутдауном до вікна, і за мить той почав нестримно реготати, бо Родон розповів йому, як леді Голодвірс не могла роздобути коней і «їй-бо, сіла маком» перед місіс Кроулі. «Цієї

жінки мені, мабуть, нема чого боятися», – подумала Бекі. І справді, леді Голодвірс злякано й сердито перезирнулася з дочкою, відійшла до столика й почала пильно роздивлятися якісь гравюри.

Коли з'явився володар з Дунаю і всі перейшли на французьку мову, графиня Голодвірс і молодші леді, на свій жаль, переконалися, що місіс Кроулі не тільки багато краще за них розмовляє нею, а й має кращу вимову. Бувши в 1816-1817 роках з армією у Франції, Бекі зустрічалася з іншими угорськими вельможами й тепер почала з великим зацікавленням розпитувати про своїх друзів. Чужоземні гості подумали, що вона якась велика аристократка, і князь з княгинею все допитувалися лорда Стайна та маркізи, коли ті вели їх до столу, хто та petite dame, яка так чудово розмовляє по-французькому.

Нарешті гості, поділившись на пари в такому порядку, як його описав американський дипломат, рушили до зали, де все було приготоване до бенкету; а оскільки я обіцяв, що читач буде ним задоволений, то хай він сам замовляє собі все, що тільки йому підкаже його уява.

Та ось дами залишилися самі, і Бекі збагнула, що зараз почнеться війна. Справді, наша маленька приятелька опинилася в такому становищі, що належним чином оцінила попередження лорда Стайна – берегтися жінок, які в суспільстві стоять вище за неї. Кажуть, що найдужче ненавидять ірландців самі ірландці; так само найбільші тирани жінок – самі жінки. Коли Бекі, опинившись на самоті з дамами, рушила до каміна, де вони розташувалися, вельможні леді відійшли звідти й посідали біля столу з гравюрами. Коли ж Бекі подалася за ними, вони знов одна по одній вернулись до каміна. Бекі спробувала озватися до малого Джорджа Гонта (на людях вона просто обожнювала дітей), але мати відразу покликала його. Кінець кінцем самозванку почали нехтувати так жорстоко, що навіть леді Стайн пожаліла її і підійшла поговорити з бідолашною, відкинутою жінкою.

– Лорд Стайн казав мені, – почала її милість, і її бліді щоки спалахнули рум'янцем, – що ви, місіс Кроулі, чудово граєте й співаєте. Зробіть таку ласку, заспівайте мені.

– Я зроблю все, що може дати втіху лордові Стайну або вам, – відповіла Ребека, щиро вдячна, і, сівши до фортепіано, почала

співати.

Вона заспівала кілька духовних пісень Моцарта, які давно колись дуже любила леді Стайн, так ніжно і з таким почуттям, що господиня, спершу нерішуче схилившись на фортепіано, врешті сіла коло неї і слухала, аж поки з очей у неї закапали сльози. Щоправда, вороже настроєні дами перешіптувалися й голосно розмовляли в другому кінці вітальні, та леді Стайн не чула того гамору. Вона знов була дитиною, знов після сорокарічних блукань у пустелі опинилася в садку рідного монастиря. Це були ті самі мелодії, що злітали з церковного органа, і органістка, її найулюбленіша вихователька, розучувала їх з нею в ті далекі щасливі дні. Знов вона була дівчиною, і на мить знов повернулася коротка пора її щастя. Міледі аж здригнулася, коли рипучі двері розчахнулися навстіж і до вітальні, голосно сміючись, зайшов лорд Стайн з веселою чоловічою компанією.

Лорд відразу збагнув, що сталося за його відсутності, і вперше за довгий час відчув вдячність до своєї дружини. Він підійшов до неї, заговорив, звернувся до неї на ім'я, і її бліді щоки знов спалахнули рум'янцем.

– Моя дружина каже, що ви співаєте, як ангел, – сказав він Бекі.

Ангели бувають двох видів, і, кажуть, обидва вони чарівні – кожен по-своєму.

Хоч як цей вечір починався для Бекі, кінець його став для неї великим тріумфом. Ще ніколи вона не була в такому натхненні і співала так гарно, що всі чоловіки оточили фортепіано. Жінки, її вороги, залишилися самі. А містер Поль Джефферсон Джонс, бажаючи сподобатись леді Гонт, підійшов до її милості й похвалив спів її чарівної приятельки.

Розділ L
ЩО РОЗПОВІДАЄ ПРО ОДНУ БУДЕННУ ПОДІЮ

Музі, яка опікується нашою смішною історією, хоч би там хто вона була, доведеться тепер кинути великосвітські високості, де вона досі ширяла, ласкаво спуститися на низенький дах Джона Седлі в Бромптоні й змалювати нам, що там робиться. Адже й тут, у цій скромній оселі, живуть турботи, недовір'я, лихо. Місіс Клеп, лишившись у кухні вдвох із містером Клепом, бурчить, що їм і досі не заплачено гроші за помешкання, й підбурює свого доброго чоловіка повстати проти давнього приятеля й колишнього патрона, а тепер – їхнього пожильця. Місіс Седлі перестала навідуватися до своєї господині в нижні сфери будинку і, власне, опинилася в такому становищі, що вже не може ставитись поблажливо до місіс Клеп. Бо ж як виявлятимеш свою поблажливість тому, кому ти винен сорок фунтів і хто весь час натякає тобі на той борг. Служниця-ірландка нітрохи не змінилася, вона така сама ласкава й чемна, але місіс Седлі все здається, що вона стає зухвалою і невдячною; і як провинному злодієві в кожному кущі ввижається поліцай, так у всіх словах і відповідях дівчини їй вчуваються погрозливі недомовки й неприємні натяки. Міс Клеп, тепер уже доросла дівчина, нестерпно дратує місіс Седлі, яка вважає її за безсоромну нахабу: Вона не може збагнути, чого Емілія її так любить, так часто пускає її до своєї кімнати і ходить з нею разом гуляти. Гіркі злидні отруїли життя цій колись веселій, ласкавій жінці. Вона зовсім не відчуває вдячності до Емілії за її доброту й щирість, бурчить, коли та хоче їй чимось допомогти й прислужитися, лає її, що вона безглуздо пишається своїм сином і занедбує батьків. Житло Джорджі не дуже веселе, відколи дядько Джоз перестав посилати їм гроші, й невеличка родина майже голодує.

Емілія все думає, все сушить собі голову, як би збільшити скромні прибутки, що на них вони ледь животіють. Чи не могла б вона давати якісь уроки? Розмальовувати таці для візитних карток? Вишивати? Та вона бачить, що жінки, які вишивають краще за неї, тяжко працюють цілий день за два пенси. Емілія купує в художньому салоні два аркуші брістольського картону з золотими берегами й розмальовує їх, скільки їй стає хисту: на

одному зображає рум’яного усміхненого пастуха в червоному камзолі серед розкішного краєвиду, а на другому – пастушку, що переходить місток з собакою, дуже тонко заштрихованою. Продавець художнього салону і бромптонської крамниці мистецьких виробів (у якого Емілія придбала картон, надаремно сподіваючись, що він його відкупить назад, коли побачить на ньому її малюнки) не може приховати глузливої посмішки, оглядаючи той безпорадний витвір мистецтва. Скоса позирнувши на даму, що чекає відповіді, він знову загортає картон у сірий папір і віддає його бідній удові та міс Клеп, яка зроду не бачила таких чудових малюнків і була цілком певна, що торговець заплатить принаймні по дві гінеї за кожен. Вони пробують щастя в інших крамницях у центрі Лондона, все ще плекаючи якусь надію.

– Не треба! – відповідає один продавець.

– Збирайтесь геть! – жене їх другий.

Три шилінги й шість пенсів вигачено задарма; малюнки повертаються до спальні міс Клеп, яка й далі вважає, що вони дуже гарні.

Довго зважуючи й довго складаючи текст, Емілія пише своїм гарним письмом невеличку об’яву, повідомляючи громадян, що «леді, яка має кілька вільних годин, бажає присвятити себе вихованню маленьких дівчаток, яких вона могла б учити англійської і французької мови, географії, історії та музики. Звертатися до Е. О., на адресу містера Брауна», – і відносить її джентльменові з художнього салону, що милостиво погоджується покласти ту картку на прилавок, де її вкриває порох і засліджують мухи. Емілія кілька разів сумно проходить повз салон, сподіваючись, що містер Браун має для неї якісь новини, але він так і не запрошує її всередину. Коли ж вона заходить туди купити якісь дрібнички, виявляється, що нічого втішного там її не чекає. Сердешна, скромна жінко, ніжна й тендітна, де тобі боротися з жорстоким світом!

З кожним днем все дужче змагають її турботи й смуток, вона не зводить з хлопчика стривоженого погляду, якого той не може зрозуміти. Вона схоплюється вночі й нишком заглядає до його кімнати, впевнюючись, що він спить і що його ніхто не вкрав. Сама вона тепер майже не спить, її переслідують тяжкі думки й страх. Ох, як вона плаче, як молиться довгими, мовчазними ночами, як намагається приховати від себе самої

настирливу думку, що треба розлучитися з сином, що вона – єдина перешкода на шляху до його добра! Вона не може, не може! Принаймні ще не тепер. Хай колись потім. Ох, надто тяжко навіть міркувати про це, а як же його пережити!

У неї з'являється одна думка, від якої вона засоромлено червоніє: може, залишити свій річний прибуток батькам, а самій вийти заміж за священика, – він заопікується нею і її дитиною. Але портрет Джорджа і дорога пам'ять про нього гірко докоряють їй. Сором і кохання відкидають таку жертву. Емілія зіщулюється, як від гріховного дотику, – такі думки ніколи не оселялися в цьому чистому, ніжному серці.

Боротьба, яку ми описуємо кількома реченнями, тривала в серці бідолашної Емілії протягом багатьох тижнів, і весь той час вона нікому не звіряла своїх мук. Та й не могла звірити: адже вона й у голову не покладала, що може здатися, хоч з кожним днем відступала перед своїм ворогом, з яким їй доводилося битись. Одна за одною на неї мовчки насувались гіркі істини і вже не залишали захоплених позицій. Їхні спільні злигодні й лихо, безвихідь і приниження батьків, несправедливість щодо хлопчика – одне за одним падали укріплення маленької фортеці, де вона, бідолашна, ревно оберігала свій найдорожчий і єдиний скарб.

На початку цієї боротьби Емілія послала братові в Калькутту зворушливого листа, благаючи його не припиняти тієї допомоги, яку досі подавав він батькам, і простодушно, яскраво описуючи, які вони самітні й немічні. Вона не знала гіркої правди. Грошова допомога від Джоза надходила регулярно, але її отримував один лихвар у Сіті: старий Седлі продав її за певну суму, щоб мати чим провадити далі свої надаремні спекуляції. Еммі нетерпляче вираховувала, скільки мине часу, поки брат отримає листа й пришле відповідь. Вона навіть зазначила в своєму записнику, коли його послала. Опікунові свого сина, доброму майорові в Мадрасі, Емілія нічого не писала про свої труднощі й своє горе. Після того вітання з приводу його майбутнього одруження вона більше не посилала йому листів. Тільки з гірким смутком думала, що втратила й цього приятеля – єдиного, який так уболівав за неї.

Одного дня, коли їм було особливо тяжко – напосідалися кредитори, мати з розпачу впадала в істерику, батько був ще сумніший, ніж звичайно, всі вони уникали одне одного, і кожне

таїло в душі своє горе і свої образи, – батько з дочкою випадково лишилися в кімнаті самі. Емілія, щоб трохи втішити старого, розповіла, що вона зробила: послала Джозові листа, і за три-чотири місяці прийде відповідь. Джоз завжди був великодушний, хоч, може, й трохи неуважний. Він не відмовиться допомогти їм, коли дізнається, що батьки в такій страшній скруті.

Тоді старий нещасним голосом, затинаючись, сказав їй усю правду: від сина, мовляв, і далі надходять гроші, але він позбувся їх через свій дурний розум. І досі не зважувався признатись. Помітивши, який жах і розпач світяться в погляді дочки, батько подумав, що вона йому дорікає за його довгу мовчанку.

– Ну от, – закінчив він тремтячим голосом і відвернувся, – тепер ти зневажаєш свого старого батька!

– Ох, тату! Я не тому! – заплакала Емілія, кидаючись йому на шию і цілуючи його. – Ви завжди були добрі й ласкаві. Ви хотіли, щоб нам усім було краще. Я не через гроші... а... о господи! Господи! Змилосердься наді мною і дай мені сили витримати це випробування! – Вона знов нестямно поцілувала батька й вибігла з кімнати.

Батько не зрозумів, що мали означати слова сердешної дочки і чого вона пішла від нього в такому розпачі. А річ була в тім, що вона відчула себе переможеною. Вирок винесено. Дитина мусить піти від неї... до інших... забути свою матір. Її серце, її єдиний скарб, її радощі, надія і любов, її ідол, майже самий бог! Вона повинна відмовитись від нього, а тоді... тоді вона відійде до Джорджа, і вони разом охоронятимуть хлопця і чекатимуть на нього, поки й він приєднається до них на небі.

Емілія надягла капелюшок, майже не усвідомлюючи, що вона робить, і пішла вуличками, якими звичайно Джорджі повертався зі школи й куди вона часто вирушала йому назустріч. Був травень, уроки того дня кінчалися рано. На деревах уже зеленіло листя, погода стояла чудова. Здоровий, розпашілий хлопчик підбіг до матері, щось мугикаючи, із зв'язаними ремінцем шкільними книжками. Нарешті! Вона обняла його обома руками. Ні, це неможливо! Вони не розлучаться!

– Що сталося, мамо? – запитав хлопчик. – Ви такі бліді!

– Нічого, синку, – відповіла вона, нахилилася й поцілувала

його.

Увечері Емілія загадала хлопцеві прочитати їй історію пророка Самуїла: про те, як Анна, його мати, відлучивши сина, принесла, його до Елі, первосвященика, щоб навіки присвятити богові. І Джорджі прочитав Аннину пісню-молитву, в якій мовилось про того, хто робить убогим і багатим, принижує, але й підносить угору, хто піднімає нужденного з пороху, а ще про те, що людина стає сильною не через свою силу. Потім він прочитав, як Самуїлова мати робила йому малу верхню одежину й приносила з року в рік, коли приходила зі своїм чоловіком складати річну жертву. А далі мати Джорджі мило й простодушно пояснила цю зворушливу історію. Анна, мовляв, хоч дуже любила свого сина, та розлучилася з ним, бо дала таку обітницю. І вона завжди думала про сина, коли сиділа вдома, далеко від нього, й шила йому малу одежину. І Самуїл, звичайно, теж не забував своєї матері. Яка вона, мабуть, була щаслива, коли наставала пора (а роки швидко збігають) зустрічатися з сином і бачити, що він виростає добрий і розумним.

Цю коротеньку проповідь мати проказувала тихим, урочистим голосом, ще з сухими очима, поки дійшла до зустрічі матері з сином, – тоді раптом замовкла, її добре серце переповнилось, і, пригорнувши сина до грудей, вона почала заколисувати його й проливати над ним мовчазні святі сльози материнської муки.

Остаточно зважившись, вдова почала вживати заходів, які їй здавалися необхідними, щоб довести все до кінця. Одного ранку міс Осборн на Рассел-сквер (Емілія десять років не писала ні назви цієї вулиці, ні номера будинку, – заадресовуючи листа, вона пригадала свою молодість, свої дівочі роки) – одного ранку міс Осборн отримала від неї листа. Побачивши його, вона дуже почервоніла й швидко глянула на батька, що похмуро сидів на своєму місці з другого кінця столу.

Простими словами Емілія розповідала про ті причини, які змусили її змінити свої колишні наміри щодо сина. Батька спіткала нова біда, і він остаточно зубожів. Того, що в неї є, ледве ставатиме, щоб підтримувати батьків, і аж ніяк не досить, щоб належним чином виховати Джорджа. Хоч як важко їй буде розлучатися з сином, бог допоможе їй витримати все задля дитини. Вона знає, що ті, до кого він іде, зроблять усе можливе,

щоб він був щасливий. Вона змалювала хлопчикову вдачу: як їй здавалося, він був жвавий, нетерплячий, коли до нього ставитись суворо, але чутливий на любов і ласку. В дописці вона вимагала письмової обіцянки, що їй дозволятимуть бачити сина стільки, скільки вона хотітиме, – за якихось інших умов вона нізащо не розлучиться з ним.

– Що? Пані гординя посмирнішала? – сказав старий Осборн, коли дочка тремтячим, схвильованим голосом прочитала йому листа. – Постукав у двері голод, ге? Ха-ха-ха! Я знав, що так буде.

Він намагався зберегти свою гідність і, як звичайно, взявся читати газету, але не зміг. Затулившись нею, він то хихотів, то лаявся.

Нарешті він відклав газету, понуро, за своїм звичаєм, глянув на дочку, подався до сусіднього кабінету й повернувся звідти з ключем. Він кинув його міс Осборн і сказав:

– Приготуй кімнату над моєю спальнею... колишню його кімнату.

– Гаразд, сер, – тремтячи, відповіла дочка.

То була Джорджева кімната. Її не відчиняли більше як десять років. Там усе ще лежали його речі – вбрання, папери, хусточки, нагайки, шапки, вудки й спортивне спорядження. Реєстр офіцерів 1814 року з його прізвищем на палітурці, словничок, яким він користувався, коли писав, і біблія, яку йому подарувала мати, лежали на каміні поряд із парою острогів та висохлою чорнильницею, вкриті десятирічним порохом. Ох, скільки днів і людей відійшло в небуття відтоді, як у ній ще було чорнило! На промокальному папері бювара, що й досі лежав на столі, збереглися відбитки рядків, писаних його рукою.

Міс Осборн дуже хвилювалася, коли разом із служницями вперше зайшла до цієї кімнати. Вона зблідла й опустилася на вузеньке ліжечко.

– Слава богу, мем, слава богу, – мовила ключниця. – Вертаються давні добрі часи, мем. Любий хлопчина, який він буде щасливий, мем! Та дехто на Мейфейр буде мати на нього зло, мем. – Вона відщепнула защіпку на вікні і впустила до кімнати свіже повітря.

– Пошли, мабуть, тій жінці трохи грошей, – сказав містер Осборн, виходячи з дому. – Вона не повинна бідувати. Пошли

сто фунтів.

– А можна мені завтра відвідати її? – спитала міс Осборн.

– Це твоя справа. Тільки сюди щоб вона не з’являлася. Нізащо, хай йому… ні за які гроші в Лондоні! Але бідувати вона тепер не повинна. Тож дивися, зроби все як треба.

Після цієї короткої промови містер Осборн попрощався з дочкою і подався своєю звичною дорогою в Сіті.

– Ось вам, тату, трохи грошей, – сказала Емілія того вечора, цілуючи старого батька, і вклала йому в руку чек на сто фунтів. – І… і не будьте, мамо, суворі з Джорджі. Він… він уже не довго житиме з нами.

Більше вона не змогла нічого сказати й мовчки подалася до своєї кімнати. Зачинімо за нею двері й полишімо її молитвам і смуткові. Мабуть, краще не говорити багато про таку велику любов і таке велике горе.

Міс Осборн приїхала до Емілії другого дня, як і обіцяла в записці. Зустрілися вони приязно. Сердешній удові досить було глянути на зовицю й перемовитися з нею кількома словами, щоб переконатися, що принаймні міс Осборн не посяде першого місця в серці її сина. Вона була холодна, розважлива, не дуже добра, але й не зла. Мабуть, матері було б тяжче, якби суперниця виявилася кращою, молодшою, ласкавішою і щиросердною. Зі свого боку міс Осборн пригадала давні роки й давні події, і її не могла не зворушити безвихідь бідолашної матері. Емілія була переможена, склала зброю і, видно, скорилася. Того дня вони обговорили попередні умови угоди й капітуляції.

Другого дня Джорджа не послали до школи, і він зустрівся з тіткою. Емілія залишила їх самих і пішла до своєї кімнати. Вона випробовувала розлуку, як бідолашна лагідна Джейн Грей[307] – вістря сокири, що мала опуститися й жорстоко обірвати її тендітне життя. Кілька днів минуло в розмовах, відвідинах і приготуваннях. Удова дуже обережно сказала про все Джорджеві; вона сподівалася, що сина зажурить така новина. Але хлопчик швидше зрадів, ніж зажурився, і сердешна мати сумно відійшла. Того дня він хвалився хлопцям у школі, що тепер мешкатиме в свого діда, татового батька, а не в того, що часом приходив до школи, і що він буде дуже багатий – матиме

свій екіпаж, поні й перейде до кращої школи, а коли розбагатіє, то купить собі в Лідера пенал і заплатить борг жінці, яка продає тістечка.

«Викапаний батько», – з любов'ю подумала мати.

Ні, коли я згадаю нашу бідолашну Емілію, в мене просто не вистачає духу розповідати про останні Джорджеві дні вдома.

Нарешті настала вирішальна хвилина, під'їхала карета, скромні згорточки з любовно зібраними дрібничками на згадку, давно готові, вже чекали внизу, Джордж був у новому костюмчику, для якого кравець раніше приїздив знімати мірку. Хлопець схопився мало не вдосвіта й одягся в нове вбрання; мати, яка лежала в сусідній кімнаті без сну, мовчки страждаючи, чула, що він устав. Вона вже давно почала готуватися до кінця: накупила синові різних речей, позначила його білизну й понадписувала книжки, розмовляла з ним і готувала до майбутньої зміни, наївно гадаючи, що його потрібно підготувати.

Та хіба його засмучувала майбутня зміна? Навпаки, він її дуже хотів. Ненастанно й жваво розповідаючи, що він робитиме, коли переберється до дідуся, він показував бідолашній удові, як мало його турбує думка про розлуку. Він часто приїздитиме на поні до мами, казав Джордж, заїздитиме по неї в колясці, вони кататимуться в парку, і вона матиме все, що захоче. Сердешна мати мусила вдовольнитися цим самолюбним виявом синівської прихильності й намагалась переконати себе, що хлопчик щиро любить її. Авжеж, він її любить. Усі діти однакові – їх вабить новизна. Ні, це не егоїзм, а хлоп'яча впертість. Її дитина повинна мати свої власні радощі, свої шанолюбні поривання. Це вона сама з егоїстичної, нерозважної любові досі відмовляла синові в тому, що його тішить і належить йому по праву.

Мабуть, немає нічого зворушливішого, ніж це жіноче боязке самоприниження, ця самозневага. Як палко жінка запевняє, що винна вона, а не чоловік! Як радо бере на себе всі наслідки чужих помилок, домагається суворої кари за злочини, яких вона не зробила, і вперто прикриває справжнього винуватця! Найжорстокіше ображають жінок ті, хто зазнає від них найбільше ласки; це природжені боягузи й тирани, вони глумляться з тих, хто їм безоглядно кориться.

Так сердешна Емілія, затаївши своє горе, звикала до думки,

що син має розлучитися з нею, і безліч довгих годин самітно готувалася до кінця. Джордж був біля неї і безтурботно спостерігав її приготування. В його коробки капали материні сльози, в його улюблених книжках вона підкреслювала найцікавіші місця, давні іграшки, реліквії та інші скарби відкладала вбік і дбайливо, старанно запаковувала, але хлопчик не помічав усього цього. Дитина розлучається з матір'ю сміючись, а в неї серце завмирає з розпуки. Їй-богу, прикро й тяжко дивитися, як безоглядна материнська любов на Ярмарку Суєти не знаходить відповіді в своїх дітей.

Минуло кілька днів, і ось уже велика подія в Емілїїному житті відбулася. Не з'явився й не втрутився ніякий ангел. Дитину покладено на олтар і пожертвувано долі, а вдова лишилася сама-самісінька.

Звичайно ж, хлопчик часто її відвідує. Він приїздить верхи на поні в супроводі візника, викликаючи захват у свого діда, старого Седлі, що гордо йде вулицею поряд з ним. Мати бачиться з ним, але він уже не її дитина. Він так само відвідує й хлопців у маленькій школі, де колись учився, щоб похизуватися перед ними своїм багатством і розкішшю. Досить було двох днів, щоб він засвоїв ледь поблажливий тон і зверхні манери. «Він народився командувати, – думає його мати, – таким був і його батько».

Надворі стоїть чудова погода. Вечорами, в ті дні, коли хлопчик не приїздить до неї, Емілія вирушає на прогулянку далеко в місто, а саме до Рассел-сквер і сідає відпочити на підмурок огорожі навпроти Осборнового будинку. Тут так приємно і прохолодно. Вона може підвести очі й побачити освітлені вікна вітальні, а десь близько дев'ятої – і кімнати на верхньому поверсі, де спить Джорджі. Вона знає, що то його кімната. Він їй розповідав. Коли гасне світло, вона молиться – молиться з упокореним серцем і повертається назад, зіщулена й мовчазна. Додому вона приходить дуже втомлена. Може, вона краще спатиме після такої довгої прогулянки, і, може, їй присниться Джорджі.

Якось у неділю, коли по-святковому дзвонили дзвони, вона випадково гуляла на Рассел-сквер, віддалік від будинку містера Осборна (але так, щоб той будинок добре було видно), й побачила, як Джорджі з тіткою вийшли з дому й подалися до церкви. Якесь старченя попросило милостиню, і служник, що

ніс молитовники, хотів його прогнати, проте Джорджі зупинився і дав прохачеві монету. Хай господь благословить хлопчика! Еммі оббігла майдан і дала старченяті й свою лепту. Святкові дзвони гомоніли, не вгаваючи, і Емілія, зваблювана їхнім покликом, рушила до церкви Сиротинця й зайшла всередину. Вона вибрала таке місце, звідки можна було бачити голову сина, що сидів під меморіальною дошкою свого батька. Під склепінням церкви лунали сотні чистих дитячих голосів, що складали хвалу милосердному господові, і душа в хлопця тремтіла з захвату, заполонена тим урочистим співом. Якусь мить мати не могла розгледіти його крізь імлу, що застелила їй очі.

Розділ LI
ДЕ РОЗІГРУЄТЬСЯ ШАРАДА, НАД ЯКОЮ ЧИТАЧЕВІ ДОВЕДЕТЬСЯ, А МОЖЕ, Й НЕ ДОВЕДЕТЬСЯ ПОМІЗКУВАТИ

Після появи Бекі на небагатолюдних вечірках у лорда Стайна, де бували тільки вибрані особи, великосвітські кола визнали нарешті претензії цієї достойної дами, і перед нею розчинилися декотрі з найвеличніших і найвищих дверей столиці – навіть такі величні й високі, що ласкавому читачеві та й авторові цієї повісті дарма було б сподіватися зайти колись у них. Любі мої братове, побожно спинімося перед тими священними дверима! Я уявляю собі як їх охороняють служники з розпеченими срібними тризубцями і прохромлюють ними тих, хто не має права туди заходити. Кажуть, що чесний газетяр, який сидить унизу в передпокої й записує прізвища великих людей, допущених до бенкету, за короткий час помирає, бо не може довго витримувати сліпучого блиску вельможного панства. Той блиск спалює його, як поява Юпітера в осяйних шатах спалила бідолашну, нерозумну Семелу[308] – легковажну, як метелик, істоту, що занапастила себе, насмілившись покинути своє природне середовище. Багатьом тайбернцям і белгрейвцям варто було б замислитися над цим міфом – над історією Семели, а може, й над історією Бекі. Ох, любі мої леді! Спитайте у велебного містера Кадийлі чи Белгрейвія[309] – не мідь дзвінка, а Тайберн[310] – не кимвал гудючий! Усе це суєта. Навіть вони минуться. Настане день (слава богу, що вже після нас!), коли сади Гайд-парку будуть не відоміші за славнозвісні сади на околицях Вавілона, а Белгрейв-сквер занепаде й спорожніє, як Бейкер-стріт чи Тадмор.[311]

А чи ви знаєте, любі леді, що на Бейкер-стріт стоїть будинок славетного Пітта? Чого б тільки не віддали ваші бабусі за те, щоб здобути запрошення на обід до леді Естер[312] у тому занепалому тепер будинку! Я обідав там, moi, qui vous parle.[313] Я наповнив залу привидами великих небіжчиків. Коли ми, люди теперішньої доби, сиділи й скромно попивали червоне вино, з'явилися тіні тих, що відійшли в інший світ, і зайняли свої місця навколо похмурого столу. Стерновий, що витримав не одну бурю, пив великими келихами примарний портвейн;

тінь Дандаса не випускала з рук привиду келиха з недопитим вином; Едінгтон, нахилившись над столом і посміхаючись замогильною посмішкою, не пас задніх, коли невидима пляшка ходила по колу; Скотт[314] з-під кущуватих брів дивився на уявну осугу в уявному вині; Вілберфорс зводив очі до стелі і, мабуть, не міг збагнути, як його келих досягає рота повним і опускається на стіл порожнім, – зводив очі до тієї самої стелі, яка була над нами щойно вчора і на яку дивилися всі славетні люди недавнього минулого. Тепер у тому будинку здають кімнати. Так, леді Естер мешкала колись на Бейкер-стріт і спочиває непробудним сном у пустелі. Еотен[315] бачив її там – не вдома, а в тому іншому її відлюдному пристановищі.

Усе це, звичайно, суєта, але хто з вас не визнає, що в невеликих дозах вона приємна? Хотів би я знати, хто з розважних людей відмовився б від яловичої печені тому, що вона скороминуща? Це також суєта, але дай боже кожному з моїх читачів, хоч би їх було й п’ятсот тисяч, ціле своє життя споживати на обід добру пайку цієї страви. Прошу, сідайте, джентльмени, і їжте на здоров’ячко: ось вам жирненька, ось вам пісна, ось підлива, чи, може, хочете хріну – беріть, не соромтеся. Налийте ще чарочку винця, голубе Джоне, покладіть собі ще один ласий шматочок! Так, втішаймося досхочу всім суєтним і будьмо вдячні за нього! І дивімось прихильним оком на великосвітські розваги Бекі, бо вони, як і всі радощі смертних, скороминущі.

Наслідком візиту Бекі до лорда Стайна було те, що його ясновельможність князь Петроварадинський скористався нагодою відновити знайомство з полковником Кроулі, коли вони другого дня зустрілися в клубі, і вклонився місіс Кроулі під час прогулянки в Гайд-парку, шанобливо скинувши капелюха. Бекі та її чоловік негайно ж отримали запрошення на один з вечорів у тісному колі друзів князя в Левант-гаусі, де мешкав тоді його ясновельможність, поки шляхетний власник будинку тимчасово перебував за межами Англії. Вона співала після обіду невеличкому гуртку вибраних гостей. На тому вечорі був присутній і маркіз Стайн, який по-батьківському стежив за успіхами своєї учениці.

У Левант-гаусі Бекі зустріла одного з найблискучіших

джентльменів і найбільших дипломатів, яких будь-коли давала світові Європа, – герцога де ля Жаботьєра, тоді посла найхристияннішого короля,[316] а згодом його ж міністра. Признаюся, що серце моє сповнюється гордощами, коли я пишу ці славетні імена: подумати тільки, в якому блискучому товаристві буває моя дорога Бекі! Вона стала бажаною гостею французького посольства: жоден вечір не вважався там вдалим, коли на ньому не було чарівної мадам Родон Кроулі.

Обох аташе посольства, мосьє де Трюфіньї (з роду Перігорів) і Шампіньяка, скорили чари прекрасної полковниці, і обидва, за звичаєм своєї нації (бо хто коли бачив француза, що, повернувшись з Англії, не залишив би там з півдесятка зруйнованих подружжів і не привіз у своєму гаманці стільки ж знівечених сердець?), – обидва вони, кажу, хвалилися, що були au mieux[317] з вродливою мадам Родон.

Але навряд чи то була правда. Шампіньяк страшенно полюбляв карти й цілі вечори просиджував з полковником за гральним столом, а щодо Трюфіньї, то всі добре знали, як він боїться з’явитися в «Мандрівниках», бо заборгував там служникам, і коли б той достойний молодик не мав дармового столу в посольстві, на нього б чекала голодна смерть. Тому, кажу, навряд чи Бекі вшановувала особливою увагою котрогось із цих джентльменів. Вони були в неї на побігеньках, купували їй рукавички й квітки, залазили в борги за ложі в опері та робили безліч інших послуг. По-англійському вони розмовляли з чарівною простотою, і Бекі, на втіху собі й лордові Ставну, передражнювала того чи того просто в вічі й поважно хвалила їхні успіхи в англійській мові, чим неабияк розважала свого уїдливого заступника. Трюфіньї, щоб піддобритися до повірниці Бекі, нашої знайомої Брігс, подарував їй шаль і попросив передати листа, якого простодушна, стара панна і вручила при всіх тій, кому він був адресований; той твір смішив кожного, хто його читав. Читав його лорд Стайн, читали всі, крім чесного Родона, якому не обов’язково було знати все, що відбувалося в мейфейрському будиночку.

Бекі невдовзі почала там приймати не тільки «найкращих чужоземців» (фраза з нашого благородного, чарівного світського жаргону), але й багатьох найкращих представників англійського суспільства. Я маю на увазі не найдоброчесніших, і навіть не найнедоброчесніших, не найрозумніших, чи

найдурніших, не найбагатших чи найродовитіших, а просто «найкращих», – одне слово, людей, про яких не може бути поганої думки, таких, як вельможна леді Фіц-Вілліс, свята жінка, патронеса Олмека,[318] вельможна леді Нудотлі, вельможна леді Грізель Макбет (у дівоцтві Дж. Глаурі, дочка старого Грея Глаурі) та інші. Коли графиня Фіц-Вілліс (її милість належить до родини з Кінг-стріт, – дивись словник Дебрета й Берка[319]) запрошує когось до себе, він чи вона вже в безпеці. Про них уже не можна бути поганої думки. Не тому, що міледі Фіц-Вілліс краща за будь-кого іншого; навпаки, це зів'яла п'ятдесятисемирічна особа, не вродлива, не багата й не цікава, але всі визнають, що вона належить до категорії «найкращих». А отже, й ті, хто в неї буває, теж «найкращі». І, мабуть, через давню неприязнь до леді Стайн (бо її милість, ще бувши юною Джорджіною Фредерікою, дочкою улюбленця принца Уельського графа Роміпунша, сама мріяла стати леді Стайн) ця велична, славетна проводирка світського товариства зволила визнати місіс Кроулі. Вона зробила перед нею вишуканий реверанс на тих зборах, де головувала, і не тільки заохочувала свого сина сера Кітса (його милість отримав посаду з допомогою лорда Стайна) відвідувати будинок місіс Кроулі, а й запросила її до себе і під час обіду перед усіма двічі дуже прихильно озвалася до неї. Того ж таки вечора про це вже знав весь Лондон. Люди, що зневажливо відгукувалися про місіс Кроулі, замовкли. Дотепний Уенгем, адвокат і права рука лорда Стайна, вихваляв її скрізь, де бував; багато хто з тих, що досі вагалися, негайно стали її шанувальниками; непоказний Том Тодд, що раніше радив лордові Саутдауну не ходити до жінки з такою сумнівною репутацією, тепер домагався, щоб його відрекомендували їй. Одне слово, її прийняли в коло «найкращих» людей. Ох, любі мої читачі й братове, не кваптеся заздрити сердешній Бекі; кажуть, що така слава недовговічна. Весь час доходять чутки, що навіть у найвибраніших колах люди не щасливіші за вбогих волоцюг, яким немає туди стежки, і Бекі, яка проникла в саме серце світського товариства і бачила на власні очі великого Георга IV, визнала потім, що й там теж була суєта.

Нам доводиться стисло розповідати про цей відтинок її кар'єри. Так само, як я не можу описувати франкмасонських таємниць, хоч здогадуюся, що то нісенітниці, так і

невтаємничена людина не може змальовувати великий світ, тому краще хай тримає свою думку про себе, хоч би яка вона була.

В наступні роки Бекі часто згадувала про ту пору свого життя, коли вона оберталася серед найвишуканіших кіл лондонського великого світу. Успіхи окрилювали її, але потім набридли. Спершу для неї не було більшої втіхи, як придумувати й роздобувати (останнє, до речі, було нелегкою справою і вимагало неабиякої винахідливості, бо місіс Кроулі мала дуже обмежені засоби) – роздобувати, кажу я, найелегантніші сукні й оздоби, їздити на обіди у вибраному колі, де її гостинно зустрічали великі вельможі, а з розкішних обідів поспішати на вишукані вечори, куди приходили ті самі люди, з якими вона обідала, яких вона бачила вчора ввечері і бачитиме завтра, – молоді, бездоганно вбрані чоловіки з гарно зав'язаними краватками, у виглянсуваних, блискучих чоботях і білих рукавичках; старші, солідні товстуни з мідними гудзиками, величні, чемні й нудні; молоді дами, русяві, несміливі, всі, як одна, в рожевому; поважні матусі, вичепурені, пишні, врочисті, всі в діамантах. Вони розмовляли по-англійському, а не кепською французькою мовою, як розмовляють у романах. Вони говорили про своїх ближніх, про їхню вдачу та їхні родинні справи точнісінько так, як Джонси говорять про Смітів. Колишні знайомі Бекі ненавиділи її і заздрили їй, а бідолашна жінка позіхала в душі з нудьги.

– Хотіла б я покласти край усьому цьому, – казала вона сама до себе. – Краще б я була дружиною священика й навчала дітей у недільній школі, ніж отак жити, як я живу. Або жінкою якогось сержанта, їздила б у військовому фургоні, або... або надягла б обшите блискітками вбрання й танцювала б у балагані на ярмарку, так було б найвеселіше.

– У вас би той танець добре вийшов, – сміявся лорд Стайн.

Ребека простодушно розповідала цьому великому чоловікові про всі свої ennuis[320] і турботи; вони розважали його.

– З Родона був би дуже добрий шталмейстер... церемоніймейстер... чи як ви його звете... такий чоловік у великих чоботях і в мундирі, що ходить по арені й ляскає батогом. Він високий, показний і має військову поставу. Пригадую, – задумливо сказала Бекі, – коли я була ще малою, батько якось повів мене поглянути на Брукгрінський ярмарок. Повернувшись

додому, я зробила собі диби й почала танцювати в майстерні, на подив усіх його учнів.

– Хотів би й я побачити вас на тих дибах! – мовив лорд Стайн.

– А я хотіла б тепер так потанцювати, – відповіла Бекі. – Як витріщила б очі леді Бінкі і як отетеріла б Грізель Макбет! Тсс, цитьте, Паста зараз співатиме.

Вона взяла за правило бути особливо ввічливою з професійними артистами й артистками, що виступали на тих аристократичних вечірках, вишукувала їх по кутках, де вони мовчки сиділи, і, всміхаючись, так, щоб усі бачили, тиснула їм руки. Вона ж бо й сама артистка, цілком справедливо зауважувала Бекі, і ця манера щиро, скромно заявляти про своє походження обурювала, роззброювала або розважала глядачів, залежно від обставин.

– Яка ця жінка нахабна, – казали одні. – Яку вона вдає з себе незалежну, хоч їй годилося б сидіти тихо й бути вдячній, що з нею розмовляють!

– Яка вона чесна й добра душа! – казали другі.

– Яка це хитра кокетка! – казали треті.

І всі вони, певне, мали слушність, та Бекі робила своє і так подобалася акторам, що вони не зважали на застуджене горло й ладні були задарма співати на її вечорах і задарма давати їй уроки.

Авжеж, Бекі влаштовувала бенкети в будиночку на Керзон-стріт. Десятки екіпажів, сяючи ліхтарями, загачували вулицю, дратуючи будинок № 200, якому не давав заснути гуркіт, і будинок № 202, який не міг заснути від заздрощів. Огрядні служники, що супроводили карети, були надто великі, щоб поміститися в тісному передпокої Бекі, тому вони сиділи в сусідніх пивничках, звідки їх, коли треба було, викликали, відриваючи від пива, хлопчики-посланці. Десятки найбільших лондонських денді юрмилися на вузьких сходах, наступаючи один одному на ноги та сміючись із того, що вони опинилися тут, і багато бездоганних, суворих світських дам просиджували вечори у маленькій вітальні, слухаючи професійних виконавців, які за звичкою співали так, ніби хотіли, щоб з вікон повилітали шибки. А другого дня в «Морнінг пост» серед опису світських réunions[321] з’являлося повідомлення такого змісту:

«Учора полковник і місіс Кроулі влаштували у своєму

будинку в Мейфейрі проханий обід для вибраного товариства. Присутні були їхня ясновельможність князь і княгиня Петроварадинські, його вельможність турецький посол Папуш-паша (в супроводі драгомана посольства Кебаб-бея), маркіз Стайн, граф Саутдаун, сер Пітт і леді Джейн Кроулі, містер Вог та інші. Після обіду в місіс Кроулі відбулося зібрання з участю герцогині (вдови) Стілтон, герцога де ля Грюєра, маркізи Чеширської, маркіза Алессандро Стракіно, графа де Брі, барона Шапцугера, кавалера Тості, графині Слінгстон і леді Ф. Македем, генерал-майора й леді Г. Макбет, двох панночок Макбет, віконта Педдінгтона, сера Гореса Фогі, шановних Бедуїна Сендса, Бобачі Бегодера та інших». Читач може доповнити цей список, як йому заманеться, ще на десять рядків дрібного друку.

У стосунках з вельможами наша люба приятелька виявляла таку саму щирість, як і з тими, хто стояв нижче за неї. Якось, гостюючи в одному аристократичному домі, вона (мабуть, щоб похизуватися) завела розмову по-французькому із славнозвісним тенором-французом, на досаду леді Грізель Макбет, що похмуро поглядала на них через плече.

– Як ви чудово знаєте французьку мову, – нарешті сказала вона, бо сама розмовляла цією мовою з дуже помітним единбурзьким акцентом.

– Я повинна її знати, – скромно відповіла Бекі й опустила очі. – Я навчала цієї мови в школі, і моя мати була француженка.

Така покора перемогла леді Грізель, і вона подобрішала до Бекі. Вона нарікала на фатальні нівеляторські тенденції нашої доби, через які люди всіх станів дістали змогу бувати в найвищих колах, але не могла не визнати, що ця жінка принаймні добре вихована й не забуває свого місця. Її милість була гарна жінка – ласкава до вбогих, нерозумна, бездоганна й довірлива. І не її вина, що вона вважала себе кращою за нас із вами: протягом сторіч люди цілували поли її предків! Кажуть, ще тисячу років тому лорди й радники небіжчика Дункана цілували картату спідничку голови її роду, коли той великий чоловік став королем Шотландії.

Леді Стайн після згадуваної сцени біля рояля не встояла перед Бекі і, може, навіть відчула якусь прихильність до неї. Молодших дам родини Гонтів теж змусили підкоритися. Раз чи

двічі вони нацьковували на Бекі своїх прибічників, але зазнавали поразки. Блискуча леді Станінгтон спробувала стати з нею на герць, та безстрашна маленька Ребека розбила її вщент. Коли на неї хтось нападав, Ребека спритно прикидалася скромною ingénue[322] і такою була особливо небезпечна: тоді вона природним, невимушеним тоном казала найнеможливіші речі, після чого простодушно починала вибачатися за свою нетактовність, таким чином розголошуючи всім, про що йшла мова.

Одного вечора дами намовили напасти на Бекі містера Вога, славнозвісного дотепника, блюдолиза й підлабузника в домі лорда Стайна. Хитро глянувши на своїх патронес і підморгнувши їм, – мовляв, зараз почнеться комедія, цей достойний джентльмен накинувся на Бекі, яка, ні про що не здогадуючись, їла собі юшку. Захоплена зненацька, але завжди при повній зброї, маленька жінка відразу прийняла виклик, відбила удар, відповіла так влучно, що супротивник спаленів з сорому, і, спокійно всміхаючись, знов узялася до своєї юшки. Могутній патрон Вога, який годував його обідами й часом позичав йому невеликі суми грошей за послуги на виборах, у газетних та інших справах, так люто глянув на Вога, що невдаха мало не заплакав і не впав під стіл. Він жалісливо позирав то на мілорда, що протягом обіду не озвався до нього жодним словом, то на дам, які, звичайно, відступилися від нього. Кінець кінцем над ним зглянулась сама Бекі й спробувала залучити його до розмови. Після цього Вога не запрошували на обід протягом шести тижнів, а Фічу, повірникові мілорда, за яким Вога, звичайно, дуже упадав, доручили довести до його відома, що коли він дозволить собі ще раз сказати погане слово про місіс Кроулі чи зробить її предметом своїх безглуздих дотепів, мілорд передасть до суду всі векселі Вога і безжально пустить його з торгів. Вог заплакав і почав благати свого дорогого приятеля Фіча заступитися за нього. Він написав поему на честь місіс Р. К., що з'явилася в найближчому номері журналу «Дзеньки-бреньки», який він сам видавав. Зустрічаючи Бекі на вечорах, він запобігав у неї ласки. Він підлещувався й піддобрювався до Родона в клубі. За якийсь час йому дозволили вернутися в Гонт-гаус. Бекі завжди була ласкава до нього, завжди весела й ніколи не сердилась.

Візир і головний повірник його милості містер Уенгем (що

мав місце в парламенті й за обіднім столом лорда Стайна) поводився й висловлювався багато розважніше за містера Вога. Цей маркізів ад'ютант, хоч як він ненавидів усіх парвеню (сам містер Уенгем був незламним торі, а його батько – дрібний торговець вугіллям у північній Англії), ніколи не виявляв ворожості до нової фаворитки, навпаки, він допікав їй вкрадливою люб'язністю і хитрою, шанобливою ввічливістю, яка часом муляла Бекі дужче, ніж відверта неприязнь інших людей.

Як подружжя Кроулі здобувало кошти на бенкети для своїх великосвітських знайомих, залишалося таємницею, що свого часу викликала чимало балачок і, можливо, додавала чару тим невеличким зібранням. Хтось запевняв, що сер Пітт Кроулі давав братові добру допомогу; якщо так, то Бекі мала на нього справді величезний вплив і вдача баронета з роками дуже змінилася. Ще хтось натякав, що Бекі завела звичку брати контрибуцію з друзів свого чоловіка: до одного приходила в сльозах і розповідала, що в них описують майно, перед іншим падала навколішки й заявляла, що всій родині доведеться йти до в'язниці або накласти на себе руки, якщо не буде оплачений той чи той вексель. Казали, що лорд Саутдаун під впливом таких патетичних заяв дав Бекі не одну сотню фунтів. Юного Фелтема з *** драгунського полку (сина власника фірми «Тайлер і Фелтем, капелюшники й постачальники військового спорядження»), якого подружжя ввело у вищий світ, теж згадували як одного з тих, хто платив Ребеці данину. Ходили чутки, що вона брала гроші в різних довірливих людей, обіцяючи виклопотати їм відповідальне місце на державній службі. Одне слово, чого тільки не казали про нашу любу, невинну приятельку! Певне лише те, що якби вона мала всі ті гроші, які начебто випросила, позичила чи вкрала, то могла б набути собі капітал і жити чесно, а тим часом... але ми забігаємо вперед.

Правда й те, що коли все розраховувати й добре господарювати, коли ощадливо витрачати готові гроші й майже нікому не платити, то можна примудритися, принаймні певний час, жити на широку ногу з дуже обмеженими достатками, і нам здається, що гучні вечори Бекі, – як видно з усього сказаного, не такі вже й велелюдні, – коштували їй не багато більше за воскові свічки, що освітлювали її стіни. Стілбрук і

Королевине Кроулі вдосталь забезпечували її дичиною й овочами. Пивниці лорда Стайна були до її послуг, а чудовий кухар цього вельможі часто порядкував у її невеличкій кухні або ж, з наказу лорда, посилав їй найвишуканіші ласощі свого власного виробу. Я вважаю, що це просто ганьба – так неславити скромну, невинну істоту, як неславили Бекі її сучасники, й попереджаю публіку, щоб вона не вірила й десятій частині того, що про неї казали. Якщо ми надумаємо виганяти з суспільства всіх, хто залазить у борги й не може їх сплатити, якщо ми почнемо заглядати в особисте життя кожного, перевіряти його прибутки й відвертатися від нього, коли нам не сподобається його спосіб витрачати гроші, – ох, якою дикою пустелею, яким непривабливим місцем стане тоді Ярмарок Суєти! Кожен тоді ладен буде підняти руку на свого ближнього, шановний мій читачу, і всім благам цивілізації настане кінець. Ми будемо сваритися, ображати й уникати одні одних. Наші будинки обернуться в печери, і ми ходитимемо в дранті, бо ніхто нікого не соромитиметься. Упаде рента, не буде більше проханих обідів. Усі торговці в місті збанкрутують. Вино, воскові свічки, ласощі, рум'яна, криноліни, спідниці, діаманти, перуки, дрібнички в стилі Людовіка XIV, старовинна порцеляна, верхові коні й чудові скакуни – одне слово, всі радощі життя полетять до дідька, якщо люди дотримуватимуться своїх дурних принципів і обминатимуть тих, кого не люблять і кого лають. А тим часом, виявляючи крихту милосердя і взаємної толерантності, зовсім не важко з усіма ладнати – можна лаяти когось скільки завгодно, вважати його найбільшим негідником, за яким давно плаче шибениця, – але ж ми не хочемо, щоб його справді повісили! Ні, зустрівшись, ми тиснемо йому руку. Якщо він має доброго кухаря, ми йому все вибачаємо і йдемо до нього на обід, сподіваючись, що й він з нами поведеться так само. Тому торгівля процвітає, цивілізація рухається вперед, усі живуть у мирі, щотижня треба нових суконь для нових бенкетів, а торішній урожай лафітського винограду дає добрий прибуток чесному господареві, який доглядає його.

Хоч у ту добу, яку ми змальовуємо, на троні сидів великий Георг і дами носили gigots[323] та велетенські, схожі на черепахові лопати, гребені в косах замість простеньких рукавів і делікатних обручиків, які тепер у моді, проте манери й звички світського товариства, на мою думку, не дуже відрізнялися від

теперішніх, і розваги його були майже такі самі, як нині. Нам, людям, що стоять збоку і з-за спин поліцаїв дивляться на чарівних красунь, коли ті їдуть до двору чи на бенкет, вони здаються неземними істотами, які втішаються небувалим, недосяжним для нас щастям. Щоб у декого з цих невдоволених полегшало на серці, ми й розповідаємо про боротьбу, успіхи й розчарування нашої любої приятельки Бекі – всього цього їй судилося зазнати не менше, аніж іншим достойним особам.

У ті часи до нас саме прийшла з Франції весела розвага – розігрування шарад; в Англії воно було особливо модне, бо давало змогу багатьом нашим дамам, що мали вроду, виставляти напоказ свої принади, а небагатьом, що мали розум, хизуватися своєю дотепністю. Ребека, яка, мабуть, вважала себе обдарованою і вродою, і розумом, умовила лорда Стайна влаштувати в Гонт-гаусі вечірку, в програму якої входило кілька таких маленьких драматичних сцен, – тож нехай нам буде дозволено повести читача на це блискуче réunion і трохи посумувати з ним, бо воно буде однією з останніх великосвітських розваг, які нам пощастить йому показати.

Частина розкішної зали – картинної галереї Гонт-гауса – була пристосована під сцену, де розігрувались шаради. Її використовували для вистав ще за часів короля Георга III; там і досі висить портрет маркіза Гонта з напудреним волоссям і рожевою стрічкою на римський штиб, як тоді казали, – в ролі Катона з однойменної трагедії містера Аддісона, що її ставили в присутності їхніх королівських величностей принца Уельського, єпископа Оснабурзького та принца Вільяма Генрі, коли вони були ще дітьми, як і сам актор. З горища принесли кілька давніх декорацій і наново підмалювали їх для теперішнього вжитку.

Молодий Бедуїн Сендс, на той час елегантний денді й мандрівник до східних країн, керував виставою. Тоді мандрівників до східних країн дуже шанували, і відважний Бедуїн, який видав in quarto[324] опис своєї подорожі й прожив кілька місяців у наметі, був помітною постаттю. В тій книжці було вміщено кілька портретів Сендса в різних східних уборах, з'являвся він усюди в супроводі чорного служника, дуже неприємного на вигляд, – одне слово, був другим Бріаном де Буа Гільбером.[325] Бедуїна, його убори й чорного служника зустріли в Гонт-гаусі захоплено, як дуже коштовний набуток.

Бедуїн відкрив першу шараду. Турецький офіцер із велетенським султаном з пір'я (вважалося, що й досі існують яничари і феска ще не витіснила старовинного, величного головного убору правовірних) розлігся на канапі, вдаючи, що пускає дим з кальяну, в якому, проте, з поваги до дам, чадила тільки пахуча свічечка. Турецький вельможа позіхає, всіляко показуючи, що він нудиться й байдикує. Він плескає в долоні, і з'являється нубієць Месрур з браслетами на голих руках, з ятаганами та всілякими східними оздобами – жилавий, високий і бридкий. Він шанобливо вітає свого агу.

Присутні тремтять з жаху й захвату. Дами перешіптуються. Цього чорного раба Бедуїнові дав один єгипетський паша за три десятки пляшок мараскіна. Він зашив у мішки й покидав у Ніл десь стільки ж одалісок.

– Введи торговця невільниками, – каже турецький ласолюб і махає рукою.

Месрур вводить торговця невільниками перед очі своєму панові; з ним заходить закутана жінка. Торговець зриває з неї запинало. Це місіс Вінкворт (у дівоцтві Авессалом), чорноока красуня з буйними косами. Вона в розкішному східному костюмі, її чорні кучері заплетені в коси, унизані самоцвітами, вбрання виблискує золотими піастрами. Відразний магометанин каже, що він зачарований її вродою. Дівчина падав перед ним навколішки і благає відпустити її додому в рідні гори, де закоханий черкес і досі сумує за своєю Зулейкою. Ті благання не зворушують черствого Гасана. Він регоче, коли дівчина згадує про свого коханого. Зулейка затуляє обличчя руками й опускається на підлогу в позі найчарівнішого розпачу. Здається, їй уже немає на що сподіватися, аж ось... аж ось з'являється Кизляр-ага.

Кизляр-ага приносить листа від султана. Гасан прикладає до лоба грізний фірман.[326] Його охоплює смертельний страх, а на виду в негра (це знов Месрур в іншому костюмі) проступає зловтіха.

– Згляньтеся! Згляньтеся! – кричить паша, а Кизляр-ага, страхітливо вищиривши зуби, витягає шовкову-мотузку.

Завіса спадає тієї миті, коли він уже ладнається вжити ту страшну зброю. Гасан з-за сцени виголошує:

– Перші два склади!

Місіс Родон Кроулі, що теж має виступати в шарадах,

підходить до місіс Вінкворт і починає вихваляти вишуканість і красу її вбрання.

Починається друга частина шаради. Знову сцена зі східного життя. Гасан, уже в іншому вбранні, сидить у ніжній позі біля Зулейки, що цілком змирилася з ним. Кизляр-ага став покірним чорним рабом. Сходить сонце в пустелі; турки звертають обличчя на схід і вклоняються до землі. Верблюдів немає під рукою, тому оркестр весело грає «Бредуть піском верблюди». На сцені з'являється велетенська голова єгиптянина. Вона вміє співати і, на подив східних мандрівників, виконує смішну пісеньку, яку написав містер Вог. Східні мандрівники йдуть у танець, як Папагено й мавританський король у «Чарівній флейті».

– Останні два склади! – горлає голова.

Розігрується остання дія. Тепер це грецьке шатро. На ложі відпочиває великий, дужий чоловік. Над ним висять шолом і щит. Тепер вони вже не потрібні. Іліон упав. Іфігенія вбита. Кассандра полонена і перебуває десь у його внутрішніх покоях. Володар мужів, «анакс андрон» (це полковник Кроулі, який насправді не має уявлення ні про пограбування Іліона, ні про полон Кассандри), спить у своїй спочивальні в Аргосі. Світильник кидає на стіну велику тремтливу тінь заснулого героя, троянський меч і щит поблискують у мерехтливому світлі. Оркестр грає врочисту мелодію з «Дон Жуана» перед появою статуї командора.

У шатро входить навшпиньки блідий Егіст. Чиє то лихе обличчя зловісно стежить за ним з-за запинала? Егіст підносить кинджал, щоб ударити ним сонного, який повертається на ліжку, ніби навмисне підставляючи йому широкі груди. Та він не може вбити шляхетного ватажка вві сні. Клітемнестра,[327] мов привид, прохоплюється до спочивальні, – її білі руки оголені, золотаве волосся розсипане по плечах, обличчя смертельно бліде, а очі світяться такою страшною посмішкою, що в глядачів серце стискається з ляку.

Тремтіння перебігає по залі.

– Господи! – каже хтось. – Та це місіс Родон Кроулі! Зневажливим порухом вона вихоплює в Егіста кинджал і підступає до ліжка. Вістря блищить у неї над головою в непевному світлі, вона... враз світильник гасне, чути стогін – і все поглинає пітьма. Темрява й сама сцена налякали глядачів.

Ребека зіграла свою роль так добре, з такою страхітливою переконливістю, що всі заніміли. Аж ось знов спалахнуло світло, і в залі знялася буря захвату.

– Браво, браво! – горував над усіма різкий голос старого Стайна. – Хай йому біс, вона й справді здатна таке встругнути! – додав він крізь зуби.

– Режисера! Клітемнестру! – вигукувала зала.

Агамемнон не міг показатися в своїй класичній туніці, він стояв на задньому плані з Егістом та іншими виконавцями коротенької вистави. Містер Бедуїн вивів наперед Зулейку й Клітемнестру. Одна велика особа захотіла, щоб її відрекомендували чарівній Клітемнестрі.

– Ну як? Проштрикнули його кинджалом? Тепер можна вийти заміж за когось іншого, правда ж? – вдало пожартував його королівська величність.

– Місіс Родон Кроулі була незрівнянна в своїй ролі, – мовив лорд Стайн.

Ребека засміялася, зухвало й радісно блиснула на нього очима і зробила найчарівніший реверанс з усіх, які будь-коли хто бачив.

Служники внесли таці з різноманітними прохолодними напоями, а виконавці зникли, щоб підготуватися до другої шаради.

Три склади цієї шаради показано в пантомімі, і розіграно їх так.

Перший склад. Полковник Родон Кроулі, кавалер ордена Лазні, в крислатому капелюсі, в довгому плащі, з палицею і з ліхтарем, взятим у стайні, проходить сценою і щось вигукує, ніби сповіщає мешканців, котра година. У вікні нижнього поверху видно двох мандрівних торговців, що, мабуть, грають у крібедж і позіхають над картами на весь рот. До них заходить якийсь чоловік, схожий на коридорного з готелю (шановний Дж. Рінгвуд), що блискуче зіграв свою роль, і стягає з них чоботи. З’являється служниця (вельмишановний лорд Саутдаун) з двома свічками і грілкою. Служниця підіймається нагору гріє ліжко. Тією ж грілкою вона відбивається від надмірно люб’язних торговців. Служниця виходить. Торговці надягають нічні ковпаки і опускають штори. Виходить

коридорний і зачиняє віконниці нижнього поверху. Чути, як він засуває засув і бере двері на ланцюжок зсередини. Гасне світло. Оркестр грає «Dormez, dormez, chers Amours!»[328] Голос з-за завіси каже: «Перший склад».

Другий склад. Лампи всі враз засвічуються. Оркестр грає давню мелодію з «Іоанна Паризького»! «Ah, quel plaisir d’être en voyage!».[329] Сцена та сама. На фасаді між нижнім і верхнім поверхом видно таблицю, на якій намальований герб Стайна. Скрізь у будинку дзвонять дзвоники. На нижньому поверсі якийсь чоловік показує другому довгу стяжку паперу; той вимахує кулаком, погрожує й лається, що рахунок страхітливий.

– Стаєнний, подавайте мою бричку! – гукає той другий від дверей.

Він плескає служницю (вельмишановного лорда Саутдауна) по підборіддю; вона, здається, сумує, виряджаючи його, як сумувала Каліпсо, виряджаючи іншого славнозвісного мандрівника – Улісса. Коридорний (шановний Дж. Рінгвуд) проходить з дерев’яною скринькою, повною срібних графинів, і вигукує: «Пиво!» – так смішно й природно, що вся зала вибухає оплесками й акторові кидають букет. За сценою ляскає батіг. Господар, служниця й коридорний кидаються до дверей, але тієї миті, коли під’їздить якийсь вельможний гість, завіса опускається і невидимий режисер вигукує: «Другий склад!»

– Мені здається, що ця картина означала «Готель», – мовить капітан лейб-гвардії Гріг.

Загальний регіт: здогадливий капітан не дуже далекий від істини.

Поки артисти готуються до третього складу, оркестр починає грати морське попурі: «Весь флот у Дауні», «Вгамуйся, суворий Борею», «Стернуй, Британіє», «В Біскайській затоці», – видно, що відбуватимуться якісь події на морі. Дзеленчить дзвоник, і розсувається завіса.

«Джентльмени, відчалюємо!» – гукає чийсь голос.

Люди починають прощатися. Пасажири занепокоєно показують на хмари, за які править чорне запинало, і злякано хитають головами. Леді Сквімс (вельмишановний лорд Саутдаун) з собачкою, валізами, ридикюлями й чоловіком всідається на місце й щосили хапається за якісь линви. Мабуть, це корабель.

Входить капітан (полковник Кроулі, кавалер ордена Лазні) в трикутному капелюсі і з підзорною трубою; притримуючи капелюха, він дивиться вдалину, поли його мундира метляються, наче від великого вітру. Коли він віднімає руку від капелюха, щоб узяти трубу, капелюх злітає під гучні оплески глядачів. Вітер дужчає. Музика гуркоче й свистить усе гучніше й гучніше, матроси, що ходять по сцені, заточуються, ніби корабель дуже хитає. Стюард (шановний Дж. Рінгвуд), ледве переставляючи ноги, проходить по сцені з шістьма мисками в руках. Він швидко підставляє одну лордові Сквімсу. Леді Сквімс, штурхнувши ногою собачку, яка починає жалібно скавуліти, прикладає хусточку до рота й швидко вибігає, немов шукає десь каюти. Музика грає ще гучніше, зображаючи шал бурі, і цим закінчується третій склад.

У ті часи був у моді невеличкий балет «Le Rossignol»,[330] у якому відзначилися Монтесю й Нобле. Містер Вог переробив його в оперу для англійської сцени, написавши на чудові мелодії балету свої вірші, на що він був неабиякий мастак. Виконавці були одягнені в старовинні французькі костюми, і юний лорд Саутдаун цього разу з'явився чудово перебраний на стару бабу, що шкутильгала по сцені зі справжньою сучкуватою гирлигою.

За сценою чути якусь мелодію, і з картонної хатини, обплетеної трояндами та плющем, долинають рулади і трелі.

– Філомело! Філомело! – гукає стара, і з'являється Філомела.[331]

Бурхливі оплески: це місіс Родон Кроулі, напудрена, з мушками, найчарівніша в світі маркіза.

Сміючись і наспівуючи, вона випурхує на сцену з усією грацією театральної юності і робить реверанс. «Мати» питає її:

– Чого ти, доню, завжди смієшся й співаєш?

І вона починає співати «Троянду на балконі».

Троянда на балконі в нас, мов ранок, промениста,
Тремтіла гола зиму всю й зітхала: де весна?
Спитаєте: чому ж вона вдяглася в цвіт і в листя?
Бо з сонцем пісня ожила пташина голоска.

І соловейко, що тепер витьохкує в долині,
Мовчав, коли в гіллі лунав лихого вітру свист.
Ви, мамо, скажете: чому він розспівався нині?

Тому що сонце піднялось і зеленіє лист.

Бо, мамо, кожному своє: пташкам небесним – пісня,
Троянді – ніжних пелюсток оздоба запашна.
А в мене радості розмай і в грудях серцю тісно.
Ви, мамо, знаєте чому – причина в нас одна.

У проміжках між куплетами цього романсу добродушна особа, яку співачка називала «мамою» і в якої з-під очіпка виглядали чималі бакени, мабуть, дуже хотіла показати свою материнську любов, бо все поривалася обняти невинну істоту, що виконувала роль дочки. Ті пестощі прихильна публіка зустрічала вибухами сміху. Коли співачка скінчила романс (оркестр тим часом виконував симфонію, наслідуючи щебетання безлічі пташок), уся зала одностайно зажадала повторення. Оплескам і букетам не було кінця. Лорд Стайн кричав і плескав у долоні гучніше за всіх. Бекі – соловейко[332] – підхопила квітки, які він їй кинув, і притисла до серця, мов справжня актриса. Лорд Стайн нетямився з захвату. Гості були так само зачаровані соловейком. Де ділася кароока гурія, поява якої в першій шараді викликала таке захоплення? Вона була вдвічі вродливіша за Бекі, але та зовсім затьмарила її своїм блиском. Усі віддали свої голоси Бекі. Стівенс, Карадорі, Ронці де Беньїс – глядачі порівнювали її то з тією з них, то з іншою і одностайно погоджувалися – можливо, цілком слушно, – що, якби місіс Родон була артисткою, жодна з цих співачок не переважила б її. Бекі досягла вершини: її голос розсипався чистими трелями, здіймався над бурею оплесків високо й радісно, як і її тріумф.

Після драматичних сцен почався бенкет, і всі заюрмилися коло Бекі, як коло найцікавішої жінки на вечорі. Особа з королівської родини присягалася, що Бекі – сама досконалість, і весь час заводила з нею розмову. Від такої шаноби душа маленької Бекі сповнилась гордощами і втіхою; їй уже ввижалося багатство, слава, розкоші. Лорд Стайн був її рабом, він ходив за нею назирці, майже ні з ким більше не розмовляв, догоджав їй, засипав її найвишуканішими компліментами. Бекі й досі була в костюмі маркізи і станцювала менует з мосьє Трюфіньї, аташе герцога де ля Жаботьєра. Герцог, який дотримувався всіх давніх придворних традицій, сказав, що мадам Кроулі гідна бути ученицею Вестріса або оздобою

бенкетів у Версалі. Тільки почуття власної гідності, подагра й глибоке усвідомлення свого обов’язку утримали його вельможність від наміру самому потанцювати з нею; він заявив на повен голос, що дама, яка вміє так розмовляти й так танцювати, як-місіс Кроулі, може бути послом при будь-якому європейському дворі. Він заспокоївся аж тоді, коли дізнався, що Бекі напівфранцуженка.

– Ніхто, крім моєї землячки, – проголосив його вельможність, – не зміг би так виконати цього величного танцю.

Потім Бекі виступила у вальсі з мосьє де Клінгеншпором, двоюрідним братом і аташе князя Петроварадинського. Захоплений князь, не такий стриманий, як його колега – французький дипломат, теж запрагнув зробити один тур в цією чарівною істотою і кружляв з нею навколо бенкетного столу, гублячи діаманти з китичок на чоботях і гусарської куртки, аж поки геть засапався. Папуш-паша також залюбки потанцював би з нею, але така розвага не була заведена на його батьківщині. Товариство оточило її колом і так завзято плескало в долоні, ніби вона була якоюсь Нобле чи Тальйоні. Всі були в захваті, і сама Бекі теж. Вона пройшла повз леді Станінгтон, зневажливо змірявши її поглядом, вона зверхнім тоном розмовляла з леді Гонт та її спантеличеною, смертельно ображеною невісткою, вона просто знищувала всіх своїх вишуканих суперниць. Де тепер була сердешна місіс Вінкворт з довгими косами й гарними великими очима, яка справила таке враження на початку вечора? Вона канула в безвість. Хай би навіть вона вирвала ті довгі коси, хай би виплакала ті гарні очі, ніхто нею не поцікавився б і не поспівчував би її горю.

Найбільшого тріумфу досягла Бекі під час вечері. Її посадили за окремий великий стіл разом з його величністю – згадуваною вже особою з королівської родини – та іншими вельможними гістьми. Їм подавали їжу на золотих тацях. Як Клеопатрі, їй розчинили б у шампанському перлини, коли б вона захотіла, а могутній князь Петроварадинський віддав би половину діамантів з своєї куртки за ласкавий погляд її сяйних очей. Жаботьєр написав про неї своєму урядові. Дами за іншими столами, де було саме тільки срібне начиння, помітивши, яку увагу виявляє до Бекі лорд Стайн, одноголосно визнали, що це його засліплення страхітливе і образливе для жінок шляхетного роду. І якби сарказм міг убивати, леді

Станінгтон там-таки відправила б Ребеку на той світ.

Родрн Кроулі був наляканий цими успіхами. Вони, здавалося йому, ще дужче віддаляли від нього дружину. З почуттям, дуже схожим на біль, він думав про те, як йому далеко до Бекі.

Коли настав час роз'їздитися, молоді галантні кавалери провели Бекі до її карети, яку викликали служники надворі; крик служників підхопили хлопчики зі смолоскипами, що стояли за високою брамою Гонт-гауса і бажали щасливої дороги кожному гостеві, який виїздив з подвір'я, висловлюючи надію, що його милість приємно провела вечір серед вишуканого товариства.

Карета місіс Кроулі після відповідного виклику під'їхала до брами, проторохтіла освітленим подвір'ям і зупинилася біля ганку. Родон посадовив у неї дружину, і карета поїхала. Самому ж полковникові містер Уенгем запропонував піти додому пішки й викурити дорогою сигару, якою він його пригостив.

Вони прикурили сигари від смолоскипа одного з хлопчиків, що стояли за брамою, і пішли вулицею. Якихось двоє чоловіків відділилися від гурту й подалися за ними назирці, а через кілька десятків кроків один із них наздогнав Родона, торкнув його за плече й сказав:

– Вибачте, полковнику, я хотів би поговорити з вами наодинці.

Поки той джентльмен говорив, його супутник голосно свиснув, і на цей знак до них, гуркочучи, під'їхала бричка, що серед інших екіпажів стояла біля брами Гонт-гауса. Той, хто підкликав бричку, оббіг навколо неї і став перед полковником Кроулі.

Бравий офіцер відразу збагнув, що його спіткало: він попав до рук судових виконавців. Відступивши на крок, він розігнався й схопив того, хто перший торкнув його за плече.

– Дарма опиратися, нас троє, – сказав той, що стояв ззаду.

– Це ви, Моссе, еге? – запитав полковник, мабуть, уже знайомий з тим, хто озвався. – Скільки треба платити?

– Дріб'язок, – пошепки сказав йому містер Мосс із Керсітор-стріт, Чансері-лейн, помічник мідлсекського судді. – Сто шістдесят шість фунтів, шість шилінгів і вісім пенсів на позов містера Натана.

– Ради бога, позичте мені сто фунтів, Уенгеме, – мовив

бідолашний Родон. – Вдома я маю сімдесят.

– У мене всього за душею десять фунтів, – відповів бідолашний Уенгем. – На добраніч, голубе.

– На добраніч, – жалібно мовив Родон.

Уенгем пішов, а Родон Кроулі докурив сигару, коли бричка вже проїздила Темпл-бар.

Розділ LII
У ЯКОМУ ЛОРД СТАЙН ПОКАЗУЄ СЕБЕ З НАЙКРАЩОГО БОКУ

Коли лорд Стайн був до когось прихильний, він нічого не робив наполовину, і його ставлення до родини Кроулі було найкращим прикладом такої його доброти. Його милість поширив свою ласку й на малого Родона: він звернув увагу батьків на те, що хлопця необхідно послати в закриту школу; Родон досяг того віку, коли змагання, початкові знання з латини, вправи з бійки навкулачки й товариство ровесників можуть дати йому велику користь. Батько опирався – мовляв, він не такий багатий, щоб віддати хлопця в добру школу, а мати казала, що Брігс – чудова вчителька й досягла з ним дуже добрих успіхів (і так воно й було насправді) з англійської мови, основ латини й загальноосвітніх предметів. Але всі ці докази розсипались перед великодушною настійливістю лорда Стайна. Його милість був одним із кураторів славетного давнього шкільного закладу, що звався «Білі ченці». В давнину це був цістерціанський монастир,[333] коли Смітфілдське поле у сусідстві з ним ще правило місцем для турнірів. Сюди привозили затятих єретиків, бо їх було зручно спалювати на тому ж таки полі. Генріх VIII, оборонець віри, загарбав монастир з усім його майном і перевішав та замучив тих ченців, які не могли пристосуватися до темпу його реформ. Кінець кінцем якийсь багатий купець придбав будинок та належні до нього землі і з допомогою інших заможних людей, що пожертвували землю й гроші, заснував славетний притулок для старих і дітей. Навколо цього майже чернечого закладу виросла школа, що існує й досі, зберігаючи своє середньовічне вбрання і звичаї. Всі цістерціанці моляться за її подальший розквіт.

Цією славетною школою опікуються декотрі з найбільших вельмож, прелатів і сановників Англії; а оскільки хлопці живуть у гарних умовах, «їх добре годують і навчають, а згодом забезпечують солідними стипендіями в університеті та церковними парафіями, то декотрих юних джентльменів присвячують духовному фахові з самого малку, і домогтися зарахування в цю школу не так легко. Спершу її призначали

для синів бідних і заслужених духовних осіб та мирян, проте багато вельможних опікунів, що мали нахил розширювати поле своєї доброчинницької діяльності чи, швидше, були примхливими доброчинцями, шукали й інших об'єктів для своєї щедрості. Можливість отримати безкоштовно освіту, а в майбутньому – гарантовані засоби існування й службу була така зваблива, що її не нехтували й декотрі найбагатші люди. І не тільки родичі вельможних опікунів, але й самі вони влаштовували своїх дітей до цієї школи. Прелати посилали туди своїх родичів або синів підлеглих їм священиків, а, з другого боку, декотрі великі вельможі не вважали приниженням для себе опікуватися дітьми своїх найближчих служників, тому хлопчик, що приходив до цього закладу, опинявся в дуже строкатому товаристві, з яким йому треба було злитися.

Хоч сам Родон Кроулі за ціле своє життя не подужав жодної книжки, крім «Календаря кінних перегонів», і хоч з усієї своєї науки найкраще пам'ятав хлосту, яку отримував підлітком в Ітоні, проте він, як усі англійські джентльмени, відчував щиру пошану до класичної освіти й тішився думкою, що його син буде забезпечений у житті, а може, навіть стане вченою людиною. І хоч хлопчик був його єдиною радістю й вірним товаришем, хоч їх зв'язували тисячі невидимих ниток, про які Родон волів не говорити з дружиною, що завжди виявляла до хлопця цілковиту байдужість, а проте відразу погодився віддати його в школу, відмовився від своєї найбільшої втіхи задля синового добра. Він і сам не знав, що так любить хлопця, поки не довелось розлучитися з ним. Коли малий поїхав, Родон засумував і затужив більше, ніж він признавався собі, куди більше за сина, який навіть радів, що житиме в новому оточенні, серед своїх ровесників. Бекі реготала, коли полковник незграбно й недоладно, як завжди, пробував висловити свій жаль з приводу розлуки з хлопцем. Бідолаха відчував, що в нього забрали найбільшу радість і найближчого приятеля. Він часто зажурено дивився на порожнє ліжечко в своїй туалетній кімнаті, де звичайно спав син. Особливо болісно відчував він хлопцеву відсутність уранці й надаремне пробував розвіяти свою тугу в парку, де колись гуляв з ним, – без нього то була не прогулянка. Родон не знав, що він такий самітний, поки це поїхав від нього син. Він полюбив тих, хто був ласкавий до

хлопчика, і цілими годинами сидів у своєї лагідної невістки, леді Джейн, розмовляючи з нею про його вроду, ласкаву вдачу та інші гарні риси.

Тітка юного Родона, – ми про це вже згадували, – дуже любила його, як і її донька, що гірко плакала, коли йому настав час від'їздити. Родон-старший був щиро вдячний їм за їхню любов. Найкращі і найблагородніші чоловічі почуття проглядали в тому нехитрому виявленні батьківської любові, до якої його заохочувала доброзичливість леді Джейн і її малої дочки. Він здобув не тільки симпатію, а й повагу невістки тими почуттями, яким давав волю перед нею і яких не смів показувати власній дружині. Обидві дами тепер зустрічалися досить рідко. Бекі уїдливо кепкувала з чутливості й лагідності леді Джейн, а ту, хоч яка вона була добра й ласкава, не могла не обурювати бездушність невістки.

Та бездушність віддаляла Родона від дружини дужче, ніж він усвідомлював і сам собі признавався. А Бекі таке відчуження нітрохи не хвилювало. Насправді їй не треба було ні його, ні будь-кого іншого. На Родона вона дивилася як на свого служника на побігеньках і покірного раба. Хай би який він був пригнічений і смутний, Бекі не звертала на те уваги, лише глузувала з нього. Її цікавило тільки власне становище, власні втіхи й успіхи в суспільстві; вона й справді заслуговувала на визначне місце в ньому.

Невеличкий ранець, який хлопець мав узяти з собою до школи, спакувала йому чесна Брігс. Покоївка Моллі ридала в сінях, коли він від'їздив, – добра й віддана Моллі, якій уже давно не платили за її працю. Місіс Бекі не дозволила чоловікові відвезти сина до школи каретою. Гнати коней у Сіті! Хто таке бачив! Нехай наймуть бричку. Вона навіть не поцілувала сина на прощання, та й хлопчик не рвався пригорнутись до неї; зате він поцілував стару Брігс (перед якою взагалі соромився виявляти свої почуття) і втішив її тим, що в суботу приїздитиме додому, тож вона матиме змогу бачити його. Тільки-но бричка рушила в напрямку Сіті, Бекі в кареті помчала до Парку, і коли батько з сином в'їздили в старовинну браму школи, вона вже весело балакала й сміялася з гуртом молодих денді на березі Серпентайну. Родон залишив хлопця й повернувся додому з таким чистим почуттям у серці, якого, мабуть, цей неборак не зазнавав, відколи сам покинув дитячу

кімнату.

Пригнічений і зажурений, він здолав усю дорогу пішки й пообідав удома вдвох з Брігс. Він був дуже ласкавий до неї, дякував їй за щиру турботу про його сина. Його мучило сумління, що він позичив у Брігс гроші й допомагав ошукувати її. Вони розмовляли про малого Родона довго, тому що Бекі вернулась додому тільки для того, щоб переодягтися, й поїхала кудись обідати. Потім полковник, не знаходячи собі місця, подався пити чай до леді Джейн і розповів їй, як усе відбулося: який хлопчина молодець, як вінноситиме тепер чорну мантійку і штанці до колін, як юний Блекбол, син його колишнього однополчанина Джека Блекбола, взяв його під свою опіку і пообіцяв, що буде до нього ласкавий.

Протягом тижня юний Блекбол зробив малого Родона своїм служкою, що чистив йому черевики й підсмажував грінки на сніданок, посвятив його в таємниці латинської граматики й разів з чотири налупцював, але не дуже боляче. Миле, добродушне личко нового товариша викликало в Блекбола мимовільну симпатію. Тому Родон дістав рівно стільки штурханів, скільки, безперечно, йому було корисно. А щодо чищення черевиків, підсмажування грінок і взагалі виконання обов'язків служки, то хіба їх не вважають необхідною часткою виховання молодого англійського джентльмена?

Ми не маємо на меті докладно розповідати про друге покоління, а то ця повість ніколи не дійде до кінця. Тому скажемо лише кілька слів про шкільне життя Родона-молодшого. Полковник не забарився відвідати сина. Хлопчик видався йому досить здоровим і щасливим: вбраний у чорну мантійку і короткі штани, він весело усміхався до батька.

Полковник розважно задобрив синового керманича Блекбола, давши йому соверен, щоб цей юний джентльмен добре ставився до свого служки. Мабуть, шкільна влада теж була прихильно настроєна до хлопця як до протеже вельможного лорда Стайна, небожа члена парламенту й сина полковника та кавалера ордена Лазні, чиє прізвище з'являлося на шпальтах «Морнінг пост» у списках гостей, що були присутні на деяких найвишуканіших вечорах. Хлопець мав доволі кишенькових грошей і щедро пригощав на них своїх товаришів пирогом з малиною. Його часто відпускали в суботу додому до батька, який того дня влаштовував справжнє свято. Коли Родон був

вільний, то водив сина до театру, а як ні, то посилав його туди зі служником. У неділю хлопець ходив до церкви з Брігс, леді Джейн та її дітьми. Полковник захоплено слухав синові розповіді про школу, про бійки та про обов'язки служки і невдовзі знав уже прізвища всіх учителів та найцікавіших учнів незгірше за сина. Він запрошував до себе додому шкільного товариша малого Родона і після театру донесхочу годував дітей тістечками й устрицями з портером. Він удавав, що знає латинську граматику, коли син показував йому в книжці, що вони вже «пройшли».

– Учися, синку, – поважно напучував він хлопця. – Немає нічого кращого за класичну освіту... нічого!

Бекі ставилася до чоловіка з кожним днем зневажливіше.

– Роби що хочеш: обідай, де тобі подобається, втішайся імбирним пивом і тирсою в Астлі[334] або співай псалми з леді Джейн, – тільки не сподівайся, що й я буду морочитися з хлопцем. Мені треба дбати про твоє добро, оскільки ти сам про нього не можеш подбати. Хотіла б я знати, де б ти тепер був, у якому товаристві, якби я не піклувалась про тебе.

І справді, на бідолашного Родона ніхто не звертав уваги на тих вечорах, куди звичайно ходила Бекі. Тепер її часто запрошували без нього. Ребека так говорила про вельмож, наче була володаркою Мейфейра, а коли при дворі оголошували жалобу, вона завжди вбиралась у чорне.

Прилаштувавши малого Родона, лорд Стайн, який так по-батьківському вболівав за цю милу, убогу родину, вирішив, що їхні видатки можна дуже скоротити, відмовившись від послуг Брігс, і що Бекі досить кмітлива, щоб самій провадити своє господарство. В одному з попередніх розділів ми вже розповіли, як цей доброзичливий вельможа дав своїй протеже гроші на сплату її невеличкого боргу міс Брігс, що, проте, лишилася й далі жити в своїх приятелів. Із цього лорд зробив сумний висновок, що місіс Кроулі використала довірені їй гроші на щось інше, а не на те, для чого щедрий опікун їх позичив. Та лорд Стайн був надто делікатний, щоб поділитися своїми підозрами з місіс Бекі, яку могли прикро вразити всякі розмови про грошові справи і яка, певне, мала тисячі сумних причин ужити інакше великодушну позичку його милості. Але він вирішив сам з'ясувати, як насправді стоять справи, і обережно, дуже тактовно взявся до діла.

Насамперед він, коли випала нагода, розпитався про все в Брігс. Це було неважко зробити. Найменшого заохочення вистачало, щоб ця достойна жінка починала без упину говорити й виливати все, що було в неї на серці. Тому одного дня, коли місіс Родон поїхала кататися (як легко дізнався довірений служник його милості містер Фіч у платній стайні, де подружжя Кроулі тримало свою карету й коней, чи, краще сказати, власник стайні тримав карету й коней для подружжя Кроулі), мілорд завітав на Керзон-стріт, попросив у Брігс чашку кави, сказав, що має добрі звістки з школи про малого Родона, і за п'ять хвилин дізнався, що місіс Родон не дала компаньйонці нічого, крім чорної шовкової сукні, за яку та була їй безмежно вдячна.

Лорд Стайн посміявся в душі з цієї наївної розповіді. Річ у тім, що наша люба приятелька Ребека якнайдокладніше доповіла йому про те, як страшенно зраділа міс Брігс, коли отримала гроші – тисячу сто двадцять п'ять фунтів – і в які процентні папери вона їх уклала, а також про те, як шкода було самій Ребеці віддавати таку велику суму. «Хтозна, – думала, мабуть, ця мила жіночка, – може, він мені ще щось докине?» Проте мілорд нічого більше не запропонував малій хитрунці – певне, вважав, що й так уже виявив достатню щедрість.

Потім він поцікавився фінансовими справами самої міс Брігс, і та відверто розповіла його милості все: як міс Кроулі залишила їй спадщину, як частину тієї спадщини забрали родичі, як полковник Кроулі взяв другу частину, вклавши її під найкраще забезпечення, на високі проценти, і як містер Родон та місіс Ребека ласкаво взялись домовитися з сером Піттом, що має якнайвигідніше вкласти й решту грошей, коли в нього буде час. Мілорд запитав, скільки грошей полковник уже вклав для неї, і міс Брігс відразу, не збрехавши, сказала, що та сума складає шістсот з чимось фунтів.

Але, розповівши все це, балакуча Брігс відразу пошкодувала, що була така відверта, й почала просити мілорда, щоб він нічого не казав містерові Кроулі.

– Полковник був такий ласкавий... містер Кроулі може образитись, поверне гроші, і тоді я ніде не матиму за них таких добрих процентів.

Лорд Стайн, сміючись, пообіцяв, що ця розмова залишиться їхньою таємницею, і попрощався з міс Брігс, так само

посміюючись у душі.

«От мале чортеня, – думав він. – Яка чудова артистка і який ділок! Недавно вона мало не видурила в мене ще одну таку суму своїми лестощами. Вона перевершує всіх жінок, яких я тільки знав за своє весело прожите життя. Ті просто діти в порівнянні з нею. Та й сам я дитина проти неї, вона мене обкрутила круг пальця, як хотіла, а я, старий дурень, розвісив вуха та й слухаю! Ну й бреше, як шовком шиє!» Бекі безмежно виросла в очах захопленого мілорда після такого доказу своєї спритності. Здобути гроші можна легко, але здобути вдвічі більше, ніж тобі треба, й нікому не заплатити – це вже неабияка штука! «А Кроулі, – думав далі мілорд, – Кроулі, виявляється, не такий дурень, яким він здається і прикидається. Він також досить спритно облагодив цю справу. Ніхто б навіть не запідозрив з його вигляду й поведінки, що він хоч щось знає про цю махінацію; а це ж він напоумив на таке Ребеку і, звичайно, сам розтратив гроші». Ми знаємо, що, думаючи так, мілорд помилявся, але це дуже вплинуло на його ставлення до полковника Кроулі: він почав обходитися з ним навіть без тієї крихти вдаваної поваги, яку досі виявляв цьому джентльменові. Захисникові місіс Кроулі й на думку не спадало, що ця маленька леді могла прибрати гроші до власної кишені; і, може, – будемо відверті – маркіз оцінював полковника Кроулі, виходячи з свого власного досвіду в стосунках з іншими чоловіками, яких він пізнав протягом свого довгого, весело прожитого життя, що давало йому змогу бачити багато людських слабостей. Мілорд купив за свій вік стількох чоловіків, що йому справді можна було вибачити, коли він вирішив, що зна ціну й цьому джентльменові.

Він покартав Бекі, як тільки трапилась нагода зустрітися з нею на самоті, й добродушно похвалив її за вміння здобувати більше грошей, ніж їй треба. Бекі зніяковіла тільки на одну мить. Ця мила істота не мала звички криводушити, якщо до цього не змушувала її необхідність, зате в скруті вона брехала без сорому казка. В неї миттю визріла нова, цілком правдоподібна й докладна історія, яку Бекі й виклала своєму патронові. Так, усе, що вона йому розповідала раніше, – брехня... негарна брехня. Вона сама визнає це. Але хто змусив її брехати?

– Ох, мілорде, – мовила вона, – ви не знаєте всього, що мені

доводиться мовчки витримувати. Ви бачите мене веселу й щасливу, коли я з вами... але ви не здогадуєтесь, що я терплю, коли поблизу немає мого захисника! Це чоловік погрозами й жорстокістю змусив мене попросити у вас суму, про яку я вам брехала. Це він, передбачаючи, що ви запитаєте, навіщо мені гроші, змусив мене вигадати пояснення, яке я вам дала. Він забрав їх. Він сказав, що сплатив борг міс Брігс, і я не вважала за можливе, не сміла не вірити йому. Пробачте кривду, яку вам несамохіть вчинила людина, доведена до розпачу, й пожалійте нещасну безталанну жінку!

І Бекі гірко заплакала. Ніколи ще переслідувана доброчесність не здавалася такою чарівно беззахисною.

Між ними відбулася довга розмова, поки вони коло за колом каталися разом по Ріджентс-парку в кареті місіс Кроулі, – розмова, подробиці якої немає потреби переказувати. Та наслідком її було те, що Бекі, повернувшись додому, вся сяючи, кинулась до своєї любої Брігс і сказала, що має для неї дуже добру новину. Лорд Стайн знов засвідчив свою незвичайну шляхетність і щедрість. Він завжди думає про те, як би зробити комусь добро. Тепер, коли малий Родон поїхав до школи, їй уже не дуже потрібна її люба компаньйонка й приятелька. Її хтозна-як засмучує думка про розлуку з Брігс, але в них такі достатки, що доводиться на всьому ощадити, і в цьому горі для неї в одна втіха: люба Брігс буде багато краще забезпечена в господі їхнього щедрого патрона, ніж у її скромному домі. Місіс Пілкінгтон, ключниця замку Гонтлі дуже постаріла, підупала на силі і хворіє на ревматизм, а тому вже нездатна наглядати як слід за таким великим будинком і їй треба підшукати заміну. Це чудова посада! Родина лорда приїздить туди не більше як раз на два роки. Решту часу ключниця залишається господинею розкішного замку. Чотири рази на день для неї накривають на стіл, її відвідують священики й найшановніші особи графства, властиво, вона – володарка Гонтлі. І дві ключниці, що служили там перед місіс Пілкінгтон, вийшли заміж за тамтешніх пасторів. Сама місіс Пілкінгтон не могла піти їхньою стежкою, бо вона – тітка теперішнього пастора. Те місце ще не надане остаточно Брігс, але вона може відвідати місіс Пілкінгтон і сама подивитися, чи її влаштовує така посада.

Якими словами можна змалювати безмежну вдячність сердешної Брігс? Вона тільки поставила умову, щоб малому

Родонові дозволили відвідувати її в замку. Бекі пообіцяла їй таку ласку... все що завгодно. Вона вибігла назустріч чоловікові, коли той повернувся додому, і поділилася з ним радісною новиною. Родон зрадів, несамовито зрадів: з його сумління спав велетенський тягар – справа з грошима бідолашної Брігс. Принаймні тепер вона влаштована, але... але на серці в нього було не зовсім спокійно. Щось тут було негаразд. Він розповів юному лордові Саутдаунові про вчинок маркіза Стайна, і той зміряв його дивним поглядом.

Полковник розповів і леді Джейн про цю нову ласку лорда Стайна, і вона теж глянула на нього дивно й тривожно. Так само повівся й сер Пітт.

– Ребека надто розумна і... жвава, щоб дозволити їй їздити на прохані вечори без компаньйонки, – одностайно визнали вони. – Ти повинен бути з нею, Родоне, хоч куди б вона їхала, і *повинен* мати когось біля неї... може, котрусь панночку з Королевиного Кроулі, хоч такі вітрогонки не дуже пасують їй в охоронці.

Так, біля Ребеки хтось повинен бути. Але водночас вони розуміли, що чесній Брігс не можна нехтувати нагоду влаштувати своє життя; тому врешті вона зібралася й вирушила в дорогу. Отже, двоє найкращих Родонових вартових опинилися в руках ворога.

Сер Пітт побував у невістки й суворо поговорив з нею про звільнення Брігс та про інші делікатні родинні справи. Дарма Бекі доводила йому, що протекція лорда Стайна необхідна її бідолашному чоловікові і що було б жорстоко з їхнього боку позбавляти Брігс запропонованого їй місця. Упадання, лестощі, усмішки, сльози – ніщо не могло переконати сера Пітта, і між ним та Ребекою, якою він колись так захоплювався, відбулося щось дуже подібне до сварки. Він нагадав їй про честь родини, про незаплямовану репутацію прізвища Кроулі, обурено відзначив, що вона приймає в себе тих молодих розбещених французів, та й самого лорда Стайна: адже його карета завжди стоїть біля її дверей, він просиджує з нею щодня цілі години, і ці постійні візити дають підставу людям говорити про неї всяке. Як голова родини, він благав Бекі бути розважнішою. В товаристві вже й так про неї іде поговір. Лорд Стайн хоч і великий вельможа, хоч він посідає високе становище й має різні таланти, але це така людина, що його прихильність може

скомпрометувати кожну жінку; сер Пітт просив, благав, наказував, щоб невістка була обачніша під час зустрічей з лордом.

Бекі пообіцяла серові Пітту все, що він хотів, проте лорд Стайн і далі часто навідувався до неї, тому баронет ще дужче розсердився. Не знаю, чи леді Джейн теж сердилася, чи, може, раділа, що її чоловік нарешті знайшов вади у своєї улюблениці. Оскільки лорд Стайн і далі вчащав до Ребеки, сер Пітт перестав до неї приїздити. Його дружина ладна була відмовитись від будь-якого спілкування з тим вельможею і відхилити запрошення на вечір шарад, яке прислала їй маркіза. Та сер Пітт вирішив, що треба прийняти запрошення, оскільки на вечорі буде присутній його королівська величність.

Хоч сер Пітт і прибув на той вечір, але рано залишив товариство, та й дружина його рада була швидше поїхати додому. Бекі лише перекинулася з ними словом і майже не помічала невістки. Пітт Кроулі заявив, що її поведінка була вкрай непристойна, і гостро засудив моду виступати у виставах та вбиратися, мов на маскараді, що зовсім не личить англійській жінці. Після закінчення шарад від нього добре перепало й братові Родону за те, що той сам вийшов на сцену й дозволив своїй дружині виступати в тих непристойних грищах.

Родон пообіцяв, що вона більше не братиме участі в таких розвагах. Та й справді, може, під впливом натяків старшого брата й невістки він зробився уважним, зразковим сім’янином: перестав ходити по клубах і більярдних, тримався дому, возив дружину кататись і заповзятливо їздив з нею на всі вечори. Хоч би коли завітав до них лорд Стайн, він знав, що застане полковника вдома. А як Бекі хотіла поїхати кудись без чоловіка або отримувала запрошення для самої себе, Родон рішуче вимагав, щоб вона відмовлялася від них, і в його поведінці було щось таке, що змушувало її коритися. Маленька Бекі, треба віддати їй належне, була захоплена Родоновою галантністю. Якщо його часом і нападав поганий настрій, то з нею ніколи такого не бувало. Чи вони сиділи з друзями, чи самі, вона завжди знаходила для чоловіка ласкаву усмішку й пильнувала, щоб йому було приємно й зручно. Ніби знов повернулися перші дні їхнього подружнього життя: той самий добрий гумор, prévenances,[335] привітність, щира довіра й уважність.

– Наскільки приємніше, – казала вона, – що поряд зі мною в

кареті сидиш ти, а не та стара дурепа Брігс! Живімо й далі так, коханий Родоне. Як би нам було добре, які ми були б щасливі, аби тільки мали гроші!

Після обіду Родон засинав у кріслі й не бачив її обличчя навпроти – похмурого, втомленого й страшного. Воно сяяло свіжою невинною усмішкою, коли чоловік прокидався. Бекі весело цілувала його. І Родон дивувався, як до нього могла закрастися підозра. Ні, ніяких підозр він не мав, – усі ті глухі сумніви й зловісні передчуття, що накопичилися в його душі, були тільки безпідставним виявом ревнощів. Бекі його любить, завжди любила. А що вона користується успіхом у товаристві, то це не її вина. Вона створена для успіху. Котра ще жінка вміє так розмовляти, співати і взагалі щось робити так, як Бекі? Аби тільки вона любила хлопчика! Так міркував Родон. Але мати й син ніяк не могли поладнати між собою.

Саме коли Родона мучили всі ці сумніви й нерозв’язані питання, сталася пригода, про яку ми розповіли в попередньому розділі, і бідолашний полковник опинився в полоні далеко від дому.

Розділ LIII
ПОРЯТУНОК І КАТАСТРОФА

Наш приятель Родон прибув до будинку містера Мосса на Керсітор-стріт і був відповідно впроваджений у той похмурий притулок. Над веселими дахами Чансері-лейн займалася ранкова зоря, коли гуркіт брички збудив на тій вулиці луну. Малий каправий хлопчик-єврей з полум’яною, як ранкова заграва, головою відімкнув двері, і містер Мосс, супутник і господар Родона, провів його в покої нижнього поверху, весело запитавши, чи не хотів би він випити чогось гаряченького після дороги.

Полковник не здавався таким пригніченим, як можна було б сподіватися від смертного, що тільки-но покинув розкішний палац, placens uxor[336] і опинився в борговій в’язниці, бо, казати правду, йому вже доводилося разів зо два гостювати в закладі містера Мосса. Ми не вважали за погрібне в попередніх розділах цієї повісті згадувати про такі дрібні, буденні неприємності, але запевняємо читача, що їх неможливо уникнути людині, яка живе невідомо на що.

Першого разу з полону містера Мосса Родона, тоді ще не одруженого, визволила тітчина щедрість, а коли йому ця халепа трапилася вдруге, маленька Бекі дуже розважно й люб’язно позичила певну суму грошей у лорда Саутдауна і лестощами вмовила чоловікового кредитора (того, що постачав їй шалі, оксамитові сукні, обшиті мереживом хусточки та різні дрібнички) вдовольнитися частиною жаданої суми, а на решту взяти Родонове письмове зобов’язання сплатити гроші в певний термін. Отже, в обох випадках захоплення в полон і звільнення відбулося з усіх поглядів галантно, тому полковник і Мосс були в дуже добрих стосунках.

– Вам приготоване колишнє ваше ліжко, полковнику, – мовив той джентльмен. – Вам буде дуже зручно, чесно кажу. Запевняю вас, що ми його провітрюємо і даємо тільки людям з найкращого товариства. Вчора на ньому зволив спати шановний капітан Феміш з п’ятдесятого драгунського полку. Матуся викупила його через два тижні, це, каже, йому надалі наука. Але хай мене закон скарає, коли брешу, бідне було моє шампанське! Кожен вечір у нього гості, і все не абихто, з вест-

ендських клубів: капітан Рег, шановний Дюсейс, який мешкає в Темплі, і ще такі, що розуміються на чарці доброго вина, запевняю вас! Нагорі в мене сидить доктор теології, а ще п'ятеро джентльменів – у спільній їдальні. Місіс Мосс скликає до табльдоту о пів на шосту. А потім карти, музика. Будемо щасливі й вас там бачити.

– Я подзвоню, коли мені буде щось потрібне, – мовив Родон і спокійно подався до своєї спальні.

Як ми знаємо, він був солдатом і не журився, коли доля часом підставляла йому ногу. Не такий витривалий чоловік, мабуть, негайно послав би дружині листа. «Та навіщо тривожити її сон? – розважно вирішив Родон. – Вона не знатиме, чи я в своїй кімнаті, чи де. Встигну написати їй, коли вона виспиться, та й сам відпочину. Це ж усього сто сімдесят фунтів, і хай мені грець, якщо ми не виплутаємося!» Думаючи про малого Родона (він не хотів, щоб хлопчик знав, у якому приємному місці опинився його батько), полковник ліг у ліжко, на якому недавно відпочивав капітан Феміш, і міцно заснув. Була вже десята година, коли він прокинувся; рудий хлопець приніс йому чудове срібне туалетне приладдя, сам пишаючись ним, і він почав голитися. Справді, будинок містера Мосса, хоч трохи й брудноватий, був чудово опоряджений. На буфеті en permanence[337] стояли брудні таці й відерця, в яких розтала крига, на загратованих вікнах, що виходили на Керсітор-стріт, з велетенських, брудних позолочених карнизів звисали брудні жовті атласні завіси, на стінах у широких, брудних, позолочених рамах красувалися картини на біблійні сюжети або сцени з мисливського життя – всі вони були творами найбільших майстрів, і їх високо оцінювали під час вексельних операцій, коли вони переходили з рук у руки. Сніданок полковникові теж подали в нечищеному, але чудовому посуді. Міс Мосс, кароока дівчина в папільйотках, принесла полковникові чайник і, всміхаючись, спитала, чи добре він спав. Принесла вона йому й номер «Морнінг пост» в прізвищами всіх тих вельмож, що вчора були на бенкеті в лорда Стайна. Був там і опис того блискучого свята й чудового виступу незрівнянної, талановитої місіс Кроулі.

Після жвавої розмови з тією леді (вона сиділа на краю столу з сніданком у невимушеній позі, виставивши напоказ спущену панчоху й атласний капець із стоптаним каблуком, що був

колись білий) полковник попросив пера, чорнила й паперу. На питання, скільки йому треба аркушів, він відповів:

– Один.

Міс Мосс принесла йому той аркуш, тримаючи його пучками. Багато таких аркушів приносила ця кароока дівчина, і багато сердешних полонених надряпували на ньому квапливі рядки, благаючи допомоги, а тоді міряли з кутка в куток цю непривітну кімнату, поки посланець вертався з відповіддю. Бідолахи завжди передають листи посланцями, а не шлють поштою. Хто з нас не отримував від них листів з вологою ще облаткою і з повідомленням, що посланець чекає в передпокої на відповідь!

Що його звернення негайно подіє, Родон не мав ніякого сумніву.

«Кохана Бекі! – писав він. – Сподіваюся, тобі добре спалось. Ни *лякайся*, що я ни подаю тобі твою каву. Вчора ввечері, як я йшов додому з сигарою, мине спіткала халепа. Мине залигав Мос з Керсітор-стріт – це з його позолочиної розкішної вітальні я пишу цього листа, – той, що був спопав мине два роки тому. Міс Мос подала мині чай, вона потовщала і, як завжди, ходить із *спущиними до пят панчохами.*

Це Натанів позов, сто п’ятдесят фунтів, а з видатками – сто сімдесят. Будь ласка, пришли мині скриньку з письмовим приладом і якийсь одяг – я в бальних чиривиках і білій краватці (вже схожій на панчохи міс Мос) – там у мене сімдесят фунтів. Як тільки отримаєш листа, поїдь до Натана, запропонуй йому сімдесят п’ять і попроси *пирмписати вексель на решту суми*, скажи, що я візьму вина, нам і так треба купувати херес до обідів, але ни бири картин – вони задорогі.

Якщо він ни погодиться, візьми мого годинника й ті свої дрібнички, биз яких можеш обійтися, і відправ їх до ломбарду – нам треба, звичайно, роздобути гроші до вечора. Ни можна відкладати, завтра ниділя, тут ліжка ни дуже чисті, та ще й на мене можуть подати позов інші кридитори. Я радий, що Родона ни буде вдома цієї суботи. Хай тибе бог благословить.

Твій нитирплячий Р. К.

Приїзди швидше!»

Цей лист, запечатаний облаткою, забрав один із посланців, що завжди тиняються біля закладу містера Мосса. Переконавшись, що посланець пішов, Родон подався на подвір’я і викурив сигару досить спокійно, незважаючи на грати над головою, бо подвір’я містера Мосса було загратоване з усіх боків, мов клітка, щоб джентльменам, які мешкали в нього, не заманулося, бува, втекти з його притулку.

Три години, вирахував Родон, щонайбільше три години йому доведеться чекати, поки приїде Бекі й відчинить двері його в’язниці. І він непогано провів той час, покурюючи сигару, читаючи газету й розмовляючи в їдальні з своїм знайомим, капітаном Уокером, що теж виявився тут. Вони навіть трохи пограли в карти по шість пенсів, навперемін вигpaючи один в одного.

Та ось почало вечоріти, а посланець не повертався; не було й Бекі. Табльдот містера Мосса накрито рівно в означену пору – о пів на шосту, і ті з розквартированих тут джентльменів, що могли заплатити за бенкет, прийшли до змальованої вище розкішної їдальні, яка з’єднувалася дверима з тимчасовим житлом містера Кроулі. Міс М. (чи міс Гем, як звав її батько) з’явилася вже без папільйоток, що в них красувалася вранці, і місіс Гем почастувала своїх гостей чудовим баранячим стегном з ріпою. Полковник їв без особливого апетиту. На питання, чи не поставить він пляшку шампанського товариству, Родон відповів ствердно, і дами випили за його здоров’я, а містер Мосс дуже ввічливо цокнувся з ним.

Та ось перед цієї трапези біля дверей почувся дзвінок. Рудий син містера Мосса підвівся з-за столу з ключами й пішов відчиняти, а повернувшись назад, повідомив полковника, що з’явився посланець з валізкою, скринькою з письмовим приладдям і листом, якого хлопець і подав Родонові.

– Прошу, не церемоньтесь, полковнику, – мовила місіс Мосс, великодушно махнувши рукою.

У Родона ледь тремтіли пальці, коли він розпечатував листа. То був дуже гарний, пахучий лист на рожевому папері і з ясно-зеленою печаткою.

«Mon pauvre cher petit,[338] – писала місіс Кроулі. – *Я ні на мить* не склепила очей, усе думала, що могло статися з *моїм недобрим старим бурмилом*, і заснула аж уранці, після того як

послала по містера Бленча (в мене була гарячка), який дав мені заспокійливу мікстуру й наказав Фінет, щоб вона *нізащо* не будила мене. Тому посланець мого старенького, що, за словами Фінет, мав bien mauvaise mine[339] i il sentait le Genièvre,[340] кілька годин просидів у передпокої, чекаючи мого дзвінка. Можеш собі уявити мій стан, коли я прочитала твого милого, жалісливого, написаного з помилками листа!

Хоч яка я була хвора, а негайно викликала карету і, швиденько одягнувшись (я не могла проковтнути й краплі шоколаду, їй-богу, не могла, бо його приніс мені не мій бурмило), ventre à terre[341] помчала до Натана. Я бачилася з ним... плакала... благала... припадала до його гидких ніг. Ніщо не змогло уласкавити того страшного чоловіка. Він сказав, що хоче мати всі гроші, а як ні, то триматиме мого бідолашного бурмила у в'язниці. Я повернулася додому з наміром зробити une triste visite chez mon oncle[342] (всі мої дрібнички будуть до твоїх послуг, хоч за них не дістанеш і ста фунтів, бо частину їх, як ти знаєш, уже закладено в ce cher oncle[343]) і застала в нас мілорда з болгарином, тим старим опудалом з баранячим писком, – вони приїхали привітати мене з успіхом на вчорашньому вечорі. З'явився й Педдінгтон, щось мимрив, сюсюкав і пригладжував чуба. Потім прийшов Шампіньяк зі своїм шефом – всі з foison[344] компліментів та гучних слів – і довго мучили мене, бідолашну, а я хотіла тільки одного: швидше спекатися їх, і ні на хвилину не переставала думати про mon pauvre prisonnier.[345]

Коли вони поїхали, я впала навколішки перед мілордом, розповіла йому, що ми хочемо все закласти, й почала благати його дати мені двісті фунтів. Він люто запирхав і засичав, сказав, щоб я не робила такої дурниці, нічого не закладала, а він побачить, чи зможе позичити мені грошей. Нарешті він поїхав, пообіцявши прислати гроші завтра, і тоді я привезу їх своєму бідолашному старенькому бурмилові з поцілунком від його відданої

Беки.

Я пишу в ліжку. Ох, як болить у мене голова і як ниє серце!»

Коли Родон прочитав листа, він так почервонів і насупився,

що товариство за табльдотом відразу здогадалося: він отримав погану звістку. Всі його підозри, які він намагався прогнати від себе, тепер повернулися. Вона не захотіла навіть поїхати й продати свої дрібнички, щоб звільнити його! Вона могла сміятися й теревенити про компліменти, якими її засипали, коли її чоловік сидить у в'язниці! Хто його сюди запроторив? Уенгем ішов разом з ним. Чи не було це… Страшна думка вжалила його в саме серце. Він швидко вийшов з їдальні, кинувся до своєї кімнати, відчинив скриньку з письмовим приладдям, квапливо написав два рядки, заадресував листа серові Пітту або леді Кроулі й відправив його з посланцем на Гонт-стріт, звелівши йому взяти візника й пообіцявши гінею, якщо він за годину повернеться з відповіддю.

У своїй записці він просив любого брата й невістку ради господа бога, ради малого Родона й ради його власної честі приїхати й визволити його з біди. Він у в'язниці, йому потрібно сто фунтів, щоб вийти звідси, він благає їх приїхати до нього.

Вирядивши посланця, Родон повернувся до їдальні й замовив ще вина. Він сміявся й говорив з якимось дивним піднесенням, як здавалося його співрозмовникам. Інколи він, мов божевільний, реготав з свого власного страху і пив ще цілу годину, весь час дослухаючись, чи не їде карета, що має вирішити його долю.

Десь тоді, коли він і сподівався, заторохтіли колеса біля брами, і юний сторож вийшов відімкнути її. Приїхала дама, яку він і впустив до будинку судового виконавця.

– До полковника Кроулі, – сказала дама тремтячим голосом.

Хлопець глянув на неї досвідченим оком, замкнув надвірні двері, тоді відчинив внутрішні, гукнув: «Полковнику Кроулі, до вас гості!» – і впустив даму до задньої вітальні, яку той займав.

Родон вийшов з їдальні, де всі й далі пиячили, пучок тьмяного світла просмикнувся слідом за ним, і він побачив даму, що знічено стояла посеред кімнати.

– Це я, Родоне, – несміливо озвалась вона, силкуючись надати своєму голосові веселого тону. – Це я, Джейн.

Родон був до глибини душі зворушений тим ласкавим голосом і появою невістки. Він кинувся до неї, пригорнув її, мурмочучи якісь незугарні слова подяки, і ревно заплакав у неї на плечі. Леді Джейн не знала, чому він такий схвильований.

Векселі містера Мосса були швидко погашені, що, мабуть, розчарувало того джентльмена, який розраховував, що полковник прогостює в нього хоч неділю, і леді Джейн, сміючись і сяючи від щастя, забрала Родона з будинку судового виконавця. Вони поїхали додому тією самою бричкою, в якій леді Джейн примчала його визволяти.

– Пітта не було вдома, коли принесли вашого листа, – сказала Джейн. – Він на парламентському обіді. Тому я, любий Родоне… поїхала сама. – І вона вклала в його руку свої ніжні пальці.

Мабуть, для Родона було й краще, що Пітт поїхав на той обід. Він дякував невістці сотні разів так гаряче, що та лагідна жінка була розчулена і майже стривожена.

– О, ви… ви не знаєте, – сказав він, як завжди, незграбно й простодушно, – як я змінився, відколи маю вас і.. і малого Роді. Я… я хотів би почати нове життя… Бачите, я хочу… хочу стати…

Він не докінчив речення, але Джейн зрозуміла, що він мав на думці. І того вечора, попрощавшись з Родоном і вже сидячи біля ліжечка свого малого сина, вона покірно молилася за нашого бідолашного заблудлого грішника.

Родон попрощався з невісткою і швидко подався додому. Була дев’ята година вечора. Він промчав вулицями та широкими площами Ярмарку Суєти і нарешті, засапаний, спинився навпроти свого будинку. Він глянув угору і злякано, весь затремтівши, відступив до огорожі. Вікна вітальні були яскраво освітлені. А Бекі ж писала, що лежить хвора в ліжку. Якусь хвилину він стояв непорушно, світло з кімнати падало на його бліде обличчя.

Він витяг з кишені ключа від вхідних дверей і зайшов досередини. З горішніх кімнат долинув сміх. Родон був у бальному костюмі – в такому вигляді, як його вчора полонили. Він мовчки піднявся сходами нагору й прихилився до поруччя на останній площадці. В будинку, крім цієї кімнати, панувала тиша – всю челядь відпущено. Родон почув сміх – сміх і спів. Бекі заспівала куплет із пісеньки, яку вона виконувала вчора. Хрипкий голос загукав:

– Браво! Браво!

То був голос лорда Стайна.

Родон відчинив двері й зайшов до кімнати. Невеличкий столик був накритий до обіду: на ньому стояло вино й срібний посуд. Стайн нахилявся над канапою, де сиділа Бекі. Негідниця була в чудовому вечірньому туалеті, на руках і на пальцях у неї виблискували браслети й каблучки, на шиї мінилися діаманти – подарунок лорда Стайна. Він тримав її за руку, яку саме хотів поцілувати, коли раптом Бекі схопилася на ноги й легенько зойкнула, – вона побачила бліде Родонове обличчя. Наступної миті вона спробувала всміхнутися, ніби вітаючи свого чоловіка. То була моторошна усмішка. Стайн також випростався – блідий, з лютим виразом обличчя, скрегочучи зубами. Він теж спробував усміхнутися, ступив крок уперед і простяг руку.

– Що, ви вже повернулися? Здорові були, Кроулі, – мовив він, і губи в нього скривились, коли він спробував усміхнутися непроханому гостеві.

Щось у Родоновому обличчі спонукало Бекі кинутися до нього.

– Я невинна, Родоне! – сказала вона. – Бог свідок, що невинна! – Руками, унизаними змійками, перснями і браслетами, вона хапала його за поли й за руки. Я невинна! Скажіть йому, що я невинна! – благально звернулась вона до лорда Стайна.

Той вирішив, що на нього наставили пастку, і розлютився на жінку так само, як і на чоловіка.

– Ви невинні, щоб вас чорти взяли? – заревів він. – Аякже, невинні! Таж кожну блискітку на вас оплатив я! Я давав вам тисячі фунтів, які розтринькував цей тип і за які він продав вас. Невинні, хай би ви... Такі самі невинні, як ваша мати-танцюристочка і ваш чоловік-сутенер. Не думайте, що залякаєте мене, як залякували інших... З дороги, сер! Дайте мені пройти! – І лорд Стайн, схопивши капелюха й злісно дивлячись в обличчя свого ворога, рушив просто на нього, ні на мить не сумніваючись, що той відступить.

Та Родон Кроулі кинувся на лорда, схопив його за краватку й так стиснув, що той почав задихатися й корчитись у його руці.

– Брешеш, собако! – закричав Родон. – Брешеш, боягузе й негіднику! – Він двічі уперіщив його по лиці й кинув закривавленого додолу.

Все це відбулося так швидко, що Ребека не встигла втру-

титися. Вона, тремтячи, стояла перед чоловіком і милувалася ним – дужим, відважним, переможним.

– Ходи сюди! – скомандував він.

Вона послухалася.

– Скидай усе це з себе!

Бекі тремтячими руками почала стягати браслети з зап’ястків та персні з неслухняних пальців і, зібравши їх усі, боязко глянула на чоловіка.

– Кинь їх додолу! – сказав він, і Ребека кинула.

Він зірвав у неї з грудей діамантову оздобу й шпурнув нею в лорда Стайна. Вона розпорола йому лисину. Той шрам лишився в Стайна до самої смерті.

– Ходи нагору! – наказав полковник дружині.

– Не вбивай мене, Родоне! – зойкнула вона.

Він люто зареготав.

– Я хочу переконатися, чи той чоловік так само бреше й про гроші, як брехав про мене. Він давав тобі щось?

– Ні, – відповіла Ребека, – тобто...

– Давай ключі, – сказав Родон, і вони разом пішли нагору.

Ребека дала йому всі ключі, крім одного, сподіваючись, що він цього не помітить. Той ключ був від маленької скриньки, яку їй колись подарувала Емілія і яку вона тримала в схованку. Але Родон повідчиняв усі шухляди й шафи, викидаючи з них різний мотлох, і таки знайшов скриньку. Ребеці довелося відімкнути її. Там зберігалися різні папери, давні любовні листи, всілякі дрібнички й жіночі реліквії. А ще там лежав гаманець з банкнотами. Декотрі з них мали дату десятирічної давності, а одна була зовсім нова – банкнота в тисячу фунтів, яку їй дав лорд Стайн.

– Це його? – запитав Родон.

– Так, – відповіла Ребека.

– Я йому сьогодні ж відішлю ці гроші, – мовив Родон (тому, що вже почався новий день, обшук тривав довго), – а також розрахуюся з Брігс, бо вона була добра до Роді, і сплачу ще кілька боргів. Повідомиш, куди тобі послати решту. Ти могла б позичити мені сотню, Бекі, з такої купи грошей. Я завжди ділився з тобою.

– Я невинна, – правила своєї Ребека.

Родон вийшов, більше нічого не сказавши.

Про що думала Ребека, коли він її залишив? Минуло багато часу після того, як він пішов, сонце заливало кімнату, а Ребека й далі сиділа на краю ліжка. Всі шухляди були повисовувані, а те, що в них досі лежало, тепер валялося долі: сукні й пера, шарфи й коштовності, – повалені ідоли Суєти лежали в руїні. Коси її розсипалися по плечах, сукня роздерлася, коли Родон зривав з неї діаманти. Ребека чула, як він, залишивши її, через кілька хвилин спустився вниз і грюкнув дверима. Вона знала, що він не повернеться. Він залишив її назавжди. «Чи не накладе він на себе руки? – подумала Ребека. – Ні, хіба що після дуелі з лордом Стайном...» Вона пригадувала своє довге життя, всі сумні події з нього. Ох, яким воно здавалося їй жалюгідним, яким безрадісним і надаремним! Може, й самій їй випити опіуму і теж вкоротити собі віку – попрощатися з усіма надіями, планами, боргами й успіхами? В такому настрої і застала її служниця-француженка: Ребека сиділа, мов на пожарищі, заломивши руки і втупивши поперед себе сухі очі. Служниця була її повірницею, а платню вона отримувала від лорда Стайна.

– Mon Dieu, madame, що сталося?

Авжеж, *що* сталася? Винна вона була чи ні? Ребека заявляла, що ні, та хто міг би сказати напевне, коли її уста говорили правду, і чи цього разу було чисте її зіпсоване серце? Стільки брехні й інтриг, стільки егоїзму й хитрощів, стільки знання й хисту – і таке банкрутство! Служниця засунула завіси і з удаваною ласкою вмовила господиню лягти в ліжко. Потім пішла вниз і позбирала коштовності, що валялися на підлозі, відколи Ребека кинула їх там на вимогу чоловіка, а лорд Стайн залишив вітальню.

Розділ LIV
НЕДІЛЯ ПІСЛЯ БИТВИ

Будинок сера Пітта на Грейт-Гонт-стріт тільки почав свій ранковий туалет, коли Родон, у бальному костюмі, якого він не скидав дві доби, промчав повз злякану служницю, що мила сходи, і зайшов до братового кабінету. Леді Джейн уже встала і в халаті сиділа нагорі в дітей, наглядаючи, як вони одягалися, і слухаючи, як, пригорнувшись до її колін, вони проказували вранішні молитви. Щоранку вони разом з нею виконували цей обов'язок у себе до публічної церемонії, яку очолював сер Пітт і на якій мали бути присутні всі домашні. В кабінеті Родон сів у крісло перед столом баронета, де в зразковому порядку лежали «Сині книги», листи, рівно списані рахунки, симетрично складені брошури, застебнуті на замочок звітні книги, письмове приладдя, скриньки з депешами. Біблія, «Квартальний огляд» і «Придворний довідник» – усе рядочком, мов солдати на параді, що чекають огляду начальства.

Книга родинних проповідей, одну з яких сер Пітт звичайно виголошував удома щонеділі вранці, теж лежала напоготові, лишилося тільки розважно вибрати, котру саме проповідь узяти на сьогодні. А біля неї лежав номер газети «Оглядач», ще вогкуватий і рівненько складений, призначений для особистого користування сера Пітта. Тільки його камердинер дозволяв собі проглядати газету до того, як клав господареві на стіл. Цього ранку, перше ніж віднести її в кабінет, він прочитав яскравий звіт про «свято в Гонт-гаусі» з перерахуванням прізвищ усіх видатних осіб, що мали запрошення від маркіза Стайна на вечір, який ушанував своєю присутністю його королівська величність. Поговоривши про цю подію з ключницею та її небогою, з якими він пив уранці чай і їв гарячі грінки з маслом у їхній кімнаті, і надивувавшись, як Родон Кроулі з дружиною дають собі раду, камердинер потримав газету над парою і знов рівненько склав, щоб до приходу господаря вона здавалася цілком свіжою і неторканою.

Бідолашний Родон узяв газету й спробував згаяти за нею той час, що лишався до приходу брата. Та літери розпливалися в нього перед очима, і він не сприймав жодного прочитаного слова. Урядові повідомлення й призначення (сер Пітт як

громадський діяч зобов’язаний був їх переглядати, а то б він нізащо не допустив у свій дім недільних газет), театральна критика, опис змагання на приз у сто фунтів між «Баркінгським Громилом» і «Улюбленцем Татбері», навіть хроніка Гонт-гауса з дуже схвальним, хоч і стриманим описом славетних шарад, у яких відзначилась місіс Бекі, – все це, мов у тумані, пропливало перед Родоном, поки він сидів, очікуючи на появу голови роду Кроулі.

Тільки-но годинник з чорного мармуру в кабінеті почав різко видзвонювати дев’яту, з’явився сер Пітт, свіжий, вичепурений, з гладенько виголеним воскового кольору обличчям, з дбайливо зачесаним і намащеним ріденьким волоссям, у тугому комірці, накрохмаленій краватці й сірому фланелевому халаті; велично спускаючись сходами, він ще дочищував нігті – одне слово, справжній англійський джентльмен минулих часів, взірець охайності і всіляких чеснот. Він аж здригнувся, коли побачив у себе в кабінеті бідолашного Родона в пом’ятому костюмі, розпатланого, з почервонілими очима. Він подумав, що брат не зовсім тверезий і цілу ніч десь гуляв.

– Господи милосердний! – вражено сказав він. – Що тебе принесло сюди так рано, Родоне? Чому ти не вдома?

– Не вдома? – гірко засміявся Родон. – Не лякайся, Пітте, я не п’яний. Зачини двері, я хочу поговорити з тобою.

Пітт зачинив двері, підійшов до столу, сів у крісло – в те, що було призначене для відвідувачів: управителя, агента чи іншої довіреної особи, з якими мав справу баронет, – і почав ще завзятіше чистити нігті.

– Пітте, я пропав, – по хвилі озвався полковник. – Пропав навіки.

– Я завжди казав, що до цього дійде, – роздратовано вигукнув баронет, відбиваючи такт рівненько обрізаними нігтями. – Я попереджав тебе тисячі разів. Я більше не можу нічим тобі допомогти. Всі мої гроші розраховані до останнього шилінга. Навіть ту сотню, що Джейн відвезла тобі вчора, я обіцяв дати завтра вранці своєму адвокатові і не знаю, як викручусь. Це не означає, що я взагалі відмовляюся допомагати тобі. Але заплатити твоїм кредиторам усе я не можу так само, як не можу сплатити національний борг. Сподіватися цього від мене – божевілля, справжнє божевілля! Треба піти на

компроміс. Для родини це велика прикрість, але всі так роблять. Он Джордж Кайтлі, син лорда Регленда, минулого тижня став перед судом і вийшов з нього, як вони, здається, звуть це, поновленим у правах. Лорд Регленд не заплатив би за нього й шилінга і...

– Мені потрібні не гроші, – перебив його Родон. – І я прийшов поговорити з тобою не про себе. Байдуже, що буде зі мною...

– То в чому ж річ? – запитав Пітт, і йому явно відлягло від серця.

– Йдеться про мого сина, – хрипким голосом відповів Родон. – Я хочу, щоб ти пообіцяв мені, що будеш піклуватися про нього, як мене не стане. Твоя мила, добра дружина завжди була до нього ласкава, і він любить її дужче за свою... тьху, чорт. Слухай, Пітте... ти знаєш, що гроші міс Кроулі мав отримати я. Мене виховували не як молодшого брата, а завжди потурали моїм примхам і лінощам. Якби не це, я був би цілком іншою людиною. В полку я не так уже й погано виконував свої обов'язки. Ти знаєш, чому ті гроші не потрапили до мене і хто їх отримав.

– Мені здається, що після тих жертв, які я приніс, і після тієї підтримки, яку ти бачив від мене, ці закиди зайві, – мовив сер Пітт. – Ти сам одружився, я тобі не вибирав пари.

– Тепер уже немає ніякої пари, – мовив Родон. – Немає!

Ці слова вихопилися в нього з таким стогоном, що брат здригнувся.

– Боже мій! Вона померла? – вигукнув сер Пітт із щирою тривогою і співчуттям.

– Хотів би я сам померти, – відповів Родон. – Якби не малий Родон, я б сьогодні вранці перерізав собі горло... і тому негідникові також.

Сер Пітт миттю вгадав правду і збагнув, хто був тією особою, яку Родон хотів позбавити життя. Полковник коротко й недоладно розповів старшому братові, що сталося.

– Вони з тим мерзотником склали цілий план, – сказав він. – На мене наслали судових виконавців, спіймали мене, коли я виходив з його будинку, а як я написав їй про гроші, вона відповіла, що лежить хвора в ліжку й викупить мене завтра. А повернувшись додому, я застав її в діамантах наодинці з тим падлюкою.

Потім він у кількох словах описав свою сутичку з лордом Стайном. Такі справи, як ця, кінчаються звичайно тільки дуеллю, заявив він, і після розмови з братом він піде зробити відповідні приготування.

– І тому, що я не знаю, чи зостанусь живий, – мовив він глухим голосом, – а в хлопця немає матері, мені доведеться залишити його на тебе й на Джейн, Пітте... Я аж тоді заспокоюся, коли ти пообіцяєш бути йому за батька.

Старший брат був дуже схвильований і потиснув Родонові руку з такою теплотою, яку від нього рідко хто бачив. Родон провів рукою по своїх кущуватих бровах і сказав:

– Дякую тобі, брате. Я знаю, що твоєму слову можна вірити.

– Присягаюся, що дотримаю його, – мовив баронет.

Так, без зайвих слів, вони дійшли згоди в цьому питанні. Потім Родон дістав з кишені невеличкого гаманця, який він знайшов у скриньці Ребеки, і витяг з нього пачку кредиток.

– Тут шістсот фунтів, – мовив він. – Ти не знав, що я такий багатий. Я хочу, щоб ти віддав ці гроші Брігс, вона їх нам позичила... Вона була добра до дитини і… мені весь час було соромно, що я забрав гроші в бідолашної старої жінки. Ось ще трохи... собі я залишаю лише кілька фунтів... а це треба віддати Бекі на життя.

З цими словами він витяг з гаманця ще кілька кредиток і дав братові. Він був такий схвильований, що випустив гаманця, і з нього випала банкнота в тисячу фунтів – останній злощасний здобуток Ребеки.

Пітт нахилився й підняв її, вражений таким багатством.

– Цю залиш мені, – мовив Родон. – Я сподіваюся ввігнати кулю в того, кому вона належить. – І подумав про себе, що то буде добра помста: загорнути кулю в банкноту й убити нею Стайна.

Після цієї розмови брати ще раз потиснули один одному руку й розійшлися. Леді Джейн почула, що прийшов полковник, і, вгадуючи жіночим інстинктом лихо, нетерпляче ждала чоловіка поряд, у їдальні. Двері випадково залишилися відчинені, і, звичайно, вона, вийшла з їдальні, коли брати з'явилися на порозі кабінету. Вона подала Родонові руку й сказала, що рада буде, як він поснідає з ними, хоч стомлене неголене обличчя полковника та похмура міна її чоловіка свідчили, що їм обом не до сніданку. Родон щось промурмотів

про нагальну справу й міцно потиснув ручку, яку вона несміливо подала йому. Її благальний погляд не міг прочитати на його обличчі нічого, крім горя, але він пішов, не сказавши більше жодного слова. Сер Пітт теж не захотів нічого пояснювати їй. Діти підійшли привітатися з ним, і він холодно, як завжди, поцілував їх. Мати пригорнула їх до себе й тримала за ручки, поки вони стояли навколішки й слухали молитви, які сер Пітт читав своїй родині й челяді, що в святкових суknях і ліврeях сиділа рядком на стільцях з другого боку столу, на якому кипів чайник. Сніданок тієї неділі так запізнився через згадану вище подію, що родина ще сиділа за столом, коли задзвонили церковні дзвони. Леді Джейн почувала себе надто слабою, щоб іти до церкви, хоч і під час спільної молитви її думки витали десь-інде.

Тим часом Родон Кроулі квапливо перейшов Грейт-Гонт-стріт і, вдаривши молоточком по голові великої бронзової медузи обіч брами Гонт-гауса, викликав червонопикого Сілена в червоному, гаптованому сріблом жилеті, воротаря цього палацу. Воротаря також налякала поява розпатланого блідого полковника, і він загородив йому дорогу, немов боявся, що той силоміць увірветься в дім. Але Родон Кроулі тільки витяг візитну картку й звелів швейцарові неодмінно передати її лордові Стайну, звернувши увагу на написану там адресу і не забувши сказати, що полковник Кроулі з першої години весь час сидітиме в Ріджент-клубі на Сент-Джеймс-стріт, а не вдома.

Гладкий, червонопикий воротар вражено подивився вслід Родонові, коли той повернувся й пішов геть; озиралися на нього й по-святковому вбрані люди, які де-не-де з’являлися на вулицях цієї ранньої години: хлопчаки з притулку з чистими, як сонце, обличчями, городник, що стояв, прихилившись до одвірка своєї крамнички, шинкар, що зачиняв на сонці віконниці, бо в церкві почалася відправа. На біржі теж жартували з розкуйовдженого полковника в бальному костюмі, поки він наймав бричку й наказував візникові везти його в Найтсбріджські казарми.

Скрізь по місту гомоніли дзвони, коли Родон прибув до Найтсбріджа. Якби він глянув убік, то міг би побачити свою давню знайому Емілію, що поспішала з Бромптона на Рассел-сквер. Школярі зграйками йшли до церкви, чисто підметені тротуари й верхні місця в каретах були повні людей, що

зібралися на прогулянку. Та полковник був надто заклопотаний своїми справами й не помічав, що робиться навколо. Біля казарм він відпустив бричку й сягнистим кроком зайшов до кімнати свого давнього приятеля капітана Макмердо, якого, на свою радість, застав удома.

Капітан Макмердо, бувалий солдат, учасник битви під Ватерлоо, улюбленець полку, в якому він тільки через нестачу грошей не досяг вищих чинів, втішався в ліжку ранковим спочинком. Напередодні він побував на веселій вечері, яку шановний капітан Джордж Сінкбарз влаштував у себе на Бромптон-сквер для своїх молодих приятелів з полку та кількох дам з кордебалету, і старий Мак, що почував себе вільно з людьми всякого віку і всякого рангу, що знався з генералами, псарями, танцівницями, бійцями навкулачки – одне слово, з найрізноманітнішими людьми, – відпочивав після нічної праці, і оскільки цього дня не був черговим, то лежав у ліжку.

Його кімната була вся обвішана картинами на теми балету, бійок навкулачки та іншого спорту, яких йому надарували друзі, коли залишали полк, одружувалися й вибирали собі спокійне життя. А що капітанові було вже майже п’ятдесят років і двадцять чотири з них він пробув у війську, то в нього зібрався своєрідний музей. Він був одним із найкращих стрільців в Англії і, як на свою чималу вагу, одним з найкращих їздців; з Кроулі вони були суперниками, коли той служив у війську. Одне слово, капітан Макмердо – бравий вояк з невеликою, коротко обстриженою сивою головою, в шовковому ковпаку, червонощокий, з червоним носом і довгими нафарбованими вусами – лежав у ліжку й читав у «Белловому житті» звіт про вже згадувану бійку навкулачки «Улюбленця Татбері» з «Баркінгським Громилом».

Коли Родон сказав капітанові, що йому потрібен друг, той чудово зрозумів, якої дружньої послуги він чекав від нього, бо вже залагодив для своїх знайомих десятки таких справ з незрівнянним хистом і розважністю. Його королівська величність, блаженної пам’яті головнокомандувач англійської армії, вельми поважав за це капітана Макмердо; він був надійним пристановищем для кожного джентльмена в біді.

– У чім справа, голубе мій? – запитав старий вояк. – Знов якась картярська історія, як та, коли ми вколошкали капітана Маркера?

– Ні, йдеться… йдеться про мою дружину, – відповів Кроулі, опустивши очі й дуже почервонівши.

Капітан свиснув.

– Я завжди казав, що вона тебе кине, – почав він (і справді, в полку та в клубах билися об заклад, коли мова заходила про те, як далі складеться життя полковника Кроулі, – такої невисокої думки були його товариші й світ про вдачу місіс Кроулі), але, побачивши, яким лютим поглядом відповів Родон на його слова, Макмердо вирішив, що краще буде не розводитись на цю тему.

– І що, іншого шляху немає, голубе? – поважним тоном повів далі капітан. – Ти маєш тільки підозру чи… ще щось? Може, листи? Ти б не міг владнати все спокійно? Бачиш, у таких справах, як ця, найкраще не зчиняти гвалту, коли є змога.

«Диви, він аж тепер її розкусив!» – подумав капітан, згадуючи незчисленні розмови в офіцерському клубі, де ім’я місіс Кроулі втоптували в болото.

– Є лише один шлях, – відповів Родон, – і котрийсь із нас помандрує ним на той світ. Розумієш, Маку, мене прибрали з дороги, запроторили до в’язниці, і я застав їх самих. Я йому сказав, що він брехун і боягуз, збив його з ніг і надухопелив.

– Так йому й треба, – сказав Макмердо. – А хто то був?

Родон відповів, що то був лорд Стайн.

– Маркіз? Отуди в біса! А казали, що він… тобто, що ти…

– Що, до лихої матері, ти маєш на думці? – заревів Родон. – Може, ти вже чув, як обмовляли мою дружину, і нічого мені не сказав, га?

– Світ, голубе, любить поговір, – відповів той. – Хіба було б краще, в біса, якби я почав тобі переказувати, про що теревенять усякі дурні?

– Ти повівся не по-товариському, Маку, хай тобі чорт, – сказав Родон. Геть пригнічений, він затулив обличчя руками й дав волю своїм почуттям, що глибоко зворушило зачерствілого старого солдата, який сидів навпроти нього.

– Ну годі тобі, голубе, – мовив той. – Велика він цяця чи ні, а ми вженемо в нього кулю, хай би він сказився! А щодо жінок, то всі вони однакові.

– Ти не знаєш, як я її любив, – схлипуючи, мовив Родон. – Їй-бо, я ходив за нею, мов служник. Я віддав їй усе, що мав. Я став жебраком, тому що одружився з нею. Повір мені, я

заставляв свого годинника, щоб задовольнити якусь її нову забаганку, а вона... вона весь час складала гроші для себе й пожаліла сто фунтів, щоб вирятувати мене з біди.

Капітан Макмердо ніколи ще не бачив свого гостя таким схвильованим. Родон збуджено й недоладно розповів товаришеві, як усе відбулося. Той ухопився за деякі непевні місця в його розповіді.

– А може, вона й справді невинна, коли так каже, – мовив він. – Стайн і раніше сотні разів бував з нею на самоті в тебе вдома.

– Може, й так, – понуро, відповів Родон, – але ось це здається не зовсім невинним. – Він показав капітанові тисячофунтову банкноту, яку знайшов у гаманці Бекі. – Ось що він дав їй, Маку, а вона від мене втаїла. І, маючи такі гроші вдома, не захотіла допомогти мені, коли я опинився під замком.

Капітан не міг не визнати, що з тими грошима вийшло дуже негарно.

Поки вони радилися, Родон послав капітанового служника на Керзон-стріт з наказом своїй челяді, щоб та передала ним валізу з одягом, бо полковникові він був дуже потрібний. А тим часом Родон та його секундант з допомогою словника Джонсона, що вельми став їм у пригоді, на превелику силу склали листа, якого Макмердо повинен був послати лордові Стайну. Капітан Макмердо має честь засвідчити лордові Стайну свою повагу від імені полковника Кроулі й доводить до його відома, що полковник уповноважив його підготувати все необхідне для зустрічі, якої, він не сумнівається, вимагатиме його милість і яку обставини сьогоднішнього ранку роблять неминучою. Капітан Макмердо якнайшанобливіше просив лорда Стайна назвати з свого боку якогось приятеля, що з ним він (капітан М.) міг би зв'язатися, і висловлював бажання, щоб зустріч, по можливості, довго не відкладалася.

У дописці капітан повідомив, що йому доручено банкноту на велику суму, яку полковник Кроулі має підстави вважати власністю маркіза Стайна і яку за дорученням полковника він хотів би передати її власникові.

На той час, як лист був готовий, повернувся зі свого відрядження до полковника Кроулі на Керзон-стріт капітанів служник, але без саквояжа й валізки, по які його послано, дуже

розгублений і збентежений.

– Там нічого не хочуть дати, – сказав він. – У домі розгардіяш, усе перевернуте догори ногами. З'явився власник будинку й наклав на все лапу. Челядь пиячить у вітальні. І каже... каже, що ви втекли зі столовим сріблом, полковнику, – додав він, помовчавши. – Одна покоївка вже вшилася. А Сімпсон, ваш служник, п'яний як чіп, зчинив крик, каже, що не дасть нічого винести з будинку, поки не отримає платні.

Розповідь про бунт у Мейфейрі здивувала обох офіцерів і трохи пожвавила їхню досі смутну розмову. Вони посміялися з невдачі, яка спіткала Родона.

– Я радий, що хлопця немає вдома, – сказав Родон, кусаючи нігті. – Ти пам'ятаєш, Маку, як я приводив його до школи верхової їзди? Як він упевнено тримався на норовистому коні, правда ж?

– Так, гарно тримався, – погодився добродушний капітан.

А тим часом малий Родон сидів у каплиці «Білих ченців» серед п'ятдесяти таких самих, як він, хлопчаків і думав не про відправу, а про те, що наступної суботи поїде додому і батько, мабуть, щось йому подарує, а може, навіть поведе до театру.

– Він у мене молодець, – вів далі Родон, все ще думаючи про сина. – Ось що, Маку, часом станеться якесь лихо... часом мене вколошкають... я хотів би, щоб... знаєш... щоб ти пішов до нього і сказав йому, що я його дуже любив, і таке інше. А ще... тьху, хай йому... а ще, друже, віддай хлопцеві ці золоті запонки, більше я нічого не маю.

Він затулив обличчя брудними руками, і по них покотилися сльози, залишаючи по собі чисті смуги. Капітанові Макмердо також довелося стягти з голови шовковий ковпак і витерти ним очі.

– Піди вниз і замов нам щось на сніданок, – бадьорим голосом звернувся він до свого служника. – Що ти їстимеш, Кроулі? Скажімо, нирки з гострою приправою і оселедця. А ще, Клею, знайди полковникові щось із мого одягу. Ми з тобою завжди були майже однакової статури, Родоне, голубе мій, і жоден з нас не гарцюватиме вже на коні так легко, як ми гарцювали тоді, коли щойно вступили до полку.

На цьому слові Макмердо повернувся до стіни й знов узявся читати «Беллове життя», щоб не заважати полковникові переодягтися, а коли той скінчив свій туалет, почав одягатися й

сам.

Оскільки капітан Макмердо мав зустрітися з лордом, він вичепурився, як ніколи: нафарбував вуса так, що вони аж заблищали, надяг накрохмалену краватку й ошатний жилет буро-жовтого кольору. Молоді офіцери в їдальні, куди полковник Кроулі прийшов раніше за свого приятеля, радісно привітали появу Макмердо й запитали його, чи він, бува, не зібрався йти сьогодні до вінця.

Розділ LV
У ЯКОМУ ПРОДОВЖУЄТЬСЯ ТА САМА ТЕМА

Бекі отямилась від заціпеніння й розгубленості, до якої нічні події довели її безстрашний дух, аж тоді, коли дзвони в каплиці на Керзон-стріт задзвонили на післяобідню відправу, і, вставши з ліжка, заходилася смикати за свій дзвоник, викликаючи служницю-француженку, що залишила її кілька годин тому.

Місіс Родон Кроулі надаремно смикала за дзвоник, бо хоч востаннє вона так шарпнула його, що урвала шнурок, мадемуазель Фіфін не з’явилася – не з’явилася й тоді, коли розпатлана господиня гнівно вибігла на сходи зі шнурком у руках і почала голосно гукати її.

Річ у тім, що служниці давно вже не було в домі, – вона собі дозволила покинути його «по-французькому», як у нас кажуть. Позбиравши у вітальні коштовності, мадемуазель піднялася нагору до своїх апартаментів, спакувала й поперев’язувала свої валізки, збігала по візника, власноручно позносила вниз речі, навіть не покликавши на допомогу інших служників, які, певне, й відмовилися б, бо смертельно її ненавиділи, і, ні з ким не попрощавшись, залишила Керзон-стріт.

На її думку, гра в цьому затишному родинному куточку скінчилася. Фіфін утекла в бричці, як тікали за таких обставин і значніші її співвітчизники, та, бувши передбачливішою чи просто щасливішою за них, вона прихопила не тільки свої речі, а й дещо з речей господині (якщо зрештою про ту леді можна сказати, що їй належало тут якесь майно), – не тільки забрала згадувані вище коштовності й кілька суконь, які їй дуже подобались і на які вона давно вже кидала оком: разом з мадемуазель Фіфін з будинку на Керзон-стріт зникли чотири позолочених свічники в стилі Людовіка XIV, шість позолочених альбомів і книжок мод, золота емальована табакерка, що колись належала мадам Дюбаррі, чудова чорнильничка й перламутровий бювар, якими користувалася Бекі, коли компонувала свої елегантні рожеві записочки, а крім того, все срібло зі столика, накритого для невеличкої festin,[346] яку перебив Родон. Тарелі мадемуазель не взяла, мабуть, як надто незручні в дорозі; безперечно, з тієї самої причини вона

лишила приладдя від каміна, дзеркала й невеличке фортепіано з червоного дерева.

Згодом якась дама, дуже подібна до неї, тримала крамничку модних капелюшків на вулиці Ельдер у Парижі, де вона жила у великій пошані, користуючись протекцією лорда Стайна. Та особа завжди називала Англію найпідступнішою країною в світі й розповідала своїм юним ученицям, що вона була affreusement volée[347] на тому острові. Мабуть, саме з співчуттям до нещастя, яке спіткало в Англії мадам де Сент-Амарант, лорд Стайн виявляв до неї таку ласку. Хай же вона розкошує й далі, як того заслужила, – на тих шляхах Ярмарку Суєти, де ходимо ми, вона вже не з'явиться.

Чуючи внизу розмову й метушню і обурюючись на зухвальство челяді, що не відповідала на її дзвінок, місіс Кроулі накинула халат і велично спустилася до вітальні, звідки долинав той гомін.

Чорношкіра куховарка розсілася на чудовій, оббитій ситцем канапі поряд з місіс Реглс і пригощала її мараскіном. Паж з великими блискучими гудзиками, що носив записочки Бекі й так весело вистрибував навколо її маленької карети, тепер умочав пальці в крем і облизував їх, служник розмовляв з розгубленим, засмученим Реглсом, і хоч двері були відчинені й Бекі з відстані десь п'яти кроків кілька разів погукала челядь, ніхто її не living послухався.

– Випийте чарчину, місіс Реглс, прошу вас, – казала саме куховарка, коли Бекі ввійшла до вітальні, метляючи білими полами халата.

– Сімпсоне! Троттере! – люто закричала господиня. – Як ви смієте стовбичити тут, коли я вас кличу? Як ви смієте сидіти в моїй присутності? Де моя покоївка?

Паж, злякавшись, вийняв пальці з рота, але куховарка взяла чарку мараскіна, від якої відмовилась місіс Реглс, і, вихиливши її, зухвало глянула на Бекі поверх позолочених вінців. Видно, трунок додав відваги мерзенній бунтівниці.

– От і сидимо, бо канапа не ваша, – сказала вона. – Я сиджу на канапі місіс Реглс. Не вставайте, місіс Реглс, мем. Я сиджу на канапі містера і місіс Реглс, яку вони купили за свою кривавицю і дуже дорого заплатили. І якщо я сидітиму тут, поки не отримаю своєї платні, то мені, певне, доведеться довго просидіти, місіс Реглс, і я таки сидітиму, ха-ха-ха! З цими

словами вона налила другу чарку лікеру й знов випила, лице огидніше й глузливіше скривившись.

– Троттере! Сімпсоне! Виженіть геть цю п'яну мерзотницю! – верескнула місіс Кроулі.

– Аякже, – відповів служник. – Женіть її самі. Дайте нам нашу платню, а тоді женіть її; і мене так само. Ми враз ушиємося.

– Ви що, зійшлися сюди, щоб мене ображати? – розлючено крикнула Бекі. – Ось повернеться додому полковник Кроулі, і я...

У відповідь на ці слова челядь брутально зареготала. Тільки Реглс не приєднався до того реготу, – він і далі був мовчазний і вкрай зажурений.

– Він не повернеться, – сказав Троттер. – Він присилав по свої речі, а я не дозволив нічого взяти, хоч містер Реглс віддавав їх. Та й полковник, він, мабуть, такий самий, як я. Він дременув, і ви, певне, теж чкурнете за ним. Ви обоє шахраї, та й годі. Не гавкайте на мене! Я такого не потерплю. Давайте нам нашу платню, кажу вам! Давайте платню!

З того, як містер Троттер почервонів і як він заникувався, видно було, що на нього також подіяло вино.

– Містере Реглсе, – роздратовано сказала Ребека, – невже ви дозволите цьому п'яниці ображати мене?

– Цить, Троттере, годі тобі галасувати, – мовив паж Сімпсон. Йому стало шкода господині, що опинилася в такому скрутному становищі, і він стримав служника, коли той хотів відплатити за епітет «п'яниця».

– О мем, – сказав Реглс. – Я ніколи не думав, що доживу до такого дня! Я знав родину Кроулі, відколи пам'ятаю себе. Я був тридцять років дворецьким у міс Кроулі, мені і в голову не клалося, що хтось із її родини доведе мене до банкрутства... так, до банкрутства, – мовив бідолаха, мало не плачучи. – Ви маєте намір мені заплатити чи ні? Ви прожили в цьому будинку чотири роки. Ви користувалися моїми речами, посудом і білизною. Ви завинили мені за молоко й масло двісті фунтів. Та ще й завжди вимагали свіжих яєць на яєчню і вершків для собаки.

– Зате їй було байдуже, що їсть її рідна кров, – озвалася куховарка. – Якби не я, він помер би з голоду.

– Тепер він на дармовому хлібі, – сказав Троттер і п'яно

зареготав.

А чесний Реглс і далі жалібним голосом виповідав свою кривду. Все, що він казав, була правда. Бекі та її чоловік довели його до банкрутства. Наступного тижня кінчався термін векселів, а він не мав чим їх сплатити. Його пустять з торгів, виженуть з крамнички і з будинку, тому що він повірив родині Кроулі. Його сльози й нарікання ще дужче роздратували Бекі.

– Ви всі, здається, проти мене, – гірко мовила вона. – Що ви хочете? Я не можу заплатити вам у неділю. Приходьте завтра, і я все вам віддам. Я думала, що полковник Кроулі вже розрахувався з вами. Ну, а як ні, то розрахується завтра. Слово честі, що він вийшов звідси вранці, маючи в кишені півтори тисячі фунтів. Він нічого мені не залишив. Звертайтеся до нього. Дайте мені капелюшок і шаль і пустіть мене, щоб я його знайшла. Ми сьогодні з ним посварилися. Ви, мабуть, знаєте. Присягаюся, що всім вам заплатять. Полковник отримав добру посаду. Дайте мені вийти і знайти його.

Почувши цю відчайдушну заяву, Реглс і вся челядь вражено перезирнулися. З тим Ребека й залишила їх. Вона піднялася нагору й одяглась, цього разу без допомоги покоївки. Тоді зайшла до Родонової кімнати й побачила там спаковані валізку й саквояж, а на них – написану олівцем записку з наказом видати їх, коли по них прийдуть. Після цього вона піднялася в мансарду до кімнати покоївки: там усе було вичищене, всі шухляди стояли порожні. Ребека згадала про коштовності, і в неї не лишилося сумніву, що покоївка втекла.

– Господи боже! Кому ще так не щастить, як мені? – вигукнула вона. – Бути так близько біля мети і все втратити! Невже нічого не можна поправити?

Ні, був ще один шанс.

Ребека одяглася й вийшла з дому цього разу без якихось перешкод, але сама. Була четверта година. Вона швидко здолала кілька вулиць (на візника в неї не було грошей) і не зупинилася, аж поки досягла дверей будинку сера Пітта на Грейт-Гонт-стріт. Де леді Джейн? Вона в церкві. Бекі її відсутність не засмутила. Сер Пітт був у себе в кабінеті й наказав, щоб його не турбували. Але ж вона повинна його бачити! Вона прослизнула повз охоронця в лівреї й опинилася в кімнаті сера Пітта швидше, ніж вражений баронет устиг відкласти газету.

Він почервонів і відсахнувся, стривожено й злякано втупившись у Ребеку.

– Не дивіться на мене так! – мовила вона. – Я невинна, Пітте, любий Пітте! Ви колись були моїм приятелем. Бог свідок, що я невинна! Я тільки здаюся винною. Бо все проти мене. І – ох! – у таку хвилину! Саме тоді, коли всі мої надії почали здійснюватися, коли нам уже всміхалося щастя!

– То те, що я прочитав у газеті, правда? – запитав сер Пітт.

Одне сьогоднішнє повідомлення дуже його здивувало.

– Правда. Лорд Стайн сказав мені про це в п'ятницю ввечері, на тому фатальному бенкеті. Йому вже півроку обіцяли якесь місце. Містер Мартір, міністр колоній, сказав йому вчора, що все вирішено. А тут трапилося те злощасне ув'язнення і та страхітлива зустріч. Моя вина тільки в тому, що я надто дбала про посаду для Родона. Я й раніше безліч разів приймала лорда Стайна на самоті. Визнаю, що в мене були гроші, про які Родон нічого не знав. Та хіба вам не відомо, який він легковажний? Хіба я могла йому довірити їх?

І так, слово по слову, постала цілком імовірна історія, яку Ребека й виклала своєму спантеличеному родичеві.

Виходило ніби так: Бекі признавалася з цілковитою відвертістю, але й з глибоким жалем, що, помітивши закоханість лорда Стайна (на цю згадку Пітт почервонів) і бувши впевненою в своїй цнотливості, вона вирішила використати прихильність могутнього пера на користь собі і своїй родині.

– Я домагалася для вас перства, Пітте, – сказала вона (дівер знов почервонів). – Ми говорили про вас. Маючи такий хист і підтримку лорда Стайна, ви неодмінно стали б пером, якби це страшне лихо не поклало край усім нашим надіям. Але визнаю, що насамперед я прагнула врятувати свого коханого чоловіка, якого люблю, хоч він повівся зі мною так негарно і все зіпсував своїми безпідставними ревнощами, – врятувати від злиднів і банкрутства, що нависло над нами. Я бачила, що лорд Стайн не байдужий до мене, – мовила вона, опустивши очі, – і, не перечу, докладала всіх зусиль щоб сподобатись йому й здобути, настільки це можливо для чесної жінки, його... його пошану. Щойно в п'ятницю вранці надійшла звістка про смерть губернатора острова Ковентрі,[348] і мілорд відразу ж забезпечив те місце моєму коханому чоловікові. Вирішено зробити йому несподіванку: він мав прочитати про це в сьогоднішніх газетах.

Навіть після його жахливого ув’язнення (всі кошти, потрібні для його звільнення, лорд Стайн великодушно взяв на себе, отже, мені до певної міри перешкодили кинутись на допомогу чоловікові) мілорд сміявся з мене й казав, що мій найдорожчий Родон заспокоїться, коли, сидячи в тій страхітливій борговій... у будинку судового виконавця, прочитає про своє призначення. А потім... потім він повернувся додому. В нього виникла підозра... відбулася негарна сцена між лордом Стайном і моїм жахливим, жорстоким Родоном... І, господи, що тепер буде? Пітте, любий Пітте, згляньтеся наді мною і помиріть нас!

З цими словами вона впала навколішки, залилася слізьми і, схопивши Піттову руку, почала її палко цілувати.

В такій позі й застала баронета і його невістку леді Джейн, яка відразу помчала до чоловікового кабінету, тільки-но довідалася, що там сидить місіс Кроулі.

– Я вражена, що в цієї жінки вистачає зухвальства переступати наш поріг, – мовила леді Джейн, побілівши, як полотно, і тремтячи всім тілом. (Її милість відразу після сніданку послала свою покоївку до Реглсів і до челяді Родона Кроулі, й ті розповіли їй усе, що знали, та ще й чимало додали від себе, принагідно згадавши й деякі інші історії). – Як насмілюється місіс Кроулі заходити в дім... чесної родини?

Сер Пітт відсахнувся, здивований рішучістю дружини. Бекі й далі стояла в тій самій позі, міцно тримаючи його за руку.

– Скажіть їй, що вона не все знає. Скажіть, що я невинна; любий Пітте, – простогнала вона.

– Слово честі, люба моя, мені здається, ти несправедлива до місіс Кроулі, – сказав сер Пітт, і Ребека відчула неабияку полегкість. – Я, зрештою, вірю, що вона...

– Що вона?.. – крикнула леді Джейн, і її дзвінкий голос затремтів, а серце шалено закалатало. – Що вона недобра жінка... бездушна мати і зрадлива дружина? Вона ніколи не любила свою милого хлопчика, який не раз прибігав сюди й розповідав мені, яка вона жорстока з ним. Вона приносила горе в кожну родину, з якою вступала в стосунки, вбивала найсвятіші почуття своїми підступними лестощами та облудою. Вона дурила свого, чоловіка, як дурила всіх. Її душа чорна від суєтності, корисливості та інших гріхів. Я здригаюся, коли вона торкається до мене. Я пильную, щоб мої діти не потрапляли їй на очі. Я...

– Леді Джейн! – вигукнув сер Пітт, схопившись з місця. – Слово честі, така мова...

– Я була вам вірною і чесною дружиною, – безстрашно повела далі леді Джейн. – Я дотримувалася шлюбної присяги, даної перед богом, і була слухняною і покірною, як належить жінці. Та всяка покора має свої межі, і я кажу вам, що не потерплю цієї... цієї жінки знов під своїм дахом. Якщо вона ще раз прийде сюди, я піду й заберу своїх дітей. Вона не гідна сидіти разом з християнами. Вам... вам доведеться вибирати, сер, між нею і мною. – І з цими словами міледі, тремтячи від власної сміливості, вибігла з кімнати, залишивши враженого сера Пітта наодинці з Ребекою.

Щодо Бекі, то вона не образилась, а, навпаки, була задоволена.

– Це все через діамантову брошку, яку ви мені подарували, – мовила вона, подаючи баронетові руку.

І, перше ніж вона пішла від нього (будьте певні, що леді Джейн чекала цієї хвилини біля вікна своєї туалетної кімнати нагорі), баронет пообіцяв їй пошукати брата й зробити все, щоб помирити їх.

Родон застав у їдальні кількох молодих офіцерів з полку і без зайвих припрошувань погодився розділити з ними сніданок – курча з гострою підливою і з содовою водою, яким пригощалися ці джентльмени. Потім вони завели розмову, відповідну до пори року й до свого віку: про недалекі голубині змагання в Беттерсі й про те, на кого краще закладатися – на Росса чи Осбалдістона; про мадемуазель Аріан з Французької опери і про те, хто її кинув і як вона втішилася з Пентером Каром; про бій навкулачки «Громила» з «Улюбленцем» і про те, чи там було якесь шахрайство. Юний Тендімен, сімнадцятирічний герой, що з усієї сили намагався запустити вуса, бачив те змагання на власні очі і з виглядом знавця розповідав про нього і про переваги суперників. Це він привіз «Громила» на місце змагання в своєму екіпажі і просидів з ним усю ніч напередодні. Якби там не було шахрайства, «Громило» неодмінно вийшов би переможцем. Усі ті шахраї знюхалися, і він, Тендімен, не буде платити, ні, хай йому біс, не буде платити... Ще лише рік тому цей юний корнет, тепер великий

знавець бою навкулачки й палкий прихильник Крібба, смоктав цукерки й часто діставав березової каші в Ітоні.

Так вони розмовляли про танцівниць, змагання бійців навкулачки, пиятику й жінок сумнівної поведінки, поки з'явився Макмердо і приєднався до них та до їхньої розмови. Видно, йому й на думку не спадало, що слід було б якось зважати на їхній юний вік: старий вояк сипав такими добірними анекдотами, що з ним не зрівнявся б і наймолодший з цих гуляк, і ні його сивина, ні їхні гладенькі щоки не могли його стримати. Старий Мак любив розповідати веселі історії. Власне, він не відзначався галантністю; чоловіки воліли запрошувати його на обід до своїх коханок, а не до матерів. Мабуть, мало хто жив таким непривабливим життям, як капітан Макмердо, але він був цілком задоволений своєю долею, мав добру вдачу і поводився просто й скромно.

Коли Мак закінчив свій ситий сніданок, більшість офіцерів уже вийшли з-за столу. Юний лорд Верінес курив величезну пінкову люльку, а капітан Г'юз вовтузився з сигарою; Тендімен, те невгамовне чортеня, затиснувши між ногами свого малого бультер'єра, з запалом грав у орлянку (він завжди в щось грав) з капітаном Дюсейсом. Мак з Родоном подалися до клубу, і, звичайно, жоден з них навіть не натякнув на ту справу, що не сходила їм з думки. Навпаки, вони обидва досить весело приєдналися до спільної розмови – навіщо ж було її перебивати? Бенкети, пиятики, масні жарти, сміх ідуть поруч з усіма іншими людськими діями на Ярмарку Суєти. Люди сипнули з церкви, коли Родон з приятелем пройшли Сент-Джеймс-стріт і завернули до свого клубу.

Старі чепуруни й habitués,[349] що звичайно продавали витрішки й щирили зуби біля великого вікна клубу, яке виходило на вулицю, ще не зайняли своїх спостережних постів; читальня була майже порожня. Одного з джентльменів, що сиділи там, Родон не знав, другому був дещо винен за віст, а отже, не мав великого бажання зустрічатися з ним, третій читав за столом газету «Рояліст» (тижневик, що здобув славу своєю скандальною хронікою та відданістю церкві й королю). Зацікавлено глянувши на полковника, той третій сказав:

– Поздоровляю вас, Кроулі!

– З чим? – запитав полковник.

– Про це вже надруковано в «Оглядачі» і в «Роялісті», –

сказав містер Сміт.

– Що? – вигукнув Родон і густо почервонів. Він подумав, що історія з лордом Стайном уже попала в пресу.

Сміт, дивуючись і посміхаючись про себе, стежив, як Родон схвильовано, весь тремтячи, схопив газету й почав її читати.

Містер Сміт і містер Браун (той джентльмен, з яким Родон не розрахувався за партію у віст) саме розмовляли про полковника перед тим, як він прийшов до клубу.

– Якраз вчасно, – сказав Сміт. – Я думаю, що Кроулі не має за душею жодного шилінга.

– Це вода й на мій млин, – відповів містер Браун. – Він не може поїхати, не віддавши тих двадцяти п'яти фунтів, що завинив мені.

– А яка там платня? – спитав Сміт.

– Дві або три тисячі, – відповів його співрозмовник. – Але клімат такий препоганий, що довго нею не натішишся, Ліверсідж помер через півтора року, а його попередник, я чув, пішов на той світ за шість тижнів.

– Дехто каже, що його брат дуже розумний, а мені він завжди здавався з біса нудним, – мовив Сміт. – Хоч, певне, має добрі зв'язки. Це ж, мабуть, він добув полковникові місце?

– *Він*? – пирхнув Браун. – Аякже! Це лорд Стайн зробив йому таку послугу.

– Чого б це?

– Доброчесна жінка – оздоба свого чоловіка, – загадково відповів містер Браун і знову втупився в газету.

Родон прочитав у «Роялісті» таке дивовижне повідомлення:

«Посада губернатора на острові Ковентрі.

Військовий корабель «Єллоуджек» під командою капітана Джандерса привіз листи й газети з острова Ковентрі. Його вельможність сер Томас Ліверсідж став жертвою малярії, поширеної в Мочартауні. Квітуча колонія сумує з приводу цієї тяжкої втрати. Є чутка, що посаду губернатора запропоновано полковникові Родону Кроулі, кавалерові ордена Лазні, офіцерові, що відзначився в битві під Ватерлоо. Для керування нашими колоніями нам потрібні люди, які не тільки засвідчили свою хоробрість, а й мають хист адміністратора, і ми не сумніваємося, що міністерство колоній вибрало гідну людину для заміщення вакансії, яка звільнилася внаслідок сумної події

на острові Ковентрі».

– Острів Ковентрі? А де він лежить? І хто порадив урядові дати тобі цю посаду? Візьми мене до себе в секретарі, голубе! – сміючись, сказав Макмердо.

Поки наші приголомшені приятелі сиділи й обмірковували те, про що довідалися з газети, до них підійшов клубний служник і подав Родонові картку з прізвищем містера Уенгема, який бажав бачити полковника Кроулі.

Полковник та його ад'ютант вийшли назустріч тому джентльменові, певні, що він з'явився до них як емісар лорда Стайна.

– Як ся маєте, Кроулі? Радий вас бачити, – сказав містер Уенгем, улесливо всміхаючись, і з перебільшеною сердечністю потиснув полковникові руку.

– Я думаю, ви прийшли від...

– Саме так, – відповів містер Уенгем.

– Тоді ось вам мій приятель, капітан Макмердо з лейб-гвардії Зеленого полку.

– Дуже радий познайомитися з капітаном Макмердо, – сказав містер Уенгем, знов мило всміхнувшись, і подав секундантові руку, як щойно подавав самому дуелянтові.

Мак простяг йому один палець у замшевій рукавичці й дуже холодно вклонився, ледь схиливши голову над своєю накрохмаленою краваткою. Мабуть, він був невдоволений, що йому доведеться мати справу з «шпаком», і думав, що лордові Стайну годилося б прислати до нього принаймні полковника.

– Оскільки Макмердо виступає від мого імені і знає, чого я хочу, – мовив Кроулі, – я краще піду й залишу вас самих.

– Звичайно, – сказав Макмердо.

– Що ви, любий полковнику! – заперечив містер Уенгем. – Я мав честь просити зустрічі особисто з вами, хоч товариство капітана Макмердо для мене також надзвичайно приємне. Власне, я сподіваюся, капітане, що наша розмова дасть найкращі наслідки, і зовсім не ті, які, очевидно, має на думці мій друг полковник Кроулі.

– Гм! – тільки й сказав капітан Макмердо, а сам подумав: «Хай би вони показилися, ті цивільні, їм аби лише теревенити і все пригладжувати».

Містер Уенгем узяв стільця, якого йому ніхто не про-

понував, витяг з кишені газету й почав:

– Ви бачили, полковнику, в сьогоднішніх газетах це втішне повідомлення? Уряд придбав собі дуже цінного службовця, а ви, якщо погодитесь на цю пропозицію, – я сподіваюся, що так воно й буде, – чудову посаду. Три тисячі на рік, прекрасний клімат, розкішний губернаторський будинок, цілковита самостійність і забезпечене підвищення в майбутньому. Поздоровляю вас від щирого серця! Я гадаю, ви знаєте, джентльмени, кому мій приятель зобов'язаний такою протекцією?

– Хай мене повісять, якщо я знаю! – сказав капітан, а полковник почервонів, як рак.

– Одному з найвеликодушніших і найдобріших людей у світі, і до того ж одному з наймогутніших – моєму чудовому приятелеві, маркізові Стайну.

– Хай мене чорти вхоплять, якщо я прийму від нього місце! – заревів Родон.

– Ви сердиті на мого шляхетного приятеля, – спокійно повів далі містер Уенгем. – А тепер, в ім'я здорового глузду й справедливості, скажіть мені: чому?

– *Чому*? – вражено вигукнув Родон.

– Так, чому в біса? – і собі запитав капітан, стукнувши паличкою об підлоту.

– Добре, хай буде «в біса», – погодився містер Уенгем, якнайприязніше всміхаючись. – Гляньте на цю справу як світська людина... як чесна людина і зважте, чи ви не помилилися. Ви повертаєтесь додому з подорожі й застаєте – що?.. Мілорда Стайна, який вечеряє у вашому будинку на Керзон-стріт з місіс Кроулі. Хіба це щось таке дивне й нове? Хіба він не бував уже у вас сотні разів за таких самих обставин? Присягаюся честю і даю слово джентльмена (містер Уенгем приклав руку до жилета рухом досвідченого парламентарія), що ваша підозра неприпустима, цілком безпідставна, вона ображає шановного джентльмена, який безліччю добродійств довів свою прихильність до вас і... до чесної, невинної леді.

– Не хочете ж ви сказати, що... що Кроулі помилився? – спитав містер Макмердо.

– Я вірю, що місіс Кроулі така сама невинна, як моя власна дружина, – палко мовив містер Уенгем. – Я певен, що наш приятель, засліплений шаленою ревністю, завдає удару не

тільки кволому старому чоловікові, високому сановникові, своєму незмінному другові і благодійникові, але й своїй дружині, своїй власній честі, яку повинен шанувати, майбутній репутації свого сина і своїм життєвим успіхам. Я розповім вам, що сталося, – повів далі містер Уенгем дуже врочистим тоном. – Сьогодні вранці по мене послали від мілорда Стайна, і я застав його в жалюгідному стані – мені навряд чи треба пояснювати вам, полковнику Кроулі, в якому стані буде літня, квола людина після особистої сутички з таким дужим чоловіком, як ви. Скажу вам просто у вічі: ви жорстоко скористалися перевагою, яку маєте завдяки своїй силі. Ви завдали моєму чесному, доброму приятелю не тільки тілесної рани, але й його серце, сер, обливалося кров'ю! Адже його так тяжко образив той, кому він робив добро і кого він обдаровував своєю прихильністю. Хіба це призначення, про яке повідомлено в сьогоднішніх газетах, – не доказ його ласки до вас? Коли я прийшов до його милості сьогодні вранці, на нього страшно було глянути. Але він так само, як і ви, горить бажанням помститися за образу – змити її кров'ю. Я думаю, вам відомо, полковнику Кроулі, що мілорд на це здатен?

– Він сміливий чоловік, – сказав полковник, – ніхто цього не заперечує.

– Перше, що він звелів мені зробити, – це написати виклик і послати його полковникові Кроулі «Один із нас, – заявив він, – не повинен залишитися живим після того, що сталося минулої ночі».

Кроулі кивнув головою і сказав:

– Нарешті ви підходите до суті справи, Уенгеме.

– Я доклав усіх зусиль, щоб заспокоїти лорда Стайна. «Господи боже, сер, – сказав я, – як я каюся, що ми з дружиною не прийняли запрошення місіс Кроулі повечеряти з нею!»

– Вона вас запрошувала на вечерю? – запитав капітан Макмердо.

– Після опери. Ось записка з запрошенням... стривайте... ні, це якийсь інший папірець... я думав, що прихопив її, та це не має значення, даю слово честі, що я його отримав. Якби ми були прийшли, – а ми лишилися вдома тільки тому, що в місіс Уенгем боліла голова: в неї дуже часто болить голова, особливо навесні, – якби ми були прийшли, а ви повернулися додому, то не було б ніякої сварки, ніяких образ і підозр. Отже, тільки

через те, що в моєї бідолашної дружини боліла голова, ви тепер хочете наразити на смертельну небезпеку двох благородних людей і вкинути у вир ганьби і смутку дві найкращі й найстаровинніші родини в королівстві.

Містер Макмердо, вкрай спантеличений, глянув на товариша, а Родон з глухою люттю відчув, що здобич вислизає в нього з рук. Він не вірив жодному слову з тієї історії, а проте як поставити її під сумнів, як довести брехню?

Містер Уенгем провадив далі з тим самим гладеньким красномовством, до якого він часто вдавався у своїх парламентських виступах:

– Я просидів коло ліжка лорда Стайна годину або й більше, переконуючи його, благаючи, щоб він відмовився від наміру вимагати поєдинку. Я пояснював йому, що обставини врешті проти нього, – вони справді викликають підозру. Так, я визнаю це: кожен чоловік на вашому місці міг піддатись омані... Я казав йому, що чоловік, охоплений ревнощами, – все одно що божевільний, і на нього так і треба дивитися... що дуель між вами накличе ганьбу на всіх зацікавлених, що людина з таким високим становищем, яке посідає його милість, не має права йти на публічний скандал у наші дні, коли безвідповідальні особи проповідують серед простолюду найжахливіші революційні принципи і найнебезпечніші доктрини рівності, і що, хоч він невинний, неодмінно підуть усякі плітки. Одне слово, я вблагав лорда не посилати виклику.

– Я не вірю жодному слову з цієї історії, – сказав Родон, скреготучи зубами. – Думаю, що це підла брехня і що вигадали її ви, містере Уенгеме. Якщо я не отримаю від нього виклику, то сам його пошлю, хай йому чорт!

Той вибух люті смертельно злякав містера Уенгема, він побілів, як полотно, і глянув на двері.

Але він знайшов собі оборонця в особі капітана Макмердо. Той джентльмен підвівся з місця і, пересипаючи свою мову лайкою, почав дорікати Родонові за його тон.

– Ти доручив свою справу мені, то й поводься так, як я вважаю за потрібне, а не як тобі хочеться! Ти не маєш права, в біса, ображати містера Уенгема такими словами. Ми повинні, хай йому трясця, вибачитись перед вами, містере Уенгеме. А щодо виклику лордові Стайну, то шукай собі когось іншого – я його не буду передавати. Коли мілорд, отримавши добру

прочуханку, воліє сидіти тихо, то хай сидить, бий його лиха година. Що ж до історії з... з місіс Кроулі, то тут, я вважаю, нічогісінько не доведено. Твоя дружина невинна, як каже містер Уенгем. У кожному разі, ти будеш останній дурень, якщо не візьмеш тієї посади і не триматимеш язика на припоні.

– Ви розмовляєте як розумна людина, капітане Макмердо! – вигукнув містер Уенгем, відчувши величезну полегкість. – Я ладен забути всі ті слова, які полковник Кроулі сказав мені в хвилину люті.

– Я й думав, що ви їх забудете, – глузливо мовив Родон.

– Не базікай зайвого, старий дурню, – добродушно сказав капітан. – Містер Уенгем не розбишака, до того ж він має цілковиту слушність.

– Цю справу, я вважаю, – зрадів стайнівський емісар, – треба остаточно пустити в непам’ять. Жодне слово не повинне вийти за ці двері. Так буде найкраще не тільки для мого приятеля, але й для полковника Кроулі, що вперто вважає мене своїм ворогом.

– Думаю, що й лорд Стайн не буде про це розводитись, – сказав капітан Макмердо, – та й нам багато балакати ні до чого. Ця справа не дуже приємна, хоч як на неї дивитися, і чим менше буде мови про неї, тим краще. Налупцювали вас, а не нас, і якщо ви задоволені, то ми теж, думаю, не повинні мати претензій.

Після цього містер Уенгем узяв капелюха, а капітан Макмердо пішов його провести, зачинивши за собою двері, щоб Родон міг собі полютувати на самоті. Коли обидва джентльмени опинилися надворі, капітан Макмердо суворо глянув на маркізового посланця, і на його круглому привітному обличчі з’явився вираз далеко не шанобливий.

– Вам збрехати, як мені чхнути, містере Уенгеме, – сказав він.

– Ви мене перехвалюєте, капітане, – відповів той усміхаючись. – Але кажу вам чесно, як на сповіді: місіс Кроулі запрошувала нас на вечерю.

– Авжеж, і в місіс Уенгем заболіла раптом голова. Ось що: я маю тут банкноту на тисячу фунтів і хотів би вам її вручити, якщо ви зволите видати мені розписку. Я вкладу банкноту в конверт для лорда Стайна. Мій приятель не буде з ним битися. Але його гроші нам не потрібні.

– Усе це непорозуміння, сер, суцільне непорозуміння, – з найневиннішим виглядом мовив містер Уенгем, і капітан Макмердо, провівши його до східців клубу, відкланявся саме тієї миті, коли з'явився сер Пітт.

Вони були трохи знайомі, і капітан, повертаючись з баронетом до кімнати, де сидів його брат, під секретом розповів серові Пітту, як йому пощастило владнати справу між лордом Стайном і полковником.

Звичайно, сера Пітта дуже втішила ця звістка; він тепло привітав брата з мирним залагодженням прикрого конфлікту, принагідно прочитавши йому мораль про те, якого лиха завдають дуелі і який недосконалий цей спосіб вирішувати суперечки.

Після такого вступу він ужив усе своє красномовство, щоб помирити Родона з дружиною. Він переповів йому слова Бекі й додав, що це може бути правдою і що сам він вірить у її невинність.

Але Родон нічого не хотів слухати.

– Вона ховала від мене гроші протягом десяти років, – мовив він. – Ще вчора вона божилася, що нічого не брала від лорда Стайна. Бо знала, що всьому кінець, коли я знайду гроші. Якщо вона, Пітте, й невинна, то поводилась не краще за винну, і я не хочу її бачити, не хочу!

І він похнюпився, пригнічений, зломлений своїм горем.

– Бідолаха, – сказав Макмердо й похитав головою.

Якийсь час Родон Кроулі плекав думку відмовитись від посади, що дісталася йому завдяки такій мерзенній протекції, і навіть хотів забрати сина зі школи, до якої лорд Стайн влаштував хлопця, дбаючи про свою власну користь. Але врешті брат і Макмердо вмовили його прийняти те добродійництво; особливо на нього вплинули докази капітана, що змалював йому, як лютуватиме лорд Стайн, коли згадуватиме, що допоміг зробити кар'єру своєму ворогові.

Коли маркіз Стайн одужав і почав виходити з дому, міністр колоній якось зустрів його і, вклонившись, щиро подякував від свого імені й від імені міністерства за таку чудову рекомендацію. Можна собі уявити, з яким задоволенням лорд Стайн вислуховував ті компліменти.

Таємницю його сутички з полковником Кроулі пущено в непам’ять, як сказав Уенгем, тобто її пустили в непам’ять секунданти і самі супротивники. Але вже того самого вечора про неї говорили за п’ятдесятьма обідніми столами на Ярмарку Суєти. Самий тільки пронозливий Кудкудакт побував на семи вечірках і скрізь розповідав цю історію з відповідними поясненнями й доповненнями. З якою величезною втіхою слухала її місіс Вашингтон Уайт! Дружина єпископа Ілінгського не знаходила слів, щоб передати своє обурення; єпископ того ж таки дня завітав до Гонт-гауса й записав своє прізвище в книзі гостей. Малий Саутдаун був засмучений; засмутилася і його сестра, леді Джейн, дуже засмутилася, запевняю вас. Леді Саутдаун написала про це другій своїй дочці на мис Доброї Надії. Днів зо три ціле місто гомоніло про цю історію, і вона не попала в газети тільки завдяки зусиллям містера Вога, що мав вказівку від містера Уенгема.

Судові виконавці й оцінювачі наклали арешт на майно бідолашного Реглса з Керзон-стріт, а гарненька дама, що останньою винаймала той скромний будиночок, тим часом опинилася... де? Хто знав, де вона опинилася? Хто ще цікавився нею через кілька днів після того? Винна була вона чи ні? Всі ми знаємо, який світ милосердний і який суворий вирок виносить Ярмарок Суєти в сумнівних випадках. Дехто казав, що вона поїхала в Неаполь слідом за лордом Стайном, а інші – що його милість покинув Неаполь і втік у Палермо, почувши про її приїзд. Хтось чув, що вона живе в Бірштадті й стала dame d’honneur[350] болгарської королеви, ще хтось – що вона з’явилася в Булоні, а ще хтось – що вона мешкає в котромусь із пансіонів Челтнема.

Родон призначив їй досить пристойне річне утримання, а Бекі, безперечно, була з тих жінок, що й з мідяка вміють зробити великий торг. Він, їдучи з Англії, заплатив би всі борги, якби хоч одне страхове товариство погодилось застрахувати його життя, але клімат острова Ковентрі був такий нездоровий, що полковник не міг роздобути ані шилінга під свою платню. Проте він регулярно переказував гроші братові і з кожною поштою писав своєму малому синові. Він забезпечував Макмердо сигарами й посилав леді Джейн силу-силенну мушлів, кайєнського перцю, гострих маринадів, варення з гуави та інших колоніальних товарів. Посилав він братові в Англію і

«Мочартаунську газету», в якій підносили до небес нового губернатора, тим часом як редактор «Мочартаунськрго вартового» (дружину якого не запросили в будинок губернатора) писав, що його ясновельможність – тиран, у порівнянні з яким Нерон був освіченим філантропом. Малий Родон любив брати ті газети й читати про його ясновельможність.

Мати не робила ніяких спроб побачитися з сином. На неділю й на канікули хлопець приїздив до тітки; скоро він уже знав усі пташині гнізда в околицях Королевиного Кроулі і виїздив на полювання з гончаками сера Гадлстона, які йому так сподобалися ще під час того першого, незабутнього гостювання в Гемпширі.

Розділ LVI
З ДЖОРДЖІ РОБЛЯТЬ ДЖЕНТЛЬМЕНА

Джорджі Осборн остаточно оселився в будинку свого діда на Рассел-сквер, жив там у колишній батьковій кімнаті і був визнаним спадкоємцем усіх тамтешніх розкошів. Врода, смілива вдача і джентльменські манери хлопця скорили дідове серце. Містер Осборн пишався ним так само, як колись Джорджем-старшим.

Хлопця оточували більшими розкошами й дужче розбещували, ніж свого часу його батька. Торгівля містера Осборна останніми роками процвітала, його багатство і вплив у Сіті збільшилися. Колись він радів, що може віддати Джорджа-старшого в добру приватну школу, а куплене синові офіцерське звання було для батька невичерпним джерелом гордощів; але для малого Джорджі та для його майбутньої кар'єри старий націлявся куди вище. Він зробить з хлопця джентльмена, весь час казав містер Осборн, дивлячись на Джорджі. В уяві він бачив його студентом, членом парламенту, а може, навіть і баронетом. Старий вважав, що помре спокійно, коли побачить онука на певному шляху до цих почестей. Хлопчика буде виховувати першокласний учитель з університетською освітою, а не якісь там дурисвіти й шахраї, о ні! Ще кілька років тому містер Осборн люто накидався на всіх священиків, учених тощо, називаючи їх зграєю облудників і ошуканців, які тільки те й знають, що товчуть латину й грецьку, а інакше нездатні заробити собі шматок хліба, зграєю зарозумілих собак, що згорда дивляться на британських купців і джентльменів, хоч ті можуть скуповувати їх сотнями. А тепер він патетично нарікав на те, що його самого вчили мало й погано, і часто виголошував перед Джорджі пишномовні тиради про необхідність і перевагу класичної освіти.

Коли вони зустрічалися під час обіду, дід звичайно розпитував онука, що він читав того дня, і з великою цікавістю слухав розповідь хлопчика, вдаючи, ніби чудово розуміє все, що Джорджі йому каже. Насправді ж він робив сотні похибок і часто виявляв своє неуцтво. Від цього хлопцева пошана до нього аж ніяк не збільшувалась. Меткий розум і перевага в освіті дуже швидко показали Джорджі, що його дід – невіглас і

дурень, тому він почав командувати ним і дивитися на нього звисока, бо хоч у яких скромних умовах ріс Джорджі, він уже на той час був кращий джентльмен, ніж його могли зробити всі дідові плани. Його виховувала добра, тендітна, ласкава жінка, яка пишалася тільки своїм сином; серце її було таке чисте, і поводилася вона так скромно й покірно, що вже саме це робило її справжньою леді. Вона жила для інших і виконувала свої обов'язки тихо й непомітно. Якщо вона ніколи не висловлювала блискучих думок, то й ніколи не казала і не думала нічого поганого; простодушна, щиросерда, ласкава й чиста – хіба наша сердешна Емілія не була справжньою леді?

Юний Джорджі володарював над тією м'якою поступливою жінкою. І контраст між її простотою та делікатністю і брутальною пихою тупуватого діда, з яким хлопцеві незабаром довелося спілкуватись, зробив його володарем і над ним. Навіть якби він був принцом королівської крові, то й тоді йому не могли б прищепити вищої думки про себе.

Поки мати Джорджі тужила за ним удома і цілими днями, а може, й невеселими самітними ночами думала про нього, цей юний джентльмен знаходив собі багато втіх і розваг, тому дуже легко витримував розлуку з нею. Малі хлопці, що плачуть, ідучи до школи, плачуть тому, що для них школа – дуже неприємне місце. Тільки дехто з них плаче через те, що розлучається з домівкою. Згадайте самі, як у вас швидко висихали в дитинстві сльози, коли вам давали імбирний медяник, а тістечко з повидлом було вам достойною винагородою за біль розлуки з матір'ю і сестрами, і ви зрозумієте, мій друже і брате, що й вам не випадає хизуватися своєю чутливістю!

Отже, Джордж Осборн жив серед таких вигод і розкошів, якими багатий і щедрий дід вважав за потрібне його оточити. Візникові наказано придбати для хлопця найкращого поні, якого лише можна було купити за гроші, і на ньому Джорджі вчився їздити спершу в школі верхової їзди, а потім, після того як він задовільно склав іспит з їзди без стремен і стрибків через бар'єр, йому дозволили кататися новим маршрутом у Ріджентс-парку і, нарешті, в Гайд-парку, де він з'являвся при повному параді, в супроводі служника Мартіна. Старий Осборн, який тепер гаяв менше часу в Сіті, доручаючи провадити справи молодшим компаньйонам фірми, часто їздив на прогулянку з міс

Осборн і вибирав той самий модний шлях. І коли малий Джорджі під'їздив до них учвал, як справжній денді, опустивши вниз п'яти, дід штовхав ліктем дочку й казав:

– Ти тільки глянь на нього, міс Осборн!

Він сміявся, червонів з радощів і кивав онукові з вікна карети. Служник Джорджі кланявся екіпажеві, а лакей старого кланявся хлопцеві. Тут-таки друга його тітка, місіс Фредерік Буллок (її карету з золотими биками – гербами Буллоків – на дверцятах і на збруї та з трьома блідими Буллоками в кокардах і перах, що визирали з віконець, щодня можна було бачити в Гайд-парку) – місіс Буллок, кажу, метала на малого узурпатора погляди, сповнені найлютішої ненависті, коли він, узявшись рукою в бік, у капелюсі набакир проїздив повз неї гордий, мов лорд.

Хоч йому було тільки одинадцять років, він носив штани з штрипками і пречудові чобітки, як дорослий чоловік. Він мав позолочені остроги, нагаєчку з позолоченим руків'ям, найелегантніші лайкові рукавички, які тільки могли вийти з майстерні Лема на Кондуїт-стріт, і зашпилював хустку на шиї дорогою шпилькою. Мати дала йому дві хустки на шию і сама пошила й помережила кілька сорочечок, та коли її Самуїл приїхав відвідати вдову, на ньому була багато краща білизна. На пластроні батистової сорочки сяяли гудзики з коштовних каменів. Скромні подарунки Емілії були відкладені вбік, – я думаю, міс Осборн віддала їх синові візника. Емілія намагалася переконати себе, що їй приємна така зміна. І справді, вона була рада й щаслива, що її син такий гарний.

Емілія мала невеличкий силует Джорджі, зроблений за шилінг, і він висів над її ліжком поряд з іншим портретом. Одного дня, під час своїх чергових відвідин, хлопчик, промчавши верхи вузенькою бромптонською вулицею, де всі жителі, як завжди, кинулись до вікон, щоб помилуватися його пишнотою, нетерпляче, з переможною усмішкою на обличчі, витяг з кишені пальтечка (чудового білого пальтечка з відлогою і оксамитовим коміром) червоний сап'яновий футлярчик і подав його матері.

– Я купив це на свої гроші, мамо, – сказав він. – Думаю, що вам воно сподобається.

Емілія відчинила футлярчик і, охнувши з радості й розчулення, схопила хлопця в обійми, пригорнула до себе й

почала його виціловувати. То був мініатюрний портрет самого Джорджі, дуже мило виконаний (хоч насправді Джорджі вдвічі кращий – так, звичайно, подумала вдова). Дідусь захотів замовити онуків портрет у художника, праці якого, виставлені у вітрині художньої крамниці на Саутгемптон-роу, привернули до себе увагу старого джентльмена, і Джордж, що мав удосталь грошей, спитав митця, скільки коштуватиме маленька копія портрета, сказавши, що заплатить за неї сам і хоче подарувати її матері. Художникові це сподобалося, і він виконав копію за невелику суму, а старий Осборн, довідавшись про цей випадок, щось задоволено промурмотів і дав хлопцеві вдвічі більше соверенів, ніж коштувала мініатюра.

Та хіба можна порівняти дідове задоволення з нестямним захватом Емілії? Цей вияв синівської любові окрилив матір, і вона вирішила, що в цілому світі не має такої доброї дитини, як її хлопчик. Протягом багатьох тижнів, думаючи про цю любов, вона відчувала себе щасливою. Вона краще спала, коли портрет лежав у неї під подушкою, а скільки, ох, скільки разів Емілія його цілувала, плакала над ним і молилася! Бодай маленька ласка з боку тих, кого вона любила, сповнювала її несміливе серце вдячністю. Відколи Емілія розлучилася з Джорджі, вона ще не знала такої втіхи й розради.

У своєму новому домі Джорджі поводився, як володар. Під час обіду він незворушно пропонував дамам вино й сам так пив шампанське, що дідусь був просто в захваті.

– Гляньте лишень на нього, – казав, бувало, старий, аж сяючи з задоволення, і підштовхував ліктем сусіда. Бачили ви такого хлопця? Господи боже! Та він скоро придбає собі туалетне приладдя і бритву, їй-богу!

Проте друзі містера Осборна не були в такому захваті від хлопцевого блазнювання, як старий джентльмен. Судді Тойсвітові не вельми подобалося, що Джорджі втручався в розмову й не давав йому розповісти до кінця почату історію. Полковникові Гултайсу було нецікаво дивитися на підпилого хлопчака. Дружина містера Пундика не відчула глибокої вдячності, коли Джорджі, зачепивши ліктем келих, вилив портвейн на її жовту атласну сукню, та ще й засміявся з її біди. Не дуже вона втішилася й тоді, коли Джорджі «дав бобу» на Рассел-сквер її третьому синові (юному джентльменові, на рік старшому за Джорджі, що приїхав додому на свята зі школи

доктора Тіклькюса в Ілінгу). Зате дід Джорджі, захоплений цим подвигом, подарував йому два соверени й пообіцяв винагороджувати його щоразу, як він зуміє «дати бобу» більшому й старшому за себе хлопцеві. Важко сказати, що доброго добачав старий у цих бійках. Він, мабуть, вважав, що сварки і бійки загартовують хлопців і що тиранство – корисна наука, яку їм варто пізнати. Англійську молодь так виховували з давніх-давен, і серед нас є сотні тисяч людей, що виправдують і схвалюють несправедливість, брутальність і жорстокість, яка часто панує в стосунках між дітьми.

Підбадьорений хвалою і перемогою над юним Пундиком, Джордж, певна річ, захотів нових подвигів. І ось одного разу, коли він, хизуючись новим костюмчиком, гуляв біля церкви святого Панкратія, учень пекаря сказав щось дошкульне про його вигляд. Юний патрицій радо скинув модну курточку і, віддавши її потримати своєму приятелеві, що йшов разом з ним (юному Тодду з Грейт-Корем-стріт біля Рассел-сквер, синові молодшого компаньйона фірми), спробував налупцювати пекарчука. Але цього разу щастя зрадило Джорджі, і пекарчук налупцював його. Джорджі повернувся додому з добрим синцем під оком, а його тонка сорочка була замащена кров'ю з його власного зарозумілого носа. Дідові він сказав, що бився з якимось велетнем, і налякав свою сердешну матір у Бромптоні довгим, проте аж ніяк не правдивим описом тієї бійки.

Згаданий вище юний Тодд із Корем-стріт біля Рассел-сквер був відданим приятелем і обожнювачем Джорджа. Обидва вони любили малювати театральних героїв, ласувати цукерками й пирогом з малиною, кататися на санках та на ковзанах у Ріджентс-парку й на озері Серпентайн, якщо дозволяла погода, або ходити до театру, куди з наказу містера Осборна їх часто водив Роусон, особистий Джорджів служник і охоронець, і де вони дуже зручно влаштовувалися в задніх рядах партеру.

У товаристві цього джентльмена вони побували в усіх головних театрах столиці, знали на прізвище всіх акторів від «Друрі-лейн» до «Седлерс-Уелз» і, звичайно, потім показували в зробленому з картону театрику багато з бачених п'єс і славетних персонажів Уеста родині Toддів та своїм юним друзям. Роусон як людина широкої натури, коли мав гроші, пригощав хлопця устрицями після вистави і склянкою ромового пуншу на сон. Можна не сумніватися, що містер Роусон, у свою

чергу, мав користь із щедрості свого юного хазяїна, вдячного за приємність, яку йому робив служник.

Прикрашати особу малого Джорджі запрошували відомого кравця з Вест-Енда, – містер Осборн казав, що не хоче брати жодного партача з Сіті чи з Голборна (хоч самого його вони цілком влаштовували), – і веліли йому не шкодувати коштів. Тому містер Вулзі з Кондуїт-стріт давав волю своїй уяві й досилав хлопцеві додому штани-фантазі, жилети-фантазі й куртки-фантазі в такій кількості, що ними можна було б одягнути цілу школу маленьких чепурунів. Джорджі мав білі жилетки для проханих вечорів, оксамитові жилетки з прорізом для звичайних обідів і чарівний теплий халатик, точнісінько як у дорослого. Він щодня переодягався до обіду, «наче справжній вест-ендський денді», як казав його дід. Він мав свого власного служника, що допомагав йому одягатися, з'являвся на його дзвінок і приносив листи завжди на срібній таці.

Після сніданку Джорджі вмощувався у кріслі в їдальні й читав «Морнінг пост», зовсім як дорослий.

– А як він хвацько лається! – вигукували служники, захоплені такою ранньою дозрілістю.

Ті, хто ще пам'ятав капітана, його батька, казали, що Джорджі – викапаний татусь. Будинок просто ожив від його непосидющості, наказів, лайки й веселощів.

Джорджеву освіту довірено одному вченому, що мешкав у сусідстві, приватному педагогові, «який готує молодих аристократів і джентльменів до університету, парламенту й наукової діяльності, в навчальній системі якого не застосовують принизливої тілесної кари, й досі ще заведеної в старих учбових закладах, і в родині якого учні знайдуть елегантне, вишукане товариство і таку турботу й ласку, як у рідній домівці». У такий спосіб домашній капелан графа Голодвірса, велебний Лоренс Віл з Гарт-стріт у Блумсбері, та його дружина місіс Віл намагалися принадити до себе учнів.

З допомогою таких оголошень у газетах і великої заповзятливості домашньому капеланові та його дружині щастило набрати кількох учнів, що платили великі гроші й начебто мешкали в розкішних покоях. Жив там один виходець з Вест-Індії, дженджуристий здоровило з обличчям кольору червоного дерева й кучерявою головою, якого ніхто не відвідував, далі один незграбний хлопець років двадцяти трьох, який занедбав

свою освіту і якого містер та місіс Віл мали ввести у вищий світ, і ще двоє синів полковника Бенглса, що служив в Ост-Індській компанії. Вони всі четверо обідали за вишуканим столом місіс Віл, коли Джорджі привели до цього закладу.

Сам Джорджі, як ще з десяток хлопців, не жив при школі, а тільки з'являвся вранці під охороною свого приятеля містера Роусона і, коли була гарна погода, від'їздив після обіду верхи на поні в супроводі служника. В школі вважали, що його дід страшенно багатий. Велебний містер Віл часто сам вихваляв перед хлопцем дідове багатство, казав, що Джорджі судилося посісти високе становище, що треба бути ретельним і беручким до науки в юності, щоб підготуватись до почесних обов'язків, до яких він буде покликаний, коли виросте, і що послух у дитинстві – найкраща запорука вміння керувати, як він стане дорослим. Тому він просив Джорджі не приносити до школи цукерків і не псувати ними здоров'я юним Бенглсам, які мали все, що потрібно, за вишуканим і багатим столом місіс Віл.

Щодо навчання, то curriculum[351] його, як любив висловлюватись містер Віл, був надзвичайно широкий, і юним джентльменам на Гарт-стріт доводилось ознайомлюватися потроху з усіма відомими науками. Велебний містер Віл мав модель зоряного неба, електричну машину, токарний верстат, театр (у пральні), хімічне приладдя й те, що він називав добірною бібліотекою всіх творів найкращих стародавніх і сучасних авторів усіма мовами. Він водив хлопців до Британського музею і велемовно розповідав їм про старожитності й експонати з відділу природознавства так, що навколо нього збирався гурт слухачів, і всі в Блумсбері захоплювалися ним як надзвичайно освіченою людиною. І коли велебний містер Віл говорив (а він не мовчав майже ніколи), то намагався вибирати найкращі й найдовші слова, які тільки міг знайти в словнику, справедливо міркуючи, що гарний, вагомий і промовистий епітет коштує йому не дорожче за короткий і невиразний.

Так, наприклад, він казав Джорджеві в школі:

– Повертаючись учора ввечері додому після вченої бесіди, якою мене вшанував мій чудовий приятель, доктор Балдерс – правдивий археолог, джентльмени, правдивий археолог, – я помітив, що вікна майже по-князівському розкішного палацу вашого шановного дідуся на Рассел-сквер були яскраво

освітлені, наче з приводу учти. Чи слушна вигадка, що навколо розкішного столу містера Осборна бавилося вчора товариство вибраних мужів?

Малий Джорджі, якому притаманне було почуття гумору і який просто в вічі відважно й дуже вдало передражнював учителя, відповідав, що припущення містера Віла цілком справедливе.

– Коли так, джентльмени, то в друзів, які мали честь утішатися гостинністю містера Осборна, не було підстав – я ладен закластися на що завгодно – нарікати на трапезу. Я сам не раз мав нагоду користатися його ласкою... До речі, містере Осборне, ви з’явилися сьогодні дещо запізно і вже не вперше впадаєте в цей гріх. Отже, я сам, джентльмени, незважаючи на свою скромність, не був визнаний негідним того, щоб скуштувати вишуканого пригощання містера Осборна. І хоч я трапезував з великими й вельможними людьми цього світу – бо гадаю, що можу зарахувати до них свого чудового приятеля й патрона, вельмишановного графа Джорджа Голодвірса, – а все ж запевняю вас, що стіл британського купця був так само розкішно накритий і гостей приймали так само люб’язно й шляхетно. А тепер, містере Блек, я попрошу вас читати далі уривок з Евтропія, який нам не дала закінчити пізня поява містера Осборна.

Ось цій великій людині й довірили на певний час виховання Джорджі. Емілію спантеличували гучні фрази містера Віла, проте вона вважала його на диво вченим. Сердешна вдова заприязнилася з місіс Віл, маючи на те свої причини. Вона любила бувати в цьому домі й дивитися, як Джордж приїздить туди вчитися. Вона любила і отримувати від місіс Віл запрошення на conversazioni,[352] які відбувалися раз на місяць (як вас повідомляла рожева картка з вигравійованим на ній словом ΑΘΗΝΗ[353]) і під час яких учитель пригощав своїх учнів та їхніх приятелів ріденьким чаєм і вченою розмовою. Бідолашна Емілія ніколи не пропускала тих бесід і вважала їх чудовими, оскільки поряд з нею сидів Джорджі. Вона приходила пішки з Бромптона в будь-яку погоду, а коли гості розходились і Джорджі в супроводі служника Роусона від’їздив на Рассел-сквер, сердешна місіс Осборн брала накидку, загорталася в шаль, лаштуючись додому, цілувала місіс Віл і з сльозами на очах дякувала їй за чудовий вечір.

Щодо знань, які Джорджі вбирав у себе під наглядом цього незамінного вчителя, знавця всіх наук, то, як виходило з щотижневих звітів, що їх хлопець приносив додому дідові, успіхи його були відмінні. В табелі були надруковані десятків зо два або й більше назв різних галузей знань, і вчитель відзначав успіхи учня в кожній із них. З грецької мови Джорджі мав оцінку αριςτως,[354] в латинської optimus,[355] з французької très bien[356] і т, д., а наприкінці року всі учні отримували винагороди за кожен предмет. Навіть містер Суорц, кучерявий молодий джентльмен, брат по батькові шановної місіс Мак-Мул, містер Блак, двадцятитрьохрічний недоук з села та юний ледар і гульвіса Тодд, про якого ми вже згадували, діставали невеличкі книжечки з витісненим на них словом ΑΘΗΝΗ і пишною латинською присвятою вчителя своїм юним друзям.

Усі родичі того Тодда були нахлібниками в домі Осборна. Старий джентльмен зробив Тодда, що доти працював на посаді клерка, молодшим компаньйоном своєї фірми.

Містер Осборн був хрещеним батьком юного Тодда (який згодом почав писати на своїх візитних картках «Містер Осборн Тодд» і став завзятим модником), а міс Осборн возила до святої купелі міс Марію Тодд і щороку дарувала своїй хрещениці молитовник, колекцію повчальних брошур, томик протестантських церковних віршів чи ще якусь ознаку своєї доброта. Міс Осборн іноді возила Toддів на прогулянку в своїй кареті, а коли вони хворіли, її служник у заширoких плюшевих панталонах до колін і в жилеті носив з Рассел-сквер на Корем-стріт варення та інші ласощі. Корем-стріт, звичайно, тремтіла і дивилася знизу вгору на Рассел-сквер. Місіс Тодд, що вміла чудово вирізувати паперові оздоби на баранячі окости й робити гарненькі квіточки, качечки тощо з ріпи й моркви, часто приходила на «сквер», як вона казала, й допомагала своїм добродійникам готуватись до проханих обідів, навіть не мріючи й самій посидіти за столом. Якщо останньої миті котрийсь гість не з’являвся, тоді запрошували містера Тодда. Місіс Тодд з Марією з’являлися ввечері, несміливо стукали в двері внизу й саме тоді, коли міс Осборн і дами, яких вона вела під конвоєм, заходили до вітальні, теж опинялися там, готові розсипатися в дуетах, поки надійдуть чоловіки. Бідолашна Марія! Скільки їй, неборахі, доводилось товкти ті дуети вдома, перше ніж вона виконувала їх прилюдно на Рассел-сквер!

Таким чином, здавалося, сама доля призначила Джорджі верховодити над кожним, з ким він стикався, а друзям, родичам та челяді – ставати перед ним на коліна. Треба визнати, що він дуже радо змирився з таким становищем. Більшість людей миряться з ним. І Джорджі подобалося грати роль володаря, до якої, можливо, в нього була схильність від природи.

На Рассел-сквер усі боялися містера Осборна, а містер Осборн боявся Джорджі. Хлопцева заповзятливість, постійне торохтіння про книжки й науку, схожість з батьком (який лежав у Брюсселі мертвий, не прощений) лякали старого джентльмена й давали онукові владу над ним. Старий здригався від мимовільного поруху чи тону хлоп'яти, які той дістав у спадок, і йому здавалося, що він знов бачить перед собою батька Джорджі. Поблажливістю до онука він хотів загладити жорстокість, виявлену колись до старшого Джорджа. Всі дивувалися, як ласкаво він ставиться до дитини. Він, своїм звичаєм, гримав і бурчав на міс Осборн, але всміхався, коли Джордж спізнювавсь на сніданок.

Міс Осборн, Джорджева тітка, була зів'ялою старою панною, що зігнулася під тягарем більш як сорокарічної нудьги і батькової брутальності. Кмітливому хлопчикові за іграшки було підкорити її. І коли Джордж хотів щось видурити в неї від банки варення у буфеті до потрісканих, засохлих старих фарб у її скриньці (давній скриньці, яка збереглася в неї з тих часів, коли вона вчилася в містера Сміт і була ще майже молода й квітуча), – він отримував те, що хотів, а домігшись свого, не звертав більше на тітку уваги.

У школі його приятелями були пишномовний старий учитель, що підлещувався до нього, і нахлібник, теж старший за нього, якого він міг лупцювати. Люб'язна місіс Тодд радо дозволяла йому бавитися з своєю найменшою дочкою Розою Джемаймою, вродливою восьмирічною дівчинкою.

– Вони так люблять гратися разом, – казала вона (певна річ, коли поряд не було мешканців «сквера»).

«Хтозна, що може статися! Хіба з них не чудова пара?» – думала собі розчулена мати.

Зламаний долею, старий дід з материного боку теж був підданцем малого тирана. Як йому було не поважати хлопчика, що має таке гарне вбрання і їздить верхи в супроводі служника?

З другого боку, Джорджі постійно чув, як брутально лаяв і висміював Джона Седлі містер Осборн, його давній безжалісний ворог. Осборн називав його тільки старцем, вуглярем, банкрутом та іншими зневажливими прізвиськами. Тож як малий Джордж міг шанувати таку зневажену людину? Через кілька місяців після хлопчикового переїзду на Рассел-сквер померла місіс Седлі. Вони ніколи не були близькими одне до одного. Джорджі навіть не вдавав, що сумує за бабусею. Він приїхав до матері в новому жалобному костюмчику й дуже розсердився, що йому не дозволили піти до театру на виставу, яку він давно хотів подивитися.

Хвороба старої леді забирала в Емілії весь час і, мабуть, була для неї порятунком. Що відомо чоловікам про мучеництво жінок? Ми б збожеволіли, коли б нам довелося витерпіти бодай соту частину тих щоденних страждань, які покірно витримує багато жінок. Нескінченне рабство без будь-якої винагороди, постійна доброта й ласка, що бачить у відповідь таку саму постійну жорстокість, праця, любов, терпіння, турботи – і жодного слова подяки. Скільки жінок мусять витримувати все це спокійно й виходити на люди з веселим виразом на обличчі, ніби їх ніщо не пригнічує! Ніжні, дбайливі рабині, як їм доводиться лицемірити!

Матір Емілії перенесли з крісла на ліжко, і більше вона вже з нього не вставала. Емілія теж не відходила від її ліжка, крім тих випадків, коли бігала на побачення з Джорджі. Стара леді бурчала на неї навіть за це; колись, живучи в достатках, вона була добродушною, усміхненою, ласкавою матір'ю, та злидні й хвороба зломили її. Проте її недуги і буркітливість не пригнічували Емілію, а швидше допомагали їй витримувати інше, невідступне горе, від думок про яке її відвертали ненастанні поклики хворої. Емілія покірно терпіла материне вередування, поправляла їй подушку, завжди мала напоготові ласкаву відповідь на її підозріливе зауваження чи докір, утішала її словами надії, які могла знайти в своєму щирому, побожному серці, і сама затулила очі, які дивилися колись на неї так ніжно.

А потім вона весь свій час і всю свою ласку віддала овдовілому батькові, якого приголомшив цей останній удар і який почував себе безмежно самітним. Дружину, честь, майно – все, що він найдужче любив, віднято в нього навіки.

Залишилася тільки Емілія, що своїми тендітними руками мала підтримувати його, немічного й пригнобленого. Ми не будемо довго спинятися на цій історії надто вона сумна й нецікава. Я вже бачу, як Ярмарок Суєти починає позіхати.

Одного дня, коли молоді джентльмени зібралися в кабінеті велебного містера Віла і домашній капелан ясновельможного графа Голодвірса заходився, як звичайно, виголошувати їм свої премудрощі, до дверей, прикрашених статуєю Афіни, під’їхав елегантний екіпаж, і з нього злізли два джентльмени. Юні Бенглси кинулися до вікна, маючи невиразну надію, що до них приїхав батько з Бомбея, я незграбний двадцятитрьохрічний здоровило, що нишком плакав над уривком з Ентропія, притулився мокрим носом до шибки й дивився на екіпаж, запряжений четвериком, поки служник у лівреї зіскочив з передка й допоміг прибулим вилізти.

– Один гладкий, а другий худий, – сказав містер Блак, і тієї миті в двері внизу гучно постукали.

Усі зацікавилися, починаючи від самого капелана, який уже сподівався побачити перед собою батьків своїх майбутніх учнів, до Джорджі, що радів кожній нагоді відкласти книжку.

Хлопець у приношеній тісній лівреї з тьмяними мідними гудзиками, яку він завжди похапцем накидав на себе, коли треба було відчиняти двері, зайшов до кабінету і сказав:

– Двоє джентльменів хочуть бачити Джорджа Осборна.

Вчитель того ранку мав з цим юним джентльменом коротеньку розмову, оскільки вони по-різному дивилися на використання ляпавок під час уроку, але обличчя його набрало звичного виразу ласкавої ввічливості, і він сказав:

– Містере Осборне, я з спокійним серцем даю вам дозвіл побачитися з своїми друзями, що приїхали в екіпажі, і прошу вас передати їм шанобливе вітання від мене і від місіс Віл.

Джорджі вийшов до приймальні й застав там двох незнайомців. Він з зарозумілою міною, як звичайно, задер голову і почав роздивлятися на них. Один був гладкий, вусатий, а другий – худий, високий, засмаглий, уже трохи сивий, одягнутий у синій сюртук.

– Боже, який він схожий на нього! – вигукнув високий джентльмен, здригнувшись. – Ти здогадуєшся, Джордже, хто

ми?

Хлопець зашарівся, як завжди, коли хвилювався, і очі в нього заблищали.

– Цього джентльмена я не знаю, – відповів він, – а ви, мабуть, майор Доббін.

І справді, то був наш давній приятель. Голос у нього тремтів з радості, коли він вітався з хлопцем, узявши його за обидві руки й притягнувши до себе.

– То мама розповідала тобі про мене, так? – запитав він.

– Ще б пак, – відповів Джорджі, – сотні разів!

Розділ LVII
ЕОТЕН

Те, що Седлі під кінець свого життя дійшов до такого занепаду й приниження, що змушений був брати гроші з рук того, хто його найдужче кривдив і ображав, було одним із багатьох джерел, які живили пиху старого Осборна. Звиклий до успіху купець останніми словами лаяв старого жебрака, але іноді допомагав йому. Даючи Джорджі гроші для матері, він не забував натякнути, як завжди, брутально й безцеремонно, що його дід по матері – тільки жалюгідний старий банкрут і нахлібник і що Джон Седлі повинен дякувати тому, кому вже й так стільки винен, за цю великодушну допомогу. Джордж разом з грошима передавав ці хвалькуваті заяви матері й немічному старому вдівцеві, доглядати й розраджувати якого стало тепер для Емілії найпершим обов'язком у житті. Хлопець дивився зверхньо на кволого, зневіреного діда.

Може, в Емілії не вистачало «належної гордості», що вона погодилася брати гроші з рук батькового ворога. Але «належна гордість» ніколи не була властива цій бідолашній жінці. З натури несмілива й скромна, вона сама потребувала заступництва, а тим часом нескінченні злидні й приниження, щоденні нестатки й докірливі слова, невдячність у відповідь на ласкаві послуги стали її долею майже відтоді, як вона вийшла з дитячого віку, – з часів її нещасливого заміжжя з Джорджем Осборном. О ви, що дивитесь на те, як ваші ближні день у день несуть тягар своєї ганьби, мовчки страждають від ударів зрадливої долі, покірні і всім байдужі, убогі і навіть зневажувані за вбогість, – чи ви коли зійшли з високості своїх достатків і обмили ноги тим бідолашним стомленим жебракам? Навіть думка про них вам здається неприємною і принизливою. «Класи повинні існувати, повинні бути багаті й бідні», – каже Багатій, смакуючи червоне вино (добре, коли він ще посилає крихти зі свого столу бідному Лазареві, який сидить у нього під вікном). Певне, що так! Та поміркуйте лишень, яка таємнича й часто незбагненна буває життєва лотерея, що дає одному багряницю й тонку білизну, а другому – лахміття, щоб прикрити тіло, і собак, щоб розраджували його.

Отже, я мушу визнати, що Емілія без особливої скрухи –

навпаки, з почуттям, дуже схожим на вдячність, – приймала крихти, які час від часу кидав їй свекор, і годувала ними свого батька. Вона просто вважала, що це її обов’язок. Таку вже мала натуру ця молода жінка (любі дами, Емілії тепер ще тільки тридцять років, і ми дозволяємо собі називати її молодою жінкою) – таку вже, повторюю, мала Емілія натуру, що жертвувала собою і складала все, що мала, до ніг тому, кого вона любила. Скільки довгих ночей натруджувала вона свої пучки за невдячною працею для маленького Джорджі, коли той ще жив з нею; скільки ударів лихої долі, скільки докорів, нестатків, горя витримала вона задля батька й матері! І серед такого життя, сповненого покори, самоти й непомітних жертв, вона шанувала себе нітрохи не більше, ніж шанував її світ: мені навіть здається, що в глибині серця вона вважала себе духовно вбогою, нікчемною істотою, якій пощастило більше, ніж вона заслужила. О бідолашні жінки! Нещасні самітні страдниці й жертви, ваше життя – суцільні муки, ви щоночі лягаєте на ложе тортур у своїх спальнях і щодня кладете голову під сокиру за столом у вітальнях. Кожен чоловік, що бачить ваші страждання чи заглядає в ті понурі місця ваших тортур, мусить пожаліти вас і... подякувати богові за свою бороду. Пам’ятаю, як багато років тому я бачив у закладі для недоумкуватих та божевільних у Бісетрі поблизу Парижа якусь нещасну істоту, зігнуту під тягарем неволі і своєї недуги. Хтось із нашого гурту дав йому в cornet – паперовому пакуночку – пучку дешевого тютюну. Для бідолашного епілептика то була надто велика ласка: він аж заплакав з захвату і вдячності; ми з вами так не розчулилися б, якби нам хтось подарував тисячу фунтів річного прибутку або врятував життя. Отож якщо належним чином тиранити жінку, то можна побачити, як дешевенька ласка з вашого боку викличе в неї на очах сльози, ніби ви ангел-благодійник.

Отаку милостиню доля часом дарувала сердешній Емілії – кращого вона нічого не бачила. Її життя, що починалося далеко не в біді, стало врешті жалюгідним існуванням у неволі, довгим ганебним рабством. Малий Джордж інколи відвідував матір, скрашуючи її нужденне животіння блідим промінчиком надії. Рассел-сквер був межею її в’язниці: вона зрідка могла дійти туди, але на ніч завжди мусила вертатися до своєї камери, виконувати свої сумні обов’язки, сидіти коло ліжка невдячних хворих, витримувати дратівливість і тиранію сварливих,

розчарованих старих батьків. Стільком тисячам людей, переважно жінкам, судилося терпіти таке довге рабство! Це доглядачки без платні, сестри-жалібниці, якщо вам ця назва краще подобаються, але без романтичного почуття самопосвяти; вони тяжко працюють, голодуючи й недосипаючи ночей, страждають, не маючи ні від кого ані крихти співчуття, і в'януть непомітні й нікому не відомі.

Таємничій, грізній Мудрості, що визначає людську долю, подобається принижувати і вкидати в розпуку ніжних, добрих і розумних, а звеличувати самолюбів, дурнів і негідників! О брате мій, будь скромний у своїх достатках! Будь ласкавий до тих, кому не дісталося такого щастя, як тобі, хоч він на нього дужче заслуговує. Подумай, яке ти маєш право зневажати когось, ти, чиї чесноти – тільки відсутність спокус, чиї успіхи, можливо, – проста випадковість, чиє високе становище – заслуга далекого предка і чий добробут, мабуть, – лихий жарт долі.

Матір Емілії поховали на бромптонському кладовищі, такого самого дощового похмурого дня, як був тоді, згадала Емілія, коли вона вперше приїздила сюди, до церкви, щоб повінчатися з Джорджем. Її малий син сидів поруч з нею в розкішному жалобному вбранні. Емілія впізнала стару прибиральницю і паламаря. Поки священик читав панахиду, думки її линули в минуле. Якби тепер у її руці не променіла теплом ручка Джорджі, вона, мабуть, залюбки помінялася б місцем з... Але їй, як завжди, стало соромно за такі самолюбні думки, і вона про себе помолилася богові, щоб він дав їй снаги виконувати далі свій обов'язок.

І ось Емілія вирішила докласти всіх зусиль, щоб зробити свого старого батька щасливим. Вона працювала не покладаючи рук, облатувала й обшивала батька, співала старому й грала з ним у триктрак, читала йому вголос газети й готувала їжу, водила його гуляти в Кенсінгтонський парк чи на Бромптонський бульвар, слухала його розповіді, весь час усміхаючись і ласкаво прикидаючись, що їй цікаво, або сиділа поруч з ним, віддаючись своїм думкам і спогадам, поки немічний, буркотливий батько грівся на сонці й нарікав на свої кривди й злигодні. Які гіркі, невтішні були ті вдовині думки!

Діти, що бігали туди й назад широкими алеями парку, нагадували їй Джорджі, якого в неї забрали. Першого Джорджа в неї також забрали, – її егоїстична, грішна любов в обох випадках була жорстоко покарана. Емілія намагалася переконати себе, що цілком заслужила таку недолю – нікчемна, недостойна грішниця! Вона була самітна, як билинка в полі.

Я знаю, що повість про таку самотину у в'язниці нестерпно нудна, коли її не пожвавлюють якісь веселі чи смішні деталі: наприклад, зворушливий тюремник, дотепний комендант фортеці, мишка, що вибігає з нірки й грається в бороді та бакенах Латюда, чи підземний хід, який викопав Тренк за допомогою власних нігтів і зубочистки.[357] Та повістяр, що веде мову про Еміліїн полон, на жаль, не має чим пожвавити свою розповідь. Прошу вас уявити собі, читачу, що в ту пору свого життя вона була дуже смутна, але завжди готова всміхнутися, коли до неї хтось озивався; вона жила дуже скромно, вбого, навіть, можна сказати, в злиднях, але співала пісні, готувала пудинги, грала в карти, лагодила шкарпетки – все для свого старого батька. Тому байдуже, героїня Емілія чи ні; дай боже нам з вами на схилі віку, коли ми також будемо старі буркотливі банкрути, знайти таке ласкаве плече, на яке можна було б опертися, і таку ніжну руку, що поправлятиме нам злежану подушку.

Старий Седлі дуже прихилився до дочки після смерті дружини, а Емілія теж знаходила розраду в тому, що виконувала свій обов'язок перед батьком.

Та ми не маємо наміру довго залишати цих двох людей у таких принизливих, злиденних умовах. Що стосується мирних благ, то їм обом судилися й кращі дні. Можливо, уважний читач уже здогадався, хто був той гладкий джентльмен, який разом з нашим давнім приятелем майором Доббіном приїздив до школи відвідати Джорджі. Це ще один наш давній знайомий, що повернувся до Англії, і в такий час, коли його присутність могла стати дуже корисною для його рідні.

Майорові Доббіну легко було отримати від свого добродушного командира дозвіл поїхати в невідкладних особистих справах у Мадрас, а звідти, певне, й далі, в Європу; він без перепочинку їхав удень і вночі, поки досяг мети своєї подорожі, і так поспішав, що прибув у Мадрас у страшній лихоманці. Служники, які супроводили майора, доправили його,

непритомного, до будинку одного приятеля, де він розраховував пожити до від’їзду в Європу, і протягом багатьох, багатьох днів усі думали, що він ніколи не поїде далі, як на цвинтар біля церкви святого Георгія, де солдати дадуть прощальний салют над його могилою і де спочиває багато відважних офіцерів, далеко від рідної землі.

Поки сердешний майор борсався в гарячці, ті, хто доглядав його, могли почути, як він марив про Емілію. Думка, що він ніколи її не побачить, гнітила його у хвилину просвітку. Він вважав, що настала його остання година, і врочисто приготувався до відходу на той світ: дав лад своїм земним справам і залишив невеличке майно тим, кому найдужче бажав добра. Приятель, у будинку якого він лежав, посвідчив його духівницю. Доббін висловив бажання, щоб його поховали з тоненькою кісочкою каштанового волосся, яку він носив на шиї і яку, по правді сказати, отримав від Емілііної служниці в Брюсселі, коли молодій удові обстригли коси під час хвороби, що звалила її з ніг після смерті Джорджа Осборна на Сен-Жанській височині.

Доббін опритомнював, трохи одужував, тоді знов злягав; йому стільки разів пускали кров і стільки давали каломелі, що лише його міцний організм міг витримати всі ті процедури. Від нього залишився майже самий кістяк, і він не міг звестись на ноги, коли його посадили на борт «Ремчандера», корабля Ост-Індської компанії під командуванням капітана Брега, який заплив до Мадраса дорогою з Калькутти. Приятель, який доглядав його під час хвороби, пророкував, що бідолашний майор не витримає дороги і одного ранку, в савані з прапора і матроського гамака, полетить за борт, забравши з собою на дно моря реліквію, яку він носив біля серця. Але чи йому допомогло морське повітря, чи надія, що знов ожила в ньому, але відколи корабель розпустив вітрила і взяв курс додому, нашому приятелеві полегшало, і не встиг він доплисти до мису Доброї Надії, як цілком одужав (хоч був худий, мов гончак).

– Кірк буде розчарований, що цього разу не отримає звання майора, – казав Доббін усміхаючись. – Він сподівався прочитати в газеті про своє підвищення, коли полк повернеться додому.

Бо треба додати, що поки майор лежав хворий у Мадрасі, куди він так квапився потрапити, славетний *** полк, який провів багато років за межами батьківщини, а після повернення

з Вест-Індії не засидівся в Англії через Ватерлооську кампанію і з Фландрії знов був переведений до Індії, тепер отримав наказ повернутися додому. Таким чином, майор міг би плисти разом зі своїми товаришами, якби захотів чекати, поки вони прибудуть до Мадраса.

Може, тепер, коли він був такий виснажений, йому не дуже хотілося знов опинитись під опікою Глорвіни.

– Думаю, що міс О'Дауд доконала б мене, якби ми їхали разом, – казав він, сміючись, своєму супутникові. – А втопивши мене, вона б узялася за вас, будьте певні, і привезла б вас до Саутгемптона як свій трофей. Отак-то, любий Джозе!

І справді, тим супутником на борту «Ремчандера» був не хто інший, як наш огрядний приятель. Він прожив у Бенгалії десять років – і нескінченні обіди, сніданки, світле пиво й червоне вино, тяжка праця на службі й коньяк з водою, яким йому доводилося підтримувати своє здоров'я, далися взнаки Седлі Ватерлооському. Визнано, що йому необхідна подорож до Європи. Відслуживши в Індії повний термін на високій платні, що дозволило йому відкласти чималу суму грошей, Джоз міг їхати додому й залишатися там з доброю пенсією або повернутися назад до Індії і знов посісти становище, на яке йому давали право службовий стаж і його неабиякий хист.

Він трохи схуд, відколи ми його бачили востаннє, зате став ще величніший і врочистіший. Як ветеран Ватерлоо, він знов запустив вуса й поважно походжав по палубі в чудовому оксамитовому кашкеті з золотим галуном, щедро оздобивши свою особу безліччю шпильок та всіляких коштовностей. Він снідав у себе в каюті, а щоб вийти на палубу, вбирався так ошатно, ніби мав з'явитися на Бонд-стріт чи на іподромі в Калькутті. Джоз віз з собою служника-тубільця, що подавав йому люльку і носив на тюрбані срібний герб родини Седлі. Той служник знемагав від Джозової тиранії. Джоз дбав про свій вигляд, мов жінка, і просиджував за туалетом не менше часу, ніж якась підтоптана красуня. Наймолодші пасажири з корабля – юний Чефферс із 150-го полку та бідолашний Рахітс, що повертався додому після третього нападу лихоманки, любили піддражнювати Седлі за столом у кают-компанії і підбивати його на розповіді про дивовижні подвиги, які він вчинив під час полювання на тигрів і війни з Наполеоном. Джоз був незрівнянний, коли, стоячи біля могили імператора в

Лонгвуді,[358] змальовував цим джентльменам і молодим офіцерам корабля – майора Доббіна не було при цьому – всю битву під Ватерлоо і мало не стверджував, що Наполеон ніколи б не опинився на острові Святої Єлени, якби не він, Джоз Седлі.

Коли вони відпливли з острова Святої Єлени, Джоз щедро пригостив усіх вином і консервованим м'ясом із корабельних запасів, а також содовою водою з великих барилець, які він узяв у дорогу для власної насолоди. Жінок на борту не було. Майор передав право старшинства Джозові, тому він сідав за столом на чільному місці, і капітан Брег та офіцери «Ремчандера» ставились до нього з повагою, яка належала йому за рангом. Коли знялася дводенна буря, Джоз, досить таки наляканий, ушився до своєї каюти, звелів забити дошками ілюмінатор і пролежав весь той час на койці, читаючи «Пралю з парафії Фінчлі», яку залишила на борту «Ремчандера» вельмишановна леді Емілі Горнблоуер, дружина велебного Сайласа Горнблоуера, пливучи на мис Доброї Надії, де цей джентльмен був місіонером. Та для звичайних обставин він віз цілу паку романів і п'єс, які залюбки позичав іншим пасажирам, здобувши своєю ласкавістю і послужливістю їхню прихильність.

Багато, багато вечорів просиділи містер Седлі і майор на юті, розмовляючи про домівку, поки корабель прокладав собі шлях крізь розбурхане море і над головами в них світили місяць та зорі; майор звичайно курив манільську сигару, а його приятель – кальян, який йому готував служник.

Диво дивне, як наполегливо і як спритно майор спрямовував ті розмови на Емілію та на її малого сина. Джоз, трохи роздратований невдачами старого Седлі та його безцеремонними звертаннями по допомогу, лагіднішав, коли майор нагадував йому, як батькам тяжко живеться і які вони безпорадні. Мабуть, Джоз не захоче оселитися разом з ними: їхні звички можуть не відповідати його уподобанням, бо він молодший і звик до іншого товариства (на цей комплімент Джоз уклонився); а проте, казав майор, як добре було б Джозові мати в Лондоні власний дім, а не мешкати по-парубоцькому, як раніше! Емілія, його сестра, була саме тією особою, що могла добре вести такий дім; яка вона елегантна, яка мила, які в неї витончені й гарні манери! Він без кінця розповідав про успіхи, які місіс Осборн мала колись у Брюсселі й Лондоні, де нею захоплювалися люди, що належали до дуже високих кіл. Далі

він натякнув, як гарно було б, коли б Джоз послав Джорджі до доброї школи і зробив з нього людину, тому що мати і її батьки неодмінно розбестять хлопця. Одне слово, хитрий майор домігся від Джоза обіцянки, що той потурбується про Емілію та її сина-сироту. Він ще не знав, що сталося в невеличкій родині Седлі: що смерть забрала в Емілії матір, а багатство – Джорджа. Одне було певне: цей закоханий джентльмен середнього віку щодня й щогодини думав про місіс Осборн і всім серцем хотів їй робити добро. Він умовляв, задобрював, улещував і вихваляв Джоза з такою наполегливістю і сердечністю, яких, дуже можливо, й сам не сподівався від себе. Але багато чоловіків, що мають незаміжніх сестер чи навіть дочок, можуть пригадати, які надзвичайно люб’язні до братів і батьків бувають джентльмени, коли вони залицяються до сестер і дочок. Може, й на нашого хитруна Доббіна напало таке лицемірство.

Правду кажучи, майор Доббін, прибувши на борт «Ремчандера», що стояв на мадраському рейді, перші три дні ще не почав видужувати, а, навпаки, був у дуже тяжкому стані; не підбадьорила його й поява давнього знайомого, містера Седлі, поки між ними не відбулася одного дня розмова, коли майор лежав на палубі, дуже кволий і млявий. Він сказав тоді, що, здається, його кінець уже близько; він заповів ту дещицю яку мав, своєму хрещеникові і сподівається, що місіс Осборн згадуватиме його часом ласкавим словом і буде щаслива в шлюбі, який вона має намір узяти.

– В шлюбі? Якому? – здивувався Джоз. – Вона не згадувала ні про який шлюб і, до речі, – от що цікаво! – писала в листі, що майор Доббін збирається одружитись, і висловлювала надію, що він буде щасливий.

Якого числа були писані ті листи, що їх Седлі отримав з Європи? Джоз приніс їх з каюти. Вони були на два місяці пізніші за майорові. Після цього корабельний лікар похвалив себе за те лікування, що його він призначив новому пацієнтові, якого йому передав мадраський лікар з дуже малою надією на одужання. Бо від того дня, від того самого дня, коли лікар поміняв мікстуру, майор Доббін почав оклигувати. Отак і вийшло, що заслужений офіцер, капітан Кірк, не дочекався звання майора.

Коли корабель поминув острів Святої Єлени, майор Доббін так подужчав і повеселішав, що всі його супутники дивувалися.

Він жартував з мічманами, фехтував з помічниками капітана, лазив по вантах, мов хлопчак, якось увечері заспівав жартівливу пісеньку на потіху всьому товариству, що попивало грог після вечері, і став такий веселий, жвавий і милий, що навіть капітан Брег, який не бачив нічого особливого в цьому пасажирові і спершу вважав його не дуже розумним, мусив визнати, що майор стриманий, але добре освічений і достойний офіцер.

– Манери в нього не найкращі, хай йому біс, – казав Брег своєму старшому помічникові, – він не пасував би до губернаторського палацу, Роупере, де його милість – і леді Вільям також, – був такий ласкавий до мене, потиснув при всіх мені руку, а під час обіду в присутності самого головнокомандувача запросив випити з ним пива. Манери в нього, кажу, не найкращі, але все ж таки щось у ньому, є.

Висловивши таку думку, капітан Брег довів, що не лише добре командує кораблем, а й розуміється на людях.

Та ось, коли до Англії залишалося десять днів дороги, «Ремчандер» потрапив у штиль, і Доббін став такий нетерплячий і дратівливий, що товариші, які досі захоплювались його жвавістю і добродушністю, не могли надивуватися. Настрій у нього покращав аж тоді, коли знов повіяв вітерець, а як на борт піднявся лоцман, він страшенно розхвилювався. Господи боже, як закалатало в нього серце, коли на обрії з’явилися два знайомі шпилі Саутгемптона!

Розділ LVIII
НАШ ПРИЯТЕЛЬ МАЙОР

Наш майор здобув на борту «Ремчандера» таку славу, то коли вони з містером Седлі спускалися у вимріяний баркас, який мав забрати їх з корабля, вся команда – матроси й офіцери на чолі з самим великим капітаном Брегом – гукнула тричі «ура» на честь майора Доббіна. Він дуже почервонів і збентежено кивнув їм у відповідь головою. Джоз, мабуть, подумавши, що то гукають йому, зняв кашкета з золотим галуном і врочисто помахав ним своїм друзям. Потім вони попливли до берега і з великою гідністю висадилися на пристані, звідки рушили до готелю «Роял Джордж».

Хоч вигляд розкішного круглого ростбіфа і срібного дзбана, який наштовхує на думку про справжній британський ель і портер домашнього виробу, завжди тішить око мандрівника, що повернувся з чужих країв і заходить у спільну їдальню «Роял Джорджа», хоч ця картина так підбадьорює і розчулює кожного, хто опиниться в цьому затишному, зручному, ніби власна домівка, готелі, що йому хочеться побути тут кілька днів, а все ж Доббін негайно завів мову про поштову карету і, тільки-но досягши Саутгемптона, почав рватися до Лондона. Проте Джоз і слухати не хотів про дальшу мандрівку того самого вечора. Чого він має труситися ніч у кареті, коли тут є широке, м'яке, застелене периною ліжко замість огидної вузької койки, в яку насилу влазив гладкий бенгальський джентльмен під час плавання? Він не може й думати про від'їзд, поки його багаж не пройде митниці, і не поїде далі без свого кальяна. Отже, майорові довелося чекати цілу ніч, і він послав додому листа, повідомляючи родичів про свій приїзд. Він і Джоза вмовляв написати своїй родині. Джоз пообіцяв, що напише, але не дотримав слова. Капітан, лікар та ще кілька пасажирів з корабля прийшли до готелю й пообідали з нашими друзями. Джоз перевершив самого себе – такий розкішний замовив обід і пообіцяв майорові, що вранці поїде з ним далі. Господар готелю сказав, що йому страх приємно було дивитися, як містер Седлі пив свою першу пінту портеру. Якби я мав час і зважився відхилитись від теми, то написав би цілий розділ про першу пінту портеру, випиту на рідній англійській землі. Ох, яка вона

добра! Варто поїхати з дому на рік, щоб потім мати можливість натішитись цим першим ковтком.

Вранці, ледь зазоріло, майор Доббін вийшов з своєї кімнати, як завжди, гладенько виголений і старанно одягнений. Ніхто в готелі ще не вставав, крім коридорного, який, здавалося, ніколи не лягав спати. Порипуючи чобітьми, майор походжав по темних коридорах і слухав хропіння різноманітних пожильців готелю. Потім невсипущий коридорний, плентаючи від дверей до дверей, почав збирати блюхери, веллінгтони, оксфорди та інше взуття, виставлене за порогом. Згодом піднявся Джозів служник-тубілець і заходився готувати важкенне туалетне приладдя свого пана та набивати йому кальян. Тоді повставали покоївки і, зустрічаючись у коридорі з чорношкірим служником, зойкали, думаючи, що то чорт. Він і Доббін перечіпались у коридорах за їхні відра, поки покоївки шарували готельні підлоги. Коли з'явився перший заспаний офіціант і зняв засуви з вхідних дверей, майор вирішив, що пора вирушати в дорогу, й звелів негайно викликати карету, щоб можна було швидше їхати.

Потім він подався до кімнати містера Седлі і, розсунувши запинало широкого двоспального ліжка, з якого чути було Джозове хропіння, сказав:

– Вставайте, Седлі! Пора їхати, за півгодини карета буде біля дверей!

З-під перини почулося глухе бурчання – то Джоз питав, котра година. Майор почервонів і сказав йому правду (він ніколи не брехав, навіть якщо це йому було вигідно). Почувши, як ще рано, Джоз вибухнув добірною лайкою, яку ми не будемо тут переказувати і з якої Доббін мав зрозуміти, що він, Джоз, занапастить своє здоров'я, коли встане в таку пору, що майор може собі забиратися під три чорти, що він не хоче їхати з ним і що справжній джентльмен не турбував би людину й не будив би її без потреби. Збентеженому майорові довелось відступити, залишивши Джоза досипляти.

Тим часом прибула карета, і майор не захотів довше чекати.

Якби він був англійським аристократом, що подорожує задля своєї втіхи, або газетним кур'єром, що везе термінові депеші (з урядовими паперами звичайно так не поспішають), то й тоді не міг би їхати швидше. Форейтори були вражені щедрими чайовими, які він їм роздавав. Якою щасливою і

зеленою здавалася земля, що нею карета мчала від одного шляхового стовпа до другого, через чистенькі містечка, де господарі садиб усміхались і кланялися йому; повз чепурні придорожні заїзди, де вивіски були почеплені на берестах, а коні й візники заспокоювали спрагу під візерунчастою тінню дерев; повз старовинні замки й парки; повз скромні селянські будиночки, що стислися навколо сірих церков. Ох, цей милий, привітний англійський краєвид! Що в світі може зрівнятися з ним? Мандрівника, що повертається додому, він зустрічає так ласкаво, немов тисне вам привітно руку, коли ви їдете повз нього. Проте майор Доббін промчав від Саутгемптона до Лондона, майже нічого не помітивши, крім шляхових стовпів. Йому, бачите, кортіло якнайшвидше зустрітися з батьками в Кемберуелі!

Він навіть шкодував того часу, який довелося згаяти, щоб доїхати з Пікаділлі до його колишнього пристановища в «Слотері», куди він подався за давньою звичкою. Минули довгі роки відтоді, як він побував там востаннє, відтоді, як вони з Джорджем, ще молодими людьми, бенкетували й розважалися там. Тепер Доббін був старим парубком. Волосся в нього за цей час посивіло, багато його пристрастей і молодих почуттів вичахло. Та ось на порозі стоїть той самий офіціант, у такому самому засмальцьованому чорному костюмі, з таким самим подвійним підборіддям і відвислими щоками, з тією самою низкою брелоків на ланцюжку від годинника; він, як колись, забряжчав монетами й зустрів майора так, ніби не бачив його лише тиждень.

– Віднесіть майорові речі в двадцять третій номер – це його кімната, – мовив Джон, не виявляючи ніякісінького подиву. – На обід вам, мабуть, спекти курку? Ви не жонаті? А казали, що ви одружилися, – тут був один лікар-шотландець з вашого полку. Ні, це казав капітан Гембі з тридцять третього, що квартирував з *** полком в Індії. Принести гарячої води? Чого ви приїхали в поштовій кареті, хіба пасажирською погано їхати?

З цими словами вірний служник, який знав і пам’ятав кожного офіцера, що зупинявся там, і для якого десять років були як один день, повів Доббіна до його колишньої кімнати, де лежав той самий килим, ще дужче витертий, стояло скромне, але охайне ліжко з цупким запиналом та інші давні

меблі, оббиті збляклим ситцем, – усе те, що Доббін пам’ятав з часів своєї молодості.

Він згадав, як напередодні шлюбу Джордж ходив з кутка в куток у цій кімнаті, кусав нігті і божився, що батько повинен схаменутися, а якщо ні, то йому, Джорджеві, байдуже. Майорові здавалося, що ось-ось грюкнуть двері його кімнати і сам Джордж...

– А ви не помолодшали, – мовив Джон, спокійно розглядаючи свого давнього знайомого.

Доббін засміявся.

– Десять років і лихоманка не роблять людяну молодшою, Джоне, – сказав він. – Це ви завжди молоді... тобто ні, завжди старі.

– А що сталося з удовою капітана Осборна? – запитав Джон. – Гарний був хлопець. Господи, як він любив тринькати гроші! Він більше до нас не приходив, відколи поїхав звідси брати шлюб. І досі винен мені три фунти. Ось у мене записано, гляньте: «Десятого квітня тисяча вісімсот п’ятнадцятого року, капітан Осборн, три фунти». Цікаво, чи його батько заплатив би мені за нього?

І Джон витяг ту саму книжечку з сап’яновими палітурками, де записав капітанів борг і де на збляклому засмальцьованому аркушику той запис зберігся разом з іншими незугарно надряпаними нотатками, що стосувалися колишніх постійних відвідувачів готелю.

Провівши свого гостя до кімнати, Джон незворушно пішов собі геть. А майор Доббін, червоніючи і в думках кепкуючи з власної дурості, вибрав із своїх цивільних костюмів найошатніший, той, що йому найбільше личив, і засміявся, розглядаючи в тьмяному люстерку на туалетному столику своє жовто-зелене обличчя й сивий чуб.

«Я радий, що старий Джон не забув мене, – подумав він. – Певне, й вона мене впізнає».

І він вийшов з готелю й сягнистим кроком подався в Бромптон.

Кожна дрібниця останньої зустрічі з Емілією воскресала в пам’яті цього відданого чоловіка, коли він ішов до її будинку. Арка і статуя Ахілла були збудовані вже після того, як він востаннє бачив Пікаділлі, сотні змін сталися там за цей час, але його око їх майже не помічало. Доббін захвилювався, коли з

Бромптона звернув у провулок – знайомий провулок, що виходив на вулицю, де вона мешкала. Одружується вона чи ні? Якщо він зустріне її з хлопчиком... боже, що тоді робити? Він побачив якусь жінку, що йшла йому назустріч з дитиною років п'яти, – може, це вона? Доббін затремтів на саму думку про це. Добравшись нарешті до будинку, де мешкала Емілія, він ухопився рукою за хвіртку і завмер. Він чув, як калатало в нього серце. «Хоч що там я застану, хай благословить її господь! – подумав він. – Та що дарма гадати, може, вона виїхала звідси», – сказав він сам до себе й зайшов у хвіртку.

Вікно у вітальні, де звичайно сиділа Емілія, було відчинене, але там нікого не було. Майорові здалося, що він упізнав фортепіано й картину над ним, ту саму, що й колись, і він знов захвилювався. На дверях і досі висіла мідна дощечка з прізвищем містера Клепа і молоточок, яким Доббін і повідомив про свій прихід.

На стук вийшла моторна дівчина років шістнадцяти з блискучими очима й рум'яними, щоками і вражено глянула на майора, що прихилився до невеличкого ганку.

Він був білий, мов привид, і насилу видушив із себе:

– Тут мешкає місіс Осборн?

Якусь мить дівчина ще пильно дивилася на нього, тоді й сама зблідла і вигукнула:

– Боже мій, та це ж майор Доббін! – Вона простягла йому обидві руки. – Хіба ви не пам'ятаєте мене? Я прозивала вас «майором Цукерком».

У відповідь на це майор схопив дівчину в обійми й поцілував, – я певен, що так він повівся вперше в житті. Дівчина заверещала, засміялася й щосили загукала:

– Ма! Та!

Шановні батьки, що стежили за майором з віконця своєї охайної кухні, зійшли вниз і неабияк здивувалися, побачивши дочку в обіймах якогось високого чоловіка, вбраного в синій фрак і білі парусинові штани.

– Я ваш давній приятель, – сказав майор, зніяковівши. – Хіба ви не пам'ятаєте мене, місіс Клеп, і те смачне-печиво, яким ви пригощали мене за чаєм? І ви теж не пригадуєте мене, містере Клепе? Я Джорджів хрещений батько і щойно повернувся з Індії.

Почалося сердечне ручкання: місіс Клеп страшенно зраділа,

розчулилась і без кінця кликала бога в свідки під час цієї сцени.

Господар і господиня повели почесного гостя до кімнати Седлі (де Доббін пам’ятав кожну річ: від старого, кованого бронзою фортепіано роботи Стюарда – колись воно було таке гарне й блискуче – до ширм і мініатюрного гіпсового надмогильного пам’ятника, посередині якого цокав золотий годинник містера Седлі). І там, посадовивши гостя в порожнє крісло свого пожильця, батько, мати й дочка, перебиваючи свою розповідь безліччю вигуків і відступів, розповіли майорові Доббіну все те, що ми вже знаємо, але чого він ще не знав, а саме: про смерть місіс Седлі, про Джорджеве замирення з своїм дідом Осборном, про те, як удова сумувала, коли розлучалася з сином, та про всякі інші події в її житті. Два чи й три рази він мало не спитав, чи, бува, не виходить вона заміж, але так і не зважився. Якось не насмілився відкрити своє серце цим людям. Нарешті йому сказали, що місіс Осборн пішла гуляти з батьком у Кенсінгтонський сад, куди вона завжди водить старого джентльмена після обіду, якщо гарна погода (він тепер став дуже кволий, буркотливий і завдає дочці немало прикрощів, хоч вона ставиться до нього, як свята, їй-богу).

– Я тепер дуже поспішаю, – сказав майор, – маю сьогодні невідкладні справи. Але хотів би побачити місіс Осборн. Може, міс Мері піде зі мною і покаже мені дорогу?

Міс Мері і втішила, і здивувала така пропозиція. Дорогу вона знає. І, звичайно, проведе майора Доббіна. Вона сама часто гуляє з містером Седлі, коли місіс Осборн іде… іде на Рассел-сквер, і знає, на якій лавці він любить сидіти. Дівчина метнулася до своєї кімнати, надягла найкращого свого капелюшка, материну жовту шаль і застебнула її великою фаянсовою брошкою, теж позичивши її в матері, щоб бути гідною супутницею майорові.

Після цього наш офіцер, у синьому фраці й замшевих рукавичках, подав дівчині руку, і вони весело рушили в парк. Доббін був задоволений, що не сам іде на побачення, якого він трохи боявся. Він без кінця розпитував свою супутницю про Емілію. Його добре серце боліло від думки, що місіс Осборн довелось розлучитися з сином. Як вона витримала розлуку? Чи вона часто його бачить? Чи тепер містер Седлі має все необхідне? Мері намагалася відповісти якнайдокладніше на всі ці запитання «майора Цукерка».

Дорогою їм трапилась одна пригода, сама собою дріб'язкова, але вона страшенно втішила майора Доббіна. Провулком їм назустріч ішов якийсь блідий молодик з ріденькими бакенами, в білій накрохмаленій краватці, затиснути між двома дамами, яких він вів попід руки. Одна з них була висока владна жінка середнього віку, рисами й кольором шкіри схожа на слугу англіканської церкви, поряд з яким вона йшла, а друга – низенька, чорнява особа в гарному новому капелюшку з білими стрічками, в елегантній хутряній накидці і з дорогим золотим, годинником на грудях. Джентльмен, і так обтяжений двома дамами, ніс іще парасольку, шаль і кошик, тому його руки були зайняті, і він, звичайно, не міг скинути капелюха у відповідь на реверанс, яким його привітала Мері Клеп.

Він лише кивнув їй головою, обидві дами теж поблажливо відповіли на її вітання, водночас суворо глянувши на незнайомця в синьому фраці і з бамбуковою паличкою, що супроводив міс Мері.

– Хто то? – запитав майор, коли смішна трійця, якій він дав дорогу, поминула їх.

Мері глянула на нього досить лукаво.

– Це наш священик, велебний містер Бінні (майор стрепенувся), і його сестра, міс Бінні. Боже, як вона мучила нас у недільній школі! А друга леді – та мала, зизоока, з гарним годинником, – місіс Бінні, дочка бакалійника Грейтіса, що тримав у Кенсінгтоні чайну під вивіскою «Справжній золотий чайник». Вони побралися того місяця і щойно повернулися з Маргейта. В неї п'ять тисяч посагу, але вони з міс Бінні вже сваряться, хоч це вона їх одружила.

Майор, уже був стрепенувся, а тепер аж підскочив і так стукнув паличкою, що міс Клеп зойкнула й засміялася. З хвилину майор стояв мовчки, роззявивши рота, й дивився вслід молодій парі, поки міс Клеп розповідала йому про них, але не чув нічого, крім згадки про одруження велебного джентльмена: від щастя в нього паморочилося в голові. Після цієї зустрічі майор пішов удвічі швидше, а проте йому здалося, що вони надто швидко (бо він тремтів, думаючи про побачення, яке було його мрією протягом десяти довгих років) здолали бромптонські вулички, і зайшли в невелику стару браму в мурі Кенсінгтонського парку.

– Он вони, – мовила Мері й знов відчула, що майор

стрепенувся і стиснув її руку.

Вона відразу збагнула, в чім річ. Уся ситуація стала їй така зрозуміла, наче вона прочитала про неї в котромусь із своїх улюблених романів: «Сирота Фанні» чи «Шотландські вожді».

– Може, побіжіть і скажіть їй, – попросив майор.

І Мері побігла – тільки жовта шаль замаяла на вітрі.

Старий Седлі сидів на лавці, розгорнувши на колінах хусточку, і, за своїм звичаєм, розповідав котрусь свою історію про минулі часи, яку Емілія, всміхаючись, терпляче вислухувала вже багато разів. Вона навчилася думати про свої справи і всміхатися або якось інакше показувати, що стежить за батьковою розповіддю, хоч майже нічого не чула з того, що казав старий джентльмен.

Коли Мері надбігла, Емілія побачила її і схопилася з лавки. Спершу вона подумала, що сталося якесь лихо з Джорджі, але нетерплячий, щасливий вираз на обличчі в дівчини розвіяв страх у боязкому материнському серці.

– Новини! Новини! – загукала вістунка майора Доббіна. – Він приїхав! Приїхав!

– Хто приїхав? – запитала Емілія, все ще думаючи про сина.

– Он гляньте, – відповіла міс Клеп і, обернувшись, показала пальцем.

Емілія подивилася в той бік і побачила худу постать Доббіна й довжелезну тінь, що поволі рухалася по траві, Вона також стрепенулася, почервоніла і, певна річ, заплакала. Grandes eaux[359] завжди починали діяти, коли в житті цієї простодушної істоти траплялося якесь свято.

Доббін дивився на Емілію – о, з якою любов’ю! – коли вона бігла йому назустріч, простягаючи руки. Вона не змінилася. Стала трохи блідіша і трохи поповнішала. Але очі були ті самі: лагідні, довірливі. У м’яких каштанових косах з’явилися, може, дві-три сиві волосини. Вона подала майорові обидві руки, крізь сльози, з усмішкою дивлячись у його чесне, таке знайоме обличчя. Він узяв ті тендітні ручки в свої і міцно потиснув їх. Якусь мить він стояв мовчки. Чому він не схопив її в обійми і не присягнувся, що більше ніколи її не залишить? Вона, мабуть, здалася б, не могла б відмовити йому.

– Я… я прийшов сказати, що приїхав не сам, – озвався він за якийсь час.

– З місіс Доббін? – запитала Емілія відступаючи. Чому він

зволікає?

– Ні, – заперечив він, випускаючи її руки. – Хто вам сказав таку дурницю? Я маю на увазі вашого брата Джоза, ми приїхали на одному кораблі. Він повернувся додому, щоб ви всі були щасливі.

– Тату! Тату! – закричала Емілія. – Чуєте, яка новина? Брат в Англії! Він приїхав, щоб потурбуватися про вас. Ось майор Доббін!

Містер Седлі схопився, тремтячи всім тілом і намагаючись опанувати себе. Тоді ступив крок уперед, по-старосвітському вклонився майорові, якого назвав містером Доббіном, і висловив надію, що його шановний батько, сер Вільям, при доброму здоров'ї. Він, мовляв, усе збирається заїхати до сера Вільяма, який недавно вшанував його візитом. Сер Вільям не був у містера Седлі цілих вісім років – це на ті відвідини старий джентльмен думав йому відповісти.

– Він дуже подався, – шепнула Емілія, коли Доббін підійшов і щиро потиснув руку старому.

Хоч майор того вечора мав нагальні справи в Лондоні, він усе-таки погодився відкласти їх, коли містер Седлі запросив його зайти до них і випити з ними чашку чаю. Емілія взяла під руку свою молоденьку приятельку в жовтій шалі й рушила попереду, тож майорові дістався містер Седлі. Старий ішов дуже поволі і весь час розповідав про себе самого і про свою бідолашну Бетсі, про колишні достатки і своє банкрутство. Всі його думки були в далекому минулому, як майже завжди в старих людей. Про теперішнє, – за винятком одного нещастя, яке ятрило йому душу, – містер Седлі мало що знав. Майор залюбки давав йому вибалакатися. Сам він не спускав з ока постаті поперед себе – коханої невеличкої постаті, що завжди полонила його уяву, завжди була в його молитвах і ввижалася йому вдень і вночі.

Емілія цілий вечір була дуже весела, жвава й усміхнена; вона виконувала свої обов'язки господині, як йому здавалося, з незвичайною грацією і благородством. Доббін весь час дивився на неї, коли вони сиділи в присмерку. Скільки часу він мріяв про таку хвилину, думаючи про Емілію далеко від неї, під палючими вітрами, під час виснажливих маршів, уявляючи собі, як вона, ніжна й щаслива, ласкаво догоджає старим батькам і прикрашає їхню вбогість своєю милою покірливістю, – така,

якою він бачив її тепер. Не кажу, що в нього був особливо витончений смак чи що люди великого інтелекту повинні вдовольнитися прозаїчним раєм, який цілком влаштовував нашого невибагливого приятеля; в кожному разі, його бажання, добре це чи погано, далі не сягали, і коли його пригощала Емілія, він ладен був пити чай без кінця, як свого часу доктор Джонсон.

Емілія помітила, як майор любить чай, і, сміючись та лукаво позираючи на нього, все припрошувала його й наливала йому чашку за чашкою. Правда, вона не знала, що майор ще не обідав, що в «Слотері» на нього чекав накритий стіл, на якому був уже навіть розставлений посуд на ознаку того, що місце зайняте, – той самий стіл, де майор часто бенкетував з Джорджем, коли Емілія була ще дівчам і щойно повернулася з пансіону міс Пінкертон.

Коли вони прийшли додому, місіс Осборн найперше показала майорові мініатюру Джорджі, збігавши по неї нагору до своєї кімнати. Звичайно, на портреті син далеко не такий гарний, як у житті, але ж яке добре серце у дитини – подумати про такий подарунок для матері! Поки батько не заснув, Емілія утримувалася від розповіді про Джорджі, старий не любив слухати про містера Осборна і про Рассел-сквер; мабуть, він не усвідомлював, що кілька останніх місяців в основному жив за рахунок свого багатого суперника, і страшенно сердився, коли хтось згадував про нього.

Доббін розповів йому все, а може, навіть ще й трохи додавши від себе про те, що відбувалося на борту «Ремчандера», перебільшуючи Джозові добрі наміри стосовно батька і його бажання доглянути містера Седлі на старість. Насправді ж майор за дорогу сам переконав свого супутника, що той повинен узяти на себе цей обов’язок, і змусив його пообіцяти, що він піклуватиметься про сестру та її хлопця. Він трохи втишив Джозову злість на батька за те, що старий джентльмен видавав на сина векселі, сміючись, розповів йому, що й сам потерпів від старого, коли той прислав йому злощасну партію вина, і кінець кінцем викликав у Джоза, який завжди добрішав, коли його хвалили й до міри улещували, співчуття до родичів.

Одне слово, хоч як мені соромно, але мушу признатися: майор так далеко відбіг від правди, що сказав старому, нібито бажання побачити батька найбільше й спонукало Джоза знов

приїхати до Європи.

У свою звичну годину містер Седлі задрімав у кріслі, і тоді вже настала черга Емілії провадити розмову, що вона й зробила дуже радо, і говорили вони тільки про Джорджі. Вона жодним словом не згадала, як їй було тяжко розлучатися з сином, бо ця достойна жінка, хоч мало не померла з туги за дитиною, і далі вважала, що з її боку дуже негарно нарікати на таку втрату. Зате вона розповіла все, що стосувалося сина, його вдачі, хисту і майбутньої кар'єри. Вона змалювала ангельську вроду хлопця, навела сотні прикладів його доброти й великодушності ще з того часу, коли він жив з нею; згадала, як герцогиня королівської крові, замилувавшись хлопчиком, зупинила його в Кенсінгтонському парку; розказала, в яких він тепер живе розкошах і якого має служника й поні; який він кмітливий і тямущий і яка надзвичайно освічена, чудова людина велебний Лоренс Віл, Джорджів учитель.

– Він знає *все*! – заявила Емілія. – Які чудові вечори він влаштовує! Ви, такий освічений, такий начитаний, такий розумний і вихований, – не хитайте головою і не заперечуйте, *він* завжди так про вас казав, – ви будете в захваті, якщо підете послухати містера Віла. Останнього вівторка кожного місяця. Він каже, що немає такої посади в суді чи в сенаті, на яку б Джорджі не міг претендувати. Ось гляньте, – з цими словами вона підійшла до фортепіано й витягла з шухлядки Джорджів твір. Той великий твір генія, що його й досі зберігала мати, був такого змісту:

«*Про самолюбство*. З усіх вад, які принижують людську особистість, самолюбство – найгірша і найогидніша. Надмірна любов до самого себе призводить до найстрахітливіших злочинів і завдає величезної шкоди як *державі*, так і *родині*. Як самолюбець батько доводить до злиднів свою родину і часто руйнує її, так і самолюбець король руйнує свій народ і часто втягує його у війну.

Приклади: Самолюбство Ахілла, як сказано в поета Гомера, завдало грекам великої шкоди – «Пагубний гнів, що лиха багато ахеям накоїв» (Гомер, «Іліада», 1, 2), Самолюбство покійного Наполеона Бонапарта призвело до численних воєн у Європі, а його самого – до загибелі на жалюгідному острові: на острові Святої Єлени в Атлантичному океані.

На цих прикладах ми бачимо, що треба рахуватися не тільки з своїми власними інтересами й шанолюбством, але й брати до уваги інтереси інших людей.

Джордж С. Осборн,

Школа «Афіна», 24 квітня 1827».

Ви тільки подумайте, яке гарне письмо! І в такому віці він уже цитує грецького поета! – мовила захоплена мати. – О Вільяме, – додала вона, простягаючи йому руку, – яким скарбом винагородило мене небо в особі цього хлопчика! Він – єдина втіха в моєму житті, і він такий подібний до… до того, що пішов від нас!

«Хіба я можу сердитись на неї за те, що вона йому вірна? – подумав Вільям. – Хіба я можу ревнувати до свого загиблого приятеля або нарікати, що таке серце, як в Емілії, здатне кохати тільки раз у житті? О Джордже, Джордже, як ти все ж таки не цінував цього скарбу!»

Такі думки зринули в його голові, коли він тримав за руку Емілію, що затулила хусточкою очі.

– Любий мій друже, – мовила вона, стискаючи йому руку, – які ви завжди були добрі до мене! Стривайте, тато прокинувся. Ви підете завтра поглянути на Джорджі, правда?

– Завтра не можу, – відповів сердешний Доббін. – Я маю всілякі справи.

Він не хотів признаватися, що не був ще в батьків і в своєї любої сестри Енн, – я певен, що за таку байдужість кожен порядний читач дорікнув би майорові. Незабаром він попрощався, залишивши свою адресу для Джоза, коли той приїде. Отже, перший день на батьківщині був прожитий, і Доббін побачився з нею.

Коли майор повернувся до «Слотера», печена курка, звичайно, давно вже захолола – такою він і з’їв її на вечерю.

Знаючи, що вдома в них зарані лягають спати, і вважаючи, що немає потреби турбувати батьків так пізно, майор Доббін купив за півціни квиток до Геймаркетського театру – вистава давно вже почалася, – де, сподіваємося, приємно провів вечір.

Розділ LIX
СТАРЕ ФОРТЕПІАНО

Відвідини майора Доббіна дуже схвилювали старого Джона Седлі. Того вечора дочка ніяк не могла навернути його до звичайних справ і розваг. Він усе порпався у своїх скриньках і шухлядах, розв'язував тремтячими руками пачки паперів і готував їх до приїзду Джоза. Папери свої він тримав у великому порядку: пачки зв'язаних і позшиваних рахунків, листування з повірниками й агентами, документи, які стосувалися винного проекту (що не вдався через якусь незрозумілу випадковість, хоч спочатку подавав великі надії), вугільного проекту (тільки нестача капіталу перешкодила йому стати одним із найуспішніших заходів, будь-коли пропонованих громадянству), проекту патентованого тартака з використанням тирси і т. д. і т. д. До пізньої ночі він готував усі ці документи, дибаючи з однієї кімнати до другої з миготливою свічкою в тремтячих руках. Ось папери про торгівлю вином, ось про тирсу, ось про вугілля, ось листи в Калькутту й Мадрас і відповіді на них від майора Доббіна, кавалера ордена Лазні, та містера Джозефа Седлі.

– У *мене*, Еммі, він не знайде ніякого неладу, – сказав старий джентльмен.

Емілія всміхнулася.

– Не думаю, що Джоз захоче переглядати ці папери, тату, – мовила вона.

– Ти нічого не тямиш у торгових справах, голубко, – відповів старий, поважно хитаючи головою.

Треба визнати, що тут Еммі була цілковитою невігласкою, – шкода тільки, що деякі люди аж надто добре на них розуміються.

Розіклавши свої нікому не потрібні папірці на столику, старий Седлі дбайливо накрив їх чистою строкатою хусткою (з тих, що їх подарував майор Доббін) і суворо наказав служниці й господині не чіпати тих документів, бо вони приготовані до завтрашнього приїзду містера Джозефа Седлі.

– Містера Джозефа Седлі, урядовця бенгальського відділу достойної Ост-Індської компанії.

Другого ранку Емілія застала батька на ногах мало не з

досвітку: він був ще схвильованіший, ще кволіший, руки й ноги в нього трусилися ще дужче.

– Я майже не спав, Еммі, – сказав він. – Усе думав про свою бідолашну Бетсі. Якби вона була жива, то знов покаталася б у Джозовій кареті. Колись вона мала свій власний екіпаж, і він їй дуже личив!

На очах у нього виступили сльози й покотилися по зморщених щоках. Емілія витерла їх, поцілувала батька, зав'язала йому гарним бантом хустку на шиї і приколола шпилькою, найкраще його жабо. В ньому і в святковому чорному костюмі старий і сидів з шостої години ранку, чекаючи на приїзд свого сина.[360]

На головній вулиці в Саутгемптоні є кілька розкішних кравецьких майстерень, де в чудових дзеркальних вітринах висять пишні жилети на кожен смак – шовкові, оксамитові, золоті й червоні, а також виставлені малюнки наймодніших фасонів, на яких блискучі джентльмени з моноклями тримають за руку маленьких кучерявих хлопчиків з непомірно великими очима й пускають бісики жінкам в амазонках, що гарцюють на конях під статуєю Ахілла біля Епслі-гауса. Хоч Джоз і призапасив собі кілька чудових жилетів – найкращих з усіх, які можна було знайти в Калькутті, – він вважав, що цього для столиці замало, а тому вибрав на тих вітринах ще два таких убори: малиновий атласний, вишитий золотими метеликами, і чорно-червоний з оксамитової шотландки з білою облямівкою і виложистим коміром. Додавши до них розкішний синій атласний шарф і золоту брошку у формі ворітець з п'яти поперечок, через які перестрибує вершник з рожевої емалі, Джоз вирішив, що тепер може гідно в'їхати до Лондона. Колишній сором'язливий Джоз, що вічно червонів і бентежився, тепер уже відвертіше й сміливіше утверджував свою непересічну особистість.

– Я не боюся визнати, – казав Седлі Ватерлооський своїм друзям, – що люблю гарно вдягтися.

І хоч Джоз трохи ніяковів, коли дами дивилися на нього на бенкетах у губернаторському будинку, хоч він червонів і засоромлено відвертався під їхніми поглядами, але він уникав жінок головним чином тому, що боявся, як би вони часом не почали освідчуватися йому в коханні, бо відчував відразу до шлюбу. Проте мені казали, що в цілій Калькутті не було

другого такого чепуруна, як Седлі Ватерлооський: він влаштовував найбучніші парубоцькі обіди, мав найрозкішніше в місті срібло і найкращий виїзд.

Щоб пошити жилети на чоловіка такої статури й такого рангу, потрібен був принаймні один день, і частину того часу Джоз використав на те, щоб найняти служника для себе й свого тубільця та дати відповідні вказівки своєму агентові, який вивантажував його речі: скрині, книжки, яких він ніколи не читав, ящики з манго, індійськими приправами й молотим перцем, шалі на подарунки особам, з якими він ще мав познайомитися, та решту його persicos apparatus.361

І ось третього дня він неквапом вирушив до Лондона в новому жилеті. Тубілець, клацаючи зубами й тремтячи з холоду, сидів, загорнутий у шаль, на передку поряд з новим служником-європейцем, а сам Джоз попахкував люлькою в кареті і мав такий величний вигляд, що хлопчаки на вулиці вигукували йому «ура». Багато людей вважало, що це, мабуть, їде якийсь генерал-губернатор. Дорогою він, запевняю вас, не відхиляв облесливих запрошень господарів чистих провінційних заїздів вийти з карети й підживитися. Добряче поснідавши в Саутгемптоні рибою, рисом і твердо звареними яйцями, він так утрусився до Вінчестера, що вже подумував, чи не випити йому келих вишнівки. В Олтоні, послухавшись поради свого служника, він вибрався з карети й спожив чималенько еля, яким славиться те містечко. У Фаргемі він зупинився, щоб оглянути єпископський замок і легенько перекусити тушкованими вуграми, телячими котлетами із зеленим горошком та пляшкою червоного вина. Він змерз, поки переїхав болотистий Бегшот, де його тубілець ще дужче тремтів з холоду, тому Джоз-сагіб випив трохи грогу. Отож коли він досяг Лондона, то був такий наповнений вином, пивом, м’ясом, приправами, вишнівкою і тютюном, як каюта стюарда на поштово-пасажирському пароплаві. Вже смеркало, коли його карета, гуркочучи, під’їхала до скромних дверей у Бромптоні, куди цей добрий син і брат завітав найперше, навіть не заглянувши в номер, який майор Доббін найняв для нього в «Слотері».

В усіх вікнах на вулиці з’явилися обличчя, дівчина-служниця вибігла до хвіртки, мадам Клеп визирнула з віконця чистенької кухні. Еммі схвильовано заметушилася в сінях серед

капелюхів і пальт, а старий Седді у вітальні весь затремтів. Джоз зійшов з карети, велично ступаючи рипучою відкидною драбиною. Його підтримували попід руки новий служник із Саутгемптона і тубілець, смагляве обличчя якого посиніло з холоду й набуло кольору індичого вола. Той тубілець мало не до смерті налякав місіс Клеп з дочкою, які вийшли до сіней, мабуть, щоб підслухати під дверима вітальні розмову своїх пожильців, і побачили на лавці під вішалкою з одягом бідолашного Лола Джеваба, що весь трусився, жалісливо стогнав і дивно кривився, світячи жовтими білками й білими зубами.

Як бачите, ми спритно зачинили двері за Джозом, його старим батьком і бідолашною, ласкавою сестрою, щоб ніхто не бачив їхньої зустрічі. Старий був дуже схвильований, його дочка, звичайно, також, та й сам Джоз не залишився байдужим. За довгу десятирічну відсутність навіть найбільший самолюб згадає колись про свою домівку й родинні зв'язки. Їх освячує відстань. Довгі роздуми про ці втрачені радощі додають їм чару. Джоз справді був радий побачити батька й потиснути йому руку – хоч раніше вони ставились один до одного досить холодно, – радий був побачити сестру, яку пам'ятав такою гарненькою й усміхненою. Він щиро пожалів, що час, турботи й нещастя так змінили і пригнітили старого. Еммі, в чорній сукні, зустріла його біля дверей, пошепки сказала йому про смерть матері й попросила, щоб він не нагадував про це батькові. Та дарма вона його застерігала: Седлі-старший відразу сам завів розмову про ту сумну подію, без кінця вертаючись до неї і заливаючись слізьми. Індійський гість був глибоко зворушений і того вечора навіть менше думав про себе, ніж звичайно.

Наслідки зустрічі, певне, були дуже добрі, бо коли Джоз знов умостився в карету й поїхав до свого готелю, Еммі, на виду в якої світився тріумф, ласкаво обняла батька й спитала, чи не казала вона завпеда, що в брата добре серце.

І справді, Джозеф Седлі, зворушений аж надто скромними достатками своїх рідних та розчулений першою зустріччю з ними, великодушно пообіцяв, ще відтепер вони вже не бідуватимуть і не знатимуть горя, що він залишиться в Англії, принаймні на певний час, протягом якого віддаватиме свій дім

і все, що має, до їхніх послуг і що Емілії дуже личить роль господині за його столом… поки вона погодиться завести свій власний дім.

Вона сумно похитала ходовою і, як завжди, залилася слізьми. Вона зрозуміла, що брат має на думці. Емілія вдосталь набалакалася про це зі своєю юною повірницею, міс Мері, того ж таки вечора, коли приходив майор, – довше нетерпляча Мері не могла витримати й розповіла про своє відкриття, змалювала радісний подив і тремтіння, яким зрадив себе Доббін, коли містер Бінні пройшов повз них з дружиною і майор дізнався, що суперника вже можна не боятися.

– Хіба ви не помітили, як майор стрепенувся, коли ви запитали, чи він не одружений, і як сердито він спитав: «Хто вам сказав таку дурницю?» О мем, – вела далі Мері, – він не зводив з вас очей, я певна, що він і посивів тому, що думав про вас.

Та Емілія глянула на ліжко, над яким висіли портрети її чоловіка й сина, і попросила свою молоду протеже ніколи, ніколи не заводити про це мови. Майор Доббін був найближчим приятелем її чоловіка. Як добрий, відданий опікун, він дбав про неї саму і про Джорджі. Вона любить його, як брата, але жінка, що була одружена з таким ангелом, – вона показала на стіну, – ніколи не зможе навіть подумати про якийсь інший шлюб. Бідолашна Мері зітхнула: що вона робитиме, коли молодий Томкінс із хірургічної лікарні, який завжди дивився на неї в церкві й своїми просто-таки настирливими поглядами так бентежив її несміливе серце, що вона ладна була вже здатися, – що вона робитиме, коли він помре? Вона знала, що він хворий на сухоти, в нього такі рум'яні щоки, а сам худий, як скіпка.

Не те щоб Еммі, знаючи про почуття чесного майора, якось його відштовхнула чи була ним невдоволена. Відданість такого вірного й порядного джентльмена не може дратувати жінку. Дездемона не сердилась на Кассіо, хоч навряд чи вона не помічала лейтенантової закоханості в неї (сам я вважаю, що в цій сумній історії були окремі подробиці, про які достойний мавр не здогадувався); та й Міранда була дуже ласкава з Калібаном,[362] і, мабуть, з тієї самої причини. Щоправда, вона його, бідолашного, потворного незграбу, нітрохи не заохочувала, певне, що ні! Так само й Еммі і гадки не мала

заохочувати свого обожнювача-майора. Вона виявлятиме йому дружню пошану, як і заслуговують такі високі чесноти й така вірність, ставитиметься до нього приязно й щиро, поки він не освідчиться. А тоді ще буде час поговорити з ним і покласти край його нездійсненним надіям.

Тому тієї ночі, після розмови з міс Мері, вона дуже добре спала і вранці була веселіша, ніж завжди, хоч Джоз запізнювався. «Я рада, що він не думає одружуватися з тією О'Дауд, – міркувала Емілія. – В полковника О'Дауда не може бути сестри, вартої такого достойного чоловіка, як майор Вільям». Хто серед невеличкого кола її знайомих міг бути для нього парою? Міс Бінні? Ні, вона надто стара й поганої вдачі. Міс Осборн? Теж стара. Мері Клеп надто молода. Місіс Осборн так і заснула, не знайшовши для майора гідної дружини.

Та ось з'явився листоноша, і наші друзі перестали хвилюватися; Джоз прислав сестрі листа, в якому повідомляв її, що після плавання почуває себе трохи втомленим і не може виїхати того ж таки дня, а вирушить із Саутгемптона завтра вранці і ввечері буде в батька з матір'ю. Читаючи батькові листа, Емілія на останньому слові затнулася. Брат, видно, не знав, що сталося в їхній родині. Та й не міг знати. Бо хоч майор цілком слушно підозрював, що його супутник не зрушить з місця за такий короткий час, як доба, і знайде привід затриматися, він усе ж таки не написав Джозові й не повідомив його про лихо, яке спіткало родину Седлі: він так забалакався з Емілією, що пошту давно вже відправили.

Того самого ранку майорові Доббіну прийшов лист до готелю «Слотер» від приятеля з Саутгемптона, який перепрошував любого Доба за те, що він так розсердився, коли його вчора будили (в нього дуже боліла голова, і він щойно заснув), і благав його замовити зручні покої в «Слотері» для містера Седлі та його служників. За дорогу Доббін став Джозові просто необхідний. Джоз прихилився до майора і не відступав від нього ні на крок. Решта пасажирів поїхали до Лондона. Юний Рахітс і малий Чефферс вирушили поштовою каретою того ж таки дня – Рахітс сів на передок і взяв у руки віжки, тільки-но вони минули Ботлі; лікар подався до своєї родини в Портсі; Брег поїхав у столицю до своїх компаньйонів, а перший помічник почав розвантаження «Ремчандера». Джоз відчув себе в Саутгемптоні дуже самітним і запросив господаря готелю

випити з ним келих вина. В той самий час майор Доббін сидів за столом у свого батька, сера Вільяма, і його сестра встигла вивідати в нього (майор зовсім не вмів брехати), що він уже бачився з місіс Осборн.

Джоз так зручно влаштувався на Сент-Мартінс-лейн, так спокійно втішався своїм кальяном і, коли йому хотілося, так безтурботно вирушав виставляти напоказ свою особу до театру, що він, мабуть, залишився б у «Слотері» на весь час, якби поряд не було його приятеля майора. Той джентльмен заповзявся не давати бенгальцеві спокою, поки вій не виконає своєї обіцянки створити затишну домівку для Емілії і свого батька. Джоз був податливий у чужих руках, а Доббін – дуже наполегливий, якщо йшлося про справи когось іншого, а не про його власні. Тому наш урядовець легко здавався на нехитрі підступи цього добродушного дипломата і ладен був робити все, що той вважав за потрібне: купувати щось, звільняти когось. Лола Джеваба, з якого хлопчаки жорстоко глумилися, коли його смаглява фізіономія показувалась на Сент-Мартінс-лейн, відправлено назад у Калькутту на судні Ост-Індської компанії «Леді Кіклбері», співвласником якого був сер Доббін, але перед від'їздом тубілець навчив Джозового європейського служника мистецтва готувати каррі, плов і кальян. Джоз з великою втіхою і цікавістю стежив, як майстрували вишуканий екіпаж, що його вони з Доббіном замовили поблизу, на Лонг-ейкр. Найняли вони й пару чудових коней, якими Джоз при повному параді катався в Парку або їздив до своїх індійських друзів. Не раз на таку прогулянку з ним їздила Емілія, тоді в їхній кареті можна було побачити й Доббіна на сидінні навпроти неї. Іноді каретою користувався старий Седлі з дочкою, і міс Клеп, що часто супроводила свою приятельку, відчувала велике задоволення, коли один юний джентльмен з хірургічної лікарні – обличчя його завжди можна було помітити за віконними завісами, як вона проїздила мимо, – бачив її в кареті у чудовій жовтій шалі.

Невдовзі після першої Джазової появи в Бромтгтоні в тому скромному будиночку, де Седлі прожили останні десять років, відбулася сумна подія. Одного дня приїхав Джозів екіпаж (тимчасовий, а не той, який ще тільки робили) і забрав старого Седлі та його дочку, щоб більше вже туди не привозити.

Сльози, які пролили з цього приводу засмучені господиня з дочкою, були такі самі щирі, як усі інші, пролиті на протязі нашої повісті. За довгі роки знайомства і близьких стосунків з Емілією обидві господині ніколи не чули від неї гострого слова. Вона була втіленням ласкавості й доброти, завжди вдячна, завжди лагідна, навіть тоді, коли місіс Клеп втрачала самовладання і наполегливо вимагала платні. Тепер, коли ця мила істота розлучалася з ними назавжди, господиня гірко дорікала собі зате, що часом була нестримана й казала зайве. А як вона плакала, наліплюючи облатками на шибку оголошення про вільні кімнатки, що так довго були зайняті! Ніколи вже в них не буде таких пожильців! Це сумне пророцтво збулося, і місіс Клеп мстилася за виродження людства, здираючи зі своїх locataires[363] найжорстокіші контрибуції за чай і баранячі окости. Більшість із них лаялися й нарікали, декотрі не платили, і ніхто надовго не затримувався. Господиня мала всі підстави оплакувати давніх друзів, що покинули її.

А щодо міс Мері, то я просто не беруся змальовувати, як її зажурив від'їзд Емілії. З самого дитинства дівчина щодня зустрічалася з нею і так прихилилася до своєї милої, лагідної квартирантки, що коли прибув великий повіз, який мав забрати Емілію в нове, розкішне житло, вона зомліла в обіймах приятельки, яка й сама розхвилювалася, мабуть, не менше за цю добру дівчину. Емілія любила її, мов дочку. Протягом одинадцяти років вони щиро приятелювали. Їй теж було тяжко розлучатися з дівчиною. Звичайно, вони домовилися, що Мері часто приходитиме до великого нового будинку, куди перебиралася місіс Осборн і де, як запевняла Мері, вона ніколи не буде така щаслива, як була в їхній скромній хижі, – так мовою улюблених романів міс Клеп називала свій батьківський дім.

Будемо сподіватися, що вона помилилась. У тій скромній хижі Еммі зазнала мало щасливих днів. Сувора доля там тяжко гнітила її. Емілія ніколи не мала бажання повернутися в той дім і побачитися з господинею, що тиранила її, коли була в поганому гуморі або не отримувала вчасно від них грошей, а коли мала гарний настрій – ставилася до неї з простацьким панібратством; таким самим нестерпним, як і її тиранія. Її улесливість і нещирі компліменти тепер, коли Еммі знов усміхнулася доля, теж були їй не дуже приємні. Місіс Клеп

охкала з захвату в кожній кімнаті нового дому, підносила до небес кожну річ, кожну оздобу, обмацувала сукні місіс Осборн і прикидала, скільки вони можуть коштувати. Вона присягалася всіма святими, що такій чарівній леді до лиця найдорожчі убори. Але в цій вульгарній лицемірці, що тепер підлещувалась до неї, Еммі завжди бачила черству тиранку, яка не раз її засмучувала і яку їй доводилось уласкавлювати, коли вони спізнювалися з платнею, яка її лаяла за марнотратство, коли вона купувала щось смачне для хворих батьків, яка, бачивши її покірність, ще дужче принижувала її.

Ніхто ніколи не чув про ті прикрощі, що їх судилося зазнати в житті сердешній жінці. Вона таїлася з ними від батька, нерозважність якого часто приносила їй лихо. Їй доводилося витримувати докори за його помилки, і вона була справді така ласкава й покірна, ніби сама природа призначила їй бути жертвою.

Маю надію, що Емілії більше не доведеться страждати від людської брутальності. Оскільки, як кажуть, на кожне горе є розрада, я повинен згадати, що бідолашна Мері, яка після від'їзду своєї приятельки залишилася в істериці, була віддана під опіку того самого молодого хлопця з хірургічної лікарні і завдяки йому швидко одужала. Залишаючи Бромптон, Еммі подарувала Мері всі меблі з своїх кімнат, узяла тільки портрети (ті, що висіли над ліжком) і своє фортепіано – маленьке давнє фортепіано, яке тепер від старості жалібно деренчало і яке Емілія любила з відомих їй причин. Вона була дитиною, коли вперше грала на ньому, – їй подарували його батьки. Потім його знов подарували їй, як пам'ятає читач, коли батьківський дім розпався вщент і цей інструмент був урятований з-під уламків.

Майор Доббін, що наглядав за спорядженням Джозового нового житла і дбав, щоб усе в ньому було гарне й зручне, страшенно зрадів, коли з Бромптона приїхав фургон з валізами та коробками переселенців і в ньому виявилось також старе фортепіано. Емілія хотіла поставити його в своїй вітальні, маленькій кімнатці на другому поверсі, з'єднаній з батьковою спальнею, – старий джентльмен звичайно сидів там увечері.

Коли з'явилися носильники з тим старим інструментом і Емілія звеліла їм поставити його в згаданій вище кімнаті, Доббінове серце залила тепла хвиля.

– Я радий, що ви його зберегли, – розчулено мовив, він. – Я боявся, що воно вам байдуже.

– Я ціную його понад усе на світі, – відповіла Емілія.

– Справді, Емиліє? – вигукнув майор.

Річ у тім, що, оскільки він сам його купив, хоч ніколи про це не казав, йому й на думку не спадало, що Еммі може вважати його подарунком когось іншого. Йому здавалося, що вона знає, хто його тоді прислав.

– Справді, Еміліє? – спитав він, і з його уст уже ладне було злетіти найважливіше з усіх питання, коли Еммі сказала:

– Хіба може бути інакше? Хіба не *він* мені його подарував?

– Я не знав, – мовив бідолашний Доббін і посмутнів.

Тоді Еммі не звернула уваги на цю обставину, не помітила вона також, як Доббін посмутнів. Але потім вона задумалася. І раптом з невимовною мукою і болем збагнула, що то Вільям подарував їй фортепіано, а не Джордж, як вона собі уявила. Отже, це був не Джорджів подарунок, єдиний, як вона досі гадала, подарунок від коханого, річ, яку вона найдужче цінувала, найдорожча пам'ятка й скарб. Вона розмовляла з ним про Джорджа, грала на ньому його улюблені мелодії, просиджувала біля нього довгі вечори, торкаючись до його клавішів і відповідно до свого скромного вміння й хисту видобуваючи з них смутні звуки, плакала над ним серед тиші. А виявляється, ця пам'ятка не від Джорджа. Фортепіано втратило для неї ціну. І коли згодом старий Седлі попросив її заграти йому щось, вона сказала, що фортепіано геть розладнане, що в неї болить голова і вона не може грати.

Потім, як завжди, Емілія почала дорікати собі за дріб'язковість та невдячність і вирішила винагородити чесного Вільяма за ту зневагу, яку вона хоч і не висловила йому, але відчула до його фортепіано. Через кілька днів, коли воші сиділи у вітальні, де Джоз дуже зручно вмостився спати після обіду, Емілія ледь тремтячим голосом сказала майорові Доббіну:

– Я повинна перепросити вас за одну річ.

– За що? – запитав він.

– За… за те маленьке фортепіано. Я так і не подякувала вам, коли ви мені його подарували… давно, дуже давно, як я ще була дівчиною. Я думала, що то подарунок когось іншого. Дякую вам, Вільяме.

Вона простягла майорові руку, але серце в сердешної жінки обливалося кров'ю, а що стосується очей, то вони, звичайно, взялися за своє.

Та Вільям не зміг більше витримати.

– Еміліє! Еміліє! – вигукнув він. – Це я купив його для вас. Я кохав вас тоді, як кохаю й тепер. Я мушу сказати вам усе. Здається, я покохав вас з першого погляду, з тієї хвилини, коли Джордж привів мене до вашого дому, щоб показати ту Емілію, з якою він був заручений. Ви були ще дівчам у білій сукенці, з довгими кучерями, ви прибігли до нас згори, наспівуючи, – пам'ятаєте? – і ми поїхали у Воксгол. Відтоді я мріяв тільки про одну жінку на світі – про вас. Мабуть, за дванадцять років не було такої години, коли б я не думав про вас. Я приїздив сказати про це вам, коли вирушав до Індії, але ви були такі байдужі, і я не зважився. Вам було однаково, чи я залишуся, чи поїду.

– Я була дуже невдячною, – мовила Емілія.

– Ні, тільки байдужою, – з розпачем сказав Доббін. – У мені немає нічого такого, що подобається жінкам. Я знаю, що ви тепер почуваєте. У вас тяжко на серці від цього відкриття, ви розчаровані, що фортепіано подарував я, а не Джордж. Я забув про це, а то б нізащо не завів такої розмови. Це я повинен перепросити вас, що, дурний, на мить уявив собі, ніби довгі роки відданості й вірності могли прихилити вас до мене.

– Тепер ви жорстокі, – не без хвилювання сказала Емілія. – Джордж – мій суджений і тут, і на небі. Хіба я могла б кохати когось іншого? Я й тепер належу йому, як і тоді, коли ви вперше побачили мене, любий Вільяме. То він сказав мені, який ви добрий і великодушний, він навчав мене любити вас, як брата. Хіба ви не були всім для мене і для мого сина? Нашим найдорожчим, найвірнішим, найкращим приятелем і захисником? Якби ви були повернулися в Англію на кілька місяців раніше, то, може б, урятували мене від тієї... тієї страшної розлуки. Ох, я тоді мале не вмерла, Вільяме! Але ви не приїхали, хоч я так хотіла, так молилася, щоб ви повернулись, і хлопчика теж забрали від мене. Правда, він гарна дитина, Вільяме? Будьте й далі його другом і моїм…

Голос її затремтів, і вона сховала обличчя на плечі в Доббіна.

Майор обняв її, пригорнув до себе, мов дитину, й поцілував

у чоло.

– Я не стану іншим, люба Емиліє, – мовив він. – Я не прошу нічого, крім прихильності. Хай усе залишається так, як було. Тільки дозвольте мені бути біля вас і бачити вас часто.

– Так, часто, – сказала Емілія.

Отже, Вільямові дозволено дивитись і зітхати, – так бідний школяр, що не має грошей, зітхає, дивлячись на тістечка за вітриною.

Розділ LX
ПОВЕРНЕННЯ В БЛАГОРОДНЕ ТОВАРИСТВО

Доля нарешті починає всміхатися Емілії. Ми залюбки забираємо її з нижчих сфер, де вона досі животіла, і вводимо в коло обраних людей – не таке аристократичне й вишукане, як те, де оберталася наша приятелька, місіс Бекі, а все ж з чималими претензіями на велич і світськість. Усі Джозові друзі були з трьох президентств,[364] а його будинок містився в затишній англо-індійській дільниці, центром якої був Мойра-плейс. Мінто-сквер, Грейт-Клайв-стріт, Уоррен-стріт, Гастінгс-стріт, Октерлоні-плейс, Плесі-сквер, Ассей-терас[365] (вдале слово «сади» 1827 року ще не вживалося на означення тинькованих будинків з асфальтовими терасами з чільного боку) – хто не знає цих показних осель відставної індійської аристократії, цієї дільниці, яку містер Уенгем зве «чорною ямою»?[366] Суспільне становище Джоза було не таке високе, щоб дати йому право найняти будинок на Мойра-плейс, де мешкали самі колишні члени ради і компаньйони індійських фірм (записавши сто тисяч фунтів капіталу на своїх дружин, вони оголошують себе банкрутами й оселюються десь на батьківщині, порівняно зубожілими, з чотирма тисячами річного прибутку). Джоз найняв зручний будинок другого, а може, й третього рангу на Гілспай-стріт, накупив килимів, дорогих дзеркал і гарних, дуже вдало підібраних меблів роботи Седдонса в агентів містера Скейпа, що недавно став компаньйоном великої калькуттської фірми «Облудер, Шахраймен, Крадлі», в яку сердешний Скейп угатив сімдесят тисяч фунтів – усі заощадження свого довгого чесного життя – і в якій зайняв місце Шахраймена, що відійшов на спочинок до розкішного маєтку в Сассексі (Облудери давно вже вийшли з фірми, а сер Горес Облудер, здається, стане пером і отримає звання барона Бандани), – став, кажу, компаньйоном великої фірми «Облудер і Шахраймен» за два роки до того, як вона збанкрутувала з мільйонними збитками, прирікши половину своїх індійських пайовиків на злидні й загибель.

Чесний, зубожілий, зломлений горем шістдесятип’ятирічний Скейп подався в Калькутту згортати справи фірми. Уолтер Скейп залишив Ітон і влаштувався в

якомусь купецькому домі. Флоренс Скейп, Фанні Скейп і їхня мати тайкома виїхали в Булонь, і ніхто більше про них не чув. Одне слово, Джоз зайняв їхній будинок, скупив їхні килими та буфети і милувався собою в люстрах, де раніше віддзеркалювалися їхні чесні, мужні обличчя. Скейпові постачальники – з усіма ними чесно розрахувалися – залишили свої картки й радо пропонували забезпечувати товарами нових господарів. Високі офіціанти в білих жилетах, які слугували в Скейпа на проханих обідах і які в будень були продавцями городини, посланцями й молочарами, залишали свої адреси й піддобрювалися до дворецького. Містер Чамні, сажотрус, що чистив у будинку димарі за трьох останніх пожильців, пробував підлеститись до дворецького та його помічника, обов'язком якого було, вбравшись у куртку з безліччю гудзиків і в штани з лампасами, охороняти місіс Емілію, коли їй хотілося вийти погуляти.

Зайвої челяді в домі не тримали. Дворецький водночас був Джозовим камердинером і напивався не дужче за інших дворецьких, що служать у маленьких родинах і мають власні погляди на господареве вино. В Еммі була покоївка, що виросла в приміському маєтку сера Вільяма Доббіна, добра дівчина, лагідність і скромність якої просто обеззброювала місіс Осборн. Спершу її вжахнула думка, що вона матиме власну покоївку. Емілія зовсім не знала, як користуватися її допомогою, і завжди зверталася до челяді чемно й шанобливо. Але ця дівчина виявилася дуже корисною в господарстві – вона вміло доглядала старого Седлі, що майже завжди сидів у своїй кімнаті й ніколи не приєднувався до веселого товариства в домі.

Багато людей приїздило побачитися з місіс Осборн. Леді Доббін з дочками були в захваті від зміни в житті Емілії і приїхали її відвідати. З'явилася й міс Осборн з Рассел-сквер у своїй величезній кареті з пишним чохлом на передку, прикрашеним гербом лідських Осборнів. Ішла поголоска, що Джоз неймовірно багатий, і старий Осборн не мав нічого проти того, щоб Джорджі, крім його грошей, успадкував ще й дядькове майно.

– Хай йому біс, ми зробимо з хлопця людину! – казав він. – Я ще побачу його в парламенті, поки вмру. Можеш навідатись до його матері, міс Осборн, але мені на очі хай вона не показується.

І міс Осборн поїхала. Будьте певні, що Еммі дуже зраділа цій гості й можливості бути ближче до Джорджа. Хлопцеві також дозволили частіше, ніж досі, відвідувати матір. Раз або двічі на тиждень він обідав на Гілспай-стріт і верховодив там слугами й родичами так само, як і на Рассел-сквер.

Проте з майором Доббіном він завжди був чемний і в його присутності поводився набагато скромніше. Джорджі був кмітливий хлопець і побоювався майора. Він не міг не захоплюватися його простотою, привітністю і різноманітними знаннями, якими майор спокійно ділився з ним, його незмінною любов'ю до правди й справедливості. Джордж на своєму життєвому шляху ще не зустрічав такої людини, а справжні джентльмени завжди йому подобались. Він щиро полюбив свого хрещеного батька, і для нього було великою втіхою гуляти з Доббіном у парку й слухати його. Вільям розповідав Джорджі про його батька, про Індію, про Ватерлоо, про що завгодно, тільки не про себе. Коли Джордж ставав понад міру зухвалий і пихатий, майор брав його на глузи, що місіс Осборн вважала великою жорстокістю. Одного дня, коли вони пішли разом до театру і хлопець відмовився сісти в партері, тому що, мовляв, публіка там вульгарна, майор узяв йому місце в ложі, залишив його там, а сам повернувся вниз. Невдовзі майор відчув, що хтось бере його під руку, й побачив, як малий чепурун у лайкових рукавичках стискає його за лікоть. Джорджі зрозумів, яка безглузда його поведінка, й спустився вниз зі своїх верховіть. Ласкава усмішка засвітилася на виду в доброго Доббіна і блиснула в його очах, коли він глянув на покаяного грішника. Він любив хлопця, як і все, що належало Емілії. А в якому захваті була вона, коли почула про чудовий вчинок Джорджі! Вона глянула на Доббіна ласкавіше, ніж звичайно. Йому навіть здалося, що вона почервоніла.

Джорджі без угаву вихваляв матері майора.

– Я його люблю, мамо, бо він знає всяку всячину і не схожий на старого Віла, що завжди хвалиться і вживає такі довжелезні слова, правда? Хлопці в школі прозивають його «довгохвостий». Це я йому дав таке прізвисько! Правда, влучне? А Доб читає по-латинському, як по-англійському, і по-французькому, і по-всякому. А коли ми гуляємо разом, він розповідає мені про тата й ніколи нічого не каже про себе, хоч я чув у діда, як полковник Баклер казав, що він один із

найхоробріших офіцерів в армії і дуже відзначився. Дід страшенно здивувався і сказав: «Отой? А я гадав, що він і мухи не зачепить». Та я знаю, що зачепить, правда, мамо?

Еммі засміялась і подумала, що на це вже в майора, мабуть, вистачить відваги.

Якщо Джорджі з майором щиро заприязнилися, то між хлопцем і його дядьком, треба визнати, не було великої любові. Джордж узяв звичку надимати щоки, закладати руки в кишені жилета й казати: «Пожалься боже, не кажіть такого!» – так майстерно наслідуючи Джоза, що важко було втриматися від сміху. Під час обіду служники весело пирхали, коли хлопець, прохаючи дати йому щось, чого не було на столі, прибирав дядькову міну й казав його улюблену фразу. Навіть Доббін реготав, дивлячись, як Джордж передражнює свого дядька. Якби не Доббінові догани й не благання переляканої Емілії, малий шибеник перекривлював би Джоза просто в вічі. А шановний бенгалець, переслідуваний невиразним відчуттям, що хлопець вважає його за йолопа й бере на глум, дуже ніяковів у його присутності, а тому, звичайно, ще більше бундючився й величався. Коли наперед було відомо, що юний джентльмен прийде на Гілспай-стріт обідати зі своєю матір’ю, містер Седлі звичайно згадував про якесь побачення в клубі. Мабуть, ніхто не журився, що його не було вдома. В такі дні старого Седлі вмовляли вийти зі свого схованку нагорі, і в їдальні збиралося невеличке родинне товариство, до якого дуже часто приєднувався і майор Доббін. Він був ami de la maison:[367] приятелем старого Седлі, Емілії і Джорджі та Джозовим порадником і помічником.

– Для нас він однаково що в Мадрасі, так рідко ми його бачимо в себе в Кемберуелі, – сказала якось Доббінова сестра, міс Енн.

Ох, міс Енн, невже вам не спадало на думку, що майор не з вами мріяв одружитися?

Отже, Джозеф Седлі провадив життя в сповненому гідності неробстві, як і личило людині з його становищем. Звичайно, найперше він постарався стати членом «Східного клубу», де просиджував передобідній час у товаристві своїх індійських колег, де обідав і звідки приводив гостей на обід додому.

Емілія повинна була зустрічати й розважати тих джентльменів та їхніх дам. Від них вона довідувалася, коли

Сміт стане радником; скільки сотень тисяч рупій привіз з собою до Англії Джонс; як фірма «Томпсон» у Лондоні відмовилась оплачувати векселі, видані на неї бомбейською фірмою «Томпсон, Кебаб і К°», і як усі вважають, що калькуттське відділення фірми теж має зазнати краху; як нерозважно – щоб не сказати більше – поводилась місіс Браун (дружина Брауна з нерегулярного Ахмеднагарського полку), що просиджувала з юним лейб-гвардійцем Суонкі до пізньої ночі на палубі й заблукала з ним, коли вони каталися верхи під час зупинки на мисі Доброї Надії; як місіс Гардімен вивезла в Індію тринадцять своїх сестер, дочок сільського пастора, велебного Фелікса Крола, і видала заміж одинадцять з них, до того ж сімом знайшла дуже добру пару; як Горнбі лютує, що його дружина захотіла лишитись у Європі, і як Троттера призначено збирачем податків у Амерапурі. Ось такі або схожі на них розмови точилися на всіх проханих обідах. Усі говорили про те саме, в усіх був однаковий срібний посуд, скрізь подавали на стіл баранячі лопатки, варене індиче м’ясо і entrées. Про політику заходила мова після десерту, коли дами йшли нагору й балакали там про свої недуги та про своїх дітей.

Mutalo nomine,[368] то всюди бачимо те саме. Хіба дружини адвокатів не гуторять про виїзні сесії суду? Хіба військові дами не пліткують про полкові справи? Хіба дружини священиків же балакають про недільні ніколи і про те, хто кого заміняє? Хіба великосвітські леді не розмовляють про те вузьке коле осіб, до якого вони належать? То чому ж нашим індійським приятелям не провадити своїх розмов? Хоч я визнаю, що вони зовсім нецікаві для випадкових осіб, яким інколи доводиться слухати їх.

Невдовзі Еммі завела візитну книжку й сама почала регулярно виїздити в кареті, відвідуючи леді Бладаєр, дружину генерал-майора бенгальської армії сера Роджера Бладаєра, кавалера ордена Лазні; леді Гаф, дружину сера Дж. Гафа, генерал-майора бомбейської армії; місіс Пайс, дружину директора Пайса, і т. д. Ми швидко звикаємо до змін у житті. Згадувану карету щодня подавали на Гілспай-стріт; згадуваний служник у гудзиках вилазив на передок і зіскакував з нього, розносячи Еміліїні та Джозові візитні картки; у визначений час Еммі й карета вирушали до клубу, щоб забрати Джоза й вивезти його на свіже повітря, або ж у неї вмощували старого

Седлі, й Еммі возила його на прогулянку в Ріджентс-парк. Покоївка, карета, візитна книжка й паж у гудзиках скоро стали для Емілії такими звичними, як раніше – скромні щоденні обов'язки в Бромптоні. Вона пристосувалася до всього цього так само, як колись – до того, що тепер залишила. Якби доля призначила Емілії бути герцогинею, вона б і тоді виявилася на своєму місці. Дами з Джозового кола одноголосно визнали, що вона досить приємна молода особа, – нічого особливого в ній нема, вона мила й таке інше.

Чоловікам, як завжди, подобалася щира привітність Емілії та її прості, але делікатні манери. Галантні чепуруни з Індії, які приїхали додому у відпустку, – вусаті, неймовірно виdженджурені й обвішані ланцюжками молодики, що їздили в елегантних бричках, постійні відвідувачі театрів і пожильці вест-ендських готелів, – обожнювали місіс Осборн, радо кланялися їй, коли вона їхала Парком у кареті, і були потішені, коли їм випадала честь відвідати вранці Емілію. А одного разу майор Доббін застав tête-à-tête з Емілією самого лейб-гвардійця Суонкі, небезпечного юнака, найбільшого дженджика в цілій індійській армії, що перебував у відпустці: він дуже дотепно й красномовно змальовував їй полювання на кабанів. Після того він довго розповідав про одного проклятущого офіцера, що вічно товчеться в домі Джоза Седлі, – такого довготелесого, худого, підстаркуватого дивака, черствого сухаря, присутність якого просто дратує, коли людині хочеться поговорити з господинею.

Якби в Доббіна було більше шанолюбства, він неодмінно приревнував би Емілію до такого небезпечного молодого чепуруна, як цей чарівний бенгальський капітан. Та Доббін був надто простодушний і благородний, щоб підозрівати Емілію. Він радів, що інші чоловіки уважні до неї і що всі нею захоплюються. Адже майже від самого її одруження люди кривдили її і не вміли цінувати. Йому було приємно бачити, як ласкаве ставлення виявляло все найкраще, що було в натурі Емілії, і як вона розцвіла, відколи їй стало краще жити. Кожен, хто цінував Емілію, хвалив Доббіна за його розважливість – якщо тільки про закоханого можна сказати, що він взагалі буває розважливий.

Після того як Джоза відрекомендували при дворі – будьте певні, що він з’явився туди як вірний підданець свого володаря (спершу показавшись у повному придворному костюмі в своєму клубі, куди майор Доббін заїхав за ним у досить приношеному мундирі), – він, хто й так завжди був монархістом і прихильником Георга IV, став таким ревним торі і підпорою держави, що вирішив неодмінно взяти й Емілію на один з королівських прийомів. Йому навіть почало здаватися, що його обов’язок – підтримувати суспільний добробут і що монарх не буде щасливий, поки Джоз Седлі та його родина не зберуться біля нього в Сент-Джеймському палаці.

Еммі засміялася й спитала:

– Може, мені надіти родинні діаманти, Джозе?

«Як було б добре, коли б ви дозволили мені купити вам діаманти, – подумав майор. – Аби тільки знайшлися такі, що були б гідні вас».

Розділ LXI
У ЯКОМУ ГАСНУТЬ ДВІ СВІЧКИ

Настав день, коли пристойним, пишним розвагам, яким віддавалася родина містера Джоза Седлі, стала на заваді подія, що трапляється в багатьох домах. Підіймаючись з вітальні у своєму будинку сходами нагору, ви, певне, помічали невелике склеписте вікно в стіні просто перед вами: воно пропускає світло на сходи між третім поверхом і четвертим (де звичайно містяться дитяча кімната й комірчини для челяді), а крім того, має ще й інше корисне призначення, про яке вам можуть сказати помічники грабаря. Вони ставлять під те склепіння труну або розвертають її там, щоб не потривожити холодного тліну людини, яка спочиває в чорному ковчезі.

Те склеписте віконце на третьому поверсі лондонських будинків, освітлюючи вгору і вниз сходову клітку, панує над головною магістраллю дому, якою користуються мешканці будинку. Нею ще до схід сонця обережно сходить до кухні куховарка чистити свої каструлі й сковороди; нею молодий син господарів, залишивши внизу чоботи, скрадається вдосвіта до своєї кімнати після веселої ночі в клубі; нею спускається вниз панночка в мереживі й стрічках, – вона шелестить пишними мусліновими спідницями і сяє вродою, готова здобувати перемоги на бенкеті; нею з'їздить малий Томмі, воліючи користуватися поруччям і нехтуючи небезпеку; нею чоловік ніжно несе вниз на своїх дужих руках усміхнену молоду матір, упевнено ступаючи із східця на східець у супроводі доглядачки з пологового будинку того дня, коли лікар скаже, що чарівна пацієнтка може зійти вже до вітальні; нею плентається вгору до своєї комірчини Джон, позіхаючи над тріскучим промінчиком лойової свічки, щоб потім, удосвіта, зібрати все взуття, яке чекає на нього в коридорах. Цим шляхом носять угору і вниз немовлят, водять старих, ним урочисто простують гості до бенкетної зали, священик іде на хрестини, лікар – до кімнати хворого, а помічники грабаря – на верхній поверх. Яке memento про життя, смерть і марноту всього земного ці сходи й склеписте вікно над ними, коли добре подумати, сидячи там і дивлячись на сходову клітку! І до вас, як і до мене, друже мій у блазенському костюмі, підійметься востаннє лікар. Доглядачка

загляне, розсунувши запинало, та ви вже цього не помітите, – а тоді відчинить вікна і провітрить кімнату. Ваші близькі спустять завіси у вікнах з чільного боку будинку й переберуться в задні кімнати, потім пошлють по вашого адвоката й по інших людей у чорному і т. д. Ваша комедія буде зіграна до кінця, як і моя, і нас відвезуть – ох, як далеко від тих сурм, голосіння й нещирих мін! Коли ми аристократи, на наше останнє пристановище почеплять жалобні герби з позолоченим херувимом і написом, що ми знайдемо «спокій на небі». Ваш син умеблює будинок наново або, може, найме його комусь, а сам переберется в якийсь модніший квартал; ваше прізвище наступного року з'явиться в списку «померлих членів» вашого клубу. Хоч як гірко вас оплакуватимуть, проте вашій удові захочеться, щоб її жалобна сукня була гарно пошита; куховарка пошле когось нагору чи сама прийде спитати відносно обіду; живим скоро набридає дивитися на ваш портрет над каміном, його заберуть з почесною місця, щоб повісити там портрет сина, який обійняв владу.

За ким із померлих найбільше плачуть? Мені здається, що за тим, хто за життя найменше любив своїх ближніх. Смерть дитини викликає такий відчай і такі сльози, яких ніхто ніколи не побачить, коли настане ваш кінець, шановний читачу. Смерть немовляти, яке ще добре не впізнає вас і легко може забути за тиждень, пригнітить вас дужче, ніж утрата найближчого приятеля або вашого первістка – такого самого дорослого, як ви, що вже має власних дітей. Ми суворі до Юди та Сімеона, але найменшого, Веніаміна,[369] безтямно любимо й жаліємо. І якщо ви старі, читачу, – старі й багаті або старі й убогі, – то одного чудового дня ви подумаєте: «Усі мої близькі дуже ласкаві до мене, але вони не вельми побиватимуться, коли я помру. Я дуже багатий, і вони чекають на мою спадщину». Або: «Я дуже вбогий, і вони стомились утримувати мене».

Тільки-но скінчився термін жалоби після смерті місіс Седлі, тільки-но Джоз устиг скинути чорне вбрання і вдягтись у свої улюблені яскраві жилети, як для всіх, хто оточував містера Седлі, стало видно, що назріває нова подія і що старий скоро вирушить на пошуки дружини в ту похмуру країну, куди вона пішла раніше за нього.

– Здоров'я мого батька, – врочисто казав у своєму клубі

Джоз Седлі, – не дозволяє мені давати *бучних* обідів у цьому сезоні. Та коли ви, шановний Чатні, просто зайдете до мене о пів на сьому й пообідаєте зі мною та ще з двома чи трьома приятелями з нашого товариства, я завжди радий буду вас бачити.

Отож Джон та його знайомі мовчки обідали й пили своє бордо, а тим часом на третьому поверсі пересипалися останні піщинки в часомірі життя старого. Взутий у м'які капці дворецький приносив до їдальні вино, після обіду гості сідали грати в карти, інколи до них приєднувався Доббін, часом униз сходила й місіс Осборн, коли її хворий влаштовувався на ніч і його огортав той леткий, неспокійний сон, що відвідує постіль старих людей.

За той час, що старий Седлі лежав хворий, він дуже прихилився до дочки. Він брав ліки і їжу лише з її рук. Емілія майже нічого більше не робила, тільки доглядала батька. Її ліжко було присунуте до самих дверей його кімнати, що стояли відчинені, і вона схоплювалася від найменшого звуку чи шурхоту, який долинав з постелі вередливого хворого. Хоч треба віддати йому належне: він годинами лежав тихо, не ворушився, щоб не збудити своєї ласкавої й дбайливої доглядачки.

Він тепер любив свою дочку так ніжно, як любив її хіба що дитиною. А ця проста істота була особливо гарна, коли покірно виконувала свій дочірній обов'язок. «Вона з'являється в кімнаті тихо, мов сонячний промінь», – думав Доббін, спостерігаючи, як Емілія заходить до батька й виходить з його кімнати. Коли вона нечутно й грацийно поралася біля хворого, на обличчі в неї світилася ласкава ніжність. Хто не бачив на обличчях жінок тихого, ангельського сяйва любові і співчуття, коли вони доглядають дітей або хворих?

Розвіялась таємна ворожнеча, що тривала кілька років, і відбулося мовчазне примирення. В ті останні години свого життя старий, зворушений любов'ю і добротою дочки, забув усі ті провини, всі кривди, яких зазнав від неї і про які вони з дружиною не раз говорили довгими ночами: як Емілія відмовилась від усього задля дитини, яка була байдужа до старих, нещасних батьків і думала тільки про свого хлопця, як нерозважно, безглуздо поводилась, коли від неї забрали Джорджі. Старий Седлі забув усі ці звинувачення, коли

підбивав останній підсумок своєму життю, і віддав належне ніжній, покірній мучениці. Якось уночі, зайшовши нишком до батька, Емілія побачила, що він не спить; і тоді немічний старий визнав перед дочкою свої помилки:

– Ох, Еммі! Я все думаю, які ми були недобрі й несправедливі до тебе, – сказав він, простягаючи до неї свою кволу, холодну руку.

Емілія стала навколішки й почала молитися біля постелі батька, що також молився з нею, й далі тримаючи її руку. Друже мій, коли настане наша пора, дай боже й нам мати біля себе таку добру душу, як ця, щоб помолилася з нами!

Можливо, тієї безсонної ночі перед очима в старого постало все його життя: змагання і надії в молодості, успіх і багатство в зрілому віці, падіння на порозі старості і теперішня його безпорадність. І ніякої можливості помститися долі, що взяла над ним гору, нічого залишити по собі – ні імені, ні грошей… Змарноване життя, поразка й розчарування – і ось кінець! Що, на вашу думку, брате мій, читачу, краще: вмирати багатим і славетним чи вбогим і розчарованим? Усе мати і бути змушеним віддати чи зникнути з життя, програвши гру? Мабуть, дивне це почуття, коли одного чудового дня нам доводиться сказати: «Завтра успіх чи невдача для мене нічого не важитимуть. Зійде сонце, і міріади людей підуть, як звичайно, працювати чи розважатися, а мене вже не буде в тій метушні».

Ось і настав такий ранок, зійшло сонце, весь світ узявся до своїх різноманітних справ і розваг, – увесь світ, крім старого Джона Седлі, якому не треба вже було змагатися з долею, плекати надії, виношувати задуми; лишилось добратися до бромптонського цвинтаря, до спокійного, незнаного прихистку поряд зі своєю старою дружиною.

Майор Доббін, Джоз і Джорджі провели його до могили в кареті, оббитій чорним сукном. Джоз для цього приїхав з готелю «Зірка й Підв’язка» в Річмонді, куди він перебрався після сумної події. Він не захотів залишатися в будинку разом з… за таких обставин, самі розумієте. Та Еммі залишилась і, як завжди, робила те, що треба. Горе не зломило її, вона була швидше поважна, ніж засмучена. Вона молилася, щоб її смерть була така тиха й безболісна, і розрадою у її смутку були ті слова, які вона почула від батька під час хвороби і які свідчили

про його віру, упокорення і надію на майбутнє життя.

Авжеж, мені здається, що такий кінець, врешті, кращий за будь-який інший. Припустімо, що ви дуже багаті й ні в чому собі не відмовляєте, і ось ви кажете свого останнього дня: «Я дуже багатий, мене всі добре знають, я все своє життя перебував у найкращому товаристві і, дякувати богу, походжу з славетної родини. Я чесно служив своєму королю і батьківщині. Я пробув кілька років у парламенті, де, зважуюсь сказати, до моїх слів прислухалися і добре сприймали їх. Я не завинив нікому жодного шилінга, навпаки – позичив своєму давньому університетському товаришеві Джеку Лазареві п'ятдесят фунтів, і виконавці моєї духівниці не будуть квапити його віддати борг. Я залишаю дочкам по десять тисяч фунтів – дуже добрий посаг для дівчат; я відписую все столове срібло, меблі й будинок на Бейкер-стріт з чималою часткою майна, належною їй за законом, своїй дружині в довічне володіння, а свої землі, гроші в державних паперах і свою пивницю з добірними винами на Бейкер-стріт – синові. Я залишаю двадцять фунтів річного прибутку своєму камердинерові і ручуся, що після моєї смерті ніхто нічого мені не закине». Або ж припустімо, що ваша лебедина пісня буде цілком інакша – ви скажете: «Я бідний, пригнічений горем, розчарований старий чоловік, і ціле життя мені не щастило. Доля не обдарувала мене ні розумом, ні майном, і я визнаю, що допускався безлічі помилок. Визнаю, що я часто забував свій обов'язок. Я не можу сплатити своїх боргів. На своїй смертній постелі я лежу безпорадний, покірний і благаю прощення за свою нездарність, припадаючи з покаянним серцем до ніг божого милосердя».

Котру з цих двох промов ви б собі вибрали для прощального слова на своєму похороні? Старий Седлі виголосив останню. І з покірним серцем, тримаючи за руку свою дочку, розлучився з життям, лишивши позад себе всі свої кривди й життєву суєту.

– Бачиш, – мовив старий Осборн своєму онукові, – як доля винагороджує порядність, працьовитість, уміння добре вкласти гроші і таке інше. Глянь на мене і на мій банківський рахунок. І глянь на свого бідного діда Седлі з його невдачами. А він був багатший за мене двадцять років тому, куди багатший – на

цілих десять тисяч фунтів!

Крім цих осіб та ще родини містера Клепа, яка приїхала з Бромптона висловити свої співчуття, жодна жива душа не поцікавилася старим Джоном Седлі й не згадала, що така людина жила на світі.

Коли містер Осборн уперше почув від свого приятеля полковника Баклера (про що нам уже розповів малий Джорджі), який чудовий офіцер майор Доббін, він сприйняв ті слова досить-таки зневажливо й не захотів повірити, що таки незграба може бути розумним і мати добру славу. Але йому довелося почути такі самі відгуки про майора й від інших своїх знайомих… Сер Вільям Доббін був дуже високої думки про свого сина й розповідав багато історій, які підтверджували, що він освічений, відважний і має в світі добру славу. Нарешті прізвище майора з'явилося в списку гостей на проханих обідах кількох вельмож, і ця обставина зробила величезне враження на старого аристократа з Рассел-сквер.

Оскільки Джорджі перейшов до свого діда, майорові як його опікунові довелося зрідка зустрічатися зі старим Осборном. Під час одного з таких побачень цей джентльмен як добрий ділок, переглядаючи майорові звіти про справи хлопця та його матері, зробив одне дивовижне відкриття, яке його прикро вразило я одночасно втішило: виявилося, що частина грошей, на які жили бідолашна вдова з сином, ішла з власної кишені Вільяма Доббіна.

Коли старий Осборн напосівся на майора, той, не вміючи брехати, почервонів, почав верзти щось недоладне і врешті признався.

– Той шлюб, – сказав він (при цих словах обличчя співрозмовника потемніло), – відбувся великою мірою завдяки мені. Я вважав, що мій бідолашний товариш зайшов надто далеко і якби відступився від узятих на себе зобов'язань, то зганьбив би своє ім'я і занапастив би місіс Осборн. І коли вона лишилася без будь-яких засобів, мені здалося, що я повинен підтримувати її своїми заощадженнями.

– Майоре Доббіне, – мовив містер Осборн, суворо дивлячись на нього і теж почервонівши, – ви зробили мені велику кривду, але дозвольте сказати вам, сер, що ви чесна людина. Ось вам моя рука, сер. Мені й на думку не спадало, що моя парость жила на ваші кошти…

І вони потиснули один одному руки.

Нашого лицеміра дуже збентежило те, що його добродійництво було викрите. А проте він, користуючись нагодою, спробував уласкавити старого й примирити його з пам’яттю про сина.

– Джордж був шляхетний хлопець, – сказав він. – Ми всі його любили й ладні були зробити для нього все що завгодно. Я тоді був ще молодий і дуже пишався, що він приятелював зі мною, мені було приємніше бувати з ним, ніж у товаристві самого головнокомандувача. Я ніколи не бачив, другого такого мужнього, відважного й чудового офіцера, як він. – І Доббін розповів старому все, що міг пригадати про сміливі подвиги його сина. – А який Джорджі схожий на нього!

– Він такий схожий на нього, що інколи мені аж страшно стає, – признався дід.

Разів зо два майор приїздив обідати до містера Осборна (це було в той час, як містер Седлі хворів), і коли вони лишалися вдвох після обіду, то розмовляли про полеглого героя. Батько, своїм звичаєм, хизувався сином і, перераховуючи його подвиги, не забував похвалити й себе, але відчувалося, що він полагіднішав, його гнів на бідолашного Джорджа пригас, і добре серце Доббіна тішили ці ознаки примирення. Другого вечора старий Осборн уже називав майора Вільямом, як у ті часи, коли Доббін і Джордж були дітьми, і наш чесний приятель побачив у цьому добру ознаку.

Наступного дня під час сніданку, коли міс Осборн з властивою її вікові і вдачі різкістю зважилась на якесь глузливе зауваження щодо вигляду й поведінки майора, господар дому перебив її:

– Ти сама рада була б підхопити його, голубонько, та не на ті зуби горішок, ха-ха-ха! Вільям чудовий хлопець.

– Оце правда, дідусю, – схвально сказав Джорджі, підійшов до старого, схопив його за довгі сиві бакени й поцілував, радісно всміхнувшись. А ввечері переповів усю цю розмову матері, яка цілком з ним погодилася.

– Авжеж, він має золоте серце, – мовила вона. – Твій дорогий тато завжди так казав. На світі небагато знайдеться таких добрих і справедливих людей, як Доббін.

Саме тоді нагодився майор, і, мабуть, тому Емілія почервоніла. А малий шибеник ще дужче збентежив матір, до-

казавши при Доббінові кінець вранішньої розмови.

– Чуєте, Добе, – мовив він, – одна чарівна леді хоче вийти за вас заміж. Вона має купу грошей, носить накладку і з ранку до вечора лає челядь.

– Хто ж це? – запитав Доббін.

– Тітка Осборн! – відповів хлопець. – Так сказав дідусь. Ох, Добе, як було б чудово, якби ви стали моїм дядьком!

Тієї миті деренчливий голос старого Седлі з другої кімнати покликав Емілію, і сміх затих.

Не було сумніву, що погляди старого Осборна змінилися. Інколи він розпитував Джорджі про його дядька і сміявся, коли онук показував, як Джоз вигукує: «Пожалься боже!» – і жадібно їсть юшку. Одного разу старий сказав:

– Негарно передражнювати родичів, ти ще надто зелений для цього. Міс Осборн, коли ти сьогодні поїдеш кататися, завези мою картку містерові Седлі, чуєш? З ним я ніколи не сварився.

У відповідь надійшла Джозова картка, і його та майора Доббіна запросили на обід – мабуть, найпишніший і найбезглуздіший обід, які будь-коли влаштовував містер Осборн. Було виставлено напоказ усе родинне срібло й скликано найкращих гостей. Містер Седлі вів до столу міс Осборн, і вона була до нього дуже ласкава; зате вона майже не розмовляла з майором, який скромно сидів далеко від неї біля містера Осборна. Джоз дуже поважно заявив, що такої черепахової юшки він ще зроду не їв, і запитав містера Осборна, де він бере мадеру.

– Це з тих вин, що від Седлі, – шепнув дворецький господареві.

– Я купив її дуже давно й заплатив добрі гроші, – уголос відповів містер Осборн своєму гостеві, а тоді пошепки сказав сусідові праворуч: – Я купив її на розпродажі в того неборака.

Кілька разів старий розпитував майора про… про місіс Осборн, а на цю тему Доббін міг говорити довго й дуже красномовно. Він розповів містерові Осборну про її страждання, про її гарячу відданість чоловікові, пам’ять якого вона шанує й досі, про те, як ласкаво, з яким почуттям обов’язку вона підтримувала своїх батьків і як віддала свого сина, коли їй здалося, що так треба зробити.

– Ви не знаєте, що вона витерпіла, сер! – мовив добрий

майор тремтячим голосом. – І я сподіваюся й вірю, що ви помиритеся з нею. Якщо вона й забрала у вас сина, то зате віддала вам свого. І хоч як ви любили Джорджа, будьте певні, що свого вона любить удесятеро більше!

– Далебі, ви добрий хлопець, сер! – тільки й сказав містер Осборн.

Йому ніколи не спадало на думку, що вдові могло бути боляче розлучатися з сином чи що його багатство стало причиною її горя. Вирішено, що їм треба якнайшвидше помиритися, і серце Емілії починало вже калатати на думку про страшну зустріч з Джорджевим батьком.

Але тій зустрічі так і не судилося відбутися. Перешкодила затяжна хвороба й смерть старого Седлі, після чого певний час не могло бути й мови про зустріч. Це лихо та й інші події, мабуть, вплинули на містера Осборна. Останнім часом він дуже підупав на силі, постарів і заглибився в себе. Він посилав по своїх адвокатів і, певне, дещо змінив у духівниці. Лікар, оглянувши старого, сказав, що він дуже виснажений, неспокійний, а тому не вадило б пустити йому трохи крові й повезти його на море, але старий від усього цього відмовився.

Якось, коли він мав зійти вниз на сніданок, служник, не заставши господаря в їдальні, подався до його туалетної кімнати й побачив його долі біля столика. Він був непритомний. Викликали міс Осборн, послали по лікарів, Джорджі, що мав їхати до школи, залишили вдома. Лікарі пустили хворому кров, поставили банки. Осборн опритомнів, але мова до нього не повернулася, хоч разів зо два він щосили намагався щось сказати. Через чотири дні він помер. Лікарі зійшли вниз сходами, помічники грабаря піднялися ними нагору; всі віконниці з боку саду на Рассел-сквер позачиняли. З Сіті примчав Буллок.

– Скільки грошей він залишив хлопцеві? Не половину ж? Певне, поділив їх нарівно між усіма трьома?

То була тривожна хвилина.

Що ж надаремне силкувався сказати бідолашний старий? Я сподіваюся, що він хотів побачити Емілію і помиритися з милою, вірною дружиною свого сина, перше ніж відійти з цього світу. Цілком можливо, що так воно й було насправді, бо його духівниця засвідчила, що зненависть, яку він так довго плекав, зникла з його серця.

У кишені його халата знайшли листа з великою червоною печаткою, якого Джордж написав йому з Ватерлоо. Певне, старий переглядав ще й інші папери, які торкалися сина, бо в кишені був також ключ від скриньки, де він їх тримав. Печатки були зламані й конверти розірвані, мабуть, ще напередодні нападу, бо коли дворецький заносив йому чай до кабінету, то застав господаря над великою родинною біблією.

Коли розпечатали духівницю, виявилося, що половину майна залишено Джорджеві, а решту поділено нарівно між сестрами. Містерові Буллоку запропоновано або провадити далі справи торгового дому в інтересах усіх спадкоємців, або вийти з нього, якщо він виявить таке бажання. Річний прибуток у сумі п'ятсот фунтів, вираховуваний із Джорджевої частки, був відписаний його матері, «вдові мого улюбленого сина Джорджа Осборна», яка мала перебрати на себе опікунство над своєю дитиною.

«Майор Вільям Доббін, приятель мого улюбленого сина», був призначений виконавцем духівниці, «і оскільки він з доброти й щедрості своєї підтримував на свої власні кошти мого онука і вдову мого сина, коли ті лишилися без будь-яких засобів (читав далі адвокат), я тут дякую йому від щирого серця за його любов і ласку до них і прошу його прийняти від мене суму, достатню для купівлі чину підполковника, або використати її на свій розсуд».

Коли Емілія довідалась, що свекор помирився з нею, серце її розтопилось і сповнялося вдячності за той спадок, який він їй залишив. Та коли вона почула, що їй повернуто Джорджі, й дізналася, як це сталося і завдяки кому, а також про те, що добросердий Вільям підтримував її в біді, що це він дав їй чоловіка й сина, – о, тоді вона впала навколішки й почала молитися, щоб господь благословив його вірне, ласкаве серце? Вона схилилася в покірному, доземному поклоні перед тим прекрасним, великодушним коханням.

І за таку дивовижну відданість, за всю ту доброту вона могла заплатити лише вдячністю – самою лише вдячністю! Коли вона думала про іншу винагороду, з могили вставав образ Джорджа й казав: «Ти моя, тільки моя, нині й навіки!»

Вільям знав, які почуття хвилюють її серце, – хіба він не присвятив ціле своє життя на те, щоб угадувати їх?

Повчально відзначити, як виросла місіс Осборн в очах

знайомих їй людей, коли став відомий зміст духівниці старого купця. Джозові служники, які дозволяли собі опиратися скромним вказівкам Емілії і заявляти, що «спитають господаря», чи виконувати їх, тепер не зважувались на такі вихватки. Куховарка перестала глузувати з її приношених старомодних суконь (які, звичайно, годі було порівнювати з елегантними уборами тієї дами, коли вона, вичепурившись, ішла в неділю на вечерню до церкви); решта челяді вже не бурчала, коли чула дзвінок Емілії, і негайно відгукувалась. Візник, який невдоволено казав, що нічого дарма ганяти коней і робити з карети лікарню задля старого й місіс Осборн, тепер возив її дуже радо і, боячись, щоб його не замінили візником містера Осборна, питав:

– Хіба ті візники з Рассел-сквер знають місто і хіба вони гідні сидіти на козлах перед справжньою леді?

Джозові друзі – і чоловіки, й жінки – раптом зацікавились Емілією, і на столику в її передпокої почала збиратися купа карток тих, хто засвідчував їй своє співчуття. Сам Джоз, що досі вважав сестру добродушною, покірною жебрачкою, якій він був зобов'язаний давати шматок хліба й притулок, перейнявся великою пошаною до неї та до багатого хлопчика, свого небожа; він узяв собі в голову, що «бідолашній сестричці» потрібні зміни й розваги після всіх тривог і злигоднів, які їй довелось витримати, почав снідати вдома й за столом люб'язно розпитувати її, що вона думає робити вдень.

Як опікунка Джорджі Емілія, за згодою другого його опікуна, майора, запропонувала міс Осборн і далі мешкати на Рассел-сквер. Однак та леді, подякувавши за ласку, заявила, що вона й у голові собі не покладала жити самотою в тому понурому будинку, і в глибокій жалобі перебралася зількома давніми слугами до Челтнема. Решті челяді щедро заплачено, і всю її звільнено. Відданий старий дворецький, якому міс Осборн запропонувала залишитися в неї, сам відмовився від місця, воліючи вкласти свої заощадження в шинок (будемо сподіватися, що йому не довелось бідувати). Коли міс Осборн відмовилась мешкати на Рассел-сквер, місіс Осборн порадилася з приятелями й також не захотіла переїздити в те похмуре старе житло. Будинок спорожнили; дороге опорядження, важкі свічники та непривабливі потемнілі дзеркала булл складені й запаковані, пишну їдальню з рожевого дерева обвили соломою,

килими згорнули й перев'язали мотузками, невеличку бібліотеку вибраних книжок у чудових палітурках склали в два ящики з-під вина, і все це добро відвезлиількома величезними фургонами в Пантехнікон,[370] де воно мало зберігатися до повноліття Джорджа. А великі, важкі, темні скрині з срібним посудом помандрували до шановних Стампі й Роді і зникли в підвалах цих славнозвісних банкірів, де теж мали чекати того самого терміну.

Одного дня Емілія, вбрана в усе чорне, взяла Джорджа за руку й пішла до того спорожнілого будинку, в якому не була з часів свого дівоцтва. Майданчик перед входом, де вантажили й відправляли фургони, був засмічений соломою. Мати з сином зайшли всередину до великих порожніх кімнат з темними прямокутниками на стінах, де раніше висіли картини й дзеркала. Потім вони піднялися широкими, не застеленими кам'яними сходами нагору, в кімнату, де, як пошепки сказав Джордж, помер дідусь, а тоді ще вище, до спальні самого Джорджа. Емілія і далі тримала за руку сина, але думала не тільки про нього. Вона знала, що ця кімната належала й батькові Джорджа.

Емілія підійшла до відчиненого вікна (одного з тих вікон, на які часто дивилася з тугою в серці, коли в неї забрали дитину) і звідти, глянувши понад деревами Рассел-сквер, побачила старий будинок, де народилася сама й де прожила багато щасливих днів своєї благословенної юності. Вони враз усі воскресли в її пам'яті: веселі свята й ласкаві обличчя, безтурботна, радісна, давно минула пора, а за нею – довгі муки й випробування, що пригнітили її своїм тягарем. Емілія думала про них і про того чоловіка, що був її постійною опорою, її добрим генієм, благодійником і ніжним, великодушним другом.

– Гляньте, мамо, – мовив Джорджі, – тут на шибці надряпано алмазом «Дж. О.» Я раніше не бачив цих літер, і це не я їх надряпав!

– Це була кімната твого тата ще до того, як ти з'явився на світ, – відповіла вона і, почервонівши, поцілувала сина.

Емілія була дуже мовчазна, коли вони поверталися в Річмонд, де вони тимчасово мешкали і куди усміхнені, метушливі адвокати приїздили відвідати місіс Осборн (свої візити вони, звичайно, вписували їй потім у рахунок); там,

певна річ, була кімната й для майора Доббіна, який часто з'являвся до них верхи, бо мав багато справ, пов'язаних з опікою над Джорджем.

Джорджа на невизначений час забрали з закладу містера Віла, а тому джентльменові доручили скласти напис для гарної мармурової плити, яку мали поставити в церкві Сиротинця під пам'ятною дошкою капітанові Джорджу Осборнові.

Місіс Буллок, тітка Джорджі, хоч те мале чудовисько і пограбувало її на половину суми, яку вона сподівалася отримати від батька, все-таки засвідчила свою незлобливість і помирилася з матір'ю та сином. Роугемптон недалеко від Річмонда; і ось одного дня до будинку Емілії в Річмонді під'їхала карета з зображенням золотих биків на дверцятах і з недокрівними дітьми всередині. Родина Буллоків з'явилася в садку, де Емілія читала книжку. Джоз сидів у альтанці і безтурботно вмочав полуниці у вино, а майор в індійській куртці підставляв спину Джорджі, якому заманулося пограти в довгу лозу. Хлопець беркицьнувся і влетів у зграйку малих Буллоків з величезними чорними бантами на капелюшках і широкими чорними поясами; вони йшли в супроводі своєї матінки, теж убраної в жалобу.

«Він за віком якраз пара моїй Розі», – подумала дбайлива матуся і глянула на своє любе дитя – хворобливу семирічну дівчинку.

– Розо, підійди й поцілуй свого любого кузена, – мовила місіс Фредерік. – Ти не знаєш мене, Джордже? Я твоя тітка.

– Я знаю вас дуже добре, – відповів Джордж, – але не люблю цілуватися. – І він ухилився від пестощів слухняної кузини.

– Проведи мене до своєї матері, пустунчику, – сказала місіс Фредерік, і дами зустрілися після багаторічної перерви.

Поки Емілію долали турботи й злидні, місіс Буллок жодного разу не подумала відвідати її, але тепер, коли вдова посіла досить помітне становище в світі, зовиця, звичайно, прийшла, – а як же інакше?

Те саме зробили й багато інших. Наші давні знайомі міс Суорц та її чоловік галасливо налетіли з Гемптон-корт з лакеями у жовтогарячих лівреях, і мулатка бурхливо, як завжди, почала виливати Емілії свою любов. Віддаймо їй

належне: вона й далі любила б Еммі, якби могла з нею бачитися. Та que voulez vous? – у такому величезному місті людям ніколи бігати й розшукувати друзів; коли вони випадають з наших лав, то зразу губляться, а ми крокуємо далі без них. Хіба чиюсь відсутність помічають на Ярмарку Суєти?

Одне слово, ще не скінчилася жалоба по містерові Осборну, як Еммі опинилася в центрі вишуканого світського товариства, члени якого не могли навіть уявити собі, що хтось, допущений у їхнє коло, не вважав за велике щастя знатися з ними. Серед них, мабуть, не було жодної дами, що не мала б у родині пера, хоч її чоловік міг просто торгувати маринадами в Сіті. Деякі з тих дам були дуже вчені й добре з усім обізнані: читали твори місіс Сомервіл[371] і вчащали до Королівського інституту.[372] Інші були суворими протестантками і трималися Ексетер-гола.[373] Треба визнати, що Еммі цілком розгублювалася серед їхнього базікання і страшенно змучилася, коли раз чи два мусила прийняти запрошення місіс Буллок. Та дама наполегливо опікувалася нею і великодушно взялася виховувати її. Вона підшукувала для Емілії кравчинь, перевіряла, як вона господарює, і стежила за її манерами. Вона часто приїздила з Роугемптона й розважала зовицю нудною світською балаканиною і нікчемними двірськими плітками. Джоз любив послухати місіс Буллок, зате майор сердито покидав товариство, коли з'являлася ця дама зі своєю дешевою світськістю. На одному з найвишуканіших Буллокових обідів він примудрився заснути під самим носом у лисого банкіра (Фредові все ще дуже хотілося, щоб осборнівські гроші перейшли від Стампі й Роді до їхнього банку), а тим часом Емілія, що не знала латини, не чула, хто написав останню статтю в «Едінбурзькій газеті», яка набула великого розголосу, і нітрохи не сумувала чи, навпаки, не раділа з приводу несподіваного виверту містера Піла під час обговорення фатального законопроекту про пільги католикам, сиділа мовчки серед дам у просторій вітальні, дивлячись крізь вікно на оксамитові моріжки, рівненькі стежечки, всипані жорствою, і блискучі дахи теплиць.

– Вона, мабуть, добра, але нудна, – зауважила місіс Роді. – А той майор, видно, дуже нею épris.[374]

– Їй бракує стильності, – додала місіс Голіок. – Вам, голубко, ніколи не пощастить її виховати.

– Вона темна людина й нічим не цікавиться, – мовила місіс

Глаурі замогильним голосом і сумно похитала високим капелюшком. – Я спитала її, коли, на її думку, впаде папа римський: тисяча вісімсот тридцять шостого року, як вважає містер Джоулс, чи тисяча вісімсот тридцять дев'ятого, як вважає містер Уопшот, а вона каже: «Бідний папа! Хоч би з ним нічого не сталось. А що він зробив?»

– Вона вдова мого брата, – відповіла місіс Фредерін, – і мені здається, що вже саме це зобов'язує нас, любі мої, приділяти їй увагу й тепер, коли вона виходить у світ, допомагати їй порадою. Ви ж розумієте, що в тих, чиї *розчарування* всім відомі, не може бути *корисливих* міркувань.

– Бідна та місіс Буллок, – сказала місіс Роді своїй приятельці місіс Голок, коли вони разом їхали додому, – вічно вона щось задумує і влаштовує! Вона хоче, щоб місіс Осборн перенесла свій рахунок з нашого банку до їхнього. А як вона підлещується до її хлопця і все садовить його біля своєї підсліпуватої Рози, аж смішно дивитися!

– Хай би та Глаурі вдавилася своїм «Грішним чоловіком» та «Битвою Армагеддона»! – вигукнула її співрозмовниця, і карета, гуркочучи, поїхала по Патні-брідж.

Але це товариство було надто вишуканим для Еммі, і всі застрибали з радощів, коли вирішено було податися в закордонну подорож.

Розділ LXII
AM RHEIN[375]

Минуло кілька тижнів після змальованих подій, і ось одного чудового ранку, коли парламент закрився і все порядне лондонське товариство почало виїздити на літо з міста в пошуках розваг чи здоров'я, від Тауерської пристані відчалив пароплав «Батавець», навантажений добірною компанією англійських утікачів. На юті були напнуті тенти, лавки й проходи заповнили десятки рум'яних дітей, заклопотані няньки, дами в чудових рожевих капелюшках і літніх сукнях, чоловіки, в дорожніх кашкетах і полотняних піджаках, із щойно відпущеними задля мандрівки вусами, кремезні, охайні ветерани в накрохмалених краватках і старанно вичищених капелюхах, – одне слово, всі ті, хто, відколи скінчилась війна, наповнює Європу і привозить своє національне «Goddem»[376] в усі міста континенту. Всюди лежали цілі купи коробок з капелюшками, брамівських скриньок[377] з письмовим приладдям та несесерів. Серед пасажирів були веселі кембріджські студенти зі своїм вихователем, що їхали в наукову експедицію до Нонненверта або Кенігсвінтера; були ірландські джентльмени з розкішними бакенами й коштовними оздобами, що розмовляли тільки про коней, надзвичайно чемні з молодими дамами на борту, яких кембріджські хлопці та їхній блідий вихователь, навпаки, уникали з просто-таки дівочою соромливістю, були старі пелмелські гультяї, які пливли в Емс і Вісбаден лікуватися водами – промити шлунки від обідів минулого сезону – і грати потроху в рулетку та treaite et quarante,[378] щоб підтримувати в собі приємне збудження; був там і старий Мафусаїл, що одружився з молоденькою дівчиною, а біля нього – капітан гвардії Папільйон, який носив її парасольку й путівники; був і юний Май, що їхав у шлюбну подорож з дружиною (колишньою місіс Зимлер, яка ходила до школи разом з бабусею містера Мая); був сер Джон і міледі з десятком діточок і такою ж кількістю няньок; і, нарешті, вельможі з вельмож – родина Голодвірсів, що сиділи осторонь, недалеко від капітанського містка, всіх пасли очима, але ні до кого не озивалися. Їхні прикрашені коронами карети, увінчані купами вичовганих валіз, стояли на передній палубі, затиснуті

десятком інших карет. Пробратися повз них було нелегко, і бідні пасажири з носових кают не мали де розгулятися. Серед тих пасажирів було кілька розкішно вбраних джентльменів з Гаундсдіча,[379] що, хоч возили з собою харчі, могли б закупити половину веселої публіки з великого салону; кілька вусатих молодиків з папками, які, не побувши на кораблі й півгодини, взялися за свої ескізи; дві-три французькі femmes de chambre, яких почало страшенно вгойдувати, коли пароплав ще не минув навіть Грінвіча; кілька візників, що розташувалися в сусідстві зі стійлами для коней, яких вони доглядали, або, перехилившись через борт над загрібним колесом, розмовляли про те, які коні придатні для Леджера[380] і скільки вони самі виграють чи програють на гудвудських перегонах.

Усі провідники, обнишпоривши пароплав і розмістивши своїх різномастих господарів по каютах і на палубі, зійшлися докупи і, покурюючи, завели розмову; до них приєднались євреї з Гаундсдіча й почали роздивлятися на карети. Там стояв великий повіз сера Джона, де вміщалося тринадцять душ, екіпаж лорда Мафусаїла, коляска, бричка й фургон лорда Голодвірса, за які він полишав платити кому завгодно. Диво дивне, як мілорд взагалі добував гроші на видатки в дорозі! Джентльмени-євреї знали, скільки в його милості грошей в кишені, які відсотки він заплатив за них і хто йому їх дав. Був там, нарешті, ще один чистенький гарний дорожній екіпаж, на який задивлялися ці джентльмени.

– A qui est cette voiture là?[381] – запитав один джентльмен-провідник з великим сап’яновим гаманом і сережкою у вусі в другого, з такою самою сережкою і сап’яновим гаманом.

– C’est à Kirsch, je bense – je l’ai vu toute à l’heure, qui brenoit des sangviches dans la voiture,[382] – відповів той вишуканою французько-німецькою мовою.

Тієї миті Кірш вигулькнув з сусіднього трюму, де він, щедро послуговуючись лайливими словами з усіх мов світу, горлав на матросів, що розкладали багаж пасажирів. Підійшовши до своїх колег-перекладачів, він сказав їм, що карета належить одному страшенно багатому набобові а Калькутти і Ямайки, якого він найнявся супроводжувати в дорозі. Саме тоді якийсь юний джентльмен, що його попросили забратися з містка між барабанами коліс, стрибнув звідти на дах карети лорда Мафусаїла, потім по інших екіпажах та імперіалах досяг своєї

карети, зсунувся з неї і крізь віконце заліз усередину під схвальні вигуки провідників, що стежили за ним.

– Nous allons avoir une belle traversée,[383] мосьє Джордж, – мовив Кірш, вищиривши зуби й ледь піднявши кашкета з золотим галуном.

– Ідіть до біса з своєю французщиною, – сказав юний джентльмен. – Де бісквіти?

Кірш відповів йому вже по-англійському, тобто такою англійською мовою, на яку був здатен, бо хоч йому не чужі були всі мови, до пуття він не знав жодної і говорив усіма так само легко й неправильно.

Тим владним юним джентльменом, що накинувся на бісквіти (і справді пора було підживитися, бо він поснідав у Річмонді три години тому), виявився наш приятель Джордж Осборн. Дядько Джоз і його мати сиділи на юті разом з джентльменом, з яким переважно бавили час, – вони всі четверо вирушили в літню подорож.

Джоз сидів на палубі під тентом, майже біля графа Голодвірса та його дружини, і не зводив з них очей. Це вельможне подружжя здавалося трохи молодшим, ніж того багатого на події 1815 року, коли – Джоз тепер пригадав – він бачив його в Брюсселі (в Індії він, звичайно, завжди казав, що близько знайомий з родиною графа). Коси леді Голодвірс, тоді темні, тепер були чудового золотаво-каштанового кольору, а бакени графа Голодвірса, раніше руді, стали яро-чорні й поблискували на світлі то червоним, то зеленим. Та хоч як змінилася ця шляхетна пара, вона цілком заполонила Джозові думки. Присутність лорда так його зачарувала, що він не міг більше ні на що дивитися.

– Видно, ті люди вас дуже цікавлять, – сказав Доббін, глянувши на Джоза, і всміхнувся.

Емілія також засміялась. Вона була в брилику з чорними стрічками і взагалі вбрана в чорне, але весела метушня, що завжди панує під час подорожі, приємно хвилювала її, а тому вигляд у неї був не сумний, а щасливий.

– Який чудовий день! – сказала Еммі й додала дуже оригінальне зауваження: – Сподіваюся, бурі не буде.

Джоз зневажливо махнув рукою, водночас позирнувши з-під опущених вій на вельмож, що сиділи навпроти.

– Якби ти побувала там, де плавали *ми*, – сказав він, – то не

зважала б на погоду!

А проте й він, досвідчений мандрівник, змучений хитавицею, ночував у кареті, де провідник відпоював його грогом та іншими такими самими ліками.

У належний час ця весела компанія висадилася на роттердамській пристані, звідки інший пароплав відвіз її до Кельна. Там карету і всю родину спустили на берег, і Джоз неабияк утішився, дізнавшись, що про його приїзд кельнські газети повідомили так: «Her Graf Lord von Sedley nebst Begleitung aus London».[384] Він узяв з собою придворний костюм і наполіг, щоб Доббін також прихопив свої військові відзнаки. Він заявив, що має намір відрекомендовуватись усім тим чужоземним дворам і засвідчувати пошану тим володарям, землі яких він ощасливить своїми відвідинами.

Хоч би де спинялися наші подорожні, містер Джоз за кожної нагоди завозив свою і майорову візитні картки «нашому послові». Доббінові насилу пощастило вмовити його не надягати трикутного капелюха й панталонів у гості до англійського консула у вільному місті Юденштадті, коли той урядовець запросив наших друзів на обід. Джоз вів дорожній щоденник, де ретельно відзначав вади й переваги різноманітних готелів, у яких зупинявся, і вин та страв, яких йому довелося скуштувати.

Щодо Еммі, то вона була щаслива й задоволена. Доббін носив за нею розкладний стільчик та ескізник і захоплювався малюнками милої художниці, як ніхто досі. Вона або сиділа на палубі й малювала скелі та замки, або верхи на ослику підіймалася до старовинних розбійницьких башт у супроводі своїх двох ад’ютантів – Джорджі й Доббіна. Еммі сміялася – і сам майор також – з кумедного видовища, коли він, сидячи верхи на ослі, волочив по землі свої довгі ноги. Майор був за перекладача для всього товариства, бо, читаючи військову літературу, добре вивчив німецьку мову; він також розігрував разом із захопленим Джорджем баталії на Рейні і в Пфальці. Джордж за кілька тижнів, завдяки щоденним розмовам з містером Кіршем на передку карети, чудово опанував верхньонімецьку говірку і жваво торохтів з готельними служниками та форейторами, що безмежно тішило його матір і викликало добродушну посмішку в опікуна.

Містер Джоз рідко брав участь у післяобідніх виїздах своїх

супутників. Він волів поспати чи поніжитись в альтанках чарівних готельних садків. Ох, ті незрівнянні рейнські садки! Чудові, тихі, осяяні сонцем краєвиди, пологі, бузкового кольору пагорби, верхи яких віддзеркалюються у величній річці, – хто, хоч раз побачивши вас, не збереже вдячної пам'яті про ці картини мирного спокою і краси? Відклади перо і тільки подумай про ту прекрасну рейнську землю – і вже відчуєш себе щасливим. У таке літнє надвечір'я череди корів повагом «ходять з пагорбів, ревуть і подзенькують дзвониками, йдучи до старовинного містечка з давніми фортечними ровами і брамами, з баштами й каштанами, що кидають на траву видовжені синюваті тіні; небо й річка внизу палають рожево-золотим полум'ям; місяць теж зійшов уже, блідий, ледве помітний на багряному небі. Сонце сідає за величні гори, увінчані численними замками, ніч западає раптово, річка дедалі темнішає, і тільки світло з вікон старовинних укріплень відбиваються в мерехтливій воді й мирно світяться віконця у висілках, що туляться до підніжжя пагорбів на протилежному березі.

Отже, Джоз довго й солодко спав, прикривши обличчя індійською хусткою, потім переглядав вісті з Англії і прочитував усю, від слова до слова, чудову «Газету Галіньяні» (хай усі англійці, що колись побували за кордоном, благословляють засновників і власників того піратського листка!), – та чи він читав, чи спав, друзів не вельми журила його відсутність. Так, вони були щасливі. Вечорами вони часто ходили в оперу до тих милих скромненьких театрів у німецьких містечках, де аристократки проливають сльози і плетуть шкарпетки по один бік, міщанки – по другий, його ясновельможність князь зі вельможною родиною, всі гладкі й добродушні, розташовуються у великій ложі посередині, а партер заповнюють елегантні, тонкі, мов лозина, офіцери з вусами кольору соломи і з мізерною платнею. Тут для Еммі відкрилося невичерпне джерело радощів, тут вона вперше спізнала чари Моцарта й Чімарози.[385] Про музичний смак майора ми вже згадували й хвалили його гру на флейті. Але, мабуть, найбільшу втіху він діставав у театрі від того, що бачив захоплення Еммі. Ті божественні твори ввели її в новий світ любові і краси. Емілія була надзвичайно чутлива – то хіба ж могла вона лишитись байдужою, слухаючи Моцарта? Ніжні арії з «Дон Жуана» давали

їй таку насолоду, що вона, молячись увечері перед сном, питала: чи не гріх відчувати такий захват, яким сповнювалося її лагідне серце, коли вона слухала «Vedrai Carino» чи «Batti Batti»? Врешті вона звернулася з цим питанням до майора, свого духовного порадника, але той (сам людина побожна й благочестива) сказав, що в нього особисто всяка краса в мистецтві чи в природі викликає не тільки почуття щастя, а й вдячності і що втіха, яку ми отримуємо, коли слухаємо чудову музику або споглядаємо зірки на небі, гарний краєвид чи картину, – велике добро, за яке ми повинні дякувати небу так само щиро, як і за всі інші земні дари. І у відповідь на несміливі заперечення місіс Осборн (запозичені з певних теологічних праць, як от «Праля з парафії Фінчлі» та інші твори тієї самої школи, якими її постачали в Бромптоні) Доббін розповів їй східну казку про пугача, що вважав, ніби сонячне світло нестерпне для очей, а соловейко – птах, якого надто перехвалили.

– Одним властиво співати, а іншим пугикати, – сміючись, закінчив він, – а вам з таким голосом, звичайно, місце серед соловейків.

Мені дуже приємно спинятися на цій порі її життя і думати, що тоді Емілія була весела й щаслива. Адже досі вона недовго жила в добрі, і умови не дуже сприяли вихованню в неї смаку і розуму. До останнього часу над нею мали владу люди вульгарного розуму. Така доля судилася багатьом жінкам. І оскільки в кожній особі прекрасної статі її посестри вбачають свою суперницю, то її несміливість вони поблажливо називають дурістю, делікатність – тупістю, а найсуворіше жіноча інквізиція судить її мовчанку. Насправді ж та мовчанка – тихий протест, боязке заперечення нестерпних претензій людей, що мають владу. Так само, мій дорогий освічений читачу, якби ви чи я опинилася сьогодні ввечері, скажімо, серед продавців городини, навряд чи наша розмова з ними була б така вже й блискуча; і з іншого боку, якби продавець городини опинився за вашим вишуканим, культурним чайним столом, де всі так і сиплють дотепами, де кожна бездоганна світська дама граційно обливає брудом своїх приятельок, дуже можливо, що цей чужинець був би не вельми говірким і вже напевне нікого б не зацікавив, та й сам ніким би це зацікавився.

Крім того, згадаймо, що бідолашна Емілія досі ніколи ще не

зустрічалася зі справжнім джентльменом. Мабуть, вони взагалі трапляються рідше, ніж комусь здається. Хто з нас серед своїх знайомих знайде багато людей, опанованих високою метою, завжди правдивих, обдарованих особливою, кришталевою чесністю, людей, відсутність підлоти в яких робить їх простими, людей, що можуть дивитись у вічі світові, з однаковою мужньою прихильністю до великого й до малого? У нас є сотні знайомих, що мають дуже гарно пошиті сюртуки, десятків зо два мають чудові манери, одна чи дві щасливі істоти потрапили, так би мовити, в коло найвибраніших, у самий центр, в осередок вищого світу, – та скільки серед них справжніх джентльменів? Візьмімо по клаптику паперу, і нехай кожен складе свій список.

Я без будь-яких вагань записую туди свого приятеля майора. Він мав дуже довгі ноги, жовте обличчя й ледь шепелявив, через що на перший погляд здавався трохи кумедним. Але він завжди був розважний і справедливий, жив чистим і чесним життям, мав добру голову й лагідне, щире серце. Звичайно, в нього були дуже великі руки й ноги, з чого любили кепкувати обидва Джорджі Осборни, зображаючи Доббіна в карикатурному вигляді. І, мабуть, якраз їхнє кепкування заважало сердешній Емілії належно оцінити майора. Та хіба ми самі не помилялися щодо своїх героїв і не міняли сотні разів свого ставлення до них? Протягом цих щасливих тижнів Еммі переконалася, що її думка про майора дуже змінилась.

Мабуть, то була найщасливіша пора в їхньому житті, хоч навряд чи вони це усвідомлювали. Але хто з нас усвідомлює своє щастя? Хто може згадати якусь хвилину в своєму житті й сказати, що це – найвища точка, вершина людської радості? Принаймні наша пара була неабияк задоволена і втішалася цією приємною літньою подорожжю не менше, ніж кожна інша пара, що того року виїхала з Англії. Джорджі завжди ходив з ними до театру, а після вистави шаль на плечі Еммі накидав майор. Під час прогулянок чи екскурсій хлопець завжди забігав уперед, вилазив на якусь башту чи дерево, тим часом як його розважніші супутники залишалися внизу: майор спокійно покурював свою незмінну сигару, а Еммі змальовувала краєвид або руїни. Саме під час подорожі по Німеччині я, автор цієї повісті, кожне слово якої – правда, мав приємність уперше

побачити їх і познайомитися з ними.

Полковника Доббіна і його супутників я вперше зустрів у Пумпернікелі,[386] маленькій, затишній столиці князівства (тій самій, де колись сер Пітт Кроулі показав себе таким блискучим аташе, але це було дуже давно, ще до того, як звістка про битву під Аустерліцом прогнала з Німеччини всіх англійських дипломатів). Вони прибули туди у великій кареті з провідником, зупинилися в готелі «Erbprinz»,[387] найкращому в місті. Усі звернули увагу на величну постать Джоза й на те, як він з виглядом знавця попивав чи, швидше, посмоктував йоганісбергер, замовлений до обіду. Хлопець, як ми вже помітили, теж мав добрий апетит, він наминав Schinken, Braten, Kartoffeln,[388] журавлине повидло, салат, пудинги, смажених курчат і зацукровані фрукти з відвагою, що робила честь його нації. Після п’ятнадцятої, здається, страви він закінчив обід десертом, частину якого навіть забрав із собою: якісь молодики за столом, що їх розважала незворушність хлопця, його світські, невимушені манери, порадили йому взяти ще й у кишеню жменю мигдалевого печива, яке він потім їв дорогою до театру, куди ходили всі жителі цього веселого німецького містечка. Дама в чорному, мати хлопця, сміялася, червоніла і, мабуть, була дуже задоволена, хоч трохи й ніяковіла, дивлячись на espiègleries[389] свого сина. Пам’ятаю, як полковник – Доббінові не забарилися надати це звання – з найповажнішою міною піддражнював хлопця: показував на страви, яких той ще не куштував, і припрошував його брати другу пайку – мовляв, нічого морити себе голодом.

Того вечора при великому пумпернікельському дворі князя, тобто в придворному театрі, йшов так званий гастрольний спектакль, і пані Шредер-Деврієн,[390] тоді ще в розквіті краси й таланту, виконувала роль героїні в чудовій опері «Фіделіо». З перших рядів партеру ми бачили чотирьох своїх друзів по табльдоту в ложі, яку власник готелю «Erbprinz», Швендлер, абонував для найкращих своїх гостей. І я не міг не помітити, яке враження справили чудова акторка й музика на місіс Осборн, – ми чули, що так звав її вусатий огрядний чоловік. Під час незрівнянного хору полонених, над яким здіймався в чарівній гармонії ангельський голос співачки, на обличчі в

англійської леді з'явився вираз такого захвату і блаженства, що навіть маленький Фіпс, той цинік-аташе, який розглядав її в бінокль, здивовано просюсякав:

– Бошше, єк преємно башити шінку, здатну не текі почуття!

А сцена у в'язниці, де Фіделіо, кидаючись до свого чоловіка, вигукує: «Nichts, nichts, mein, Florestan!»[391] – так схвилювала Емілію, що вона затулила обличчя хусточкою.

Тієї миті всі жінки в театрі схлипували, та, мабуть, тому, що мені судилося писати спогади саме про Емілію, я звернув увагу лише на неї.

Другого дня виконували інший твір Бетховена – «Die Schlacht bei Vittoria».[392] На початку в п'єсу введена пісня про Мальбрука як натяк на швидке просування французької армії. Потім – барабани, сурми, гук артилерії, стогін поранених, і, нарешті, переможно, могутньо звучить «Дай віку, боже, королю».

В залі було, мабуть, десятків зо два англійців, не більше; проте, зачувши улюблену знайому мелодію, всі вони – ми, молодь, у партері, сер Джон і леді Булмінстер (які найняли в Пумпернікелі будинок, щоб виховувати своїх десятьох дітей), вусатий товстун, довготелесий майор у білих парусинових штанях і леді з хлопцем, якими майор так ласкаво опікувався, навіть провідник Кірш, що сидів на балконі, – всі повставали, повиструнчувалися, засвідчуючи свою приналежність до британської нації. А Глистер, chargé d'affaires,[393] підвівся в ложі й почав кланятись на всі боки і всміхатися так ніби він представляв цілу імперію. Глистер був небожем і спадкоємцем старого маршала Тіптофа, що з'являвся в нашій повісті перед самою битвою під Ватерлоо як генерал Тіптоф. Він був командиром *** полку, в якому служив майор Доббін, і цього року помер, пересичившись славою і переївшись заливного з яйцями сивки. Тепер його величність ласкаво доручив полк серові Майклу О'Дауду, полковникові, кавалерові ордена Лазні, який уже водив той полк не в один славетний бій.

Глистер, мабуть, зустрічався з полковником Доббіном у свого дядька маршала, бо відразу впізнав його в театрі. Отож поважний посол його величності зробив величезну ласку: вийшов з ложі й на очах у всіх потиснув руку своєму віднайденому знайомому.

– Ви гляньте на того бісового хитруна Глистера, – пошепки

сказав Фіпс, що стежив з крісла за своїм начальником. – Де тільки з'явиться вродлива жінка, він уже в'ється коло неї. Але й те правда, для чого ж іще потрібні дипломати?

– Я маю честь розмовляти з місіс Доббін? – запитав посол, улесливо всміхаючись.

Джорджі зареготав і вигукнув:

– Їй-богу, добре сказано!

Еммі й майор почервоніли: ми бачили їх з перших рядів партеру.

– Ця леді – місіс Осборн, – відповів майор, – а це її брат, містер Седлі, високий урядовець бенгальської цивільної служби. Дозвольте відрекомендувати їх вашій милості.

Мілорд остаточно скорив Джоза своєю чарівною усмішкою.

– Ви маєте намір пожити в Пумпернікелі? – запитав він. – Нудне місце! Але нам потрібне світське товариство, і ми зробимо все, щоб ви почували себе тут якнайкраще. Містере... кахи-кахи... місіс... гм... Я матиму честь відвідати вас завтра у вашому готелі.

І він пішов, наостанці подарувавши Емілії таку усмішку й такий погляд, що, на його думку, вона просто не могла перед ними встояти.

Після закінчення вистави ми, молодь, з'юрмилися у вестибюлі і бачили, як роз'їздилась публіка. Княгиня-вдова сіла в свій старий деренчливий ридван у супроводі двох відданих, зморщених фрейлін і маленького, запорошеного табаком камергера на журавлиних ніжках, у коричневій перуці й зеленому мундирі, увішаному орденами, серед яких найбільше впадала в око зірка й широка жовта стрічка ордена святого Міхеля Пумпернікельського. Загупали барабани, гвардія віддала честь, і старий ридван від'їхав від театру.

Потім з'явилися найясніший князь із своєю найяснішою родиною в супроводі найвищих урядовців держави й двору. Він з ясною усмішкою на обличчі кланявся всім навколо. Гвардія знов віддала честь, яскраво спалахнули смолоскипи в руках одягнених у червоне скороходів, і карети найясніших рушили в напрямку старого князівського замку, що своїми баштами й шпилями увінчував Шлоссберг. У Пумпернікелі всі знали одне одного. Не встигав там з'явитися якийсь чужоземець, як міністр закордонних справ чи котрийсь інший більший або менший урядовець їхав до готелю «Erbprinz» і дізнавався про ім'я

прибулого.

Отже, ми спостерігали, як публіка роз’їздилася від театру. Глистер подався додому пішки, загорнувшись у плащ, з яким завжди стояв напоготові його височенний служник, і намагаючись якомога більше скидатися на Дон Жуана. Дружина прем’єр-міністра саме вбгалася в свій портшез, а її дочка, чарівна Іда, надягла капор і взула калоші на дерев’яних підошвах, коли з’явилася знайома нам по табльдоту компанія англійців: хлопець відчайдушно позіхав, майор намагався приладнати шаль на голові місіс Осборн, а містер Седлі, хвацько зсунувши набакир шапокляк і заклавши руку за борт свого широченного білого жилета, велично розглядався довкола. Ми зняли капелюхи і вклонилися їм. Леді у відповідь подарувала нам усмішку й реверанс, за які їй кожен був би вдячний.

Готельна карета під наглядом метушливого Кірша чекала, щоб доправити наших друзів додому, але товстун заявив, що піде пішки й дорогою викурить сигару. Отож решта троє, кланяючись і всміхаючись нам, поїхали без містера Седлі, а Кірш, несучи під пахвою скриньку з сигарами, рушив слідом за своїм паном.

Ми всі пішли разом і завели розмову з огрядним джентльменом про agréments[394] містечка. Для англійця в ньому є багато чого цікавого. Тут влаштовують полювання та мисливські облави, в гостинному князівському замку часто відбуваються бенкети й інші розваги, товариство взагалі добре, театр чудовий, а життя дешеве.

– А наш посол, видно, дуже приємний і привітний чоловік, – сказав містер Седлі. – З таким послом і... і добрим лікарем, мабуть, тут можна було б пожити. На добраніч, джентльмени!

І під Джозом зарипіли сходи, що вели до його спальні, куди він і подався в супроводі Кірша, який ніс свічника. Ми теж плекали надію, що його гарненька сестра захоче побути трохи довше в цьому містечку.

Розділ LXIII
У ЯКОМУ МИ ЗУСТРІЧАЄМО ДАВНЮ ЗНАЙОМУ

Чемність і увага лорда Глистера не могли не справити дуже приємного враження на містера Седлі, і другого ранку, снідаючи, Джоз заявив, що, на його думку, Пумпернікель – найкраще з усіх місць, які вони досі відвідали. Збагнути мотиви хитрого Джоза було неважко, і наш лицемір Доббін нишком посміхався, здогадавшись з глибокодумного вигляду свого супутника і з того, як він упевнено розводився про замок Глистерів та про інших членів цієї родини, що Джоз того ж таки ранку заглядав у «Книгу перів», яку всюди возив з собою. Так, він зустрічався з вельмишановним графом Бегвігом, батьком його милості. Напевне зустрічався, бачив його... на прийомі при дворі... Хіба Доб не пам'ятає? І коли дипломат, дотримуючи своєї обіцянки, з'явився до наших друзів з візитом, Джоз зустрів його з такою шанобою і поклонами, які нечасто випадали на долю цього дрібного урядовця. Коли зайшов його милість, Джоз кивнув Кіршеві, і цей емісар, попереджений заздалегідь, вийшов доглянути, щоб служники не забарилися із закусками, холодцями та іншими делікатесами, які вони згодом і занесли до кімнати на тацях; бенгалець неодмінно хотів, щоб високий гість покуштував кожної страви.

Глистер, щоб мати можливість удосталь намилуватися ясними очима місіс Осборн (її свіже личко дивовижно добре витримувало денне світло), радий був куштувати в містера Седлі що завгодно. Він поставив господареві кілька спритних запитань про Індію і тамтешніх танцівниць, запитав Емілію, хто той гарненький хлопчик, що був з нею на виставі, поздоровив вражену жінку з сенсацією, яку викликала її поява в театрі, і спробував піддобритися до Доббіна, завівши з ним мову про останню війну і про подвиги пумпернікельців під командуванням принца-спадкоємця, теперішнього князя Пумпернікельського.

Лорд Глистер успадкував чимало родинної галантності й щиро вірив, що кожна жінка, на яку він поглядав прихильним оком, закохувалася в нього. Він попрощався з Еммі цілком певний, що скорив її своєю дотепністю та іншими чарами, й подався до себе додому писати їй любовну записку. Та місіс

Осборн не зачарували, а, швидше, спантеличили його усмішки, хихотіння, напахчений батистовий носовичок і лаковані чоботи на високих підборах. Вона не зрозуміла й половини його компліментів. Емілія мало знала людей і ніколи ще не зустрічала професійного дамського підлесника, тому лорд Глистер видався їй диваком, а не приємним співрозмовником, і якщо вона й не захоплювалася ним, то вже напевне дивувалася з нього. Зате Джоз був у захваті від Глистера.

– Який мілорд чемний! – вигукував він. – І який люб'язний – пообіцяв прислати мені свого лікаря! Кірше, негайно відвезіть наші картки графові де Шлюссельбаку. Ми з майором будемо дуже раді якнайшвидше засвідчити свою пошану при дворі. Приготуйте мені мундир, Кірше… обом нам приготуйте мундири! Кожен англійський джентльмен, що подорожує по чужих країнах, повинен бути ввічливим і засвідчувати пошану чужоземним володарям, а так само й представникам своєї батьківщини за кордоном!

Коли прийшов Глистерів лікар, доктор фон Глаубер, лейб-медик його величності князя, він швидко переконав Джоза, що мінеральні джерела Пумпернікеля і його особливе лікування швидко повернуть бенгальцеві молодість та струнку поставу.

– Ф минулий рік, – заявив він, – до нас приїхаф генераль Бюлклі, англійський генераль, тва рас тофстий, єк ви, сер. Я послав його дотому цільком тонкий за три місяць, і він танцюваф з баронес Глаубер ф кінець тругого!

Джоз не довго вагався: джерела, лікар, двір та люб'язний дипломат переконали його, і він запропонував своїм супутникам прожити осінь у цій чарівній місцевості. А вірний своєму слову chargé d'affaires другого дня відрекомендував Джоза й майора Вікторові Аврелію XVII; на аудієнцію до князя їх проводжав граф де Шлюссельбак, маршал двору.

Відразу після цього їх запрошено на обід до двору, а коли стало відомо про їхній намір залишитися в місті надовго, найзначніші дами негайно з'явилися до місіс Осборн з візитом. І оскільки жодна з них, хоч би яка вона була вбога, не мала титулу нижчого за баронесу, то Джозів захват годі описати. Він послав листа містерові Чатні зі свого клубу й повідомив його, що бенгальських службовців у Німеччині дуже шанують, що він має намір показати своєму приятелеві, графу де Шлюссельбаку, як в Індії полюють на диких свиней, і що його найясніші друзі

князь і княгиня – втілення доброти й чемності.

Еммі теж була відрекомендована найяснішій родині, а що в певні дні носити жалобу при дворі не дозволяли, то вона з’явилася туди в рожевій креповій сукні з діамантовою брошкою на корсажі, яку їй подарував брат, і була така гарна в тому вбранні, що князь і двір (ми вже не кажемо про майора, який навряд чи бачив раніше Емілію у вечірньому туалеті і присягався, що на вигляд їй не більше як двадцять п’ять років) захоплювалися нею понад усяку міру.

У тій сукні вона пройшлася в полонезі з майором Доббіном на придворному бенкеті, і в тому самому легенькому танку містер Джоз мав честь виступати з графинею фон Шлюссельбак, старою горбатою дамою, яка зате мала шістнадцять додаткових емблем у родинному гербі і була споріднена з половиною князівських дворів Німеччини.

Пумпернікель розташований серед веселої долини, якою течуть, виблискуючи на сонці, життєдайні води Пумпу, щоб десь далі злитися з Рейном, – я не маю під рукою карти й не можу точно сказати, де саме. Місцями річка така глибока, що по ній ходить паром, а місцями вона тільки й спроможна крутити млинове колесо. В самому Пумпернікелі третій попередник теперішнього володаря, його світлість великий і славетний Віктор Аврелій XIV, спорудив чудовий міст, на якому встановлено його власну статую, оточену русалками та емблемами перемоги, миру й достатку. Сам він наступив ногою на шию поваленого додолу турка: історія розповідає, що князь, коли Собеський[395] визволяв Відень, став на герць з яничаром і прохромив його наскрізь. Анітрохи не переймаючись муками поваленого магометанина, що корчиться біля його ніг, князь лагідно всміхається і показує берлом у напрямку Aurelius Platz,[396] де він почав будувати новий палац, що мав стати дивом своєї доби, якби тільки великодушному князеві не забракло коштів докінчити будівлю. Та завершення Монплезіра (чесні німці звуть його Монблезіром) було відкладене через нестачу грошей, і тепер палац та його сади й парки досить занедбані і за своїми розмірами не більше як удесятеро перевищують потреби двору нинішнього володаря. Насаджені там сади мали змагатися з версальськими, і серед терас та гаїв ще й досі є кілька алегоричних водограїв, що у святкові дні вивергають, пінячись, велетенські потоки води й лякають глядачів тією

непомірною повінню. Є там печера Трофонія,[397] де свинцеві тритони з допомогою якогось хитромудрого пристрою не лише пускають струмені води, а й видобувають зі свинцевих мушлів страхітливий стогін; є купальня русалок і Ніагарський водоспад, яким навколишній люд найбільше захоплюється, коли приїздить на щорічний ярмарок під час відкриття парламенту або на святкування, якими цей щасливий народ і досі вшановує дні народження та шлюбу своїх найясніших володарів.

Тоді з усіх міст князівства, яке простяглося майже на десять миль, – з Болкума, що лежить на західному кордоні й загрожує Пруссії, з Грогвіца, де князь має мисливський будиночок і де його володіння річка Пумп відділяє від земель сусіднього князя Поцентальського, з усіх сіл і висілків, що, крім цих трьох міст, розсіяні по всьому щасливому князівстві, з маєтків і млинів, розташованих уздовж Пумпу, селянки в червоних спідницях та оксамитових чепцях і селяни в трикутних капелюхах і з люльками в роті поспішають до столиці, щоб узяти участь у ярмаркових розвагах і столичних святкуваннях. Тоді театр дає безкоштовні вистави, тоді починають бити водограї Монблезіра (на щастя, ними милуються гуртом, а то самому дивитися на них було б страшно), тоді приїздять блазні й мандрівні актори (всім відомо, як його ясновельможність зачарувала одна циркова наїзниця, причому йшла чутка, що la petite vivandière,[398] як її називали, була шпигункою і збирала відомості для Франції), і захопленому людові дозволяють проходити з кімнати в кімнату по всьому великому князівському замку, милуватися слизьким паркетом, багатими завісами і плювальницями біля дверей незчисленних покоїв. У Монблезірі є один павільйон, який побудував Аврелій Віктор XV – великий володар, але надто ласий до розваг; мені казали, що той павільйон – диво з див фривольної елегантності. Він розмальований сценами з історії Вакха й Аріадни, а стіл туди вкочували й викочували з допомогою коловорота, тож товариству не заважала присутність служників. Але те приміщення замкнула Барбара, вдова Аврелія XV, сувора й побожна княгиня з дому Болкумів і регент князівства під час славетного неповноліття її сина після смерті князя, якого забрала могила в розпалі веселих розваг.

Пумпернікельський театр відомий і має добру славу в тій

частині Німеччини. Він був трохи підупав, коли теперішній князь замолоду наполіг, щоб там ставили його власні опери. Кажуть, що одного разу на репетиції, сидячи на своєму місці в оркестрі, він розлютився і розтрощив фагот об голову капельмейстера, який диригував у надто повільному темпі. Княгиня Софія в ту пору писала побутові комедії, які, мабуть, було страшенно нудно дивитися. Але тепер князь виконує свою музику тільки в інтимному колі, а княгиня дарує свої комедії лише знатним чужоземцям, які відвідують її милий невеличкий двір.

Той двір утримують з чималим комфортом і пишнотою. Коли там влаштовують бенкет, то хоч би набралося й чотириста гостей, на кожні чотири особи припадає один служник у червоній лівреї з мереживом і кожному подають їжу в срібному посуді. Там безперервно відбуваються різні свята й розваги. Князь має своїх камергерів і шталмейстерів, княгиня – своїх придворних дам і фрейлін, точнісінько як інші, могутніші володарі.

Конституція передбачає чи пак передбачала поміркований деспотизм, обмежений парламентом, що міг бути або й не бути скликаний. Сам я за весь час свого перебування в Пумпернікелі жодного разу не чув, щоб засідав парламент. Прем'єр-міністр мав помешкання на третьому поверсі, а в міністра закордонних справ була зручна квартира над кав'ярнею Цвібека. Армія складалася з велетенського оркестру, який мав свої обов'язки й на сцені; дуже приємно було бачити, як ті достойні хлопці марширували на кону в турецьких шатах, нафарбовані, з дерев'яними ятаганами в руках або у вигляді римських вояків з офіклеїдами й тромбонами, – приємно, кажу, було бачити їх знов увечері після того, як ви цілий ранок слухали їх на Aurelius Platz, де вони грали навпроти кав'ярні, в якій ви снідали. Крім оркестру, був ще пишний численний штаб офіцерів і, здається, кілька солдатів. Замок охороняли постійні вартові і ще три або й чотири солдати в гусарських мундирах, але я ніколи не бачив їх верхи на конях. Та й справді, що та кавалерія робила б у часи непорушного миру? І куди в біса могли б їздити гусари?

Всі, – тобто, звичайно, всі аристократи, бо ж ніхто не сподівається від нас, що ми звертатимемо увагу на простих міщан, – їздили одні до одних у гості. Її милість пані де Бурст

приймала в себе раз на тиждень, її милість пані де Шнурбарт мала свій день, театр був відчинений двічі на тиждень, раз на тиждень милостиво приймав гостей двір, – таким чином, життя тут було суцільною низкою розваг на скромний пумпернікельський лад.

Ніхто не може заперечити, що в місті були й чвари. Пумпернікельці – завзяті політики, і партії запекло ворогували одна з одною. Там існувала фракція Штрумпф і партія Ледерлунг; першу підтримував наш посол, а другу – французький chargé d'affaires, мосьє де Макабо. І варто було тільки нашому представникові похвалити пані Штрумпф, яка, безперечно, співала краще за пані Ледерлунг і мала в своєму діапазоні на три ноти більше, – варто було, кажу, нашому представникові висловити хоч якусь думку, щоб французький дипломат негайно заперечив її.

Усі в місті належали до котроїсь із цих партій. Ледерлунг справді була дуже милою жіночкою і мала хоч і не сильний, але приємний голос, а Штрумпф була вже таки не першої молодості, та ще й трохи затовста: наприклад, коли вона в останній сцені «Сновиди»[399] з'явилася в нічній сорочці, з ліхтарем у руці і мала вилізти у вікно й перейти кладкою потік біля млина, то насилу могла пропхатися крізь нього і кладка вгиналася й тріщала під її вагою. Зате як вона співала у фіналі опери і з яким бурхливим почуттям кидалася в обійми Ельвіно: здавалося, ще трохи – і вона задушить його! А тим часом маленька Ледерлунг... та цур їй, годі пліткувати, досить того, що ці дами були прапорами французької і англійської партій у Пумпернікелі, і громадськість ділилася на прихильників однієї чи другої з цих великих націй.

На нашому боці були міністр внутрішніх справ, шталмейстер, особистий секретар князя і вихователь принца-наступника, а французів підтримували дружина головнокомандувача, який служив під проводом Наполеона, і гофмаршал з дружиною, що рада була отримувати з Парижа нові фасони й завжди виписувала їх та свої капелюшки через кур'єра мосьє Макабо. Секретарем його канцелярії був малий Гріньяк – молодий, лукавий, як сатана, хлопець, що всім малював в альбоми карикатури на Глистера.

Штаб-квартири супротивників та їхній табльдот містилися в «Pariser Hof»,[400] другому за величиною міському готелі; і хоч на

людях ці джентльмени, звичайно, зобов'язані були дотримуватись правил пристойності, проте вони раз у раз ранили один одного гострими мов бритва епіграмами; так я бачив у Девоншірі двох борців, що лупцювали один одного по ногах, але жодним порухом обличчя не показували свого болю. Не було такого випадку, щоб Глистер чи Макабо, відправляючи своїм урядам депеші, не накидалися в них на свого суперника. Наприклад, наша сторона писала так:

«Інтересам Великобританії в цьому князівстві та й у всій Німеччині загрожує велика небезпека в зв'язку з діяльністю теперішнього французького посла. Цей чоловік має таку погану вдачу, що піде на будь-яку брехню й не спиниться перед злочином задля своєї мети. Він всіляко настроює тутешній двір проти англійського посла, виставляє політику Великобританії в найгіршому світлі і, на жаль, здобув підтримку одного міністра, невігластво і вбогість якого загальновідомі, а вплив – згубний».

А французи з свого боку писали:

«Пан де Глистер уперто дотримується своєї системи безглуздої острівної зарозумілості й вульгарного віроломства в ставленні до найбільшої нації світу. Вчора ми чули його легковажні відгуки про її королівську високість герцогиню Беррійську;[401] якось раніше він образливо висловлювався про хороброго герцога Ангулемського[402] і зважився натякнути, буцімто його королівська високість герцог Орлеанський влаштовує змову проти найяснішого трону Лілій. Він щедро розсипає золото там, де не справляють враження його безглузді погрози. Тими чи іншими засобами він переманив на свій бік деяких продажних людців тутешнього двору – одне слово, Пумпернікель не дочекається спокою, Німеччина – миру, Франція – поваги, а Європа – згоди, поки ця отруйна гадюка не буде розчавлена...» і т. д. Коли та чи інша сторона посилала особливо пікантну депешу, чутки про неї просочувалися назовні.

Треба зазначити, що з початком зими Еммі теж вибрала день і заходилася влаштовувати для своїх гостей дуже пристойні й скромні вечори. Вона найняла собі француза-вчителя, який вихваляв її за чисту вимову й здібності до навчання; але ж Еммі колись давно вже вчила французьку мову, а потім переглядала граматику, щоб допомагати Джорджеві. Пані Штрумпф приходила до неї давати уроки співу, і Еммі

виконувала свої вправи так гарно й так непомильно, що в майора, який жив навпроти, над помешканням прем’єр-міністра, вікна завжди стояли відчинені, щоб чути було її спів. Кілька німецьких дам, дуже сентиментальних і не надто вибагливих у своїх смаках, полюбили Емілію і відразу почали казати їй «du».[403] Все це буденні подробиці, але вони належать до щасливої пори. Майор узяв на себе виховання Джорджа, читав з ним Ціцерона, вивчав математику, вони мали вчителя німецької мови, а вечорами разом виїздили верхи на прогулянку, супроводжуючи карету Емілії, – сама вона завжди була боягузкою і зойкала від найменшої небезпеки впасти з коня. Тому вона їздила кататися з котроюсь із своїх тутешніх знайомих і з Джозом, що звичайно дрімав, сидячи навпроти них у відкритій колясці.

Джоз почав був упадати за графинею Фанні де Бутерброд, милою, лагідною і скромною дівчиною, що була страшенно родовита, але навряд чи мала хоча б десять фунтів річного прибутку. Зі свого боку Фанні заявила, що стати сестрою Емілії було б для неї найбільшою радістю, яку тільки може послати їй небо. Джоз міг би приєднати герб і корону графині до свого власного герба, зображеного на його кареті й на виделках, але... але сталися деякі події, і почалися бучні свята з приводу шлюбу принца-наступника Пумпернікельського з чарівною принцесою Емілією Гамбург-Шліпеншльопенською.

Весілля відбулося з такою розкішшю, якої в цьому маленькому німецькому князівстві не бачили з часів марнотратного Віктора XIV. Були запрошені всі сусідні князі, принцеси й вельможі. Ціни на ліжко в Пумпернікелі піднялися до півкрони за ніч, а військо знемагало від почесних варт для різних величностей і вельможностей, що прибували з усіх усюд. Принцесу повінчали заочно в резиденції її батька з уповноваженим нареченого, графом де Шлюссельбаком. Роздано безліч табакерок (як ми довідалися потім від придворного ювеліра, що продавав їх, а тоді знов скуповував), придворним вельможам розіслано цілі мішки орденів святого Міхеля Пумпернікельського, а нашим представникам – кошики стрічок і орденів Колеса святої Катерини Шліпеншльопенської. Французький посол отримав обидва ордени.

– Він весь у стрічках, мов ваговоз, що дістає призи на змаганнях, – казав Глистер, якому правила його служби не

дозволяли приймати ніяких відзнак. – Хай собі отримує ордени. Зате на чиєму боці перемога?

Справа в тому, що цей шлюб був тріумфом британської дипломатії: французька партія робила все, щоб наступник узяв принцесу з дому Поцтаузенд-Доннерветтер, проти якої, звичайно, виступали ми.

На весілля були запрошені всі. На честь нареченої вулиця була оздоблена вінками квіток і тріумфальними арками. Великий фонтан святого Міхеля виливав струмені страшенно кислого вина, а водограй на Арішларійській площі пінився пивом. Були пущені всі головні фонтани, а в парку та в садах закопано стовпи для щасливих селян, на які вони задля втіхи могли видряпуватися, зривати годинники, срібні виделки, призові ковбаси тощо, почеплені вгорі на рожевих стрічках. Джорджі також отримав приз, зірвавши його з верхівки стовпа, на який він спритно видряпався під радісні вигуки глядачів, і потім спустившись униз швидко, мов водоспад. Але хлопець вилазив на стовп тільки задля слави: свою ковбасу він віддав селянинові, який сам був мало не досяг до неї і тепер стояв унизу, нарікаючи на свою невдачу.

Французьке посольство було ілюміноване на шість лампіонів яскравіше за наше; зате наш транспарант, із зображенням молодої пари, від якої панічно тікає Розбрат, до смішного схожий на французького посла, затьмарив супротивникові ілюмінацію. Я не маю сумніву, що саме за це Глистера потім підвищили на службі й дали йому орден Лазні.

На святкування прибули цілі юрми чужоземців і серед них, звичайно, англійців. Крім балів у князівському замку, відбувалися громадські бенкети в ратуші і в редуті, до того ж у першому з них заходами однієї великої німецької компанії з Емса чи Ахена була опоряджена зала для trente et quarante та рулетки тільки на тиждень свят. Офіцерам і жителям міста не дозволяли грати в такі ігри, але селян, чужоземців і жінок туди пускали, як і будь-кого, хто мав бажання програти чи виграти гроші.

Малий шибеник Джорджі Осборн, кишені в якого завжди були повні грошей, коли мати з дядьком і майором поїхали на великий бенкет до замку, теж прийшов у ратушу в товаристві дядькового провідника, містера Кірша; і оскільки в Баден-Бадені йому пощастило лише зазирнути до гральної зали, – він

був там з Доббіном, який, звичайно, не дозволив йому грати, – то тепер він, певна річ, найперше подався до місця тих розваг і почав крутитися навколо столів, де орудували круп'є і понтери. Грали жінки. Декотрі з них були в масках – таке дозволялося в шалені дні карнавалу.

Біля одного стола з рулеткою сиділа русява жінка в сукні з глибоким викотом, уже далеко не новій, і в чорній масці, із якої дивно поблискували її очі; перед нею лежали картка, шпилька і кілька флоринів. Щоразу, коли круп'є вигукував число чи колір, вона ретельно робила шпилькою позначки в картці і зважувалася ставити свої гроші на кольори аж тоді, як червоне або чорне вигравало кілька разів поспіль. Вона справляла якесь дивне враження.

Та хоч як вона старалася, хоч яка була уважна, а вгадувала погано, і її останні два флорини один по одному згорнув лопаткою круп'є, що незворушно оголошував, який колір або число виграли. Жінка зітхнула, стенувши плечима, що вже й так дуже висунулися з сукні, і, проткнувши шпилькою картку на столі, затарабанила по ній пальцями. За хвилю вона озирнулася й помітила гарненьке личко Джорджі, що зацікавлено стежив за цією сценою. Ото малий негідник! Що йому тут треба? Пильно дивлячись на нього блискучими очима з-під маски, вона запитала:

– Monsieur n'est pas joueur?[404]

– Non, madame,[405] – відповів хлопець.

Видно, з його вимови жінка здогадалася, з якої він країни, бо далі сказала йому по-англійському, з ледь помітним французьким акцентом:

– Ви ще ніколи не грали, – може, зробите мені невеличку послугу?

– Яку? – спитав хлопець, почервонівши.

Містер Кірш тим часом захопився rouge et noir[406] і не бачив свого юного пана.

– Зіграйте, будь ласка, за мене. Поставте на будь-який номер.

Жінка витягла з-за корсажа гаманець, дістала з нього золотий – єдину монету, що там була, – і вклала її хлопцеві в руку. Джорджі засміявся і виконав її прохання.

Номер, звичайно, виграв. Кажуть, нібито є якась сила, що допомагає новачкам.

– Дякую, – мовила жінка, присовуючи до себе гроші. – Дякую. Як вас звати?

– Осборн, – відповів Джорджі і вже сягнув рукою до кишені по гроші, щоб і собі спробувати щастя, коли в залі з'явилися майор у мундирі і Джоз у костюмі маркіза, що приїхали з бенкету.

Дехто з гостей, знудившись у замку і воліючи розважатися в ратуші, пішов з бенкету ще раніше. Але майор і Джоз, мабуть, заїздили додому й довідалися, що хлопця там немає, бо Доббін відразу підійшов до нього, взяв за плече і швидко відвів далі від спокуси. Тоді озирнувся по залі, побачив Кірша, захопленого тим, про що ми вже казали, і, підійшовши до нього, запитав, як він посмів привести містера Джорджа в таке місце.

– Laissez-moi tranquille,[407] – відповів містер Кірш, якого розпалили гра і вино. – Il faut s'amuser, parbleu. Je ne suis pas au service de monsieur.[408]

Побачивши, в якому він стані, майор не захотів сваритися з ним, обмежившись тим, що забрав Джорджа, і тільки спитав Джоза, чи той теж іде з ними. Джоз стояв біля жінки в масці, якій тепер досить щастило, і з великим зацікавленням стежив за грою.

– Ходімо краще додому, Джозе, – сказав майор, – разом з Джорджем і зі мною.

– Я трохи побуду тут і вернуся з цим негідником Кіршем, – відповів Джоз.

Почуття делікатності не дозволяло Доббінові сперечатися при хлопцеві з Джозом, тому він залишив його й пішов з Джорджі додому.

– Ти грав? – запитав майор, коли вони вийшли надвір і звернули на свою вулицю.

– Ні, – відповів хлопець.

– Дай мені слово честі джентльмена, що ніколи не гратимеш!

– Чому? – запитав хлопець. – Це така приємна розвага!

Майор красномовно й виразно пояснив йому, чому не можна грати; звичайно, він міг би підсилити свої настанови прикладом з життя Джорджевого батька, але не хотів жодним словом кидати тінь на пам'ять загиблого. Відвівши Джорджі додому, він пішов до себе й невдовзі побачив, як згасло світло в кімнаті Джорджі поруч з кімнатою Емілії, а за півгодини вона

теж погасила світло. Я не знаю, що змушувало майора так уважно стежити за цим.

А Джоз залишився біля грального столу; він не захоплювався азартними іграми, проте й не цурався їх: приємно було час від часу трохи полоскотати собі нерви. До того ж у кишені його гаптованого бального жилета побрязкувало кілька наполеондорів. Він простяг руку через біле плече русявої жінки, що сиділа перед ним, поставив наполеондор і виграв. Жінка ледь посунулася, даючи йому місце біля себе, і скинула полу своєї сукні з вільного стільця.

– Сідайте, й мені з вами пощастить, – мовила вона все ще з чужоземним акцентом, що дуже відрізнявся від щирого, правильного «дякую», яким вона винагородила вдалий coup[409] Джорджі.

Огрядний джентльмен озирнувся навколо, чи не бачить його хтось із вельможних осіб, опустився на стілець і промурмотів:

– Авжеж, бог свідок, мені таки щастить! Я певен, що й вам пощастить зі мною. – Далі пішли інші компліменти, якими Джоз хотів приховати своє збентеження.

– Ви часто граєте? – спитала незнайомка в масці.

– Інколи ставлю два чи три наполеондори, – зверхнім тоном відповів Джоз, недбало кидаючи на стіл золотого.

– Так, це цікавіше, ніж воювати з Наполеоном, – лукаво мовила маска, але, помітивши зляканий Джозів погляд, повела далі з милим французьким акцентом: – Ви граєте не задля виграшу. І я теж. Я граю, щоб забутися, та, на жаль, не можу. Не можу забути давніх часів, мосьє. Ваш малий небіж – викапаний батько, а ви… ви не змінилися… ні, змінились. Усі міняються, всі забувають, ні в кого немає серця!

– Господи боже, хто ви? – вжахнувся Джоз.

– Не впізнаєте, Джозефе Седлі? – сумним голосом запитала жінка і, скинувши маску, глянула на нього. – Ви мене забули?

– Пожалься боже! Місіс Кроулі! – пробелькотів Джоз.

– Ребека, – мовила вона і взяла його за руку, водночас не перестаючи стежити за грою. – Я зупинилася в готелі «Слон», – повела вона далі. – Запитайте пані де Родон. Сьогодні я бачила свою милу Емілію – яка вона гарненька і яка щаслива! І ви також. Усі щасливі, крім мене, бідолашної, Джозефе Седлі.

І, витираючи сльози хусточкою, обшитою вистріпаним

мереживом, вона ніби ненавмисне пересунула свою ставку з червоного на чорне.

Знов випало червоне, і вона програла.

– Ходімо звідси, – мовила вона. – Погуляймо трохи, ми ж бо давні Друзі, правда, містере Седлі?

І містер Кірш, що на той час програв усі свої гроші, подався слідом за Джозефом осяяною місячним світлом вулицею, де мерехтіла ілюмінація і ледь виднів транспарант над приміщенням нашого посольства.

Розділ LXIV
НЕПРИКАЯНИЙ РОЗДІЛ

Нам доведеться пропустити частину біографії місіс Кроулі, виявляючи делікатність і такт, яких від нас вимагає світ – високоморальний світ, що, мабуть, не стільки бореться з людськими вадами, скільки не любить називати їх справжніми іменами. На Ярмарку Суєти є речі, які ми чудово й самі робимо, хоч ніколи не заводимо про них мови; так як аріманці поклоняються дияволові, але ніколи не згадують про нього, так і вихована публіка не любить читати правдивого опису тих вад; вона, як усяка справді витончена англійка чи американка, не дозволить, щоб слово «штани» торкнулося її цнотливого слуху. А все ж, добродійко, і те й те існує на світі й щодня постає перед нашими очами, не дуже бентежачи нас. Якби ви червоніли щоразу, коли бачите їх, то який би ви мали колір обличчя! Тільки як хтось вимовляє їхні бридкі назви, вашій скромності належить тривожитись або й ображатися. Тому протягом усієї цієї повісті автором керувало бажання суворо дотримуватись моди, яка тепер панує, і тільки натякати на існування пороку, натякати легенько, делікатно, приємно, так, щоб не вразити чиїхось витончених почуттів. І хай хтось зважиться сказати, що наша Бекі, яка, безперечно, мала свої вади, не показана публіці в надзвичайно благородному, невинному вигляді. Автор із скромною гордістю питає всіх своїх читачів, чи він коли нехтував закони ввічливості і, змальовуючи цю сирену, її спів, усмішки, лестощі й хитрощі, дозволяв хоч раз показатися над водою її огидному хвостові? Ні! Хто хоче, може зазирнути в глибінь, досить прозору, й поглянути, як він, відразний і слизький, вигинається й рухається поміж кісток, обвивається навколо трупів. Та я питаю вас: хіба над поверхнею плеса не було все пристойне, приємне й чепурне? Хіба навіть найгидливіший мораліст Ярмарку Суєти, міг би щось закинути мені? Щоправда, коли сирена зникає, пірнаючи в глибину до мерців, вода над нею збурюється, тоді дарма придивлятися до неї, однаково нічого не видно. Сирени досить принадні, коли вони сидять на скелі, бренькають на арфах, розчісують коси, співають і манять вас, щоб ви прийшли й потримали їм дзеркало; та коли ті морські дівки поринають у

рідну стихію, то, повірте мені, від них годі чекати добра, і краще нам не бачити, як ті бісові морські людоїдки веселяться і пригощаються своїми нещасними засоленими жертвами. Отже, будьте певні: коли ми не згадуємо про Бекі, вона в той час захоплена не дуже приємними справами, і чим менше говорити про них, тим, їй-богу, краще.

Якби нам треба було давати повний звіт про її життя протягом кількох років після катастрофи на Керзон-стріт, читачі, певне, мали б підстави сказати, що ця книжка непристойна. Бо вчинки дуже шанолюбних, черствих, ласих до всяких утіх людей, переважно бувають непристойні (як і багато ваших вчинків, мій приятелю, хоч ви такі поважні й маєте бездоганну репутацію, – але це я кажу так, мимохідь), а що вже вимагати від жінки, яка немає ні віри, ні любові, ні доброї слави? Я схильний думати, що в житті місіс Бекі була пора, коли її поймало не каяття, а щось схоже на розпуку, і тоді вона зовсім не звертала уваги на свій вигляд, навіть не дбала про свою репутацію.

Така abattement[410] і моральний занепад настали, не відразу; вона зійшла на манівці поступово, після свого нещастя і після багатьох відчайдушних спроб утриматися на поверхні, – як людина, що, впавши за борт, тримається за дошку, поки є бодай найменша надія, і тільки переконавшись, що зусилля надаремні, розтулює руки і йде на дно.

Поки Родон Кроулі готувався до від'їзду в довірені йому заморські володіння, Бекі залишалася в Лондоні і, мабуть, не раз робила спроби побачитися з діверoм, сером Піттом Кроулі, якого вона вже майже прихилила на свій бік, і домогтися його підтримки. Якось, коли він і містер Уенгем ішли в палату громад, останній зауважив, що місіс Родон у чорному серпанку крутилася біля парламентського палацу. Вона швидко зникла, коли зустрілася очима з Уенгемом, і, після цього їй так і не пощастило побачитися з баронетом.

Може, в цю справу втрутилася леді Джейн. Я чув, що вона вразила чоловіка своєю рішучістю під час сварки і твердим наміром не визнавати місіс Бекі. Вона на власний розсуд запросила Родона пожити в них на Гонт-стріт до від'їзду на острів Ковентрі, знаючи, що при такому охоронцеві місіс Бекі не пробуватиме ввірватися до них у дім силоміць, і пильно вивчала, якою рукою написані адреси на листах серові Пітту,

щоб негайно втрутитись, часом би невістка надумала листуватися з ним. Звичайно, Ребека знайшла б спосіб написати йому, якби хотіла, але вона не намагалась ні побачитися з сером Піттом удома, ні писати йому туди; після однієї чи двох спроб вона погодилася на його вимогу посилати всю кореспонденцію з приводу своїх подружніх справ тільки через адвоката.

Річ у тім, що сера Пітта зуміли настроїти проти Ребеки. Невдовзі після злощасної сутички лорда Стайна з Родоном Кроулі до баронета прийшов Уенгем і познайомив його з деякими подробицями біографії місіс Бекі, що неабияк вразили члена парламенту від Королевиного Кроулі. Уенгем знав про неї все: і хто був її батько, і в якому році вона танцювала в опері, і як вона жила колись, і як поводилася під час свого заміжжя; та оскільки я не сумніваюся, що більша частина його розповіді була брехлива й продиктована особистою неприязню, то не буду її тут переказувати. Але після цього репутація Бекі в очах шановного землевласника й родича, який колись навіть захоплювався нею, дуже й дуже підупала.

Прибутки губернатора острова Ковентрі невеликі. Частину з них його вельможність відкладав на сплату деяких термінових боргів і зобов'язань, саме його високе становище вимагало чималих видатків, тож кінець кінцем виявилося, що він не може виділити своїй дружині більше, ніж триста фунтів на рік; цю суму він і запропонував Бекі з умовою, що вона ніколи не турбуватиме його, – бо як ні, то буде скандал, розлучення, колегія юристів цивільного права. Але й містер Уенгем, і лорд Стайн, і Родон насамперед хотіли, щоб Бекі виїхала з Англії і щоб ця вкрай неприємна справа швидше забулася.

Мабуть, Ребека була така заморочена переговорами з адвокатами чоловіка, що навіть не згадала про свої обов'язки щодо сина, малого Родона, й жодного разу не виявила бажання побачити його. Той юний джентльмен був відданий під цілковиту опіку дядька й тітки – леді Джейн завжди посідала велике місце в серці хлопця. Мати, виїхавши з Англії, написала Родонові з Булоні милого листа, в якому радила добре вчитися й повідомляла, що вибралася в довгу подорож на континент і матиме втіху написати йому ще. Але написала вона аж через рік, і тільки тому, що єдиний син сера Пітта, який завжди був хворобливий, помер від коклюшу й кору. Тоді Родонова мати

послала дуже ласкавого листа своєму любому синочкові, що випадково став спадкоємцем Королевиного Кроулі і зробився ще миліший і ще ближчий ласкавій леді Джейн, ніжне серце якої вже й так його всиновило. Родон Кроулі, що на той час став високим, вродливим підлітком, отримавши листа, почервонів:

– О тітко Джейн, – вигукнув він, – ви моя мати, а не... а не вона!

Проте він послав ласкаву, шанобливу відповідь місіс Ребеці, яка тоді мешкала в мебльованих кімнатах у Флоренції. Та ми забігаємо наперед.

Спершу наша кохана Бекі залетіла не дуже далеко. Вона згорнула крильця на французькому узбережжі в Булоні, що був притулком стількох невинних вигнанців з Англії, і там жила пристойним вдовиним життям, завівши собі femme de chambre і займаючи в готелі кілька покоїв. Вона обідала за табльдотом, де сусіди вважали її дуже приємною жінкою і де вона розважала товариство розповідями про свого дівера, сера Пітта, про інших своїх вельможних лондонських знайомих та всілякими світськими теревенями, що справляють таке велике враження на недосвідчених людей. Багатьом з них Бекі здавалася впливовою особою, – вона влаштовувала скромні прийоми за чашкою чаю у своїй кімнаті, брала участь у тамтешніх невинних розвагах: купалася в морі, каталась у відкритих каретах, прогулювалася на пляжі й ходила до театру. Місіс Берджойс, дружина друкаря, яка поселилася з родиною в готелі на ціле літо і до якої Берджойс приїздив на суботу й на неділю, звала Бекі чарівною, поки той негідник Берджойс не почав надто упадати коло неї. Але нічого особливого не сталося, – Бекі завжди була привітна, весела й добродушна, особливо з чоловіками.

Наприкінці сезону натовпи англійців, як звичайно, виїздили за кордон, і Бекі з поведінки своїх знайомих, що належали до лондонського великого світу, не раз мала нагоду пересвідчитись, якої думки дотримується про неї «товариство». Якось Бекі, скромно прогулюючись булонською набережною, – скелі Альбіону блищали вдалині за смугою глибокого синього моря, – зустрілася з леді Партлет і її дочками. Леді помахом парасольки зібрала навколо себе дочок і покинула набережну, метнувши лютий погляд на бідолашну Бекі, що лишилася стояти самотою.

Іншого разу з Англії прибув пакетбот. Віяв чималий вітер, і Бекі завжди приємно було дивитися на кумедні, страдницькі обличчя людей, що сходили з судна. Того дня на борту виявилася леді Слінгстон. Її милість промучилася цілу дорогу, сидячи в своїй кареті, була дуже виснажена і насилу долала трап, перекинутий з корабля на набережну. Та тільки-но вона побачила Бекі, що лукаво посміхалася з-під рожевого капелюшка, як її кволість де й ділася; метнувши на Ребеку такий убивчий погляд, що від нього б знітилася більшість жінок, вона вже без сторонньої допомоги прийшла в приміщення митниці. Бекі тільки засміялася, але навряд чи вона була задоволена. Вона відчула себе самітною, цілком самітною, а скелі Англії, що сяяли вдалині, були для неї недосяжні.

Поведінка чоловіків теж якось дивно змінилася. Грінстоун вищирив зуби і з неприємним панібратством засміявся просто в обличчя Бекі. Юний Боб Хрюк, що був її рабом три місяці тому і пройшов би цілу милю в дощ, щоб знайти її карету в низці екіпажів біля Гонт-гауса, якось на набережній розмовляв з гвардійцем Фіцуфом (сином лорда Хохо), коли Бекі там прогулювалась. Малий Боббі кивнув їй через плече, не скидаючи капелюха й не припиняючи розмови зі спадкоємцем Хохо. Том Грабель хотів зайти до вітальні з сигарою в зубах, але Бекі зачинила перед ним двері і була б їх замкнула, коли б не прищикнула йому пальців. Ребека почала відчувати, що вона й справді дуже самітна. «Якби тут був він, – подумала вона, – ті боягузи не насмілилися б ображати мене». Подумала сумно, а може, й затужила за його чесною, нерозумною, незмінною любов'ю і відданістю, за його постійною слухняністю і добротою, за його мужністю й відвагою. Дуже можливо, що вона й сплакнула, бо зійшла вниз на обід якась неприродно весела і була нафарбована більше, ніж звичайно.

Тепер вона завжди підфарбовувалась, і... і покоївка купувала для неї коньяк – крім того, який їй записували в готельний рахунок.

Та все ж, мабуть, обра́зи чоловіків були не такі нестерпні, як співчуття деяких жінок. Місіс Крекенбері та місіс Вашінгтон-Уайт спинялися в Булоні дорогою до Швейцарії (вони їхали в супроводі полковника Горнера, юного Боморі і, звичайно, старого Крекенбері та малої дочки місіс Уайт). Ці дами не

уникали Бекі. Вони хихотіли, торохтіли, базікали, співчували, втішали Бекі й опікувалися нею, мало не довівши її до сказу. «Щоб *вони* робили мені ласку!» – подумала Ребека, коли гості прощалися, облудно всміхаючись і цілуючи її. Вона почула гучний регіт Боморі на сходах і дуже добре зрозуміла, чим пояснити його веселість.

Саме після цих відвідин Бекі, що кожного тижня сплачувала рахунок у готелі, Бекі, що намагалася всім сподобатись, усміхалася господині, називала служників «мосьє» і платила покоївкам ввічливістю та вибаченнями, якими стократ винагороджувала тих дівчат за те, що була трохи скупувата на гроші (цієї своєї вади Бекі ніколи не позбулася), – саме тоді, кажу, Бекі отримала від господаря письмове прохання покинути його готель. Хтось йому сказав, що такій особі не місце в його домі, де англійські леді не захочуть сісти з нею за один стіл. І Бекі довелось перебратися на квартиру, де вона знемагала з нудьги й самотини.

Та все ж, незважаючи на невдачі, Бекі прагнула доброю поведінкою спростувати погану славу про себе. Вона не пропускала жодної відправи в церкві й співала там голосніше за всіх. Вона брала на себе турботи про вдів загиблих рибалок, жертвувала своє шитво та малюнки місії в Квошібу. Вона брала участь у підписках на добродійницькі бенкети, але сама на них ніколи не танцювала. Одне слово, Бекі поводилась дуже пристойно, того ми й спиняємося на цьому відтинку її життєвого шляху з більшим задоволенням, ніж на інших, не таких приємних. Вона бачила, що люди уникають її, а все-таки вперто всміхалася їм; дивлячись на неї, ніхто б не здогадався, які муки приниження вона терпить.

Її історія так і лишилася загадкою. Думки про неї людей, що знали її, дуже розбігалися. Одні, які не пошкодували часу і праці, щоб дослідити це питання, казали, що Бекі злочинниця, а тим часом другі присягалися, що вона невинна, мов ягня, і все звертали на її страхітливого чоловіка. Багатьох вона скорила тим, що тяжко переживала розлуку зі своїм сином: вона завжди заливалася слізьми й зображала нестямне горе, коли хтось згадував його ім’я, або коли вона бачила чиюсь дитину, схожу на її хлопчика. Так вона здобула прихильність доброї місіс Олдерні, що була королевою британської Булоні і частіше за всіх влаштовувала обіди й бенкети: Ребека заплакала, коли

малий Олдерні приїхав зі школи доктора Лупмена, щоб пробути з матір'ю канікули.

– Вони з Родоном одного віку й *такі* схожі! – мовила Бекі, і голос її урвався з тяжкої муки.

Насправді між хлопцями було п'ять років різниці, і вони скидалися один на одного не більше, ніж мій ласкавий читач на його покірного слугу. Уенгем, їдучи через Булонь до Кіссінгена, де він мав зустрітися з лордом Стайном, просвітив місіс Олдерні з цього приводу, сказавши, що він може описати малого Родона куди краще, ніж його матуся, яка відверто його ненавидить і ніколи не відвідує, що йому тринадцять років, тим часом як малому Олдерні було ще тільки дев'ять, що він білявий, тим часом як її любий хлопчик темноволосий, – одне слово змусило шановну леді пожалкувати, що вона була така добра.

Тільки-но Бекі ціною неймовірних зусиль і праці створювала собі невеличке коло знайомих, як хто-небудь з'являвся і брутально розбивав його, і їй доводилося починати все наново. Їй було тяжко, дуже тяжко, – самітній, без надії на майбутнє.

На якийсь час її взяла під своє крило місіс Ньюбрайт, захоплена її солодким співом у церкві і розважним ставленням до різних складних життєвих питань, – місіс Бекі колись у Королевиному Кроулі добре набила на них руку. Вона не тільки брала брошури, а й читала їх. Вона шила фланелеві спіднички для Квошібу та ситцеві нічні ковпаки для індіанців з Кокосових островів, розмальовувала віяла з метою навернути в справжню віру папу римського та євреїв, слухала проповіді містера Раулса в середу і містера Гаглтона в четвер, відвідувала в неділю службу божу по двічі на день, а крім того, ввечері ходила слухати містера Болера, і все дарма. Місіс Ньюбрайт якось випала нагода звернутися листовно до графині Саутдаун з приводу «Фонду для купівлі грілок жителям островів Фіджі» (обидві вони були членами жіночого комітету, що керував цим добродійницьким товариством) і, згадавши в ньому про свою «чарівну приятельку» місіс Кроулі, вона отримала від графині такого листа про Бекі, з такими докладними натяками, фактами, вигадками і навіть погрозами, що близьким стосункам між місіс Ньюбрайт й місіс Кроулі відразу настав край. І всі поважні люди в Турі, де Ребеку спіткало це лихо, негайно перестали знатися з такою негідницею. Той, хто бачив

колонії англійців за кордоном, знає, що ми возимо з собою свою пиху, свої таблетки, свої упередження, гарвейську приправу, кайєнський перець та інших домашніх ідолів і влаштовуємо маленьку Британію скрізь, де залишаємось трохи пожити.

Бекі з важким серцем кочувала з однієї колонії до іншої, з Булоні до Дьєпа, з Дьєпа до Кана, з Кана до Тура, і всюди намагалася бути респектабельною, та – леле! – одного чудового дня її неодмінно знаходили справжні галки й дзьобали, аж поки не виганяли з клітки.

В одному з тих міст нею опікувалася місіс Гук Іглз – жінка з бездоганною репутацією, що мала свій будинок на Портмен-сквер. Вона мешкала в дьєпському готелі, куди втекла Бекі, і вони познайомилися спершу біля моря, де разом плавали, а потім у готелі за табльдотом. Місіс Іглз чула – та й хто не чув? – дещо про скандальну історію з лордом Стайном, але після розмови з Бекі заявила, що місіс Кроулі – ангел, її чоловік – негідник, лорд Стайн, як усім відомо, безпринципний соромітник і вся буча, знята проти місіс Кроулі, – нечесна й підла змова, яку влаштував мерзотник Уенгем.

– Якби у вас, містере Іглзе, була хоч крихта відваги, ви мали б дати ляпаса тому мерзотникові першого ж разу, як зустрінетеся з ним у клубі, – мовила вона своєму чоловікові.

Та Іглз був тільки тихим старим добродієм, чоловіком місіс Іглз, закоханим у геологію і не таким високим, щоб досягти до чийогось обличчя.

Отже, місіс Іглз почала протегувати місіс Родон, запросила її в гості до свого будинку в Парижі, посварилася з дружиною посла, яка не хотіла приймати в себе її протеже, й робила все, що тільки може зробити жінка, щоб утримати Бекі на шляху чеснот і повернути їй добре ім’я.

Спершу Бекі була дуже скромна й порядна, та скоро їй остогиділо таке одноманітне доброчесне життя. Кожен день те саме: той самий нудний комфорт, та сама безглузда їзда в Булонському лісі, те саме товариство вечорами, ті самі проповіді Блейра в неділю, та сама опера, і так без кінця. Бекі вже вмирала з нудьги, коли це, на її щастя, з Кембриджа приїхав молодий містер Іглз, і мати, побачивши, яке враження справила на сина її маленька приятелька, негайно вжила відповідних заходів.

Тоді Бекі спробувала жити своїм домом разом з однією приятелькою, та це подвійне ménage[411] швидко довело їх до сварки й скінчилося боргами. Після цього вона зважилась оселитися в пансіоні і якийсь час мешкала в славетному закладі мадам де Сент-Амур на вулиці Руаяль у Парижі, де почала випробовувати свої чари на підтоптаних денді і примерхлих красунях, що відвідували салони її господині. Місіс Бекі любила товариство, не могла без нього жити, як курець опіуму – без пучки свого зілля, і була досить щаслива в ту пору, коли мешкала в пансіоні.

– Жінки тут такі самі кумедні, як і в Мейфейрі, – розповідала вона одному своєму давньому лондонському знайомому, випадково зустрівши його, – тільки сукні в них не такі нові. Чоловіки носять чищені рукавиці, і, звичайно, всі вони пройдисвіти, але не гірші за Джека такого-то й Тома такого-то. Господиня пансіону трохи вульгарна, проте не думаю, що вона вульгарніша за леді… – І Бекі назвала одне прізвище, таке гучне у світських колах, що я швидше вмру, ніж скажу його вам.

Дійсно, побачивши ввечері освітлені кімнати мадам де Сент-Амур, чоловіків з орденами й стрічками за гральними столами і дам трохи осторонь від них, можна було подумати, що ця пані – справжня графиня. Багато хто так і вважав, і Бекі якийсь час була однією з найблискучіших дам у салонах графині.

Та, мабуть, Бекі відшукали давні кредитори з 1815 року, тому що бідоласі довелося раптово тікати з Парижа; тоді вона перебралася в Брюссель.

Як добре вона пам'ятала це місто! Вона, всміхнувшись, глянула на маленькі антресолі, де колись жила, і згадала родину Голодвірсів – як їхня карета стояла на подвір'ї готелю, а вони відчайдушно шукали коней, щоб утекти звідси. Вона відвідала Ватерлоо й Лекен, де її дуже схвилював надгробок Джорджа Осборна. Вона зробила з нього невеличкий ескіз.

– Бідолашний Купідон! – сказала Ребека. – Який він був закоханий у мене і який дурний! Цікаво, чи жива ще маленька Емілія? Вона була добра жінка. А той її гладкий брат? Серед моїх паперів десь ще й досі зберігається смішний малюнок того товстуна. Вони були милі, простодушні люди.

У Брюссель Бекі приїхала з рекомендаційним листом мадам де Сент-Амур до її приятельки, графині де Бородіно, вдови

наполеонівського генерала, славетного графа де Бородіно, що після смерті цього героя лишилася без жодних засобів, крім тих прибутків, які давали їй табльдот і гральний стіл. Другорядні денді й roués,[412] вдови, що вічно за щось судилися, і наївні англійці, яким здавалося, що вони бачать у таких домах «континентальне товариство», витрушували свої гроші і їли за столами мадам де Бородіно. Галантні молодики пригощали всіх за обідом шампанським, каталися верхи з дамами або наймали коней для прогулянок за місто, купували гуртом ложі в театр чи в оперу, встрявали в гру, перехиляючись через чарівні плечі дам за картярськими столами, і писали додому, до своїх батьків у Девоншір, що їм пощастило за кордоном потрапити в світське товариство.

Тут, як і в Парижі, Бекі була королевою свого пансіону й володарювала в інших, таких самих вишуканих закладах. Вона ніколи не відмовлялася ні від шампанського, ні від букета, ні від поїздки за місто, ні від місця в ложі, але найбільше любила карти ввечері і грала дуже сміливо. Спершу тільки на маленькі ставки, потім на п’ятифранковики, потім на наполеондори, потім на банкноти; потім не мала чим заплатити місячного рахунку в пансіоні, потім почала позичати гроші в юних джентльменів; потім знов розжилася на готівку і перейняла зверхній тон у розмові з мадам де Бородіно, якій раніше лестила й годила; потім зійшла на ставки в десять су й опинилася в страшних злиднях; потім настигли гроші за чверть року, вона розрахувалася з мадам де Бородіно й знов узяла карти в руки, ставлячи проти мосьє де Россіньйоля чи шевальє де Реффа.

Хоч як нам прикро, але мусимо признатися, що Бекі, покидаючи Брюссель, не заплатила мадам де Бородіно за три місяці перебування в пансіоні; про цю обставину, а також про те, як вона грала, пила, як стояла навколішки перед англійським священиком, велебним містером Маффом, випрохуючи в нього гроші, як вона упадала коло мілорда Нудла, сина сера Нудла й учня велебного містера Маффа, якого частенько запрошувала до себе в кімнату і в якого вигравала великі суми в карти, – про ці факти, кажу я, та про сотні інших її підлот графиня де Бородіно розповідає кожному англійцеві, що зупиняється в її пансіоні, і додає, що пані Родон – просто vipère.[413]

Так наша маленька мандрівниця розставляла своє шатро в різних містах Європи, не знаючи спокою, як Улісс або Бемфілд Мур Кер'ю.[414] Їй дедалі більше подобалося таке неприкаяне життя. Вона стала волоцюгою і приятелювала з такими людьми, що у вас волосся на голові стало б сторч, якби ви їх зустріли.

В Європі немає жодного більш-менш помітного міста, де б не було невеличкої колонії англійських пройдисвітів – людей, прізвища яких судовий виконавець містер Гемп час від часу виголошує в судовій камері, – молодих джентльменів, часто з дуже добрих родин, – тільки що ті їх зреклися, – постійних відвідувачів більярдних зал і кав'ярень, шанувальників закордонних кінних перегонів і гральних столів. Вони заповнюють боргові в'язниці, пиячать, галасують, б'ються, зчиняють бучі, вони тікають, не сплативши рахунків, викликають на дуель французьких та німецьких офіцерів, вони обігрують у карти містера Бевзі, а діставши гроші, вирушають до Бадена в чудових бричках, вони подвоюють ставки, щоб відігратися, тоді тиняються між столами з порожніми кишенями, обшарпані розбишаки, злиденні чепуруни, поки ошукають якогось єврея-банкіра, видавши йому фальшивий вексель, або знайдуть ще одного Бевзі і пограбують його. Дуже цікаво стежити за зміною розкошів і злиднів у цих людей. Мабуть, їхнє життя – суцільна велика пригода. Бекі – чи треба нам признаватися в цьому? – провадила саме таке життя, і воно їй досить подобалося. Вона їздила з тими волоцюгами від міста до міста. Місіс Родон, якій так щастило, була відома за кожним гральним столом Німеччини. У Флоренції вона жила на квартирі разом з мадам де Крюшкассе. Я чув, що її вислали з Мюнхена; а мій приятель, містер Фредерік Піжон, запевняє, що в її домі в Лозанні майор Ледар і шановний містер Дюсейс напоїли його під час вечері, а потім обіграли на вісімсот фунтів. Як бачите, ми змушені трохи торкнутися біографії Бекі; але про цю пору її життя, мабуть, чим менше буде сказано, тим краще.

Чув я також, що коли місіс Кроулі особливо не щастило, вона подекуди давала концерти й уроки музики. Якась мадам де Родон справді виступала у Вільдбаді на matinée musicale,[415] і їй акомпанував пан Шпоф, перший піаніст волоського господаря; а мій спритний приятель містер Пролазлі, який знає кожного й подорожував по всіх усюдах, розповідав, що коли він

був у Страсбурзі 1830 року, якась madame Rebecque[416] виступала в опері «Біла дама»[417] й викликала страшний скандал у тамтешньому театрі. Публіка свистом прогнала її зі сцени почасти тому, що акторка не вміла співати, але головним чином через вияв недоречної симпатії з боку деяких осіб, що сиділи в партері (туди пускали офіцерів гарнізону). Пролазлі не сумнівався, що тією невдатною débutante[418] була не хто інша, як місіс Кроулі.

Власне, вона була просто волоцюгою, що блукала по світу. Коли вона отримувала від чоловіка гроші, то грала, а коли програвала їх, то також не помирала з голоду, хтозна-як і на які кошти живучи. Казали, ніби її одного разу бачили в Санкт-Петербурзі, але поліція швидко випровадила її з тієї столиці, тому аж ніяк не можна вірити чуткам, що вона потім стала російською шпигункою в Тепліці та Відні. Я навіть чув, що в Парижі вона знайшла одну свою родичку, не більше й не менше як свою бабусю по матері, і та виявилась ніякою не Монморансі, а бридкою старою служницею в якомусь бульварному театрі. Їхня зустріч, що про неї, як мені натякали, знали й інші особи, була дуже зворушлива. Автор цієї повісті не має змоги докладніше розповісти про ту подію.

Якось у Римі місіс Родон щойно переказали її піврічне утримання на головного тамтешнього банкіра, а оскільки кожного, хто мав на рахунку більше як п’ятсот скуді, запрошували на бенкети, які цей фінансовий туз влаштовував протягом зимового сезону, то й Бекі вшанували запрошенням, і вона з’явилася на одній із пишних вечірок князя й княгині Полоніа. Княгиня походила з дому Помпіліїв,[419] що по прямій лінії вели свій рід від другого царя Риму та Егерії з дому Олімпійців, а дід князя, Алессандро Полоніа, торгував милом, есенціями, тютюном та хусточками, ходив з дорученнями різних джентльменів і потроху позичав гроші на проценти. В салонах банкіра збиралися всі великі люди Рима – князі, герцоги, посли, митці, музиканти, мон-синьйори, юні мандрівники зі своїми гувернантками – люди всякого чину і стану. Зали банкіра були пишні, залиті світлом, на стінах блищали позолочені рами (з картинами), попід стінами – сумнівні антики, а велетенська позолочена корона й герб князя – золотий гриб на рожевому тлі (колір тих хусточок, якими торгував його дід) – та срібний водограй родини Помпіліїв

яскріли на всіх стелях, дверях і стінах будинку, а також на атласних балдахінах, готових до прийому пап та імператорів.

І ось Бекі, яка приїхала з Флоренції в диліжансі і влаштувалася в дуже скромному номері готелю, отримала запрошення на прохану вечерю в князя Полоніа. Покоївка убрала її старанніше, ніж будь-коли, і Бекі подалася на той бенкет, спираючись на руку майора Ледара, з яким вона тоді подорожувала (тим самим, який наступного року застрелив у Неаполі князяРіволі і якого надупелив ціпком сер Джон Бакскін за те, що в його капелюсі виявилося ще чотири королі, крім тих, якими він грав у карти). Вони разом зайшли в покої, і Бекі побачила там чимало давніх знайомих, яких пам’ятала з щасливіших часів, коли вона була хоч і не невинна, але ще не спіймана. Майор Ледар був знайомий з багатьма чужоземцями – пронозливими чоловіками з бакенами, з брудними емблемами клубу у петельках сюртуків, під якими майже не помітно було сорочок, – але земляки майора явно уникали його. Бекі також упізнала тут кількох леді – сумнівних італійських графинь, з якими чоловіки обійшлися дуже жорстоко... тьху, та чи варто нам говорити про цих покидьків, цю потолоч, нам, що були в найвишуканішому товаристві Ярмарку Суєти? Якщо вже грати, то чистими картами, а не цією замацаною колодою. Але кожен, хто входить до складу численної армії мандрівників, бачив такі нерегулярні загони мародерів, що, як Нім і Пістоль,[420] примазуються до головних сил, виступають під прапором короля, хваляться своїми повноваженнями, але грабують на свою користь і часом попадають на шибеницю, де їх залишають висіти на пострах іншим.

Отож Бекі під руку з майором Ледарем пройшлася по всіх кімнатах, випила разом з ним чимало шампанського біля буфету, де гості, особливо ті, з нерегулярного загону майора, запекло проштовхувались до закусок і напоїв, якими наша пара вже добряче підживилася. Звідти вони рушили далі, аж поки досягли оббитого рожевим оксамитом салону самої княгині в кінці анфілади кімнат, де була статуя Венери, оправлені в срібло венеціанські дзеркала й де князівська родина пригощала за круглим столом вечерею своїх найпочесніших гостей. Бекі згадала, що саме в такому невеличкому вибраному колі вона вечеряла в лорда Стайна... А ось і він сидить за столом Полоніа

– вона побачила його.

На його біному, лисому, блискучому лобі червонів яскравий шрам від рани, заподіяної діамантом; руді бакени були перефарбовані й мінилися пурпуровим кольором, від чого його бліде обличчя здавалося ще блідішим. На ньому був ланцюг і ордени, серед них орден Підв'язки на голубій стрічці. З усіх присутніх він здавався найвизначнішою особою, хоч там вечеряли можновладний князь з княгинею і якась королівська високість з принцесою. Поруч з мілордом сиділа вродлива графиня Белдадонна, в дівоцтві де Гландьє, чоловік якої (граф Паоло делла Белладонна), повсюдно відомий своїми чудовими ентомологічними колекціями, давно вже був відсутній – поїхав з якоюсь місією до імператора Марокко.

Коли Бекі побачила те славетне обличчя, яким вульгарним їй видався раптом майор Ледар і як засмерділо тютюном від огидного капітана Шулера! Вона миттю прибрала вигляду великосвітської дами, намагаючись дивитися й триматись гак, ніби вона знов опинилася у Мейфейрі. «Та жінка, видко з усього, дурна й сварлива, – подумала вона. – Я певна, що вона не вміє розважити його. Вона вже, мабуть, йому набридла, а зі мною він ніколи не нудився».

В її серці тріпотіло безліч таких зворушливих надій, побоювань, спогадів, коли вона блискучими очима (на підмальованому до самих вій обличчі вони аж мерехтіли) дивилася на великого вельможу.

У ті вечори, коли лорд Стайн надягав ордени Зірки й Підв'язки, він прибирав також особливо вельможного вигляду, дивився на всіх і розмовляв, ніби могутній володар, яким він і був. Бекі замилувалася його усміхом – поблажливим, невимушеним, гордовитим, сповненим гідності. Ох, bon Dieu, яке приємне було його товариство, який він блискучий, дотепний, цікавий співрозмовник, які в нього чудові манери! І вона проміняла його на майора Ледара, що тхне тютюном і горілкою, на капітана Шулера з його жокейськими жартами й жаргоном кулачного бійця і на таких самих інших. «Цікаво, чи він мене впізнає?» – подумала Ребека.

Лорд Стайн, усміхаючись, розмовляв з тією вельможною дамою, що сиділа поруч нього, потім раптом підвів очі й побачив Бекі.

Вона вся затремтіла, коли зустрілася з ним поглядом,

зобразила на обличчі найчарівнішу усмішку, на яку лише і була здатна, і зробила скромний, зворушливий реверанс. Лорд Стайн з хвилину дивився на неї з таким жахом, який, певне, охопив Макбета, коли в нього на бенкеті з'явився дух Банко, і був би й далі так сидів, роззявивши рота, якби огидний майор Ледар не потяг Ребеки геть.

– Ходімо до зали, де вечеряють, місіс Родон, – сказав той джентльмен. – Мені теж захотілося набити черево, коли я побачив, як ця панота напихається. Гайда, спробуємо, яке тут шампанське.

Бекі здавалося, що майор уже й так трохи перебрав міру.

Другого дня вона подалася в Монте-Пінчо – Гайд-парк римських гульвіс – можливо, сподіваючись ще раз побачити лорда Стайна. Але вона зустріла там іншого знайомого – містера Фіча, довірену особу його милості. Він підійшов до Бекі й досить недбало кивнув їй, торкнувшись пальцем капелюха.

– Я знав, що мадам тут, – мовив він. – Я йшов за вами від вашого готелю. Мені треба дати вам одну пораду.

– Від маркіза Стайна? – запитала Бекі з такою гідною міною, на яку ще була здатна, завмираючи від надії і сподівання.

– Ні, – відповів камердинер, – від себе самого. Рим дуже нездорове місце.

– Не в цю пору року, мосьє Фіч, а тільки після великодня.

– Запевняю вас, мадам, що й тепер також. Тут цілий рік хворіють на лихоманку. Клятенний вітер з боліт весь час убиває людей. Послухайте, мадам Кроулі, ви завжди були bon enfant,[421] і я завжди гарно ставився до вас, parole d'honneur.[422] Бережіться! Їдьте геть з Рима, кажу вам, а то захворієте й помрете.

Бекі зареготала, хоч її пойняла шалена лють.

– Що? Мене, бідолашну, вб'ють? – запитала вона. – Як романтично! Невже мілорд возить із собою найманих убивць замість провідників і стилети замість дорожніх речей? Дурниці! Я залишуся, хоча б для того, щоб його дратувати. Знайдуться люди, які захистять мене, поки я тут.

Тепер зареготав мосьє Фіч.

– Захистять вас? – перепитав він. – Хто? Майор, капітан чи будь-хто з тих гравців, яких ви тут бачите, пустять вас на той світ за сто луїдорів. Про майора Ледара (він такий майор, як я мілорд і маркіз) ми знаємо такі речі, за які він може потрапити

на каторгу або ще й далі! Ми знаємо все, і в нас є всюди друзі. Знаємо, кого ви бачили в Парижі і яких там знайшли родичів. Так, дивіться на мене, скільки хочете, але це правда. Чому, наприклад, жоден наш посол у Європі не приймає вас у себе? Бо ви образили когось, хто ніколи не прощає і чий гнів ще збільшився, коли він вас побачив. Він собі місця не знаходив учора ввечері, як повернувся додому. Пані де Белладонна влаштувала йому сцену через вас, так лютувала, що не доведи господи.

– О, то це підступи пані де Белладонни? – мовила Бекі з деякою полегкістю, тому що слова маркізового посланця неабияк злякали її.

– Ні, вона тут ні до чого, вона завжди ревнує. Кажу ж вам, що це монсиньйор. Ви дарма показались йому на очі. А коли ви залишитесь тут, то ще захочете показатися. Затямте моє слово. Їдьте геть звідси. Лишенько, мілордів екіпаж! – вигукнув він і, схопивши Бекі за руку, кинувся до бічної алеї.

Карета лорда Стайна, виблискуючи геральдичними знаками, промчала вулицею, запряжена кіньми, яким не було ціни. На подушках у ній сиділа пані Белладонна, чорнява, квітуча, насуплена, з собачкою на колінах і з білою парасолькою, що коливалася над її головою, а поруч – старий лорд Стайн, мертвотно блідий, із згаслими очима. Зненависть, лють чи пристрасть інколи ще спалахували в них, але звичайно вони були тьмяні, наче втомилися дивитись на світ, у якому для виснаженого старого розпусника уже майже не лишилося ні краси, ні радощів.

– Монсиньйор так і не оклигав після подій тієї ночі, – прошепотів мосьє Фіч місіс Кроулі, коли карета проїхала і Бекі виглянула їй услід з-за кущів, за якими вони ховалися.

«Хоч одна втіха!» – подумала Бекі.

Чи лорд Стайн справді намірявся замордувати місіс Бекі, як погрожував мосьє Фіч (після смерті монсеньйора він повернувся на батьківщину, де його дуже поважали і де він купив у свого володаря титул барона Фічі), а його довірений не захотів плямити рук убивством, чи йому тільки звеліли налякати місіс Кроулі, щоб вона залишила місто, де мілорд хотів прожити зиму й де йому було б дуже неприємно зустрічатися з нею, – ми цього ніколи не знатимемо напевне. Але погроза вплинула на нашу приятельку, і вона більше не

пробувала з’являтися на очі своєму колишньому патронові.

Усі знають про сумний скін цього вельможі, що стався в Неаполі через два місяці після французької революції 1830 року: високоповажний Джордж Густав, маркіз Стайн, граф Гонт із Гонт-касла, пер Ірландії, віконт Гелборо, барон Пічлі і Грілсбі, кавалер найблагороднішого ордена Підв’язки, іспанського Золотого руна, російського ордена святого Миколая першого ступеня, турецького ордена Півмісяця, перший лорд Пудреної кімнати і грум Чорних сходів, полковник Гонтського, або ж власного його вельможності регента загону міліції, куратор Британського музею, старший брат гільдії святої Трійці, член правління коледжу «Білі ченці» і доктор цивільного права, – помер після кількох серцевих нападів, викликаних, як писали газети, душевним струсом, якого чутливому лордові завдало падіння стародавньої монархії.

В одному тижневику з’явився красномовний перелік чеснот маркіза, його заслуг, талантів та добрих вчинків. Його милість був такий вразливий і такий відданий славетному домові Бурбонів, на спорідненість з яким він претендував, що не міг пережити лиха своїх найясніших родичів. Тіло його поховано в Неаполі, а його серце – те серце, яке завжди хвилювали почуття високі і благородні, – привезено в срібній урні до Гонт-касла.

– В особі маркіза, – казав містер Вог, – убогий люд і красні мистецтва втратили добродійника й опікуна, суспільство – одну з своїх оздоб, Англія – одного з найбільших патріотів та державних діячів і т. д. і т. д.

Його духівницю потім довго опротестовували, навіть пробували змусити пані де Беладонну повернути славетний діамант, званий «оком іудея», який його милість завжди носив на вказівному пальці і який та дама начебто зняла з нього після смерті маркіза. Проте його відданий приятель і служник мосьє Фіч довів, що перстень був подарований згаданій пані де Белладонні за два дні до смерті маркіза, так само як і банкноти, коштовності, неаполітанські та французькі процентні папери тощо, які були в секретері його милості і яких вимагали через суд спадкоємці в цієї невинно скривдженої жінки.

Розділ LXV
ДУЖЕ ДІЛОВИЙ І ДУЖЕ ПРИЄМНИЙ

Другого дня після зустрічі біля грального столу Джоз вичепурився надзвичайно старанно й пишно і, не вважаючи за потрібне сказати бодай слово про події минулої ночі й спитати, чи не хоче хтось із його супутників прогулятися з ним, дуже рано вийшов з дому і невдовзі вже про щось дізнавався біля дверей готелю «Слон». З нагоди карнавалу там було повно гостей: за столами на вулиці вже сиділи люди, курячи й попиваючи місцеве неміцне пиво, у вестибюлях стояли хмари диму. Містера Джоза, коли він велично спитав каліченою німецькою мовою, де йому знайти особу, яка його цікавила, справили на самий верх будинку – вище за номери другого поверху, де мешкало кілька чужоземних купців, які влаштували там виставку своїх коштовностей та парчі, вище за апартаменти третього поверху, де розмістився штаб гральної фірми, вище за четвертий поверх, який весь найняла славетна мандрівна трупа вольтижерів і акробатів, ще вище, аж до невеличких комірчин на горищі, де серед студентів, комівояжерів, дрібних торговців і селян, що приїхали до столиці на свято, Бекі знайшла собі гніздечко – скромний, брудний куток, де рідко шукала притулку краса.

Бекі подобалося таке життя. Вона приятелювала з усіма пожильцями – з торговцями, професійними гравцями, акробатами, студентами. Вона мала неспокійну, легковажну вдачу, успадковану від батька й матері, що обоє були представниками богеми і за своїми уподобаннями, і за обставинами життя. Якщо під рукою не було якогось лорда, Бекі залюбки розмовляла з його провідником; гамір, метушня, горілчаний дух і тютюновий дим, бундючні манери нужденних акробатів, жаргон обслуги гральних столів, співи і бешкети студентів – увесь цей шарварок, що панував у готелі, подобався Ребеці й розважав її навіть тоді, як їй не щастило і вона не мала чим сплатити рахунок. Тим миліший був їй цей гармидер тепер, коли її гаманець наповнився грішми, які їй виграв учора ввечері Джорджі!

Джоз, порипуючи східцями й сопучи, здолав останній марш, зупинився, трохи відсапався, витер піт і заходився шукати

дев’яносто другий номер. Двері навпроти, в дев’яностому номері, були відчинені. Там на ліжку лежав якийсь студент у ботфортах та в брудному халаті й курив довгу люльку. Другий студент, з довгим білявим волоссям, у вишитій шнурами куртці, незвичайно ошатній, але також брудній, стояв навколішки біля дверей дев’яносто другого номера й вигукував у замкову щілину благання, адресовані особі, що перебувала всередині.

– Ідіть геть, – відповів йому такий знайомий голос, що Джоз затремтів. – Я жду когось... До мене зараз прийде мій дідусь. Він не повинен бачити вас тут.

– Ангеле мій, Engländerin![423] – волав далі студент з білявим волоссям і великим перснем на пальці. – Зглянься на нас! Призначте побачення! Пообідайте зі мною і Фріцом у парковому готелі. Буде печеня з фазанів, портер, сливовий пудинг і французьке вино. Ми загинемо з туги, якщо ви відмовитесь!

– Неодмінно загинемо! – підтвердив юний аристократ з ліжка.

Цю розмову й почув Джоз хоч нічого не зрозумів з неї, бо ніколи не вивчав мови, якою її провадили.

– Newmero kattervang dooze, si vous plait,[424] – велично, за своїм звичаєм, сказав Джоз, коли нарешті здобувся на слово.

– Quater fang fooce! – повторив студент і, схопившись на ноги, кинувся до своєї кімнати.

Двері зачинилися, і Джоз почув, як він і його товариш на ліжку зареготали.

Бенгалець стояв, спантеличений цією подією, коли двері дев’яносто другого номера відчинилися самі, і в них з’явилося лукаве, пустотливе обличчя Бекі. Її погляд упав на Джоза.

– Це ви? – мовила вона, виходячи в коридор. – Як я на вас чекала. Стривайте! Ще не заходьте... за хвилину я вас прийму.

За ту хвилину вона сховала в постіль баночку з рум’янами, пляшку з коньяком і тарілку з ковбасою, пригладила коси і врешті впустила свого гостя.

Замість вранішнього халата на ній було рожеве доміно, трохи вилиняле, не зовсім чисте й подекуди поплямлене помадою, зате з широких рукавів виглядали білі, як сніг, гарні руки, а тонкий стан був підперезаний поясом, що непогано відтінював її струнку, тендітну постать. Бекі за руку ввела

Джоза до своєї кімнати.

– Заходьте, будь ласка, – мовила вона. – Заходьте, поговоримо. Сідайте сюди. – Вона легенько потиснула бенгальцеві руку і, сміючись, посадовила його на стілець.

Сама вона сіла на ліжко – звичайно, не на пляшку й тарілку, на яких якраз розташувався б Джоз, якби захотів сісти коло неї. Вмостившись там, Бекі завела розмову з своїм давнім обожнювачем.

– Як мало роки змінили вас! – почала вона, ніжно й довірливо дивлячись на нього. – Я впізнала б вас де завгодно. Як приємно серед чужих знов побачити щире, чесне обличчя давнього приятеля!

Правду кажучи, на щирому, чесному обличчі тієї хвилини малювалося що завгодно, тільки не щирість і відвертість. Навпаки, Джоз був неабияк збентежений і спантеличений. Він обвів очима дивну кімнатку, в якій знайшов свою колишню пасію. Одна з її суконь висіла на спинці ліжка, друга – на прибитому до дверей гачку, капелюшок затуляв половину дзеркала, а на піддзеркальнику стояли чудові черевички бронзового кольору. На столику біля ліжка лежав французький роман і стояла свічка – не воскова. Бекі і її хотіла засунути в постіль, але обмежилась тим, що сховала туди ситцевий чепчик, яким, лягаючи спати, гасила свічку.

– Так, я впізнала б вас де завгодно, – повела вона далі. – Жінка ніколи не забуває деяких речей. А ви були першим чоловіком, якого я... якого я побачила!

– Та невже? – здивувався Джоз. – Пожалься боже, що ви кажете! Не може такого бути.

– Коли я приїхала з вашою сестрою з Чізвіка, я була ще майже дитиною, – мовила Бекі. – Як там поживає моя люба Емілія? Ох, її чоловік любив попустувати, і, звичайно, вона, бідолашна, ревнувала його до мене. Наче я звертала на нього увагу, коли поряд був хтось інший... та годі, не будемо згадувати про ті часи. – Бекі провела по очах хусточкою, обшитою вистріпаним мереживом. – Хіба не дивно, – за мить сказала вона, – знайти в такому місці жінку, що жила і в зовсім іншому світі? Я зазнала стільки лиха і горя, Джозефе Седлі, життя до мене було таке жорстоке, що часом я мало не божеволіла. Я не можу знайти собі постійного місця, тиняюся світом, не маючи ні спокою, ні щастя. Всі мої друзі мене

зрадили, геть усі. На світі немає чесних людей. Я була найвірнішою в світі дружиною, хоч вийшла заміж на злість, тому що хтось інший... та нащо про це говорити. Я була вірна йому, а він учинив наді мною наругу й кинув мене. Я була найласкавішою матір’ю, мала тільки одну дитину, один скарб, одну надію, одну радість, я з найпалкішою материнською любов’ю тулила свого сина до серця, він був моїм життям, моєю молитвою, моїм... моїм щастям, а вони... вони відібрали його... відібрали від мене! – Бекі в нестямному розпачі притулила руку до серця й на мить сховала обличчя в постіль.

Пляшка з коньяком, що лежала під ковдрою, брязнула об тарілку з ковбасою. Обидві, безсумнівно, були зворушені виявом такого глибокого розпачу. Макс і Фріц стояли за дверима й здивовано дослухалися до ридань і схлипувань місіс Бекі. Джоз теж неабияк розчулився й злякався, побачивши свою давню пасію в такому стані. А вона відразу почала розповідати свою історію – повість таку чисту, нелукаву, правдиву, що кожен, вислухавши її, переконався б: якщо коли-небудь ангел у білосніжних шатах спускався з височості на землю і ставав жертвою пекельних підступів і сатанинської злоби, то це він в образі непорочної мучениці був перед очима в Джоза – сидів на ліжку, на пляшці з коньяком.

Між ними відбулася дуже довга, дружня й щира розмова, під час якої гість дізнався – але так, що це його ні трохи не злякало й не образило, – про те, що серце Бекі вперше навчилося тремтіти в присутності його, незрівнянного Джоза Седлі; що Джордж Осборн, звичайно, страшенно упадав коло неї і це могло бути причиною для ревнощів Емілії і невеликої сварки між ними, що насправді Бекі ніколи це заохочувала нещасного офіцера й не переставала думати про Джоза від того дня, коли вперше побачила його, хоч, певна річ, ставила понад усе обов’язки заміжньої жінки, яких вона завжди пильнувала і пильнуватиме до своєї смертної години або до того часу, поки нездоровий клімат – він став вже навіть приказкою – того острова, де живе полковник Кроулі, не звільнить її від ярма, яке їй через жорстокість чоловіка несила вже нести.

Додому Джоз ішов переконаний, що Ребека – не тільки найчарівніша, а й найпорядніша жінка, і вже обмірковував різні плани влаштування її добробуту. Необхідно покласти край переслідуванням Ребеки, вона повинна вернутися в товариство,

окрасою якого була. Він зробить усе, що треба. Вона повинна кинути це жахливе місце й оселитися в якомусь тихому помешканні. Емілія мусить відвідати її і подбати про неї. Він порадиться з майором і все владнає. Прощаючись з Джозом, Ребека зі щирої вдячності аж заплакала й потиснула йому руку, коли галантний товстун нахилився поцілувати їй пальчики.

Бекі провела гостя з своєї комірчини, неначе милостива володарка родинного замку, а коли гладкий джентльмен зник на сходах, зі своєї нори з'явилися Макс і Фріц з люльками в зубах, і Бекі, жуючи ковбасу з сухим хлібом та попиваючи свій улюблений грог, заходилась розважатися тим, що передражнювала перед ними свого гостя.

Джоз надзвичайно врочисто зайшов до помешкання Доббіна й розповів йому зворушливу історію, з якою ми щойно познайомилися, певна річ, не згадавши про те, що вчора ввечері відбулося біля грального столу. І поки місіс Бекі докінчувала недоїдений déjeuner à la fourchette,[425] обидва джентльмени почали радитись і обмірковувати, як краще їй допомогти.

Яким дивом вона опинилася в цьому місті? Як вийшло, що вона подорожувала сама? Малі хлоп'ята в школі знають з початкового підручника латинської мови, що Авернською стежкою спускатися дуже легко.[426] Обминімо цей відтинок Ребечиного занепаду. Вона тепер не стала гіршою, ніж була в пору своїх успіхів, – просто їй трохи не пощастило.

А місіс Емілія була жінкою такої лагідної, нерозважної вдачі, що коли чула про чиєсь лихо, то відразу всім серцем прихилялася до страдника. Оскільки ж вона сама ніколи не думала ні про які смертні гріхи й не робила їх, то й не мала відрази до зла, властивої обізнанішим за неї моралістам. Якщо Емілія розбещувала всіх, хто був поряд з нею, своєю чемністю і ласкою, якщо вона перепрошувала своїх служників за те, що зважувалась турбувати їх дзвінком, якщо вибачалася перед продавцем, який показував їй сувій шовку, і кланялася підмітальникові вулиці й хвалила його за те, що доручене йому перехрестя дуже чисте, – а вона й справді, мабуть, здатна була на всі ці дурниці, – то чи могла вона не подобрішати до своєї давньої знайомої, довідавшись, що та опинилася в скруті? Вона просто не уявляла собі, що хтось може бути нещасний по заслузі. У світі, де закони видавала б Емілія, мабуть, було б не дуже зручно жити. Але таких жінок, як Емілія, трапляється

мало, принаймні серед правителів. Мені здається, що ця леді скасувала б усі в’язниці, кари, кайдани, бичування, злидні, хвороби, голод. Вона була такою нікчемною істотою, що – доведеться нам визнати це – могла б навіть забути смертельну образу.

Коли майор почув від Джоза про сентиментальну пригоду, яку той пережив, він, скажемо щиро, поставився до неї далеко не так співчутливо, як бенгалець. Навпаки, його ця новина аж ніяк не втішила; він коротко, але не зовсім чемно сказав про ту жінку, що опинилася в біді, таке:

– То та шелихвістка знов випливла на світ божий?

Доббінові ніколи не подобалася Ребека – від тієї хвилини, як вона вперше глянула на нього зеленими очима і, не витримавши його погляду, відвернулася.

– Та мала відьма капостить скрізь, де тільки з’явиться, – без тіні шанобливості сказав майор. – Хтозна, як вона досі жила і що робить тут, за кордоном, зовсім сама. Не згадуйте мені про якісь там переслідування і ворогів – у чесної жінки завжди знайдуться друзі, і вона ніколи не розлучиться з родиною. Чого вона лишила свого чоловіка? Нехай він навіть був поганий і нечесний, як ви кажете. Він і справді був такий. Я пам’ятаю, як той негідник заманював і ошукував бідолаху Джорджа. Здається, вони розлучилися через якийсь скандал. Я наче щось таке чув, – сказав майор, який не дуже цікавився плітками.

Дарма Джоз намагався переконати його, що Бекі з усіх поглядів порядна й невинно скривджена жінка.

– Ну нехай! Спитаймо місіс Джордж, – мовив нарешті великий дипломат майор. – Ходімо й порадимося з нею. Я думаю, ви згодні, що вже хто-хто, а вона добра порадниця в таких справах.

– Гм! Може, Еммі й не найгірша порадниця, – відповів Джоз: адже ж він не був закоханий у свою сестру.

– Не найгірша? А хай йому чорт, сер, та кращої жінки я ніколи не зустрічав! – вихопилось у майора. – Одне слово, ходімо і спитаймо її, чи варто йти до тієї особи. Як вона скаже, так і буде.

Цей негідний хитрун був певний, що тут він не програє. Він пам’ятав, що колись Еммі страшенно ревнувала чоловіка до Ребеки. На саму згадку про неї вона, бувало, тремтіла й лякалася. «Ревнива жінка ніколи не прощає», – думав собі

майор. Отож наші двоє джентльменів подалися через вулицю до помешкання Емілії, де вона натхненно виспівувала романси зі своєю вчителькою пані Штрумпф.

Коли та дама відкланялася, Джоз пишномовно, як завжди, почав:

– Люба Еммі, я щойно пережив незвичайну... еге ж... пожалься боже... просто дивовижну пригоду. Одна особа... так, одна дуже цікава особа... ти її давно знаєш і, можна сказати, віддавна приятелюєш з нею... щойно приїхала сюди, і я хотів би, щоб ти побачилася з нею.

– Хто це? – запитала Емілія. – Якась жінка? Майоре Доббіне, не ламайте мені, будь ласка, ножиць!

Наражаючи на небезпеку свої очі, майор крутив ті ножиці, тримаючи їх за ланцюжок, на якому вони часом висіли в Емілії на поясі.

– Це жінка, яку я страх не люблю, – понуро сказав він, – і яку вам також нема за що любити.

– То це Ребека, я певна, що це Ребека! – відповіла Емілія й почервоніла з хвилювання.

– Ви, як завжди, маєте слушність, – мовив Доббін.

Брюссель, Ватерлоо, давно минулі часи, лихо, муки, спогади – все це раптом ожило в ніжному Емілііному серці, і воно болісно стислося.

– Я не хочу її бачити, – повела вона далі. – Не можу.

– А я вам що казав? – звернувся майор до Джоза.

– Вона дуже нещасна і... і таке інше, – озвався Джоз. – Вона живе в злиднях, беззахисна... і хворіла... дуже хворіла... і чоловік, негідник, кинув її.

– Ох! – сказала Емілія.

– У неї немає жодної близької душі на світі, – не без хитрощів повів далі Джоз. – І вона казала, що, на її думку, тобі можна довіритись. Вона така нещасна, Еммі. Мало не збожеволіла з горя. Її розповідь мене страшенно схвилювала… слово честі... мушу сказати, що ніхто ще не витримував такого тяжкого переслідування з такою ангельською покорою. Її родина повелася з нею дуже жорстоко.

– Бідолашна! – мовила Емілія.

– І вона каже, що коли не знайде дружньої підтримки, то загине, – вів далі Джоз тремтячим голосом. – Пожалься боже! Ти знаєш, що вона пробувала накласти на себе руки? Вона

носить із собою опіум... я бачив пляшечку в її кімнаті... така жалюгідна комірчина... в третьорядному готелі «Слон», під самим дахом. Я туди ходив.

Ці слова, видно, не справили враження на Емілію: вона навіть ледь усміхнулася. Певне, вона уявила собі, як Джоз сопів, вибираючись сходами нагору.

– Вона місця собі не знаходить з горя, – знов почав він. – Страшно слухати, як та жінка настраждалась. У неї був син, одноліток Джорджі.

– Так, я наче пригадую, – сказала Еммі. – Ну й що?

– Світ не бачив такого гарного хлопчика, – сказав паш сентиментальний товстун, розчулений розповіддю Ребеки. – Просто ангел, а не дитина. А як він обожнював свою матір! Ті негідники вирвали в неї з рук заплаканого сина і відтоді не дозволяють йому бачитися з нею.

– Джозефе, голубе, – вигукнула Емілія, схоплюючись з місця, – негайно ходімо до неї!

Вона кинулась до своєї спальні, похапцем зав’язала капелюшка, вернулася з шаллю в руці й звеліла Доббінові йти з нею.

Майор підійшов і накинув їй на плечі кашемірову шаль, яку сам придбав для неї в Індії. Він зрозумів, що йому залишається тільки скоритись. Емілія взяла його під руку, і вони рушили до дверей.

– Вона мешкає в дев’яносто другому номері, до нього вісім маршів, – сказав Джоз, мабуть, не маючи великого-бажання ще раз долати ті сходи. Зате він умостився біля вікна своєї вітальні, звідки видно було площу, де стояв готель «Слон», і бачив, як наша пара йшла ринком.

Добре, що Бекі також побачила їх зі своєї комірчини, де вона щебетала й сміялася з двома студентами, – вони кепкували з вигляду її дідуся, бо були свідками, як він приходив до неї і як потім ішов назад. Бекі встигла спровадити їх і прибрати в кімнатці, поки власник готелю «Слон», який знав, що місіс Осборн користується великою симпатією при ясновельможному дворі, з пошани до неї сам вів їх на антресолі, втішаючи міледі та пана майора тим, що сходи скоро скінчаться.

– Ласкава леді, ласкава леді! – загукав він, стукаючи в двері Ребеки (напередодні він ще називав її просто «пані» і поводився

з нею не вельми шанобливо).

– Хто там? – запитала Бекі і, висунувши голову, тихо зойкнула. Перед нею стояли Еммі, що вся тремтіла з хвилювання, і Доббін, довготелесий майор з бамбуковою паличкою.

Він стояв мовчки, дуже зацікавлений тим, що відбувалося в нього перед очима. Еммі радісно, з обіймами кинулась до Ребеки, вмить вибачивши їй усе, від щирого серця притулила її до себе й поцілувала. Ох, бідолахо, коли твоїх уст торкалися такі чисті поцілунки?

Розділ LXVI
AMANTIUM IRAE[427]

Щирість і доброта, яку виявила Емілія, мабуть, зворушили навіть таку черству й лукаву жінку, як Бекі. На пестощі й ніжні слова приятельки вона відповіла чимось дуже схожим на вдячність, і її хвилювання, хоч воно тривало тільки мить, було майже не вдаване. Слова про «заплакану дитину, яку вирвали в неї з рук», виявилися чудовою знахідкою. Описом тієї страхітливої події Бекі повернула собі прихильність товаришки, і, звичайно, це стало однією з перших тем розмови, яку наша сердешна, наївна Еммі завела з віднайденою приятелькою.

– То вони забрали в тебе твою любу дитину? – вигукнула вона. – Ох, Ребеко, люба моя сестро, бідолашна страднице! Я знаю, що означає втратити сина, і співчуваю тим, кому теж випало це горе. Та небо милосердне, воно верне тобі сина, як ласкава доля повернула мені мого хлопчика.

– Верне мою дитину? Ох, я пережила страшні муки, – призналася Бекі, може, трохи з нечистим сумлінням.

Їй було не дуже приємно усвідомлювати, що у відповідь на таку простодушну довіру вона мусить відразу брехати. Та в тім-то й лихо, що коли починаєш кривити душею, то вже не можна спинитись. Коли одну вигадку беруть за правду, треба шукати іншу, щоб не підірвати довіри до попередніх векселів, тому кількість брехні, яку ви пускаєте в обіг, збільшується, і з кожним днем росте відсоток імовірності її викриття.

– Коли його забрали в мене, – повела далі Бекі (хоч би вона не сіла на пляшку!), – я пережила страшні муки. Мені здавалося, що я вмираю, але, на щастя, то була тільки нервова гарячка. Лікар уже махнув на мене рукою, а я… я одужала і… і опинилася тут, у злиднях і без друзів.

– Скільки йому років? – запитала Еммі.

– Одинадцять, – мовила Бекі.

– Одинадцять? – здивувалася гостя. – Таж він народився того самого року, що й Джорджі, а йому…

– Знаю, знаю! – вигукнула Бекі, яка зовсім забула, скільки її малому Родонові років. – З горя в мене багато чого вилетіло з пам’яті, люба Еміліє. Я дуже змінилася, часом ходжу, мов причинна. Йому було одинадцять, коли його відняли в мене,

хай бог благословить його милу голівку! Відтоді я його не бачила.

– Він білявий чи чорнявий? – запитала наша немудра приятелька. – Покажи мені пасмо його волосся.

Бекі мало не зареготала з її наївності.

– Не сьогодні, голубонько… колись потім, як прибудуть мої скрині з Лейпцига, бо я звідти приїхала сюди. Я покажу тобі й синів портрет, я сама намалювала його в щасливі дні.

– Бідна Бекі, як тобі не поталанило! – мовила Еммі. – І яка ж я повинна бути вдячна господові! – (Хоч це благочестиве правило, що його нам змалку прищеплюють наші родички, – дякувати всевишньому за те, що нам ведеться краще, ніж комусь іншому, – не здається мені дуже розумним). І вона, за своїм звичаєм, подумала про те, що її син найвродливіший, найдобріший і найрозумніший на світі. – Ось ти побачиш мого Джорджі! – кращої розради для Бекі Емілія не могла знайти. Бо й справді, чим її ще можна втішити?

Так вони розмовляли годину або й більше, і за цей час Бекі встигла розповісти приятельці повну й докладну історію свого життя. Вона розказала, що родина Кроулі завжди ставилась дуже вороже до їхнього одруження, що її зовиця (хитра жінка) наструнчувала Родона проти неї, що він почав вступати в ганебні зв’язки, через які зовсім охолов до неї, що їй довелось натерпітися всього: злиднів, зневаги, байдужості з боку того, кого вона найдужче любила, і все задля дитини; і нарешті розповіла про тяжку образу, через яку вона залишила чоловіка: той негідник не посоромився вимагати від неї, щоб вона пожертвувала своїм добрим ім’ям задля посади, яку міг забезпечити йому один великий вельможа, впливовий, але безпринципний чоловік – маркіз Стайн. Просто нелюд, та й годі!

Цю частину своєї багатої на події історії Бекі розповіла з чисто жіночою делікатністю і обуреним тоном, як і належало цнотливій жінці. Та образа змусила її покинути чоловіків дім, але негідник помстився на ній, забравши в неї дитину. І ось, закінчила Бекі, вона тиняється по світу, убога, беззахисна, нещасна жінка, що не має жодної близької душі.

Люди, що знають вдачу Еммі, можуть собі легко уявити, як вона сприйняла цю історію, розказану досить докладно. Вона тремтіла з обурення, слухаючи про поведінку нікчемного

Родона і безпринципного Стайна. В її погляді з'являлися знаки оклику після кожного речення, в яких Бекі описувала, як її переслідували аристократичні родини і як до неї збайдужів чоловік. (Бекі його не звинувачувала. Вона говорила про нього швидше сумно, ніж злісно. Вона його надто палко любила, та й хіба він не батько її сина?) А коли вона дійшла до сцени розлуки з дитиною, Еммі взагалі затулила обличчя хусточкою, тож наша чудова трагічна актриса, мабуть, була дуже задоволена тим враженням, яке її гра справляє на глядачів.

Поки дами розмовляли, постійний охоронець Емілії, майор (який, певна річ, не хотів заважати їхній нараді і якому набридло походжати вузеньким рипучим коридорчиком з такою низькою стелею, бо вона куйовдила йому ворс на капелюсі), зійшов на нижній поверх і опинився в просторій залі, призначеній для всіх відвідувачів готелю «Слон», з якої і вели сходи нагору. Це приміщення завжди було повне тютюнового диму й щедро забризкане шумовинням пива. На брудному столі стояли десятки мідних свічників з лойовими свічками для пожильців готелю, а над тими свічниками висіли рядком на дошці ключі від кімнат, Еммі була почервоніла з ніяковості, коли швидко проходила через цю залу, де зібрався всякий люд: тірольські торговці рукавицями і продавці полотна з Дунаю з паками свого краму; студенти, які підживлялися бутербродами з м'ясом; гуляки, що знічев'я грали в карти або в доміно на липких, пообливаних пивом столах, акробати, що перекушували тут у перервах між виступами, – одне слово, весь fumus і strepitus[428] німецького готелю в ярмаркові дні. Офіціант, навіть не чекаючи замовлення, подав Доббінові кухоль пива; майор витяг сигару й заходився розважатись тим шкідливим зіллям та газетою, очікуючи, поки надійде особа, яку він сюди привів.

Незабаром до зали, побризкуючи острогами, спустилися Макс і Фріц у кашкетах набакир і з люльками, прикрашеними гербами та пишними китицями. Вони повісили на дошку ключа від дев'яностого номера й замовили бутербродів та пива. Сіли вони поблизу майора, тому до його слуху долітали деякі слова з їхньої розмови. Студенти говорили про «фуксів» та «філістерів»,[429] про поєдинки та пиятики в славетному розсаднику науки – сусідньому Шопенгаузенському університеті, звідки вони недавно прибули в Eilwagen, мабуть,

разом з Бекі, щоб подивитися на весільний карнавал у Пумпернікелі.

– Та маленька Engländerin, здається, попала en bays de gonnoissance,[430] – сказав знавець французької мови Макс своєму товаришеві. – Після того, як пішов її гладкий дідусь, до неї з'явилася якась гарненька землячка. Я чув, як вони балакають і охкають у кімнаті тієї крихітки.

– Треба взяти квитки на її концерт, – зауважив Фріц. – Ти маєш гроші, Максе?

– Аякже! – пхикнув той. – Це буде концерт in nubibus.[431] Ганс казав мені, що вона оголошувала такий самий концерт у Лейпцігу, бурші розкупили багато квитків, а вона поїхала собі, не виступивши. Вчора в кареті вона згадувала, що її піаніст захворів у Дрездені. Я думаю, що вона просто не вміє співати: у неї такий самий хрипкий голос, як у тебе, о славетне жлукто з пивом!

– Так, голос у неї хрипкий: я чув, як вона вчора, сидячи на вікні, вимучувала якусь schreckliche[432] англійську баладу, що зветься «De Rose upon de Balgony».[433]

– Saufen і singen[434] разом не можна, – зауважив Фріц. Ніс у нього почервонів: видно, він віддавав перевагу першій з цих утіх. – Ні, квитків ми в неї не братимемо. Вчора ввечері вона виграла в trente-et-quarante. Я бачив її: вона змусила грати за себе якогось англійського хлопчака. Пустимо твої гроші теж там або в театрі, а як ні, то пригостимо її французьким вином чи коньяком у саду Авреля, але квитків краще не купуймо... Що ти скажеш на це? Вип'ємо ще по кухлю пива, га?

І студенти, один за одним умочивши свої біляві вуса в огидне пійло, попідкручували їх і перевальцем подалися на ярмарок.

Майорові, який бачив, що ці два університетські джигуни вішали ключа від дев'яностого номера, й чув їхню розмову, неважко було збагнути, про кого вони розмовляли. «Та мала відьма знов береться за своє!» – подумав він і усміхнувся, згадавши минуле, коли він був свідком її відчайдушного фліртування з Джозом і кумедного кінця тієї авантюри. Вони з Джорджем потім часто сміялися з тієї пригоди, поки – через кілька тижнів після свого одруження – Джордж і сам попав у тенета малої Цірцеї і якось порозумівся з нею, про що, звичайно, його товариш здогадувався, але волів не

розпитувати. Вільямові було надто боляче і соромно вивідувати ту негарну таємницю, хоч одного разу Джордж, мабуть, у пориві каяття, сам натякнув на неї. Це було вранці перед битвою під Ватерлоо, коли вони стояли разом попереду свого полку й дивилися крізь завісу дощу на темні лави французів, розташованих на височині перед ними. «Я вплутався в безглуздий зв'язок з однією жінкою, – сказав Джордж, – і радий, що ми виступили в похід. Якщо я загину, то Еммі, сподіваюсь, ніколи не дізнається про нього. Боже, як би я хотів, щоб усього цього не було!»

Вільям любив згадувати і часто втішав сердешну вдову Джорджа розповідями про те, як Осборн, попрощавшись з нею, першого дня після битви під Катр-Бра тужливо й зворушено говорив з ним про свого батька і дружину. На цій обставині Вільям особливо наголошував у розмовах з Осборном-старшим, і таким чином йому пощастило помирити батька з пам'яттю про сина бодай в останні дні життя старого.

«Отже, та відьма й далі снує свої інтриги, – думав Вільям. – І підбив її чорт приїхати сюди! Вона скрізь, де тільки з'явиться, приносить із собою біду».

Підперши руками голову й тримаючи перед собою «Пумперпікельську газету» за минулий тиждень, Доббін віддавався цим своїм неприємним думкам, коли раптом хтось торкнув його парасолькою за плече. Він підвів голову й побачив Емілію.

Ця жінка мала свій спосіб тиранити Доббіна (бо й найслабкішій людині хочеться над кимось володарювати); вона командувала ним, заохочувала його, змушувала бігати по її речі й носити їх, наче він був великим ньюфаундлендом. Йому й подобалося, так би мовити, стрибати у воду, коли вона гукала: «Гоп, Доббіне!» – і бігти за нею підтюпцем, тримаючи в зубах її ридикюль. Наша повість не досягла мети, якщо читач і досі не завважив, що майор був добрий телепень.

– Чому ви не зачекали на мене, сер, щоб провести сходами? – запитала вона, тріпнувши головою, і глузливо присіла перед ним у реверансі.

– Я не міг випростатися в тому коридорі, – відповів майор, кумедно знітившись, наче й справді був винний.

Радий, що може подати Емілії руку й вивести її з цього жахливого, продимленого приміщення, майор квапливо рушив

з готелю і був би зовсім забув про офіціанта, якби той не побіг за ним слідом, не зупинив на порозі й не змусив заплатити за пиво, якого він навіть не куштував. Еммі засміялася, сказала, що майор – нечесна людина, бо хотів утекти, не сплативши боргу, і ще трохи пожартувала з того пива. Вона була в чудовому настрої і прудко перебігла ринок; їй хотілося негайно побачити Джоза. Майор сміявся з такого бурхливого вияву почуттів, бо, щиро кажучи, досить рідко траплялося, щоб Емілія хотіла побачити брата «негайно».

Вони застали бенгальця в його вітальні на другому поверсі. Поки Емілія сиділа зі своєю приятелькою в комірчині на горищі, а майор вибивав пальцями барабанні марші на брудних столиках у спільній залі внизу, Джоз походжав по кімнаті, кусав нігті й раз по раз поглядав через Ринкову площу на готель «Слон». Йому теж кортіло якнайшвидше побачити місіс Осборн.

– Ну що? – запитав він.

– Ох, бідолашна, як вона настраждалася! – вигукнула Еммі.

– Атож, пожалься боже! – відповів Джоз і так жваво закивав головою, що його щоки задвигтіли, мов драглі.

– Вона поселиться в кімнаті Пейн, а та перейде в мансарду, – повела далі Еммі.

Пейн, статечна дівчина-англійка, була особистою покоївкою місіс Осборн. Провідник Кірш, як і належить, залицявся до неї, а Джорджі мучив її розповідями про німецьких розбійників і про духів. Вона тільки те й робила, що бурчала, командувала своєю господинею і заявляла, що завтра ж таки повернеться назад у своє рідне село Клепем.

– Вона поселиться в кімнаті Пейн, – сказала Еммі.

– Як? Невже ви хочете сказати, що приведете ту жінку *до себе в дім*? – вигукнув майор, схопившись з місця.

– Авжеж, приведемо, – відповіла Емілія найневиннішим тоном. – Не лютуйте, майоре Доббіне, і не ламайте меблів. Так, ми збираємось поселити її тут.

– Звичайно, люба моя, – сказав Джоз.

– Вона, сердешна, так натерпілася, – повела далі Еммі. – Її мерзенний банкір збанкрутував і втік, а чоловік, негідник, кинув її і забрав від неї дитину! (На цьому слові вона стиснула кулачки й погрозливо виставила їх перед собою – майор замилувався, дивлячись на таку сміливу войовницю). Вона, бідолашна, зовсім самітна й мусить давати уроки співу, щоб

заробити на хліб, – то як же не влаштувати її тут!

– Беріть у неї уроки, люба місіс Джордж, – вигукнув майор, – але не запрошуйте її жити до себе! Благаю вас, не запрошуйте!

– Фе! – пирхнув Джоз.

– Ви завжди такий добрий і співчутливий, принаймні таким були досі... я дивуюся вам, майоре Вільяме! – підвищила голос Емілія. – Коли ж їй допомогти, як не тепер, у її нещасті? Саме тепер треба стати їй у пригоді. Вона моя найдавніша приятелька, і не...

– Вона не завжди була вам приятелькою, Еміліє, – сказав майор, уже зовсім розгнівавшись.

Цього натяку було для Емілії забагато; вона глянула на майора майже люто і сказала:

– Посоромтеся, майоре Доббіне!

Вимовивши цю фразу, що мала вбити майора на місці, вона велично рушила до своєї кімнати й рвучко зачинила двері за собою і за своєю ображеною гідністю.

Натякати на це! – вигукнула вона вже за дверима. – Ох, яка це жорстокість з його боку! – І вона глянула на портрет Джорджа, що висів, як звичайно, над портретом сина. – Так, це жорстокість. Якщо я їй вибачила, то невже йому треба було про це казати? Ні. Хіба ж я не з його власних уст почула, якою негарною і безпідставною була моя ревність? І що ти був чистий... Так, ти був чистий, мій святий серед святих на небі!

Вона пройшлася по кімнаті, тремтячи з обурення. Тоді сперлась на комод і довго не зводила погляду з портрета, що висів над ним. Джорджеві очі дивилися згори на неї неначе докірливо, і чим далі, то все сумніше. В її душі раптом знов воскресли ранні, дорогі спогади короткої весни її кохання. Рана, що ледь зажила з роками, знов почала кривавити, і як же болісно! Емілія не могла витримати чоловікових докорів. Цього не могло бути. Ні, не могло!

Бідолашний, безталанний друже наш Доббіне! Одне нещасливе слово знищило зусилля багатьох років – довгою, важкою працею споруджену будівлю життя, кохання й вірності, зведену хто зна на яких таємних, непомітних підвалинах, де були поховані пристрасті, нескінчена боротьба, невідомі жертви... Вимовлено одне слово – і руйнується чудовий палац надії, одне слово – і летить геть пташка, яку ти протягом цілого

свого життя намагався приманити!

Хоч з виразу Емиліїного обличчя Вільям бачив, що настала критична хвилина, а все ж він і далі найпереконливішими словами вмовляв Джоза стерегтися Ребеки, настійливо, прохав його не брати її до себе. Він благав містера Седлі хоча б спершу розпитатися про неї, розповів, як йому випадково трапилось почути, що вона водиться з різними підозрілими людьми, нагадав, скільки зла вона зробила раніше, як вона з Кроулі оббирала бідолашного Джорджа. Тепер вона, як сама призналася, не живе з чоловіком – може, на це є свої причини? І якою вона буде поганою товаришкою для його сестри, що нітрохи не розуміється на житейських справах! Вільям закликав Джоза не допускати Ребеки в свою родину з таким красномовством, на яке тільки був здатен, і з куди більшим запалом, ніж звичайно виявляв цей спокійний чоловік.

Якби він був не такий наполегливий або трохи хитріший, йому, певне, пощастило б переконати Джоза, та бенгальця зачіпало за живе почуття переваги, з яким, на його думку, майор ставився до нього (він навіть поділився своїм враженням з провідником, містером Кіршем, а оскільки майор перевіряв його дорожні рахунки, той цілком погодився зі своїм паном). Тому Джоз виголосив хвалькувату промову про те, що він здатен сам захистити свою честь і не бажає, щоб майор втручався в його справи, – одне слово, бунтувався проти Доббіна, аж поки їхній розмові – досить довгій і бурхливій – не настав кінець з дуже простої причини, а саме: прибула місіс Бекі в супроводі носія з готелю «Слон», завантаженого мізерним багажем гості.

Вона привіталася з господарем підкреслено ввічливо, а майорові Доббіну, що, як їй відразу підказав інстинкт, був її ворогом і підбурював проти неї Джоза, стримано, але привітно вклонилася. Почувши метушню й тупіт, викликані приходом гості, Емілія вийшла зі своєї кімнати. Вона підійшла до товаришки й палко обняла її, не звертаючи ніякої уваги на майора, тільки й того, що кинула на нього сердитий погляд – мабуть, такого несправедливого й зневажливого погляду бідолашна жінка не дарувала нікому, відколи народилася. Але в неї були на це свої причини, і вона мала намір і далі сердитись на нього. Доббін, обурений цією несправедливістю, а не своєю поразкою, пішов, гордовито вклонившись, і маленька

господиня відповіла йому таким самим гордовитим, нищівно ввічливим реверансом.

Коли за майором зачинилися двері, Еммі пожвавішала, стала ще ласкавіша до Ребеки й почала поратись і влаштовувати свою гостю в призначеній для неї кімнаті з таким запалом і завзяттям, наче її хто підмінив. Та коли людям, а надто людям слабкої волі, треба зробити якийсь несправедливий вчинок, то краще, щоб усе відбулося швидше. До того ж Еммі здавалося, що вона своєю поведінкою виявляє велику твердість духу й належну любов та пошану до пам'яті покійного капітана Осборна.

На обід з'явився з прогулянки Джорджі і побачив, що стіл, як звичайно, накритий на чотири особи, але одне місце зайняла якась дама, а не майор Доббін.

– О! А де ж Доб? – запитав юний джентльмен, висловлюючись, за своїм звичаєм, дуже просто.

– Майор Доббін, мабуть, обідає в місті, – відповіла мати і, притягши хлопця до себе, відгорнула йому з лоба волосся, обцілувала його й відрекомендувала місіс Кроулі. – Це мій син, Ребеко, – мовила вона так, ніби хотіла сказати: «Хіба хтось на світі може зрівнятися з ним?»

Бекі захоплено глянула на нього й ніжно потиснула йому руку.

– Милий хлопчик! – мовила вона. – І який схожий на мого...

Хвилювання не дало їй докінчити, та Емілія зрозуміла й так, що Бекі думає про свого обожнюваного сина. А втім, товариство приятельки заспокоїло місіс Кроулі, і вона всмак пообідала.

Кожного разу, як вона щось казала, Джорджі зводив на неї очі і уважно прислухався. Коли подали солодке, Еммі вийшла з-за столу дати якусь вказівку челяді; Джоз дрімав у своєму великому кріслі над номером «Галіньяні»; Джорджі й гостя сиділи близько одне коло одного, і хлопець значуще поглядав на неї. Нарешті він відклав щипці для горіхів, які тримав у руках.

– Послухайте, – мовив він.

– Що послухати? – засміялася Бекі.

– Ви та сама дама, яку я бачив у масці за rouge et noir!

– Тс! Ох ти, малий шибенику! – мовила Бекі, схопивши його за руку й поцілувавши її. – Твій дядько теж там був, але мама

не повинна цього знати.

– О ні… нізащо в світі! – відповів хлопець.

– Бачиш, ми вже стали зовсім свої! – сказала Бекі приятельці, коли та повернулася.

Що й казати, місіс Осборн впустила до себе в дім дуже, розважну й милу компаньйонку.

Вкрай обурений, хоч ще й не знаючи, яку страшну зраду готують проти нього, Вільям безтямно гасав містом, аж поки наткнувся на секретаря посольства Глистера, який запросив його обідати. За столом він знайшов нагоду запитати секретаря, чи той, бува, не знає такої собі місіс Родон Кроулі, що, як він пригадує, наробила в Лондоні багато галасу. І Глистер, який, звичайно, знав усі лондонські плітки, до того ж був родичем леді Гонт, виклав враженому майорові таку історію Бекі та її чоловіка, що вона просто приголомшила його й дала чимало матеріалу для нашої повісті, – адже за тим самим столом автор цієї книжки багато років тому теж мав задоволення слухати цю історію. Тафто, Стайн, родина Кроулі і їхні пригоди – все, пов’язане з її колишнім життям, отримало належну оцінку в устах ущипливого дипломата. Він знав геть усе, і навіть більше, про все на світі, – одне слово, завдяки йому наш простодушний майор зробив дивовижні відкриття. Коли ж Доббін сказав, що місіс Осборн і містер Седлі прийняли місіс Кроулі в свій дім, Глистер зареготав так неприємно, що майора аж пересмикнуло, й запитав, чи не краще було б узяти з в’язниці одного або двох джентльменів з поголеними головами, що в жовтих куртках, сковані по двоє, підмітають вулиці в Пумпернікелі, дати їм житло й харчі й доручити виховувати того малого шибеника Джорджі.

Ці відомості неабияк вразили й налякали майора. Вранці (ще до зустрічі з Ребекою) було вирішено, що Емілія йде ввечері на придворний бенкет. Там буде найзручніше поговорити з нею. Майор вернувся додому, вбрався в мундир і з’явився в замку, сподіваючись зустріти там місіс Осборн. Але вона не приїхала.

Коли він повернувся до своєї квартири, у вікнах покоїв, де жив Седлі, вже не світилося. Він не міг побачитися з нею до ранку. Не знаю, як йому спалося вночі віч-на-віч з жахливою

таємницею.

Уранці, тільки-но дочекавшись того часу, коли правила пристойності дозволяли стукати до чужого помешкання, він послав служника через вулицю з запискою, в якій писав, що йому конче треба поговорити з Емілією. Посланець повернувся й сказав, що місіс Осборн почуває себе погано й не виходить зі своєї кімнати.

Емілія також не спала цілу ніч. Вона думала про те, над чим уже сотні разів сушила собі голову. Сотні разів, уже готова скоритися, вона сахалась перед жертвою, на яку, здавалося їй, у неї не вистачало снаги. Вона боялася ступити цей крок, незважаючи на його кохання й вірність і на свою власну прихильність, пошану і вдячність. Що важать добрі вчинки? Що важать постійність чи заслуги? Одне пасемце дівочих кіс, один волосок з бакенів миттю перетягне їх на терезах. Для Еммі вони важили не більше, ніж для всіх інших жінок. Вона випробовувала їх, хотіла належно їх оцінити й не могла. І тепер безжальна маленька тиранка знайшла привід і вирішила стати вільною.

Коли після полудня майора нарешті допустили до Емілії, замість щирого, ніжного вітання, до якого він звик за стільки довгих днів, вона зустріла його ввічливим реверансом і подала ручку в рукавичці, яку відразу ж відсмикнула, тільки-но він торкнувся до неї.

Ребека також була в кімнаті й пішла назустріч майорові, всміхаючись і простягаючи йому руку. Доббін відступив назад, трохи зніяковівши.

-Я… я перепрошую, пані, – мовив він, – але мушу попередити вас, що я прийшов сюди не як ваш приятель.

– Фу! Що це ви в біса надумали? – стривожено вигукнув Джоз, який смертельно боявся сцен.

– Цікаво, що майор Доббін має проти Ребеки? – мовила Емілія тихим, чистим, ледь тремтячим голосом і рішуче глянула на нього.

– Я *не потерплю* такого в своєму домі! – втрутився Джоз. – Кажу вам, що не потерплю! Доббіне, прошу вас, сер, перестаньте!

Він озирнувся навколо, задрижав, дуже почервонів і, засопівши, рушив до своєї кімнати.

– Любий друже, – мовила Ребека ангельським голосом, –

вислухайте, що майор Доббін має проти мене.

– Кажу ж я, що *не хочу* цього чути! – верескнув Джоз і, підібравши поли халата, вийшов.

– Залишились тільки дві жінки, – мовила Емілія. – Можете тепер казати, сер!

– Вам навряд чи личить так поводитись зі мною, Еміліє, – гордовито сказав майор, – і ніхто мені не закине, що я нечемно ставлюся до жінок. Мене зовсім не тішить той обов'язок, що привів мене сюди.

– Ну то прошу, швидше виконуйте його, майоре Доббіне, – мовила Емілія, дедалі дужче дратуючись.

Доббінове обличчя набрало не дуже приємного виразу, коли вона почала говорити таким владним тоном.

– Я прийшов сказати... і оскільки ви лишилися тут, місіс Кроулі, то мені доведеться казати у вашій присутності... що я вважаю вас... що вам не личить перебувати в родині моїх друзів. Жінка, що розлучилася зі своїм чоловіком, що подорожує під чужим прізвищем і відвідує публічні азартні ігри...

– Я приїхала туди на бенкет! – крикнула Бекі.

-...не зовсім відповідне товариство для місіс Осборн та її сина, – вів далі Доббін. – І я можу додати, що тут є люди, які вас знають і заявляють, що їм відомі такі речі, про вашу поведінку, про які я навіть не хочу говорити в присутності... в присутності місіс Осборн.

– Ви вибрали дуже скромний і зручний вид обмови, майоре Доббіне, – сказала Ребека. – Ви мене звинувачуєте в тяжких злочинах, яких, властиво, не назвали. В чому вони полягають? Я невірна своєму чоловікові? Неправда! Хай хто завгодно спробує довести це – хоч би й ви! Моя честь така сама незаплямована, як і честь найлютішого мого ворога, що будь-коли оббріхував мене. Чи, може, ви звинувачуєте мене в тому, що я бідна, самітна й нещасна? Так, я винна в цих злочинах, і мене карають за них щодня. Пусти мене, Еммі. Варто лише уявити, що я тебе не зустрічала, і мені сьогодні не буде гірше, ніж було вчора. Варто лише уявити, що ніч минула і бідолашна мандрівниця знов вирушила в дорогу. Пам'ятаєш ту пісеньку, що ми співали в давні, милі часи? Відтоді я й блукаю по світу... відштовхнута, вбога, зневажувана за своє лихо і ображувана тому, що мене нікому захистити. Пусти мене, моя присутність

тут заважає планам цього джентльмена.

– Так, пані, заважає, – сказав майор. – Коли я в цьому домі маю якусь владу...

– Ніякої влади ви тут не маєте! – перебила його Емілія. – Ти залишишся в мене, Ребеко. *Я* тебе не кину через те, що всі тебе переслідують, і не ображу через те, що... що майор Доббін надумав тебе ображати. Ходімо звідси, люба. І вони з Ребекою рушили до дверей.

Майор відчинив їх. Та коли дами проходили, він узяв Емілію за руку й мовив:

– Залишитесь, будь ласка, на хвилину, мені треба поговорити з вами.

– Він хоче говорити з тобою за моєю спиною, – з виглядом мучениці сказала Бекі.

Емілія у відповідь взяла її за руку.

– Присягаюся честю, що я маю намір говорити не про вас, – мовив Доббін. – Верніться, Еміліє.

І вона повернулася. Доббін уклонився місіс Кроулі, зачиняючи за нею двері. Емілія дивилася на нього, прихилившись до дзеркала. Обличчя й губи в неї побіліли.

– Я був дуже схвильований, коли щойно говорив, – почав він, трохи помовчавши. – І дарма сказав про свою владу у вашому домі.

– Атож, – сказала Емілія; зуби в неї цокотіли.

– Принаймні я маю право на те, щоб мене вислухали, – повів далі Доббін.

– Дуже великодушно нагадувати мені, що ми вам багато чим зобов'язані, – відповіла вона.

– Право, яке я маю на думці, дав мені батько Джорджа, – сказав Вільям.

– Так, а ви образили його пам'ять. Учора. Ви й самі знаєте. І я вам ніколи цього не прощу. Ніколи! – заявила Емілія. Тремтячи з гніву і хвилювання, вона кидала в нього цими короткими фразами, мов каменями.

– Невже ви й справді так думаєте, Еміліє? – сумно мовив Вільям. – Невже ці слова, сказані зопалу, можуть переважити відданість, яка тривала ціле життя? Я гадаю, що нічим не образив пам'яті Джорджа, і якщо вже нам почати обмінюватись докорами, то я принаймні не заробив жодного від його вдови і матері його сина. Поміркуйте про це потім... на дозвіллі, і ваше

сумління відкине це звинувачення. Воно вже й тепер відкидає його!

Емілія похилила голову.

– Не мої вчорашні слова так вас схвилювали, – повів далі він. – Це був тільки привід, Еміліє, або я дарма кохав вас і спостерігав за вами п'ятнадцять років. Хіба за цей час я не навчився читати ваші почуття й заглядати у ваші думки? Я знаю, на що здатне ваше серце: воно може віддано чіплятися за спогад і плекати мрію, але не вміє відчувати такої прихильності, якої заслуговує моя любов і яку я б здобув у великодушнішої за вас жінки. Ні, ви не варті кохання, яке я вам дарував. Я весь час знав, що винагорода, задля якої я змагався ціле своє життя, не варта такого зусилля, що я був просто дурнем, якого засліпило кохання і який прагнув виміняти за свою вірність і запал мізерні залишки вашої любові. Я кидаю цей торг і відступаю. Я вас ні в чому не звинувачую. Ви дуже добрі і зробили все, що могли, але ви нездатні… нездатні піднятися до висот того почуття, яке я мав до вас і яке з гордістю розділила б жінка з величнішою, ніж у вас, душею. Прощавайте, Еміліє. Я спостерігав за вашою боротьбою. Треба її кінчати. Ми обоє стомилися від неї.

Емілія заніміла, перелякана тим, що Вільям так раптово розірвав пута, якими вона його тримала, і заявив про свою незалежність і перевагу. Він так довго лежав біля її ніг, що сердешна жінка вже звикла його топтати. Вона не хотіла виходити за нього заміж, але хотіла тримати біля себе. Не хотіла нічого давати йому, але хотіла, щоб він віддавав їй усе. В коханні часто укладають такі угоди.

Вільямів напад розбив і знищив Емілію. *Її* ж атака ще раніше була відбита.

– Чи це означає, Вільяме… що ви… що ви їдете геть? – запитала вона.

Він невесело засміявся.

– Я вже раз їхав і повернувся за дванадцять років. Ми тоді були молоді, Еміліє. Прощавайте. Я згаяв чималу частину свого життя на цю гру.

Поки вони розмовляли, двері в кімнату місіс Осборн були прочинені: Бекі трималася за дужку й повернула її тієї миті, коли Доббін відпустив, тому вона чула кожне слово з їхньої розмови. «Яке в цього чоловіка добре серце, – думала Ребека, – і

як безсоромно бавиться ним ця жінка!» Вона захоплювалася Доббіном і не мала на нього зла за те, що він виступив проти неї. То був відвертий, чесний хід. «Ох, – зітхнула вона, – якби я мала такого чоловіка, як він, – обдарованого серцем і розумом! Я б не подивилася, що в нього великі ноги!..» І, швидко зміркувавши, вона побігла до своєї кімнати й написала Доббінові записку, благаючи його залишитись на кілька днів... відкласти від'їзд... вона могла б прислужитися йому в справі з Е.

Розмова закінчилась. Ще раз бідолашний Вільям дійшов до дверей і вже не вернувся. А вдовичка, що зчинила всю цю бучу, домоглася свого, здобула перемогу, і їй залишалось тільки досхочу натішитись нею. Нехай дами позаздрять її тріумфові.

У романтичну пору обіду з'явився містер Джорджі й знов звернув увагу на те, що Доб відсутній. За столом панувала мовчанка. Джозів апетит не зменшився, зате Еммі не взяла в рот ані шматочка.

Після обіду Джорджі розташувався на підвіконні величезного старовинного вікна, що опукло виступало зі стіни й одним боком виходило на Ринкову площу, де стояв готель «Слон», його мати щось старанно робила поряд. Раптом хлопець помітив якийсь рух перед будинком майора по той бік вулиці.

– Гляньте! – вигукнув він. – Он Добів ридван... його викочують з подвір'я.

«Ридваном» звали Добів екіпаж, куплений за шість фунтів стерлінгів, з якого всі вони завжди сміялися.

Еммі стрепенулася, але нічого не сказала.

– Ти ба! – вів далі Джорджі. – Френсіс виходить з валізами, а Кунц, сліпий на одне око форейтор, веде трьох Schimmels.[435] Ви гляньте на його чоботиська й жовту куртку... ото проява! Що? Вони запрягають коней у Добів екіпаж. Він кудись їде?

– Так, – сказала Еммі, – він вирушає в подорож.

– Вирушає в подорож? А коли він повернеться?

– Він... він не повернеться, – відповіла Еммі.

– Не повернеться? – вигукнув Джорджі і схопився з місця.

– Сидіть, сер! – гримнув на нього Джоз.

– Сиди, Джорджі, – сказала й мати. Обличчя в неї було дуже сумне.

Хлопчик залишився, але почав неспокійно крутитися по

кімнаті. Він ставав колінами на підвіконня, знов зіскакував, всім своїм виглядом виказуючи нетерплячість і зацікавлення.

Коні були запряжені, багаж прилаштований. Френсіс вийшов з будинку, несучи зв'язані докупи шпагу, ціпок і парасольку майора й поклав їх у карету. Потім виніс скриньку з письмовим приладдям та бляшану коробку з трикутним капелюхом і поставив їх під сидіння. Наостанці він з'явився з старим, поплямованим синім плащем з червоною камлотовою підшивкою, що не раз укутував свого власника за ці п'ятнадцять років і hat manchen Sturm erlebt,[436] як співалося в популярній пісні тих часів. Він був куплений для ватерлооської кампанії і захищав від холоду Джорджа та Вільяма після нічної битви під Катр-Бра.

З'явився старий Бурке, господар будинку, тоді Френсіс ще з якимись пакунками… останніми пакунками… тоді майор Вільям. Бурке хотів поцілувати його. Майора обожнювали всі, з ким він мав якісь стосунки. Йому насилу пощастило уникнути тих виявів прихильності.

– Їй-богу, я таки піду! – вигукнув Джордж.

– Передай йому оце, – мовила Бекі, далеко не байдужа до того, що відбувалося на вулиці, й тицьнула хлопцеві в руку якийсь папірець.

Той кинувся стрімголов сходами вниз і миттю перебіг вулицю. Жовтий форейтор уже легенько поляскував батогом.

Вільям, звільнившись від обіймів господаря, сів уже в екіпаж. Джордж вскочив туди слідом за ним, обхопив (вони побачили з вікна) його руками за шию і засипав запитаннями. Тоді пошукав рукою в кишені жилета й простяг йому записку. Вільям досить квапливо схопив її і розгорнув тремтячими руками, та вираз його обличчя відразу ж змінився, він розірвав папірця навпіл і викинув з екіпажа. Потім поцілував Джорджі в голову, і той з допомогою Френсіса зліз додолу, витираючи кулаками очі. Він все ще очікував, тримаючись за дверці.

– Fort, Schwager![437] – Жовтий форейтор гучно ляснув батогом, Френсіс скочив на передок, коні рушили, і Доббін похилив голову на груди. Він так і не підвів її, коли проїздив попід Емілііними вікнами. А Джорджі, залишившись сам на вулиці, на очах у всіх голосно заплакав.

Вночі покоївка Еммі почула, як він знов плакав, і принесла варення з морелей, щоб потішити його. Вона також поплакала

разом з ним. Усі вбогі, всі скромні, всі чесні й добрі люди, що знали майора, любили цього ласкавого й простого чоловіка.

А щодо Еммі, то хіба вона не виконала свого обов'язку? Їй на втіху залишився портрет Джорджа.

Розділ LXVII
У ЯКОМУ ЙДЕТЬСЯ ПРО ЗВИЧАЙНІ РЕЧІ: НАРОДЖЕННЯ, ОДРУЖЕННЯ, СМЕРТЬ

Хоч у Ребеки й був таємний план, за яким щире Доббінове кохання мало дістати винагороду, ця жіночка вважала, що розголошувати його не варто; до того ж вона була найдужче зацікавлена в своєму власному добробуті, а не в чиємусь іншому, тому хотіла спершу обміркувати багато питань, що стосувалися її самої і хвилювали її куди більше, ніж земне щастя майора Доббіна.

Несподівано Бекі опинилася в затишному й зручному помешканні, в оточенні, друзів, ласкавих, добродушних, простих людей, яких вона вже хтозна-відколи не зустрічала: і хоч вона була волоцюгою з огляду на обставини і за своїми нахилами, траплялися хвилини, коли відпочинок давав їй велику втіху. Як часом затятому арабові, що ціле своє життя кочує в пустелі на спині верблюда, приємно буває відпочити біля кринички під фініковими пальмами або завернути в місто, потовктися на базарі, освіжитися в купелі й помолитись у мечеті, перше ніж знов вирушати на розбій, так і шатра та плов Джоза Седлі подобалися нашій маленькій ізмаїлтянці. Вона спутала свого коня, скинула з себе зброю і задоволено сіла грітися біля господаревого багаття. Перерва в неспокійному мандрівному житті несподівано виявилася страшенно милою і приємною.

І тому що самій їй було гарно, вона щосили намагалася догодити іншим; а ми знаємо, що в мистецтві робити комусь приємність Бекі досягла величезних успіхів. Щодо Джоза, то навіть під час короткого побачення з ним у комірчині готелю «Слон» вона знайшла спосіб значною мірою повернути собі його прихильність. А за тиждень бенгалець став її вірним рабом і захопленим шанувальником. Він уже не засинав після обіду, як бувало досі, в товаристві Емілії, далеко не такому веселому. Він їздив на прогулянку з Бекі у відкритому екіпажі і влаштовував на її честь невеличкі бенкети.

Глистер, повірений у справах, що так жорстоко ганьбив її, з'явився на обід до Джоза, а тоді почав приходити щодня – засвідчувати свою пошану Ребеці. Про сердешну Емілію, що й

так була не дуже говірка, а після від'їзду Доббіна стала ще похмурішою і мовчазнішою, зовсім забули, коли з'явилася ця блискуча особа. Французький посол був такий самий зачарований нею, як і його англійський суперник. Німецькі дами, не надто вибагливі в питаннях моралі, особливо якщо йшлося про англійців, захоплювалися талантами й розумом чудесної приятельки місіс Осборн, і хоч Бекі не домагалася запрошення до двору, але найясніші, найвельможніші особи самі почули про її чари й запалали бажанням познайомитися з нею. Коли ж стало відомо, що вона аристократка, зі старовинного англійського роду, що її чоловік – полковник гвардії, його вельможність і губернатор острова та що він розлучився з дружиною через якісь дріб'язкові чвари, яким не надають великої ваги в країні, де й досі читають «Вертера», а «Спорідненість Душ» того самого Гете вважають повчальною і моральною книжкою, то для кожного у вищих колах маленького князівства зникли будь-які причини не пускати її до свого дому, а дами були схильні казати їй «du» і присягатися у вічній дружбі навіть більше, ніж Емілії, якій вони свого часу виявляли такі самі неоціненні почесті. Ці простодушні німці надають коханню й свободі такого змісту, що його не зрозуміють чесні мешканці Йоркшира чи Сомерсетшіра, і в деяких, перейнятих філософським духом, цивілізованих містах жінка може бути розлученою скільки завгодно разів і мати в суспільстві добру славу. Відтоді, як Джоз почав жити власним домом, там ще ніколи не було так весело, як тепер, завдяки Ребеці. Вона співала, грала, сміялася, розмовляла трьома мовами, всіх приваблювала в дім і навіювала Джозові думки, що це його великі світські таланти й дотепність згуртовують навколо нього місцеве товариство.

Щодо Еммі, яка почувала себе господинею в домі хіба тільки тоді, коли треба було сплачувати рахунки, то Бекі скоро знайшла спосіб втішати й розважати її. Вона весь час розмовляла з нею про майора Доббіна, відісланого ні з чим, не переставала захоплюватись тим чудовим, чесним чоловіком і казала, що Еммі повелася з ним дуже жорстоко. Еммі боронилася, доводила, що її вчинок був продиктований високими релігійними засадами, що жінка, яка раз... і т. д., та ще й за такого ангела, як той, за кого вона мала щастя вийти заміж, залишається його дружиною назавжди. Але вона не мала

зла на майора і радо слухала, як Бекі його вихваляла, навіть сама десятки разів на день заводила мову про Доббіна.

Так само не важко було Бекі знайти спосіб прихилити до себе Джорджі й челядь. Еміліїна покоївка, як ми вже казали, була серцем і душею віддана доброму майорові. Спершу вона не любила Бекі за те, що через неї Доббін розлучився з її господинею, але поступово змирилася з місіс Кроулі, оскільки та стала палкою прихильницею і захисницею Вільяма. Під час нічних нарад, на які збиралися обидві дами після проханих вечорів, міс Пейн, розчісуючи їм «кучму», як вона називала біляві кучері однієї і м'які каштанові коси другої, завжди знаходила нагоду замовити слово за милого доброго джентльмена майора Доббіна. Її оборона так само не сердила Емілію, як і захоплена мова Ребеки. Вона часто змушувала Джорджі писати йому й нагадувала, щоб він неодмінно передав щире вітання від матері. А коли вночі вона дивилася на портрет чоловіка, він уже не дорікав їй – може, навіть вона сама дорікала йому тепер, коли Вільям поїхав.

Еммі почувала себе не вельми щасливою після своєї героїчної жертви. Вона стала дуже distraite,[438] нервова, мовчазна й вередлива. Родина ще ніколи не бачила її такою дратівливою. Вона зблідла й погано себе почувала. Часто вона пробувала співати ті пісні (однією з них була «Einsam bin ich, nicht alleine»[439] – ніжний любовний романс Вебера, який доводить, о юні мої дами, що в ті давні часи, коли ви ще, може, тільки народилися, люди також уміли кохати й співати) – ті пісні, кажу, що подобалися майорові. І наспівуючи їх у повитій присмерком вітальні, вона раптом замовкала посеред пісні, йшла до спальні й там, певна річ, знаходила втіху в споглянданні мініатюри свого чоловіка.

Після Доббінового від'їзду залишилося кілька книжок, позначених його прізвищем: наприклад, німецький словник з написом «Вільям Доббін, *** полк» на титульній сторінці, путівник з його ініціалами та ще кілька томиків, що належали майорові. Еммі склала їх на комод, де, під портретами обох Джорджів, стояли її кошик з шитвом та скринька з письмовим приладдям, а також лежали біблія і молитовник. Крім того, майор, їдучи, забув свої рукавиці; і ось Джорджі, порпаючись якось у материній скриньці, знайшов ті рукавиці, рівненько складеними й схованими в так званій потайній шухлядці

скриньки.

Не цікавлячись товариством і дуже нудьгуючи на бенкетах, Еммі більше любила вечорами вирушати на довгу прогулянку з Джорджі (на той час Ребека залишалася з Джозом), і тоді мати й син провадили такі розмови про майора, що навіть хлопчик не міг стримати усмішки. Емілія казала йому, що, на її думку, кращої людини за майора Вільяма немає в світі, – він найшляхетніший, найласкавіший, найвідважніший і найскромніший. Знов і знов вона розповідала йому, що вони геть усе завдячують великодушній увазі свого ласкавого приятеля, що він їм допомагав у годину скрути і горя, піклувався про них, коли всім іншим було до них байдуже, що всі його товариші захоплювались ним, а сам він ніколи жодним словом не згадував про свої подвиги, що батько Джорджі довіряв йому більше, ніж будь-кому іншому, і що добрий Вільям завжди його підтримував.

– Коли твій тато був ще хлопчиком, – казала вона, – він часто розповідав мені, що Вільям ще в школі заступився за нього перед одним розбишакою. І відтоді вони завжди приятелювали, аж до останнього дня, коли твій любий тато поліг у бою.

– А Доббін убив того чоловіка, що вбив тата? – запитав Джорджі. – Певне, що вбив, або вбив би, якби спіймав його, правда, мамо? Коли я стану солдатом, то ненавидітиму французів! Ось побачите!

За такими розмовами здебільшого й минав той час, коли вони були разом. Простодушна жінка зробила хлопчика своїм повірником. А він любив Вільям а так само, як і всі, хто його добре знав.

До речі, місіс Бекі, щоб не відставати у вияві почуттів, і собі повісила в кімнаті портрет, чим здивувала й насмішила багатьох своїх знайомих і дуже втішила оригінал, яким був не хто інший, як наш знайомий Джоз. Ощаслививши родину Седлі своєю появою в них, Бекі, яка прибула туди з надзвичайно скромним, щоб не сказати, мізерним багажем, мабуть, соромилася непоказного вигляду своїх валізок та коробок і тому часто згадувала про залишені в Лейпцигу речі, звідки їх мали переслати сюди. Сину мій, коли мандрівник увесь час

говорить про свій розкішний багаж, який випадково виявився не з ним, – стережися його! В дев’яти випадках з десяти то шахрай.

Ні Джоз, ні Еммі не знали цього важливого правила. Для них, мабуть, не мало значення, чи справді в Бекі є багато гарних суконь у її відсутніх валізах. Та оскільки теперішні її убори були дуже приношені, Еммі забезпечувала товаришку речами зі своїх запасів або водила до найкращої в місті кравчині й там замовляла їй усе необхідне.

Тепер, будьте певні, Бекі вже не носила порваних комірців і збляклого шовку, що сповзав з плечей. Зі зміною життєвих обставин вона змінила й свої звички – закинула баночку з рум’янами, перестала вживати інший збудник, до якого була звикла, чи принаймні вдавалася до нього тільки у виняткових випадках – наприклад, коли Джоз літніми вечорами, поки Еммі з сином були на прогулянці, вмовляв її випити чарку грогу. Та якщо Бекі суворо обмежувала себе, то зовсім інакше поводився негідник Кірш, провідник: його не можна було відірвати від пляшки, і він ніколи не знав, скільки випив, приклавшись до неї. Часом він сам дивувався, чого так швидко меншає французького коньяку в містера Седлі. Та облишмо цю делікатну тему. Бекі, мабуть, зловживала напоями куди менше, ніж до свого переїзду в порядну родину.

Нарешті з Лейпціга прибули ті скрині, що ними Бекі хвалилася, – їх було три, але зовсім не великих, і не гарних. Та й щось не видно було, щоб вона витягала з тих скринь якісь сукні чи оздоби. Проте з однієї скриньки, де зберігалася купа різних паперів (то була та сама скринька, в якій шалено порпався Родон Кроулі, шукаючи схованих грошей Ребеки), вона врочисто дістала якийсь малюнок, пришпилила його на стіну в своїй кімнаті, й підвела до нього Джоза. То була сцена зі східного життя: портрет якогось чоловіка, виконаний олівцем, – тільки обличчя йому підмальовано рожевим кольором, – що верхи на слоні віддалявся від кількох кокосових пальм і пагоди.

– Пожалься боже, та це ж мій портрет! – вигукнув Джоз.

Справді, то був він у молодості в китайчаній куртці крою 1804 року. Той малюнок колись давно висів на Рассел-сквер.

– Я купила його, – тремтячим від хвилювання голосом сказала Бекі. – Я тоді ходила поглянути, чи не можна чимось допомогти моїм любим друзям. І ніколи вже з ним не

розлучалась – та й ніколи не розлучуся!

– Не розлучитесь? – вигукнув Джоз, сповнений невимовного захвату й гордощів. – То він вам і справді такий дорогий через мене?

– Ви й самі добре знаєте, через кого, – відповіла Бекі. – Але навіщо про це говорити... навіщо думати... навіщо оглядатися назад. Надто пізно!

Та вечірня розмова дуже припала Джозові до серця. Еммі тільки заглянула до вітальні й пішла спати, бо почувала себе стомленою і нездоровою. Джоз та його прекрасна гостя просиділи вечір у чарівному tête-à-tête, і сестра містера Седлі, лежачи без сну в сусідній кімнаті, чула, як Ребека співала Джозові давні романси десь 1815 року. Дивно, але тієї ночі він також спав не краще за Емілію.

Був червень, а отже, й розпал сезону в Лондоні. Джоз, який щодня читав незрівнянного «Галіньяні» (найкращого приятеля вигнанців), під час сніданку пригощав дам уривками з цієї газети. Щотижня в ній дають повний звіт про військові переміщення, і Джоз як людина, що й сама колись нюхнула пороху, дуже цікавився ними. Одного разу він прочитав: «Повернення *** полку. Грейвзевд, 20 червня. «Ремчандер», корабель Ост-Індської компанії, сьогодні вранці зайшов у гирло Темзи, маючи на борту 14 офіцерів і 132 солдати цієї хороброї частини. Їх не було в Англії чотирнадцять років. Вони були послані за море через рік після славетної битви під Ватерлоо; в якій брали діяльну участь, а потім відзначилися в бірманській війні. Полковник-ветеран сер Майкл О'Дауд, кавалер ордена Лазні, його дружина і його сестра висадилися тут учора разом з капітанами Поскі, Стаблом, Мекро й Мелоні, лейтенантами Смітом, Джонсом, Томпсоном і Ф. Томпсоном, хорунжими Гіксом і Греді. На пристані оркестр виконав національний гімн, і натовп гучно вітав хоробрих ветеранів, коли вони їхали до готелю Уейта, де був влаштований розкішний бенкет на честь захисників Давньої Англії. Під час обіду, поданого, певна річ, з властивою для Уейта вишуканістю, вітальні вигуки під вікнами й далі не стихали, тож леді О'Дауд і полковник вийшли на балкон і випили за здоров'я своїх земляків по келиху найкращого уейтівського бордо».

Другого разу Джоз прочитав коротке повідомлення: «Майор Доббін прибув до *** полку в Чатем»; потім він оголосив звіт

про відрекомендування при дворі полковника сера Майкла О’Дауда, кавалера ордена Лазні, леді О’Дауд (яку відрекомендовувала місіс Моллой Мелоні з Белімелоні) і міс Глорвіни О’Дауд (яку відрекомендовувала леді О’Дауд). Невдовзі після цього прізвище Доббіна з’явилося в списку підполковників, тому що старий маршал Тіптоф помер під час переїзду *** полку з Мадраса і король ласкаво зволив перевести полковника сера Майкла О’Дауда, після повернення до Англії, в чин генерал-майора, доручивши йому й далі очолювати славетний полк, яким він так довго командував.

Про деякі з цих подій Емілія вже знала. Листування між Джорджем та його опікуном аж ніяк не припинялося. Після свого від’їзду Вільям раз чи двічі написав навіть самій Емілії, але невимушено холодний тон тих листів остаточно переконав сердешну жінку, що вона втратила над ним владу й що Доббін, як він сам казав їй, став вільний. Він покинув її, і вона була нещасна. Згадки про його незліченні послуги, про високі й ніжні почуття поставали перед нею і дорікали їй удень і вночі. Еммі, за своїм звичаєм, без кінця роздумувала про них і тепер уже розуміла, яке чисте й гарне кохання вона знехтувала, й докоряла собі за те, що відкинула такий скарб.

Авжеж, той скарб пропав. Вільям його весь витратив. Він уже не кохає Емілію, думав він, так, як кохав раніше. І ніколи не покохає. Почуття, яке він пропонував їй протягом багатьох років, не можна відкинути, розбити на друзки, а тоді склеїти так, щоб не видно було тріщин. Мала безтурботна тиранка саме так розбила його кохання. «Ні, – знов і знов міркував Вільям, – я сам себе дурив і втішав марною надією. Якби вона була гідна того кохання, що я їй пропонував, то давно б відповіла на нього. Це була наївна помилка. Та хіба все наше життя не складається з таких помилок? І якби я навіть домігся свого, то чи не розчарувався б другого ж таки дня після перемоги? Чого ж мучитися й соромитись своєї поразки?»

Чим більше Доббін думав про цю довгу пору свого життя, тим чіткіше бачив, як він помилявся.

– Впряжуся знов у ярмо, – казав він собі, – й виконуватиму свій обов’язок на тому місці, яке небо захотіло визначити для мене. Стежитиму за тим, щоб у рекрутів були вичищені як слід гудзики і щоб сержанти не робили помилок у звітах. Обідатиму в офіцерській їдальні й слухатиму небилиці нашого лікаря-

шотландця. А коли постарію і занепаду на силі, вийду на пенсію на половину платні, і мої підтоптані сестри сваритимуться зі мною. «Ich habe gelebt und geliebet»,[440] як каже дівчина у «Валленштейні».[441] Я пропаща людина. Сплатіть рахунок і дайте мені сигару, Френсісе, а ще довідайтеся, що йде сьогодні в театрі. Завтра міг відчалюємо на «Батавці».

Цю промову, з якої Френсіс чув тільки два останні речення, Доббін виголосив, ходячи туди й сюди по Боомп'єс[442] у Роттердамі. «Батавець» стояв у порту. Доббінові було видно те місце на юті, де він сидів з Еммі на початку своєї щасливої подорожі. Що йому хотіла сказати та місіс Кроулі? Ет, байдуже! Завтра, він уже буде в морі, плистиме в Англію – додому, до своїх обов'язків!

З початком липня невеличке придворне товариство Пумпернікеля розпадалося: члени його, як заведено в німців, роз'їздились по численних курортах, де вони пили мінеральні води, каталися на віслюках, хто мав гроші і бажання, – грали в азартні ігри в редуті, з сотнями таких самих курортників переїдалися за табльдотом і так гаяли літо. Англійські дипломати їздили в Тепліц і Кіссінген, їхні французькі суперники замикали свою chancellerie[443] і мчали на свій улюблений Гентський бульвар. Найясніша можновладна родина також вирушала на води або усамітнювалась у своїх мисливських володіннях. Виїздили всі, хто хоч трохи претендував на приналежність де вищою світу, і з ними, звичайно, й придворний лікар доктор Тлаубер та його дружина-баронеса. Купальний сезон найприбутковіший у докторовій практиці: він поєднував приємне з корисним і, здебільшого вибираючи Остенде, куди набивалося багато німців, лікувати себе і свою дружину «занурюванням», як він казав, у море.

Багатий пацієнт Джоз був для Глаубера справжньою дійною коровою, і він дуже легко вмовив бенгальця пожити літо в цьому огидному портовому місті задля здоров'я самого Джоза і здоров'я його чарівної сестри, яке справді дуже підупало. Еммі було байдуже, куди їхати. Джорджі застрибав з радощів, коли почув; що вона вирушають у дорогу. Бекі, певна річ, також їхала з ними, зайнявши четверте місце в чепурній кареті, яку собі придбав Джоз; двоє служників приліпилися на передку. Бекі

трохи побоювалась, що може зустріти в Остенде друзів, яким недовго буде розповісти про неї всякі негарні речі. Але дарма! Вона досить сильна і не дасть себе скривдити. Вона знайшла собі такий міцний якір в особі Джоза, що тільки неабияка буря могла б зірвати її з місця. Випадок з портретом доконав бенгальця. Бекі зняла зі стіни свого слона і сховала його до скриньки, яку їй колись давно подарувала Емілія. Еммі також вирушила в дорогу зі своїми «ларами» – двома портретами, – і нарешті товариство розташувалося в дуже дорогому й незручному готелі в Остенде.

Тут Емілія почала приймати морські купелі, намагаючись узяти з них якусь користь; і хоч десятки людей, знайомих з Бекі, проходили повз неї, не кланяючись, місіс Осборн, що всюди з'являлася разом з нею і нікого тут не знала, й гадки не мала про таке ставлення до своєї приятельки, яку вона розважно взяла собі в компаньйонки; сама ж Бекі не вважала за потрібне пояснювати їй, що відбувається перед її невинними очима.

А втім, декотрі знайомі місіс Родон вітали її досить радо – може, навіть з більшою радістю, ніж вона того бажала. Серед них був майор Ледар (що не належав до жодного полку) і капітан Шулер (колишній стрілець); їх можна було щодня зустріти на набережній, де вони курили й пасли очима жінок. Вони швидко потрапили до гостинного столу й вибраного товариства містера Седлі. Власне, вони не визнавали ніяких відмов: уривалися в помешкання, байдуже, була вдома Бекі чи ні, заходили до вітальні місіс Осборн, наповнювали весь дім неприємним духом своїх костюмів і вусів, називали Джоза «старим цапом», робили наскоки на його обіди й реготали та пиячили цілими годинами.

– Що це може означати? – питав Джорджі, який не любив цих джентльменів. – Я чув, як майор учора сказав місіс Кроулі: «Ні, ні, Бекі, вам не вдасться самій облупити старого цапа. Лишіть і нам якусь кісточку, хай йому біс, а то я вам підставлю ногу!» Що він цим хотів сказати, мамо?

– Майор? Не називай *його* майором! – мовила Еммі. – Справді, не знаю, що він мав на думці.

Присутність Ледара і його приятеля викликала в цієї маленької леді невимовний жах і відразу. Вони казали їй п'яні компліменти, поїдали її масними очима за столом, а капітан

залицявся до неї. Емілію вивертало від тих компліментів, і вона намагалась не зустрічатися з ним, коли поряд не було Джорджа.

Ребека – треба віддати їй належне – ніколи не дозволяла цим добродіям залишатись на самоті з Емілією. Майор тоді теж був вільний і заприсягся, що здобуде її. Двоє, негідників змагалися між собою за цю невинну істоту, відбиваючи її один у одного за її ж таки столом. І хоч Емілія не знала, які плани ці мерзотники мали щодо неї, але відчувала в їхній присутності страх та болісну ніяковість і палко хотіла одного – втекти.

Вона просила, благала Джоза повернутися додому. Та де там! Йому було важко зрушити з місця, його втримував лікар, а може, й ще чиїсь віжки. Принаймні Бекі не прагнула до Англії.

Нарешті Еммі зважилася на рішучий крок – кинулася сторч головою у воду. Вона написала листа одному своєму приятелеві, що жив за морем, листа, про який нікому не сказала, якого сама віднесла під шаллю на пошту; вона нічим себе не зрадила, тільки дуже почервоніла й збентежилась, коли побачила Джорджі, що вийшов їй назустріч, а ввечері довго цілувала й обіймала його. Повернувшись з прогулянки, вона вже не виходила зі своєї кімнати. Бекі вирішила, що її налякали майор Ледар і капітан.

«Їй не можна тут залишатися, – міркувала Бекі. – Їй, дурненькій, треба їхати звідси. Вона й досі скиглить за тим йолопом, що вже п’ятнадцять років як загинув (так йому й треба!). Їй не можна виходити заміж за жодного з цих негідників. Яка ж погань той Ледар! Ні, вона повинна одружитися з бамбуковим ціпком; я сьогодні ж таки влаштую цю справу».

Отож Бекі понесла до спальні Емілії чашку чаю й застала приятельку смутну й знервовану в товаристві її портретів. Бекі поставила чашку на стіл.

– Дякую, – мовила Емілія.

– Слухай, Еміліє, – почала Бекі, походжаючи по кімнаті й доглядаючи на неї ласкаво й водночас зневажливо. – Я хочу з тобою поговорити. Ти мусиш виїхати звідси, звільнитися від нахабства цих чоловіків. Я не бажаю, щоб вони глумилися з тебе, а ти набачишся від них усього, якщо залишишся. Запевняю тебе: вони мерзотники, їм місце на каторзі. Байдуже, звідки я знаю їх. Я знаю всіх. Джоз не може тебе оборонити, він

надто слабкий, і йому самому треба оборони. Ти в життєвих справах безпорадна, як немовля. Ти повинна вийти заміж, а то пропадеш разом зі своїм незрівнянним сином. Тобі треба чоловіка, дурненька, і один з найкращих джентльменів, яких я будь-коли бачила, сотні разів пропонував тобі свою руку, а ти його відштовхнула, черства, нерозумна, невдячна себелюбко!

– Я старалась... старалася з усієї сили, – благально мовила Емілія, – їй-богу, старалася, Ребеко, але не можу забути... – і вона не докінчила фрази, звівши очі на портрет.

– Аякже, не можеш забути *його*! – крикнула Бекі. – Того самозакоханого хвалька, невихованого, вульгарного дженджика, нікчемного йолопа, який не мав ані розуму, ані добрих манер, ані серця! Та він проти нашого знайомого з бамбуковим ціпком – усе одно що ти проти королеви Єлизавети! Таж ти йому набридла, і він, певне, був би кинув тебе, якби той Доббін не змусив його дотримати слова. Він сам мені признався в цьому. Він ніколи тебе не любив. Увесь час глузував з тебе, я сама чула, й освідчився мені в коханні через тиждень після того, як одружився з тобою.

– Це брехня! Це брехня, Ребеко! – крикнула, схопившись, Емілія.

– Дивися ж, дурненька, – мовила Ребека тим самим неприємно добродушним тоном і, діставши з-за пояса папірця, розгорнула його й кинула Еммі на коліна. – Ти знаєш його руку. Він написав мені цю записку... хотів, щоб я з ним тікала... передав її мені перед самим твоїм носом за день до того, як його вбили... так йому й треба! – вигукнула Ребека.

Еммі не слухала її, вона дивилася на листа. Це була та сама записка, яку Джордж вклав у букет і дав Бекі на бенкеті в герцогині Річмонд. Усе було так, як казала Бекі: той шаленець пропонував їй тікати.

Еммі похилила голову і, мабуть, востаннє, коли їй належить плакати на сторінках цієї повісті, вдалася до сліз. Голова її впала на груди, кулаки помандрували до очей, і в такій позі вона віддалася своєму горю. Бекі стояла й дивилася на неї. Хто збагне ці сльози, хто скаже – солодкі вони чи гіркі? Чи вона сумувала, що ідол її життя впав і розбився в друзки біля її ніг, чи обурювалася, що її любов зазнала такої наруги, чи раділа, що зникла перепона, яку скромність спорудила між нею і її новим, справжнім почуттям? «Тепер ніщо мені не заважає, –

подумала вона. – Я вже можу кохати його всім своїм серцем. Ох, і я кохатиму, кохатиму його, аби тільки він мені дозволив, аби тільки вибачив мені!» По-моєму, саме це почуття переважило всі інші, що тоді хвилювали її ніжне серце.

І справді, Еммі плакала не так довго, як сподівалася Бекі, що заспокоювала й цілувала товаришку, – рідкісна ознака співчуття з боку місіс Бекі. Вона упадала біля Еммі, мов коло дитини, навіть гладила її по голові.

– А зараз візьмемо перо, чорнило й напишемо йому, щоб він негайно приїздив, – нарешті вказала вона.

– Я… я вже написала йому сьогодні вранці, – спаленівши, призналася Емілія.

Бекі аж вереснула зі сміху.

– «Un biglietto, – заспівала вона, наче Розіна,[444] – eccolo quà!»[445] – Її пронизливі трелі покотилися луною по всьому будинку.

Вранці третього дня після цієї сценки, хоч надворі хлющив дощ і було вітряно, а Емілія цілу ніч майже не спала, дослухаючись до ревіння бурі і співчуваючи всім мандрівникам на морі й на суходолі, вона все ж таки встала рано й захотіла прогулятися з Джорджі по набережній. Дощ бив їй в обличчя, а вона походжала туди й назад і все дивилася на захід, на темну лінію обрію понад важкими валами, що з гуркотом і піною вдарялась об берег. І мати, і син майже не розмовляли: лише зрідка хлопець співчутливо й поблажливо озивався до своєї принишклої супутниці.

– Сподіваюся, що він не пустився в море в таку погоду, – мовила Еммі.

– А я ставлю десять проти одного, що пустився, – заперечив хлопець. – Гляньте, мамо, дим пароплава!

І справді, на обрії з’явився димок. Так, але ж його могло не бути на борту, він міг не отримати листа, міг не захотіти… Сумніви й побоювання одні за одними заливали її неспокійне серденько, як хвилі, набігаючи, заливали набережну.

Слідом за димом на обрії з’явився й сам пароплав; він підпливав дедалі ближче, то занурюючись у воду, то здіймаючись на хвилях. Джорджі мав прекрасну підзорну трубу; він спритно навів її на пароплав і почав стежити за його

маневрами, даючи, як справжній моряк, відповідні коментарі. На щоглі пірса затріпотів сигнальний прапорець: «На обрії англійське судно». Я певен, що так само тріпотіло й серце Емілії.

Вона подивилася в трубу через плече Джорджі, але нічого не побачила: тільки якась темна пляма стрибала в неї перед очима.

Джордж знов узяв трубу і спрямував її на пароплав.

– Як він глибоко занурюється у воду, – сказав він. – Ось хвиля перекотилася через палубу! На борту, крім стернового, є ще тільки двоє людей. Один лежить, а другий… другий у плащі з… Ура! Це Доб, слово честі! – Хлопець склав трубу й обняв матір.

Щодо цієї леді, то про неї ми скажемо словами улюбленого поета: вона δάκρυόευ γελάσασα.[446] Вона була певна, що то Вільям. Інакше не могло й бути. Вона тільки прикидалася, коли висловлювала надію, що він не пуститься в море у таку погоду. Звичайно, він повинен був приїхати, що ж йому ьуло робити? Вона знала, що він неодмінно приїде.

Корабель швидко наближався. Коли вона рушили назустріч йому до пристані, в Еммі так тремтіли ноги, що вона насилу переступала ними. Їй хотілося тут же стати навколішки й подякувати богові. О, думала Емілія, вона дякуватиме йому довіку!

Погода була така погана, що коли судно підійшло до пристані, на нього ніхто не вийшов дивитися; навіть з готелів майже ніхто не з’явився перехоплювати пасажирів, не сподіваючись, що вони прибудуть. Шибеник Джордж теж кудись повіявся, тож коли джентльмен у старому плащі з червоною підшивкою ступив на берег, навряд чи хто бачив, що там відбулося. А відбулося, коротко кажучи, ось що.

Жінка в промоклому до рубця білому капелюшку й у шалі, простягнувши перед собою руки, підійшла до прибулого й за мить цілком зникла в згортках старого плаща; вона заходилася палко цілувати одну його руку, а другою, мабуть, він тулив її до свого серця (до якого вона майже досягала толовою) і підтримував, щоб вона не впала. Вона мурмотіла від плащем щось таке:

– Вибачте… коханий Вільяме… любий, найдорожчий друже… – цмок, цмок, цмок, – і далі таку саму нісенітницю.

Вибравшись нарешті з плаща і не відпускаючи Вільямової руки, Еммі глянула йому в обличчя. Воно було смутне, сповнене ніжної любові й жалю. Еммі зрозуміла його докір і похилила голову.

– Довго вам треба було чекати, щоб покликати мене, кохана Еміліє, – сказав він.

– Ви більше не поїдете, Вільяме?

– Ні, ніколи, – відповів він і ще раз пригорнув до серця цю дорогу йому істоту.

Коли вони виходили з митниці, звідкись вискочив Джорджі й націлив на них свою трубу, вітаючи Доббіна радісним сміхом. Дорогою додому хлопець танцював навколо них і виробляв шалені викрутаси. Джоз ще не встав, Бекі не з'являлася (хоч вона дивилася на них з-за завіси). Джорджі побіг поглянути, чи готовий сніданок. Еммі, віддавши в передпокої свою шаль і капелюшок міс Пейн, кинулася розстібати Вільямові плаща і... з вашого дозволу, ми підемо разом з Джорджем подбати про сніданок для полковника. Корабель уже в порту. Доббін отримав приз, за який змагався ціле своє життя. Пташка нарешті залетіла. Ось вона щебече й воркує біля його серця, поклавши голову йому на плече й розпустивши легенькі крильця. Це те, чого він просив щодня й щогодини протягом вісімнадцяти років. Те, за чим він тужив. Ось воно, вершина, кінець... остання сторінка третього тому. Прощавайте, полковнику! Хай бог благословить вас, чесний Вільяме! Прощавайте, люба Еміліє. Зеленій знову, тендітна повитице, обвиваючись навколо могутнього старого дуба, до якого ти пригорнулася.

Може, з сорому перед ласкавою, простодушною істотою, що перша в житті стала на її захист, а може, з відрази до всяких сентиментальних сцен, але Ребека, вдовольнившись тією роллю, яку вона вже зіграла в цій справі, не з'явилась на очі полковникові Доббіну та його дружині. «Невідкладні справи», як вона заявила, кликали її в Брюгге, куди вона й помандрувала, тому лише Джордж і його дядько були присутні на шлюбній церемонії. Після весілля, коли Джордж з батьками поїхали до Англії, місіс Бекі повернулася (лише на кілька днів), щоб розважити самітного старого парубка Джозефа Седлі. Він

сказав, що воліє жити на континенті, й відхилив пропозицію оселитися разом з сестрою та її чоловіком.

Еммі дуже тішилась думкою, що вона написала листа своєму чоловікові до того, як прочитала Джорджеву записку і взагалі дізналась про її існування.

– Я все це знав, – сказав Вільям – та хіба я міг скористатися такою зброєю проти пам'яті бідолахи? Того мені й було так боляче, коли ти…

– Не нагадуй мені більше про той день! – вигукнула Еммі, і в голосі її забриніло таке щире каяття і покора, що Вільям змінив тему розмови й почав розповідати про Глорвіну й симпатичну стару Пеггі О'Дауд, з якими він сидів, коли отримав її благального листа.

– Коли б ти не послала по мене, – додав він сміючись, – то хтозна, яке б досі було прізвище в Глорвіни!

Нині її звати Глорвіна Поскі; вона вийшла заміж за капітана Поскі (тепер уже майора) після смерті його першої дружини, бо поклала собі одружитися тільки з однополчанином. Леді О'Дауд також дуже віддана своєму полкові; вона каже, що часом би, не дай боже, з Майком щось сталося, вона неодмінно повернеться й вийде заміж за когось із своїх офіцерів. Та генерал-майор почуває себе чудово; він розкошує собі в О'Даудстауні, тримає зграю гончаків, і всі його вважають першою людиною в графстві (хіба що, може, після їхнього сусіда Гогарті в замку Гогарті). Її милість і досі танцює джигу й на останньому бенкеті лорда-намісника виявила бажання потанцювати зі шталмейстером. І вона, і Глорвіна запевняли, що Доббін повівся з останньою ганебно, та нагодився Поскі, і Глорвіна заспокоїлась, а чудовий високий капелюшок з Парижа втишив гнів леді О'Дауд.

Коли полковник Доббін кинув службу – а це сталося відразу після його одруження, – то найняв собі гарненьку заміську садибу в Гемпширі, неподалік від Королевиного Кроулі, де постійно мешкав сер Пітт зі своєю родиною після проведення в парламенті білля про реформу.[447] Всі надії баронета на звання пера розвіялись, оскільки обидва його місця в парламенті були втрачені. Та катастрофа вплинула на його кишеню і на його настрій; він почав підупадати на здоров'ї і пророкував близьку загибель імперії.

Леді Джейн і місіс Доббін щиро заприятелювали: між

замком і Ялівцями, садибою полковника (яку він найняв у свого приятеля майора Понто, що жив з родиною за кордоном), весь час курсували коляски, запряжені в поні. Міледі була хрещеною матір'ю дочки місіс Доббін, якій на її честь дали ім'я Джейн і яку охрестив велебний Джеймс Кроулі, що отримав парафію після смерті свого батька. Хлопці – Джордж і Родон – також стали близькими друзями; вони разом полювали на канікулах, поступили в той самий коледж у Кембриджі й сварилися за дочку леді Джейн, у яку, звичайно, обидва були закохані. Обидві матері виношували думку про шлюб Джорджа з тією юною леді, хоч я чув, що сама міс Кроулі віддавала перевагу своєму кузенові.

Ім'я місіс Ребеки Кроулі школи не згадували в жодній з цих родин. Для цього були свої причини. Бо хоч куди б поїхав Джозеф Седлі, Ребека вирушала за ним, і той бідолаха був такий захоплений нею, ще став її справжнім рабом. Полковникові адвокати повідомили його, що Джоз застрахував своє життя на велику суму, з чого можна було зробиш висновок, що той добував гроші на сплату боргів. Він узяв довготермінову відпустку в Ост-Індійській компанії, і справді його з кожним днем дедалі дужче обсідали хвороби.

Почувши про те страхування, Емілія неабияк злякалася і вблагала свого чоловіка поїхати до Брюсселя, де воді перебував Джон, і самому дізнатися, як його справи. Полковникові не хотілося вирушати з дому (він саме заглибився в свою «Історію Пенджабу», якої не дописав і досі, а крім того, дуже непокоївся за маленьку дочку, яку він обожнює і яка ході щойно почала одужувати від вітряної віспи), але все таки поїхав до Брюсселя і знайшов Джоза в одному з величезних готелів того міста. Місіс Кроулі, що мала власну карету, приймала гостей і взагалі не обмежувала себе у видатках, займала кілька кімнат в тому самому готелі.

Полковник, звичайно, не мав бажання зустрічатися з цією дамою і навіть вважав за потрібне повідомити в Брюсселі про свій приїзд тільки Джоза, таємно відправив до нього свого служника з запискою. Джоз попросив полковника зайти до нього того ж вечора, коли місіс Кроулі буде на soirée, і вони зможуть побачитися сам на сам. Доббін застав зятя зовсім немічним і охопленим панічним трахом перед Ребекою, хоч Джоз палко хвалив її: вона, самовіддано доглядала його під час

нечувано важких хвороб, що звалилися на нього, і взагалі була йому як дочка.

– Але… але… ради бога, поселіться десь поблизу і… і… приходьте часом до мене, – заскиглив бідолаха.

Полковник спохмурнів.

– Ми не можемо, Джозе, – сказав він. – За теперішніх обставин Емілія не може приходити до вас.

– Присягаюся вам… Присягаюся на біблії, – прохрипів Джоз і простяг руку по книжку, – що вона невинна, як дитина, і така сама незаплямлена, як ваша власна дружина.

– Хай буде й так, – понуро сказав полковник, – але Еммі не може приходити до вас. Будьте чоловіком, Джозе, порвіть цей ганебний зв’язок. Вертайтеся додому, до родини. Ми чули, що ваші справи заплутані.

– Заплутані? – крикнув Джоз. – Хто розпускає такі чутки? Всі мої гроші дуже вигідно вкладені. Місіс Кроулі… тобто… я хочу сказати… вони покладені під високі проценти.

– Отже, ви не маєте боргів? Навіщо ви застрахували своє життя?

– Я думав… думав зробити їй величезний подарунок… часом би щось сталося. Ви ж знаєте, в мене таке кволе здоров’я… просто звичайна вдячність, розумієте… Я маю намір залишити всі гроші вам і з своїх прибутків можу сплачувати страхові внески, слово честі, можу! – боронився безхарактерний Вільямів зять.

Полковник благав його негайно тікати – повернутися до Індії, куди за ним не могла поїхати місіс Кроулі, зробити все, щоб порвати цей зв’язок, який може призвести до фатальних наслідків.

Джоз заломив руки к заплакав. Так, він навернеться до Індії, зробить усе, але на це потрібен час.

– Не можна нічого казати місіс Кроулі вона… вона… вб’є мене, якщо довідається про це. Ви не знаєте яка це страшна жінка, – пожалівся бідолаха.

– То їдьте разом зі мною, – сказав йому на це Доббін.

Проте в Джоза не вистачило відваги. Він хотів ще раз побачитися з Доббіном уранці; але хай той нікому не каже, що був тут. А тепер хай собі йде, бо може з’явитися Бекі.

І Доббін пішов, сповнений лихих передчуттів.

Більше він Джоза не побачив. Через три місяці Джозеф

Седлі помер в Ахені. Виявилося, що все його майно було розтринькано в спекуляціях і переведене в акції різних фальшивих компаній, що нічого не коштували. Справжню вартість мали тільки ті дві тисячі фунтів, на які він застрахував своє життя і які були розділені порівну між його «улюбленою сестрою Емілією, дружиною полковника і т. д. та його приятелькою, незамінною доглядачкою під час хвороби, Ребекою, дружиною полковника Родона Кроулі, кавалера ордена Лазні», призначеною виконавицею духівниці.

Адвокат страхової компанії присягався, що такої темної справи йому ще зроду не траплялося розглядати, і пропонував послати в Ахен комісію, щоб вона перевірила обставини смерті; компанія відмовилася сплачувати поліс. Та місіс, чи, як вона себе називала, леді Кроулі, негайно приїхала до Лондона (в супроводі своїх адвокатів, містерів Берка, Тертела і Гейса з Тевіс-інн) і накинулась на компанію за її відмову. Її адвокати погоджувалися на обстеження; вони заявили, що місіс Кроулі – жертва підлої змови, і кінець кінцем перемогли. Гроші були сплачені, її добре ім’я відновлене, але полковник Доббін відіслав назад страховій компанії свою частину спадщини й рішуче відмовився мати з Ребекою будь-які стосунки.

Їй не довелося стати леді Кроулі, хоч вона й далі так себе величала. Його вельможність полковник Родон Кроулі, оплакуваний своїми підданцями, що дуже його любили, помер від жовтої лихоманки на острові Ковентрі за півтора місяця до скону свого брата, сера Пітта. Таким чином, маєток і титул дісталися теперішньому баронету, серові Родону Кроулі.

Він теж не захотів бачити свою матір, якій зрештою виплачує добре утримання і яка й так, здається, дуже багата. Баронет постійно мешкає в Королевиному Кроулі з леді Джейн та її дочкою, а Ребека – леді Кроулі – здебільшого перебуває в Баті або в Челтнемі, де чимало чудових людей вважають, що її тяжко скривдили. Але й вона має ворогів – хто їх не має? Її життя дав їм гідну відповідь. Вона присвячує себе добродійництву. Вона ходить до церкви завжди в супроводі служника. Її прізвище можна знайти в усіх добродійницьких списках. «Убога перепродувачка помаранчів», «Покинута праля», «Нужденний продавець оладок» винайшли в її особі віддану опікунку. Вона завжди торгувала на добродійницьких базарах на користь цих нещасних. Еммі, її діти й полковник, що

недавно повернувся до Лондона, випадково зустріли її на такому базарі. Місіс Кроулі скромно опустила очі й усміхнулася, коли вони кинулись геть від неї; Еммі поквапилася втекти під руку з Джорджем (тепер надзвичайно елегантним юнаком), полковник схопив маленьку Джейн, яку він любить дужче за все на світі – дужче, ніж свою «історію Пенджабу».

«Дужче, ніж мене», – думає Емілія і зітхає. Та він ніколи не сказав їй жодного недоброго чи сердитого слова й завжди намагався виконати кожне її бажання, тільки-но дізнавався про нього.

Ох, vanitas vanitatum![448] Хто з нас щасливий у цьому світі? Хто з нас отримує те, чого прагне його серце, а отримавши, бував задоволений? Давайте, діти, складемо ляльки й зачинимо скриньку, наша вистава скінчилася.

1 Чізвік – на той час околиця Лондона з великим парком.

2 Геммерсміт – околиця Лондона неподалік від Чізвіка; Семіраміда – легендарна цариця Ассірії, якій перекази приписують незвичайну мудрість і енергію.

3 Джонсон Семюел (1709-1784) – поет та історик літератури, був незаперечним авторитетом у царині літературних смаків Англії другої половини XVIII ст. Уславився капітальним «Тлумачним словником англійської мови».

4 Шапон (1727-1801) – англійська письменниця, авторка книжки «Про освіту розуму», призначеної для виховання дівчат у дусі буржуазних чеснот.

5 Мадемуазель, я прийшла попрощатися з вами (франц.).

6 Слава Франції! Слава імператорові! Слава Бонапарту! (франц.)

7 Сохо – район Лондона, де жило багато чужоземців.

8 Білої гарячки (лат.).

9 Наївною (франц.).

10 Лоргенс Томас (1769-1830) – англійський придворний художник-портретист.

11 Уест Бенджамін (1738-1820) – художник, один із засновників Королівської академії мистецтв, з 1792 р. – її президент.

12 Набоб – спершу титул володарів провінцій в імперії Великих Моголів. Потім так почали називати багатих індійців і тих європейців, що розбагатіли в Індії.

13 Біллінгсгейтський ринок – рибний ринок у Лондоні.

14 «Синя Борода» – опера французького композитора Андре Гретрі (1741-1813).

15 Великий Могол – титул володаря імперії Великих Моголів – феодальної деспотії, що існувала в Індії з XVI по XVIII ст.

16 Ост-Індська компанія – акціонерна компанія, заснована в Англії на початку XVII ст. для торгівлі з Індією та Індонезією. Перетворившись «з торговельної держави в державу військову й територіальну» (К. Маркс і Ф. Енгельс, Твори, вид. 2-е, т. 9, с. 149), Ост-Індська компанія стала одним із засобів колоніального поневолення. 1858 р. була ліквідована, а Індія офіційно стала колонією Англії.

17 Парк. – Тут і далі мається на увазі Гайд-парк, найбільший старовинний парк у Лондоні.

18 Бруммель Джордж – відомий чепурун початку XIX ст., приятель принца-регента (майбутнього Георга IV), законодавець мод та «вишуканих смаків» великосвітської Англії.

19 Сікоракса й Калібан – персонажі драми Шекспіра «Буря». Сікоракса – стара відьма, мати потворного дикуна Калібана.

20 Каррі – індійська м’ясна страва з прянощами.

21 Чілі – червоний стручковий перець.

22 «Сорок розбійників». – Очевидно, мається на увазі опера Керубіні «Алі-Баба і сорок розбійників». Тут анахронізм: ця опера була написана пізніше, в 1833 р.

23 Воксгол – заміський сад розваг на південному березі Темзи, проіснував з 1660 по 1859 рр. Його територія давно вже ввійшла в межі міста й забудована.

24 Боні. – Так англійці називали Бонапарта.

25 Олдермен – старший член міської управи.

26 Жадоба любові (нім.).

27 Сльози, зітхання й розкоші (італ.).

28 Музика Доніцетті – легкі для запам'ятовування мелодії опер, романсів та дуетів італійського композитора Гаетано Доніцетті (1797-1848).

29 «Голос дзвінкий затремтів» – натяк на широко відомі в той час сентиментальні вірші другорядного поета Томаса Бейлі «Ми стрілись в юрбі гомінкій», де є такі рядки:
Зневажливо він усміхнувся, слова були мертві й холодні,
Та голос дзвінкий затремтів, збентежене зрадивши серце.

30 Вихована (франц.).

31 Ковент-Гарденський ринок – ринок у Лондоні, де продавали квіти, садовину й городину. Існував з 1661 по 1974 рр.

32 Любовна записка (франц.).

33 Кін Едмунд (1789-1833) – видатний англійський актор-трагік, що вславився виконанням ролей шекспірівських героїв – Отелло, Шейлока, Річарда III, Гамлета. Тут знов анахронізм: Кін дебютував у Лондоні пізніше, 1814 р.

34 Кембл Джон (1757-1823) – відомий актор, що також виконував ролі шекспірівських героїв.

35 Голіаф і Давид – біблійні герої: юний пастух Давид не злякався велетня Голіафа і вбив його каменем з пращі.

36 Непер Вільям (1785-1860) – англійський історик, автор багатотомної праці «Історія воєн на Піренейському півострові та на півдні Франції з 1807 по 1814 рр.»

37 «Беллове життя» – ілюстрований тижневик, названий так за прізвищем його редактора Белла; виходив у XIX ст. в Лондоні і був присвячений спортові, переважно боксові.

38 У битві під Ватерлоо (1815 р.) наполеонівський маршал Ней відбив у супротивника ферму Ля-Ей-Сент.

39 «Телемак». – «Пригоди Телемака, сина Улісса», моралістичний роман французького письменника Фенелона (1651-1715).

40 ...незграбний Орсон... (від франц. ourson – ведмедик) – герой народного переказу, юнак, якого виховала в лісі ведмедиця; Валентін – його брат-близнюк, вихований при дворі.

41 «Бедфорд» – відомий на той час ресторан у Лондоні.

42 Ах, мій красунчику! (Франц.).

43 У 1808-1813 рр. англійські війська воювали на Піренейському півострові з військами Наполеона.

44 Веллінгтон (1769-1852) – англійський полководець і державний діяч.

45 «Газета» («Лондонська газета») – орган англійського уряду, де публікуються королівські укази, законодавчі акти парламенту, урядові документи, повідомлення про нагороди, банкрутства, призначення на державні посади, а під час війни – також списки полеглих і поранених.

46 Покоївка (франц.).

47 Веселий (франц.).

48 Ваша милість (франц.).

49 В такому разі, ви маєте гарне ім’я (франц.).

50 Тридцять тисяч громів! (Франц.).

51 Миттєвій агонії (франц.).

52 Гуляка (франц.).

53 І це зовсім недорого, хай йому чорт! (нім.).

54 Сімпсон – відомий у той час організатор розваг у Воксголі.

55 Зайвим (франц.).

56 Прекрасна Розамонда – кохана англійського короля Генріха II, яку, за переказом, отруїла з ревнощів королева Елеонора 1176 р.

57 Олександр Македонський помер на тридцять третьому році життя від малярії, проте деякі історики, не маючи на це достатніх підстав, твердили, що Олександра отруїв його намісник у Македонії Антипар.

58 Лемпрієр Джон (1765-1824) – англійський письменник, автор «Класичної бібліотеки» (словника античності).

59 Деніел Ламберт – феноменальний товстун, якого показували за гроші в лондонських балаганах.

60 Ламбет, Ламбетський палац – лондонська резиденція архієпископа Кентерберійського. Джоз Седлі хотів сказати, що він негайно отримає від архієпископа дозвіл на шлюб з Ребекою.

61 Моліне – відомий на той час боксер.

62 Сестра Анна... на сторожовій башті... – персонаж із казки французького письменника XVII ст. Ш. Перро «Синя Борода».

63 Челтнем – фешенебельний англійський курорт.

64 Спенсер – короткий жакет.

65 Королева Єлизавета (Бесс) – англійська королева, що володарювала з 1558 по 1603 рр.

66 Гнилими називали в Англії дрібні містечка й селища з мізерною кількістю мешканців, а часом і зовсім зниклі (зайняті під пасовиська чи затоплені водою), які на підставі давніх привілеїв зберегли виборчі права й посилали депутатів до парламенту.

67 Великий Комонер – Вільям Пітт-старший (1708-1778), відомий державний діяч, вождь вігів, кумир великої буржуазії, інтереси, якої він боронив. Комонер – член палати громад.

68 Департамент Сургуча й Мотузки – вигадка Теккерея; насправді такої державної установи не існувало.

69 Мається на увазі Джон Черчілль, герцог Мальборо (1650-1722), англійський полководець, що здобув кілька перемог над французами.

70 Вільяма Пітта 1701 р. змінив на посаді прем’єр-міністра Джон Стюарт Б’ют (1713-1792).

71 Дандас Генрі (1742-1811) – віконт, державний діяч.

72 Тут ідеться про Вільяма Пітта-молодшого (1759-1806) – сина Пітта-старшого, реакційного прем’єр-міністра, запеклого ворога Наполеона і французької революції.

73 Мається на увазі Френсіс Родон-Гастінгс (1754-1826) – генерал, один час генерал-губернатор Індії.

74 Челсі – раніше виселок, а тепер район Лондона, де міститься притулок для старих солдатів; Грінвіч – околиця Лондона, відома своєю обсерваторією; тут міститься притулок для старих моряків.

75 Старий Уеллер – персонаж роману Ч. Діккенса «Записки Піквікського клубу», візник пасажирської карети, батько Сема Уеллера, служника містера Піквіка.

76 Ніневія – столиця стародавнього Ассірійського царства.

77 Джек Шеппард – відомий розбійник, повішений 1724 р., герой багатьох балад і романів.

78 Буцефал – легендарний кінь Олександра Македонського.

79 Чорна Бесс – кобила розбійника Діка Терпіна, такого ж відомого, як Джек Шеппард.

80 «Сесілія» – роман англійської письменниці Френсіс Берні (1752-1840).

81 Лорд Орвіл – герой роману Френсіс Берні «Евеліна».

82 Мафусаїл – один із біблійних патріархів; за переказами, жив 969 років.

83 Удольфський замок – понурий таємничий замок у романі «Удольфські таємниці» англійської письменниці Анни Радкліф (1764-1823).

84 Баранина з ріпою (франц.).

85 Суп з бараниною по шотландськи (франц.).

86 Варена картопл і кучерява капуста (франц.).

87 Зернові закони. – Ухвалені 1815 р. в Англії зернові закони накладали високе мито на ввіз верна. Ті закони, видані на користь великих землевласників, погіршили й так дуже тяжке становище незаможних верств англійського суспільства.

88 Ох, негідник! Ох, потвора! (Франц.).

89 Ниций англійців (франц.).

90 Сілен – у грецькій міфології лисий, завжди п’яний, добродушний старий сатир, супутник бога вина Вакха.

91 Генріх VIII (1491-1547) – англійський король з династії Тюдорів, був одружений шість разів, двох дружин стратив.

92 Крайст-Черч («Христова церква») – один із старовинних коледжів Оксфордського університету.

93 Ітон – містечко на Темзі в графстві Бакінгемшір, відоме закритою школою, заснованою в XV ст., де й досі навчаються хлопці з аристократичних і буржуазних родин.

94 Пумпернікель – глузлива назва німецького князівства, вигадка Теккерея.

95 Вілберфорс Вільям (1759-1833) – громадський і політичний діяч Англії, активно боровся за скасування работоргівлі.

96 «Незалежні» (індепенденти) – члени релігійних сект, що представляють крайні течії англійського протестантизму.

97 Свободою дій (франц.).

98 Той, хто зазіхає на чуже, марнує своє (лат.).

99 Ромб – форма герба незаміжньої жінки або вдови.

100 Кребійон-молодший (1707-1777) – французький письменник, автор романів про сучасне йому світське життя Франції.

101 Грей Томас (1716-1771) – англійський поет, попередник романтиків.

102 Йдеться про «Історію Англії» письменника Тобіаса Смоллета (1721-1771) і про «Історію Великобританії» філософа Девіда Юма (1711-1776).

103 «Гамфрі Клінкер» – роман Смоллета.

104 Камілла – дівчина-войовниця, персонаж «Енеїди» Вергілія.

105 Монморансі – французький аристократичний рід, чимало представників якого відіграли визначну роль в історії Франції.

106 Триктрак – один з різновидів гри в шашки.

107 Гострою на язик (франц.).

108 Сен-Жюст, Луї (1767-1794) – член французького національного конвенту й Комітету громадського порятунку, страчений разом з Робесп’єром.

109 Фокс Чарлз Джеймс (1749-1806) – англійський політичний діяч, захищав у парламенті північноамериканські колонії, що боролися за незалежність, і французьку буржуазну революцію.

110 Нових уборів (франц.).

111 Вуліч – колись околиця, тепер історичний район Лондона, де до 1946 року містилася Королівська військова академія.

112 Методисти – секта протестантської церкви.

113 Знахідка (франц.).

114 Судді й адвокати в Англії під час засідань суду надягають довгі мантії та перуки.

115 По шию в боргах (франц.).

116 Вотьєр – кухар принца Уельського (майбутнього короля Георга IV); заснував клуб, де гуляла багата молодь і де програвали цілі маєтки.

117 До цієї фрази в першому виданні роману Теккерей дав виноску, яку потім зняв: «Якщо хтось вважає, що, змальовуючи благородний і впливовий стан, автор згустив фарби, я відсилаю читачів до свідчень сучасників – наприклад, до мемуарів Байрона; в цій наочній

ілюстрації до «Ярмарку Суєти» ви побачите мораль кардинала Рішельє і вишуканість боксера Сема-Голландця».

118 «Питання міс Меннол» – популярний на початку XIX ст. підручник для дівчат, який склала шкільна вчителька Річмал Меннол (1769-1820); він давав найзагальніші відомості про різні предмети.

119 Герц Анрі (1806-1888) – французький піаніст і композитор, автор салонних п’єс для фортепіано.

120 Гарненького личка (франц.).

121 Карлтон-гаус – палац принца Уельського, майбутнього Георга IV. Влаштовувані там бенкети й розваги коштували багато грошей і були постійною поживою для пліток.

122 1813 р. англійцям пощастило розбити під іспанським містом Вітторією французів, що після цього покинули Піренейський півострів.

123 1813 р. під Лейпцігом Наполеонові завдали поразки об’єднані сили Росії, Англії, Австрії та Пруссії, і його військо мусило відступити в межі Франції.

124 У битвах під Брієнном і Монмірайлем 1814 р. Наполеон розгромив союзників, але ці останні перемоги не змогли затримати його падіння.

125 Чатем – порт і фортеця на березі річки Медуей на півдні Англії.

126 Іакімо – персонаж драми Шекспіра «Цимбелін»; закравшись до кімнати Імогенни, він забрав її браслет і показав його чоловікові як доказ невірності дружини.

127 Диво-Крайтон (1560-1585) – шотландець, що отримав ступінь магістра в чотирнадцять років. Мав незвичайний хист до мов, брав участь у вчених диспутах в Англії і на континенті. Загинув в Італії у п’яній бійці. Ім’я його в Англії вживають на означення винятково обдарованої людини.

128 В комедії Шекспіра «Сон літньої ночі», де показано примхи кохання, королева ельфів, красуня Титанія, закохана в ткача, пестить і цілує надягнену на нього ослячу голову.

129 «Комедія помилок» – комедія Шекспіра.

130 «Старий Слотер» – відома в той час кав’ярня і готель у Лондоні.

131 Принесення в жертву Іфігенії. – За грецькою міфологією, дочка царя Агамемнона Іфігенія була принесена в жертву, щоб уласкавити богиню Артеміду, яка наслала грекам безвітряну погоду, коли вони пливли в Трою.

132 «Юна Амелія» (франц.).

133 Мейфейр – аристократичний район Лондона, розташований на південний схід від Гайд-парку.

134 Без дам (франц.).

135 Між нами (франц.).

136 Воскресну (лат.).

137 Піго-Лебрен (1753-1835) – французький драматург і автор легковажних романів.

138 Моя тітка (франц.).

139 Елдон (1751-1838) – відомий юрист і реакційний державний діяч, що був лорд-канцлером Англії всю першу чверть XIX ст. Байрон затаврував його в «Оді авторам білля проти знищувачів верстатів».

140 Коханою Ахілла, найхоробрішого героя Троянської війни, була його бранка Бризеїда; приятелькою Аякса, другого героя Троянської війни, була також його бранка Текмесса.

141 Ротен-роу – доріжка для верхової їзди в Гайд-парку.

142 За грецького міфологією, Геркулес (Геракл), закоханий у лідійську царицю Омфалу, в жіночому вбранні пряв вовну біля її ніг і виконував усі її примхи.

143 Біблійного героя Самсона обдурила підступна Даліла, яку підкупили його вороги. Засліплений коханням, Самсон признався Далілі, що сила його у волоссі. Коли він спав, Даліла обстригла йому волосся, тим самим позбавивши його сили.

144 Гретна-Грін – шотландське село на кордоні з Англією, де англійці часто брали шлюб, оскільки там не потрібно було згоди батьків та деяких інших формальностей, що їх вимагали англійські закони.

145 Корнелія (II ст. до н. е.) – цнотлива римлянка, мати народних трибунів Кая і Тіберія Гракхів; після смерті чоловіка відмовилася вдруге вийти заміж, цілком присвятивши себе вихованню дітей.

146 Потіфар (інакше – Пентефрій) – за біблійним переказом, єгиптянин, якому продано в рабство Йосифа Прекрасного. Дружина Потіфара марно пробувала спокусити Йосифа і обмовила юнака перед чоловіком.

147 Господарство (франц.).

148 Ідеться про втечу Наполеона з острова Ельби. Ступивши на берег 1 березня 1815 р. на півдні Франції, Наполеон 20 березня з’явився в Парижі, де його радісно зустріло населення. Король Людовік XVIII утік. Наполеон володарював «100 днів». Після поразки під Ватерлоо (18 червня 1815 р.) був удруге і востаннє засланий на острів Святої Єлени.

149 Боже милий (франц.).

150 Голборн – пагорб і вулиця поблизу Рассел-сквер.

151 Соколине полювання (франц.).

152 Алексіс Суайє – славетний тогочасний кухар, автор книжок з куховарства.

153 Гігейя – богиня здоров’я в стародавніх греків.

154 Серпентайн – вузьке штучне озеро в Гайд-парку.

155 За біблійним переказом, дружина перського царя Артаксеркса Естер навколішки благала чоловіка врятувати її одновірців-євреїв від загибелі. Розчулений Артаксеркс зглянувся на її прохання.

156 Герцог Веллінгтон 1815 р. був призначений головнокомандувачем союзних військ у Бельгії, які разом з прусською армією Блюхера розгромили Наполеона під Ватерлоо.

157 Прекрасна дикунка (франц.).

158 Річка Тахо (спотворене; франц.).

159 Епслі-гаус (палац герцога Веллінгтона) і лікарня святого Георгія, споруджені з червоної цегли, тоді ще не були облицьовані.

160 Так звана «статуя Ахілла» (насправді – статуя приборкувача диких коней) була поставлена в Гайд-парку, недалеко від початку Пікаділлі, 1822 р. на честь Веллінгтона та його соратників.

161 страхіття на коні – кінна статуя Веллінгтона, 1912 р. замінена статуєю Миру з четвериком коней.

162 Жуанвіль (1818-1900) – син французького короля Луї-Філіппа, був у 1840-х роках віце-адміралом французького флоту. Відвідавши Англію 1843 р., написав статтю «Стан військово-морських сил Франції», в якій погрожував Англії. Теккерей відповів йому на сторінках «Панча» глумливим листом під назвою «Дилетантське вторгнення в Англію принца Жуанвіля» («Панч», 1 червня 1844 р.).

163 Еліотсон (1791-1868) – лікар Теккерея, якому письменник присвятив свій роман «Пенденніс». Видпо, Еліотсон лікував гіпнозом.

164 Сент-Джеймський двір – двір англійських королів.

165 Інтрижку (франц.).

166 Халатом (франц.).

167 Філліда – ім’я, що часто трапляється в античній міфології і ліриці; тип ідеальної дівчини, коханої поета.

168 Любовну записку (франц.).

169 Тут: що й казати (франц.).

170 Вишукана (франц.).

171 Свята, гуляння (франц.).

172 Щасливої дороги (франц.).

173 Валхеренська лихоманка – 1809 р., під час війни з Наполеоном, англійці висадили десант на голландському острові Валхерені й почали облогу міста Фліссінгена. Проте ця операція не мала успіху, тому що в англійських військах поширилася болотяна лихоманка, яка вивела з лав майже половину солдатів.

174 Я не такий дурний! (франц.).

175 Цей випадок згадано в «Історії битви під Ватерлоо» містера Глейга. (Прим. автора).

176 Європейські монархи й дипломати зібралися 1814 р. на Віденському кон– гресі з метою поділу Європи після наполеонівських воєн і заслання Наполеона на острів Ельбу.

177 Талавера – іспанське місто, де 1809 р. англійці розбили французів.

178 «Парковому готелі» (франц.).

179 Уелслі – прізвище Веллінгтона до того, як він отримав титул герцога Веллінгтона.

180 Заходьте (франц.).

181 Голконда – місто в Індії, уславлене алмазами, які там шліфували. Звідси вислів «скарби Голконди».

182 Дарій І (521-485 рр. до н. е.) – перський цар; об’єднав під своєю владою всю Передню Азію і Єгипет.

183 Взутися (франц.).

184 Корсетницю (франц.).

185 Дуже милий (франц.).

186 тобто можливість оголосити себе банкрутом, про що публікують у «Газеті».

187 Тартинки (франц.).

188 Покоївка (франц.).

189 Хай йому біс! (франц.).

190 Зеленій алеї. (Франц.).

191 Ох, мадам, а хіба мій кавалер не в армії? (франц.).

192 Герцог Далматський (1769-1851) – титул наполеонівського маршала Сульта.

193 Герцог Беррійський (1778-1820) – спадкоємець французького трону, син графа д’Артуа, майбутнього короля Карла X; загинув від руки бонапартиста, римаря Лувеля.

194 Імператриця і Римський король – дружина й син Наполеона I.

195 До побачення. (франц.).

196 Це артилерійський вогонь! (франц.).

197 Свого кавалера (франц.).

198 Коней немає, хай йому біс! (франц.).

199 Молодий Регул. – Під час першої французької революції багатьом дітям давали ім’я уславлених героїв республіканського Риму. Регул – римський полководець (III ст. до н. е.).

200 Принц-наступник Оранський – титул старшого сина й спадкоємця нідерландського короля.

201 Ленора – героїня однойменної балади німецького поета Бюргера (1747-1794), в якій привид нареченого, що загипув на полі бою, з’являється по свою наречену.

202 Тут: утеча (франц.).

203 Моя маленька господиня! (франц.).

204 Швидше ріж мені, Ісидоре! Ріж! (Калічена франц.).

205 Вуса! Вуса… ріж, голи, швидше! (Калічена франц.).

206 Не буду більше носити… військову куртку… дарую… віддаю тобі… забери її геть! (Калічена франц.).

207 Тепер виходь… вибирайся… рушай… іди на вулицю (Калічена франц.).

208 Людовік Бажаний – прізвисько французького короля Людовіка XVIII, яке йому дали роялісти-емігранти.

209 Дружиною маршала (франц.).

210 Дисиденти – члени релігійних сект в Англії, що не визнавали панівної релігії.

211 Уеслiанцi – члени релігійної секти, яку заснував у XVIII ст. Джон Уеслі.

212 Іллюмінати – члени релігійно-політичних громад, що виникли в різних країнах Європи у XVIII ст.

213 Нареченого (франц.).

214 Захоплення (франц.).

215 Том Крібб – відомий свого часу англійський боксер.

216 Істина у вині (лат.).

217 Марс, Вакх і Аполлон належать чоловікам (лат.).

218 Тепер вином проженіть турботи, завтра в широке випливем море (Горацій, кн. I, ода 7) (лат.).

219 Дотепної (франц.).

220 Закоханий (франц.).

221 Грайливу (франц.).

222 Пан (у цьому випадку – титул, який у Франції надавали братові короля) (франц.).

223 Підопічною (франц.).

224 Дорогої міс (франц.).

225 Перешкоди (франц.).

226 «Галіньяні» («Вісник Галіньяні») – газета, що виходила англійською мовою в Парижі для англійців, які проживали на континенті; заснував її 1814 р. італієць Галіньяні.

227 Мир у війні (лат.).

228 Приємно й почесно померти за батьківщину (лат.). – Рядок із Горація («Оди», III, 2).

229 Вислів: «Що скаже місіс Гранді?» – тобто як на це гляне вищий світ, став у Англії приказкою завдяки популярній п’єсі Мортона (1764-1838) «Боже помагай!», у якій дружина фермера раз у раз ставить це запитання.

230 Сен-Жерменське передмістя – аристократичний район Парижа.

231 Зустрічах (франц.).

232 «Паризькому кафе» (франц.).

233 Та чарівна (франц.).

234 З дружиною, дуже жотепною жінкою (франц.).

235 Ох, пане, вони мене безжально обікрали (франц.).

236 Нагадування (лат.).

237 Корідон, Мелібей – ідилічні пастухи, персонажі Вергілієвих «Буколік».

238 Витівки (франц.).

239 В першій половині XIX ст. англійські судна, що курсували між Індією та Англією, огинали мис Доброї Надії і заходили в порт острова Святої Єлени – місця останнього заслання Наполеона. Запливав туди й корабель, на якому шестирічного Теккерея везли з Індії, де він народився, до Англії, де його відразу ж віддали в закриту школу.

240 Навпаки (франц.).

241 Проповіді Блейра, шотландського професора і священика (1718-1800), були видані в п’яти томах ще за його життя і користувалися великим успіхом у читачів.

242 Сніданки (франц.).

243 Ох, божественна істота! (Франц.).

244 Цариці кохання (франц.).

245 Міра ваги для вугілля, близько 1220 кілограмів.

246 Джек Кетч – англійський кат XVII ст.; його ім’я стало в Англії загальною назвою.

247 Лоу Вільям (1688-1761) – богослов і вчений. Його трактат «Суворий заклик до святого й побожного життя (1726) дуже високо цінували сучасники, серед них такий авторитет, як Семюел Джонсон.

248 «Святий обов’язок людини» – трактат невідомого автора, опублікований 1658 р.; довго був настільною книжкою в багатьох англійських родинах.

249 Сіддонс Сара (1775-1831) – англійська трагічна актриса.

250 Родинне життя (франц.).

251 Кафрарія – область у південно-східній Африці; її центр – місто Іст-Лондон.

252 Ломбард-стріт – вулиця в Лондоні, де віддавна зосередились позичкові крамнички й банки.

253 Корнгілл – одна з найдавніших лондонських вулиць, на якій розташовані банки й контори торгових компаній.

254 Калічене французьке слово entreé – страва, яку подають не початку обіду.

255 Втомлена, але все ще невдоволена, відступила (лат.). – Рядок з Ювеналових «Сатир», в якому йдеться про розпусну дружину імператора Клавдія Мессаліну, що перебула ніч у публічних будинках Рима.

256 «Де зливаються дві річки» і «Юний менестрель» – вірші поета-романтика Томаса Мура (1799-1852) з циклу «Ірландські мелодії».

257 Легкого білого вина (франц.).

258 «Совісні гроші» – гроші, які відсилали в міністерство фінансів (здебільшого анонімно) особи, що перед тим ухилилися від сплати податків.

259 Господи боже (франц.).

260 «Сині книжки» – збірки офіційних документів, які видавав англійський парламент (звичайно в синіх палітурках).

261 Короткі штани (франц.).

262 Евтропій – римський історик IV ст., автор «Короткого нарису римської історії», який вивчали в англійських школах.

263 Тауер – замок, що протягом сторіч був навперемінно фортецею, палацом, в'язницею для державних злочинців. Тепер – музей, відкритий для відвідувачів.

264 «Мене звуть Норвал» – монолог із трагедії «Дуглас» Джона Гоума (1722-1808), написаної на сюжет шотландської балади, що став хрестоматійним.

265 «Порадник батькам» – книжка повчальних дитячих оповідань Марії Еджуорт (1767-1849); «Історія Сендфорда й Мертона» – дитяча повість Томаса Дея (1748-1789), прихильника педагогічних ідей Руссо.

266 Гонт-сквер і Грейт-Гонт-стріт – назви, які Теккерей вигадав, таких площі й вулиці в Лондоні немає.

267 Під Мінденом, поблизу Ганновера, 1759 р. англійське військо, яким командував Фердінанд Брауншвейзький, розбило французів.

268 Принц і Пердіта – принц Уельський, майбутній король Георг IV, і його фаворитка, актриса Мері Робінсон (1758-1800), що виконувала роль Пердіти в драмі Шекспіра «Зимова казка».

269 Брат принца Уельського герцог Йоркський та його кохана Мері Анна Кларк.

270 Інтимних покоїв (франц.).

271 Козуей Річард (1740-1821) – англійський придворний живописець і портретист.

272 Егаліте, герцог Орлеанський – герцог Луї Філіпп Жозеф Орлеанський (1747-1793), батько французького короля Луї-Філіппа; брав участь у французькій революції кінця XVIII ст., за що його й прозвали Егаліте (Рівність). 1793 р. був запідозрений у зраді й страчений.

273 Король Брут – легендарний завойовник і король Англії.

274 Іспанський король Філіпп II (1527-1598), був протягом короткого часу чоловіком англійської королеви Марії Тюдор (1516-1558), прозваної Кривавою за жорстоку боротьбу з протестантами.

275 Шотландська королева – Марія Стюарт (1542-1587), француженка по матері, належала до роду Гізів. Претендувала на англійський трон. З наказу королеви Єлизавети була ув’язнена і страчена.

276 Великий герцог – Генріх I Гіз (1550-1588), один із найфанатичніших учасників Варфоломіївської ночі (масової різанини гугенотів, яку вчинили католики в Парижі вночі перед святом св. Варфоломія 24 серпня 1572 р.).

277 Армада – іспанський флот, відомий в історії під назвою Непереможної Армади; 1588 р. Філіпп II послав його до берегів Англії, де він зазнав цілковитої поразки.

278 Яків I (1566-1625) – англійський король, син Марії Стюарт.

279 Карл I (1600-1649) – його син, англійський король, страчений під час англійської революції.

280 Дофіна Марія Антуанетта (1755-1793) – дружина дофіна (наступника), майбутнього короля Людовіка XVI.

281 Кіберонська справа – Під час першої французької революції, 1795 р., контрреволюційний загін французьких емігрантів з допомогою англійського флоту висів у Бретані на півострові Кібероне і там його розбило революційне військо під командою Гоша.

282 «Червона книга» – довідник англійської титуловапої аристократії.

283 ...принц Гел ... приміряє корону свого батька... – Див.: Шекспір, «Генріх IV» (част. II, дія IV, сц. 4).

284 Ідеться про богословську школу Оксфордського університету та про засновану в роки Реставрації католицьку єзуїтську школу у французькому селі Сент-Ашель.

285 Летімер Г’ю (бл. 1485-1555 рр.) – протестантський проповідник, спалений на багатті за володарювання Марії Кривавої.

286 Лойола Ігнатій (1491-1556) – засновник ордену єзуїтів.

287 «Мандрівники» – назва аристократичного клубу, заснованого в Лондоні на початку XIX ст.

288 Паштет з гусячої печінки (франц.).

289 Ми ще добре подумаємо (франц.).

290 Шкуродерня – так Теккерей та його друзі прозивали школу Чартер-гаус, де вони вчилися, за жорстокі звичаї, що панували там.

291 Пудрена кімната – так у палацах і аристократичних домах навивалася кімната, де пудрили перуки.

292 «Брауншвейзьке світило» – король Георг IV. Належав до Ганноверської династії, яка володарювала в Англії з 1714 до 1901 рр. і вела свій рід від курфюрста Брауншвейзького.

293 Придворне вбрання (франц.).

294 Цинтія – одне з імен Діани, богині Місяця в римській міфології.

295 Чарівним (франц.).

296 «Викрадення локона» – героїкомічна поема Олександра Попа (1688-1744); йдеться про «блискучий хрест» на грудях Белінди, героїні поеми.

297 Ментенон, маркіза (1635-1719) – фаворитка Людовіка XIV.

298 Помпадур, маркіза (1721-1764) – фаворитка Людовіка XV.

299 Регана й Гонерілья – жорстокі дочки короля в трагедії Шекспіра «Король Лір».

300 Стережіться жінок! (франц.).

301 Ньюгейт – старовинна лондонська в’язниця, існувала до початку XX ст.

302 Бедлам – лондонська лікарня для божевільних.

303 Під Брута (франц.).

304 Грейз-інн – одна з давніх судових колегій у Лондоні.

305 Під Новим Орлеаном англійське військо 1815 р. розбили американці.

306 Марло-молодший і міс Гардкасл – дійові особи комедії Олівера Голдсміта (1728-1774) «Вона скоряється, щоб перемогти, або Ніч помилок». Юний Марло, надзвичайно несміливий у товаристві панночок, зухвалий і винахідливий зі служницями. Міс Гардкасл, перебравшись на служницю, скоряє Марло і виходить за нього заміж.

307 Джейн Грей (1537-1554) – королева Англії, яку стратила Марія Кривава.

308 Семела – в грецькій міфології кохана Зевса, яка загинула, коли громовержець на її прохання показався їй у своїй справжній подобі.

309 Белгрейвія – аристократичний район Лондона.

310 Тайберн – район Лондона, де з XII до XVIII ст. відбувалися прилюдні страти.

311 Тадмор – те саме, що Пальміра, уславлене в старовину місто, від якого тепер залишилися тільки руїни в одному з оазисів Сірійської пустелі.

312 Леді Естер Стенхоп (1776-1839) – племінниця прем’єр-міністра Англії Пітта. Після його смерті виїхала до Лівану, де стала своєрідною королевою одного з кочових племен.

313 Я, що розмовляю з вами (франц.).

314 Дандас, Едінгтон, Скотт – англійські державні діячі, приятелі й однодумці Пітта-молодшого.

315 Еотен – ім’я героя книжки «Еотен» («Удосвіта»), що належала перу Теккереєвого друга Кінглейка (1809-1891) і присвячена його подорожам по Сходові.

316 Найхристияннііший – титул, який папа в XV ст. надав французьким королям.

317 В найкращих стосунках (франц.).

318 Патронеса Олмека – В залах Олмека влаштовували розваги і лекції для лондонських вельмож. 1851 р. Теккерей читав там свої лекції про англійських гумористів.

319 Словник Дебрета й Берка – генеалогічний довідник англійської аристократії.

320 Прикрощі (франц.).

321 Зібрань (франц.).

322 Простушкою (франц.).

323 Буфи (франц.).

324 В четвертину аркуша (лат.).

325 Бріан де Буа Гільбер – лицар-тамплієр у романі Вальтера Скотта «Айвенго».

326 Фірман – султанський указ.

327 Егіст і Клітемнестра. – За грецьким міфом, що його використав Есхіл у трагедії «Агамемнон», аргоського царя Агамемнона вбила його дружина Клітемнестра та її коханець Егіст.

328 «Засніть, засніть, мої кохані!» (франц.).

329 «О, як приємно подорожувати!» (франц.).

330 «Соловейко» (франц.).

331 Філомела – у грецькій міфології царівна, яку боги обернули в соловейка. В поезії це ім’я часто згадувалося в значенні «соловейко».

332 Розв’язання шарад: Агамемнон -1) ага (на Сході – володар); 2) Мемнон. – За давнім переказом, голова статуї ефіопського царя Мемнона, коли сходило сопце, видавала мелодійні звуки. Соловейко – по-англійському nightingale; в шараді 1) night (ніч), 2) inn (готель), 3) gale (буря).

333 Цістерціанці – чернечий орден, заснований в XI ст.

334 Астлі – лондонський цирк; існував до другої половини XIX ст.

335 Послужливість (франц.).

336 Милу дружину (лат.). – Натяк на рядок із Горація «Кинеш і землю, і дім, кинеш і милу дружину» («Оди», II, 14).

337 Завжди (франц.).

338 Мій бідолашний хлопчику (франц.).

339 Досить підозрілий вигляд (франц.).

340 Тхнув джином (франц.).

341 Стрімголов (франц.).

342 Сумний візит своєму дядькові (франц.). – тобто хихвареві.

343 Цього любого дядька (франц.).

344 Безліччю (франц.).

345 Свого бідолашного в’язня (франц.).

346 Учти (франц.).

347 Нещадно обкрадена (франц.).

348 Острів Ковентрі – вигадка автора, такого острова немає. Англійський вислів «послати в Ковентрі» означає «піддати бойкотові», «вигнати з громади».

349 Постійні відвідувачі (франц.).

350 Придворною дамою (франц.).

351 Програма (лат.).

352 Бесіди (італ.).

353 Афіна (грецьк.).

354 Відмінно (грецьк.).

355 Відмінно (лат.).

356 Дуже добре (франц.).

357 Латюд і Тренк – відомі авантюристи XVIII ст.

358 Лонгвуд – садиба на острові Святої Єлени, де прожив останні роки і був спершу похований Наполеон.

359 Водограї (франц.).

360 Складачі першого видання тут зробили помилку, яку, поспішаючи, не виправив і автор: після цієї фрази повинні були йти два абзаци, складені (в нашому виданні) на стор. 265, від слів: «Та ось з'явився листоноша...» і до «...що він уже бачився з місіс Осборн». У жодному англійському виданні ці абзаци не переставлені на своє місце; не переставляємо їх і ми. В листі до матері від 5 червня 1848 р., коли щойно з’явився черговий місячний випуск роману, Теккерей писав: «Кілька людей зауважили, як недбало виданий останній номер «Ярм. Суєти», але майже всі захоплюються і вважають автора генієм. От, йолопи!»

361 Перських розкошів (лат.).

362 Міранда й Калібан – персонажі драми Шекспіра «Буря».

363 Пожильців (франц.).

364 Президентствами називалися за часів існування Ост-Індської компанії три адміністративні провінції Індії: Мадрас, Бомбей і Бенгалія.

365 Мойра-плейс, Мінто-сквер та інші назви вулиць і площ англо-індійського кварталу Теккерей вигадав. Він використав для них прізвища англійських генералів, та губернаторів, що вислужилися в Індії, або місць битв, які утвердили там англійське панування.

366 «Чорна яма» – 1756 р., під час боротьби індійських володарів проти Ост-Індської компанії,

бенгальський набоб Сірадж-уд-Доула, захопивши Калькутту, замкнув до військової в’язниці у форті Вільям 146 англійців, з яких 123 першої ж ночі загинули від задухи. Цю в’язницю прозвано Калькуттською чорною ямою.

367 Другом дому (франц.).

368 Якщо змінити назви (лат.).

369 Юда, Сімеон, Веніамін – сини біблійного патріарха Якова; найменший Веніамін був його улюбленцем.

370 Пантехнікон – мебльовий склад у Лондоні.

371 Сомервіл Мері (1780-1872) – жінка-математик, відома в Англії головним чином як популяризаторка природничих наук.

372 Королівський інститут – товариство для поширення наукових знань, засноване 1799 р.

373 Ексетер-гол – будинок на Стренді, одній із головних вулиць Лондона, в якому відбувалися релігійні збори.

374 Захоплений (франц.).

375 На Рейні (нім.).

376 Хай йому чорт (англ.).

377 Брамівські скриньки – скриньки з особливим замком, який винайшов англієць Джозеф Брам.

378 Тридцять і сорок (франц.). – азартна гра в карти.

379 Гаундсдіч – вулиця в Лондоні, де віддавна селились євреї.

380 Леджер – вересневі перегони, відбуваються поблизу міста Донкастера.

381 Чий це екіпаж? (франц.).

382 Здається, Кіршів... Я його щойно бачив... він закусував сандвічем у кареті (калічена франц.).

383 Чудова буде подорож (франц.).

384 Пан граф лорд фон Седлі з Лондона зі своїм почтом (нім.).

385 Чімароза Доменіко (1749-1801) – італійський композитор.

386 Пумпернікель – поширений у Німеччині гатунок чорного хліба. Під цією вигаданою назвою Теккерей зображає місто Веймар, столицю Саксен-Веймар-Ейзенахського герцогства, де він сам жив якийсь час замолоду.

387 «Принц-наступник» (нім.).

388 Шинку, печеню, картоплю (нім.).

389 Витівки (франц.).

390 Шредер-Деврієн Вільгельміна (1804-1860) – відома оперна співачка, що вславилася створенням образу Фіделіо в опері Бетховена «Фіделіо».

391 «Нічого, нічого, мій Флорестане» (нім.).

392 «Битва під Вітторією» (нім.).

393 Повірнений у справах (франц.)

394 Розваги (франц.).

395 Собеський Ян (1624-1696) – польський король; разом з австрійцями здобув перемогу над турками під Віднем 1683 р.

396 Площі Аврелія (нім.).

397 Трофоній – за грецькою міфологією будівничий храму в Дельфах.

398 Маленька маркітантка (франц.).

399 «Сновида» – опера італійського композитора Вінченцо Белліні (1801-1835).

400 «Паризькому дворі» (нім.).

401 Герцогиня Беррійська – вдова сина Карла X, якого 1820 р. вбив Пьєр Лувель; після липневої революції 1830 р. разом з Карлом X, коли його повалили, виїхала до Англії, де пробувала підготувати повстання проти Луї-Філіппа Орлеанського, що став королем.

402 Герцог Ангулемський (1775-1844) – старший син Карла X: після революції 1830 р. разом з батьком виїхав до Англії.

403 «Ти» (нім.).

404 Ви не граєте? (франц.).

405 Ні, пані (франц.).

406 Червоним і чорним (франц.).

407 Дайте мені спокій (франц.).

408 Треба ж людині розважитися, хай йому біс. Я служу не у вас (франц.).

409 Удар, хід (франц.).

410 Пригніченість (франц.).

411 Господарювання (франц.).

412 Шахраї (франц.).

413 Гадюка (франц.).

414 Бемфілд Мур Кер'ю (1093-1770?) – син священика, втік зі школи і протягом багатьох років мандрував з циганами. Побував у Ньюфаундленді, після повернення його судили за бродяжництво і заслали в Американські колонії, звідки він утік і повернувся до Англії.

415 Ранковому концерті (франц.).

416 Пані Ребека (франц.).

417 «Біла дама» – комічна опера французького композитора Франсуа Буальдьє (1775-1834).

418 Дебютанткою (франц.).

419 Помпілій Нума – один із семи легендарних римських царів; міф розповідає, що німфа Егерія, його дружина, допомагала йому своїми порадами керувати царством.

420 Нім і Пістоль – персонажі комедії Шекспіра «Віндзорські кумасі» та історичної хроніки «Генріх IV», гультяї і підлабузники Фальстафа.

421 Поступливі (франц.)

422 Слово честі (франц.).

423 Англійко! (нім.).

424 Номер дев’яносто другий, будь ласка (калічена франц.).

425 Легенький сніданок (франц.).

426 Авернське озеро в Італії, з якого здіймаються сірчані випари, в давнину вважали спуском до пекла. Звідси латинська приказка: «Facilis descensus Averni» («Легкий спуск Авернський»).

427 Гнів закоханих (лат.). – початок відомої фрази з комедії римського драматурга Теренція «Андрія» (II ст. до н. е.) – «Гнів закоханих – відновлення кохання».

428 Дим і гамір (лат.).

429 Фукс (жаргоном німецьких студентів) – першокурсник; філістер – сторонній, не студент.

430 В товариство знайомих (калічена франц.).

431 У порожнечі (лат.).

432 Жахливу (нім.).

433 «Троянда на балконі» (калічена англ.).

434 Пити і співати (нім.).

435 Сивих коней (калічена нім.).

436 Пережив немало бур (нім.).

437 Рушай, фурмане! (нім.).

438 Неуважна (франц.).

439 «Не сама я, а самітна» (нім.).

440 «Я жила і кохала» (нім.).

441 «Валленштейн» – трилогія Шіллера. В другій частині трилогії – «Пікколоміні» – Текла співає пісеньку, що закінчується словами: «Я жила й кохала».

442 Боомп’ес («Деревця») – назва набережної в Роттердамі.

443 Канцелярію (франц.).

444 Розіна – героїня опери «Севільський цирульник» Россіні. На пораду Фігаро написати закоханому в неї Альмавіві Розіна показує вже готову любовну записку.

445 «Записка – ось вона» (італ.).

446 Крізь сльози усміхнулась (грецьк.). – Див.: Гомер, «Іліада», пісня VI. («Пригорнувши дитя до пахучого лона, мати крізь сльози всміхнулась»).

447 Біль про реформу. – Після парламентської реформи 1832 р. були скасовані «гнилі містечка».

448 Суєта суєт! (Лат.).